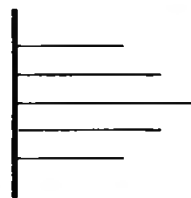

REVISTA TEOLOGICĂ

PUBLICAȚIE OFICIALĂ A MITROPOLIEI ARDEALULUI
SUB REDACȚIA FACULTĂȚII DE TEOLOGIE ORTODOXĂ „ANDREI ȘAGUNA”

4

SERIE NOUĂ, Anul XVII (89), octombrie-decembrie, 2007

Editura ANDREIANA, SIBIU
ISSN 1222-9695

REVISTA TEOLOGICĂ

ORGAN PENTRU ȘTIINȚA ȘI VIAȚA BISERICESCĂ
ÎNTEMEIAT ÎN 1907

COLEGIUL EDITORIAL

PREȘEDINTE

Î.P.S. Prof. Dr. LAURENȚIU STREZA,
Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului

VICEPREȘEDINȚI

P.S. IOAN SELEJAN, Episcopul Covasnei și Harghitei
P.S. Dr. VISARION RĂȘINĂREANU, Episcopul-vicar al Arhiepiscopiei Sibiului

MEMBRI

Pr. Acad. Prof. Dr. MIRCEA PĂCURARIU
Pr. Prof. Dr. DUMITRU ABRUDAN (consilier cultural), Pr. Prof. Dr. DORIN OANCEA
(decan) Arhid. Prof. Dr. IOAN ICĂ JR., Pr. Prof. Dr. VASILE MIHOC

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor-șef

Pr. Prof. Dr. NICOLAE CHIFĂR

Redactori

Pr. Lect. Dr. MIHAI IOSU (secretar științific),
Pr. Lect. Dr. CONSTANTIN OANCEA (biblice), Lect. Dr. IOAN-MIRCEA IELCIU (istorice),
Pr. Lect. Dr. NICOLAE MOȘOIU (sistematice), Pr. Lect. Dr. CONSTATIN NECULA (practice)

Comitet extern de colaborare

Pr. Prof. Dr. URS VON ARX (Bernă, Elveția), Prof. Dr. MARTIN GEORGE (Bernă,
Elveția), Pr. Prof. Dr. KONSTANTINOS KARAI SARIDIS (Atena, Grecia), Pr. Prof. Dr.
ANDREW LOUTH (Durham, Anglia), Prof. Dr. MARIN MARCELLO (Bari, Italia), Prof.
Dr. MARCEL METZGER (Strasbourg, Franța), Msgr. Dr. ALBERT RAUCH (Regensburg-
Germania), Prof. Dr. ERICH RENHART (Graz, Austria), Prof. Dr. ADOLF-MARTIN
RITTER (Heidelberg, Germania), Prof. Dr. DIMITRIOS TSELENGIDIS (Tesalonica,
Grecia), Pr. Prof. Dr. GUIDO VERGAUWEN (Fribourg, Elveția)

Secretar de redacție

Lect. Dr. PAUL BRUSANOWSKI

Coordonatorii secțiunii privind cea de-A Treia Adunare Ecumenică Europeană:

Pr. Lect. Dr. DANIEL BUDA și Dr. ȘTEFAN TOMA

Trad. rezumatelor în limba engleză: OVIDIU MATIU, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu
Coperta: CĂLIN-NICOLAE CHIFĂR; Tehnoredactare: OVIDIU POPOVICI

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA

ARHIEPISCOPIA SIBIULUI, Str. MITROPOLIEI, NR. 24
COD IBAN RO69 RNCB 4200 0000 0061 0001, B.C.R. SIBIU

CUPRINS

I. PASTORALE

† ÎPS DR. LAURENȚIU STREZA, Mitropolitul Ardealului <i>Întruparea iubirii divine</i>	13
† PS IOAN, Episcop al Covasnei și Harghitei <i>Hristos se naște, Măriți-L!</i>	20

II. STUDII ȘI ARTICOLE

„Sfântul Ioan Gură de Aur – ierarh, teolog și filantrop” Simpozionul <i>teologic internațional</i>	25
† ÎPS DR. LAURENȚIU STREZA, Mitropolitul Ardealului <i>Sfântul Ioan Gură de Aur – om al rugăciunii, al evlaviei și trăirii profunde, teolog desăvârșit și cuvântător însuflăt de har divin</i>	28
PR. PROF. UNIV. DR. MIRCEA PĂCURARIU <i>Sfântul Ioan Gură De Aur în Biserica românească</i>	30
PROF. DR. ADOLF MARTIN RITTER <i>Dacă și ce anume ar fi de învățat astăzi de la Sfântul Ioan Gură de Aur? (traducere Lect. Dr. Daniel Buda)</i>	55
ARHID. PROF. UNIV. DR. CONSTANTIN VOICU <i>Concepția Sfântului Ioan Gură de Aur despre muncă în relațiile umane</i>	68
PROF. MARTIN GEORGE <i>Ioan Hrisostom ca episcop înnoitor (traducere Lect. Dr. Paul Brusanowski</i>	77
DIAC. PROF. DR. IOAN CARAZA <i>Inculturarea Luminii dumnezeiești după comentariul Sf. Ioan Hrisostom la cuvântarea Sf. Pavel din Areopag</i>	83
TORSTEIN THEODOR TOLLEFSEN <i>Sfântul Ioan Gură de Aur – Critic al Neoarianismului (traducere Ovidiu Matiu)</i>	92
PR. PROF. DR. NICOLAE CHIFĂR <i>Atitudinea Sfântului Ioan Gură de Aur față de nedreptățile sociale</i>	97
CONF. UNIV. DR. HRISTOS ARABATZIS LECT. UNIV. DR. PANAGIOTIS AR. YFANTIS <i>Soteriologia aplicată în Panegiricele patristice. Cazul Sf. Ioan Gură de Aur (traducere Dr. Ștefan Toma)</i>	106

PR. CONF. UNIV. DR. CONSTANTIN BĂJĂU <i>Actualitatea omiliilor hrisostomice la epistolele pauline</i>	116
ASIST. DRD. ANDREAS HEISER <i>Gură de Aur și poet? Observații cu privire la punerea hrisostomiană în scenă a Sfântului Apostol Pavel (traducere Lect. Dr. Daniel Buda)</i>	150
NICOLETA ACATRINEI <i>Sfântul Ioan Gură de Aur și homo oeconomicus: de la etică la morală</i>	167
LECT. UNIV. DR. CIPRIAN STREZA <i>Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur – Icoană a împărăției și Prezență sacramentală</i>	180
DR. CONSTANTIN BOSINIS <i>Teologie și politică în opera Sfântului Ioan Gură de Aur (traducere Maria Otilia Oprea și Emilia Vaida)</i>	200

III. A TREIA ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ SIBIU, 4-9 SEPTEMBRIE 2007

† ÎPS DR. LAURENȚIU STREZA, Mitropolitul Ardealului <i>Cuvânt introductiv: Datoria noastră în ce privește A Treia Adunare Ecumenică Europeană</i>	217
LECT. DR. DANIEL BUDA, DR. ȘTEFAN TOMA <i>Cronica evenimentelor</i>	219

DOCUMENTE LEGATE DE CEA DE-A TREIA ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

1. CUVÂNTĂRI ROSTITE ÎN SEARA DE 4 SEPTEMBRIE 2007 ÎN PIAȚA MARE A SIBIULUI CU OCAZIA DESCHIDERII FESTIVE A AEE3

MARGARETHE ISBERG, Vice-Președinte adjunct al CBE, Biserica Suediei	231
EMINENȚA SA CARDINALUL JOSIP BOZANIĆ, Vice-președinte al CCEE	232
ÎPS PROF. DR. LAURENȚIU STREZA, Mitropolitul Ardealului <i>„Lumina lui Hristos” pentru Europa din Sibiu transilvan</i>	233
EMINENȚA SA CHRISTOPH KLEIN, Episcop al Bisericii Evanghelice A.B. din România ..	239
EMINENȚA SA DR. GYÖRGY JAKUBINYI, Arhiepiscop romano-catolic de Alba Iulia	241
EXCELENȚA SA KLAUS JOHANNIS, Primarul Sibiului	242
SANCTITATEA SA PATRIARHUL ECUMENIC BARTOLOMEU <i>Cuvântul Sanctității Sale la dineul oferit în cinstea sa de către Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Laurențiu al Ardealului</i>	243

2. CUVÂNTĂRI ROSTITE ÎN PRIMA PLENARĂ AEE3 ÎN DIMINEAȚA DE 5 SEPTEMBRIE 2007

<i>Mesajul Sanctității Sale, Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I la serviciul religios de deschidere al celei de A III-a Adunări Ecumenice Europene, Sibiu, România, Miercuri, 5 septembrie 2007</i>	246
TRAIAN BĂSESCU, Președintele României <i>Mesajul Președintelui României cu prilejul Adunării Ecumenice Europene</i>	252
CARDINAL CARDINALUL PÉTER ERDŐ, Președintele CCEE <i>Mesaj la deschiderea Adunării</i>	253
JEAN-ARNOLD DE CLERMONT, Președinte al CBE <i>Speranță pentru unitate și înnoire în Europa. Mesaj la deschiderea oficială a Adunării</i>	257
<i>Cuvântul de salut al Î.P.S. Părinte Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Locțiitor de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române adresat participanților la cea de a III-a Adunare Ecumenică Europeană, Sibiu, 5 septembrie 2007</i>	259
IOAN ROBU, Arhiepiscop romano-catolic de București și Președintele Conferinței episcopilor catolici din România <i>Mesaj de salut către A treia Adunare Ecumenică Europeană. Ca toți să fie una – pentru ca lumea să creadă</i>	261
CARDINAL WALTER KASPER, Președintele Consiliului Pontifical pentru promovarea unității credinței <i>Lumina lui Hristos și Biserica</i>	262
ÎPS SA CHIRIL, MITROOLIT DE SMOLENSK ȘI KALININGRAD, Conducătorul Departamentului pentru relațiile externe al Patriarhiei Moscovei <i>Lumina lui Hristos și Biserica</i>	266
EPISCOP DR. WOLFGANG HUBER, Președintele Sinodului Bisericii Evanghelice Germane <i>Lumina lui Hristos și Biserica. Unitate, spiritualitate și Mărturie</i>	271
PAPA BENEDICT AL XVI-LEA <i>Scrisoare către Cardinalul Peter Erdő, Președintele Consiliului European al Conferințelor Episcopilor (CCEE) și către pr. Jean-Arnold de Clearmont, Președintele Conferinței Bisericilor Europene (CBE)</i>	278
DR. SAMUEL KOBIA, Secretar General al Consiliului Ecumenic al Bisericilor <i>Mesaj de salut către A Treia Adunare Ecumenică Europeană</i>	280

3. CUVÂNTĂRI ROSTITE ÎN A DOUA PLENARĂ AEE3 ÎN DIMINEAȚA DE 6 SEPTEMBRIE 2007

<i>Mesajul domnului CĂLIN POPESCU TĂRICEANU, prim-ministru al României</i>	283
RENE VAN DER LINDEN, Președintele Adunării parlamentare a Consiliului Europei	
<i>Cuvânt despre pace</i>	285
JOSE MANUEL BARROSO, Președintele Comisiei Europene	
<i>Diversitatea reconciliată într-o Europă unificată</i>	288
PREA FERICITUL PĂRINTE DR. ANASTASIOS, Arhiepiscopul Tiranei și a toată Abania	
<i>Lumina lui Hristos și Europa</i>	291
KATRIN AMELL	
<i>Masă rotundă la Forumul Mărturia</i>	295

4. CUVÂNTĂRI ROSTITE ÎN A TREIA PLENARĂ AEE3 ÎN DIMINEAȚA DE 7 SEPTEMBRIE 2007

ROSEMARIE WENNER	
<i>Meditație la Efesenii 5, 8-14</i>	297
HILARY WILSON, Comunitatea L'Arche, Marea Britanie	
<i>Pășiți în lumină</i>	299
ÎPS LUCIAN MUREȘAN, Arhiepiscop Major greco-catolic de Alba Iulia	
<i>Mesajul către A Treia Adunare Ecumenică</i>	300
ANDREA RICARDI	
<i>Lumina lui Hristos luminează tuturor. Speranță pentru unitate și înnoire a Europei</i>	301
ÎPS DANIEL, Arhiepiscopul Iașilor, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei și locțiitor de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române	
<i>Fecioara Maria, Maica Domnului, Icoana vie a Bisericii</i>	307

5. MESAJUL FINAL AL AEE3

<i>Mesajul celei de-a Treia Adunări Ecumenice Europene „Lumina lui Hristos luminează tuturor!”</i>	312
--	-----

STUDII ȘI ARTICOLE

PROF. DR. LAURENȚIU STREZA, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului	
<i>A Treia Adunare Ecumenică Europeană, 4 – 9 septembrie 2007, eveniment de seamă în viața Bisericilor din Europa și societății europene</i>	317

IV. PREA FERICITUL PĂRINTE DR. DANIEL CIOBOTEA, AL VI-LEA PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

PR. PROF. DR. DUMITRU ABRUDAN

Alegerea, validarea și instalarea 324

Cuvântul Patriarhului ales, rostit la încheierea lucrărilor Colegiului

Electoral Bisericesc 331

Gramată Sinodală 333

† ÎPS LAURENȚIU, Mitropolitul Ardealului

„Înnoirea Bisericii, bucurie și responsabilitate” – Cuvânt rostit în Palatul

Patriarhal, la întronizarea Prea Fericitului Părinte Daniel 336

† PREA FERICITULUI PĂRINTE DANIEL, Patriarhul României

„Comuniune frățească în Biserică și misiune spirituală în societate” – Cuvântul

rostit la întronizarea ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române 340

V. ACTUALITATEA ECUMENICĂ

Acordarea titlului de Doctor Honoris Causa Eminenței Sale,
Cardinalul dr. Christoph Schönborn

PR. PROF. UNIV. DR. DUMITRU ABRUDAN

Eveniment academic și ecumenic deopotrivă 346

PR. PROF. UNIV. DR. DORIN ZOSIM OANCEA

Laudatio Eminenței Sale Cardinalul Dr. Christoph Schönborn 347

EMINENȚA SA CARDINALUL DR. CHRISTOPH SCHÖNBORN

Hristos – cel mai frumos dintre oameni

(traducere Asist. univ. Drd. Maria-Otilia Oprea) 352

Al III-lea Congres Interbalcanic 2-6 Decembrie 2007, Volos (Grecia)

DR. ȘTEFAN TOMA

Al III-lea Congres Interbalcanic cu tema: „Tinerii-Balcanii-Cultura” 359

† ÎPS DR. LAURENȚIU STREZA, Mitropolitul Ardealului

Culturile naționale ale popoarelor din Balcani și deschiderea lor spre Hristos 361

DR. ȘTEFAN TOMA

Biserica - factor de formare a moștenirii culturale a statelor balcanice. Biserica

Ortodoxă Română – promotoare a culturii bisericești în Balcani 363

† PS VISARION RĂȘINĂREANU, Episcop-vicar Sibiu

O vizită a mitropolitului Ioan Meșianu la Capela românească din Budapesta 374

VI. RECENZII

PS Irineu Duvlea, Episcop-Vicar al Episcopiei Ortodoxe Române din America, *Cuvânt de suflet*, Vatra Românească, Grass Lake, Michigan, 2007, (p. 208); *Mărturii peste veac. Doina Veturia Papp*, Iași, Editura Art XXI, 2007 (p. 148); Bruno Dumezil, *Les racines chrétiennes de l'Europe. Conversion et liberté dans les royaumes barbares Ve-VIIIe siècle*, Editura Fayard, 2005 (p. 804); Jaclyn L. Maxwell, *Christianization and Communication in Late Antiquity. John Chrysostom and his Congregation in Antioch*, Cambridge University Press, 2006 (p. 198); Adolf Martin Ritter, *Alte Kirche, 9. überarbeitete und ergänzte Auflage, Kirchen – und Theologiegeschichte in Quellen*, Neukirchener Verlag, 2007 (p. 277); Christoph Marksches, *Origenes und sein Erbe. Gesammelte Studien, Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur (TU) Band 160*, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 2007 (p. 283); *Sfântul închisorilor – Mărturii despre Valeriu Gafencu, adunate și adnotate de monahul Moise*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2007 (p. 336); Paul Brusanowski, *Pagini din istoria bisericească a Sibiului medieval*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, (p. 257); Paul Brusanowski, *Reforma constituțională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850-1925*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, (p. 294); Elisaveta Roșu, *Roman Ciorogariu (1852-1936). Repere istorice*, Editura Arca, Oradea, 2007, (p. 366).

NORME DE TEHNOREDACTARE 413

AUTORI415

REVISTA TEOLOGICĂ THE THEOLOGICAL REVIEW

– The Review of the Metropolitanate of Transylvania –
New Series, vol. XVII, No 4, October-December, 2007

CONTENTS

I. Pastoral Letters

II. Studies and articles

Saint John Chrysostom – hierarch, theologian and philanthropist. International theological symposium

HIS EMINENCE METROPOLITAN LAURENȚIU STREZA – *Saint John Chrysostom, man of prayer*

REV. PROF. ACAD. DR. MIRCEA PĂCURARIU – *Saint John Chrysostom in the Romanian Church*

ADOLF MARTIN RITTER – *Is There Anything that Saint John Chrysostom Can Teach Us Today? A "Protestant" Answer*

ARCHD. PROF. DR. CONSTANTIN VOICU – *Saint John Chrysostom about Work and Human Relationships*

PROF. GEORGE MARTIN, *John Chrysostom – An Innovative Bishop*

DEAC. PROF. IOAN CARAZA – *Inculturating Divine Light According to St. John Chrysostom's Commentary on Saint Paul's Discourse at the Areopagus*

TORSTEIN THEODOR TOLLESFEN – *St. John Chrysostom as a Critic of Neoarianism*

REV. PROF. DR. NICOLAE CHIFĂR – *Saint John Chrysostom and Social Injustice*

CHRISTOS ARABATSIS & PANAGIOTIS YFANTIS – *The Applied Soteriology in the patristic encomiums. The case of Saint John Chrysostom*

REV. CONF. DR. BĂJĂU CONSTANTIN – *Saint John Chrysostom's Commentaries to Pauline Epistles – Their Relevance Today*

ASSIST. DR. ANDREAS HEISER – *Chrysostom the Poet? Notes on Chrysostom's Presentation of St. Paul*

NICOLETA ACATRINEI – *St. John Chrysostom and Homo Oeconomicus: From Ethics to Morality*

ASSIST. DR. CIPRIAN STREZA – *The Divine Liturgy of St. John Chrysostom – An Icon of the Kingdom and Sacramental Presence*

DR. CONSTANTIN BOSINIS – *Theology and Politics in St. John Chrysostom's Works*

III. The Third European Ecumenical Assembly, Sibiu, 4-9 september 2007

H.E. METROPOLITAN DR. LAURENȚIU STREZA, Metropolitan of Transylvania – *Introductory Speech: The Third European Ecumenical Assembly and Our Duty*

LECT. DR. DANIEL BUDA, DR. ȘTEFAN TOMA – *An Overview of the Events*

Documents of the Third European Ecumenical Assembly

1. The opening speeches delivered on september 4 in the large square of Sibiu

MARGARETHE ISBERG, Deputy Vice President of CEC, Dean of Västerås, Church of Sweden

H.E. CARDINAL JOSIP BOZANIĆ, Vice-president of CCEE

H.E. METROPOLITAN DR. LAURENȚIU STREZA, Metropolitan of Transylvania – „*The Light of Christ*” for Europe from the Transylvanian and Orthodox City of Sibiu

H.E. BISHOP D. DR. CHRISTOPH KLEIN, Bishop of the Evangelical Church of the Augsburg Confession in Romania

H.E. MGR. DR. GYÖRGY JAKUBINYI, Roman Catholic Archbishop of Alba Iulia, Romania

HIS EXCELLENCY KLAUS JOHANNIS, Mayor of Sibiu

Address of His All Holiness, The Ecumenical Patriarch Bartholomew, at the dinner offered by H.E. Metropolitan Dr. Laurentiu Streza in his honor

2. Meditations and greetings at the first AEE3 Plenary Session, on september 5

Meditation of His All Holiness, The Ecumenical Patriarch Bartholomew I at the ing Prayer Service of the Third European Ecumenical Assembly, Sibiu, Romania, Wednesday, September 5, 2007

HIS EXCELLENCY TRAIAN BĂSESCU, President of Romania – *The Message of the President of Romania on the Occasion of the Third European Ecumenical Assembly*

HIS EMINENCE CARDINAL PÉTER ERDŐ, President of CCEE – *Message at the Opening of the Assembly*

REV. JEAN-ARNOLD DE CLERMONT, President of the CEC – *Hope for Renewal and Unity in Europe. Message at the Opening of the Assembly*

H.E. METROPOLITAN DANIEL, Metropolitan of Moldavia and Bucovina, and Locum tenens of the Patriarch of the Romanian Orthodox Church – *Greeting Message to the Participants in the Third European Ecumenical Assembly, Sibiu, September 5, 2007*

H.E. IOAN ROBU, Roman-Catholic Archbishop of Bucharest, Chair of the Conference of the Romanian Catholic Bishops – *Greeting Message to the Third European Ecumenical Assembly. „So That All May be One... So That The World May Believe”*

H.E. CARDINAL WALTER KASPER, President of the Pontifical Council for Promoting Christian Unity – *The Light of Christ and the Church*

H.E. METROPOLITAN KIRILL OF SMOLENSK AND KALININGRAD, Chairman of the Department for External Church Relations, Moscow Patriarchate – *The Light of Christ and the Church*

BISHOP DR. WOLFGANG HUBER, Chairman of the Council of the Evangelical Church in Germany (EKD) – *The Light of Christ and the Church. Unity, Spirituality and Testimony*

HIS HOLINESS POPE BENEDICT XVI – *Letter To Cardinal Péter Erdő, President of the Council of European Bishops' Conferences (CCEE) and Pastor Jean-Arnold de Clermont, President of the Conference of European Churches (CEC)*

REV. DR SAMUEL KOBIA, General Secretary of the World Council of Churches – *Greetings to the delegates and participants in the Third European Ecumenical Assembly Sibiu, Romania, 4-9 September 2007*

3. Peeches at the second AEE3 Plenary Session, september 6

The Message of HIS EXCELLENCY CĂLIN POPESCU TĂRICEANU, Prime Minister of Romania

RENÉ VAN DER LINDEN, Parliamentary Assembly of the Council of Europe – *A Word About Peace*

JOSÉ MANUEL BARROSO, President of the European Commission – *Reconciled Diversity in a Unified Europe*

HIS BEATITUDE DR. ANASTASIOS, Archbishop of Tirana and All Albania – *The Light of Christ and Europe*

KATRIN AMELL – *Round Table- Witness*

4. Speeches at the third AEE3 Plenary Session, september 7

ROSEMARIE WENNER – *Meditation on Ephesians 5:8-14*

HILARY WILSON, L'Arche Community, United Kingdom – *Walk into the Light*

H.E. ARCHBISHOP LUCIAN MURESAN, Greek-Catholic Archbishop "Major" of Alba Iulia – *Message to the Third Ecumenical Assembly*

ANDREA RICARDI – *The light of Christ Illuminates Everyone. Hope for the Renewal and Unity of Europe*

H.E. METROPOLITAN DANIEL, Archbishop of Iasi, Metropolitan of Moldavia and Bucovina and Locum tenens of the Patriarch of the Romanian Orthodox Church – *The Ever Virgin Mary, Mother of God, The Living Icon of the Church*

5. The final message of the AEE3

Studies and articles

H.E. METROPOLITAN PROF. DR. LAURENȚIU STREZA, Metropolitan of Transylvania – *The Third Ecumenical Assembly, 4-9 September 2007, A Key Event in the Life of European Churches and Society*

IV. His beatitude dr. Daniel Ciobotea, the sixth Patriarch of the Romanian Orthodox Church

REV. PROF. DR. DUMITRU ABRUDAN – *Election, Confirmation and Enthronement Patriarch's Speech at the Closing Session of the Church Electoral College Synodal Grammata*

H.E. LAURENȚIU, Metropolitan of Transylvania, „*Renewing the Church – Joy and Responsibility*” – *Speech delivered in the Patriarchal Palace at the Enthronement of His Beatitude Daniel, September 30, 2007*

H.E. METROPOLITAN DANIEL, Patriarch of the Romanian Orthodox Church – „*Brotherly Communion in the Church and Spiritual Mission in the Society*” – *Speech delivered during the enthronement ceremony, September 30, 2007*

V. The Ecumenical Actuality

Doctor Honoris Causa Ceremony: the honorary title of Doctor Honoris Causa awarded to H.E. Cardinal Dr. Cardinalul dr. Christoph Schönborn

REV. PROF. DR. DUMITRU ABRUDAN – *Academic and Ecumenical Event*

REV. PROF. DR. DORIN ZOSIM OANCEA – *Laudatio to H.E. Cardinal Dr. Christoph Schönborn*

H.E. CARDINAL DR. CHRISTOPH SCHÖNBORN – *Christ, The Most Beautiful of All Men*

The Third Interbalkan Congress 2-6 December 2007, Volos (Greece)

DR. ȘTEFAN TOMA – *The Third Interbalkan Congress: „Youth-Balkans-Culture”*

H.E. DR. LAURENȚIU STREZA, Metropolitan of Transylvania – *National Cultures of the Balkan People and Their Opening towards Christ*

DR. ȘTEFAN TOMA – *The Church – A Shaping Factor for the Cultural Heritage of Balkan States. The Romanian Orthodox Church – Promoter of Church Culture in the Balkan Region*

HIS HOLINESS VISARION RĂȘINĂREANU, Deputy-Bishop of Sibiu – *A Visit of Metropolitan Ioan Meșianu to the Romanian Chapel in Budapest*

VI. Book reviews

Abstracts available online:

Religious&Theological Abstracts, Inc.

Editor: William Sailer

POBox 215 Myerstown

PA 17067 – USA

www.rtabst.org

I. PASTORALE

† LAURENȚIU

din mila lui Dumnezeu
Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului

Întruparea iubirii divine

Iubitului nostru cler, cinului monahal și drept credincioșilor creștini, har,
milă și pace de la Dumnezeu, iar de la noi, arhieresti binecuvântări!

*„Cuvântul S-a făcut trup și S-a sălășluit între noi
și am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut
din Tatăl, plin de har și de adevăr.” (Ioan 1, 15)*

Iubiții mei fii duhovnicești,

Ne-a învrednicit și anul acesta Prea Bunul Dumnezeu să ajungem binecuvântatul praznic al Nașterii Domnului cu pace și bucurie, mulțumind lui Dumnezeu pentru toate darurile Sale cele bogate revărsate asupra noastră. Crăciunul este praznicul bucuriei, e sărbătoarea „împlinirii celor făgăduite”, căci, ceea ce patriarhii cu mare dor au așteptat și proorocii au profețit și dreptii au dorit să vadă, astăzi s-a împlinit: *Dumnezeu S-a arătat pe pământ și a locuit între oameni*. Este taina cea mare a creștinismului, este misterul de necuprins al iubirii lui Dumnezeu, este realitatea nouă, unică și mântuitoare în care am intrat odată cu venirea la noi a Creatorului nostru.

Prin cântările acestei sărbători, prin frumoasele colinde care răsună în aceste zile, Biserica vrea să ne prezinte sintetic și poetic întreaga iconomie a mântuirii, împlinită de Mântuitorul Iisus Hristos. Ceea ce textul cultic vestește este explicat și comentat în scrierile Sfinților Părinți.

Toți marii Părinți ai Bisericii vorbesc despre misterul negrăit al iubirii lui Dumnezeu arătat în istoria mântuirii neamului omenesc și împărtășit credincioșilor la fiecare sărbătoare a anului bisericesc.

Din iubire Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul Său, spune *Sfântul Vasile cel Mare*, pentru a împărtăși acestei ființe raționale și libere iubirea Sa, pentru ca prin

asemănare să cunoască pe Cel asemenea, adică pe Creatorul său și să răspundă acestei iubiri pentru ca astfel chipul să ajungă la asemănare¹.

Dragostea aceasta negrăită a lui Dumnezeu s-a exprimat dintru început în starea fericită pe care a gustat-o omul în rai, în acel „bine foarte” prin care Creatorul le-a făcut pe toate. Căci, nu pe om l-a făcut primul, pentru a nu fi sărac, spune același sfânt părinte, ci a făcut mai întâi cerul, pământul și toate plantele și animalele peste care l-a pus stăpân, alegând un loc special din tot pământul unde l-a așezat pe om, „un locaș deosebit, în propria-I podoabă, în rai având astfel tot ce îi era necesar pentru a se îndulci și a gusta din dragostea dumnezeiască”².

Scurtă a fost această stare primordială de fericire, căci din invidia diavolului și din neascultare de porunca dumnezeiască omul pierde această bucurie de „a fi împreună” cu Dumnezeu, pentru că, ne explică același mare ierarh din Cezareea Capadociei, „Adam, care era sub paza lui Dumnezeu și se desfăta cu bunătățile Lui, iute s-a săturat de toate aceste bunătăți și ocărând oarecum sașiul, a preferat frumuseții spirituale ceea ce părea plăcut ochilor trupului și a prețuit mai mult săturarea pântecelui decât desfătările cele duhovnicești. De aceea îndată a și fost izgonit din rai, a pierdut acea viețuire fericită și a ajuns rău. nu din constrângere, ci din nesocotință. De aceea a și păcătuit pentru că a întrebuițat rău libera voință și a murit din pricina păcatului, «că plata păcatului este moartea». Cu cât se depărta de viață, pe atât se apropia de moarte. Că Dumnezeu este viață, iar lipsa vieții, moarte.”³

Cunoaștem cu toții drama căderii și consecințele ei. La originea răului în lume se află neascultarea de porunca dumnezeiască, din ispita și lucrarea diavolului. „El, ispititorul, este urător de oameni, spune Sfântul Vasile, pentru că este luptător împotriva lui Dumnezeu. De la început a urât și s-a ridicat împotriva lui Dumnezeu cel Atotputernic, l-a disprețuit pe Stăpânul, s-a înstrăinat de Dumnezeu. Văzând însă pe om după chipul și asemănarea lui Dumnezeu și neputând călca împotriva lui Dumnezeu, toată răutatea lui a vărsat-o împotriva chipului lui Dumnezeu...”⁴. Și așa omul a ajuns să cadă în păcat, așa a intrat în lume moartea și stricăciunea firii omenescii. Dar, Dumnezeu „nu l-a trecut pe om cu vederea, ne explică același mare ierarh capadocian, ci mai întâi lege i-a dat spre ajutor, îngeri i-a rânduit spre pază și îngrijire, prooroci a trimis ca să mustre răutatea și să învețe virtutea, a pus stavilă pornirilor spre răutate prin amenințări, prin fângăduințe a trezit dorința spre cele bune. Căci bunătatea Domnului nu ne-a părăsit și iubirea Lui față de noi n-am putut să o împiedicăm”⁵. Am fost rechemăți din moarte și am obținut iarăși viața prin Însuși

¹ Sfântul Vasile cel Mare, Omilia la Psalmul 48, PG 29, 449C, în: *Scrieri. Partea întâia: Omilii la Hexaemeron, Omilii la Psalmi, Omilii și Cuvântări*, traducere, introducere și note de Pr. D. Fecioru, (PSB 17), București, 1986, p. 319.

² Sfântul Vasile cel Mare, *Omilie rostită în Lacizis* 8, PG 31, 1453A.

³ PG 31, 344D-345A, Fecioru, p. 443.

⁴ PG 31, 1456C.

⁵ PG 31, 913BD.

Domnul nostru Iisus Hristos, Care a venit pe pământ și „S-a născut din femeie pentru ca să-i renască pe toți cei născuți și S-a răstignit de bunăvoie, pentru a-i milui pe cei ce nu s-au răstignit de bunăvoie...”⁶

Adâncul tainei iubirii lui Dumnezeu s-a arătat deplin la venirea în lume a Fiului lui Dumnezeu, Care a venit pe pământ „nu prin foc și în sunete de trâmbițe și pe un munte fumegând sau printr-un nor întunecos și prin furtuni care înspăimântă sufletele celor care îl ascultă, după cum afirmă Sfântul Vasile cel Mare, ci acum este Dumnezeu în trup, Care vorbește cu blândețe și cu bunătate cu cei care au aceeași natură umană ca și El. Dumnezeu în trup: [El] nu lucrează asupra noastră din depărtări, așa cum lucra prin profeți, ci chiar prin trupul Lui Însuși, cel de o rudenie cu al nostru, pentru a readuce la Sine tot neamul omenesc.”⁷

Din toate aceste pasaje patristice este evident faptul că opera de mântuire împlinită de Dumnezeu-Omul este taina divino-umană a iubirii divine întrupate, este realitatea nouă, mântuitoare adusă în lume de întruparea Cuvântului lui Dumnezeu. Dacă la începutul lumii Creatorul a sădit chipul Său în om, la venirea Sa în lume, la re-crearea lumii, bogăția infinită a bunătății și iubirii lui Dumnezeu a luat forma virtuților umane, s-a arătat prin smeritul chip omenesc pentru ca pe toți oamenii să-i atragă la Sine. Doar prin această unire negrăită și tainică natura umană a putut fi izbăvită de păcat, de moarte și de tirania diavolului. Păcatul l-a depărtat pe om de Dumnezeu și numai Dumnezeu putea să îl readucă pe om la comuniunea cu Sine. Astfel, Fiul lui Dumnezeu se coboară la om, se îmbracă cu trup omenesc din preacurata Fecioară Maria, pentru ca omul să se întoarcă la Dumnezeu, să se umple de Dumnezeu. Sfântul Atanasie cel Mare spune că firea umană a fost dată Fiului lui Dumnezeu ca unui doctor iscusit pentru a o izbăvi de mușcătura cea înveninată a șarpelui, pentru a o curăți și a o învia și a-i dărui nemurirea⁸. Iar acest doctor plin de bunătate, spune același sfânt părinte, S-a făcut El Însuși medicamentul firii noastre, pentru ca toți să ne izbăvim de păcat, de diavol și de moarte gustând din Preacurat Trupul Lui, împărtășindu-ne de viața care izvorăște din El⁹.

Întrupându-Se, Dumnezeu-Cuvântul a adus pe pământ toate bogățiile cerești, tot adevărul dumnezeiesc, toată fericirea raiului pierdută prin neascultare și, de aceea, spune Sfântul Grigorie Teologul, prin Betleem oamenii au intrat iarăși în paradis, căci Cel Care îmbogățește S-a sărăcit de bunăvoie, pentru ca omul să se îmbogățească cu Dumnezeirea Lui; și Cel plin S-a golit pentru puțin timp de slava Sa, ca omul să se împărtășească de plinătatea Sa¹⁰.

„Când Fiul lui Dumnezeu a văzut că păcatul, întinând sufletul, a distrus și în trup tot ce El a pus ceresc în el și că șarpele cel viclean stăpânea peste oameni, atunci El nu a trimis alt remediu împotriva bolii decât pe Sine, căci un alt medicament ar fi

⁶ PG 31, 1496A.

⁷ PG 31, 1460B.

⁸ Sfântul Atanasie cel Mare, *Despre Întruparea Cuvântului* 54, PG 25, 192BC.

⁹ *Ibidem*, 61, PG 25, 277AB.

¹⁰ Sfântul Grigorie Teologul, *Omilia* 44, PG 36, 612B și *Cuvânt la Arătarea Domnului* 13, PG 36, 325AD.

fost insuficient pentru o astfel de mare suferință, și, după ce S-a deșertat de slava pe care o avea ca Fiul născut din Tatăl fără de mamă, El cel nemuritor S-a făcut muritor intrupându-Se în trupul unei Fecioare, ieșind din el atât Dumnezeu cât și om, atât nemuritor cât și muritor, unind în Sine cele două firi, una ascunsă, iar alta văzută... În aceste două firi, dumnezeiască și omenească, Hristos S-a arătat ca Noul Adam pentru ca pe Adam cel dintâi să îl mântuiască. Dar El a apărut cu totul acoperit sub acoperământul trupului luat din Fecioară, pentru că altfel nu ar fi fost posibil să se apropie de slăbiciunile oamenilor și pentru că era necesar ca șarpele, care se crede înțelept, să se apropie din nou de acest Adam și să Îl întâlnească pe Dumnezeu... ”¹¹

Precum într-o familie venirea în lume a unui copil e așteptată cu ardoare, în același fel Biserica, marea familie creștină, odată cu apropierea Crăciunului se umple de bucuria venirii în lume a Fiului lui Dumnezeu. E bucuria coborârii lui Dumnezeu la om, e fericirea vederii, auzirii, pipăirii Lui, pe care Biserica o păstrează în imnele acestei sărbători. De ce este atât de actuală și inepuizabilă această bucurie an de an? Pentru ce creștinismul nu încetează a sărbători în fiecare an pe 25 decembrie venirea în lume a Fiului lui Dumnezeu? Este oare Crăciunul doar o simplă amintire, o re-punere în scenă a unor evenimente și fapte trecute din istoria mântuirii? Este Crăciunul un simplu eveniment istoric, comemorat și repetat la infinit asemenea unei zile naționale? Care este taina bucuriei perpetue pe care ne-o dăruiește Dumnezeu an de an?

Răspunsul la toate aceste întrebări ni-l oferă semnificația tainică a cultului Bisericii, în cadrul căruia omul se întâlnește cu Hristos, cu Hristos cel răstignit și înviat, cu Hristos în Care sunt concentrate toate evenimentele economiei mântuirii. Întâlnirea cu Hristos prin Duhul Sfânt este taina bucuriei fiecărei sărbători. Noi, acum, nu doar cugețăm la Hristos și la tot ce a făcut El pentru noi, ci intrăm în legătură cu El prin cântări și rugăciuni, ne împărtășim de El prin Jertfa Euharistică, prin Sfintele Taine. Această maximă apropiere a lui Hristos de noi ne aduce în inimi bucuria fiecărui eveniment al vieții Lui pământești pe care prin harul Sfântului Duh îl trăim ca mereu actual, mereu nou și înnoitor pentru viața noastră. În Biserică putem astfel reitera întreaga viață a lui Hristos prin Sfintele Taine, după cum spune *Sfântul Nicolae Cabasila*, iar această împreună călătorie a lui Hristos cu noi prin întreg cultul Bisericii este o tainică realitate care aduce în inimile noastre bucuria fiecărui praznic împăratesc.

Cântările Crăciunului folosesc *prezentul continuu* tocmai pentru a exprima actualitatea bucuriei acestei întâlniri perpetue cu Hristos, prin cult. Astfel, în prima catavasia a praznicului, preluată din *Cuvântarea la Arătarea Domnului* a Sfântului Grigorie Teologul, noi cântăm:

„Hristos se naște, măriți-L! Hristos din ceruri, întâmpinați-L! Hristos pe pământ, înălțați-vă! Cântați Domnului tot pământul și cu veselie lăudați-L, popoare, că S-a preamărit”.

¹¹ Sfântul Grigorie Teologul, *Poeme dogmatice, Despre Testamente și despre venirea lui Hristos*, PG 37, 459-462.

Dumnezeu a vrut să mântuiască neamul omenesc nu de la distanță, ci Și-a asumat firea omului cea căzută, făcându-Se ipostas al ei, acoperindu-Și slava Sa pentru a putea intra în comuniune cu omul, devenind un Subiect pe măsura naturii omenesci. Această coborâre a lui Dumnezeu la om arată iubirea, libertatea și atotputernicia lui Dumnezeu, fiind maxima manifestare a puterii și iubirii Lui. Părinții Bisericii au văzut metaforic această coborâre a lui Dumnezeu la făpturile Sale, această chenoză drept „*un joc*” al dragostei dumnezeiești în care Creatorul vine și Se coboară ca un părinte la nivelul copilului bolnav, pentru a-l vindeca și a-l atrage la dragostea și bucuria comuniunii Sale, fără a pierde însă nimic din înălțimea și atotputernicia Sa: „*Cuvântul Cel preainalt se joacă în tot felul de moduri, unind (cu Sine), după cum a binevoit, lumea întreagă de pretutindeni*”, spune Sfântul Grigorie Teologul în unul din poemele sale¹², arătând că manifestarea iubirii Ziditorului a toate, a Celui preainalt, a Celui necuprins, este o coborâre negrăită, văzută metaforic ca un joc dumnezeiesc în care dragostea divină ia chip omenesc, dăruindu-se tainic făpturii pentru a o atrage astfel cu totul la Sine.

Aceasta este taina cea mare a sărbătorii de astăzi: iubirea lui Dumnezeu vine la noi sub chipul smerit al unui prunc născut în sărăcie și simplitate pentru a-l întâlni pe omul care își pierduse prin păcat nevinovăția prunciei, pentru a-i dăruia blândețea, smerenia, simplitatea, nerăutatea și frumusețea originară.

Pruncul născut în Betleemul Iudeii, Mântuitorul lumii, a venit în lume pentru a întoarce inimile părinților spre copii, a celor frământați de gânduri, a celor dezbinați, a celor păcătoși, a celor însingurați spre cei curați, spre cei simpli, spre cei smeriți, spre cei lipsiți de răutate, și ne avertizează că dacă nu vom întoarce și nu vom fi ca și copiii, nu vom intra în împărăția cerurilor (cf. *Mat* 18, 3).

Imperativul Evangheliei este clar: Să ne facem cu toții copii la inimă pentru a înțelege acest „*joc al iubirii lui Dumnezeu*”, această dăruire de dragoste care așteaptă răspunsul nostru. Să lăsăm orgoliile personale, egoismul și toate celelalte patimi, să ne golim de noi înșine, să coborâm în Betleemul inimii și acolo să Îl întâlnim pe pruncul Hristos, sălășluit prin Taina Sfântului Botez în inimile noastre cu toată frumusețea, curăția, blândețea și smerenia Lui, așteptând răspunsul și dragostea noastră. Hristos Cel smerit, Hristos Pruncul a venit în lume, S-a întrupat, S-a răstignit și a înviat, iar apoi prin harul Sfântului Duh S-a sălășluit în inimile noastre, vrând să găsească suflete care să intre în dialog cu El, care să redescopere astfel frumusețea originară a copilăriei neamului omenesc, adică starea de fericire din rai.

Să ne arătăm toți copii ai lui Dumnezeu, frați ai lui Hristos, prin gustarea din viața Lui în Sfintele Taine, pentru ca astfel să trăim de acum o viață cerească, o viață nouă, renăscută de Sus, prin pocăință și paza sfintelor Sale porunci. Apostolul neamurilor ne învață că a trăi această viață nouă în Hristos înseamnă a renunța la patimile egoiste, înseamnă a omori „*mădularele .. cele pământești: desfrânarea, necurăția, patima, pofta cea rea și lăcomia, care este închinare la idoli...*”, a lepăda mânia,

¹² Sfântul Grigorie Teologul, *Poeme etice*, PG. 37, 624-625.

PASTORALE

defăimarea, cuvintele de rușine, „*pentru care vine mânia lui Dumnezeu peste fiii neascultării ...*” (Col 3, 5-8).

Suntem îndemnați să nu iubim lumea și cele din lume, adică pofta ochiului, pofta trupului și trufia vieții (cf. 1 In 2, 16), pentru ca astfel să ne arătăm asemenea pruncului Hristos, Fratele nostru mai mare, venit în lume nu doar să ne învețe, dar și să ne ajute să dobândim viața fericirii veșnice.

Avem datoria sfântă să păzim curăția neamului românesc atât de amenințată în acest ultim deceniu. Să nu uităm că această curăție a copiilor este principalul gaj pentru care Dumnezeu mai ține lumea. Oare putem rămâne indiferenți de ceea ce se întâmplă în școlile noastre, în societatea noastră? Oare putem trece cu vederea faptul că prin toate mijloacele mass-media, prin jocurile pe calculator, prin imaginile din presă sau de pe internet se atentează la sufletul curat al copiilor și sfințenia familiei? Oare ce pot învăța cei mici puși în fața televizorului? Cine este oare răspunzător că noi lăsăm fiii neamului nostru să evadeze în fiecare zi într-o lume a violenței, a desfrăului, a adulterului, a pornografiei propusă prin televiziunea comercială? Oare nu ne dăm seama de ce probleme ne vom lovi peste câțiva ani când copiii noștri vor crește?

Să ne trezim, iubiți credincioși, să ne luptăm pentru păzirea curăței noastre sufletești, dar și a copiilor noștri. Să le dăm celor mici hrana sufletească de care au nevoie, să veghem creșterea lor, să îi deprindem de mici cu paza sfințelor porunci, cu mersul la biserică, să ne străduim să îi scoatem cu ajutorul rugăciunii, a Sfintei Spovedanii și a Sfintei Euharistii din toate capcanele și cursele celui rău, oferindu-le ca alternative la seducțiile modernismului, o viață cât mai aproape de Dumnezeu și de natură, precum și o viață de adevărată comuniune de iubire în familie. Doar așa copiii noștri vor deprinde cei șapte ani de acasă, vor învăța care sunt valorile și virtuțile specifice neamului nostru.

Biserica noastră, prin noul său întâistător, Prea Fericitul Părinte Patriarh Daniel, ne-a oferit tuturor fiilor ei trei daruri alese: *Radioul Trinitas*, *Postul de Televiziune* și *cotidianul Lumina*, care sunt nu doar alternative la cele lumești, ci adevărate lucrări de educație duhovnicească, prin rugăciune și cateheză, de apărare a credinței și a spiritualității ortodoxe, de susținere a propriei sale lucrări misionare și filantropice.

Nașterea Domnului este pentru noi sărbătoarea coborârii lui Dumnezeu, a locuirii Lui în și printre oameni. Biserica ne îndeamnă să ne bucurăm nu ca la un praznic omenesc, ci ca la unul dumnezeiesc, nu lumește, ci mai presus de lume, nu cu cele ale noastre, ci cu cele ale Stăpânului, nu cu cele ale slăbiciunii, ci cu cele ale tămăduirii, nu în ospete și necumpătări, ci în bucuria Duhului Sfânt, pentru ca Pruncul tânăr născut în ieslea Betleemului să Se nască și să crească în inimile noastre prin împărtășirea de Sfintele Taine, prin paza sfințelor porunci, prin viețuire curată și bineplăcută lui Dumnezeu. Să devenim copii, să ne întoarcem în noi înșine, să descoperim pe Hristos Pruncul din inimile noastre, să ne curățăm de patimi, să viețuim

așa cum ne-a învățat Pruncul dumnezeiesc și așa cu un glas toți să intonăm cântarea dulce a Bisericii noastre:

„Ce vom răsplăti Domnului pentru toate câte ne-a dat nouă? Că pentru noi, Dumnezeu este între oameni; pentru firea cea stricată, Cuvântul trup S-a făcut și S-a sălășluit între noi; pentru cei nemulțumitori, Făcătorul de bine; pentru cei robiți, Slobozitorul; pentru cei ce ședeau întru întuneric, Soarele dreptății; pe cruce, Cel fără patimă; în iad, Lumina; în moarte, Viața; Învierea pentru cei căzuți. Către Acesta să strigăm: Dumnezeuul nostru, slavă Ție!”.

Al Vostru arhipăstor și rugător fierbinte către Dumnezeu,

† DR. LAURENȚIU STREZA,
Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului

† IOAN

Din mila lui Dumnezeu,
Episcop al Covasnei și Harghitei

Hristos se naște, Măriți-L!

Iubitului nostru cler, cinului monahal și dreptcredincioșilor creștini, har,
milă și pace de la Dumnezeu Tatăl, iar de la noi, părintească binecuvântare!

*„Să mergem dar până la Betleem să vedem cuvântul acesta
ce s-a făcut și pe care Domnul ni l-a făcut cunoscut. (Lc. 2,15)*

Marele praznic al Nașterii Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos
umple iarăși de bucurie inimile noastre.

Până la venirea lui Hristos Domnul în lume, omul trăia sub povara păcatului și,
în consecință, sub osânda morții. Viața omului se petrecea sub **semnul fiului risipi-**
tor, depărtându-se tot mai mult de Creatorul său. Dumnezeu însă, în marea Sa milos-

tivire, nu L-a părăsit pe om pe care l-a făcut după chipul și asemănarea Sa. Și iată că,
la „**plinirea vremii**”, a trimis în lume pe Fiul Său pe pământ.

Îngerul le-a zis păstorilor din Betleem: „*Nu vă temeți căci, iată, vă binevestesc
vouă bucurie mare, care să fie pentru tot poporul. Că vi s-a născut azi Mântuitor,
Care este Hristos Domnul, în cetatea lui David.*” (Lc. 2, 10-11).

Iată, mărturie îngerească despre Cel ce S-a născut ca Izbăvitor al neamului
omenesc-**restaurator al lumii căzute**.

Hristos a venit să ne scape din robia păcatului și a morții, dar nu vrea ca aceasta
să fie **fără noi-fără lacrimile pocăinței noastre**.

Această **împreună lucrare**, la care ne cheamă Hristos, nu are efecte benefice
doar asupra omului, ci și asupra lumii, căci urmările păcatului se răsfrâng și ele asu-

pra întregii lumi.

A venit astăzi la noi **Cel Care ne cheamă** din robie la libertatea cea în Hris-
tos și nu numai la libertate, ci și la **conlucrare-să lucrăm împreună cu El la rezi-**
direa lumii.

Dacă lumea a fost întemeiată prin Cuvânt de Sfânta Treime, acum, prin Hristos, omului i se dă cinstea de a participa și el la rezidirea ei. Iată fraților, **la ce mare cinste este chemat omul prin Hristos-după primirea Tainei Botezului!**

Iubiți frați și surori,

Hristos nu dorește numai să Se întâlnească cu noi, din când în când, la sărbători, El nu Se mulțumește doar cu laudele noastre de la praznice. ***El voiește să Se semene, să Se zămislească în inimile și viața noastră.*** Să ajungem a fi după chipul și asemănarea Sa, căci numai așa vom putea intra în Împărăția iubirii lui Dumnezeu. Dacă în lume Hristos S-a născut trupește o singură dată din Fecioara Maria în urmă cu două milenii, în relația Sa cu noi oamenii, El își înnoiește mereu Nașterea Sa duhovnicească pentru cei ce Îl primesc.

„Iată, stau la ușa și bat; de va auzi cineva glasul Meu și va deschide ușa, voi intra la el” (Apoc. 3, 20).

Nașterea duhovnicească a lui Hristos în noi **aduce** cu sine binecuvântarea Sa și în același timp **o personală comuniune cu Dumnezeu.**

„Dacă Mă iubește cineva, va păzi cuvântul Meu, și Tatăl Meu îl va iubi și vom veni la el și vom face locaș la el” (In. 14, 23).

După ce cunoaștem că, Hristos S-a născut duhovnicește în noi, că Îl avem în inima noastră? Iată, acest răspuns îl avem în Evanghelia după Luca, unde se relatează care a fost starea Fecioarei Maria după ce a spus: *”Iată, roaba Domnului. Fie mie după cuvântul tău!... Și a zis Maria: Mărește sufletul meu pe Domnul și s-a bucurat duhul meu de Dumnezeu, Mântuitorul meu” (Lc. 1, 38, 46-47).*

Iată, nespusa bucurie a Maicii Domnului după ce a consimțit să-și asume marea responsabilitate de a naște pe Fiul lui Dumnezeu. **L-a recunoscut pe Cel Ce avea să-L nască ca Mântuitor al său.**

Iubite frate creștine, dacă ai simțit vreodată dulcea bucurie a inimii, după ce ai spus: ***Da, Doamne Iisuse Hristoase, de astăzi voiesc să Te sălășluiești în mine-*** înseamnă că ești un om fericit, dar păzește-ți viața în sfințenie ca nu cumva, prin păcatele tale, să alungi, din inima ta, chiar pe Hristos - Făcătorul și Mântuitorul tău.

Nașterea lui Hristos a fost așteptată și dorită timp îndelungat, împlinindu-se la ***„plinirea vremii” (Galateni 4, 4).***

Întruparea și Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos a fost anunțată de profeții Vechiului Testament cu mulți ani înainte.

Am putea spune că, cel puțin în lumea iudaică, venirea în lume a lui Mesia era un fapt mult așteptat. Așa cum Isaia profetul se adresa contemporanilor săi zicându-le: ***„Gătiți calea Domnului” (Is. 40, 3)-*** tot așa, aceste cuvinte ni se adresează și nouă, celor de azi, și până la sfârșitul veacului să ne pregătim mereu ca, Hristos Să Se nască și în noi duhovnicește-căci fără această naștere nu vom putea intra în Împărăția lui Dumnezeu. Să lepădăm mai întâi păcatul și **să ne primenim duhovnicește** și apoi să-L chemăm prin rugăciuni evlavioase și stăruitoare **ca El, Hristos, să Se sălășluiească în ieslea inimilor noastre.** Avându-L pe Hristos în lăuntrul nostru, prin

PASTORALE

har vom fi și noi martori ai Iubirii Întrupate și Jertfite pentru noi și pentru mântuirea noastră.

Iubiți frați creștini,

La Praznicul de astăzi, vedem o împletire de stări ale omului în fața Tainei Întrupării și Nașterii Fiului lui Dumnezeu, Hristos Domnul, și anume: **bucurie și teamă- frică**. Cum pot aceste sentimente să coexiste în inima omului, căci ele sunt contrare și totuși în Hristos se unesc, dând starea ce trebuie s-o aibă omul în fața Creatorului său?!

Îngerul le spune păstorilor:

„Nu vă temeți! Căci iată vă binevestesc vouă bucurie mare...” (Lc. 2,10). De ce erau să se teamă în fața acestei întâmplări care avea să mângâie, în fața unei taine în care omul dator este a se închina și ai mulțumi lui Dumnezeu?!

Îngerul le vestește un Mântuitor, Care coboară la starea lor socială de păstori; **Se naște**, așa cum s-au născut ei, **în staulul oilor**. Cel vestit de înger se dezbracă de slava cerului și Se îmbracă ca și ei, ca un prunc în scutece-nu în haine scumpe; suferă ca și ei-îmbracă haina celor săraci- căci așa ajunsese omul după ce l-a pierdut pe Dumnezeu: **sărac**.

Oare toți oamenii din vremea aceea erau săraci?! Avem atâtea mărturii, atât biblice, cât și istorice, că erau și oameni care aveau palate, avuții și erau socotiți ca a fi bogați, dar iată, Hristos ne spune că și aceștia erau săraci. **Bogat poți să fii doar după ce Îl ai pe Hristos în inima ta.**

În noapte, Hristos-Lumina Lumii-Se naște și îi descoperă pe păstori: că ei, considerați de semenii lor, categoria socială cea mai de jos, **sunt cei ce priveghează**. O lume întreagă era adormită în somnul păcatului, ei, **păstori, sunt îndreptățiți să-L vadă primii pe „Mielul lui Dumnezeu Care ridică păcatul lumii” (In. 1,29)-** pe Dumnezeu Întrupat, Slăvit de îngeri și necunoscut până atunci de oameni.

Teama care vrea s-o alunge din cugetul păstorilor-**nu vă temeți**, poate fi înțeleasă cred, în contextul versetului 11 din Psalmul 2, unde se spune *„Slujiți Domnului cu frică și vă bucurați Lui cu cutremur”*.

Iubiți credincioși, după învățătura Sfinților Părinți, **nu ne este îngăduit a ne încrede în Dumnezeu fără teamă de El, nici nu ne este îngăduit a ne teme de El fără a ne și încrede totodată.**

În relația noastră personală cu Dumnezeu trebuie să avem și să nutrim o bucurie sfântă conjugată cu o anumită frică, respect și cinstire.

Sfântul Ioan Gură de Aur, de la a cărui trecere la Domnul în rândul Sfinților, anul acesta s-au împlinit 1600 de ani, aplecându-se și el asupra cuvântului rostit de înger păstorilor, iată ce ne spune:

„Iisus Hristos este hărăzit să fie în același timp și Mântuitor și Pierzător. Îi spune Dreptul Simeon Maicii Domnului: „Iată, Acesta este rânduit spre căderea și spre scularea a multora în Israel...” (Lc. 2,34).

Iată, pentru ce trebuie să ne bucurăm: în nădejdea că Pruncul Iisus ne va ajuta să ne sculăm din căderea noastră, dar și să ne temem ca nu cumva să fim din numărul celor care neprimindu-L pe Hristos să ajungem în osânda veșnică.

Odată cu Nașterea Sa în peștera din Betleem, **Hristos Domnul S-a jertfit pentru noi, dar vrea să ne jertfim și noi împreună cu El.** Ne-a iubit atât de mult, încât s-a pogorât în iesle pentru noi, dar **așteaptă și strădania și participarea noastră la actul mântuirii noastre și nu numai.**

Hristos s-a rugat, a plâns, a pătimit pentru noi păcătoșii – **Vrea acum ca rugăciunile noastre să se unească cu rugăciunile Sale.**

Sunt mulți creștini care spun: *vreau să mă mântuiesc*, dar fără nici o condiție sau sarcină.

Sfântul Apostol Pavel scrie galatenilor: „*Cei ce sunt ai lui Hristos Iisus și-au răstignit trupul împreună cu patimile și cu poftele lui*”(Gal. 5, 24).

Mulți creștinii vor mântuirea, dar fără lepădarea și fără înfrânarea poftelor rele.

Frați creștini, Hristos este Binefăcătorul nostru, căci „*din plinătatea Lui noi toți am luat și har peste har*”(In. 1,16). Hristos este Păstorul cel Bun care ne hrănește cu Trupul Său Euharistic, El este Calea ce duce la cer și Ușa prin care intrăm în Împărăția iubirii lui Dumnezeu.

Iubirea lui Dumnezeu față de noi oamenii S-a arătat prin trimiterea în lume a Fiului Său, Cel Unul Născut. **Iubirea însă, trebuie să nască iubire. Iubirea Lui față de noi trebuie să rodească dragostea noastră față de Iisus Hristos, față de noi înșine, față de semenii noștri.**

Mântuitorul nostru Iisus Hristos, a cărui naștere o prăznuim astăzi cu aleasă bucurie, este **Cuvântul Întropat, Dumnezeu adevărat și Om adevărat.**

Să fim pe deplin încredințați, că **același Cuvânt**, Care de la Dumnezeu a venit și S-a făcut Om și S-a născut plin de har și adevăr, este gata oricând să reverse peste noi din plinătatea Lui, **har peste har.**

Iubiți frați și surori în Domnul,

Omul după căderea sa în păcat, s-a ascuns de Dumnezeu- întru adânc-într-o peșteră-până acolo însă a coborât și Iisus Hristos și de acolo l-a ridicat pe om.

Să nu ne ascundem fraților iar de Dumnezeu, în peștera păcatului, ci să ne lăsăm aflați de El.

Prima pagină din istoria creștinismului a fost scrisă cu raza de lumină a stelei care arăta drumul spre peștera din Betleem, însă a doua pagină este deja scrisă cu sângele pruncilor uciși de Irod, și de atunci cele mai multe pagini din istoria creștinismului au fost scrise cu Sângele lui Iisus Hristos și al martirilor.

Hristos nu S-a născut pe o planetă moartă, ci pe una vie, făcând posibilă astfel întâlnirea vremelnice cu veșnicia.

Prin Naștere s-a început restaurarea chipului lui Dumnezeu în om, *trecându-se astfel de la a culege mărlă la zămislire.*

PASTORALE

Buna rânduială a vieții întru ascultare zace, de aceea, la acest Mărit Praznic, cu părintească dragoste, **Vă îndemn să rămâneți ascultători și împlinitori ai învățăturii lui Hristos și a Bisericii noastre strămoșești.**

Harului Domnului nostru Iisus Hristos,
dragostea lui Dumnezeu Tatăl
și împărtășirea Sfântului Duh
să fie cu voi cu toți.

Al vostru al tuturor de tot binele voitor

† **IOAN**
Episcopul Covasnei și Harghitei

II. STUDII ȘI ARTICOLE

„Sfântul Ioan Gură de Aur – ierarh, teolog și filantrop”

Simpozionul teologic internațional

De la început Biserica și-a cinstit cu evlavie cuvenită pe sfinții ei, între care la loc de cinste aflându-se cei care și-au închinat viața nu numai slujirii preoțești, ci și păstrării și propovăduirii corecte a învățaturii de credință, descoperită de Mântuitorul Hristos și transmisă nouă prin Sfinții Apostoli și urmașii lor din generație în generație.

Anul acesta, Biserica a acordat o atenție deosebită cinstirii Sfântului Ioan Gură de Aur de la a cărei mutare la cele sfinte se împlinesc 1600 de ani. Manifestări științifice dedicate acestui eveniment au avut loc cu preponderență în lumea ortodoxă. În cadrul acestora s-a înscris și Simpozionul teologic internațional și interconfesional „Sfântul Ioan Gură de Aur – ierarh, teolog și filantrop”, desfășurat la Sibiu în perioada 18-20 octombrie 2007.

Simpozionul organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu cu binecuvântarea I.P. Sale Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului, a întrunit profesori de teologie și cercetători din Grecia, Germania, Elveția, Norvegia și România.

După slujba *Te Deum*-ului săvârșită în capela Facultății de Teologie în prezența participanților, lucrările simpozionului, care s-au desfășurat în Aula „Mitropolitul Ioan Mețianu”, au fost deschise prin binecuvântarea I.P. Sale Dr. Laurențiu Streza, Mitropolitul Ardealului, care a subliniat în cuvântul său importanța pe care o acordă Biserica Sfântului Ioan Gură de Aur, unul din troița de arhieriei, nu numai pentru activitatea sa pastorală, misionară, filantropică și învățătoarească, ci și pentru că întreg învățământul teologic ortodox este pus sub patronajul celor trei corifei ai epocii de aur a teologiei patristice din secolul al IV-lea, sfinții Vasile cel Mare, Grigorie de Dumnezeu Cuvântătorul și Ioan Gură de Aur.

A urmat cuvântul de salut din partea conducerii facultății rostit de domnul lect. univ. dr. Sebastian Moldovan, secretar științific, mulțumind participanților pentru că au dat curs invitației și urând succes pentru buna desfășurare a simpozionului.

Prima sesiune s-a deschis cu referatul domnului prof. Adolf-Martin Ritter de la Universitatea din Heidelberg – Germania cu tema: *Ce pot învăța luteranii de azi de la Sfântul Ioan Gură de Aur?* Deși teolog protestant, domnia sa este un mare admirator al Sfinților Părinți răsăriteni în general și al Sfântului Ioan Gură de Aur în special, căruia i-a dedicat un spațiu larg în cadrul cercetării sale în domeniul Patologiei, accentuând de data aceasta

dimensiunea ascetică și liturgică a teologiei hrisostomiene ca model pentru viața spirituală a creștinului autentic. În același context al evaluării operei Sfântului Ioan Gură de Aur din partea luterană s-a înscris Domnul prof. Herman Pitters (Sibiu) cu referatul intitulat: „Însemnătatea lui Ioan Hrisostom pentru formularea învățaturii de credință a Bisericii luterane din Transilvania în secolul al XVI-lea”. A urmat referatul părintelui academician prof. Mircea Păcurariu, având ca temă: *Sfântul Ioan Gură de Aur în Biserica Ortodoxă Română*. S-au evidențiat legăturile Sfântului Ioan cu spațiul românesc și locul pe care îl ocupă opera sa în literatura teologică și spiritualitatea românească. Sesiunea a continuat cu referatul domnilor conf. Christos Arabatsis și lect. Pannaghiotis Ifantis de la Universitatea din Tesalonic – Grecia, care au abordat în expunerea lor un aspect mai puțin explorat al operei hrisostomiene: *Soteriologie aplicată în panegiricele patristice. Exemplul Sfântului Ioan Gură de Aur*. Ultimul referat al primei părți a sesiunii a fost susținut de părintele profesor Ioan Caraza de la Facultatea de Teologie din București, având ca temă: *Revelație și cultură la Sfântul Ioan Gură de Aur*.

A doua parte a primei sesiuni, desfășurată în după-amiaza zilei de 18 octombrie 2007, a avut ca temă principală viziunea Sfântului Ioan Gură de Aur privind slujirea preoțească așa cum reiese din tratatul său „*Despre preoție*”, care a constituit subiectul analizat de referenții pr. lect. Marian Vilciu (Târgoviște) și pr. lect. Gabriel Pandele (Galați). Sesiunea s-a încheiat cu referatul părintelui Vasile Birzu (Sibiu) despre *Ecourile controverselor mesaliene în viața și opera Sfântului Ioan Gură de Aur* și cel al părintelui lect. Mihail Teodorescu (Târgoviște) cu titlul: *Sfântul Ioan Gură de Aur, exeget la „Faptele Apostolilor”*.

Seara, participanții au audiat concertul susținut de Opera Română în catedrala mitropolitană din Sibiu.

Sesiunea a doua a început cu referatul domnului lect. Andreias Heiser de la Universitatea din Berlin – Germania, care a analizat o altă latură mai puțin cercetată a operei arhiepiscopului constantinopolitan: *Gura de Aur și poet? Considerații asupra reprezentării lui Pavel de către Ioan Hrisostom*. A urmat referatul domnului prof. Martin George de la universitatea din Berna – Elveția, care a prezentat programul novator al Sfântului Ioan Gură de Aur ca arhiepiscop al capitalei imperiale într-o perioadă în care influența împărătesei Eudoxia era dominantă și căreia i-a căzut victimă el însuși datorită criticii nemiloase privind discrepanța dintre opulența de la curtea imperială și mulțimea săracilor din suburbiile orașului. În același context s-a înscris și referatul doamnei cercetător Nicoleta Acatrinei de la Institutul Federal Elvețian al Tehnologiei din Zürich – Elveția cu titlul: *Sfântul Ioan Gură de Aur și homo oeconomicus – de la etică la morală*, ca și cel prezentat de pr. prof. Nicolae Chifăr privind *Poziția Sfântului Ioan Gură de Aur față de nedreptățile sociale* din timpul său. Abordând unul din aspectele teologice ale operei hrisostomiene, domnul prof. Torstein Tollefsen de la Universitatea din Oslo – Norvegia a expus referatul intitulat: *Sfântul Ioan Gură de Aur, critic al neoarianismului*. Despre dimensiunea politică a operei sale a vorbit domnul Konstantin Bozinis de la Universitatea din Atena – Grecia în comunicarea *Teologie și politică în*

opera Sfântului Ioan Hrisostom, iar despre cea filantropică a referit pr. conf. Ioan Vicovan (Iași).

Partea a doua a acestei sesiuni a urmărit în mod special evidențierea operei exegetice a Sfântului Ioan Gură de Aur. Astfel părintele prof. Vasile Mihoc a vorbit despre *Sfântul Pavel și evreii după comentariul Sfântului Ioan Gură de Aur la Romani 9-11*, iar pr. conf. Constantin Băjău (Craiova) a prezentat *Actualitatea comentariilor Sfântului Ioan Gură de Aur la Corpus-ul paulin*. Doamna conf. Mihaela Palade (București) a făcut referire la aportul exegetic la Cartea Facerea în comunicarea sa: *Apostol al frumuseții creației*. În același context s-au înscris și referatele: *Omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur la Nașterea Domnului*, prezentat de pr. lect. Nicolae Jan (Alba-Iulia) și *Sfântul Ioan Hrisostom, între polemic și simpatetic*, susținut de conf. Claudiu Arieșan (Timișoara). Nu putea lipsi nici evidențierea componentei educaționale și pedagogice a gândirii Sfântului Ioan Gură de Aur într-un referat prezentat de lect. Remus Feraru (Timișoara).

La discuțiile și evaluarea finală s-a accentuat importanța referatelor prezentate, care au subliniat una sau alta din laturile teologice și practice ale gândirii Sfântului Ioan Gură de Aur întărind convingerea tuturor participanților că și astăzi activitatea și opera marelui ierarh constantinopolitan, teolog și filantrop deopotrivă, este actuală și constituie un model de slujire și trăire autentică pentru fiecare creștin în parte.

Sâmbătă, 20 octombrie, participanților li s-a oferit posibilitatea să viziteze orașul Sibiu, Capitală Culturală Europeană în anul 2007, și câteva localități din Mărginimea Sibiului, savurând frumusețile și obiceiurile oamenilor din această zonă.

Publicăm în acest număr al revistei noastre o parte din referate, urmând ca într-un volum separat să fie tipărite toate conferințele susținute în cadrul acestui simpozion.

Sfântul Ioan Gură de Aur – om al rugăciunii, al evlaviei și trăirii profunde, teolog desăvârșit și cuvântător insuflat de har divin*

Mulțumim Bunului Dumnezeu pentru această minunată ocazie oferită nouă, de a ne aminti și de a-l comemora pe Sf. Ioan Gură de Aur. De aceea acest eveniment deosebit l-am început printr-un Te-Deum în Capela Facultății.

I-am mulțumit lui Dumnezeu pentru sfinții Săi care ne prilejuiesc astfel de ocazii deosebite de a fi împreună și de a teologhisi pe marginea vieții lor sfinte și a învățaturii lor. Nu numai Facultatea noastră, nu numai Biserica Ortodoxă Română, ci Biserica Ortodoxă din întreaga lume l-a comemorat anul acesta pe Sf. Ioan Gură de Aur, la împlinirea a 1.600 de ani de la chemarea sa sus în ceruri.

A vorbi despre Sf. Ioan Gură de Aur este în același timp și ușor și foarte greu, ca de altfel despre toți aleșii lui Dumnezeu. Este ușor pentru că ai ce spune. Sunt enorm de multe lucruri, pilduitoare pentru noi, pe care el le-a săvârșit și care ne sunt dragi, dar este, în același timp și în aceeași măsură, și foarte dificil tocmai pentru că Sfântul Ioan Gură de Aur a fost o personalitate atât de complexă și cu o multitudine de realizări pe foarte multe planuri, încât asumându-ți responsabilitatea conturării personalității sale, ți se naște în suflet teama, ca nu cumva să uiți ceva din multele sale împliniri sau prin atitudinea ta să impietezi memoria acestei mari personalități.

Când spun aceasta am în minte o rugăciune a unui teolog, care, înainte de a vorbi despre un sfânt, s-a rugat sfântului spunând: sfinte, iartă-mă înainte de a rosti cuvântul de laudă ca nu cumva lauda mea să-ți micșoreze prestigiul și demnitatea sau starea în care te afli tu în fața lui Dumnezeu. De aceea și eu doresc să precizez de la început că, adresându-mă Dumneavoastră, nu mi-am propus să rostesc o cuvântare exhaustivă despre Sfântul Ioan Gură de Aur, ci mai mult să deschid calea către abordarea tuturor coordonatelor vieții și activității acestui sfânt, mare dascăl și ierarh, pe care desigur Dumneavoastră o veți face la acest simpozion.

Sfântul Ioan Hrisostom a fost unul din cei mai mari predicatori ai cuvântului lui Dumnezeu, motiv pentru care Biserica l-a onorat cu numirea de *Gură de Aur*. Noi cunoaștem importanța vestirii cuvântului lui Dumnezeu și de aceea suntem bucuroși să ne apropiem de modelul acesta desăvârșit, prin care cuvântul lui Dumnezeu a fost

* Cuvântare rostită la deschiderea Simpozionului dedicat Sfântului Ioan Gură de Aur.

transmis poporului lui Dumnezeu, nu numai prin grai și scris, ci mai ales prin viața sa. Se cuvine să menționăm Cuvântările sau predicile sale la sărbătorile mari ale Mântuitorului apoi Panegiricele în cinstea sfinților, Cuvântările despre statui.

Sfântul Ioan Gură de Aur a fost și un mare teolog pe care Biserica l-a rânduit spre pomenire și cinstire împreună cu ceilalți doi mari ierarhi, formând triada ierarhilor protectori ai învățământului teologic: Vasile, Grigorie și Ioan. De numele său se leagă un număr mare de scrieri ce ocupă optsprezece volume în renumita colecție patristică Migne. Amintim pe scurt doar genurile pe care le-a abordat. Astfel, a scris sute de Omilii asupra cărților Vechiului și Noului Testament. Are apoi opere dogmatico-polemice, apologetice, ascetice (ex. „Despre Feciorie”), morale (ex.: „Despre slava deșartă și despre educația copiilor”, „Despre preoție”). A fost un teolog al pocăinței pentru că această stare firească a noastră în fața lui Dumnezeu ne apropie mai mult de El, ne întărește comuniunea noastră cu El. A și scris chiar un tratat „Despre Pocăință”. A fost teologul rugăciunii, a celei particulare, dar și publice, și dacă am aminti numai Liturgia care i-a fost atribuită, nu ca o creație proprie, ci ca o creație a Bisericii, la care el a contribuit foarte mult, ne dăm seama cât de îndreptățită este cinstirea pe care i-o aduce Biserica, pomenindu-l în fiecare Duminică și în fiecare sărbătoare în 98 la sută din perioada anului bisericesc.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Daniel a spus acum, la Iași, cu prilejul aducerii moaștelor Sf. Ioan Gură de Aur că, prin acest mare ierarh s-a vorbit mai mult în toată istoria creștină de Constantinopol decât de Ierusalim. Deci a fost atât de cinstită prin el Biserica Răsăriteană și cunoscută spiritualitatea concentrată în Bizanț decât a fost cunoscută chiar Biserica Ierusalimului.

Sf. Ioan Gură de Aur a fost și un iubitor de aproapele, un filantrop. Nu întâmplător a fost numit „*ambasadorul săracilor*” și „*apostolul carității*”.

Deci, ne bucurăm pentru această manifestare deosebită, o binecuvântăm și dorim acestui Simpozion cu tema: „Sf. Ioan Gură de Aur – episcop, teolog și filantrop” succesul meritat. Facultatea noastră de Teologie, în toți cei 220 de ani de existență, a adus prinos de recunoștință acestui Sf. Părinte al Bisericii și o face și astăzi bucuroasă și îmbrăcată în veșmânt de sărbătoare, prin această manifestare.

Aceeași bucurie se simte în întreaga noastră Arhiepiscopie a Sibiului și în Mitropolia Ardealului, în această lună noiembrie când în calendar se află înscris, în ziua de 13 a lunii, numele Sfântului Ioan Gură de Aur.

Fie ca el să mijlocească pentru bunăstarea Sfintelor lui Dumnezeu Biserici și pentru pacea a toată lumea, ca unul ce are mare îndrăzneală înaintea Tatălui Cerească, a Mântuitorului Hristos și a Duhului de viață făcător.

† DR. LAURENȚIU STREZA

Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului

Sfântul Ioan Gură De Aur în Biserica românească

Pr. Prof. Univ. Dr. Mircea PĂCURARIU

În fiecare an la 30 ianuarie, școlile teologice ortodoxe de pretutindeni cinstesc pe Sfinții ocrotitori ai învățământului teologic, Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cezareei Capadociei, Grigorie de Nazianz sau Teologul și Ioan Gură de Aur sau Hrisostom, arhiepiscopul Constantinopolului, trei mari luceferi ai Bisericii, dar și modele ale unor vieți duhovnicești exemplare.

Toți au trăit în secolul al IV-lea, numit și „secolul de aur” al creștinătății, secol frământat de atâtea schimbări de ordin politic și social, de dispute teologice care au dus la convocarea primelor două Sinoade ecumenice și a unor sinoade locale pentru lămurirea problemelor aflate în discuție. Toți trei au scris lucrări teologice de o mare profunzime și diversitate, toți au fost renumiți predicatori, iar doi dintre ei ne-au lăsat și Liturghiile care le poartă numele. Toți au explicat credincioșilor lor – prin predici sau prin lucrări scrise – cuvintele Sfintei Scripturi, mai ales cărțile Noului Testament. Toți s-au aplecat cu iubire și milă asupra suferințelor pe care le îndurau unii dintre semenii lor, contribuind la promovarea unor opere de asistență socială. Toți au fost apreciați și iubiți de fiii lor duhovnicești, încât au fost ridicați pe cele mai de seamă scaune ierarhice ale timpului, ca de acolo să răspândească cu și mai multă putere lumina învățaturii creștine.

Deși au activat în locuri diferite ale creștinătății răsăritene și au lucrat cu mijloace diferite, în medii și condiții diferite, totuși acești trei „mari dascăli ai lumii și ierarhi” au contribuit efectiv la triumful deplin și definitiv al Bisericii creștine, la sporirea prestigiului teologiei răsăritene, din roadele căreia au beneficiat toți cei care îl slujesc pe Hristos de la ei încoace până azi.

În anul acesta, îl cinstim în mod deosebit pe unul dintre ei, și anume pe Sfântul Ioan Gură de Aur, căci la 14 septembrie, de ziua Înălțării Sfintei Cruci, se vor împlini 1.600 de ani de când marele Părinte era chemat la Domnul, undeva pe țărmul răsăritean al Mării Negre, unde era exilat din dispoziția cârmuitorilor politici ai Imperiului Roman de Răsărit (Constantinopol), în frunte cu împărăteasa Eudoxia, pe care a avut curajul să o condamne de atâtea ori în predicile sale.

După cum se știe, Sfântul Ioan Gură de Aur sau Hrisostom era originar din Antiohia Siriei (azi Antakya, în sud-estul Turciei, la granița cu Siria), crescut de vrednica sa mamă Antuza, rămasă văduvă la vârsta de 20 de ani, care i-a dat o creș-

tere aleasă. A făcut studii strălucite în Antiohia, cu renumitul retor Libanius. După moartea mamei sale, s-a retras în Munții Antiohiei, unde a trăit în rugăciune și meditație timp de câțiva ani. Reîntors în Antiohia, a fost hirotonit diacon, apoi a slujit ca preot 12 ani, timp în care a rostit strălucitele sale predici care i-au adus numele sub care a rămas în istorie: „Gură de Aur” sau „Hrisostom” (în grecește) sau Zlatoust (în slavonește). În anul 397 – spre surprinderea și supărarea multora – a fost ridicat în scaunul de arhiepiscop al Constantinopolului, orașul Sfântului Împărat Constantin, pe atunci capitala Imperiului Roman de Răsărit. Și-a continuat activitatea cu și mai mult entuziasm, condamnând cu vehemență păcatele timpului, fiind totodată și un sincer sprijinitor al săracilor, al văduvelor, al orfanilor și al sclavilor.

Nu intrăm în prezentarea atâtor aspecte din activitatea lui predicatorială, pastorală sau socială, ci vom încerca să punem în lumină doar legăturile sale directe pe care le-a avut cu unii dintre „Părinții” Bisericii din mediul daco-roman din fosta provincie romană Scythia Minor, Dobrogea de mai târziu, ca apoi să prezentăm modul în care a fost cinstit de Biserica românească.

Se știe că primul scaun episcopal pe teritoriul țării noastre a fost cel de la Tomis (Constanța), atestat în secolul al IV-lea, deși nu este exclusă prezența unor ierarhi aici chiar în secolul „apostolic”, continuând cu perioada persecuțiilor. Spre sfârșitul secolului al IV-lea păstora în Tomis episcopul *Teotim I*, pe care istoricul bisericesc Sozomen îl prezenta ca fiind „de neam scit” (*Ist. Bis. VII*, 26 în Migne, *Patrologia Graeca*, 67, col. 1500 BCD), deci un autohton. Era un teolog erudit, din moment ce în anul 392 Fericitul Ieronim († 420) în cartea sa *De viris illustribus*, nota că „a scris scurte tratate sub forma unor dialoguri, în stilul vechii retorici; aud că scrie și alte lucruri.” Fragmente din opera sa literară se păstrează în lucrarea Sfântului Ioan Damaschin († 749) *Sfintele Paralele*. Păstorirea lui a fost tulburată de atacurile și jafurile hunilor, care au ajuns până în apropiere de Tomis. Episcopul Teotim, ca un bun părinte sufletească al credincioșilor tomitani, le-a fost de mare ajutor în momentele grele prin care treceau, încercând să schimbe viața și moravurile hunilor, oferindu-le mese și daruri, fapt pentru care aceștia îl considerau „Dumnezeul romanilor” (*Deus romanorum*). Se pare că episcopul tomitan a încercat să facă și misiune printre ei, ajutat fiind de Sfântul Ioan Gură de Aur.

Iată ce scria patriarhul Dositei al Ierusalimului în prefața *Bibliei* de la București din 1688 (deși socotim că aceasta a fost scrisă de învățatul Constantin Cantacuzino Stolnicul, dar patriarhul a semnat-o pentru a da mai multă autoritate traducerii): „Creștinat-au Zlatoust pre rumâni, pre cari și lăcuitorii Nistrului îi numesc letopiseșile ceale bisericești, învățând pre unii dentr-înșii carte și limba elinească și cu aceia pe ceailalți.”¹

¹ *Biblia adică dumnezeiasca Scriptură...*, București, 1688; reeditarea din 1988 în Editura Institutului Biblic și de Misiune, p. XXX-XXXI. Vezi și Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche* (cităm BRV), vol. I, București, 1903, p. 290.

Deci episcopul Teotim al Tomisului – cel apreciat de Fericitul Ieronim, de istoricul bisericesc Sozomen, iar mai târziu de Sf. Ioan Damaschin – era în bune relații și cu Sfântul Ioan Gură de Aur. Probabil s-au cunoscut în jurul anului 400, când participau la un sinod local întrunit la Constantinopol. Popularitatea, dar mai ales prestigiul de care se bucura Sf. Ioan datorită predicilor și lucrărilor sale scrise, i-au adus și mulți adversari, între care și Teofil, arhiepiscopul Alexandriei Egiptului și împărăteasa Eudoxia. Prin intrigi și delațiuni s-a ajuns la convocarea aceluia sinod de la Stejar, în apropiere de orașul Calcedon, din anul 403, prezidat de Teofil al Alexandriei. La acel sinod, Epifanie, arhiepiscopul Ciprului, l-a acuzat pe Sf. Ioan că ar împărtăși unele din învățăturile greșite ale lui Origen, marele învățat din Alexandria († 254). Dar la acest sinod era prezent și episcopul *Teotim* de Tomis, care s-a ridicat în apărarea arhiepiscopului Ioan Gură de Aur al Constantinopolului. Potrivit celor scrise de Sozomen în *Istoria sa bisericească*, Teotim a apărat cu fermitate pe Origen și implicat pe prietenul său, Sf. Ioan Gură de Aur – prin cuvintele: „Eu nu vreau să necinstesc pe acela care a adormit de mult în chip frumos și nu îndrăznesc să săvârșesc o blasfemie condamnând lucruri pe care cei dinaintea noastră nu le-au înlăturat, mai ales că știu că în cărțile lui Origen nu se află nici o învățătură rea.”²

Desigur, apărându-l pe Origen, Teotim apăra și pe Sf. Ioan Gură de Aur, prietenul său, dar fără să poată fi suspectat vreunul din ei că ar fi împărtășit și unele din ideile greșite ale marelui teolog alexandrin. Pentru noi rămâne un lucru neîndoielnic și anume prietenia dintre Teotim și Ioan Gură de Aur, demnitățile și curajul pe care l-a avut în fața adversarilor aceleia în cadrul Sinodului de la Stejar. Amândoi vor fi trecuți apoi în rândul sfinților, Teotim fiind prăznuit la 20 aprilie³.

Un alt moment de seamă din viața Sfântului Ioan Gură de Aur îl constituie întâlnirea cu alți doi reprezentanți de seamă ai spiritualității daco-romane, cuvioșii *Gherman* și *Ioan Casian*, amândoi trecuți în rândul sfinților și prăznuiți la 29 (28) februarie. Viața lor este cunoscută. Sfântul Ioan Casian este prezentat de biograful său, Ghenadie din Marsilia, ca fiind de „neam scit” (*natione scythia*), deci un dacoroman, născut în jurul anului 360 în Scythia Minor, plecat împreună cu prietenul său mai vârstnic, Gherman, în Țara Sfântă, apoi în așezările ascetice din Delta Nilului, unde au stat mai mulți ani, luând contact cu mari Părinți duhovnicești, ale

² Socrate, *Istoria bisericească*, VI, 12, în *Patrologia Graeca*, 67, col. 70, AB. Textul la Pr. prof. Ioan G. Coman, *Scriitori bisericești din epoca străromână*, București, 1979, p. 188; Mihai Diaconescu, *Istoria literaturii dacoromane*, București, 1999, p. 527.

³ Detalii despre acest „Părinte” dacoroman, vezi la Pr. Nicolae Șerbănescu, „1600 de ani de la prima mărturie documentară despre existența Episcopiei Tomisului”, în rev. *Biserica Ortodoxă Română*, an. 87, 1969, nr. 9-10, p. 1008-1013; Ioan G. Coman, *op. cit.*, p. 185-195; Mitropolit Nestor Vornicescu, *Scrieri patristice în Biserica Ortodoxă Română până în sec. XVII. Izvoare, traduceri, circulație*, Craiova, 1983, p. 38-42 (și Editura 1984, p. 43-48); Mihai Diaconescu, *Istorie și valori*, București, 1994 (cap. „Marii scriitori de la Tomis”, p. 64-72); Mihai Diaconescu, *Istoria literaturii dacoromane*, p. 525-531; Pr. Ioan Mircea Ielciu, „Un Părinte străromân ierarh și teolog: Teotim I”, în *RT*, Sibiu, an. 15 (87), 2005, nr. 1, p. 76-84.

căror învățături le va prezenta în cartea sa *Collationes Sanctorum Patrum* (Convorbiri cu Părinții) în 24 de cărți. Ceea ce ne interesează aici este faptul că în jurul anului 400, au venit la Constantinopol. După mărturia scriitorului Ghenadie de Marsilia, Ioan Casian a fost hirotonit diacon, iar Gherman preot, de către Sfântul Ioan Gură de Aur. Înseamnă că vor fi slujit amândoi alături de marele arhiepiscop al capitalei Imperiului. Au rămas în Constantinopol, numărându-se printre susținătorii marelui Părinte în fața adversarilor și detractorilor săi. Scriitorul bisericesc Palladius – care a scris și o „Viață a Sf. Ioan Gură de Aur”, – scria că Gherman a luat parte și la Sinodul de la Stejar, de care am pomenit, și care a luat în dezbatere acuzațiile care i se aduceau lui Ioan Gură de Aur, a luat parte și cuviosul Gherman (pe lângă episcopul Teotim de Tomis), o dovadă a prestigiului de care se bucura. Același Palladius scria că amândoi au făcut parte din delegația trimisă la Roma de clerul și credincioșii din Constantinopol în toamna anului 404, ca să ceară sprijinul papei Inocențiu I (401-417) pentru marele lor Arhiepiscop, trimis a doua oară în exil. Deși intervenția lor n-a dus la rezultatul dorit, totuși, misiunea lor la Roma, unde au pledat în favoarea Sfântului Ioan Gură de Aur, merită să fie pusă în lumină.

După cum se știe, Ioan Casian a fost hirotonit preot la Roma, iar după moartea lui Gherman (c. 415), a plecat în sudul Galliei, la Massilia (azi Marsilia – Marseille), unde a întemeiat două mănăstiri, una de călugări, alta de călugărițe, organizându-le după modelul celor răsăritene⁴. Ioan Casian a scris și o lucrare hristologică, *De incarnatione Domini. Contra Nestorium* (Despre Întruparea Domnului. Împotriva lui Nestorie). Trecând peste importanța dogmatică-hristologică a lucrării, trebuie să reținem doar cuvintele deosebit de elogioase la adresa Sfântului Ioan Gură de Aur, pe care-l socotea „învățătorul” său, cu îndemnuri adresate credincioșilor din Constantinopol de a-i cinsti memoria. Iată aceste cuvinte, redată după ultima traducere a operei sale în limba română: „De aceea și eu, smerit și necunoscut nici prin nume nici prin merite, dacă nu pot să râvnesc locul de învățător între cei mai de seamă clerici ai orașului Constantinopol, îl pretind, totuși, și-l doresc pe cel de *discipol* (ucenic). Căci (fiind) primit de episcopul Ioan, fie-i cinstită amintirea, *în slujba sfântă și închinat lui Dumnezeu*, deși departe cu trupul, cu sufletul sunt acolo, și dacă nu cu prezența, *măcar cu gândul mă simt unit cu acele mulțumiri foarte venerabile și foarte dragi mie...* De aceea, vă rog și vă conjur (implor) pe voi toți care vă găsiți între zidurile orașului Constantinopol, concetățeni ai mei prin dragostea de patrie și frați prin unitatea de credință, să vă despărțiți de acel lup hrăpitor (Nestorie, n.n.)... nu vă atingeți de el și nu primiți de la el, fiindcă toate ale lui sunt aducătoare de moarte... Aduceți-vă aminte de vechii voștri învățători și preoți, de Grigorie (de

⁴ Ioan G. Coman, *op. cit.*, p. 223; Mihai Diaconescu, *Istoria literaturii dacoromane*, p. 538-540. Amănunte la Ioan Mircea Ielciu, *Principalele etape ale biografiei unui mare îndrumător duhovnicesc al Apusului: scitul Ioan Casian*, în „Revista Teologică”, an. 9 (81), 1999, nr. 3, p. 51-55, precum și în lucrarea sa *Har și libertate în viziunea teologică a Sfântului Ioan Casian*, București, Editura Paralela 45, 2002, p. 183-190.

Nazianz, n.n.) cel cunoscut în lumea întreagă, de Nectarie cel vestit în sfințenie (arhiepiscop al Constantinopolului între anii 381-397, n.n.), de Ioan cel minunat *întru credință și nevinovăție*, de acel Ioan care prin asemănare cu Ioan evanghelistul, discipolul (ucenicul) lui Iisus, a dormit întotdeauna la pieptul și în dragostea Domnului. *De el, vă spun, aduceți-vă aminte, pe el urmați-l, la puritatea lui, la credința lui, la învățătura și la sfințenia lui gândiți-vă. Aduceți-vă aminte întotdeauna de învățătorul și educatorul vostru*, la sânul și îmbrățișarea căruia, ca să zic așa, ați crescut, *care a fost învățătorul comun al meu și al vostru*, căruia îi suntem discipoli (ucenici) și așezământ. Citiți-i scrierile, păstrați-i învățăturile, îmbrățișați-i credința și meritele... El, așadar, *să vă fie întotdeauna în gând* și ca înaintea ochilor lor, el să trăiască în sufletele și în cugetele voastre, de la el să socotiți că vin, până la urmă, cele scrise aici de mine, fiindcă *el m-a învățat în toate pe care le-am scris*. Și prin aceasta, credeți-le nu atât ale mele, cât (ci) ale lui, fiindcă răul pornește de la izvor și *tot ce se socotește a fi al discipolului (ucenicului)* se cuvine să se treacă în cinstea dascălului.”⁵

Rezultă din aceste cuvinte că Ioan Casian a fost „primit în slujba sfântă și închinat lui Dumnezeu” de către Ioan Gură de Aur, al cărui discipol se considera și ale cărui învățături le-a ascultat și le-a urmat, îndemnând și pe creștinii din Constantinopol să-și aducă mereu aminte de el și să-i urmeze învățăturile și sfințenia vieții. Așadar trei dacoromani – episcopul Teotim și călugării Gherman și Ioan Casian – și-au înscris numele cu cinste în rândul prietenilor sinceri ai marelui arhiepiscop al Constantinopolului – Noua Romă, Sfântul Ioan Gură de Aur.⁶

După trecerea Sfântului Ioan Gură de Aur la Domnul († 14 septembrie 407), legăturile dacoromanilor și apoi ale românilor cu el nu s-au întrerupt. Ele vor continua în chip tainic timp de 1.600 de ani prin *Liturghia* care îi poartă numele și care se săvârșește în peste 320 de zile ale anului liturgic. Cu alte cuvinte, în mănăstirile românești în care, de regulă, Sfânta Liturghie se săvârșește zilnic, iar în bisericile parohiale mai puțin, duminica și uneori sâmbăta, călugării și credincioșii din mănăstirile și parohiile românești ascultă mereu Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur. Iar

⁵ Cit. din Sfântul Ioan Casian, *Scrieri alese*. Traducere de prof. Vasile Cojocaru și prof. David Popescu (PSB, 57), București, 1990, p. 881-882.

⁶ Bibliografia referitoare la Sfântul Ioan Casian este foarte bogată, dar nu este cazul să o prezentăm aici. Ea este prezentată detaliat la Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, ediția a doua, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 82 – 83; Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, ediția a treia, Iași, Editura Trinitas, 2004, p. 140-141. Recomandăm doar pe Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Scriitori bisericești din epoca străromână*, p. 217-280; Mitropolit Nestor Vornicescu, *Scrieri patristice în Biserica Ortodoxă Română până în secolul XVII*, Craiova, 1983, p. 47-57 (și vol. *Primele scrieri patristice în literatura noastră, secolele IV – XVI*, Craiova, 1984, p. 31-97); Mihai Diaconescu, *Istoria literaturii dacoromane*, p. 532-551 și 734-749; Pr. Ioan Mircea Ielciu, *Har și libertate*, p. 16-60.

preoții slujitori, îndatorați să citească „rânduiala sfintei împărtășanii”, din cele 12 rugăciuni prescrise acolo, cinci îi aparțin Sfântului Ioan Gură de Aur. Deci preotul se pregătește pentru Liturghie și săvârșește Sfânta Jertfă alături de Sfântul Ioan Gură de Aur, prin ale cărui rugăciuni cere „darul cel de sus” „de la Părintele luminilor”.

Nu știm în ce limbă liturgică au slujit preoții dacoromani, deveniți treptat români, odată cu păstorii lor. Probabil inițial au folosit limba latină populară, după cum dovedește și lexicul nostru bisericesc, preponderent de origine latină; în cetățile grecești de la Marea Neagră (Pontul Euxin) se va fi slujit și în limba greacă. Din a doua jumătate a secolului al IX-lea liturghia bizantină (greacă) se traduce în limba slavă veche (paleoslavă) pentru slavii încreștinați din sudul Dunării, iar de acolo și la popoarele slave răsăritene. După opinia slavistului Petre P. Panaitescu, liturghia slavă (sau ritul bizantino-slav) se introduce și la români, se pare prin ucenici ai Sfinților Chiril și Metodie, apostolii slavilor. De acum înainte vor fi ajuns la noi manuscrise slave sud-dunărene, inclusiv Liturghierul – cu Liturghiile Sfinților Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare și Grigorie Dialogul –, deși nu excludem nici posibilitatea copierii lor chiar pe pământ românesc⁷. Desigur, nici unul dintre primele manuscrise liturgice slave copiate la noi nu s-au păstrat.

Primele manuscrise liturgice slave păstrate, copiate la noi, aparțin secolelor XIII – XIV, între care se numără și câteva Tetraevanghele. În „școala de copişti” creată de ieromonahul Gavriil Uric la mănăstirea Neamț, în prima jumătate a secolului al XV-lea s-au copiat alte Tetraevanghele, dar, și traduceri din Sfinții Părinți răsăriteni. Același lucru se poate spune și despre „școlile de caligrafieri” de la mănăstirile Neamț și Putna din timpul lui Ștefan cel Mare: s-au copiat mai multe Tetraevanghele, Mineie și scrieri ale Sfinților Părinți. Dar din Liturghiere și Molitvelnice – fiind cele mai mult folosite între cărțile de cult – au ajuns foarte puține exemplare până la noi; se adaugă și faptul că, de obicei, ele se puneau pe pieptul unui preot răposat, încât și din această pricină multe au dispărut.

Cel mai vechi *Liturghier* slavon cunoscut pare a fi cel de la mănăstirea din Feleac – copiat în anul 1481, cu frontispicii și inițiale înflorate –, păstrat azi în Biblioteca centrală universitară din Cluj-Napoca. Fără îndoială că era copiat de vreun călugăr din obștea mănăstirii de la Feleac⁸. Câțiva ani mai târziu, în 1492, monahul Casian din mănăstirea Putna copia un alt *Liturghier* (păstrat azi tot în Cluj-Napoca)⁹.

După doar câțiva ani, locul manuscriselor liturgice sau cu texte patristice este luat de cartea tipărită. În țările noastre tiparul a apărut la șase decenii de la invenția sa de către Johannes Gutenberg, la aproximativ două decenii de la tipărirea primelor

⁷ P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, București, 1969, p. 185-201. Amănunte la Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura cit., p. 172-176.

⁸ Marius Porumb, *Bisericele din Feleac și Vad*, București, 1968, p. 13 și 16 (cu reproduceri la p. 11-12).

⁹ Pr. Paulin Popescu, „Manuscrise slavone din mănăstirea Putna” în rev. *BOR*, an. 80, 1962, p. 105-145, nr. 7-8, p. 688-711.

cărți în limba slavă și la numai 8 ani după perioada incunabilelor (care durase până în anul 1500 inclusiv). În cadrul cercetării noastre, ne interesează faptul că prima carte tipărită la noi a fost *Liturghierul slavon* de la Târgoviște din anul 1508, editat de meșterul-tipograf Macarie, venit la noi din Muntenegru, viitor mitropolit al Țării Românești (Ungrovlahiei). Cuprindea rânduielele Proskomidiei și a celor trei Liturghii și câteva din slujbele obișnuite în orice Liturghier. Rânduiala Proskomidiei, precum și Liturgia Sfântului Ioan Gură de Aur erau traduse din grecește în slavonește după „diataxa” (rânduiala) alcătuită de patriarhul Filotei al Constantinopolului, pe când era egumen al mănăstirii Sfântul Atanasie din Muntele Athos (a doua jumătate a secolului al XIV-lea). Importanța acestui Liturghier constă nu numai în faptul că era prima carte tipărită la noi, ci și în aceea că era prima ediție a acestei cărți de cult în toată lumea ortodoxă (prima ediție grecească a apărut abia în 1526 la Veneția și Roma), deci este o „ediție princeps”.

Între cele cinci exemplare aflate azi în țară, unul se păstrează la Biblioteca Arhiepiscopiei Sibiului, provenit din biserica satului Alun, jud. Hunedoara. Alte exemplare se păstrează la Belgrad și Moscova. Deci Liturghierul lui Macarie s-a difuzat nu numai în țările românești, ci și în alte Biserici care foloseau limba slavă în cult. La noi s-au făcut copii-manuscris după el și a fost reeditat de Șerban, fiul diaconului Coresi, la Brașov în anul 1588. În același timp, el a fost prototipul unor Liturghiere slavone tipărite la Veneția pentru slavii sud-dunăreni, cu neînsemnate modificări de text și tipic sau cu introducerea unor noi rugăciuni și slujbe (1519, 1527, 1554, 1570)¹⁰.

Dacă prima ediție slavonă a Liturghierului a apărut la noi, același lucru se poate spune și despre prima ediție în limba română. Este vorba numai de *Liturghia* Sfântului Ioan Gură de Aur, tipărită de diaconul Coresi la Brașov în 1570, probabil în traducerea unor preoți de la biserica Sfântul Nicolae din Brașov – Șchei. Avea la bază un prototip slavon în manuscris, diferit de cel tipărit de Macarie în 1508. Se păstrează un singur exemplar din această primă ediție românească – și care ar putea fi numită o „ediție de probă” – în Biblioteca Arhiepiscopiei Sibiului¹¹. Mai notăm că

¹⁰ *Liturghierul lui Macarie, 1508*. Cu un studiu de P.P. Panaitescu și un indice bibliografic de Angela și Alexandru Dușu, București, 1961, LXXV + 274 (ediție fototipică în culori); P.P. Panaitescu, *Liturghierul lui Macarie și începuturile tipografiei în țările române*, la Editura cit. p. V-LXIII, reprodus și în vol. său *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971, p. 274-339; Pr. Prof. Ene Braniște, „Liturghierul slavon tipărit de Macarie în 1508. Studiu Liturgic”, în *BOR* an. 76, 1958, nr. 10-11, p. 1035-1068; Mario Ruffini, *Il primo libro romeno: Il „Liturghier” di Macarie del 1508*, Torino, 1963.

¹¹ Editat de Pr. Prof. Spiridon Cădea, „Textul Liturghierului românesc publicat de diaconul Coresi”, în rev. *MA*, an. V, 1969, nr. 1-2, p. 70-92 (a se vedea studiul său din *MA*, an. IV, 1959, nr. 9-10, p. 722-771); Alexandru Măreș, *Liturghierul lui Coresi*. Text stabilit, studiu introductiv și indice de ..., București, 1969, 186 p.

același Coresi a tipărit o ediție nouă din *Liturghierul slavon*, tot la Brașov, în 1568¹². Iar în 1588 apărea o ediție nouă, tipărită de Șerban diacul, fiul lui Coresi¹³.

Cu toate că apăruse această primă traducere a Liturghiei Sf. Ioan Gură de Aur în românește, totuși, tradiția slavonă era mult prea puternică, pentru ca limba liturgică la români să fie schimbată prea ușor. Au urmat alte ediții slavone ale Liturghierului (de exemplu, cea de la mănăstirea Dealu din 1646, sub numele de *Slujebnic*).

Abia în 1679 apare la Iași o ediție românească completă, cu toate cele trei Liturghii, în traducerea învățatului mitropolit Dosoftei al Moldovei. Era prima traducere făcută de un ierarh și ca atare, se prezenta oarecum ca o „ediție oficială” (101 foi). Avea acest titlu semnificativ: *Dumnezăiasca Liturghie, acum întâi tipărită rumânește să-nțaleagă toț(i) spăsenia (mântuirea n.n.) lui Dumnezău cu întreg înțales*. O scurtă prefață a domnitorului Gheorghe Duca (asemănătoare cu cea a lui Vasile Lupu la *Cazania* lui Varlaam din 1643) preciza că noua traducere era destinată pentru „toată semenția românească, (pre)tutindenea ce să află-ntr-această limbă pravoslavnică”... ca un „dar limbii rumânești, svânta Liturghie, scoasă pre limbă rumânească de pre elinească, de laudă lui Dumnezău să-nțaleagă toț(i) carii nu-nțaleg sârbește (slavonește, n.n.) sau elinește.” Rezultă cu claritate că sfântul mitropolit Dosoftei a tradus Liturghierul pentru preoții și credincioșii români de pretutindeni¹⁴.

În 1683 apare ediția a doua a Liturghierului, tot la Iași, cu literă nouă, adusă de la Moscova, completată cu mai multe rugăciuni (molitve), care nu apar în prima ediție¹⁵. Este interesantă traducerea otpustului: „Hristos adevăratul Dumnezăul nostru prin rugăciunile a celui dintru svinți Părintele nostru Ioan, arhiepiscopul Cetății lui Constantin, cu *Rostul de Aur*...” (p. 106); în alte pagini ale cărții apare sub numele de „Zlatoust”.

Liturghierul lui Dosoftei va fi depășit apoi de o nouă versiune (traducere), și anume cea a Sfântului Ierarh Antim Ivireanul, pe când era episcop al Râmnicului (1705-1708). A apărut în 1706 în noua tipografie de la Râmnic, meșter tipograf fiind cunoscutul său ucenic Mihail Ștefan (sau Iștvanovici), sub titlul *Evhologhion sau Molitvelnic*, dar în două volume distincte: primul era un Liturghier, iar al doilea Molitvelnicul propriu-zis. Ambele reprezentau prima ediție a acestor cărți în limba română în Muntenia¹⁶. Traducerea (sau revizuirea traducerilor anterioare: Coresi, Dosoftei sau cele în manuscrise) a fost făcută de însuși Antim Ivireanul. Era cea mai bună traducere românească a Liturghierului, care va sta apoi la baza tuturor edițiilor

¹² BRV, IV, p. 12.

¹³ BRV, I, p. 99 – 100.

¹⁴ BRV, I, p. 222-225.

¹⁵ BRV, I, p. 262-263. A se vedea și Dosoftei, *Dumnezăiasca Liturghie, 1679*. Ediție critică de N.A. Ursu, Iași, 1980 (studiu introductiv la p. V – LIX).

¹⁶ Dimitrie (azi Damaschin) Coravu, „Precizări și contribuții la bibliografia românească veche”, în *MO*, an. XX, 1968, nr. 9-10, p. 722-729. Vezi și BRV, I, p. 541-543 și IV, p. 220.

următoare până azi, încât Sfântul Ierarh Antim Ivireanul poate fi considerat un adevărat „creator” al limbii liturgice românești¹⁷.

Dar acest mare ierarh, pe când era un smerit ieromonah-tipograf, a tipărit *Liturghierul* și pentru alte două popoare ortodoxe. Este vorba de o ediție grecească tipărită la Snagov în 1697 (sub titlul de *Antologhion*, în care sunt incluse și alte cărți de slujbă) pentru preoții și credincioșii greci, probabil cerut de patriarhul Dositei al Ierusalimului. În 1701, a tipărit, tot la Snagov, *Liturghierul greco-arab*, prima carte ortodoxă cu caractere arabe, la rugămintea adresată lui Constantin Brâncoveanu de fostul patriarh al Antiohiei Atanasie III Dabbas. Cu alte cuvinte, domnitorul și ierarhul, viitori martiri ai credinței, trecuți ca atare în rândul sfinților, veneau în sprijinul credincioșilor sirieni vorbitori de limbă arabă din Patriarhia de Antiohia (acum cu sediul la Damasc), acolo unde cu veacuri în urmă slujise și predicase diaconul și preotul Ioan, supranumit mai târziu Gură de Aur. Mai notăm că prin 1708, Antim Ivireanul, acum mitropolit, în înțelegere cu Constantin Brâncoveanu, a trimis în patria sa natală, în Georgia, pe ucenicul său în meșteșugul tiparului, Mihail Ștefan sau Iștvanovici, care a tipărit mai multe cărți la Tbilisi, între care și un *Liturghier* în limba georgiană¹⁸.

De acum înainte, numărul edițiilor românește ale Liturghierului va spori mereu. Se vor tipări noi ediții la București (cele mai numeroase, aproximativ 25), Iași, Râmnic, Blaj (după edițiile de Râmnic), Sibiu, Chișinău, Mănăstirea Neamț¹⁹.

Paralel cu aceste ediții tipărite, Liturghierul românesc a fost folosit și în texte manuscrise. Ele circulau mai ales în Bihor, o zonă românească mai îndepărtată de centrele tipografice și mult timp fără o organizare administrativ-bisericească proprie. Așa se face că acolo s-au copiat multe Liturghiere, din care unele au ajuns până la noi. Ne limităm doar la popa Pătru din Tinăud-Bihor care a copiat (prin anii 1672-1688) și un Liturghier (deosebit de al lui Coresi și Dosoftei, semn că această carte de slujbă circula și în alte traduceri românești în manuscris)²⁰. Pe la sfârșitul secolului al XVII-lea și primele două decenii ale celui următor, diacul Vasile Sturze Moldoveanul copia în județele Hunedoara, Arad, Timiș, dar mai ales în Bihor, un număr însemnat de manuscrise românești, între care și câteva Liturghiere²¹.

¹⁷ Pr. Nicolae Șerbănescu, „Antim Ivireanu, tipograf”, în *BOR*, an. 74, 1956, nr. 8-9, p. 741-742; socotește însă greșit că prima ediție a Liturghierului în Muntenia ar fi fost cea de la Târgoviște din 1713 (*BRV*, I, p. 487).

¹⁸ *BRV*, I, p. 423-433.

¹⁹ Cf. Pr. Prof. Gheorghe I. Moisescu, „Sfinții Trei Ierarhi în Biserica românească”, în *O*, an. XII, 1960, nr. 1, p. 20-21, mai ales nota 72.

²⁰ Atanasie Popa, „Un cărturar bihorean din secolul al XVII-lea: popa Pătru din Tinăud”, în rev. *Limba Română*, an. XX, 1969, p. 193-197.

²¹ Atanasie Popa, „Cărturar bihorean din secolul al XVII-lea: Vasile Sturze Moldoveanul”, în rev. *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an. 42, 1966, nr. 1-2, p. 54-69 și mai ales Florian Dudaș, *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului*, 2 vol. Oradea, 1985-1986; *Manuscrise românești și medievale din*

În tot cursul secolului al XVIII-lea s-au realizat alte Liturghiere în manuscris, mai ales în părțile de vest ale Transilvaniei, ceea ce arată că Sfânta Liturghie era săvârșită mereu în bisericile românești, iar rânduiala și rugăciunile Sfântului Ioan Gură de Aur erau mereu rostite de preoții de acum trei veacuri²².

*

Sfântul Ioan Gură de Aur a fost cunoscut de români nu numai prin mijlocirea Liturghiei care-i poartă numele, ci și prin traducerea și difuzarea operei sale pe întreg spațiul geografic, etnic și spiritual românesc. Presupunem că unele din lucrările sale – în speță predicile – vor fi fost cunoscute curând după moartea sa în fosta provincie romană (devenită apoi romano-bizantină) Scythia Minor, respectiv în cadrul Episcopiei Tomisului, devenită apoi Mitropolie, cu 14 eparhii sufragane. Este exclus, ca ierarhii de la Tomis – toți oameni de cultură – să nu-i fi cunoscut opera, mai ales cea predicatorială; unele din omiliile și lucrările sale vor fi fost cunoscute în limba greacă, altele în traducere latină.

Mult mai târziu, în perioada în care era folosită limba slavonă în bisericile noastre, în marile mănăstiri voievodale – mai ales în Moldova – s-au realizat numeroase manuscrise slavone, apoi românești din opera Sfântului Ioan Gură de Aur, mai ales din *Omiliile* sale, care erau cunoscute sub numele de „Zlatoust”. După opinia slaviștilor Zlatca și Ioan Iufu, un număr de opt sau zece manuscrise cu scrieri patristice slavone ar fi fost comandate de domnitorul Alexandru cel Bun la mănăstirea Studion din Constantinopol, de unde au fost aduse în Moldova (șase sunt azi la mănăstirea Dragomirna). Acestea ar fi servit apoi ca prototipuri pentru unele manuscrise care au fost copiate la noi în secolul al XV-lea²³.

Se pare că Manuscrisul slavon 152 din Biblioteca Academiei Române, cuprinzând foarte multe cuvântări ale Sfântului Ioan Gură de Aur, ar fi fost copiat în mănăstirea Neamț pe la sfârșitul secolului al XIV-lea²⁴.

Renumitul ieromonah-copist și miniaturist Gavril Uric din mănăstirea Neamț, cu o activitate îndelungată, între anii 1424-1449, a copiat, între altele, în 1443, un manuscris intitulat *Mărgăritarele* Sfântului Ioan Gură de Aur, cu 371 file²⁵. Alte manuscrise au fost realizate tot în cadrul „școlii de copişti” din mănăstirea Neamț, deci tot din secolul al XV-lea (Ms. 148, 149, 150, 151, 152 și 153 din Biblioteca Academiei Române). Toate cuprind cuvântări ale unor Părinți răsăriteni, între care și

Crișana, Timișoara, 1986 și *Cărturari și artiști din Muntenia și Moldova peregrini în Crișana*, Timișoara, 2003, 434 p.

²² Prezentate de Gabriel Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești până la 1800, I*, București, 1959, passim.

²³ Ioan Iufu și Zlatca Iufu, „Colecția Studion”, în *BOR*, an. 87, 1969, nr. 7-8, p. 817-835; Mitropolit Nestor Vornicescu, *Scrieri patristice*, p. 206.

²⁴ P.P. Panaitescu, *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei*, I, București, 1959, p. 200-210.

²⁵ *Ibidem*, p. 168-171 (Ms. 136).

Sfântul Ioan Gură de Aur²⁶. Un alt manuscris (nr. 155), cuprinzând exclusiv *Cuvântările (Mărgăritarele)* Sfântului Ioan (604 file) a fost copiat la Muntele Athos, tot în secolul al XV-lea, dar a ajuns apoi la mănăstirea Neamț; nu este exclus ca să fi fost copiat de un călugăr moldovean²⁷.

Din „școala de copiiști” de la mănăstirea Putna, notăm pe monahul Chiriac, care în 1470 copia un *Sbornic* (Miscelaneu), cuprinzând *Cuvântări* ale Sfântului Ioan Gură de Aur și ale altor Părinți pentru perioada Triodului. Însemnarea finală prezintă o importanță excepțională pentru noi, cei de azi: „Eu mult păcătosul Chiriac am scris acest Zlatoust pentru dreptcredinciosul domnitor a toată țara Moldovei Io Ștefan Voievod, în mănăstirea zidită de el numită Putna, în anul 6978 (= 1470) și s-a sfârșit în 30 a lunii ianuarie.” Înseamnă că manuscrisul a fost cerut de însuși sfântul ctitor al Putnei sau obștea mănăstirii voia să i-l ofere, în semn de recunoștință²⁸.

Probabil același Chiriac a caligrafiat și un alt manuscris, cu două părți distincte: prima este *Viața Sfântului Ioan Gură de Aur*, scrisă de patriarhul Gheorghe al Alexandriei, iar a doua cuprinde *Cuvântările sale la Hexaimeron* (la cartea Geneza)²⁹.

În Țara Românească se pare că existau manuscrise cu texte hrisostomice chiar mai vechi decât cele din Moldova. De pildă, un miscelaneu considerat ca fiind din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, conține și multe cuvântări (omilii) ale Sfântului Ioan Gură de Aur³⁰.

Reținem și un manuscris cu 550 de foi, despre care s-a scris că a fost copiat tot în Țara Românească, dar în secolul al XVI-lea, sub numele de *Mărgăritare* ale Sf. Ioan Zlatoust („cartea numită Margarit”, Ms. 289)³¹. Considerăm, totuși, că Ms. 289 din Biblioteca Academiei Române cu omilii hrisostomice la Evanghelia de la Matei, a fost copiat în teritoriile intracarpătice între anii 1520-1530³².

În Transilvania și Banat opera Sfântului Ioan Gură de Aur va fi cunoscută mai târziu, lucru explicabil, din moment ce aici nu existau mănăstiri mari în care să ia naștere „școli” de caligrafie a manuscriselor.

Dacă Ștefan cel Mare cerea monahului Chiriac de la Putna să-i copieze o parte din *Cuvântările Sfântului Ioan Gură de Aur*, în Țara Românească erau cunoscute unui alt domnitor ctitor de biserici și iubitor de cultură. Acest lucru îl dovedește car-

²⁶ *Ibidem*, p. 188-216.

²⁷ *Ibidem*, p. 219-225.

²⁸ Mihai Berza, *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, Editura Academiei, 1958, p. 376; Pr. Paulin Popescu, „Manuscrise slave din mănăstirea Putna”, în *BOR*, an. 80, 1962, nr. 7-8, p. 691-692; Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, 1988, p. 434-435.

²⁹ M. Berza, *op. cit.*, p. 441; P. Popescu, *op. cit.*, p. 690-691; C. Paradais, *op. cit.*, p. 438-440.

³⁰ Ioan Iufu, „Despre prototipurile literaturii slavo-române din secolul al XV-lea”, în *MO*, an. 15, 1963, nr. 7-8, p. 515. P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave*, p. 397-400.

³¹ P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave*, p. 386.

³² *Ibidem*, p. 386-389.

tea intitulată *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, care, în partea întâi a inclus și câteva texte din opera Sfântului Părinte, între care: Omilia 69 la Evanghelia după Matei, Omilia despre răbdare și despre lauda celor bune, iar în partea a doua a cărții, la sfârșit, este folosit și Cuvântul de învățătură al Sfântului Ioan în noaptea Învierii³³. Același Cuvânt era folosit și într-una din pisanile bisericii lui Neagoe Basarab din Curtea de Argeș³⁴.

În secolul al XVI-lea, pe lângă puține manuscrise slave din opera Sfântului Ioan, îndeosebi omilii³⁵, încep să apară și unele traduceri în limba română. Unul din primele texte traduse în românește a fost *Cuvântul de învățătură al Sfântului Ioan Gură de Aur în noaptea Sfintelor Paști*. O copie de pe la mijlocul secolului al XVI-lea (c. 1559-1560) a făcut-o preotul Bratu de la biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului³⁶. Mai târziu, apare și în așa-numitul „*Codex Sturdzanus*”, care cuprinde texte copiate de preotul Grigorie din Măhaci (azi Măhăceni, jud. Alba), între anii 1580-1619 (Ms. 447 din Biblioteca Academiei Române)³⁷.

„Cuvântul” Sfântului Ioan apare apoi și în slovă tipărită în ultima și cea mai importantă carte a diaconului Coresi, tipărită la Brașov în 1581, intitulată *Evanghelia cu învățătură* (numită și *Cazania a doua*). Era tradusă de preoții Iane și Mihai de la biserica „Sf. Nicolae” din Șchei după o Cazanie slavo-rusă tipărită la Zabludov, în Lituania, care, la rândul ei, avea la bază o colecție de omilii scrise de patriarhul ecumenic Ioan Calecas (1334-1347). Nu este exclus ca unele omilii să fie prelucrate după cele ale Sfântului Ioan Gură de Aur³⁸.

Spre sfârșitul secolului al XVII-lea, apare o primă mare traducere din opera omiletică a Sfântului Ioan. Era cartea intitulată *Mărgăritare adică cuvinte de multe feluri. A celui întru sfinți Părintelui nostru Ioan, arhiepiscopul Țarigradului, a lui Zlatoust. Și ale altor Sfinți Părinți...* A apărut în tipografia mitropolitană din București în anul 1691, deci în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu și a păstoririi

³³ Cităm doar ultima ediție: *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Ediție facsimilă după unicul manuscris păstrat. Transcriere, traducere în limba română și studiu introductiv de Prof. Dr. G. Mihăilă. Cu o prefață de Dan Zamfirescu, București, 1996, CXCVI + 430 p. (îndeosebi p. 247+ 249).

³⁴ P.Ș. Năsturel, „Învățăturile lui Neagoe Basarab în lumina pisanilor de la biserica mănăstirii Argeș”, în *MO*, an. XII, 1960, nr. 1-2, p. 17-20.

³⁵ Mitropolit Nestor Vornicescu, *Scrieri patristice*, p. 186 și 188.

³⁶ Cf. George Mihăilă, *Studii de limbă literară și filologie*, II, București, 1972, p. 94-96.

³⁷ Publicat de Bogdan P. Hasdeu, *Cuvente den bairâni*, III, București, 1878, p. 78-82; G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești BAR*, vol. I, București, 1978, p. 113-114; G. Mihăilă, *op. cit.*, p. 94-96. A se vedea și Pandele Olteanu, „Cea mai veche omilie în limba română”, în *Romanoslavica*, XVII, 1970, p. 236. Despre „circulația” Cuvântului la noi, vezi Nestor Vornicescu, *op. cit.*, Editura cit., p. 229-237.

³⁸ BRV, I, p. 85-93, reeditată de Sextil Pușcariu și Al. Procopovici, București, 1914, p. 115-119. Vezi bibliografia problemei la Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Editura III, Iași, 2004, p. 489.

mitropolitului Teodosie. Traducerea aparținea fraților Șerban și Radu Greceanu, care semna și prefața, în care mărturiseau că au fost ajutați și de Constantin Cantacuzino Stolnicul. În carte erau incluse 35 de cuvântări ale Sfântului Ioan Gură de Aur³⁹. A urmat apoi o ediție nouă, tot la București, în anul 1746, în timpul păstoririi mitropolitului Neofit Criteanul⁴⁰.

Merită să prezentăm și un alt lucru deosebit de important pentru teologia noastră. După cum se știe, mitropolitul Dosoftei al Moldovei, în anii exilului său la Jolkiew în Polonia (azi Nesterov, în Ucraina) din anii 1686-1693, a făcut și câteva traduceri din literatura patristică în slavo-rusă, la cererea mitropolitului Varlaam Iasinski al Kievului și a patriarhului Adrian al Moscovei. Ultima dintre acestea (terminată la 6 iulie 1693, deci cu cinci luni înaintea morții sale) era o culegere de *Cuvântări* ale Sfântului Ioan Gură de Aur și a altor Părinți, cu același titlu de *Mărgăritare* (traduse după textul neogrec de cuvântări patristice tipărit la Veneția în 1675 și într-o nouă ediție în 1683); se pare că nu cunoștea traducerea fraților Greceanu de la București. Manuscrisul avea 353 pagini și cuprindea 40 de cuvântări, dintre care 34 aparțineau Sfântului Ioan. Dosoftei a închinat traducerea sa tinerilor țari ai Rusiei Petru (viitorul țar Petru cel Mare) și Ioan, cărora le-a și trimis-o pentru a fi tipărită. Din păcate, rugămintea nu i-a putut fi îndeplinită, iar manuscrisul său se găsește azi în Muzeul de Istorie din Moscova, Secția manuscrise⁴¹.

După cele două ediții românești ale Mărgăritarelor sau poate după traduceri noi, rămase în manuscris, s-au realizat numeroase copii – manuscris, cu texte din Sfântul Ioan Gură de Aur și alți Sfinți Părinți în tot cursul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, în mai multe mănăstiri din Moldova – mai ales la Neamț – și din Țara Românească. Numai în Biblioteca Academiei Române există aproximativ o sută de manuscrise românești care cuprind fie Liturghia, fie unele din cuvântările Sfântului Ioan Gură de Aur. O să prezentăm doar câteva care ni s-au părut mai semnificative. De pildă o copie după ediția din 1691 s-a făcut în prima jumătate a secolului al XVIII-lea și a ajuns în Munții Apuseni, având și o lungă însemnare despre luptele românilor cu oștile maghiare la Abrud în anul 1848 (Ms. 5248, vol. IV, p. 259). O altă copie era făcută de Stan paracliserul de la mănăstirea Sfinții Apostoli din București, în anul 1818 (Ms. 1479, vol. I, p. 345)⁴².

³⁹ BRV, I, p. 315-321. Traducerea era făcută după ediția grecească tipărită la Veneția în anul 1675 (Editura II în 1683). Cf. Dumitru Fecioru, „Bibliografia traducerilor din literatura patristică”, în rev. ST, an. VI, 1937, p. 78-81.

⁴⁰ BRV, II, p. 93.

⁴¹ Nestor Vornicescu, „Scrieri patristice și postpatristice în preocupările mitropolitului Dosoftei”, în MO, an. 26, 1974, nr. 9-10, p. 718-731 (inclusă și în vol. său *Biruit-au gândul. Studii de teologie istorică românească*, Craiova, 1990, p. 297-298).

⁴² A se vedea Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, 4 vol., București, 1978-1983, 1987 și 1992, la indici.

Numeroase alte cuvântări hrisostomice sunt risipite prin diverse alte miscelane – aflate în Biblioteca Academiei Române – care cuprind predici sau învățături ale Sfinților Părinți. În afară de Cuvântul de învățătura la Paști, mai apar predici despre pocăință, despre pogorârea la iad, despre rugăciune, la Duminica fiului risipitor, la Bunavestire, la Sâmbăta lui Lazăr, la Sfinții Apostoli Petru și Pavel, la „Piatdesiadniță” („Cincizecime”, Rusalii, mai multe) etc.⁴³.

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, în cadrul marii mișcări neoisihaste îndrumată de starețul Paisie de la mănăstirea Neamț (1722-1794), s-au copiat zeci de manuscrise cu texte din Sfinții Părinți și scriitorii postpatristici. Între cele aproximativ 300 de manuscrise aparținătoare „școlii paisiene” de traducători și copişti de la Neamț și Secu, foarte multe cuprind texte hrisostomice. De pildă, un catalog cu manuscrise și cărți nemțene prezintă un manuscris din 1795 „tălmăcit” pentru prima oară în românește de către dascălul Isaac (c. 1750-1817), și anume *Omiliile la Evangelhia de la Matei*⁴⁴. Același Isaac copia o *Arătare de Scripturile lui Ioan Gură de Aur și Tălcuirea psalmului 140*⁴⁵. Dar același Catalog prezenta și un alt manuscris, se pare tot cu *Omiliile la Matei*, care „s-au tălmăcit” de un ierodiacon Iosif⁴⁶. Un alt manuscris cu *Omiliile*, cu 1282 file, are următoarea însemnare finală: „S-au tălmăcit de pre limba elinească pre limba rumânească de smeritul între monahi Rafail, la anii 1804, în mănăstirea Neamțului, în soborul starețului Paisie” (azi Biblioteca Academiei Române, Ms. 1456)⁴⁷.

Între cei mai activi traducători din literatura patristică din școala paisiană de la mănăstirea Neamț, se numărau și doi cunoscuți călugări, ieromonahul Gherontie și ierodiaconul Grigorie (viitorul mitropolit al Ungrovlahiei Grigorie Dascălul, trecut în rândul sfinților în anul 2005). Astfel, ieromonahul Gherontie Dascălul († 1813) a tradus cartea *Apologia adecă cuvânt sau răspuns împotriva socotelii celor fără de Dumnezeu* (ed. I, Neamț, 1816, ed. II, București, 1819). În ediția a doua, la paginile 175-262, este inclusă și lucrarea Sfântului Ioan Hrisostom: *Dovedire împotriva iudeilor și a elinilor cum că Hristos iaste Dumnezeu din ceale ce în multe locuri pentru El s-au zis de prooroci*⁴⁸.

⁴³ De pildă, în două volume de „Proloage” pe lunile martie-august, în manuscris copiate în 1804 la mănăstirea Căldărușani, azi în Biblioteca Patriarhiei, se găsesc și cuvântări ale acestui Sfânt Părinte. Cf. Pr. D. Fecioru, „Catalogul manuscriselor din Biblioteca Patriarhiei Române”, în *ST*, an. 14, 1962, nr. 9 – 10, p. 618-622 și an. 15, 1963, nr. 9-10, p. 597-610.

⁴⁴ Pr. D. Fecioru, „Un catalog vechi de manuscrise și cărți ale bibliotecii Mănăstirii Neamțului”, în *BOR*, an. 59, 1941, nr. 7-8, p. 423. Vezi și introducerea Pr. D. Fecioru la Sf. Ioan Gură de Aur, *Scrieri. Omiliile la Matei*, București, 1994, p. 9 (*PSB*, nr. 23).

⁴⁵ D. Fecioru, *Un catalog vechi*, p. 419 și 424.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 424.

⁴⁷ G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor*, vol. I, p. 337.

⁴⁸ *BRV*, III, p. 136 și 288-289; D. Fecioru, *Bibliografia traducerilor*, p. 106.

STUDII ȘI ARTICOLE

La îndemnul episcopului cărturar Iosif al Argeșului († 1820), ierodiaconul Grigorie, viitorul mitropolit, a tradus cartea Sf. Ioan Gură de Aur *Cuvinte șase pentru preoție*, tipărită la București în 1820⁴⁹. În același an a tipărit, tot la București, *Cuvânt la Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul* (o nouă ediție în 1827)⁵⁰.

După ce a fost promovat în scaunul mitropolitan, în 1823, Grigorie Dascălul a tipărit și alte traduceri din literatura patristică, între care și *Cuvinte... ale Sfântului Ioan Gură de Aur*⁵¹. În 1833, pe când era exilat la Buzău de autoritățile rusești de ocupație, a tradus și tipărit acolo alte două lucrări: *Cartea ce să numește Împărțirea de grâu a Sfântului Ioan Gură de Aur, cuprinzătoare de învățătură și năravuri* (3 foi + 489 p.), cu 57 cuvântări⁵² și *Cartea ce să numește Puțul Sfântului Ioan Gură de Aur* (3 foi + 430 p.), cu 48 cuvântări⁵³.

Un alt mare traducător din opera Sfântului Ioan Gură de Aur a fost mitropolitul Moldovei Veniamin Costachi (1768-1846). A tradus *Omiliile la Faptele Apostolilor și la Epistolele Sfântului Apostol Pavel*, în 7 volume. A început traducerea în 1808 – pe când era înlăturat din scaun și se găsea la mănăstirea Neamț – și a terminat-o abia în 1819. A fost regretabil că această traducere a rămas în manuscris, deși mitropolitul lăsa prin testament o sumă de bani pentru tipărire⁵⁴.

O mențiune aparte merită ieromonahul iluminist Samuil Micu de la Blaj (1745-1806), care, deși era unit, a făcut foarte multe traduceri din Sfinții Părinți răsăriteni, mai ales din Sfinții Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur „arhiepiscopul Țarigradului”, Chiril al Ierusalimului, Efrem Sirul, Pahomie, Pavel „Tiveul”, Teodor Studitul și alții. Ele au rămas în manuscris și se păstrează azi în Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române. Din opera hrisostomică se păstrează cinci manuscrise: *Tâlcuirea Sfintei Evanghelii de la Matei, Omilii sau Cuvinte în Evanghelia Sf. Ioan* (trei manuscrise), *Despre preoție* (păstrată parțial); câteva cuvântări se găsesc în alte manuscrise⁵⁵.

*

⁴⁹ BRV, III, p. 330-331 și D. Fecioru, *Bibliografia traducerilor*, p. 119 și Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV al Ungrovlahiei*, Chișinău, 1927, p. 140-141.

⁵⁰ BRV, III, p. 535 și N. Tomescu, *op. cit.*, p. 146-147; D. Fecioru, *Bibliografia traducerilor*, p. 119.

⁵¹ BRV, III, p. 536; C.N. Tomescu, *op. cit.*, p. 145-146; D. Fecioru, *Bibliografia traducerilor*, p. 130-134.

⁵² C.N. Tomescu, *op. cit.*, p. 151-152 și D. Fecioru, *Bibliografia traducerilor*, p. 138-145.

⁵³ C.N. Tomescu, *op. cit.*, p. 152-153 și D. Fecioru, *Bibliografia traducerilor*, p. 138-145.

⁵⁴ Nestor Vornicescu, „Literatura patristică în preocupările mitropolitului Veniamin Costachi”, în rev. *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an. 43, 1967, nr. 1-2, p. 49-60 (și în vol. său *Biruit-au gândul. Studii de teologie istorică*, Craiova, 1998, p. 442-444).

⁵⁵ Pr. Ioan Bunea, „Scrieri patristice traduse de Samuil Micu Clain” în rev. *BOR*, an. 94, 1976, nr. 9-12, p. 988.

Despre Sfântul Ioan Gură de Aur s-a scris mereu în vechea cultură românească și anume în *Viețile Sfinților* și în *Mineie* în zilele pomenirii sale: 30 ianuarie, când se face pomenirea celor trei: Vasile cel Mare, Grigorie Teologul („de Dumnezeu cuvântătorul”) și Ioan Gură de Aur, mai puțin la 27 ianuarie (Aducerea moaștelor Sf. Ioan Gură de Aur), dar mai ales în ziua închinată în mod deosebit prăznuirii sale, la 13 noiembrie (deși a trecut la Domnul la 14 septembrie). Pentru prima oară la noi este prezentat în lucrarea mitropolitului Dosoftei al Moldovei, *Viața și petriaceria svinților*, în 4 volume, tipărită la Iași între anii 1682-1686 (vol. I, la 13 noiembrie), prima mare lucrare aghiografică la noi.

Au urmat apoi cele 12 volume din *Viețile Sfinților*, tipărite la Iași, între anii 1807-1815, traduse și prelucrate de ierodiaconul Ștefan Dascălul, după lucrarea cu același titlu a Sfântului Dimitrie, mitropolitul Rostovului (după o ediție tipărită la Moscova)⁵⁶. După această ediție în limba română s-au făcut și copii – manuscris, care au circulat mai ales în mănăstiri. Au fost retipărite la mănăstirea Căldărușani în 1835-1836, apoi din nou la Neamț, în 1854-1855 din dispoziția mitropolitului Sofronie Miclescu al Moldovei. Mai târziu s-au tipărit la Chișinău în 1909 și 1920. Toate aceste ediții cuprindeau și „viața” Sfântului Ioan Gură de Aur, la „sinaxarul” zilei de 13 noiembrie, dar și la 27 ianuarie și 30 ianuarie; de asemenea, apar și fragmente din cuvântările sale la diferite sărbători⁵⁷.

Viața Sfântului Ioan Gură de Aur apare și în *Mineiele* slavo-române și apoi în cele românești care s-au tipărit la noi, fie la 13 noiembrie, fie la 30 ianuarie. După cum se știe, cele 12 Mineie apar într-o primă ediție la Buzău „cu tipicul și paremiile și sinaxarul pe limba rumânească” (restul erau în slavonește). O parte din textul sinaxarelor era preluat din cele alcătuite de mitropolitul Dosoftei, în lucrarea sa citată mai sus.

În anul 1776-1780 a apărut prima ediție românească a celor 12 *Mineie*, în tipografia de la Râmnic, prin osteneala episcopilor Chesarie (1773-1780) și Filaret (1780-1792), la care au lucrat mai mulți traducători⁵⁸. Ele au fost reeditate apoi la Buda în 1804-1805 de cărturarul sibian Ioan Piuariu Molnar din Sibiu, la mănăstirea Neamț în 1830-1832 și în 1845-1846, la Sibiu, prin grija lui Andrei Șaguna în 1853 - 1856, la Râmnic, prin osârdia episcopului Calinic cel Sfânt în 1862, apoi în mai multe ediții sinodale. Toate aveau și „sinaxare” pentru zilele de prăznuire ale Sfântului Ioan Gură de Aur.

*

⁵⁶ BVR, II, p. 507-519.

⁵⁷ Cf. Nestor Vornicescu, Studiul introductiv la *Proloage*, Craiova, 1991, p. 5-39 (și în vol. său *Studii de teologie istorică*, Craiova, 1998, p. 189-227, îndeosebi p. 211-216.

⁵⁸ Gabriel Tepelea, „Mineiele de la Râmnic”, în *BOR*, an. 84, 1966, nr. 3-4, p. 369-387 (și în vol. său *Studii de istorie și limbă literară*, București, 1970, p. 76-102). A se vedea și Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Editia a III-a, Iași, 2006, p. 365-373.

STUDII ȘI ARTICOLE

În secolul al XIX-lea, deci în perioada „modernă” a teologiei românești, numărul traducerilor din Sfântul Ioan Gură de Aur a fost în vădit regres. Acest lucru se datora în primul rând situației monahismului românesc, cu prea multe „mănăstiri închinăte” Locurilor Sfinte, în care nu se desfășurau activități culturale, ca apoi întregul nostru monahism să intre într-o fază de regres total, după „secularizarea” lui Alexandru Ioan Cuza din 1863. Se înregistrează, deci mai puține traduceri din opera hrisostomică, acestea fiind făcute acum de preoți de mir, iar spre sfârșitul secolului de tineri absolvenți ai Facultății de Teologie din București, ca teze de licență. Notăm, pentru început, cea de a treia ediție a *Mărgăritarelor* Sfântului Ioan (după ediția din 1691 și 1746), care a apărut la București cu binecuvântarea mitropolitului primat Nifon, în tipografia lui Toma Teodorescu, cunoscut și prin retipărirea altor cărți bisericești (1872, 384 p. cu ilustrații, alfabet de tranziție).

Se înregistrează și trei traduceri ale cărții *Despre preoție*. Prima era făcută de preotul Iosif Barac de la biserica „Sfântul Nicolae” din Scheii Brașovului (Sibiu, Tipografia Arhiepiscopiei, 1865, XI + 200 p.), a doua a preotului unit Ioan Papiu de la „Institutul Corectoriu” (= Penitenciar, n.n.) din Gherla (1869, VI + 161 p.), iar a treia a preotului Ștefan Călinescu, profesor la Seminariile „Central” și „Nifon” din București, autor de manuale de Religie pentru gimnazii și seminarii (București, 1882, 232 p., publicată inițial în revista „Ortodoxul” de la București, 1881)⁵⁹.

În 1883 învățatul episcop Melchisedec Ștefănescu al Romanului (1823-1892), membru titular al Academiei Române, a realizat o nouă traducere din opera hrisostomică și anume: *Șase zeci și patru cuvinte sau predice ale celui dintre sfinți Părintelui nostru Ioan Chrisostomul, extrase ...* de doctorul Carl Joseph Hefele, profesor de Teologie la Tübingen... Traduse românește și orânduite după duminicile și sărbătorile anuale ale Bisericii Ortodoxe (București, 1883, VIII + 557 p.) Era prima lucrare patristică imprimată în noua Tipografie a Cărților Bisericești din București (în 1893 a apărut o ediție nouă, cu 508 p.).

În primii ani ai secolului al XX-lea, apare o masivă traducere din opera exegetică a Sfântului Ioan Gură de Aur (după „ediția de Oxonia”, 1845-1861), datorată unui licențiat al Facultății de Teologie din Atena, arhimandritul Teodosie Atanasie (1851-1927), viitor arhiereu-vicar al Mitropoliei Ungrovlahiei, apoi episcop al Romanului. Este lucrarea intitulată *Comentariile sau explicarea Epistolelor Sfântului Apostol Pavel a celui întru Sfinți Părintelui nostru Ioan Hrisostom*, în 9 volume, traducere remarcabilă pentru acel timp. Toate cele 9 volume s-au imprimat în tipografii particulare⁶⁰. Câteva traduceri au apărut în revista „Biserica Ortodoxă Româ-

⁵⁹ *Bibliografia românească modernă, 1831-1918*, vol. II (D-K), București, 1986, p. 686.

⁶⁰ Epistola către Galateni, Iași, 1901, 128 p.; Efeseni, Iași, 1902, 267 p.; Filipeni, București, 1903, XXXIX + 170 p. (cu Viața și activitatea Sf. Chrisostom, p. III-XXXIX), Coloseni, I și I Tesaloniceni, București, 1905, 346 p.; Romani, București, 1906, 504 p.; I Corinteni, București, 1908, 626 p.; II Corinteni, București, 1910, 358 p.; I și II Timotei, Tit și Filimon, București, 1911, 375 p.; Ebrei, București, 1923, 395 p.

nă” de la București, semnate de protosinghelul Gherasim Saffirin, viitor episcop al Roman (*Trei discursuri împotriva adversarilor vieții monastice* (în 1882-1887), de profesorii de Teologie Dragomir Demetrescu (1895,1900) și mai ales de Constantin Erbiceanu (1905-1906, 1908-1909, 1909-1910), ambii buni eliniști, cu studii la Facultatea de Teologie din Atena⁶¹.

În revista „Candela” a Facultății de Teologie din Cernăuți s-au publicat traduceri din Omiliile sale făcute de preotul Constantin Morariu (1854-1927) în colaborare cu Ștefan Saghin (1860-1920), viitor profesor la Facultatea de Teologie de acolo. Ei au tradus *Omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur la Epistola către Romani* (mai multe numere din 1887, 1888, 1889, 1891, 1893 și 1894; 19 dintre ele au fost publicate în broșură în 1889) și *Omiliile la Epistola I către Timotei* (1892)⁶².

Mai notăm că în seminariile teologice din Moldova (Socola, înființat în 1803) și Țara Românească (înființate în 1836 la București, Buzău și Curtea de Argeș, Râmnicu Vâlcea în 1837) s-au făcut și cursuri speciale de Patrologie, în care era studiat și Sfântul Ioan Gură de Aur. Același lucru s-a petrecut și în cadrul Facultăților de Teologie înființate în 1875 la Cernăuți și 1881/1884 la București. Unul din profesorii Seminarului „Central” din București, arhimandritul Ghenadie Enăceanu, viitor episcop, a tipărit primul manual sub titlul *Patristica sau studiul istoric asupra Părinților bisericești* (București, 1878, 239 + VII p.), tradus după arhiepiscopul Filaret al Cernigovului, în care era prezentată și personalitatea Sf. Ioan Gură de Aur. Mai mulți absolvenți ai Facultății de Teologie din București, prezentau ca teze de licență traduceri din opera sa⁶³.

*

În 1907 s-au împlinit 1500 de ani de la trecerea la Domnul a Sfântului Ioan Gură de Aur. A fost regretabil că Biserica Ortodoxă Română nu s-a implicat în această comemorare, așa cum a făcut, de pildă, Biserica romano-catolică. Se pare că doar Sibiul ortodox a știut să cinstească atunci memoria marelui arhiepiscop al Constantinopolului. În acel an și-a început apariția la Sibiu „Revista Teologică”, sub îndrumarea tânărului profesor de teologie Nicolae Bălan (1882-1955), viitorul mitropolit al Ardealului (1920-1955). El publica atunci în paginile revistei un studiu despre *Sfântul Ioan Gură de Aur* (an. I, nr. 11, p. 389-403, continuând în an. II,

⁶¹ Gh. I. Moisescu, *op. cit.*, p. 25, nota 95. Alte traduceri, mai mărunte, prezentate de Pr. Spiru Apostol, *Traduceri în românește din literatura veche creștină*, Huși, 1935, p. 50-56.

⁶² Gh. I. Moisescu, *op. cit.*, p. 25, nota 96.

⁶³ Menționate de Gheorghe I. Moisescu, *op. cit.*, p. 24, nota 94 și în *Bibliografia românească modernă*, vol. II, București, 1986, p. 686-687.

O bună prezentare generală a manuscriselor slave și românești cu texte hrisostomice care au circulat la noi, vezi la Pr. Drd. Constantin Mihoc, „Sfântul Ioan Gură de Aur în spiritualitatea Bisericii Ortodoxe Române până la sfârșitul secolului al XIX-lea”, în rev. *BOR*, an. CVII, 1989, nr. 11-12/118-130.

STUDII ȘI ARTICOLE

1908, nr. 1, p. 19-28, nr. 2, p. 70-79, nr. 3, p. 113-118, nr. 4, p. 162-165 și nr. 5, p. 205-209).

În anii următori, tânărul teolog cernăuțean Nicolae Cotos (1883-1959) publica în „Revista Teologică” un studiu temeinic consacrat aceluiși Părinte: *Jurământul în cele 21 predici „despre statui” și în predica întâia „către catehumeni” ale Sf. Ioan Gură de Aur* (an. III, 1909, nr. 1, p. 30-36, nr. 3, p. 151-157, nr. 11-12, p. 488-493 și an. IV, 1910, nr. 7-8, p. 286-290).

Nu putem trece cu vederea studiul (dare de seamă) semnat de arhimandritul Iuliu Scriban: *Al XV-lea centenar de la moartea Sf. Ioan Gură de Aur în Roma* (an. II, nr. 2, p. 79-85 și nr. 3, p. 119-127; studiul era trimis din Baden-Baden, unde autorul slujea ca preot al capelei românești de acolo).

La București, un profesor cu numele Mihail Popescu, doctor în Filosofie al Universității din Leipzig a publicat un studiu mai extins cu titlul *Hristos ca învățător al adevărurilor Bisericii*, în revista „Biserica Ortodoxă Română” din anii 1907, 1908 și 1909, care a apărut apoi și în extras (București, 1910, 141 p.).

Perioada interbelică reprezintă apogeul teologiei ortodoxe românești, prin marii ei profesori de la Facultățile de teologie din București, Cernăuți și Chișinău, chiar și prin cei de la Academii teologice din Ardeal. Ea a fost continuată – paradoxal – chiar și în timpul regimului totalitar, când Biserica noastră a avut alți profesori de mare reputație la cele două Institute Teologice de grad universitar din București și Sibiu. A fost perioada în care au strălucit și câțiva mari patrologi, între care la loc de frunte se situează profesorii Ioan G. Coman (1902-1987) și Dumitru Fecioru (1905-1988), ambii la Facultatea de Teologie din București, devenită în 1948 Institut Teologic Universitar.

Vom menționa aici doar câteva din cele mai temeinice studii consacrate Sfântului Ioan Hrisostom (se folosea acum frecvent acest nume) scrise de profesori de Teologie, ca apoi să notăm și principalele traduceri din opera sa.

În perioada interbelică notăm câteva studii consacrate Sf. Ioan. De pildă, preotul Constantin Provian (1884-1922), profesor la Seminarul Teologic din Buzău, a publicat un studiu cu titlul *Activitatea pastorală și omiletică a Sfântului Ioan Hrisostom în Antiohia 386-397* (Buzău, 1919, 43 p.). Profesorul Șerban Ionescu (1887-1957), de la Facultatea din București, cu studiul *Atitudini etico-sociale scoase din Viața Sfântului Ioan Hrisostom, urmate de o expunere a doctrinei sale morale* (București, 1920, 78 p.). Preotul Mihail Bulacu (1898-1985), un timp profesor la aceeași Facultate, cu lucrările: *Școala exegetică biblică din Antiohia. Studiu omiletic* (București, 1931, 100 p.), *Noblețea educației creștine după Sfântul Ioan Hrisostom* (București, 1940, 16 p.), *Omilia despre predică a Sfântului Ioan Hrisostom* (București, 1946, 47 p.), la care se adaugă și câteva studii publicate după 1948 (de pildă: *Omilia hrisostomică în Ortodoxia românească* (rev. „Glasul Bisericii”, 34, 1975, nr.

5-6, p.523-540). Preotul Dumitru Fecioru, mai târziu profesor la aceeași Facultate, publica studiile: *Ideile pedagogice ale Sfântului Ioan Gură de Aur* (București, 1937, 38 p.) și *Sfântul Ioan Gură de Aur despre dragoste și prietenie* (București, 1945).

În aceeași perioadă, profesorul Iustin Moisescu (1910-1986), pe atunci la Facultatea de Teologie din Cernăuți-Suceava, viitorul mitropolit, apoi patriarh, publica studiul: *Sfânta Scriptură și interpretarea ei în opera Sfântului Ioan Hrisostom* (în rev. „Candela”, L-LII, 1939-1941, p. 116-238 și extras, Cernăuți, 1942, 120 p., reeditat în 2003 la Editura Anastasia, 186 p.).

Prof. Ștefan Lupșa, pe atunci la Academia teologică din Oradea, a publicat studiul *Suferințele Sf. Ioan Gură de Aur pe scaunul patriarhal din Constantinopol* (în „Revista Teologică”, an. 23, 1933, nr. 1-2, p. 17-34, prelucrare după teologul apusean Duchesne). Tot la Sibiu trebuie notat studiul cunoscutului elinist Ștefan Bezdechi (1889-1958), profesor la Universitatea din Cluj, refugiată atunci la Sibiu: *Sfântul Ioan Gură de Aur și Platon* (în „Revista Teologică”, an. 34, 1944, nr. 9-10, p. 404-417 și nr. 11-12, p. 503-513). Un alt studiu era al Părintelui ieromonah Serafim Popescu de la mănăstirea Sâmbăta: *Sfântul Ioan Gură de Aur ca păstor de suflete* („Revista Teologică” an. 37, 1947, nr. 5-6, p. 235-249).

Tot aici socotim că trebuie să menționăm și prezentarea detaliată a personalității Sf. Ioan pe care i-o face cunoscutul om de cultură și bun fiu al Bisericii, Alexandru Lascarov-Moldovanu, în *Viețile Sfinților*, prelucrate de el (vol. VI, București, Editura Cugetarea, 1941, p. 209-260). De asemenea, a fost prezentat și de patriarhul Nicodim Munteanu în lucrarea sa *Viața și operele Sfinților Părinți și învățători ai Bisericii* (după F.V. Farrar, folosind o traducere rusă).

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, cele mai multe studii închinat Sfântului Ioan Gură de Aur au fost scrise de părintele profesor Ioan G. Coman (1902-1987) de la Institutul Teologic din București, considerat cel mai ilustru patrolog român. Consemnăm doar câteva din ele: *Sublimul preoției creștine. Note pe marginea tratatului „Despre preoție” al Sfântului Ioan Gură de Aur* („Studii Teologice”, seria I, an. VII, 1, 1940, p. 148-168 și extras, 24 p.), *Actualitatea Sfântului Ioan Gură de Aur* („Studii Teologice”, VII, 1955, nr. 7-8, p. 403-422), *Personalitatea Sfântului Ioan Gură de Aur* („Studii Teologice”, IX, 1957, nr. 9-10, p. 595-616), *Hirotonia în preot a Sfântului Ioan Gură de Aur* („Glasul Bisericii”, XVI, 1957, nr. 12, p. 867-883), *Viața Sfântului Ioan Gură de Aur* („Glasul Bisericii”, XVIII, 1959, nr. 1-2, p. 20-42), *Sensul ecumenic al Sfintei Euharistii la Sfântul Ioan Gură de Aur* („Ortodoxia”, XVII, 1965, nr. 4, p. 520-535), *Raportul dintre justificare și dragoste în Omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur la Epistola către Romani* („Ortodoxia”, XVIII, 1966, nr. 2, p. 199-221), *Unitatea neamului omenesc după Sfântul Ioan Gură de Aur* („Mitropolia Olteniei”, XXV, 1973, nr. 7-8, p. 559-570). Multe pagini i-a consacrat Sfântului Ioan și în manualul său de *Patrologie* pentru Institutele Teologice (București, 1956, p. 199-208) și în alte lucrări.

La Sibiu, trebuie să-l notăm pe părintele Dumitru Belu, profesor de Omiletică (1902-1980), cu studiile: *Cu privire la predică în concepția Sfântului Ioan Gură de*

Aur (în „Mitropolia Ardealului”, III, 1958, nr. 3-4, p. 268-287) și *Predicatorul în concepția Sfântului Ioan Gură de Aur* („Biserica Ortodoxă Română”, 77, 1959, nr. 3-4, p. 357-384).

Tot pe atunci Părintele Dumitru Stăniloae publica studiul *Cunoașterea lui Dumnezeu la Sfântul Ioan Gură de Aur* („Ortodoxia”, IX, 1957, nr. 4, p. 555-567). Iar părintele Vladimir Prelipcean, profesor de Vechiul Testament la Institutul teologic din București, publica studiul: *Adaptarea divină la condițiile omenești în lucrarea inspirației divine după învățătura Sfântului Ioan Hrisostom* („Studii Teologice”, XI, 1959, nr. 7-8, p. 403-416).

Mai multe lucrări despre Sf. Ioan Gură de Aur au fost întocmite de unii dintre doctoranzii Părintelui Ioan Coman. Reținem numele preotului Marin Braniște, cu studiile *Concepția Sfântului Ioan Gură de Aur despre familie* („Studii Teologice”, an. IX, 1957, nr. 1-2, p. 125-151) și *Concepția Sfântului Ioan Gură de Aur despre prietenie și dragoste* („Studii Teologice”, an. IX, 1957, nr. 9-10, p. 649-672).

O teză de doctorat susținută la Institutul Teologic din București, cu profesorul Dumitru Fecioru, a fost cea a diac. Constantin Voicu, *Teologia muncii la Sfântul Ioan Gură de Aur* („Mitropolia Ardealului”, an. XX, 1975, nr. 3-5, p. 195-326 și extras). Un an mai târziu publica studiul *Sfântul Ioan Gură de Aur și unitatea Bisericii* (în „Studii Teologice”, an. XXVIII, 1976, nr. 1-2, p. 72-81). Iar doctorandul Dan Ilie Ciobotea (mai târziu Daniel) publica un studiu intitulat *Învățătura Sfântului Ioan Gură de Aur despre rugăciunile pentru cei adormiți în Domnul* (în rev. „Mitropolia Banatului”, an. 26 XXVI, 1976, nr. 9-12/643-654). Desigur ar putea fi consemnate și o serie de studii consacrate celor trei Sfinți Ierarhi, dar ne oprim aici.

În ce privește traducerile din opera Sfântului Ioan Gură de Aur, trebuie să reținem că teologul cel mai activ în această muncă a fost părintele Dumitru Fecioru, cu studii la Atena, un timp profesor la Institutul Teologic din București. Încă din 1938 a întemeiat, împreună cu preotul Olimp Căciulă, colecția patristică „Izvoarele Ortodoxiei”, în care au apărut mai multe traduceri din Părinții răsăriteni. În această perioadă elinistul Ștefan Bezdechi, profesor la Universitatea din Cluj, publica la Sibiu o altă traducere din opera hrisostomică: *Predici despre pocăință și despre Sfântul Vavila* (Sibiu, 1938, Tipografia Arhidiecezană, XXIV+158 p. - în „Seria Teologică” nr. 12). Un modest preot de țară, Aristide Geamănu din Iași, județul Gorj, a publicat o bună traducere a cărții *Despre preoție* (Craiova, 1941, 187 p.).

În ultimele decenii ale secolului al XX-lea, Părintele Dumitru Fecioru a publicat alte traduceri în colecția inițiată în 1979 de patriarhul Iustin Moisescu „Părinți și scriitori bisericești” (PSB). Pe lângă o serie de traduceri din Sfinții Ioan Damaschin, Chiril al Ierusalimului, Vasile cel Mare și alții, Părintele Fecioru a făcut și multe traduceri din opera Sfântului Ioan Gură de Aur, toate cu temeinice studii introductive și note. Iată care sunt acestea: *Cuvântări la praznice împără-*

tești (București, 1942, 317 p.), *Despre Preoție* (București, 1987, 234 p. împreună cu operele cu aceeași temă ale Sf. Grigorie de Nazianz și Sf. Efrem Sirul), *Omiliile la Matei* (București, 1994, 1051 p.), *Omiliile despre pocăință...* (București, 1998, 228 p.), *Despre feciorie, Apologia vieții monahale și Despre creșterea copiilor* (București, 2001, 429 p.), *Predici la sărbătorile împărătești și cuvântări de laudă la sfinți* (București, 2002, 576 p.).

O serie din traduceri sale au fost publicate în revistele bisericești, înainte de a fi reunite în volum, între care: *Despre preoție* („Biserica Ortodoxă Română”, nr.10, 1957, p. 928-1011), *Omiliile despre pocăință* (mai multe numere în „Biserica Ortodoxă Română”, 1976, 1977 și 1978), *Omiliile la David și Saul* („Glasul Bisericii”, nr.7-9, 1977, p. 641-651 și nr. 1-2, 1978, p. 57-80), *Cuvânt de sfătuire către Teodor cel căzut* („Glasul Bisericii” nr. 3-5, 1980, p. 343-370), *Scrisori către Olimpiada* („Mitropolia Olteniei”, nr. 3, 1987, p. 51-76 și 4, 1987, p. 45-69) și multe altele.

Așadar, părintele Dumitru Fecioru a făcut cunoscută opera Sfântului Ioan Hrisostom în Biserica românească, punând la îndemână preoților mai ales omiliile acestuia, absolut necesare în activitatea lor misionară și predicatorială.

Scurte traduceri din Sfântul Ioan a făcut și preotul Olimp Căciulă (cu studiile la Atena) publicate în revistele noastre bisericești. Ne-am fi așteptat ca și părintele Dumitru Stăniloae să fi tradus din Sfântul Ioan, dar atenția lui s-a îndreptat spre alți Părinți și scriitori bisericești.

În zilele noastre putem consemna și alți exegeți ai operei hrisostomice. Primul este P. S. Episcop vicar Irineu Popa Slătineanu cu lucrarea: *Înger în trup și om dumnezeiesc. Sfântul Ioan Gură de Aur despre Sfântul Apostol Pavel* (București, 1998) și cu traduceri: *Omiliile și cuvântări* (Râmnicu Vâlcea, 1994, 143 p.), *Din ospățul stăpânului. Cuvântări și discursuri* (București, 1995, 191 p.) și *Dascălii pocăinței. Cuvântări despre pocăință* (Râmnicu Vâlcea, 1996, 160 p.). Părintele Profesor Ioan Ică Jr. de la Sibiu a tradus corespondența dintre Sfântul Ioan și Olimpiada diaconița sub titlul *O viață, o prietenie, o corespondență* (Sibiu, 1997, 208 p.).

Nu este cazul să menționăm aici diverse reeditări ale unor traduceri mai vechi, cum sunt cele de la Editura „Bunavestire” din Bacău și altele.

Mai notăm și ultima ediție din *Viețile Sfinților (Proloage)*, tipărită prin străduința mitropolitului Nestor Vornicescu, diortosite de arhimandritul Dr. Benedict Ghiuș (Craiova, 1991, 1034 p.) în care întâlnim 34 de cuvântări și învățături ale marelui Părinte la diferite sărbători ale anului.

Nu putem încheia fără să nu pomenim pe un mare om de cultură din „exilul românesc”, Virgil Gheorghiu (1916-1992), poet, ziarist, romancier memorialist și preot, care a trăit din 1948 la Paris. Acolo a scris și a publicat o viață „romanțată” marelui Părinte: *Saint Jean Bouche d' Or* (1957, 279 p.), care a fost frumos tradusă în românește de doamna Cornelia Maria Ică Jr. sub titlul *Gură de Aur, Atletul lui Hristos* (Sibiu, Editura Deisis, 2004, 315 p.).

În strânsă legătură cu traducerele din Sfântul Ioan Gură de Aur, trebuie să menționăm și câteva aspecte privitoare la prezentarea sa în iconografia ortodoxă românească. El este înfățișat în fiecare Liturghier românesc – în forma unei gravuri – începând cu Liturghierul lui Dosoftei din 1679 și până la ultima ediție „sinodală”, cea din anul 2000.

Xilogravuri cu chipul său apar și în Mineiele românești, precum și în Viețile Sfinților, fie la 13 noiembrie sau 27 ianuarie, fie la 30 ianuarie alături de ceilalți doi mari Părinți prăznuiți în această zi. Alte xilogravuri cu chipul său apar și în cărțile tipărite în prima jumătate a secolului al XIX-lea cu traduceri din opera sa⁶⁴. Cel mai mult apare în icoana „Sfinții Trei Ierarhi”, cum este, de pildă, pe foaia de titlu a Cazaniei lui Varlaam din 1643. Mai trebuie consemnate și icoanele pe lemn și pe sticlă din Transilvania înfățișând pe Sfinții Trei Ierarhi.

Nu în ultimul rând trebuie pomenită și prezența Sfântului nostru ierarh în pictura noastră murală, el fiind zugrăvit întotdeauna în absida altarului alături de alți mari ierarhi din perioada patristică. Cea mai veche reprezentare a lui este în biserica domnească din Curtea de Argeș⁶⁵. O frumoasă icoană cu cei Trei Ierarhi din secolul al XVII-lea s-a găsit în satul Mănăstirea (Giulești) din județul Maramureș⁶⁶.

Pe numeroase epitrahile brodate încă din timpul lui Ștefan cel Mare, aflate azi în patrimoniul mănăstirii Putna, este brodat și chipul Sfântului Ioan Gură de Aur, alături de al altor Sfinți Părinți⁶⁷.

Notăm aici și cele trei Liturghiere slavone copiate la mănăstirea Dragomirna, în cadrul cunoscutei „școli miniaturistice” de acolo, îndrumată de mitropolitul Anastasie Crimca. Într-unul din aceste Liturghiere (Ms. 3/1934), copiat în 1609, se găsește o foarte reușită miniatură care îl înfățișează pe Sfântul Ioan Gură de Aur în picioare, îmbrăcat în veșmintele sale arhieresti, binecuvântând cu mâna dreaptă și ținând o carte în cea stângă; în fața lui este redat mitropolitul Anastasie, tot în veșmintele arhieresti, în genunchi și cu o foaie în mână⁶⁸.

⁶⁴ O prezentare mai detaliată a acestor gravuri la Pr. Gheorghe Moisesescu, *op. cit.*, p. 28 – 30, mai ales notele 117 – 119.

⁶⁵ I. D. Ștefănescu, *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, București, 1973, p. 63; Daniel Barbu, *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, București, 1986, p. 52 – 53.

⁶⁶ Marius Porumb, *Icoane din Maramureș*, Cluj-Napoca, 1975, p. 76 și fig. 32.

⁶⁷ Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, 1988, p. 288-317, cu toată bibliografia temei. Pentru epitrahile din alte mănăstiri ale țării în care apare și chipul său a se vedea: Maria Ana Musicescu, *Broderia medievală românească*, București, Editura Meridiane, 1969, p. 30, 34, 37, Maria Ana Musicescu și Ana Dobjanschi *Broderia veche românească*, București, Editura Meridiane, 1985, p. 33, 35, 37, 38, 41, 45, 46.

⁶⁸ I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle. Album*, Paris, 1928, planșa XXII; G. Popescu-Vâlcea, „Școala miniaturistă de la Dragomirna”, în *BOR*, an. 86, 1968, nr. 3-5, 7-8, 11-12 și 1969, nr. 1-2; G. Popescu-Vâlcea, *Miniatura românească*, București, 1981.

Numeroase biserici din țară au ca ocrotitori pe Sfinții Trei Ierarhi; ca atare și icoana „hramului” îi înfățișează tot pe ei. După aprecierile fostului profesor de Teologie Gheorghe Moisescu, 57 de biserici din Vechea Românie aveau hramul Sfinții Trei Ierarhi, iar alte șapte îl aveau ca ocrotitor numai pe Sfântul Ioan Gură de Aur; în calculul său nu intrau însă bisericile ortodoxe din Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina și Basarabia⁶⁹. Cea mai cunoscută și mai importantă sub aspect artistic este, desigur, biserica „Sfinții Trei Ierarhi” din Iași, sfințită de mitropolitul Varlaam la 6 mai 1639, în care s-au depus moaștele Cuvioasei Parascheva⁷⁰. Tot în Iași se găsește și biserica cu hramul „Sfântul Ioan Zlatoust”, zidită în timpul domnitorului Ștefan Tomșa (august 1563 – martie 1564) și refăcută din zid de Gheorghe Duca „cu toată cheltuiala sa în numai 30 de zile” (în a patra sa domnie, cea mai lungă, 1678 – 1683)⁷¹.

Mai consemnăm aici și o altă temă, și anume felonul atribuit Sfântului Ioan Gură de Aur, care se păstrează până azi la Episcopia Romanului. Prima mențiune despre el o aflăm în însemnările de călătorie ale arhidiaconului Pavel din Alep, care îl însoțește pe tatăl său, patriarhul Macarie III Zaim al Antiohiei, într-o îndelungată călătorie prin țările noastre și Ucraina, după ajutoare materiale. În noiembrie 1653 ei erau în Roman, unde au stat vreo trei săptămâni, s-au întâlnit cu domnitorul Gheorghe Ștefan și au slujit în catedrala episcopală. În ziua de 13 noiembrie 1653, când se prăznuiește Sfântul Ioan Gură de Aur, s-a slujit din nou, iar Pavel de Alep notează: „Episcopul titular (Anastasia), s-a îmbrăcat cu felonul Sfântului Ioan Gură de Aur zis „polistavron” (ornat cu cruci), așa cum îl îmbracă în fiecare an la slujba din ziua sărbătoririi Sfântului. Patriarhii de la Constantinopol trimiseseră acest felon în dar lui Ștefan voievod cel vechi (bătrân) și acesta l-a făcut danie episcopului amintit în mănăstirea cea mare a Sfintei Parascheva.” (hramul catedralei din Roman n.n.)⁷².

Tradiția a fost preluată și de episcopul Melchisedec Ștefănescu, în lucrarea sa consacrată Episcopiei pe care o va păstori. El precizează că, potrivit tradiției locale, felonul ar fi fost trimis „de un împărat Paleolog lui Alexandru cel Bun și mitropolitului Iosif al Moldovei și că acest domn l-ar fi dăruit bisericii „Sfânta Vineri” din Roman, unde era îngropată mama sa, cneaghina Anastasia.”⁷³ Atât episcopul Melchisedec, cât și ultimul istoric al eparhiei, preotul Scarlat Porcescu, consideră prezența felonului atribuit Sfântului Ioan Gură de Aur ca o frumoasă „tradiție”⁷⁴.

⁶⁹ Gh. I. Moisescu, *op.cit.*, p. 14-15.

⁷⁰ Dintre numeroasele studii care i s-au consacrat, menționăm doar volumul *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974, p. 287-297.

⁷¹ *Ibidem*, p. 323-324; Nicolae Grigoraș, „Biserica Sf. Ioan Zlatoust din Iași”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, an. 39, 1963, nr. 5-6, p. 277-287.

⁷² Vol. *Călători străini despre Țările române*, V, București, 1976, p. 104.

⁷³ Melchisedec, *Cronica Romanului și a Episcopiei de Roman*, vol. I, București, 1874, p. 268 și urm.

⁷⁴ Pr. Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, (Roman), 1984, p. 363-365.

Din această expunere, rezultă că Sfântul Ioan Gură de Aur a fost cunoscut direct, încă din timpul vieții, de cei trei teologi dacoromani pe care i-am pomenit: Sf. Episcop Teotim I de la Tomis și Cuvioșii ieromonahi Gherman și Casian, poate chiar și de alți „călugări sciți”. Iar de 1600 de ani încoace este cunoscut preoților, călugărilor și credincioșilor români prin Liturgia sa, care se săvârșește mereu în bisericile noastre, prin multe din omiliile sale sau prin alte lucrări care au circulat la noi în manuscris, iar după 1691 prin slovă tipărită, precum și prin studiile pe care i le-au consacrat marii noștri patrologi.

Tinerilor teologi de azi și de mâine le revine îndatorirea de a-i perpetua memoria prin noi studii care să-i pună în lumină personalitatea atât de complexă.

„Prin cuvintele tale cele cu raze de aur, Biserica lui Hristos se luminează și strălucește, o Părinte Ioane Gură de Aur! Și sufletele credincioșilor se veselesc cinstind prea sfântă pomenirea ta, căci tu te-ai arătat tuturor povățuitor al pocăinței și îndreptător spre mântuire” (Svetilna Utreniei din 13 noiembrie).

Saint John Chrysostom in the Romanian Church. It has been 1.600 years since the great Father of the Church passed away, which makes us highlight some of his connections with the Dacian-Roman theologians in Scythia Minor, as well as the way in which his work has been received by the Romanian Church for the past 16 centuries. Mention should be made that Saint John Hrisostom was appreciated and defended in front of his enemies by one of the most important bishops in Tomis (presently Constanta), Teotim, who attended the Synod at Stejar in 403, defending John Hrisostom in front of Archbishop Epifanie of Cyprus, who accused him of agreeing with the erroneous teachings of Origenes. Two Dacian-Roman monks, Gherman and Ioan Casian came to Constantinople about the year 400, after a long stay in the ascetic regions of Egypt. John Hrisostom anointed Gherman priest and Ioan Casian deacon. Gherman too attended the Synod at Stejar, with Teotim, his Bishop. The first Romanian version of Saint John's Liturgy was printed in Brasov, due to the printer-deacon Coresi, a book of which a single copy was preserved by the Library of the Faculty of Theology in Sibiu. The first printed book including translations of Sain John's Sermons appeared in Bucharest in 1691, under the title Gems. At the beginning of the 19th century, the scholar-monk Grigorie Dascalul (the would-be Metropolitan of Vallachia) also widely translated from Sain John's Sermons, as well as from his Book on Priesthood. A series of translations were made in the 19th century in all three Romanian provinces. At the beginning of the 20th century, Metropolitan Teodosie Atanasiu of Roman translated Sain John's Comments to Saint Paul's Epistles, in 9 volumes. In the 20th century, especially after 1918, when the Great Union was achieved, the interest in his work increased.

Dacă și ce anume ar fi de învățat astăzi de la Sfântul Ioan Gură de Aur?

Încercarea unui răspuns „protestant”

Prof. Dr. Adolf Martin RITTER

Cred că nu ar fi locul potrivit dacă, în fața specialiștilor adunați în această Aulă, la începutul acestui simpozion, aş face o introducere în viața și opera bărbatului la a cărei zi a morții de acum o mie șase sute de ani se gândește întreaga lume creștină. De asemenea, principalele puncte de greutate ale gândirii sale sunt presupuse a fi în mod esențial cunoscute aici. Însă probabil că pentru dumneavoastră ar fi interesant să cunoașteți, ce anume aş răspunde eu, dacă aş fi întrebat de frații și surorile mele din centrul Europei, în cazul meu de către „protestanți”, dacă și ce anume ar fi astăzi de învățat de la Sfântul Ioan Gură de Aur?

Profesorul meu Hans von Campenhausen – probabil cel mai important și mai influent patrolog protestant al secolului XX, cel puțin în Germania, după Adolf von Harnack și urmașul său berlinez Hans Lietzmann – găsea că predicile lui „Gură de Aur” ar fi „probabil singurele din întreaga Antichitate greacă” care, în parte, până astăzi „ar putea fi citite ca și predici creștine”. Ele reflectă anume „câte ceva din viața reală a Noului Testament, tocmai pentru că ele sunt atât de morale, de simple și de cumpătate” (Griechische Kirchenväter [Urban – Taschenbücher 14], Stuttgart 1994, p. 152). Pe lângă aceasta, Sfântul Ioan Hrisostom s-a întipărit memoriei istorice ca o figură luminoasă printre episcopii timpului său, ca un om al Bisericii „care a rămas până la sfârșit credincios misiunii spirituale a slujirii sale, căruia i s-a părut că orice luare în considerare a situației politice sau a mai marilor acestei lumi ar fi o trădare” (*Ibidem*, p. 137). Nu este aceasta – de asemenea – un model?

Totuși, aici nu ar trebui să fie vorba nici de „actualitatea Părinților Bisericii” în general, sau de cea a Sfântului Ioan Hrisostom în special, ci concret despre ce anume ar fi de învățat de la el pentru *situația concretă a vieții bisericești de astăzi*.

*

El a abordat destul de des ceea ce *pentru el* a însemnat: „situație concretă”, cel mai precis în lucrarea sa reformatoare *De sacerdotio* (Περὶ ἱερωσύνης), al cărei titlu s-ar putea reda cel mai bine în germană cu *Über das Bischofsamt* (Despre

slujirea episcopală), cu toate că modelul ideal proiectat în această lucrare ar putea sluji drept model de conducător și „clerului” în totalitate. Se are în vedere însă, ca mai întotdeauna când este vorba de „preot” și „preoție”, (aproape) cu regularitate, episcopul și turma lui slujitoare de clerici. Scrierea a fost compusă probabil, ca să spunem așa, „pe pragul” Bisericii, la scurtă vreme înainte ca „Gură de Aur” însuși să fie hirotonit preot¹. Situația despre care este vorba, este aceea a Bisericii imperiale „teodosiene” de la sfârșitul secolului IV. Evoluțiile protecției guvernamentale a creștinismului care s-au impus odată cu împăratul Constantin se făcuseră de multă vreme vizibile, nu în ultimul rând, și în ceea ce privește slujirea sacerdotală bisericească. Mulți se grăbeau spre aceasta de când era posibil ca astfel să se câștige cinste și putere.

În toate vremurile a fost un subiect actual acela că o reformă a Bisericii ar trebui impusă celor care dețin slujirea sacerdotală bisericească. În vremea lui Hrisostom, aceasta a găsit o rezonanță vie în rândul monahismului aflat în creștere. Anume, acest subiect se definește acum ca o problemă de început: cum s-ar putea reuși să fie ținută la distanță cei nepotriviiți, „cei nevrednici”? În orice caz, pentru autorul acestei scrieri este o întrebare esențială. În acest sens el aduce o critică fără menajamente prezentului său bisericesc. Tot ceea ce este în neregulă nu este pus, în general, pe seama împrejurărilor, ci foarte direct, pe ocuparea greșită a posturilor, iar vina o poartă și cei care fac parte din adunarea alegătorilor, nu numai cei aleși. (despre aceasta vezi mai ales cartea III, 10-11. [Sources Chrétiennes (SC) 272, 182-198]). De remarcat că în conceptul de reformă hrisostomian, nu-i este atribuit nici un rol „statului” sau guvernării. Întreaga reformă ar trebui să pornească din interior. Însă cum? S-ar putea spune, împreună cu Hermann Doerries, că Hrisostom ar fi dorit „să ferească prin aceasta de abuz și golire de sens slujirea comunității cea pusă în pericol de contextul eclesial imperial, el și-a însușit toate forțele spirituale ale monahismului și le-a îndepărtat pe toate cele care nu corespundeau acestui demers” (H. Doerries [vezi nota bibl. 1], p. 20). În conceptul său de reformă, se stăruie asupra fermei supraordonări a „turmei slujitoare de clerici” față de cinul monahal², în sensul – statomic păstratului – principiu paulin: „Toate spre folosul comun” (πάντα πρὸς σφύερον) (compară cu 1 Cor 6, 12; 10, 23 cu 12, 7). Sfântului Apostol Pavel îi este de asemenea împrumutată și piatra de încercare prin care este dovedită aptitudinea pentru slujirea preoțească. Este vorba de textul de la Rom 9, 3: „Căci așa fi dorit să fiu eu anatema de la Hristos *pentru frații mei*”. Dacă cineva ar fi în stare să repete

¹ H. Doerries, *Erneuerung des kirchlichen Amtes im vierten Jahrhundert in Bleibendes im Wandel der Kirchen-geschichte*, editori B. Möller/ G. Ruhbach, Tübingen, 1973, p. 3, nota 3. Editarea textului din *Sources Chrétiennes*, A.M. Malingrey, pledează pentru o datare ceva mai târzie, în anii 388-390 (SC 272, 13), recunoaște însă că și această stabilire a datei rămâne în spațiul ipoteticului. M. Lochbrunner în schimb, în cercetarea sa *Über das Priestertum: historische und systematische Untersuchung zum Priesterbild des Johannes Chrysostomus*, Bonn, 1993, 117, pledează, puțin convingător însă, pentru o datare timpurie: 378-381.

² Aceast lucru este subliniat în tot cuprinsul cărții 6 din *De sacerdotio*.

cuvintele Apostolului Pavel și să se roage așa din străfundul inimii sale, atunci acesta s-ar face de-a dreptul vinovat dacă s-ar feri de slujirea turmei (*De sacerdot. III, 7* [SC 272, 158]). – A fost aceasta pură utopie, o „îdee asupra căreia merită cu siguranță reflectat, dar care este imposibil de îndeplinit” (H. Doerries [wie Anm. 1], 19)?

În ceea ce privește situația comunității, una dintre problemele centrale cu care noi vedem că Hrisostom a fost perseverent înconjurat, a fost aceea a faptului că la sfârșitul secolului IV încă nu se reușise să se integreze pe deplin mulțimea celor care doreau să fie botezați ca urmare a preluării puterii de către Constantin, inclusiv în partea de est a Imperiului Roman (în anul 324) și a „cotiturii constantiniene” ce a fost introdusă. În Antiohia, situația era și mai complicată, căci comunitatea majoritară („niceeană”), măcinată de tulburări interioare și dominată în timpul regenței homeiene („ariene”), a fost, în afară de aceasta, vreme de mulți ani privată de bisericile și episcopul ei de către împăratul Valens care a căzut în anul 378 într-o luptă contra goților. Astfel, în vremea lui „Gură de Aur”, probabil că majoritatea populației antiohiene făcea parte – nominal – din Biserica creștină. Aceasta însă nu însemna în nici un caz că toți creștinii antiohieni au rupt cu adevărat orice legătură cu trecutul lor sau cel puțin că aveau vreo idee ce anume înseamnă să fii creștin autentic!

Aici îl vedem pe Hrisostom neobosit, dând sfaturi, atrăgând atenția și încercând să atragă. Principalul mijloc pentru el a fost de a face cunoscută și iubită Biblia³. Acestui scop îi slujesc nu numai numeroasele predici, ci și eforturile sale intense pentru studiul casnic al Bibliei. La el se poate vorbi liniștit de ceva de genul unei preoții casnice (vezi doar ca exemplu, între multe altele, începutul Omiliei 5 la Evanghelia după Matei [PG 57, 55-56]), având ca fundament mai ales pe Sfântul Apostol Pavel, a cărei înțelegeri harismatice a Bisericii a reușit s-o recepteze în mare măsură, în comparație cu eclesiologia comună a timpului său, care este considerată de către cunoscători precum Johannes Quasten drept „perioada de înflorire a patristicii grecești!”

Cea de-a doua armă principală, mai ales în lupta pentru inimile antiohienilor, este modelul monahilor pe care el îl zugrăvește lor înaintea ochilor. Faptul că el, în mod cu totul corespunzător sfaturilor lui Augustin, (mai ales în cartea IV a scrierii *De doctrina Christiana*), a adus întotdeauna cu sine un concept și o structură pentru predicile sale, însă în rest – de regulă, cel puțin – a vorbit liber, astfel încât a reușit să reacționeze în mod sensibil la asentimentul precum și la criticile venite din partea comunității sale (ceea ce stenografiile lui au consemnat în mod fidel, spre norocul nostru), are deja, într-o anumită măsură, valoare demonstrativă constatarea că nu auzim niciodată în această privință de rezerve sau chiar revoltă din partea auditoriului său. Dimpotrivă, se pare că publicul său omiletic nu ar fi fost abordat destul de des în această privință. „Revin”, se spune, de exemplu, într-un loc din

³ De aceea pe bună dreptate A. v. Hamack l-a numit „omul Bibliei” al Bisericii Vechi, în tratatul său *Über den privaten Gebrauch der heiligen Schriften in der alten Kirche* (Beiträge zur Einleitung in das NT V), 1912, p. 81).

Omiliile la Matei (Omil. 70 [71], 3, în finalul la Mt 22, 31-33 [PG 58, 658 f.]), „asupra acestei teme de discuție, pentru că vă aud vorbind cu multă bucurie despre aceasta”. Această poziție este explicabilă nu numai prin faptul că înflorirea monahismului în vremea lui Hrisostom era încă un fenomen relativ nou. Mai degrabă avem impresia că concepția hrisostomiană a raportului dintre monahism și Biserică⁴ i-a făcut plăcere, cel puțin unei părți a auditoriului său, deoarece le transmitea viziunea clarității, datoriei și autenticității, fără ca aceasta să-i conducă în mod necesar în afara „lumii”⁵.

Cealaltă problemă cu care Hrisostom s-a confruntat întreaga viață – în orice caz în perioada presbiteriatului, precum și mai târziu ca și episcop în capitala imperială – a fost polarizarea dintre sărăcie și bogăție, care lui i s-a părut să fie cu totul inacceptabilă. Imagini și scene îngrozitoare l-au urmărit până la amvon, căci ele i se înfățișau imediat ce trecea de ușa bisericii, unde – până astăzi, mai ales în țările cu tradiție ortodoxă – au grijă să se adune în vremea slujbei, cerșetorii și sărăcimea. După perioada mult discutatei „crize” de la mijlocul „secolului III” d. Hr.⁶ se putea vorbi între timp pe alocuri de o oarecare relaxare. Însă această relaxare pare să fi dus mai puțin la combaterea sărăciei crase, ci mai degrabă – chiar și printre creștiniibotezați – la reinvierea poftii de înavuțire și la „euergetismul monumental” tipic antic, după motto-ul: Fă bine și vorbește în gura mare despre aceasta! Și ce anume ar fi o laudă de sine mai „gălăgioasă”, mai elocventă și mai ales mai durabilă decât eternizarea într-o construcție de marmură sau – acum vizavi de biserică „învingătoare” – în podoabele de mozaic sau prețioasele obiecte de altar. Hrisostom a încercat, cel mai adesea cu binele, să scape pe membrii comunității sale de pofta de înavuțire și să-i facă dispuși spre „milostenii”, care își merită acest nume (cuvântul german Almosen provine de la grecescul ἐλεημοσύνη, care nu înseamnă altceva decât – „Erbarmen” = milostenie). Argumentul său cel mai

⁴ Despre aceasta vezi A.M. Ritter, *Charisma im Verständnis des Joannes Chrysostomos und seiner Zeit (Forschungen zur Kirchen- und Dogmengeschichte 25)*, Göttingen 1972, 90-98, precum și controversa mea cu A. Stötzel, *Kirche als „neue Gesellschaft” (Münsterische Beiträge zur Theologie 51)*, Münster, 1984, în: *Theologische Revue* 84 (1988), 31-33.

⁵ În orice caz avem de-a face cu o jumătate de adevăr atunci când lui Hrisostom i se atribuie intenția de a face din „oraș” o „mănăstire”, precum susține, printre altele Peter Brown, în cartea sa *The Body and Society. Men, Women and Sexual Renunciation in Early Christianity*, New York, 1988 (o traducere germană a apărut la München în 1991). În această privință el i-a dedicat teza lui Hrisostom un întreg capitol (cap. 15., al cărui titlu în limba germană este: *Die Sexualität und die Stadt* [p. 315-331]). (În ediția în limba română a acestei lucrări, publicată sub titlul *Trupul și societatea*, trad. Ioana Zirra, consultant de specialitate Florica Bechet, Editura RAO, București, 2000, capitolul 15 poartă titlul: *Sexualitatea și cetatea: Ioan Chrysostomos*, p. 315-331 (n. trad.). În ceea ce privește teza lui M. George prezentată la simpozion, anume că ar exista o legătură care ne-ar putea pune pe gânduri, „pe de o parte, între înțelegerea teologică a Bisericii și cea a slujirii episcopale pe care o are episcopul Ioan și, pe de altă parte, intervenția sa empatică pentru cei căsătoriți și poziția sa critică față de monahii și clericii nesubordonați, inclusiv față de mulți colegi episcopi”, vezi nota 16.

⁶ Despre aceasta vezi A.M. Ritter, *Alte Kirche (Kirchen- und Theologiegeschichte in Quellen I)*, ediția a IX-a, revăzută și adăugită, Neukirchen, 2007, Nr. 33-34 (cu bibliografia aferentă).

important – și cel mai eficient – a fost, în acest context, acela că noi întâlnim în cei săraci pe însuși Hristos⁷.

În mod cu totul general se poate spune că Hrisostom nu și-a menajat comunitățile sale și nici nu a capitulat în fața opoziției lor (și a propriilor sentimente de insuficiență⁸), fapt care nu este întotdeauna înțeles și apreciat corect în literatura de specialitate. Cu toate acestea, el a fost un predicator căutat, a cărui comparație cu alți maeștri antici ai elocinței, precum Libanios, nu au putut fi evitate. El era pe deplin conștient de prețuirea de care se bucura elocința (vezi *De sacerd.* V, Cap. 8 [SC 272, 302]; *Ibidem.* 2 [284]) în ochii „mulțimii”, însă mai ales a autorităților de stat, care adesea, chiar în perioada lui, au fost câștigați pentru creștinism sau cel puțin pentru interpretarea lui niceano-ortodoxă. El a luat în serios această provocare și a pretins aceasta și de la ceilalți, de vreme ce se simțeau chemați spre „slujirea turmei”. Așa cum Erasmus deja a observat⁹, nu există nici un fel de îndoială că Hrisostom a atins un punct culminant al sintezei propovăduirii creștine și retoricii Antichității târzii. Acesta ar trebui înțeles „ca unind într-un mod cu totul aparte pietatea erudită cu elocința populară” (*unus omnium eruditam pietatem cum populari con-iunxit eloquentia*), și dispunând de o măsură a grației, transparenței, dragostei și deplinătății (sentimentelor), care nu-l lasă să fie așezat în spatele unuia precum Lucian (de Samosata, ca. 120-180 d. Hr.) (*Habet facilitatem, perspicuitatem, suavitatem, copiam, cum Luciano communem*). Ce anume înseamnă aceasta din punct de vedere al conținutului poate fi înfățișat, desigur numai paradigmatic, în adaos. Desigur, Hrisostom a cunoscut la fel de bine și pericolele supralicitării retoricii (în formă concretă în *De sacerd.* V, mai ales 5-8 [SC 272, 290/304]) și nu a închis ochii în această privință, dar nici în fața realității că majoritatea credincioșilor care veneau la biserică erau doar într-o măsură limitată impresionați de finețele retorice, deoarece ei proveneau din rândurile celor „ignoranți”, needucați (ἰδιῶται),

⁷ Despre aceasta vezi mai ales Rudolf Brändle, *Matth. 25, 31-46 im Werk des Johannes Chrysostomos (Beiträge zur Geschichte der biblischen Exegese 22)*, Tübingen, 1979. Hrisostom a avut, cu siguranță, ocazional și cu totul altfel de atitudini iar doamne din înalta societate constantinopolitană, care nu doreau să părăsească ceea ce el găsea a fi poftă de lux fără nici un sens și nu acceptau să renunțe la tacămurile de noapte din aur pur și la podoabele lor, adesea de prost gust, au fost amenințate cu excluderea din comuniunea bisericească (vezi Omiliile la Epistola către Coloseni, Omil. 7, 5 [PG 62, 349-352]), ceea ce este de înțeles că i-a adus mult rău din partea respectivelor cercuri înalte. Bineînțeles că el s-a limitat doar la amenințări.

⁸ El a luat poziție în public când, de exemplu, a trebuit să predice într-o biserică aproape goală deoarece în același timp se desfășurau curse de cai (vezi despre aceasta mai ales predica sa *Contra ludos et theatra* [PG 56, 263-270]), sau consternarea generală de pe urma unui grav cutremur de pământ care a trecut repede iar superficialitatea și rutina și-au găsit din nou sălaș (*Post terrae motum et de Lazaro* [PG 50, 713-716]).

⁹ Vezi doar dedicația către W. Pirkheimer care el a pus-o la începutul ediției sale *De sacerdotio* (Basel 1525). De acolo provine de asemenea și citatul reproduș. Cu privire la calitatea stilului evidențiată de Erasmus vezi adaosul de la sfârșitul studiului (A, 8).

care însă din această cauză – cel puțin printre creștini – nu trebuiesc în nici un caz să fie disprețuiți (*Ibidem* 6 [294/6]).

În măsura în care se poate întrevădea acest lucru, comunitățile sale, în marea lor majoritate, l-au iubit. La întrebarea care au fost motivele, în opinia mea se pot oferi următoarele răspunsuri: odată, Hrisostom aparținea acelei categorii de predicatori și duhovnici la care se putea observa faptul că nu-și predică loruși. Cu siguranță că auditoriului său – din Antiohia, Constantinopol sau de oriunde altundeva – i-a plăcut cu siguranță eforturile sale pastorale care până la urmă, se bazau pe libertatea de voință și de decizie (αὐτεξούσιον) care i-a fost lui încredințată, că el se baza pe ideea că constrângerea nu este productivă, iar binele cu de-a sila nu se mai poate numi bine, corespunzător maximei Apostolului care nu a dorit să fie stăpân peste credința altora, ci doar împreună-lucrător al bucuriei lor (*II Co* 1, 24). Hrisostom a fost consecvent acestui fir conducător formulat în *De sacerdotio*, II, 3 (*SC* 272, 106/112), după cât se poate dovedi cu ajutorul scrierilor păstrate. Dovezile sunt numeroase¹⁰. De aici s-a evidențiat desigur *de asemenea* și o „virtute” (ἀρετή, *virtus*) retorică, anume aceea a „decenței”, în acord cu situația dată (πρέπον, *decorum, decens, aptum*), așa cum, printre alții, Quintilian a descris-o exhaustiv și expresiv, bazându-se pe Cicero, în a sa *Institutio Oratoria* (cartea XI, cap. 1). Ce înseamnă aici „potrivit situației? „Dacă ne gândim cât de lipsită de griji” „a folosit (mai târziu) Biserica imperială din vremea lui Justinian, precum și din întreg Evul Mediu puterea statală oferită spre a-și asigura unitatea interioară și uniformitatea, atunci atrage atenția în mod aparte faptul că, la începutul epocii teodosiene, o voce de o claritate atât de sigură respinge această încercare, și desemnează drept caracter al Bisericii creștine, faptul că în interiorul ei numai convingerea liberă ar fi valabilă”. Acesta ar putea fi înțeles ca și un protest față de inconvenientele „care s-au ivit tocmai în această perioadă” (H. Doerries [vezi nota 1], p. 6).

În al treilea rând, antiohienii cu siguranță nu au uitat niciodată cum el le-a fost alături în primăvara anului 387 când, ca urmare a unei măriri a impozitelor, mare parte dintre ei, într-un tumult dezlănțuit, au aruncat cu pietre în imaginile familiei imperiale pictate pe table de lemn și, în cele din urmă, au distrus statuile de bronz ale acestora, ceea ce însemna, foarte clar, comiterea de lesmajestate (*crimen laesae maiestatis*), ba mai mult, au amenințat chiar că vor ataca palatul imperial. O pedeapsă înfricoșătoare din partea împăratului Teodosie, cunoscut ca fiind iute la mânie, părea a fi sigură, de aceea întregul oraș „a fost” „cuprins de o groază paralizantă, asemănându-se cu un stup de albine părăsit” (*J.Christianus, De statutis*, hom. 2, 1 [*PG* 49, 33-35]), concomitent s-a răspândit zvonul că se va începe deja cu unele

¹⁰ În calitate de posesor al scaunului constantinopolitan, a crezut că dispune de măsuri riguroase de disciplină bisericească față de clericii „nevrednici” (inclusiv față de episcopii din supra-mitropoliile revendicate de către el) și monahii neascultători (din Constantinopol și împrejurimi). În orice caz, se pare că el însuși nu a considerat aceste măsuri ca fiind în contradicție cu propriile principii, ci ca o obligație a sa.

execuții. Hrisostom i-a vizitat pe cei arestați, a mers personal la comandantul orașului, iar ca predicator a încercat să pregătească și să îmbărbăteze comunitatea pentru situație, nu în ultimul rând căutând s-o determine spre o adevărată atitudine de penitență. Acestui context îi aparțin celebrele sale cuvântări ocazionale *Omiliile despre statui către poporul din Antiohia* (PG 49, 15-222)¹¹. În rândul populației din Constantinopol, chiar dacă nu și în mediile înalte, s-a format impresia statornică, în numeroase ocazii, că Hrisostom s-a dovedit a fi mai puțin un „episcop de curte” și mai degrabă un adevărat „bărbat al poporului”, prin modul lui de viață, precum și prin critica socială fără de rezerve și franchețea sa (παρρησία) inclusiv în raportul cu mai-marii lumii¹².

Dacă ar mai trebui să numesc încă un motiv pentru care Hrisostom, în opinia mea, a rămas atât de neobișnuit – dincolo de moartea sa – atunci aş spune: pentru că el însuși s-a făcut cunoscut ca un mare îndrăgostit; numeroase locuri din scrierile sale păstrate permit observarea acestui lucru. Mă refer numai la predicile sale despre Epistola către Romani iar dintre acestea în mod special la Omilia 33 (32), 2-4 (PG 60, 678-682), mai exact la Cuvântarea de laudă la Apostolul Pavel (SC 300) iar cu aceasta la minunata lucrare a lui M.M. Mitchell, *The Heavenly Trumpet. John Chrysostom and the Art of Pauline Interpretation*¹³, precum și la *In acta apostolorum* omil. 3 (PG 60, 35-42; aici: 42). Citez aici însă numai puține fraze din *Homilia de reditu ex Asia*¹⁴ rostită cu ocazia întoarcerii din Asia în primăvara anului 402. John Norman Davidson Kelly socotește, pe bună dreptate, această predică drept „one of his warmest, most pastorally sensitive addresses – una dintre adresările sale cele mai calde și mai pastorale (eng. n. trad.)” (*Golden Mouth. The Story of John Chrysostom – Ascetic, Preacher, Bishop*, Ithaca-New York, 1995, 181). În predică, el spune: „Și eu sunt un sclav, (și anume) al dragostei voastre. Căci voi m-ați

¹¹ Vezi mai ales F. van de Paverd, *St. John Chrysostom, the Homilies on the Statues. An Introduction* (Orientalia Christiana Analecta 239), Roma, 1991; H. Leppin, *Steuern, Aufstand und Rhetoren: Der Antiochener Steueraufstand von 387 in christlicher und heidnischer Deutung*, în: H. Brandt (editor), *Gedeutete Realität. Krisen, Wirklichkeiten, Interpretationen* (3.-6. Jh. n. Chr.), Stuttgart, 1999 (Historia. Einzelschriften 134), 103-123; C. Tiersch, *Johannes Chrysostomus in Konstantinopel (398-404)*, Tübingen, 2002 (Studien und Texte zum Antiken Christentum 6), 92-110 (Teza ei, potrivit căreia „modul în care” Hrisostom „s-a poziționat ca și predicator în cadrul revoltei statuiilor” ar oferi „atât motivele pentru o remarcare pozitivă pe care a obținut-o tânărul predicator în ochii oficialilor imperiali, cât și indiciile pentru depunerea de mai târziu din Constantinopol” [107], mi se pare a fi, în ambele direcții, atât spre „Antiohia” cât și spre „Constantinopol”, problematice, iar motivele predicatorului, despre care el nu ne-a lăsat nici o urmă de îndoială, sunt luate prea puțin în considerație).

¹² În ceea ce privește conflictele cu perechea imperială Arcadius și Eudoxia vezi în primul rând J.H.W.G. Liebeschuetz, *Barbarians and Bishops (Army, Church and State in the Age of Arcadius and John Chrysostom)*, Oxford, 1990.

¹³ *Hermeneutische Untersuchungen zur Theologie* 40, Tübingen, 2000.

¹⁴ Ediția Migne (PG 52, 421-424) cuprinde numai vechea versiune latină într-o formă deficitară. În anul 1958 a fost descoperit originalul grecesc într-un codex moscovit (Mosquensis 159) de la Athos, iar trei ani mai târziu a fost publicată de A. Wenger în *Revue des Études Byzantines* 19, 1961, (110) 114-123, împreună cu un text latin fundamental îmbunătățit.

cumpărat, nu în sensul că ați aruncat bani (anume precum la târgul de sclavi), ci (în sensul că) ați dovedit dragoste. Mă bucur de această sclavie și nu aș dori să fiu niciodată eliberat. Căci această sclavie este mai avantajoasă decât coroana imperială (διδύμου), această sclavie aduce (intrarea în) împărăția cerurilor, această sclavie este preferabilă libertății...” (A. Wenger [vezi nota. 15], 9, 116/8)¹⁵.

*

Este evident faptul că situația lumii s-a schimbat esențial după 1600 de ani, iar noi astăzi stăm în fața cu totul altor provocări decât acest Părinte al Bisericii. Cu atât mai puțin este pentru noi de la sine înțeles ce anume *ar fi de făcut*, ce fel de viziune de viitor a Bisericii ar putea sta la baza eforturilor de găsim a abordării potrivite cu situația dată, pentru a indica reforma bisericească și liturgică potrivită cu timpurile.

Pentru că lucrurile stau așa, nu există deocamdată nici un răspuns general valabil la întrebarea dacă și ce anume ar fi de învățat de la Hrisostom, mai ales pentru „protestanți”. Pot însă să vorbesc mai degrabă pentru mine însumi¹⁶: consider, întocmai ca și fostul meu coleg de la Marburg și Heidelber, Wolfgang Huber, actualul episcop al Berlinului și președintele Sinodului Bisericii Evanghelice Germane, care în diferite luări de poziții ale ultimilor ani, drept un semnal fals „dacă nu vom stopa procesul de, autosecularizare din Bisericile noastre, iar în locul acestuia nu vor fi recunoscute din nou ca o misiune de prim ordin, intermedierea de educație spirituală, „duhovnicească” și de cunoașterea a credinței¹⁷. În schimb, ar fi

¹⁵ Aici, câteva remarci critice la contribuția susținută la simpozion de către colegul meu de la Berna, M. George. În timpul simpozionului, i-am indicat pe scurt principalele mele obiecții, pe care însă nu am putut să le discut cu el exhaustiv: ele constau în faptul că teza sa, care include afirmarea (după părerea mea neacceptabilă) unor raporturi schimbătoare ale lui Hrisostom față de monahism, se bazează prea puțin pe numeroasele mărturii din Corpus Chrysostomicum și mult prea tare și mai ales necritic, pe mărturia istoricilor bisericești ai secolului al V-lea. Mai exact, ar trebui să se spună, bineînțeles, pe mărturia lui Socrate. Acesta este, potrivit dovezilor atente ale lui Martin Wallraff din teza de doctorat de la Heidelberg, *Der Kirchenhistoriker Sokrates. Untersuchungen zu Geschichtsdarstellung, Methode und Person [Forschungen zur Kirchen- und Dogmengeschichte 68]*, Göttingen, 1997, 55-75) „singurul izvor important ..., în care s-au păstrat tendințe de acest fel [sc. antihrisostomice]” (*Ibidem*, p. 73). Acolo unde Sozomen are aceeași linie cu el, urmează ambii un izvor comun (mai degrabă prohrisostomian). Pasajele antihrisostomiene din Socrate se bazează pe propriile experiențe și pe relatările verbale ale unui anumit mediu constantinopolitan (*Ibidem*, p. 72), însă, din câte știm noi, nu pe izvoare literare. Dușmănia sa netăinută față de Hrisostom a fost în mod clar determinată de faptul că în mediile novațiene, cărora aparținea Socrate, sau cel puțin era apropiat, se vorbea că „Ioan ar fi suferit pe bună dreptate” – Potrivit cuvintelor lui M. George: el nu ar fi eșuat în mod nevinovat, ci – „pentru că a luat multe biserici ale novațienilor, quartodecimanilor precum și ale altora” și le-a încredințat cultului ortodox „atunci când a venit în Asia Mică și Lydia” (Istoria bisericească, VI 19, 7; 344 Hansen). Cu privire la aprecierea critică a acestei tradiții novațiene vezi M. Wallraff, 73, nota 215, cu literatura aferentă.

¹⁶ În cele ce urmează citez (prescurtat) din finalul seriei mele de conferințe din semestrul de iarnă 1999/2000 „*Das ist christlich. Nachdenken über das Wesen des Christentums*”, editată de W. Härle, Gütersloh, 2000, p. 37-48, sub titlul *Adolf von Harnack und die Frage nach dem Wesentlichen des Christentums in altkirchlicher Perspektive* (citată de la p. 47-48).

¹⁷ Mă refer aici și la lucrarea lui Michael Welker, *Das Ende der Volkskirche? Gestaltwandel der Kirche aus evangelischer Sicht*, în: H. Hofmeister/ L. Bauerochse (editori), *Die Zukunft der Religion*.

multe de învățat de la Bisericele surori în ecumenism, nu în ultimul rând de la Ortodoxie. Consider că este nimicitor, dacă noi, mereu fideli sfatului lui Harnack, am înțelege protestantismul, în primul rând prin opoziția sa față de catolicism¹⁸, dacă noi ne-am simți încă mereu siliți ca fiecare să se lupte pentru propria lui esență a creștinismului, așa cum se obișnuia pe vremea lui Harnack¹⁹, în loc să ne întrebăm, ce anume este *creștinismul astăzi* și – ce urme ar trebui să aibă el astăzi”.

În aceste condiții și având în vedere acest context, cred că sunt foarte multe de învățat de la Hrisostom. Desigur, nu pot decât să selectez și să explic:

1. A face Biblia iubită și cunoscută a devenit, după părerea mea, astăzi – într-o perioadă a razantelor năruiri ale tradițiilor – mai important decât în vremea lui Hrisostom și rămâne instrumentul și dovada principală a modului de abordare bisericească în situații concrete. Justifică actuala propovăduire și îndrumare, chiar în așa-numita „Biserică a cuvântului”, această provocare, fie și numai cu aproximație?²⁰

2. Este cunoscut faptul că în Bisericele Reformei, s-a uscat ramura monahismului...²¹ Dacă așa a trebuit să fie și dacă a fost doar o binecuvântare, despre aceasta se poate polemiza, însă nu poate fi întâmplător faptul că locul lui nu a rămas pentru multă vreme gol²². Însă nu ar trebui – desigur – să existe vreo polemică despre faptul că tocmai astăzi nu ne putem lipsi de viziunea clarității, datoriei și autenticității, fără ca aceasta să se răsfrângă în mod obligatoriu asupra lumii. Însă unde anume își găsește această viziune sprijinul și concretizarea eclesială? Unde își găsește astăzi locul ei *gruparea ca și subiect etic*, unde *comunitatea* – fie ea mare sau mică – ca și „nouă creatură”, în care „Dumnezeu iertător, eliberator, aducător de bucurii și creator de punți de comunicare va fi din nou experimentată?”²³

Spurensicherung an der Schwelle zum 21. Jahrhundert, Würzburg, 1999, 60-72, și la o scrisoare a colegului meu olandez, istoricul bisericesc și pastor („arminian”) (!) Eginhard P. Meijering, care la data de 1 ianuarie 2000 îmi scria: „Și aici în Olanda sunt mulți (în toate Bisericele!), care sunt de părere că Biserica ar trebui să se deschidă spre o religiozitate comună. Demn de remarcat este faptul că nu se observă, sau nu se vrea să se observe, că acolo unde acest lucru se face de multă vreme, bisericile sunt cele mai goale”.

¹⁸ Prelegerea 15. a seriei cu numele „Das Wesen des Christentum” din semestrul de iarnă 1899/1900 (Neuaufgabe Gütersloh, 1999), 239.

¹⁹ Vezi imaginea lui Leo Baeck asupra unei „Wesens des Judentums” (1905) sau „Wesen des Katholizismus” (1924), a lui Karl Adam, ambele scrise prin influența inconfundabilă a lui Harnack.

²⁰ Vezi postfața la A.M. Ritter, *Freude teilen. Predigten und biblische Besinnungen aus drei Jahrzehnten* (Predigt heute, Band 13), Waltrop, 2006.

²¹ Vezi raportul literar și de cercetare al lui Johannes Schilling în: *Theologische Literaturzeitung* 132 (2007) 235-250. A rămas însă neamintită renașterea monahismului în interiorul Bisericii Anglicane, cel târziu de la sfârșitul sec. XIX.

²² Mă gândesc doar la așa-numiții Herrnhuter cu ale lor „panglici” – o concretizare a propunerilor făcute de „părintele” pietismului luteran Philipp Jakob Spener pe care mai târziu le-a preluat John Wesley ca și formă fundamentală pentru construirea comunităților metodiste în Biserica Angliei (vezi Martin Schmidt, *Das pietistische Pfarrerrideal und seine altkirchlichen Wurzeln*, în: *Bleibendes im Wandel der Kirchengeschichte* [vezi mai sus nota bibliografică 1], 211-250).

²³ U. Duchrow, *Christenheit und Weltverantwortung*, Stuttgart, (1970) ediția a doua, 1983, p. 596.

3. Polarizarea dintre bogăție și sărăcie este astăzi, privită la nivel mondial, și mai nesuportabilă decât în vremea lui Hrisostom și postulează soluții structurale, însă de asemenea și jertfă și renunțare personală.

4. Hrisostom, strălucitul predicator, și-a atins scopurile sale, precum și cele mai importante acțiuni, din câte pot să-mi dau eu seama, inclusiv prin mijloace retorice precise și bine gândite, însă nu și prin strategii „psihologice de masă active” și nici prin trucuri. În opinia mea el nu a dispus de așa ceva, iar predicatorii de astăzi nu ar trebui să râvnească în mod serios după acestea. Probabil însă că ei ar trebui educați mai bine în retorica elementară, decât sunt de regulă astăzi iar competențele lor să fie utilizate în mod precis și bine gândit, de exemplu prin preocuparea față de scrierea reformatoare *De sacerdotio*, care poate fi considerată și ca o capodoperă *retorică*, să fie clarificat ceea ce astăzi contează: nu în ultimul rând claritatea prezentării ideilor și a articulării, corectitudinea limbii (în cazul nostru: germana ireproșabilă) (în cazul nostru, al românilor, o română ireproșabilă, *n. trad.*), autenticitate (care astăzi ar trebui să ajungă până la limbajul corporal), atenția la „decență” (πρέπον), care nu amenință nimănui „libertatea de hotărâre” (αὐτεξούσιον).

5. În final, încă un cuvânt despre așa-numita „Liturgie hrisostomiană”, pentru a cărei atribuire către „Gură de Aur” există puține dovezi, cel puțin în ce privește nucleul ei²⁴ precum și cuprinsul. În afară de aceasta însă, accentuarea caracterului tainic al celebrării slujbei euharistice se potrivește bine în secolul de după Constantin; „disciplina arcana” (de exemplu la chemarea: „(Închideți) ușile, ușile!” de la începutul „Liturghiei credincioșilor” și „Sfintele Sfinților” din punctul ei culminant) și-a trăit acum adevărata ei perioadă de înflorire, nederanjată de recunoașterea publică și privilegierea creștinismului, sau poate tocmai din cauza acestora! Precum odată, la 581 de ani de la moartea Părintelui Bisericii, la „Botezul Rusiei”, cu alte cuvinte la încreștinarea rușilor kieweni, voievodul Vladimir și boierii lui au luat hotărârea încreștinării, căci experiența unei slujbe ortodoxe în orașul imperial „Kaiserstadt” (Zarigrad) Constantinopol (aproape cu siguranță sub forma cunoscută nouă astăzi a „dumnezeieștii Liturghii a Sfântului Ioan Gură de Aur”²⁵) i-a făcut să uite dacă se găsesc în cer sau pe pământ, atât de multă „frumusețe” și „dulceață” ar fi fost de „gustat”; și aici Dumnezeu ar fi fost cu adevărat între oameni²⁶ – sunt ferm convinși că astăzi: dacă cel puțin *ceva* din aceasta nu revine în slujbele noastre evanghelice (fără ca predica să piardă fie și cât de puțin din importanța ei), ceva din „frumusețea”, liniștea, respectul plin de considerație față

²⁴ Mai ales în ceea ce privește anaforaua.

²⁵ Deosebit de folositoare este aici ediția în mai multe limbi, editată de F. v. Lilienfeld, *Die Göttliche Liturgie des hl. Johannes Chrysostomus mit den besonderen Gebeten der Basilus-Liturgie im Anhang*, Heft B (Russisch-Kirchenslawisch-Deutsch), Oikonomia 2 – Heft B, Erlangen, 1979.

²⁶ Vezi extrasele din așa-numita „Cronică a lui Laurențiu” în: *Kirchen- und Theologiegeschichte II. Mittelalter*, editată de A.M. Ritter/Bernhard Lohse/Volker Leppin, ediția a V-a complet revizuită, Neukirchen, 2001, 79-80/81.

Dacă și ce anume ar fi de învățat astăzi de la Sfântul Ioan Gură de Aur?

cele sfinte, adorația, comuniunea ei, atunci lentul exod (din Biserica Evanghelică, *n. trad.*) nu va mai fi de oprit.

Adaos

Privire schematică despre principalele aspecte și coordonate ale retoricii antice

(după H. Hommel, Art. Rhetorik, în: Lexikon der Alten Welt, 2611-2626;
aici: 2623 [cu ne semnificative schimbări])

1. <i>Premisele</i>	(ὑποσχέςσεις)/	(praesuppositiones)	Premisele
a) Natura/firca	α) φύσις	natura	Natura/firea
b) Educația	β) παιδεία,	doctrina (scientia, ars)	Educația (cunoașterea, tehnica ei)
c) Experiența	(ἐπιστήμη) γ) ἐμπειρία (μελέτη)	usus (exercitatio)	Experiența (exercițiul)
2. <i>Metodele de obținere</i>		res (rationes)	Metodele (de lucru)
a) Predarea	μέθοδοι	ars	Tehnica predării
b) Imitarea	α) τέχνη	imitatio	Imitarea
c) Exersarea	β) μίμησις γ) ἀσκήσις	exercitatio	Exersarea
3. <i>Moduri</i>		genera causarum	Genuri de cuvântare
a) cuvântări judiciare	γέννη τῶν λόγων α) γένος δικανικόν	genus iudiciale genus deliberativum	Cuvântări judiciare Cuvântări deliberative
b) cuvântări deliberative	β) γένος δημηγορικόν (σύμβουλευτικόν)	genus demonstrativum	Cuvântări ocazionale (Festive)
c) cuvântări ocazionale	γ) γένος ἐπιδεικτικόν (πανηγυρικόν) ἔργα τοῦ ῥητορος (στοιχεῖα) α) εὗρεσις	officia oratoris (partes, opera, clementa) inventio	stadiile muncii, sarcinile Găsirea pricipalelor puncte de vedere (Argumentele)
4. <i>Etapele muncii</i>		dispositio	Dispoziția
a) Găsirea principalelor puncte de vedere (cuprinde și punctele 5-7)		elocutio	Prezentarea (Exprimarea, Stilizarea)
b) Coordonarea planului (cuprinde și punctul 7)	β) τάξις	memoria	Memorarea
c) Prezentarea (cuprinde și punctele 8-10)	γ) λέξις (ἑρμηνεία)	pronuntiatio (actio)	Pronunțarea
d) Memorarea	δ) μνήμη	probationes	Argumentele
e) Pronunțarea	ε) ὑπόκρισις	a. pr. inartificiales	a. „naturale (nemijlocite)
5. <i>Pisteis</i>	πίστις α) π. ἑντεχνοι β) π. ἐντεχνοι	b. pr. artificiales	B. b. „artificiale” B.
6. <i>Staseis</i>	στάσεις	status	Juridice
	α) στοχασμός	a) status coniecturalis	Problematizarea
	β) ὁρος	b) status definitivus	Întrebări legate de
	γ) ποιότης	c) status generalis	fapta petrecută
	δ) μετάληψις		Definirea stării de fapt
			Def. stării generale

STUDII ȘI ARTICOLE

7. <i>Πάρțile componente ale cuvântării</i>	μέρη τοῦ λόγου α) προοίμιον β) διήγησις γ) προθεσις (προπαρασκευή) δ) πίστωσις (ἀπόδειξις) ε) ἔλεγχος (λύσις, ἀνασκευή) ζ) ἐπίλογος	d) status translativus partes orationis a. exordium b. narratio c. (propositio) divisio (partitio) d. confirmatio (probatio) e. confutatio (refutatio) f. peroratio (conclusio)	Clarificarea situației judecății Părțile cuvântării Introducerea Narațiunea (desfășurării) Precizarea situației Argumente pozitive Argumente negative Încheierea Calitățile stilului Corectitudinea limbii Claritate Potrivirea Omarea cuvântării Scurtimea
8. <i>Calitatea stilului</i>	ἀρεταὶ τῆς λέξεως α) Ἑλληνισμός β) σαφηνεία γ) πρέπον δ) κόσμος ε) συντομία	virtutes dicendi a. Latinitas (puritas) b. perspicuitas c. aptum d. ornatus e. brevitās	Arta stilului Stilul împăciuitor mediu (stilul combinat)
9. <i>Figuri de stil</i>	χαρακτῆρες τῆς λέξεως α) χαρ. ἰσχνός β) χαρ. μέσος (μικτός) γ) χαρ. μεγαλολοπρεπής (υψηλός)	genera elocutionis a. genus subtile b. genus medium (mix-tum) c. genus grande (sublime)	stilul grandios
10. <i>Moduri de folosire a cuvântării</i>	σύνθεσις (ἀρμονίαι) α) σύνθεσις γλαφυρά β) σύνθεσις μέση γ) σύνθεσις αὐστηρά	structurae (compositiones) a. structura polita b. structura media c. structura aspera	Genuri retorice Structură moderată Structură medie Structură aspră

Traducere din limba germană
Lect. Univ. Dr. Daniel BUDA

Is There Anything that Saint John Chrysostom Can Teach Us Today? A "Protestant" Answer. The paper titled Is There Anything that Saint John Chrysostom Can Teach Us Today? A "Protestant" Answer of the renowned German patrologist, Adolf Martin Ritter, starts with a presentation of the Saint John's ideas

Dacă și ce anume ar fi de învățat astăzi de la Sfântul Ioan Gură de Aur?

concerning the renewal of the Church in his work, On the Priesthood, and of several reasons why he was so popular among Christian believers, but also hated by a certain group of Constantinople aristocracy. The last part of this paper is a brief presentation of the answer to the question in the title.. Protestants could learn something from Saint John Chrysostom, namely: (1) the role of the Bible as the core of Church life; (2) to create circles within which Christian life could be intense and thus paradigmatic to the rest of Christian believers (such as monasticism in Saint John's time); (3) to bridge the gap between the rich and the poor, a gap which is probably deeper today than in Saint John's time; (4) to teach young preachers how to assimilate rhetorical principles which Saint John himself had borrowed from pagan rhetoric; (5) to learn how to bring the beauty of Saint John's Orthodox Liturgy into Evangelical worship.

Concepția Sfântului Ioan Gură de Aur despre muncă în relațiile umane

Arhid. Prof. Univ. Dr. Constantin VOICU

Uniți în același efort, năzuind spre aceeași țintă, trăind și muncind în aceleași condiții, munca unifică sufletele și le apropie, contopindu-le într-un elan unic. Munca organizează, în felul acesta și vădește solidaritatea oamenilor cu semenii săi¹.

A ne izola în comoditate sau a consuma rodul muncii altora, fără a aduce și noi o contribuție proprie, înseamnă a fi niște trântori, înseamnă a decădea din demnitatea noastră de oameni. Dimpotrivă, a munci împreună, a exista împreună, reprezintă o parte esențială din ceea ce ne face să fim oameni.

Căci, tocmai munca l-a creat pe om ca ființă socială, și chemarea plutește uriașă asupra destinului oamenilor de a-și întocmi în așa fel organizarea muncii, încât să devină hotărâtoare conștiința solidarității mutuale și a apartenenței lor comune².

Sf. Ioan Gură de Aur subliniază această legătură strânsă produsă de muncă în viața societății: „Pretutindeni a da și a primi este principiul mișcării bunurilor de orice fel. Dacă unul ar voi să păstreze meșteșugul său numai pentru sine, atunci își va răsturna întreaga viață, ca și pe cea a celorlalți oameni.”³

De aceea îi îndeamnă pe păstoriții săi să muncească, arătând și motivele muncii: „Să ne alipim (de muncă), zice Sf. Ioan, ca să putem trăi în mod cinstit pe pământ; să împărțim mijloacele noastre de trai celor lipsiți și desăvârșindu-ne sufletul în fiecare zi, să dobândim bunurile veșnice.”⁴

Munca reprezintă, astfel, un factor de unitate, de slujire reciprocă și o bază pe care se fundamentează milostenia, în vederea zidirii, între oameni, a unei cetăți, în care nimeni nu va mai lucra pentru satisfacerea cupidității sale egoiste, ci pentru a putea face față cât mai desăvârșit trebuințelor fraților săi.⁵

¹ Nicolae Chișescu, „Aspecte ale concepției creștine despre muncă”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXV, (1959), nr. 7-8, p. 441.

² Emil Fuchs, *Christliche und marxistische Ethik, Zweiter Teil*, Leipzig, 1959, p. 20, 33-34.

³ Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia, 10, 4, la I Corinteni*, P.G., LXI, col 87.

⁴ Idem, *Omilia, 1, 5, la Aquila și Priscila*, P.G., LI, col. 196.

⁵ Luciano Daloz, *Le travail chez les Peres Antiochien (Premiere partie: Saint Jean Chrysostome)*, Paris, 1959, p. 102.

„După cum lucrarea zidarului este de a construi, tot astfel lucrarea creștinului trebuie să fie în întregime spre folosul aproapelui.”⁶

1. Munca, factor de unire între oameni

Dumnezeu vrea ca oamenii să fie ordonați unii față de alții, și ca să nu se lase robiți de individualismul fără frâu. El a voit ca avantajul propriu al celui care lucrează să fie atât de strâns legat de folosul aproapelui încât nimeni să nu poată agonisi ceva exclusiv pentru sine, fără să contribuie și el, într-un fel oarecare, la binele celorlalți oameni: „Dumnezeu voind a lega pe oameni unii de alții, a-i pune în relație unii cu alții, a pus astfel de trebuințe în împrejurările care ne leagă, încât interesul meu se leagă de interesul aproapelui meu și astfel este legată întreaga lume.”⁷

Sau cum spune în altă parte: „Voind să-i unească pe oameni întreolaltă, Dumnezeu a pus în lucruri necesitatea ca binele unuia să fie legat de folosul aproapelui său, și ca în felul acesta, toată lumea să fie unită. Cât privește artele, dacă fiecare ar urmări numai binele său propriu, viața n-ar mai putea dăinui, și n-ar mai supraviețui nici arta însăși. De aceea, țaranul nu seamănă grâul să-i ajungă numai lui, căci aceasta ar însemna moarte atât pentru el însăși, cât și pentru ceilalți, ci urmărește binele tuturor.”⁸

În felul acesta diversitatea sarcinilor și a darurilor, în loc să-i separe, avea să-i unească pe oameni, integrându-se în economia divină a carității, inaugurată de Dumnezeu, când a luat-o pe femeie, nu din pământ, ci din trupul lui Adam. El a continuat apoi caritatea, împreunând nenumăratele „legături ale carității”, în așa fel ca noi să avem trebuință unii de alții, Dumnezeu pregătind orașele în care i-a adunat pe oameni, întinzând mările și tocminind vânturile pentru a înlesni călătoriile pe mare. El a împărțit munca chiar și în sânul familiei, dându-i sarcina „bărbatului să hrănească, deoarece el lucrează pământul, și femeii să îmbrace, deoarece meșteșugul țesutului și fusul sunt treabă de femeie.”⁹

Societatea omenească se caracterizează și prin această interdependență și nu trebuie să ne închipuim că numai unii au nevoie de ajutorul celorlalți, în timp ce ceilalți și-ar putea asigura independența cu ajutorul bogăției lor. Sf. Ioan susține că nu numai săracii au trebuință de bogați, ci și bogații de săraci, ilustrând această părere printr-o comparație sugestivă între două orașe, locuite – exclusiv – unul de bogați, celălalt de săraci: „în orașul bogaților nu vor exista muncitori, nici un arhitect, nici un dulgher, un cizmar, un brutar, agricultor, fierar, frânghier, nimic din toate acestea. Cine dintre bogați va consimți atunci să le facă pe toate acestea, cunoscând că înșiși acei care le-au făcut, după ce se vor fi îmbogățit, nu vor îndura suferința care însoțește aceste mumei. Pentru a clădi nu e nevoie de aur, de argint și de pietre scumpe,

⁶ Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia*, 36, 3, *la I Corinteni*, P.G., LXI, col. 319.

⁷ Idem, *Omilia*, 25, 4, *la I Corinteni*, P.G., LXI, col. 210-211.

⁸ Idem, *Omilia*, 25, 4, *la I Corinteni*, P.G., LXI, col. 210-211.

⁹ Idem, *Omilia*, 34, 4 *la I Corinteni*, P.G., LXI, col. 291-292.

oi de meșteșug de brațe; și nu primele venite, ci mâinile noduroase și degete aspre, e nevoie de multă energie, de lemn și de pietre; iar pentru a țese haine, nu e nevoie de aur și argint, ci tot de mâini și de meșteșug și de femei, care să lucreze; pentru lucrarea pământului și pentru săpat este oare nevoie de bogați sau de săraci?¹⁰

Neavând nevoie de bogați, săracii dețin un rol privilegiat în lume, de ei atârând existența omenirii. Ca atare, sărăcia este un dar de la Dumnezeu și Sf. Ioan îl identifică pe sărac cu un Hristos flămând¹¹, susținătorul vieții, care conferă vitalitate societății: „Scoateți sărăcia din lume, zice Sf. Ioan și Veți îndepărta susținerea existenței, veți nimici viața noastră: nu va mai exista marinar, nici cârmaci, nici agricultor, arhitect, croitor, cizmar, dulgher, curelar, brutar, nici un fel de muncitor; și dacă lipsesc aceștia, toate vor pieri. Necesitatea sărăciei se impune tuturor și-i îmboldește pe toți, chiar fără voia lor, la astfel de munci; dacă ar fi toți bogați, toți ar trai fără să lucreze și atunci toate vor ajunge la ruină și pieire.”¹²

2. Necesitatea muncii în viața socială

În fundamentarea concepției sale despre necesitatea muncii în viața socială, Sf. Ioan pornește de la învățătura biblică, potrivit căreia noi oamenii nu suntem proprietari, ci administratorii bunurilor materiale, al căror singur proprietar este Dumnezeu. Așadar, tot ce avem trebuie să slujească tuturor.¹³

Pentru a-și împlini rolul ei social, munca trebuie să se integreze în marele circuit al schimbului între frați, voit de Dumnezeu pentru omenire, în acest sens, fiecare meserie, pentru a putea fi exercitată are nevoie de celelalte meserii¹⁴, iar societatea însăși are trebuință de munca diferiților meseriași: „Dacă, de pildă, lucrătorul în fier nu vrea să facă pe nimeni părtaș (la rodul) meșteșugului său, el se ruinează și pe sine și pe ceilalți meșteșugari. La fel cel care taie piele, țaranul, brutarul și toți cei care au o meserie necesară, în cazul că nu voiesc să dea roadele meseriașilor, nu dăunează numai altora, ci, prin ceilalți, chiar și lor..., dacă nu vor să dea din cele ce au și celor care au trebuință, de ex. agricultorul (din roadele) muncii brațelor sale, navigatorul (din aceluși) al comerțului... Peste tot, a da și a primi, iată principiul circulației bunurilor. Dacă unul ar vrea să-și păstreze meșteșugul numai pentru sine, va răsturna întreaga viață ca și pe aceea a celorlalți oameni.”¹⁵

Pentru a-i îndemna pe păstoriții săi la săvârșirea binelui, Sf. Ioan le propune să urmeze exemplul unei societăți, în care toți oamenii se mulțumesc să nu săvârșescă rele, dar se vor abține de la muncă: „Dacă toți lucrătorii și meșteșugarii n-ar dăuna

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Idem, Omilia, 45, 2, la Matei, P.G., LVIII, col. 474.*

¹² *Idem, Omilia, 5, 3, Asupra Anei, P.G., LIV, col. 673.*

¹³ *Idem, Omilia, 5, 3, Asupra Anei, P.G., LIV, col. 673.*

¹⁴ *Idem, Omilia, 52, 3-4, la Matei, P.G., LVIII, col. 522-523.*

¹⁵ *Idem, Omilia, 10, 4, la I Corinteni, P.G., LXI, col. 86-87.*

cu nimic nici celor care au aceeași meserie, nici celor de altă meserie, ci s-ar mulțumi să rămână inactivi, nu va pieri oare atunci viața noastră, nu va fi ea distrusă?”¹⁶

Sf. Ioan invocă exemplul albinei pentru a da să se înțeleagă că, în ierarhia meseriilor, măreția unei lucrări nu constă atât în efortul pe care-l cere, nici în folosul propriu pe care-l tragi de pe urma ei, ci mai ales în serviciul adus celorlalți oameni: „Oare, nu înțelegeți că dacă albina îi întrece pe alții în vrednicie, o face aceasta nu pentru că lucrează, ci pentru că lucrează pentru alții? Și păianjenul lucrează și se trudește greu să îmbrace cu pânzele sale zidurile, totuși e disprețuit fiindcă lucrarea lui nu este de nici un folos. La fel sunt și cei care se trudesesc și se ostenesc numai pentru ei înșiși.”¹⁷

Să muncim, deci, fie pentru noi, fie pentru cei ce nu sunt în stare, din cauza neputințelor fizice. Să muncim ca albina, oare se hrănește și pe ea și dă din munca ei și la masa regelui; să nu facem lucrul păianjenului, care lucrează mai artistic decât oricare femeie, dar din a cărui pânză nu s-a îmbrăcat nimeni niciodată¹⁸.

Folosul social trebuie să fie, deci, un imbold pentru munca omului creștin. Și Sf. Ioan, luând pe rând toate condițiile societății observă că nu există nici una în care să nu trebuiască să ajungem la avantajele dorite, decât prin muncă. Pe om îl califică tocmai activitatea sa și valoarea morală a acesteia se măsoară după eforturile ei practice, iar acestea cer energie și răbdare. Aceste eforturi mai mult sau mai puțin dure-roase, îl aduc pe om la ascultare de Dumnezeu și-i procură bucuria vieții.¹⁹

3. Munca și iubirea creștină

Aproape în fiecare predică a sa, Sf. Ioan revine asupra problemei carității, a contribuției aduse de creștini la îmbunătățirea vieții materiale și spirituale a semenilor și la mântuirea sufletelor lor. Nimic nu prețuiește Dumnezeu mai mult decât viața pusă în slujba tuturor²⁰, iar slujirea aproapelui se manifestează acordându-i ajutorul necesar²¹.

Adeseori întâlnim la Sf. Ioan ideea că munca trebuie pusă în slujba carității²², a milosteniei, a ajutorării celor săraci²³.

Există în Dumnezeu o desăvârșire pe care Sf. Ioan o contemplează cu predilecție: iubirea față de noi, caritatea. De aceea, noi trebuie să-l imităm mai ales prin

¹⁶ Idem, *Omilia*, 16, 1, *la Efeseni*, P.G., LXII, col. 113.

¹⁷ Idem, *Omilia*, 12, 2, *c. Antiohieni*, P.G., XLIX, col. 129.

¹⁸ Idem, *Omilia*, 1, 5, *la Aquila și Priscila*, P.G., LI, col. 193-194; *Omilia*, *la I Tesaloniceni*, P.G., LXII, col. 429.

¹⁹ Bruno H. Vandenberghe, „La Theologie du travail dans Saint Jean Chrysostome”, în *Revista Espaniola de Teologia*, XVI, (1956), p. 481.

²⁰ Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia*, 78, 3, *la Matei*, P.G., LVIII, col. 706.

²¹ Idem, *Omilia*, 9, 3-4, *la Efeseni*, P.G. XLVIII, col. 795.

²² L. Daloz, *op. cit.*, p. 107.

²³ *Ibidem*, p. 108.

„arta divină a carității.”²⁴ „Căci ceea ce poate să-l facă pe om asemenea lui Dumnezeu este observarea legilor care au legătură cu binele comun.”²⁵

În cele 90 de predici la Evanghelia de la Matei, Sf. Ioan vorbește numai despre milostenie de 40 de ori, de 13 ori despre sărăcie; de 30 de ori despre lăcomie și de 20 de ori despre bogățiile agonisite pe nedrept sau folosite nedrept; așadar, în 90 de predici tratează de peste 100 de ori tema socială: sărăcie și bogăție.

Faptul că această temă era cam frecventă o resimțea el însuși, căci zicea: „Cineva ar putea obiecta că ne predici toată ziua despre milostenie și dragostea față de aproapele. E adevărat, și voi vorbi mereu despre acestea. Căci dacă ați fi desăvârșiți și în această virtute, tot n-ar trebui să încetez, ca nu cumva să deveniți lășători. Dacă ați fi, însă, într-adevăr desăvârșiți, aș fi încetat câțva timp. Însă, deoarece nu sunteți nici măcar mediocri, atunci ar trebui să aduceți acea obiecție nu mie, ci vouă înșivă. Căci prin reproșul vostru vă asemănați cu copilul, care aude mereu despre litera A, deoarece nu o învață și-i reproșează dascălului că-i spune neîncetat și mereu același lucru. Sau a devenit cineva mai înclinat să dea milostenie în urma cuvântărilor mele? Și-a împărțit oare cineva banii săi sau măcar jumătate din ei sau o treime? Nimeni. Nu este, deci, fără sens să dorești ca să încetăm de a învăța, atunci când încă n-ați învățat nimic? Ar trebui să fie tocmai contrariul. Dacă am înceta și noi atunci ar trebui să ne opriți și să ziceți: Iată n-am învățat să dăm milostenie, iar voi încetați să ne amintiți acest lucru? Dacă cineva ar suferi de ochi și eu aș fi medic și aș înceta dintr-odată ou plasturii, alifiile și alte tratamente, pentru că n-am obținut un succes deosebit, n-ar veni atunci lumea în locuința mea și m-ar dojeni aspru și m-ar acuza de prea mare ușurință, pentru că m-am retras, deși boala încă nu s-a vindecat? Și dacă la aceste reproșuri aș explica că am folosit plasture și alifie, ar fi oare mulțumită lumea? Nicidecum, ci ar zice mai degrabă: la ce-mi folosesc acestea, dacă încă mai sufăr? La fel trebuie să judecăm și cu privire la suflet. Ca și cum nu mi-ar fi reușit să pun în mișcare o mână oloagă și schiloadă în ciuda numeroaselor comprese, nu voi auzi eu, oare, același lucru? Dar și în cazul nostru se pune problema de a înmuia o mână schiloadă și uscată; de aceea, nu vom înceta până ce vom îndrepta-o până la urmă. Și nici voi să nu mai vorbiți despre alte lucruri, acasă și în piață, la masă și noaptea în vis ! Căci dacă aceasta ar fi mereu grija noastră, ne-am ocupa de ea și în vis.”²⁶

„Iată regula desăvârșirii creștine, definiția cea mai exactă a ei, culmea cea mai înaltă a ei: a căuta interesul comun ... Căci nimic nu te poate face imitator al lui Hristos, decât de a te îngriji de aproapele.”²⁷

²⁴ Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia*, 52, 4, *la Matei*, P.G., LVIII, col. 523 C.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Idem*, *Omilia*, 88, 3, *la Matei*, P.G., LVIII, col. 779.

²⁷ *Idem*, *Omilia*, 25, 3, *la I Corinteni*, P.G., LXI, col. 208 D.

Bunătatea lui Dumnezeu împarte oamenilor bunurile materiale. Îl imităm făcând fapte de milostenie. Milostenia ne face asemănători ou Dumnezeu. Sf. Ioan nu încetează de a repeta acest adevăr.²⁸

Nu există om care să nu poată fi folositor aproapelui, având voința de a face ceea ce atârnă de el. Nu vezi oare câți copaci din pădure sunt puternici, frumoși, uniți, înalți? Dar dacă am avea o grădină am prefera acestor copaci merii, măslini, încărcăți cu roade; căci acei copaci neroditori sunt pentru plăcere, nu spre folos. Folosul pe care l-ar putea avea este mărunț. Cu aceștia seamănă cei care nu se ocupă decât de interesul lor propriu; sau mai degrabă, nici măcar nu seamănă cu ei; ei nu sunt buni decât să îndure răzburarea, în timp ce acești copaci neroditori slujesc la construirea de edificii și la consolidarea interiorului... Așa este cel care și-a îngropat talantul: viața lui e ireproșabilă, dar inutilă. Te întreb, cum poate fi creștin un astfel de om?²⁹

Ca „ambasador al săracilor”³⁰, Sf. Ioan arată că în actele care se extind asupra tuturor există mai multă desăvârșire decât în cele care privesc numai pe unul singur. Ori, milostenia se extinde asupra tuturor, cuprinzându-i pe toți membrii lui Iisus Hristos³¹.

Dacă bunătatea lui Dumnezeu a împărțit oamenilor bunurile materiale, noi oamenii îl putem imita făcând milostenie prin care devenim asemenea lui Dumnezeu: „Iată mijlocul prin oare suntem egali ou Dumnezeu: a avea milă plină de compătimiri.”³² Ocazional arată rațiunea carității, prin care se aseamănă ou Dumnezeu, urmând pilda Sf. Pavel: „Uneori (Sf. Ap. Pavel) ne invită prin însuși exemplul său să devenim imitatorii lui Iisus Hristos. „Fiți imitatorii mei, zice Sf. Pavel, așa cum îl imit eu pe Iisus Hristos.” (I Cor. 2, 1). Alteori, fără să vorbească despre sine însuși, el caută să ne ridice până la Dumnezeu, spunându-ne: „Fiți, deci, imitatorii lui Dumnezeu, ca niște copii îndrăgiți” (Efeseni 5, 1). Apoi, pentru a arăta că nimic nu contribuie atât de mult la această imitare ca a duce o viață de așa matură încât să fie folositor altora și a căuta în toate avantajul fraților voștri, el adaugă îndată: Umblați în dragoste și milostenie. După ce a zis: „Fiți imitatorii lui Dumnezeu, el vorbește îndată după aceasta despre milostenie, lăsând să se înțeleagă că mai ales această virtute ne apropie de Dumnezeu; toate celelalte îi sunt inferioare și proprii omului, cum sunt luptele pe care le ducem împotriva poftelor trupesti, războiul împotriva nestăpânirii, zgârceniei sau mâniei: a iubi este ceva ce avem în comun cu Dumnezeu.”³³

Pentru a învedera în ce fel munca fizică se încadra pe vremea sa în contextul carității, Sf. Ioan condamnă, în primul rând, setea de posesiune, care adesea inspiră

²⁸ Idem, *Omilia*, 16, 4, *la II Corinteni*, P.G., LXI, col. 516; *Omilia*, 32, 3, *la Evrei*, P.G., LIII, col. 223; *Omilia*, 6, 2, *la Tit*, P.G., LXII, col. 698.

²⁹ Idem, *Omilia*, 20, 3-4, *la Faptele Apostolilor*, P.G., LX, col. 163-164.

³⁰ Idem, *Despre milostenie*, P.G., LI, col. 261-262.

³¹ Idem, *Omilia*, 6, 2-3, *la Tit*, P.G., LXII, col. 698.

³² Idem, *Omilia*, 6, 3, *la II Tesalonicieni*, P.G., LXII, col. 633.

³³ Idem, *Cuvântare în cinstea Sf. Pavel*, 3, P.G., L, col. 183.

acțiunile omului. Nu a dat, oare, Dumnezeu exemplu de generozitate, dăruind tuturor din belșug bunurile pământului?

„Dumnezeu v-a îndestulat cu bunurile create într-atât încât să vă stăpâniți setea de avarie. Iar voi, voi acaparați, și vi se spune că avariția este idolatrie, iar voi nu vă cutremurați? Vrei să moștenești pământul? Dar nu vei avea moștenirea în cer, te vei dezmoșteni singur.”³⁴

Dar nu numai cei bogați sunt singurele victime ale acestei idolatrii, ci și cei care trăiesc din truda lor sunt minajați adeseori de poftele lor egoiste. Sf. Ioan, vorbind despre lucrători și meșteșugari, zicea: „Se pare că ei trăiesc cea mai mare parce din timp în truda lor dreaptă și în sudori. Totuși, ei adaugă la lucrările lor drepte un mod nedrept de a cumpăra sau de a vinde, adeseori însoțesc avariția cu imprecățiuni, cu jurăminte false, cu minciuni; și alipiți de lucrurile acestei vieți, alipiți exclusiv de pământ, ei fac totul pentru a aduna argint. Nu pun prea multă ardoare în a da ceva celor lipsiți, căutând să-și sporească neîncetat ceea ce au.”³⁵

Sf. Ioan îi îndeamnă, dimpotrivă, pe cei ce muncesc să țină o cutie a milelor pentru săraci, în care să depună în fiecare zi o ofrandă modestă agonisită din câștiguri. Nu este un lucru mai puțin folositor de a avea astfel o milostenie ascunsă, decât de a avea o Evanghelie atârnată în apropierea patului. Totuși, această ofrandă specială trebuie să aibă o origine cinstită. Ești meșteșugar, lăcătuș, cizmar, lucrător în armă sau în ce vei fi, îți vinzi produsele meșteșugului tău, pune o parte din acestea în cinstea lui Dumnezeu. Faceți la fel și atunci când cumpărați ceva. Cei care trăiesc din rentele și veniturile lor să facă la fel. Toți acei care primesc bani pe cale cinstită, să urmeze această regulă³⁶.

Căci, zice Sf. Ioan, după cuvintele Scripturii: „Mai fericit este a da, decât a lua” (Fap 20, 35), „caritatea față de aproapele nostru vrea ca noi să-i dăm, nu să primim din mâinile sale”. Cum se poate aceasta? „Prin muncă e posibil să nu primim nimic, să nu rămânem inactivi, ci muncind să putem împlini trebuințele altora.”³⁷

Sf. Pavel, care a lucrat cu mâinile sale pentru a-i ajuta pe cei slabi, ne învață, zice Sf. Ioan, că „adevărata compătimire față de cei slabi constă în a le da din roadele trudei proprii; a le da din roadele celor ale altora nu este bine, ci primejdios.”³⁸

Făcând apoi o comparație, cu privire la iubirea săracilor, între Iov și Pavel, Sf. Ioan observă: „în ceea ce privește binefacerile trușești, Apostolul 1-a întrecut pe patriarh; căci acel care ajută celor nenorociți, atunci când el însuși suferă lipsuri și foame, se dovedește mult superior celui care le dă din belșugul său. Primul, posedând turme întregi de oi și de vite, a fost darnic față de săraci; al doilea, neavând decât trupul său ca proprietate, se servea de el pentru a-i ajuta pe săraci, el care proclamase: „mâinile acestea au lucrat pentru trebuințele mele și ale celor ce erau cu

³⁴ Idem, *Omilia*, 18, 3, *la Efeseni*, P.G., LXII, col. 125.

³⁵ Idem, *Omilia*, 61, 2, *la Matei*, P.G., LVIII, col. 591.

³⁶ Idem, *Omilia*, 43, 4, *la I Corinteni*, P.G., LXI, col. 372.

³⁷ Idem, *Omilia*, 6, 1, *la I Tesaloniceni*, P.G., LXII, col. 429.

³⁸ Idem, *Omilia*, 45, 2, *la Faptele Apostolilor*, P.G., LX, col. 316.

mine.” El a făcut din munca sa corporală un izvor de venituri pentru cei săraci și înfometați.”³⁹

Ca să poți ajunge la o astfel de desăvârșire a carității, Sf. Ioan pretinde din partea creștinilor, nu numai să muncească, ci să muncească atât de „trudnic”, încât să poată da ceva și altora⁴⁰. Căci munca nu este un joc ocazional, ci o activitate lucrativă, față de care preocuparea câștigului nu este străină, deoarece prin acesta le putem ajuta săracilor. Nici chiar banii nu trebuiesc disprețuiți, deoarece ne putem servi de ei pentru a-i face să intre în circuitul carității.

Sf. Ioan îi laudă pe asceții pustiuului, care nu au uitat, nici în însingurarea lor, de trebuințele săracilor.

„Despuiăți de toate lucrurile, ținuiți complet în lene, ei merg și mai departe și se dedică muncii corporale pentru a putea oferi hrană săracilor. Ei nu s-au datat inactivității în timpul zilei pentru că postesc și veghează, ci își consacră nopțile imnelor sfinte și veghilor, zilele – rugăciunii ca și muncii cu brațele, imitând zelul Apostolilor. Dacă, într-adevăr, acest om asupra căruia s-au îndreptat privirile universului întreg, pentru a-i putea întreține pe săraci, intra într-un atelier, se apuca de o meserie și își petrecea nopțile fără să doarmă din această cauză, ou atât mai mult, zic ei, noi care trăim în însingurare și n-avem nimic comun cu tumultul orașelor, trebuie să ne folosim timpul liber pentru o muncă spirituală.

Să ne rușinăm, deci, toți, bogați și săraci, atunci când acești oameni care nu au nimic afară de trupul și mâinile lor, se chinuiesc pentru a câștiga mijloace pentru săraci; în timp ce noi, care avem în mâinile noastre o mulțime de lucruri, nu ne atingem nici măcar de prisosul nostru.”⁴¹

Sf. Ioan atribuia cel mai înalt loc pe scara desăvârșirii evanghelice vestitorului Evangheliei, care renunță la darurile credincioșilor, muncind pentru a putea trăi: „Primul grad (al desăvârșirii) constă în lepădarea de ceea ce ai, al doilea – în a te ajuta singur, al treilea – în a împlini trebuințele altora, al patrulea – în a nu primi nimic, atunci când vestești (Evanghelia) și când ai avea dreptul să primești.”⁴²

Iată, deci, noblețea supremă a muncii: aceasta constituie cimentul societății omenești, susținerea existenței, care se transfigurează, atât în scopul cât și în exercitarea ei, prin prezența carității. Aceasta își orânduiește realitatea ei concretă și pământească spre viața veșnică. Iar uneori, ca mărurie a unei carități eroice, munca poate deveni unul din semnele care duc la credință⁴³.

³⁹ Idem, *Cuvântare în cinstea Sf. Pavel*, I, P.G., L, col. 476.

⁴⁰ Idem, *Omilia, 44, 1, la Isaia*, P.G., LIX, col. 249.

⁴¹ Idem, *Omilia, 8, 5, la Matei*, P.G., LVII, col. 88.

⁴² Idem, *Omilia, 45, 2, la Faptele Apostolilor*, P.G., LX, col. 316.

⁴³ L. Daloz, *op. cit.*, p. 110-114.

STUDII ȘI ARTICOLE

Saint John Chrysostom about Work and Human Relationships. *United in the same effort, pursuing the same objective, living and working under the same circumstances, work unifies souls and brings them together, merging them in a unique effort. Work organizes, and thus it shows people's solidarity to one another. Saint John Chrysostom emphasizes the role of work in keeping society together: "Everywhere, to give and to receive is the principle of any kind of exchange. If one wanted to keep his skill only to himself, he would turn his entire life upside down; and not only his own life, but everyone else's life." That is why he tells his flock to work, and also the reasons for them to work: "Let us keep working, so as to be able to live an honest life on earth; let us share our wealth with those in need and enrich our souls to achieve the eternal possessions." Work is a unifying principle, it favors mutual support and it is the basis of charity; work thus helps people erect a city among them in which no man works to satisfy his egotistic cupidity but to successfully meet his brothers needs. "The mason's job is to build, and the Christian's work is meant to serve his neighbor."*

Ioan Hrisostom ca episcop înnoitor

Prof. Martin GEORGE

Tema simpozionului nostru este „Sf. Ioan Gură de Aur – Ierarh – Teolog – Filantrop”. Nu contest faptul că Ioan Hrisostom s-a bucurat pe drept cuvânt, ca teolog și filantrop, de renumele sfințeniei. Și abstenența sa ca mare ascet în metropola economic înfloritoare a Constantinopolului, merită prețuirea mea, la fel ca și sfârșitul său ca martir, care a trebuit ca acum 1600 de ani să plătească cu o moarte prea timpurie și prea violentă pentru convingerile sale.

Dar se poate vorbi și de un sfânt *episcop* Ioan? Sfânt în ceea ce privește exercitarea practică a demnității episcopale în Constantinopol – și nu doar din punct de vedere a învățaturii sale cu privire la Biserică și la oficiul sacerdotal? Formularea tematică a simpozionului nostru pare să indice aceasta. În acest punct consider că nu este necesară doar o *laudatio* ci și o privire retrospectivă critică. Anume, așa cum a amintit și IPS Laurențiu Streza, nu de a jigni memoria sfinților, ci de a găsi cuvintele potrivite. Aceste cuvinte potrivite nu pot fi găsite în cazul lui Ioan Hrisostom, ca *episcop* atunci când te ții ad-litteram de sintagma *de mortuis nil nisi bene*. În această privință sunt cu totul de acord cu istoricii bisericești ai secolului V: Sozomen, Socrate ș.a. câțiva.

În biografia sa despre Hrisostom, Rudolf Brändle a notat următorul subtitlu: Episcop-Reformator-Martir. Tocmai în această enumerare constă problema. Ioan a fost, ca episcop, în primul rând reformator; mai exact, se poate spune că în calitate de episcop a fost înnoitor al Bisericii sale din Constantinopol și împrejurimi. Problema nu constă în acțiunea sa pentru înnoirea în Biserică. În Bisericile ortodoxe nu este defel străin conceptul înnoirii, în înțelesul ortodox corect al tradiției, ca reînnoire a vieții, sub conducerea Duhului Sfânt, la originile vieții ale Bisericii. Problematic este mai mult modul cum Ioan a gândit și a încercat să pună în aplicare înnoirea Bisericii sale mitropolitane.

Observând drama episcopatului său de șase ani în Constantinopol, nu putem să nu sesizăm următoarea discrepanță: în predicile sale are poziții foarte pozitive față de laicii căsătoriți, în timp ce, pentru un alt segment al membrilor Bisericii, nu are nici un singur cuvânt bun, anume pentru călugării orașului Constantinopol. Dimpotrivă, chiar de la începutul episcopatului său i-a considerat pe călugării care hoinăreau și agitau oamenii pe stradă ca mulțimi nedisciplinate, pe care a vrut să le aducă

sub jurisdicția sa episcopală¹ astfel ca mai apoi să-i poată supune prin pedepse disciplinare ascultării sale, ceea ce nu a reușit.

Cum se poate explica această discrepanță? Desigur că poziția aceasta deosebită se datorează unei evoluții a concepției sale despre călugări și familiști în Antiohia. Mă refer la timpul episcopatului său (397/398-404). În mod evident este schimbarea lui Ioan de la un călugăr smerit, care fuge la început de acceptarea preoției și exercită apoi această slujire cu foarte mare grijă, la un episcop monarhic care, la sfârșitul oficiului său, este criticat ca fiind mândru și autoritar, care domnește conștient de puterea sa și care dorește să aducă întreaga viață bisericească din eparhie sub controlul său. Această transformare este prezentată deja de istoricii bisericești din secolul V, în special Socrate Scolasticul². *Eu susțin aici teza că există o corelație de gândire între concepția teologică a episcopului Ioan despre Biserică și episcopat, și atitudinea sa plină de simțire față de familiști și cea critică față de călugării și clericii care nu i se supun, incluzându-i aici pe mulți colegi dintru episcopat.*

I.

Să privim aceste elemente, unele după altele! Ar fi recomandabil să aruncăm mai întâi o privire asupra comportamentului său ca episcop. Ioan a acționat în Constantinopol încă de la început ca un episcop conștient, sigur pe sine și independent. A folosit spațiul pe care îl avea ca factor de decizie atât în chestiuni bisericești, cât în chestiuni de drept privat și probleme de stat, pentru a-și prolifera autoritatea sa de conducător bisericesc. Nu s-a sfiit ca, în cadrul unei reforme morale riguroase, în spiritul ascezei vechi creștine, să ceară de la cât mai mulți oameni, clerici, călugări și laici, ascultare și supunere personală³. În acest fel Ioan Gură de Aur a fost ceea ce Augustin a așteptat de la un episcop, un *princeps populi*. Franchețea notorie a cuvântărilor sale⁴ a atins tonuri mult mai stridente decât la Antiohia.

Așa, de exemplu, a predicat cu mult mai mare vehemență împotriva participării la spectacolele de circ și teatru. El a motivat aceasta prin periclitarea căsătoriei datorate ațățării fanteziilor sexuale ale spectatorilor de teatru. Aici există o legătură între grija sa duhovnicească față de căsătoriți, pe de o parte, și apariția sa ca episcop, pe de altă parte, legătură care poate fi vizibilă și în alte exemple⁵. Nu fără motiv unul dintre cei mai mari dușmani ai lui dintre episcopi, Severian din Gabala, i-a strigat

¹ Sozomenos, *H.E.*, 8, 9; Plladios, *Dial.6* (SC 341, 126-128); Kallinikos, *Vit Hyptii* 11, 4 (SC 177, 110).

² Socrate, *H. E.* 6, 2-4.

³ Kelly se referă în mod potrivit la Ioan Hrisostom ca la un „Rough Reformer” (J. Kelly, *Golden Mouth*, 115-127).

⁴ Socrate, *H.E.*, 6, 2-4.

⁵ Compară criticile sale din timpul Sf. Liturghii împotriva podoabelor și a luxului femeilor, care, chiar dacă nu sunt nominalizate, includ și pe împărăteasa Eudoxia: Socrate, *H.E.*, 6, 15; Sozomen, *H.E.*, 8, 18.

triumfător în ziua imediat următoare a primei sale exilări, că aroganța sa este de nesuportat și de neiertat, deoarece Dumnezeu stă împotriva celor mândri⁶.

II.

Ce înțelegere cu privire la Biserică și la slujirea sacerdotală stă în spatele acestui comportament intransigent ca episcop?

Privirea cu care Ioan observă Biserica sa este contrară celei a majorității covârșitoare a creștinilor din Constantinopol. El cere: „Nu te uita că Biserica se află pe pământ, ci că transformarea ei este în cer”. El privește Biserica precum un port al liniștii în mijlocul furtunilor afacerilor lumești, ca lăcaș a vieții virtuozității în mijlocul orașului păcătoșilor; vede pe fiecare creștin ca pe un Lot în mijlocul Sodomei sau ca pe un far într-o mare de oameni răi și fără Dumnezeu. S-ar putea crede că avem de-a face cu un mizantrop și nu cu filantropul Ioan Gură de Aur. Și totuși, episcopul înnoirii, Ioan, acționează cu totul în conformitate cu această viziune: cu predică, asistență socială și pedepse disciplinare, el încearcă reeducarea creștinilor săi, a poporului Bisericii sale (călugări, preoți, episcopi) pentru ca astfel să-i transforme din cetățeni ai Sodomei în cetățeni ai Ierusalimului ceresc. Semnul reeducării este: o nouă viață a creștinilor care să corespundă, ca niște copii botezați ai lui Dumnezeu și moștenitori ai Împărăției Cerurilor, întocmai cerințelor Predicii de pe Munte - o viață nouă în dragoste desăvârșită, în sărăcie desăvârșită, în dreptate desăvârșită, ș.a.m.d. O asemenea viață nouă nu poate găsi în Constantinopol, nici între laici, nici în cler. Drept urmare, datorită gravității situației bisericești, din punctul său de vedere, cuvântează și acționează în capitală cu o putere și o tărie nemaiauzită până atunci.

În spatele acțiunilor sale față de cler, culminate cu repetate depuneri de episcopi și preoți, stă înțelegerea sa cu privire la precondițiile acceptării slujirii bisericești, prezentată de Ioan în scrierea sa *Despre preoție* între 378-381⁷, și care are o valabilitate atât pentru episcopi, cât și pentru preoți. Potrivit acestei concepții, laicii nu trebuie să devină purtători ai oficiilor bisericești, fiindcă sunt obișnuiți cu luptele și cu diversivunile. Pe de altă parte, nici călugării să nu preia funcții bisericești, deoarece ei caută liniștea, care nu este de găsit în Biserică, și pentru că au prea puțină experiență în chestiunile lumești. Purtătorul ideal al unui oficiu bisericesc este, pentru Ioan, un ascet, care este la fel de experimentat ca și laicii în exercitarea meseriilor lumești, care cunoaște la fel de bine lumea ca și ei, dar care a dat dovada curăției celor care trăiesc în pustie. Ioan a încercat să trăiască cu acest ideal. Ca episcop a considerat că fiind de datoria sa să vegheze ca nu numai el însuși, ci și fiecare cleric al eparhiei sale să corespundă acestor criterii și nu doar să predice Evanghelia, ci și să trăiască în conformitate cu principiile ei. Cea mai mare înnoire pe care a introdus-o în Biserica din Constantinopol a fost să concedieze tot personalul bisericesc care trăia o viață neconformă cu Evanghelia. Înnoirea bisericească însemna pentru el o

⁶ Socrate, *H.E.*, 6, 15; Sozomen, *H.E.*, 8, 18.

⁷ Cu M. Lochbrunner, *Despre preoție*, 1993, 117.

STUDII ȘI ARTICOLE

înnoire de personal. Între cadrele sale a dorit să mențină doar pe aceia care puteau să păstreze „curăția, lipsa de teamă, sfințenia, consecvența, cumpătarea și celelalte virtuți care sunt proprii călugărilor”⁸.

III.

Drama episcopatului său din Constantinopol, cu finalul acesta trist, apoi exilul obligatoriu al episcopului Ioan au ca motive această ecleziologie schițată mai sus, precum și concepția sa plină de pretenții față de oficiul bisericesc. Însă mai presus de toate, *metoda impunerii* viziunii sale despre Biserica fără de greșală a fost ceea ce l-a dus la sfârșitul cunoscut.

Ca preot și ca locțiitor al episcopului Flavian, Ioan s-a exprimat în mod tradițional că un episcop nu trebuie să domnească, ci să consulte⁹. Și el, ca preot, s-a ținut de această concepție. Ca episcop, a susținut teza că întreaga comunitate, clerici și laici, trebuie să se supună episcopului la fel ca supușii Domnului lor; că episcopul are dreptul la ascultare din partea supușilor la fel ca tatăl față de copiii săi¹⁰. Avem o altă imagine a relației dintre episcop și turma sa: Ioan o compară cu legătura matrimonială dintre bărbat și femeie, considerând comunitatea sa ca mireasa sa spirituală¹¹. Legătura dintre episcop și comunitate este la fel de indisolubilă ca orice legătură matrimonială. Oricare episcop (ca de exemplu oponentul său Teofil din Alexandria), care încearcă să-l separe de turma sa este un seducător și un distrugător de căsnicii¹². Cea mai importantă obligație a episcopului, potrivit lui Ioan, este să vegheze la menținerea păcii în comunitatea sa¹³, la fel cum soțul este obligat, potrivit concepției despre căsătorie a lui Ioan, să mențină înțelegerea dintre bărbat și femeie, ceea ce poate reuși doar prin conducerea înțeleaptă a bărbatului și supunerea femeii¹⁴. Important este că episcopul ascet Ioan a pretins de la laici, ca și de la clerici, supunere și ascultare *în calitate de tată dar și ca soț al comunității sale*. Laicii și clericii inferiori au acceptat aceasta, nu însă și ceilalți colegi importanți din oficiile bisericești, specialiștii în cunoștințe teologice, ca și ceilalți aflați la conducerea Bisericii. Aceștia au respins, în mare majoritate, conducerea episcopului Ioan, iar Ioan nu s-a temut, după propriile sale mărturii, de nimeni mai mult ca de episcopi, cu doar puține excepții¹⁵.

⁸ Ioan Hrisostom, *De sac.*, VI, 8, 9-15.

⁹ Ioan Hrisostom, în *Eph. Hom.* 11, 4-6 (PG 62, 84-88), cu prilejul unei încercări de reconciliere a schismaticilor grupului antiohian al lui Paulinos și Evagrius cu episcopul Flavianos (Kelly, 102).

¹⁰ Socrate, *H.E.*, 6, 3-4, vezi J. Kelly, 187.

¹¹ Ioan Hrisostom, *Sermo antequam iret in exilium* (PG 52, 430 ad init. despre „Căsătorie”) ???; *Sermo cum iret in exilium* (PG 52, 431f. sau 435-438 „mireasa spirituală”).

¹² Ioan Hrisostom, *Post reditum a priore exilio* (PG 52, 443-448 ad init.); Sozomen, *H.E.*, 8, 18. (Kelly, 236).

¹³ Ioan Hrisostom, *predica din latină* (PG 52, 423-426 mai degrabă ad init.) (Kelly, 187).

¹⁴ M. George, *Căsătoria* (N.2), 563-570.

¹⁵ R. Brändle, *Ioan Hrisostom*, 1999, 135-137.

IV.

Motivul principal pentru eșecul lui Ioan, ca episcop, nu constă în cuvintele sale dure cu care i-a certat pe colegii săi din episcopat, ci în visul său despre o nouă Biserică și o nouă societate, care să merite numele său de creștin și în care credința creștină să influențeze în mod covârșitor toate domeniile vieții.

Acest țel – pare să fi recunoscut episcopul înnoitor Ioan Gură de Aur – nu poate fi realizat cu ajutorul călugărilor (fie cei din pustie, fie cei din oraș), dar nici cu clerici care nu împărtășesc acest țel. El poate fi realizat numai cu ajutorul laicilor căsătoriți; iar în cazul concret al Constantinopolului, doar *împotriva* călugărilor vagabonzi din oraș, care nu înnoiesc în sens creștin societatea păgânizată, ci s-au specializat, spre durerea lui Ioan, în agitații politice și bisericești, precum și *împotriva* episcopilor din și din jurul Constantinopolului, care nu ajută la înnoirea Bisericii, ci adună, asemenea unor contabili, exemple ale unui comportament incorect al superiorului lor, episcopul Ioan, față de unii clerici, pentru ca, folosind acest material, să-l condamne în cele din urmă și să-l depună la Sinodul din septembrie 403.

Se poate înțelege, deci, apropierea episcopului Ioan față de cei căsătoriți și distanțarea față de călugări și clericii superiori. Călugării și clerici secularizați nu reprezintă Biserica adevărată¹⁶. Dimpotrivă, căsătoria creștină și familia este *ecclesiola in ecclesia*¹⁷, germeul Bisericii și al societății creștine.

Nu este întâmplător faptul că episcopul Ioan nu găsește nici un cuvânt pozitiv la adresa călugărilor din oraș și a majorității episcopilor. Semnificativ pentru relația deteriorată a episcopului cu aceștia este faptul că nu doar dușmanul său personal, episcopul Severian din Gabala, ci o adunare de 36, ba chiar 45 de episcopi îl condamnă la Sinodul din 403, că liderul călugărilor din oraș, Isaac, apare în Sinod, în procesul împotriva lui Hrisostom, ca al doilea acuzator¹⁸ și că hoarde de călugări violenți ocupă în timpul primului exil al lui Ioan din octombrie 403 Sfânta Sofia și terorizează pe susținătorii episcopului, strânși în biserică¹⁹.

Încheiere

Rezumativ, trag următoarele concluzii:

Există o corelație strânsă între concepția despre slujirea bisericească a episcopului Ioan, ca tată și soț al comunității sale, atitudinea sa plină de simțire față de laicii căsătoriți, și atitudinea sa critică față de călugării și episcopi care nu i se supun. Ele sunt elemente conștiente și caracteristice ale exercitării funcției sale episcopale.

Ioan a acționat ca înnoitor al oficiului episcopesc și al oficiului preoțesc, ca înnoitor al monahismului creștin și ca înnoitor al căsătoriei creștinilor. Dar a eșuat în toate aceste puncte, însă nu doar în privința episcopilor și călugărilor. Și predica

¹⁶ R. Brändle, art. „Ioan Hrisostom I”, RAC ? (1995), 52. (=DIV e)

¹⁷ Ders., *In ep. Ad. Eph. Hom.*, 20, 6 (PG 62, 143); *In Act. Ap. hom.*, 26, 4 (PG 60, 203).

¹⁸ J. Kelly, *Golden Mouth* (nota 3), 218-225. 300f.

¹⁹ Vezi reconstrucția convingătoare a rezultatelor la J. Kelly, *Golden Mouth*, 233f.

sa despre loialitatea matrimonială și sensul spiritual al căsătoriei nu au avut efecte însemnate, ceea ce a recunoscut chiar el însuși²⁰. A fost depus ca episcop deoarece majoritatea episcopilor, călugărilor și factorilor decizionali de la curtea imperială au respins înnoirile radicale. Idealurile sale cu privire la căsătoria și societatea creștinilor au fost nerealiste și modul de a le impune a fost prea lipsit de compromis pentru a se putea menține ca episcop.

Astfel Ioan a eșuat ca *episcop*. Nu a putut impune niciuna din înnoirile sale. După cum remarcă istoricul bisericesc Socrate, el a eșuat fiindcă a fost prea liber în vorbire²¹ și „fiindcă stăruia peste tot, fără să fie rugat, pentru un ideal de viață al moderației, iar în critica și asceza sa era fără măsură”²². A eșuat fiindcă a luat multe decizii – și chiar și deciziile personale sunt decizii importante – în mod singular și a comunicat cu prea puțină simțire. El a eșuat fiindcă a dorit să-și impună viziunea despre Biserica înnoită ca un monarh, fără discuții la Sinoade.

El a murit în anul 407, după marșuri forțate, care au durat luni de zile. Ultimele sale cuvinte au fost: „Mulțumesc lui Dumnezeu pentru tot”. A inclus în această mulțumire și eșecul său ca episcop? Eu am încredere că a avut această viziune autocritică și măreție.

O generație după moartea sa, a biruit amintirea față de ascetul cu pretenții, față de predicatorul desăvârșit și duhovnicul devotat. A fost reabilitat ca sfânt. A devenit model pentru asceți, predicatori și duhovnici. Însă ca înnoitor al căsătoriei creștinilor, ca înnoitor al monahismului și al oficiului bisericesc, a găsit, chiar și ca sfânt comemorat de Biserică, numai puțini adepți. Și totuși, Ioan Gură de Aur ar fi considerat ca operă principală a vieții sale: creștini care să împărtășească viziunea sa despre Biserică, astfel ca nu numai să propovăduiască Evanghelia, ci să trăiască strict după principiile ei.

Traducere

Lect.Univ. Dr. Paul BRUSANOWSKI

John Chrysostom – An Innovative Bishop. This paper analyzes a rather obscure aspect of the political and social implications of St. John Chrysostom's work, as bishop in the Empire's capital city. St. John acted as an innovator of the episcopal and priestly office, of the Christian monasticism and of the Christian institution of marriage. However, according to the author, he failed in all his attempts to innovate Christian life and made many enemies. St. John's ideals of a new Christian society were unrealistic for his age, and because he made no compromise in imposing those ideals, he did not manage to remain in office for a long time. Eventually, he was removed from office because most bishops, monks, and decision-makers in the Imperial Court rejected his radical innovations.

²⁰ De exemplu. *In ep. Ad Rom. hom.*, 24 (25), 3f (PG 60, 626f).

²¹ Socrate, *H.E.*, 6, 21, 2.

²² Socrate, *H.E.*, 6, 3, 13.

Inculturarea Luminii dumnezeiești după comentariul Sf. Ioan Hrisostom la cuvântarea Sf. Pavel din Areopag

Diac. Prof. Dr. Ioan CARAZA

1. Tematica discursului Sf. Pavel în comentariul Sf. Ioan Hrisostom

Ca dialog cu cei din afara credinței creștine sau ca proces de inculturare, s-a preconizat în legătură cu discursul din Areopag al Sfântului Apostol Pavel observarea distincției dintre: recunoaștere și contradicție; sensibilitate didactică și dogmatică pură; recunoașterea culturii profane și ceea ce este diferit din punct de vedere creștin, toate acestea ca polarități necesare¹. În ceea ce privește comentariul Sfântului Ioan Hrisostom la cuvântarea din Areopag, se are în vedere din punct de vedere patristic nu atât exegeza, cât teologia sa². În comentariul său, Sf. Ioan Hrisostom face abstracție de faptul că Sf. Pavel ia ca punct de plecare în discursul său o alianță între filosofie și Evanghelie. De aceea, în sens istorico-critic, Sf. Ioan Hrisostom nu poate fi luat ca măsură a exegezei la acest text, dar cu atât mai mult ca teolog al profunzimilor Sf. Scripturi, care la sfârșitul sec. al IV-lea știa că în ciuda alianței dintre teologie și filosofie continuau să existe diferențe fundamentale între mărturisirea credinței creștine și învățăturile filosofice. Într-adevăr, Sf. Ioan Hrisostom arată că în întâlnirea dintre credința creștină și gândirea antică la Atena erau prezente în mod latent acele controverse, care aveau să se manifeste ulterior în decursul istoriei teologiei³.

Într-adevăr, în acest sens, Sf. Ioan Hrisostom subliniază ideea „Învierii” în discursul Sfântului Pavel și anume nu ca ceva „incredibil” pentru atenieni, așa cum, pe de altă parte, în Evanghelie și gadarenii s-au înfricoșat de lucrarea lui Hristos, ci ca „*judecată asupra lumii*” (*In* 12, 31), numai prin prezența Luminii (*In* 3, 19; 5, 26) care răscolește întunericul (*In* 1, 5) și care la rândul lui se pornește împotriva Luminii, conform profeției străvechi (*Fac* 3,15). În acest sens, Sf. Pavel afirmă că Hristos „*a murit din cauza păcatelor noastre și a înviat pentru îndreptarea noastră*” (*Rom* 4, 25). De aceea, pentru Sf. Ioan Hrisostom, cele mai însemnate teme legate de

¹ Michael Fiedrowicz, „Die Rezeption und Interpretation der paulinischen Areopag-Rede in der patristischen Theologie, în rev. *Trierer Theologische Zeitschrift*, 2002, nr. 2, p. 104.

² *Ibidem*, p. 96.

³ *Ibidem*, p. 96-97.

aceste lucrări ale lui Dumnezeu pentru mântuire, sunt nu atât raportul dintre Revelație și cultură⁴, cât ponderea pocăinței, crucii, urmării lui Hristos în vederea intrării prin El ca printr-o „Ușă” (In 10, 9), singura cale pentru cunoașterea lui Dumnezeu (In 14, 6). Sf. Ap. Pavel sublinia că „dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este și credința și propovăduirea” (1 Cor 15, 11). Dar întrucât acest eveniment a avut loc ca un „adevăr” (In 8, 32), hotărâtoare sunt „tăria neclintită și sporirea în Hristos, știind că în Domnul osteneala nu este zadarnică” (1 Cor 15, 58). Sf. Ioan Hrisostom merge în interpretarea sa la discursul din Areopag nu dinspre filosofie înspre Înviere, ci invers, deoarece el avea aceeași convingere ca și Sf. Ap. Pavel, că: „nimic nu putem împotriva Adevărului, ci pentru Adevăr” (2 Cor 13, 8).

Primul și cel mai important element al propovăduirii apostolice era menționarea faptului că moartea lui Hristos s-a datorat păcatelor lumii. La Cincizecime, Duhul Sfânt l-a îndemnat pe Sf. Apostol Petru să spună mulțimilor: „Voi L-ați omorât!” (Fap 2, 36), realitate care i-a făcut pe ascultători să se simtă „străpunși la inimă” (Fap 2, 37). Îndrumarea a fost: „Pocăiți-vă și fiecare dintre voi să se boteze și veți primi darul Duhului Sfânt!” (Fap 2, 38). Deci, Hristos era „Ușa de intrare” prin „lepădare de sine” (Mc 8, 34), ca o „afundare” pentru asemănarea cu El și ieșirea la „pășunea” darurilor Duhului Sfânt (In 10, 9). Astfel, întreg sensul Învierii lui Hristos este judecarea de sine pentru îndreptare și îmbrăcare a lui Hristos. Așa arată Sf. Pavel și Galatenilor: „Hristos Cel răstignit, v-a fost ca și zugrăvit în fața ochilor” (Gal 3, 1); „O, copiii mei, pentru care sufăr durerile nașterii până ce Hristos va lua chip în voi!” (Gal 2, 19). Pentru Sf. Pavel însuși, îmbrăcarea în Hristos însemna: „M-am răstignit împreună cu Hristos și nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine; și viața mea de acum în trup o trăiesc în credința în Fiul lui Dumnezeu, Care m-a iubit și S-a dat pe Sine Însuși pentru mine” (Gal 2, 20). Acest lucru însemna într-un fel „ieșirea la pășune” după „intrarea prin Ușă”. Este, de fapt, următorul element hotărâtor al chemării la îndreptare în propovăduirea apostolică: „Alerg ca să-L cunosc pe Domnul Hristos și puterea Învierii Lui” (Fil 3, 10). Fondul său apercipitiv iudaic și, în urma convertirii, cel haric în Hristos, nu erau considerate de Sf. Pavel un drept al său, ci un dar al lui Dumnezeu. Sf. Pavel propovăduia pe Hristos îndată după convertire și iudeilor dintre elini, care însă căutau să-l omoare (Fap 9, 29). El a propovăduit apoi în Cipru, Antiohia Pisidiei, Listra, Derbe, Iconium, Galatia, Misia, apoi pe continentul european la Filipi, Macedonia, la Tesalonic, apoi în Bereea, întemeind comunități creștine, cu toate că era respins de către comunitățile iudaice din acele locuri. Sf. Pavel nu avea intenția să propovăduiască la Atena, unde a fost dus pentru a fi salvat din mâna iudeilor din Bereea. Sf. Ioan Hrisostom arată că pe Sf. Pavel îl prigoneau mai curând iudeii decât

⁴ Vezi în acest sens: Michel Gourgues, „La littérature profane dans le discours d'Athènes (AC 17,16-31): un dossier fermé?”, în *Revue Biblique*, 2002, nr. 2, p. 241-269.

păgânii⁵. Așteptându-i pe Sila și Timotei pentru a merge mai departe spre Corint, Sf. Pavel a constatat că atenienii erau plini de înțelepciune omenească, neavând nevoie de nimic și căutând numai curiozități pentru cunoaștere: „*Discuta în sinagogă cu iudeii și cu cei credincioși și în agora în fiecare zi cu cei de acolo... iar unii dintre filosofii epicurei și stoici discutau cu el*”, considerându-l „*vestitor de dumnezei străini, deoarece binevestea pe Iisus și Învierea*” (Fap 17, 13). Era vorba, deci, despre o „*învățătură nouă*” (Fap 17, 19) și despre „*lucruri străine*” (Fap 17, 20), un rezumat perfect al propovăduirii Sfântului Pavel, la care ei trăseseră cu urechea. Invitat să vorbească în Areopag, Sf. Pavel a ținut acolo vestita sa cateheză pentru neamuri, pentru care a luat ca punct de plecare statuia închinată „*zeului necunoscut*” (Fap 17, 23)⁶.

Sf. Ioan Hrisostom comentează cu multă sensibilitate în **Omiliile 38 și 39** la Faptele Apostolilor temele abordate de Sf. Pavel. Astfel, el arată sensul șederii la Atena⁷. Chestiunea era justificată, deoarece în alte locuri Sf. Pavel era oprit de Duhul să meargă (Fap 16, 7), iar la Atena se arată că, din cauza idolilor, el „*se întărâta cu duhul, văzând cetatea plină de idoli*” (Fap 17, 16). Vorbind atenienilor în Areopag, Sf. Pavel arată că în concepția lor ei îi atribuiau lui Dumnezeu patimi omenești și tocmai de aceea le vorbește despre Dumnezeu spiritual și Creatorul lumii, adresându-li-se ca unor „catehumeni” cu astfel de noțiuni începătoare. Dacă Dumnezeu este Creatorul, astfel trebuie arătat că neamul omenesc se trage dintr-un singur om⁸. Arătând că Dumnezeu a rânduit „*timpul și hotarele locuirii lor*” (Fap 17, 26), Sf. Ioan Hrisostom arată și scopul acestei lucrări providențiale, cu referire la întoarcerea oamenilor de la trufia Turnului Babel, la limitele unui popor prin amestecarea limbilor. Deci, direcția căutării lui Dumnezeu era nu în „umplerea”, ci în „*lepădarea de sine*”, o direcție pentru care oamenii aveau în continuare nevoie de ajutor: „*A așezat pe fiecare popor la locul lui ca să caute pe Dumnezeu, doar L-ar găsi și L-ar pipăi, cu toate că nu e departe de nici unul din noi*” (Fap 17, 27). Astfel, „*cele ale lui Dumnezeu*” (Mc 8, 33) sunt măsură pentru cele omenești. Acest lucru înseamnă și o critică la adresa cosmologiilor antice, care determinau viața morală a oamenilor prin idolatrie, fiind vorba de o viață imorală ca o consecință indirectă a idolatriei. În acest sens, în sec. IV, Sf. Vasile cel Mare a simțit nevoia să pună în lumină „*creația din nimic*” (2 Mac 7, 28) după Sfânta Scriptură în lucrarea sa **Hexaemeron**. Pentru Sf. Pavel punctul de plecare este de la nucleu la cosmos, de la Hristos la Univers, ca cel Care, prin simbolul „*grăuntelui de muștar al Împărăției lui Dumnezeu*” (Mt 13, 31) deschide cerul (Ioan 1, 51), cum arăta Sf. Ignatie

⁵ Sf. Ioan Hrisostom, *Omilia 38 la Faptele Apostolilor*, apud J. Bareille, *Oeuvres complètes de S. J. Chrysostome*, Paris, 1870, vol. 15, col. 229.

⁶ Heinz Külling, *Zur Bedeutung des Agnostos Theos. Eine Exegese zu Apostelgeschichte 17, 22.23*, în rev. Theologische Zeitschrift, 1980, nr. 2, p. 71-83.

⁷ Omilia 38, apud J. Bareille, *op. cit.*, col. 232.

⁸ Pr. Prof. I.G. Coman, *Unitatea neamului omenesc după Sf. Ioan Gură de Aur*, în rev. „Mitropolia Olteniei”, 1973, nr. 1-2, p. 559-570.

Teoforul și Biserica în Hristos ca Biserică universală. Pentru lepădarea de sine, ajutorul nu era altul decât calea lui Hristos, Care cheamă la intrare pe „poarta cea strâmtă” (Lc 13, 24). El a venit numai pentru acest ajutor, și dacă nu era de ajutor, nu venea. El este „*har și adevăr*” (In 1, 17) Care, mai mult decât o mamă pentru pruncul ei, își arată nu forța, ci dăruirea totală de sine, și Care în acest sens învață că „*nimeni nu vine la Tatăl*” (In 14, 6) Său decât ca „*fiu al lui Dumnezeu*” (In 1, 12), și anume prin El ca „*Ușă*” (In 10, 9). „*Puterea*” de a intra este tot Hristos (Ioan 1, 12) prin Jertfa Sa, pentru arătarea Adevărului, ca „*aur lămurit în foc*” (Apoc 3, 18).

Punctul central al propovăduirii Sfântului Pavel este chemarea la pocăință. El arată că în acest sens Dumnezeu „*a trecut cu vederea veacurile necunoașterii Sale*” (Fap 17, 30), desigur o necunoaștere vinovată, cu toate că în Epistole el avea să arate că oamenii „*nu s-au îngrijit să aibă pe Dumnezeu în cunoștință*”, și tocmai de aceea „*i-a lăsat în seama minții lor*” (Rom 1, 28), „*să umble în căile lor*” (Fap 14, 16). Chemarea la pocăință avea făgăduința asemănării cu acel „*bărbat pe care Dumnezeu L-a înviat din morți*” (Fap 17, 31) tocmai datorită vieții Sale în voia lui Dumnezeu, față de Care cei ce nu se pocăiesc, sunt și riscă să rămână fără „*înviere*”. Sf. Ioan Hrisostom se întreabă cum e posibil ca oamenii care „*trăiesc, se mișcă și sunt*” în Dumnezeu (Fap 17, 28) să nu-L poată găsi. Ei erau, deci, ca și acel copil din avion care plângea că nu vede avionul. Sf. Ioan spune că Pavel acordă Mântuitorului calitatea de „*Judecător*” (Fap 17, 31) datorită Învierii Sale, iar această judecată asupra întregii omeniri este aceea că prin pocăință toți oamenii sunt chemați la „*înviere*”: „*Instruiți cu grijă în această privință, să trecem la lucruri serioase și să lucrăm pentru a deveni prietenii lui Hristos! Până când Îl vom trata ca pe un dușman? Până când nu-l vom arăta altceva decât indiferență? Să căutăm, deci, și cu ce l-am greșit lui Dumnezeu, și cu ce-l suntem datori prin recunoștință pentru binele primit de la El...! Acest examen de conștiință vă va trezi speranța când veți vedea cu câtă grijă Domnul veghează asupra voastră. Atunci, orice gând de deznădejde se va risipi în inimile voastre și nu veți mai crede vreodată că sunteți părăsiți de Dumnezeu*”.

2. Actualitatea comentariului Sfântului Ioan Hrisostom

Sf. Ioan Hrisostom spune în continuare că atenienii n-au dat importanță lucrurilor de fond din cuvântarea Sfântului Pavel, deoarece singura lor preocupare era nu „*Adevărul*” (In 8, 32), ci o părere sau alta a vorbitorilor, așa că ei nu au primit doctrina sa⁹. În acest fel, în timp ce învățătura cea mai profundă răsună în auzul lor, ei nu-i dădeau atenție, ci o luau în râs. Astfel, ei au râs când au auzit despre Înviere (Fap 17, 32), deoarece „*omul trupesc nu este sensibil la lucrurile duhovnicești*” (1 Cor 2, 14)¹⁰. În smerenia Sfântului Pavel atenienii n-au simțit prezența lui Hristos, ca de altfel nici cei din Corint după aceea (1 Cor 4, 9), nici „*nu s-au simțit străpunși*

⁹ Omilia 39, apud J. Bareille, col. 244.

¹⁰ *Ibidem*, col. 246.

la inimă” ca cei de la Cincizecime (Fap 2, 37) atunci când Sf. Pavel le-a vorbit despre pocăință (Fap 17, 30). Ca și „tânărul bogat” care a fost atras de Lumina lui Hristos, dar nu a putut ajunge la „lepădarea de sine” (Lc 18, 23), tot astfel nici atenienii n-au putut lăsa „cultura” pentru credință. În viziunea din „Păstorul lui Herma”, această stare este comparată cu „pietrele” care se rostogoleau până la marginea apei, încercau să intre și nu puteau¹¹.

Dacă în Areopag n-a avut câștig de cauză, Sf. Pavel își continuă călătoria misionară în Corint. Tocmai aici, în urma dezbinării din cauza neperceperii distincției dintre „filosofie” și „Evangelie”, Sf. Ap. Pavel își completează propovăduirea cu semnificațiile crucii lui Hristos și în Hristos și incompatibilitatea ei cu înțelepciunea omenească (I Cor 1, 20-24). Pe lângă comentariul Sf. Ioan Hrisostom, discursul Sf. Ap. Pavel a constituit un leitmotiv exegetic pentru mulți Sfinți Părinți, între care: Tertulian, Irineu, Clement Alexandrinul, Origen, Grigore Taumaturgul, Grigore de Nyssa, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Ambrozie, Didim cel Orb, Ieronim și Augustin¹². Aceasta este și interpretarea celor mai mulți comentatori din ultima sută de ani la discursul din Atena al Sf. Ap. Pavel. Unii, însă, o consideră doar o cateheză filosofică pentru cunoașterea lui Dumnezeu¹³. Deosebirea dintre Sf. Pavel, ca următor al lui Hristos cu Lumina dumnezeiască sub cruce, și cei care din cauza înțelepciunii omenești au ajuns la dezbinare, este adusă la cunoștință Corintenilor astfel: „Și eu, fraților, când am venit la voi și v-am vestit taina lui Dumnezeu, n-am venit ca iscusit cuvântător sau ca înțelept. Căci am judecat să nu știu între voi altceva, decât pe Iisus Hristos, și pe Acesta răstignit. Și eu întru slăbiciune și cu frică și cu cutremur mare am fost la voi. Iar cuvântul meu și propovăduirea mea nu stăteau în cuvinte de înduplecare ale înțelepciunii omenești, ci în adevărarea Duhului și a puterii, Pentru ca credința voastră să nu fie în înțelepciunea oamenilor, ci în puterea lui Dumnezeu. Și înțelepciunea o propovăduim la cei desăvârșiți, dar nu înțelepciunea acestui veac, nici a stăpânitorilor acestui veac, care sunt pieritori, Ci propovăduim înțelepciunea de taină a lui Dumnezeu, ascunsă, pe care Dumnezeu a rânduit-o mai înainte de veci, spre slava noastră, Pe care nici unul dintre stăpânitorii acestui veac n-a cunoscut-o, căci, dacă ar fi cunoscut-o, n-ar fi răstignit pe Domnul slavei” (I Cor 2, 1-8).

Singura cale pentru tămăduirea „dezbinării” era urmarea lui Hristos, Care înainte de Sfânta Jertfă spusese: „Slava pe care Mi-ai dat-o, le-am dat-o lor, ca toți să fie una, precum și Noi una suntem” (In 17, 22). De aceea, chemarea către Corinteni era asemănătoare cu îndemnul la pocăință adresat atenienilor: „Căci mi se

¹¹ Herma Păstorul, vedenia III, 10-17, în vol. „Scrierile Părinților Apostolici”, București, 1995, p. 283-291; Pilda IX, 78-110, *ibidem*, p. 351-381.

¹² Vezi M. Friedrowicz, *art. cit.*, rev. cit., p. 86-105.

¹³ Ph. Bossuyt, J. Rademakers, „Rencontre de l'incroyant et inculturation. Paul à Athènes (Ac 17, 16-34)”, în rev. *Nouvelle Revue Theologique*, 1995, nr. 1, p. 38. A se vedea și alte lucrări exegetice: Iustin Moiescu, *Activitatea Sf. Pavel în Atena*, București, 2002; Lect. Dr. Constantin Preda, *Propovăduirea Apostolică. Structuri retorice în Faptele Apostolilor*, București, 2005, p. 234-265.

pare că Dumnezeu, pe noi, apostolii, ne-a arătat ca pe cei din urmă oameni, ca pe niște osândiți la moarte, fiindcă ne-am făcut priveliște lumii și ingerilor și oamenilor. Noi suntem nebuni pentru Hristos; voi însă înțelepți întru Hristos. Noi suntem slabi; voi însă sunteți tari. Voi sunteți întru slavă, iar noi suntem întru necinste! Până în ceasul de acum flămânzim și însetăm; suntem goi și suntem palmuiți și pribegim, și ne ostenim, lucrând cu mâinile noastre. Ocărăți fiind, binecuvântăm. Prigoniți fiind, răbdăm. Huliți fiind, ne rugăm. Am ajuns ca gunoiul lumii, ca măturătura tuturor, până astăzi. Nu ca să vă rușinez vă scriu acestea, ci ca să vă dojenesc, ca pe niște copii ai mei iubiți. Căci de ați avea zeci de mii de învățători în Hristos, totuși nu aveți mulți părinți. Căci eu v-am născut prin Evanghelie în Iisus Hristos. Deci, vă rog, să-mi fiți mie următori, precum și eu lui Hristos" (1 Cor 4, 9-16). Era vorba de acea urmare care însemna, în cele din urmă, intrarea pe „Ușa” care este Hristos, prin lepădare de sine, întrucât „cunoștința îngâmfă și numai dragostea zidește” (1 Cor 8, 1), pentru ieșirea la pășunea darurilor Duhului Sfânt, adică la viața lui Hristos, despre Care Sf. Pavel spunea: „Alerg să-L cunosc pe Domnul Hristos și puterea învierii Lui” (Filip 3, 10), a Cărui „Viață” este „dovedită ca fiind vie” (Evr 7, 8); „comoară ascunsă în țarină” (Mt 13, 44) și „aur lămurit în foc” (Apoc 3, 18).

Pe temeiul Învierii lui Hristos Sf. Ioan Hrisostom face o propedeutică a sensurilor teologice ale crucii, Învierii și urmăririi lui Hristos ca inculturare a Luminii dumnezeiești pentru toate timpurile. Atenagora Atenianul („Despre învierea morților”) a preluat teologia Învierii amintită în Areopag de Sf. Ap. Pavel. Pentru această inculturare, hotărâtor era faptul că Lumina Evangheliei era rezultatul unei „Vieți” născute ca Duh, ca și în starea primordială, atunci când: „Cuvântul era Viața și Viața era Lumina oamenilor” (In 1, 4). Cu puterea acestei „Vieți” oamenii trăiau o „coborâre” (Lc 10, 30) ca de la Ierusalim la Ierihon, la Pomul Vieții, „crescând” (Fac 1, 26) duhovnicește în „sânul lui Dumnezeu” (In 1, 18) ca la „izvorul vieții” și, de aceea, al Luminii (Ps 35, 9), întrucât este „Părintele luminilor” (Iac 1, 17). Lumina lui Hristos „luminează tuturor celor din casă” (Mt 5, 15), întrucât „nu se pune sub obroc, ci în sfeșnic” (Mt 5, 15), dar nu și celor ce nu sunt „în casă”, întrucât „nu au ochi să o vadă” (Mt 13, 15), așa cum s-a întâmplat și în cazul atenienilor. Inculturarea Luminii era numai o cale către acea „Viață”, „dovedită că este vie” (Evr 7, 8), despre care Sf. Pavel spunea în urma „Taborului” personal de pe drumul Damascului că: „Nimic nu putem împotriva Adevărului, ci pentru Adevăr” (2 Cor 13, 8). În fața Corintenilor, Sf. Pavel își arată nu doar dezamăgirea față de cei din Areopag, ci și față de urmările filosofiei care ignoră Lumina și crucea în urmarea lui Hristos cu rezultatul traumatizant al dezbinării (1 Cor 4, 9-16). Era o chemare la „lepădare de sine”, singura cale de intrare prin „Ușă”, în sensul că numai „grăunțele de muștar” al Împărăției lui Dumnezeu (Mt 13, 31) deschide cerul. Ca unul care făcuse o propedeutică filosofică în Areopag spre a călăuzi la „Înviere”, dar în Corint criticase filosofia, care ca înțelepciune omenească nu cunoaște „înțelepciunea lui Dumnezeu tainică și ascunsă” din Hristos (1 Cor 2, 7-8), ba chiar o sfidează și o

prigonește, Sf. Pavel se arătase prudent. Temerea sa a fost însă adevărată în sec. al IV-lea, când, prin erezii, filosofia antică s-a năpustit asupra Revelației, chiar în sensul arătat de Sf. Pavel când spunea celor din Efes că în urma sa „*vor veni lupi răpitori care nu vor cruța turma. Și dintre voi înșivă se vor ridica bărbați grăind învățăături răstălmăcite ca să tragă pe ucenici după ei*” (Fap 20, 29-30). După cum Avraam apăra jertfa poruncită de Dumnezeu, alungând păsările răpitoare (Fac 15, 11), tot astfel în sec. al IV-lea Sfinții Părinți alungau înțelepciunea omenească de la Jertfa lui Hristos, înțelepciune care considera Jertfa răscumpărătoare prin Înviere doar un „*stâr*”, așa cum profețise Mântuitorul: „*Unde va fi stârul, acolo se vor aduna și vulturii*” (Lc 17, 37). Cel mai traumatizant lucru pentru Biserică a fost în acest sens încercarea lui Iulian Apostatul de a reintroduce chiar păgânismul în Imperiul Bizantin. Pe lângă alți Sfinți Părinți ai Bisericii, și Sf. Ioan Hrisostom s-a referit la această dramă¹⁴.

A urmat apoi și dezbinarea în Biserică după Sinodul de la Calcedon, la care Sfinții Părinți au venit cu o cateheză filosofică prin Sf. Dionisie Pseudo-Areopagitul și Sf. Maxim Mărturisitorul, și anume pentru urmarea lui Hristos în acele condiții arătate de Sf. Pavel și încheiate cu chemarea: „*Urmați-mi mie, precum și eu lui Hristos!*” (1 Cor 4, 16). Era, desigur, singura cale de intrare prin „Ușă”, întrucât Mântuitorul spusese: „*Nimeni nu vine la Tatăl decât prin Mine*” (In 14, 6). Față de sec. IV, când Revelația trebuia apărată de „filosofie”, care o acapara prin erezii, în sec. VI-VII s-a căutat explicația Revelației prin filosofie după ce a fost precizată unicitatea celei dintâi. Această explicație însemna o cateheză pentru filosofia antică.

Ca și Sf. Ap. Pavel, care în fața atenienilor nu s-a rușinat de Crucea lui Hristos (Mc 8, 35), știind că și la atenieni se referea observația Mântuitorului în legătură cu tânărul bogat, care nu putea intra în Împărăția lui Dumnezeu, așa cum nu intră un odgon prin urechile acului, aluzie la nevoia lepădării de sine pentru intrarea prin „Ușă”: „*Cele cu neputință la oameni sunt cu puțință la Dumnezeu*” (Lc 18, 27), tot astfel și Sf. Ioan Hrisostom insistă în comentariile sale asupra consecințelor Învierii lui Hristos pentru îndreptare și, astfel, părtășie la binefacerile vieții în Hristos. Căci Învierea însemna puterea de a intra prin „Ușă” în sens pascal și părtășie la viața lui Hristos Cel viu pentru a deveni fii ai lui Dumnezeu. Sfințirea Cuvântului lui Dumnezeu ca Adevăr prin Jertfa lui Hristos însemna încingerea cu puterea de a deveni fii. Tocmai de aceea insistă Mântuitorul asupra acestei stări a Bisericii prin lucrarea Sa răscumpărătoare: „*Să fie mijloacele voastre încinse și făcliile aprinse!*” (Lc 12, 35), întrucât „Adevărul” încinge cu putere: „*Ca o armă te va înconjura adevărul Său*” (Ps 90, 4). Acest Adevăr care încinge mijlocul este cea mai de seamă dintre „*armele Luminii*” (Efes 6, 14), și tocmai acesta este sensul în care Sf. Ap. Pavel spunea: „*Dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este și credința și propovăduirea*” (1 Cor 15, 11). Consecințele cosmice ale Învierii au fost atât „*aruncarea afară a stăpânului lumii*” (In 12, 31), cât și „*legarea*” lui (Mt 12, 29), ca unul căruia „*i-au*

¹⁴ Sf. Ioan Hrisostom, *Liber in S. Babylam et contra gentes*, P.G. 50, 533-572.

fost sfărâmate armele pe care se biziua" (Lc 11, 22). Dar acel „puternic” poate fi „dezlegat” tocmai prin ignorarea puterii lui Hristos prin Învierea și adevărul Vieții Lui, adică prin pierderea credinței. Sf. Pavel arată însă că atunci când acela va fi dezlegat, „Domnul Hristos îl va ucide cu suflarea gurii Sale și îl va nimici cu strălucirea venirii Sale” (2 Tes 2, 8), și acest lucru tocmai pentru că oamenii care nu sunt din „staulul” cel vechi, dar pe care Hristos îi adună, vor fi „cei care vor auzi glasul Lui” (In 10, 16), deoarece ca „neamuri” au fost luminate în Hristos. De aceea cu privire la urmarea Sa în Lumina și Crucea Sa, Mântuitorul spusese că: „Cel ce-și va pierde sufletul său pentru Mine și pentru Evanghelie îl va câștiga” (Mc 8, 35), în același sens cu îndemnul Sf. Ap. Pavel: „Nimeni să nu se amăgească! Dacă i se pare cuiva dintre voi că este înțelept în veacul acesta, să se facă nebun ca să fie înțelept” (1 Cor 3, 18).

Ceea ce Sf. Scriptură istorisește ca deschidere a adâncului izbăvitor din robia faraonică, este în Hristos asemănare prin pocăință și botez, deoarece Hristos era acel „adânc” care nu avea nevoie să fie deschis și care nu putea pierde niciodată această smerenie. În ambele sensuri, lumea rămâne la suprafață cu istoria ei supusă ciclurilor recurente, fie ca mersul șarpelui, niciodată drept, așa cum la ieșirea din Egipt prin adâncul mării s-a poruncit poporului „să nu se abată nici la dreapta nici la stânga”, și așa cum Sf. Pavel recomandă „armele cele de-a dreapta și cele de-a stânga” (2 Cor 6, 7) pentru rămânerea în adâncul lui Hristos ca ședere cu tărie în fața „porților iadului” (Mt 16, 18) de ademenire și prigoană; fie ca zădărnicia muncilor lui Sisif. Față de lume, „Viața” în Hristos este adâncă și dreaptă, lineară, și deschizătoare a cerului (In 1, 51), din cauza adâncului baptismal, care pentru lume rămâne închis, întrucât numai El este „calea” (In 14, 6), și „fără El nimeni nu poate face nimic” (In 15, 5), deoarece „nimeni nu poate veni la Tatăl” (In 14, 6) decât prin „Ușa” care este Hristos. Sf. Ioan Hrisostom este teologul care pune în lumină aceste profunzimi ale Sfintelor Scripturi. Pentru el, literele Sfintelor Scripturi, ca și Întruparea, acoperă Adevărul care trebuie descoperit, iar istoria nu este doar o știință, ci constituie evenimente cu sensul lor profund. Teologia lui împrăștează dimensiunile botezului și încinge mijlocul în Hristos, Care scoate din „latura și umbra morții” (Is 9, 1) cu Lumina Sa, prin coborârea din „umplerea de sine” cu ajutorul „cheilor Împărăției” (Mt 16, 19): „Întrucât murim de o îndoită moarte înviem și cu o îndoită înviere. Am înviat odată nu demult din păcat, ne-am îngropat împreună cu El în botez și am înviat împreună cu El prin botez. Această înviere dintâi este izbăvirea de păcate; a doua înviere este învierea trupului. Ți-a dat-o pe cea mai mare, așteapt-o și pe cea mai mică. Cea dintâi înviere este cu mult mai mare decât a doua. Căci e cu mult mai mare lucru să izbăvești de păcate, decât să vezi un trup înviat. Am înviat, deci, cu învierea cea mai mare, aruncând moartea cumplită a păcatului și desbrăcând haina cea veche. Să nu deznădăjduim, dar, nici de învierea cea mai mică. Cu învierea cea mare am înviat și noi mai demult, când ne-am botezat”¹⁵.

¹⁵ Sf. Ioan Hrisostom, *Cuvânt la Înviere*, P.G. 50, col. 433-442; vezi și *Cuvântări la Praznice Împărătești*, București, 1942, p. 206.

Concluzii

Teologia Sf. Ioan Hrisostom este deosebit de actuală astăzi, după o îndelungată perioadă de folosire a Sfintelor Scripturi doar în sens critic pentru corectarea unor abateri din Biserica apostolică. De asemenea, astăzi nu mai este vorba despre o „dezbinare” ca cea din Corint, ci o situație cu mult mai grea, datorată fenomenului secularizării, când poate ajuta numai o evaluare a Sfintelor Scripturi printr-o interpretare relevantă și catalizatoare a lor în Lumina lui Hristos. Dacă am compara Biserica apostolică cu un arbore, elementele sale principale ar simboliza: rădăcina – Hristos; tulpina – Biserica; iar coroana – Sfânta Scriptură. În esența ei, teologia Sf. Trei Ierarhi are aceste trei elemente. Sf. Vasile, Revelația prin Jertfa lui Hristos ca rădăcină a Bisericii apostolice; Sf. Grigore de Nazianz, Biserica în sensul de tulpină a acelei rădăcini, iar Sf. Ioan Hrisostom, coroana arborelui apostolic, Sfintele Scripturi. Dar în acest sens, teologia Sf. Ioan nu este „în pom”, ci ea înseamnă sesizarea și elucidarea profunzimilor Sfintelor Scripturi ca acea „mira profunditas” menționată de Fer. Augustin în „Confesiunile” sale.

Inculturating Divine Light According to St. John Chrysostom's Commentary on St. Paul's Discourse at the Areopagus. The author emphasizes the fact that St. John Chrysostom's theology is extremely present today, after a long period when the Holy Scriptures have been used only critically in order to correct deviations from the apostolic Church. Moreover, the situation we are facing today is not similar to the "scission" in Corinth, but it is a much more difficult situation, a product of secularization, the only solution available being the evaluation of the Holy Scriptures through relevant and catalyzing interpretation in the Light of Christ. If we were to compare the apostolic Church to a tree, we would identify the following symbols: the root – Christ, the trunk – the Church, and the crown – the Holy Scriptures. The theology of the Three Holy Hierarchs contains these three elements. St. Basil: Revelation through Christ's Sacrifice as the root of the Apostolic Church; St. Gregory of Nazianz: The Church is the trunk growing out of that root; and St. John Chrysostom: the Holy Scriptures are the crown of the apostolic tree. However, St. John's theology is not up "in the tree", but it is pure understanding and elucidation of the profound meanings of the Holy Scriptures just like that "mira profunditas" in Augustin's "Confessions".

Sfântul Ioan Gură de Aur – Critic al Neoarianismului

Torstein Theodor TOLLEFSEN

Aetius și Eunomiu sunt recunoscuți ca fondatori ai neoarianismului. În anii 360 au elaborat o teologie foarte bine argumentată din punct de vedere filosofic. La sinodul de la Ancyra din anul 358, Vasile al Ancyrei și susținătorii săi li s-au opus celor doi. La Constantinopol, în 359, Vasile al Ancyrei l-a adus pe tânărul și învățatul ascet Vasile din Cappadocia, și anume pe cel care avea să devină mai târziu Vasile al Cezareei, pentru a combate ideile promovate de Aetius și Eunomiu. Totuși, tânărul Vasile s-a retras fără a lua cuvântul. Neoarieni au avut de înfruntat critici virulente din partea celor trei mari gânditori cunoscuți și ca Părinții Cappadocieni, Sf. Vasile, Sf. Grigorie de Nyssa și Sf. Grigorie Teologul. S-a obținut o anumită victorie în anul 381, când, sub împăratul ortodox Teodosie, a avut loc Sinodul de la Constantinopol. Chiar dacă ortodoxia a fost proclamată în mod oficial, diversele atitudini ariene au continuat totuși să fie destul de răspândite. În jurul anilor 386-387, la Antiohia, Ioan Gură de Aur a ținut primele sale cinci predici din colecția cu titlul *Despre incomprehensibila natură a lui Dumnezeu (De incomprehensibili Dei natura homiliae)*¹. Ioan a fost hirotonit preot în anul 386 de Flavian al Antiohiei, acesta fiind cel care l-a pus să combată atitudinile neoariene răspândite printre creștini. În comparație cu sofisticarea filosofică a Părinților Cappadocieni expunerea Sf. Ioan Gură de Aur ar putea părea oarecum simplă. Pe de altă parte, putem afirma că Sf. Ioan Gură de Aur a perceput cu o desăvârșită acuratețe o dogmă importantă a teologiei neoariene, și astfel a lovit în centrul concepției despre Dumnezeu promovată de Aetius și Eunomiu.

Socrate Scolasticul a păstrat un fragment foarte cunoscut, dar oarecum ciudat, din scrierile lui Eunomiu:

Dumnezeu nu cunoaște mai mult despre propria lui esență decât știm și noi; aceasta nici nu îi este mai mult cunoscută și nouă mai puțin: ci tot ceea ce

¹ În colecția Migne, *Patrologiae cursus completus: Series graeca (PG)* 48. O ediție critică există în *Sources chrétiennes* 28, Jean Chrysostome, *Sur l'incompréhensibilité de Dieu*, Paris 1951. Toate referințele următoare la acest text trimit la această ediție, cu menționarea numărului omiliei și a rândului.

cunoaștem noi despre esența divină îi este cunoscut întocmai și lui Dumnezeu; și, pe de altă parte, orice știe el, același lucru îl veți găsi și în noi, fără nici o diferență².

Acest fragment este atât de ciudat încât i s-a pus l-a îndoială chiar autenticitatea. În orice caz, Vaggione este convins de autenticitatea³ lui și în opinia mea învățătura din acest fragment corespunde cu ceea ce mai știm despre teologia neoariană din scrierile lui Aetius și Eunomiu.

Puțin ciudată este, după părerea mea, poziția cercetătorilor moderni care nu consideră cognoscibilitatea esenței divine ca fiind un element central al teologiei neoariene. Cred, totuși, că aceasta este una dintre concepțiile de bază ale lui Aetius și Eunomiu și că ne arată calea spre inima neoarianismului. Vasile cel Mare și Grigorie de Nyssa au atacat teza cognoscibilității, iar în predicile Sf. Ioan Gură de Aur de la Antiohia tema cunoașterii este una dintre cele mai des abordate în polemica sa împotriva neoarienilor.

Atunci, de ce este atât de important acest lucru? În plus față de fragmentul păstrat de Socrate, mai există și la Epifanie și la Teodoret al Cyrului afirmații legate de învățătura lui Aetius și Eunomiu cu privire la posibilitatea cunoașterii perfecte a lui Dumnezeu sau a esenței divine⁴. Sf. Ioan Gură de Aur este un martor independent al acestei idei⁵. În opinia Sf. Ioan Gură de Aur, neoarienii susțin că⁶: „Îl cunosc pe Dumnezeu așa cum El Se cunoaște pe Sine Însuși” (θεὸν οἶδα ὡς αὐτὸς ὁ θεὸς ἑαυτὸν οἶδε). Ce au vrut oare să spună neoarienii cu această afirmație? În mod cert, această teză se referă la cea mai importantă mișcare a dialecticii neoariene: încercarea de a demonstra că esența lui Dumnezeu este necreată. Argumentul dovedește cu mare claritate că Dumnezeu este așa, iar următorul pas este afirmația că în acest termen se înțelege conceptual chiar esența lui Dumnezeu.

În timp ce abordările mai vechi ale teologiei ariene au pus accentul pe influența filosofică, în special platonică, asupra teologilor arieni, recent s-a produs o schimbare rapidă în direcția considerării lor în primul rând ca teologi ai Scripturii preocupați în special de mântuirea oamenilor. Se poate ca această poziție să fie cea corectă din toate punctele de vedere. Totuși, lectura scrierilor lui Aetius și Eunomiu lasă o impresie destul de ciudată. Retorica lor este diferită față de cea a oponentilor lor, și anume atitudinea lor filosofică este diferită. Nu putem susține că Aetius și Eunomiu au importat idei păgâne în tradiția creștină. Structura psihologică a unei persoane care se consideră creștină ar face acest lucru de neconceput. Pe de altă parte, cu greu putem nega impresia că anumite procedee dialectice și concepții

² *Historia ecclesiastica* 4.7.

³ Eunomius, *The Extant Works*, text și traducere de R.P. Vaggione, Oxford 1987, 167-170.

⁴ Vezi fragmentele și comentariul la Vaggione (1987), 167-170.

⁵ Afirmația Sf. Ioan Gură de Aur nu este menționată de Vaggione.

⁶ *De incomp.* II, 157-158.

filosofice sunt adânc împământenite în mintea celor care au creat acest tip de teologie și au scris cărțile pe care încă le mai putem citi⁷.

Nu voi intra în cele ce urmează în problematica trinitariană, ci voi aborda chestiunea la un alt nivel, și anume cu privire la concepția și experiența naturii divine. Problema cu teologia neoariană este faptul că, în concepția ei, spre deosebire de cea a Sf. Ioan Gură de Aur, Dumnezeu se transformă într-un *obiect de cunoaștere*; la Sf. Ioan Gură de Aur, însă, Dumnezeu este *taina* înfricoșătoare și iubită. Desigur, unii ar putea simpatiza cu ideea că Dumnezeu este un obiect de cunoaștere, cel puțin în măsura în care teologia, ca și *vorbiture despre Dumnezeu*, trebuie să fie și rațională. John Behr afirmă în legătură cu această problemă⁸: „În scrierile lor, Aetius și Eunomiu nu susțin că știu tot ce se poate ști despre Dumnezeu, ci că acele cuvinte care se utilizează în legătură cu Dumnezeu, dacă sunt folosite cu acuratețe, se referă cu adevărat la El așa cum este El, pentru că altfel toată teologia ar fi nimic altceva decât pură ficțiune.” – Dar chiar dacă ar fi așa, dacă Dumnezeu este obiect de cunoaștere, așa cum susțin neoarienii, este subiect de predicăție, și astfel este ceva a cărui natură poate fi subiect de discuție. Astfel, ființa divină este înțeleasă ca o substanță printre alte substanțe, un lucru printre alte lucruri, chiar dacă este ființa perfectă prin excelență și cea mai remarcabilă dintre câte există.

Sf. Ioan Gură de Aur înțelege totul cu mare acuratețe și concepția lui despre divinitate diferă în mod radical de cea neoariană. Aceasta nu este numai o diferență graduală, Sf. Ioan Gură de Aur vorbind despre „altceva” și nu despre ceea ce vorbește, de exemplu, Eunomiu. Dacă analizăm structura primei predici vom înțelege cu ușurință acest lucru.

Absența fizică suplinită de prezența spirituală a episcopului Flavian îl determină pe Sf. Ioan Gură de Aur să vorbească despre iubirea acestuia față de congregație, despre credință, despre speranță și despre iubire așa cum face și Sf. Ap. Pavel în *1 Cor* 13. Profețiile, limbile, și cunoașterea vor dispărea, dar iubirea va rămâne pentru totdeauna. Cunoașterea care va dispărea este cunoașterea parțială pe care o dobândim în această viață. Proorocul îi mulțumește lui Dumnezeu pentru că este înspăimântător de minunat (ὅτι φοβεῶς ἐθαυμαστώθης)⁹, aceste cuvinte fiind însoțite de o grăitoare exemplificare: când vedem adâncimea mării, ne minunăm înspăimântați. - Pentru cineva care a fost pe mare într-o barcă de mici dimensiuni aceasta este o splendidă ilustrare, întrucât adâncimea inspiră o teamă absolut fascinantă, teribilă. Dar proorocul totuși nu vorbește despre esența lui Dumnezeu, ci mai degrabă de *omniprezența* Lui (πῶς πανταχοῦ πάρεστιν)¹⁰. Sf. Ioan Gură de Aur își rezumă argumentul în paragraful următor:

⁷ Recomand *Apologia* lui Eunomiu (ed. Vaggione) și *Syntagmation*-ul lui Aetius (de exemplu, din T.A. Kopecek, *A History of Neo-Arianism*, vol. I, Cambridge Massachusetts 1979).

⁸ J. Behr, *Formation of Christian Theology, Volume 2, The Nicene Faith, Part 2*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 2004, p. 271.

⁹ *Omilia I*, 201.

¹⁰ *Omilia I*, 213-218.

Ce zici? Judecățile lui sunt de necercetat, căile lui de nepătruns, pacea depășește orice minte, darul este negrăit, cele pe care Dumnezeu le-a pregătit celor ce-l iubesc nu s-au suit la inima omului, măreția sa nu are margini, înțelepciunea lui e nemăsurată, toate acestea sunt, așadar, cu neputință de înțeles, iar el însuși să rămână singurul lucru care poate fi înțeles? Și cum ar fi cu puțință să afirmi așa ceva fără să ajungi la culmea nebuniei?¹¹

Sf. Ioan Gură de Aur face o distincție clară între a cunoaște *că* (ὅτι ἐστι) și a cunoaște *ce* (τί ἐστι), și anume a cunoaște *că* Dumnezeu este, dar nu și *ce* este prin esență, *că* este înțelept, dar nu și măreția înțelepciunii sale, etc.¹². Nici măcar îngerii nu cunosc esența lui Dumnezeu sau manifestările Sale, pentru că nici o ființă creată nu poate face acest lucru¹³. În Omilia III, Sf. Ioan Gură de Aur spune că îngerii și, prin extensie, mințile create în general, pot să îl cunoască pe Dumnezeu numai din cauza condescendenței și a adaptării divine la capacitățile naturale ale acestora¹⁴. Și atunci ce fac îngerii? Își pun ei oare întrebări unii altora despre esența divină? Desigur că nu! Îl preamăresc pe Dumnezeu, I se închină, Îi înalță neîncetat imnuri mistice cu o adâncă înfricoșare religioasă (φρίκη)¹⁵. Stau în fața tainei dumnezeiești cu o teamă sfântă în suflet (φόβος)¹⁶.

În teologia neoariană Dumnezeu este obiect de investigație și se transformă în subiect de predicăție exactă. Teologia lui Aetius și Eunomiu devine oarecum științifică, iar divinitatea este inevitabil redusă la ceva ce seamănă cu cel mai remarcabil lucru printre alte lucruri cu mult mai puțin perfecte. Transcendența divină amenință să dispară, iar taina lui Dumnezeu să se evaporeze. Concepția radicală a transcendenței divine la părinții Cappadocieni și la Sf. Ioan Gură de Aur nu ne permite să îl concepem pe Dumnezeu ca pe un obiect sau ca pe o substanță perfectă. Astfel procedeul predicăției filosofice este transformat dintr-o tehnică profesională într-o artă filosofică și teologică. Sugestia mea este să vorbim de o *predicăție poetică*, așa cum o vedem în fundalul discursului *apofatic*¹⁷ în utilizarea metaforelor, a ilustrațiilor și a imaginilor.

Totuși, cel mai important lucru este faptul că la Sf. Ioan Gură de Aur Dumnezeu este Puterea înfricoșătoare, de temut, pe Care trebuie să o preamărim, Căreia trebuie să îi înălțăm imnuri de slavă, să I ne închinăm, și asta nu în ultimul rând din cauza iubirii pe care o poartă creaturilor Sale. Acesta este un Dumnezeu

¹¹ Omilia I, 272-278. Trad. De P.W. Harkins în St. John Chrysostom, *On the Incomprehensible Nature of God*, The Fathers of the Church, Washington 1982, 64; (vezi și Ediția în limba română: Aurelian Scrima (ed.), Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre necunoașterea lui Dumnezeu*, trad. din limba greacă de W.A. Prager, Editura Herald, București, 2004, pp. 26-27, n. tr.)

¹² Omilia I, 291-301.

¹³ Omilia I, de la 302. Subiectul este dezbătut și în omiliile III și IV.

¹⁴ Omilia III, 157-166.

¹⁵ Omilia I, 308-312.

¹⁶ Omilia I, 321.

¹⁷ Sf. Ioan Gură de Aur face adeseori uz de limbajul apofatic. Cf. în special Omilia III, 53-59.

STUDII ȘI ARTICOLE

dincolo de teologia științifică, pentru că nu poate deveni obiectul unei investigații științifice. De obicei, problema și provocarea neoarienilor sunt considerate ca fiind de domeniul teologiei trinitariene sau Hristologiei, dar mai înainte de a intra în astfel de dezbateri, ar trebui să abordăm tema concepției neoariene propriu-zise despre natura divină, și abia apoi poate vom reuși să realizăm că este vorba de o cu totul altă idee a divinului decât cea pe care o găsim la părinții considerați ortodocși. De fapt, Sf. Ioan Gură de Aur este profund conștient de existența în cadrul acestei conexiuni a unei mize fundamentale fiind astfel nu mai puțin filosof decât vestiții părinți Cappadocieni.

***St. John Chrysostom as a Critic of Neoarianism.** Aetius and Eunomius are reckoned as the founders of Neoarianism. In the 360ties they came forward with a philosophically well-argued theology. About 386-387, in Antioch, John Chrysostom delivered the first five sermons of the collection with the title *On the Incomprehensible Nature of God* (*De incomprehensibili Dei natura homiliae*). John Chrysostom distinguishes between knowing that (*oŭti ejsti*) and knowing what (*tiv ejsti*), i.e. that God is, but not what he is by essence, that he is wise, but not the greatness of his wisdom etc. The main point is that the God of Chrysostom is the terrifying Power, to be feared, to be adored, to be the object of hymns and praise, not least because of his loving kindness towards his creatures. This is a God that escapes scientific theology, as it can never be the object of scholarly investigation in itself. One usually attacks the problem and challenge of the Neoarians as a topic belonging to Trinitarian theology or to Christology, but even before we enters into such discussions, we should face the topic of the basic Neoarian conception of divine nature as such, and we may then perceive there is a totally different idea of the divine than the one we find in those fathers received traditionally as orthodox. As a matter of fact, St. John Chrysostom sees clearly that there is something basic at stake in this connection, and he is, therefore, not less of a philosopher than the famous Cappadocian fathers.*

Atitudinea Sfântului Ioan Gură de Aur față de nedreptățile sociale

Pr. Prof. Dr. Nicolae CHIFĂR

Antiohia, centrul spiritualității creștine din Orient, care a format și a dat Bisericii multe personalități, este leagănul unuia dintre cei mai mari sfinți ai Bisericii – Sfântul Ioan Gură de Aur. Apelativul „Gură de Aur” nu l-am dat noi astăzi, ci doar îl mărturisim împreună cu contemporanii și succesorii lui, care l-au admirat și stimat, deoarece caracterizează elocvența și talentul unui mare orator, unui profund teolog, unui desăvârșit slujitor al lui Hristos.

Sfântul Ioan s-a născut în Antiohia în jurul anului 344¹. Tatăl său, generalul Secundus, a murit la scurt timp după nașterea sa. Antuza, mama sa, descendentă a unei familii nobiliare din Antiohia, rămasă văduvă la numai 20 de ani, a renunțat la recăsătorire, consacrandu-și viața educației și instrucției fiului ei. Averea moștenită de la părinții ei și de la soț i-au permis Antuzei să-i dea fiului o aleasă instrucție clasică și creștină.

Pentru cultura clasică a avut doi renumiți dascăli, pe filosoful Andragathius și pe retorul Libanius. Acesta l-a îndrăgit și apreciat atât de mult încât aduce elogii publice atât mamei sale Antuza, ca model de mamă creștină, cât și Sfântului Ioan, pe care l-ar fi lăsat succesorul său dacă nu s-ar fi încreștinat².

Înainte de a începe studiile superioare, Sfântul Ioan a primit primele elemente de învățătură creștină de la mama sa, iar apoi remarcabili teologi sau asceți cum ar fi episcopul Meletie al Antiohiei, care l-a și botezat în anul 372, Diodor din Tars, profesor la școala teologică din Antiohia și ascetul Carterios l-au inițiat în tainele teologiei. Sigur o influență deosebită asupra formării sale au avut marii teologi alexandrini, ale căror opere au fost studiate de el cu mare interes. Printre colegii de studii amintim pe Teodor, viitor episcop de Mopsuestia, dar mai ales pe Vasile, pe care l-a iubit și l-a stimat ca pe cel mai bun și mai apropiat prieten. „A fost lângă

¹ Asupra anului nașterii Sf. Ioan părerile sunt împărțite. O concluzie unanimă care ar cuprinde toate variantele este și cea întâlnită la B. Altaner, A. Stuiber, *Patrologie*, Freiburg, 1978, p. 322, care fixează anul nașterii în perioada 344-354. A se vedea și cea mai recentă monografie, J.N.D. Kelly, *Golden Mouth. The Story of John Chrysostomus – Ascetic, Preacher, Bishop*, Londra, 1995.

² Sozomen, *Istoria bisericească*, VIII, 2, PG 67, 1513.

mine tot timpul, ne spune Sfântul Ioan. Am urmat aceleași studii și am avut aceiași profesori. Una ne era și râvna și sârguința pentru studiile pe care le făceam. La fel ne era și dorința, născută din aceleași năzuințe. Nu numai când mergeam la dascăli, dar și când i-am părăsit, când a trebuit să ne hotărâm ce drum este mai bun pentru noi de ales în viață și atunci am fost tot de o părere”³.

Practicarea avocaturii nu-l mulțumea pe Vasile și insista pentru călugărie. Hotărâți să îmbrățișeze monahismul, „filosofia cea adevărată”, cei doi au vrut să plece împreună. Sfântul Ioan, la insistențele mamei sale, care simțea această despărțire ca o a doua văduvie⁴, a trebuit să renunțe. Casa a devenit însă o adevărată mănăstire. Retras din vârtoarea preocupărilor lumești, trăia în asceză, studiind Sfânta Scriptură și scrierile Sfinților Părinți până la el.

După moartea mamei sale, prin anii 374-375, a trăit timp de 4 ani sub îndrumarea unui bătrân eremit sirian, în munții Antiohiei iar apoi timp de 2 ani s-a retras într-o peșteră, tot din munții Antiohiei, practicând o asceză foarte severă care i-a afectat sănătatea.

Chemat de episcopul Meletie a revenit în Antiohia, coborârea sa din munte însemnând începutul urcușului pe cele mai înalte culmi ale oratoriei creștine și ale teologiei ortodoxe⁵.

În anul 381 a fost hirotonit diacon de episcopul Meletie și timp de 5 ani a îndrumat activitatea catehetică ocupându-se în paralel și de elaborarea scrierilor sale din tinerețe, unele de o inegalabilă frumusețe, cum ar fi *Tratatul despre preoție*.

În anul 386 episcopul Flavian l-a hirotonit preot; cu acest prilej Sfântul Ioan a rostit o memorabilă cuvântare, care ilustrează încă o dată importanța pe care o acorda misiunii preoțești. Ca preot al catedralei episcopale din Antiohia, ctitoria împăratului Constantin cel Mare⁶, Sfântul Ioan a dominat prin cuvântările sale, timp de 12 ani, viața spirituală a antiohienilor. Predica de două ori pe săptămână, Vineri și Duminică, iar în Postul Mare zilnic, cuvântările sale însuflind inimile credincioșilor din toate bisericile Antiohiei și din împrejurimi, fie prin comentariile la Sfânta Scriptură, prin cuvântările moral-ascetice, fie prin cuvântări polemice îndreptate împotriva viciilor sau a ereziilor care tulburau viața Bisericii în acel timp. Predicile sale, deși durau uneori până la două ore, nu deveneau niciodată obositoare pentru că marele orator reușea prin elocința sa dar și prin exemple, prin istorisiri interesante și reale, prin analogii și metafore, prin pilde și întâmplări cotidiene, să capteze atenția auditoriului. O atenție deosebită acorda aspectului social, el fiind pe drept cuvânt numit de Ilie Miniati „mângâierea păcătoșilor”. Deși biciuia cu mare curaj abuzurile și imoralitatea, necredința și îndărătnicia ereticilor sau a necreștinilor, Sfântul Ioan a fost în același timp un remarcabil protector și

³ *Tratat despre preoție I, 1*, traducere românească de D. Fecioru, *Despre preoție*, București, 1987, p. 23-24.

⁴ *Ibidem*, p. 27-29.

⁵ D. Fecioru, *Introducere la Sf. Ioan Gură de Aur, Scrieri I*, PSB, vol. 21, București, 1987, p. 10.

⁶ I.G. Coman, *Patrologie*, București, 1956, p.200.

însuflețitor al tuturor. Semnificative în acest sens sunt cele 21 de cuvântări despre statul⁷ rostite în fața antiohienilor îngroziți de pedeapsa ce urma să vină din partea împăratului Teodosie cel Mare, ale cărui statui au fost dărâmate și profanate de mulțimea revoltată în urma fixării noilor impozite. În timp ce episcopul Flavian plecase la Constantinopol pentru a mijloci amnistierea, Sfântul Ioan căuta să mențină în oraș calmul și să împrăstie teama. Muștrând și înfierând viciile, el mângâia în același timp pe oamenii descurajați și îngroziți, având bucuria de a le comunica prin cuvântarea 21, rostită la sărbătoarea Învierii Domnului, în anul 387, că au fost iertați.

Renumele de mare predicator s-a făcut cunoscut și în Constantinopol, încât după moartea episcopului Nectarie (381-397), Sfântului Ioan i-a fost oferit scaunul episcopal din capitala imperiului, spre regretul antiohienilor, care îl doreau urmaș al bătrânului episcop Flavian, și spre nemulțumirea alexandrinilor, care își vedeau diminuate influențele la curtea imperială după eșecul din anul 381⁸, printre contracandidații Sfântului Ioan numărându-se și preotul Isidor, sprijinit de episcopul Teofil al Alexandriei.

Deși la început s-a împotrivit, episcopul Teofil al Alexandriei, forțat oarecum de Eutropiu, primul ministru al împăratului Arcadie, care a și organizat răpirea Sfântul Ioan din Antiohia și aducerea lui la Constantinopol, l-a hirotontit ca episcop la 17 decembrie 397, întronizarea făcându-se la 28 februarie 398⁹.

Dacă pentru populația capitalei venirea Sfântului Ioan a însemnat binecuvântare, deoarece grija sa pentru cei săraci s-a revărsat în mod benefic asupra multora, pentru el personal începe o viață de suferință, de jertfă și prigonire, de confruntare cu dușmăniile și cu uneltirile.

În primul rând s-au ridicat împotriva lui clericii și monahii; preoții pentru că și vedeau diminuate veniturile încasate în mod abuziv de la credincioși, monahii pentru că li se impunea respectarea disciplinei și vieții monahale, personalul palatului patriarhal pentru că luxul și banchetele au fost înlocuite cu simplitate și viețuire ascetică, economiile rezultate din eliminarea cheltuielilor inutile fiind folosite pentru sprijinirea săracilor și văduvelor; s-au ridicat împotriva lui demnitari de la curtea imperială, împărăteasa Eudoxia și doamnele din anturajul ei, care se simțeau lezați de predicile în care Sfântul Ioan condamna luxul și dorința nesăbuită de îmbogățire, și episcopii simoniaci, depuși din treapta arhierască la sinodul de la Efes din anul 401¹⁰.

Acestor nemulțumiri Sfântul Ioan le-ar fi putut opune rezistență, dacă nu se organiza o campanie susținută de subminare a personalității lui. În această campanie

⁷ Migne, PG 49, 15-222.

⁸ Este vorba de respingerea candidaturii lui Maxim Cinicul, reprezentantul alexandrinilor, la scaunul episcopal din Constantinopol, în favoarea Sf. Grigorie de Nazianz, cf. I. Rămureanu, M. Șesan, T. Bodogae, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, ed. III, București, 1987, p. 334 ș.u.

⁹ Cf. Altaner /Struiber, *Patrologie*, p. 322. Vezi și D. Fecioru, *Introducere...*, p. 12.

¹⁰ I.G. Coman, *op. cit.*, p. 201; Altaner /Struiber, *Patrologie...*, p. 322.

denigratoare erau antrenați atât reprezentanți ai ierarhiei superioare, cât și înalți demnitari de stat.

Pe lângă împărăteasa Eudoxia, care vedea în ierarhul ascet și milostiv un opozant neînduplecat față de viciile sale, Sfântul Ioan a căzut în dizgrația vestitului Eutropiu, care organizase de fapt alegerea sa ca episcop al capitalei imperiului. Conflictul dintre Sfântul Ioan și Eutropiu s-a declanșat pe fondul disputei privind retragerea dreptului de azil pe care îl avea Biserica. Deși Eutropiu a fost eliminat și omorât în 399¹¹ atmosfera antiioană era menținută de împărăteasa Eudoxia. În plus împotriva Sfântului Ioan s-au ridicat episcopii Acaciu de Bereia în Siria, Severian al Cabalei și Antioh al Ptolemaidei, însă cel mai vehement episcopul Teofil al Alexandriei. Pe fondul disputei origeniste în care episcopul Teofil a fost chemat la Constantinopol pentru a răspunde învinuirilor formulate de călugării „Frații Lungi” alungați din Egipt, episcopul Teofil, sprijinit de cei trei episcopi adversari ai Sfântului Ioan și de cercurile antiioanice de la curtea imperială, a obținut aprobarea convocării unui sinod, devenind astfel din acuzat, acuzator. Sinodul, la care au participat mai mulți episcopi aduși din Egipt și adversarii Sfântului Ioan, s-a ținut la Stejar, în apropiere de Calcedon, în anul 403.

Prezidat de mitropolitul Pavel al Heracleei, pe baza celor 29 de acuzații formulate de doi diaconi din Constantinopol, excomunicați de Sfântul Ioan pentru crimă și adulter, și pentru refuzul Sfântului Ioan de a se prezenta în fața unui sinod improvizat de adversarii săi, sinodul l-a depus din scaunul episcopal al Constantinopolului¹² iar împăratul Arcadie l-a exilat.

Evenimentele ce s-au succedat imediat (revolta poporului, moartea subită a mitropolitului Pavel de Heraclea și cutremurul de pământ simțit în camera împărătesei și interpretat ca o amenințare divină) au dus la revocarea deciziei imperiale, iar Sfântul Ioan a cerut ca reîntronizarea să se facă de un sinod mai mare decât cel care l-a depus.

Peste câteva luni spiritele s-au agitat din nou. Împărăteasa Eudoxia, nemulțumită de critica adusă de Sfântul Ioan, deranjat în timpul Sfintei Liturghii de zgomotul prilejuit de dezvelirea statuii de argint a împărătesei așezată în fața palatului senatului, a cerut ajutorul episcopului Teofil al Alexandriei. Depunerea canonică putea fi motivată de faptul că el nu a fost absolvit pe cale sinodală de decizia sinodului de la Stejar. Convocându-se un nou sinod în anul 404 Sfântul Ioan a fost depus din treapta episcopală, arestat în noaptea de Paști pe când pregătea

¹¹ În timpul urmăririi, când Eutropiu s-a refugiat chiar în biserică, deși luptase pentru suprimarea dreptului de azil al acesteia, Sf. Ioan a preferat să fie el arestat decât să extrădeze pe cel ce era sub protecția Bisericii, iar când acesta a fugit din biserică și-a fost prins și omorât, Sf. Ioan a subliniat în cuvântarea sa cât de mare este folosul omului care rămâne în Biserică și este protejat de ea, vezi *Cuvânt la Eutropiu II*, PG 52, 413-414.

¹² A se vedea „Actul de acuzare împotriva Sf. Ioan Gură de Aur”, Anexa I, în Sf. Ioan Gură de Aur, *Cuvioasa Olimpiada. O viață, o prietenie, o corespondență*, Editura Deisis, Sibiu, 1997, p. 187-191.

botezul catehumenilor și exilat la 9 mai 404 la Cucuz, o localitate în munții Taurus în Asia Mică¹³.

Deși s-a predat gărzii imperiale pentru a evita ciocnirile violente dintre populația fidelă și trupele imperiale, la aflarea veștii despre un nou exil susținătorii lui, printre care și 40 de episcopi, au fost persecutați de împărat¹⁴.

Drumul spre locul exilului, care a durat peste 70 de zile, a fost foarte obositor și primejdios. S-au parcurs circa 1000 km pe jos, în marș forțat, prin praful și căldura toridă a verilor anatoliene, fără a se ține cont de vârsta și sănătatea șubrezită a arhiepiscopului exilat. Clima era neprielnică iar deseale incursiuni ale arabilor îi puneau viața în pericol. La acestea se adăuga starea precară a sănătății.

Sfântul Ioan a menținut legătura permanentă cu prietenii săi, adresându-se la peste 100 de persoane, fiind interesat de bunul mers al Bisericii. S-a adresat papei Inocențiu I și episcopilor din Milano și Aquileea pe care i-a rugat să nu recunoască depunerea sa ilegală dar mai ales să nu întrerupă comuniunea cu el¹⁵.

Adversarii lui, temându-se că susținătorii din Constantinopol și Antiohia, care îl vizitau adeseori, vor obține amnistierea, au cerut împăratului schimbarea locului exilului. Trebuia să fie dus la Pityus, un mic orășel pe țărmul estic al Mării Negre. Pe drum, în apropiere de Comana în Pont, după ce a slujit pentru ultima dată Sfânta Liturghie, în biserica Sfântului Vasilisc, a murit la 14 septembrie 407, mărind pe Dumnezeu pentru toate. Rămășițele sale pământești au fost aduse în Constantinopol de patriarhul Proclu, unul din ucenicii săi, și așezate cu mare cinste în biserica Sfinților Apostoli în timpul împăratului Teodosie II (405-450) la 27 ianuarie 438¹⁶.

Sfântul Ioan Gură de Aur s-a remarcat ca un inegalabil predicator și desăvârșit păstor de suflete. Opera sa¹⁷, care cuprinde 18 volume din colecția J.P. Migne, nu poate fi egalată ca volum decât de cea a Fericitului Augustin. În mare parte opera sa este formată din omilii, unele transcrise direct de stenografi, altele scrise dar poate nerostite în fața credincioșilor.

Una dintre problemele sociale majore care l-a preocupat și pe care a condamnat-o în predicile și acțiunile sale a fost discrepanța izbitoare dintre bogați și săraci. El nu a condamnat bogăția, ci greșita administrare a ei de către deținători, deoarece în concepția lui bogăția nu este rea în sine, așa cum nici sărăcia materială nu este o virtute, ambele fiind doar moduri prin care se poate obține mântuirea. Bogăția trebuie privită ca un dar al lui Dumnezeu din care să aibă parte fiecare. De aceea deținătorul ei este doar un administrator care trebuie s-o întrebuințeze cu înțelepciune și chibzuință, gândind permanent că va da socoteală de aceasta în fața lui Dumnezeu, adevăratul creator al tuturor bunurilor. În a doua jumătate a secolului

¹³ Cf. Altaner /Stuiber, *Patrologie*, p. 323.

¹⁴ Populația revoltată a incendiat biserica Sf. Sofia și clădirea senatului din Constantinopol, *ibidem*, p. 323.

¹⁵ *Ibidem*, p. 330.

¹⁶ *Ibidem*, p. 323 și I.G. Coman, *op. cit.*, p. 202.

¹⁷ O înșiruire a operelor cunoscute până acum găsim la D. Fecioru, *op. cit.*, p. 20-26.

al IV-lea el a acționat ca mare atlet al filantropiei în spațiul antiohian și apoi cel constantinopolitan.

Pentru el comunitatea model, spre care a tins în tot timpul păstoririi sale, a fost cea din Biserica primară descrisă în cartea Faptele Apostolilor, capitolul 4, 32-37. De aceea a militat permanent pentru împărțirea echitabilă a bunurilor, condamnând fără echivoc luxul, avariția, lăcomia și zgârcenia bogaților. Pornind de la convingerea că averea nu se poate dobândi în mod cinstit, el consideră că nedreptatea este începutul oricărei proprietăți individuale¹⁸ care devine izvorul tuturor suferințelor și patimilor întrucât accentul este pus pentru a diferenția „al meu” de „al tău”¹⁹. Pledând pentru folosirea în comun a bunurilor, dând ca exemplu elementele absolut necesare vieții puse la dispoziția tuturor de către Dumnezeu (aerul, apa, soarele, pământul, cerul, astrele, lumina etc.), Sfântul Ioan spune: *„Comunitatea bunurilor este mult mai potrivită pentru noi decât proprietatea individuală, ea este mai conformă cu natura ... bunurile necesare ne aparțin în comun, iar noi nu putem respecta comunitatea nici în cele mai mici. Totuși Dumnezeu, ne-a dăruit pe cele dintâi de obște ca să învățăm, folosindu-ne, să punem în comun pe celelalte”*, afirmație întâlnită și la Sfântul Vasile cel Mare²⁰. Faptul că îndemnul privind vinderea averilor pentru a trăi viața de obște și de către bogați apare doar într-o singură omilie²¹, arată că acest apel îndrăzneț nu a avut nici o rezonanță stârnind chiar vehemente împotriviri.

Ca și Sfântul Vasile cel Mare, el postulează același principiu: proprietarul bunurilor materiale este Dumnezeu, iar oamenii doar administratorii lor. *„Toate le avem de la Hristos: existența, viața, respirația, lumina, aerul. Dacă El ne ia ceva din acestea, pierim cu toții”*.

Refuzul împărțirii judicioase a bunurilor ar putea atrage revolta lucrătorilor ceea ce ar pereclita existența celor bogați. De aceea Sfântul Ioan căutau să-i mobilizeze pe bogați spre practicarea milosteniei, recurgând la propunerea îndrăznească a celor două cetăți, în care unii să trăiască separat de ceilalți. În timp ce săracilor nu le va lipsi nimic pentru că știu să-și producă cele necesare cu forțe proprii, bogații sunt sortiți lipsurilor și chiar pieirii pentru că nu sunt deprinși cu munca²².

Exemplul personal însoțește practicarea milosteniei și la Sfântul Ioan. El a împărțit săracilor nu numai averea proprie moștenită de la părinți, ci ajungând patriarh al Constantinopolului și comparând abundența din reședința episcopală cu sărăcia multor oameni, a hotărât să vândă vasele scumpe și banii să-i împartă celor nevoiași, impunând un trai auster. Biograful său, Paladiu relatează: *„El însuși trăia simplu și sobru, cu regim călugăresc, așa cum trăise ca preot în Antiohia. Lua masa*

¹⁸ Omilia a XII-a la 1 Timotei 4, 4, Migne, PG LXII, 562.

¹⁹ Idem, 563-564.

²⁰ Despre Lăcomie, VII, Migne, PG XXXI, 276-277.

²¹ Omilia a LXXXV-a la Evanghelia după Matei, Migne, PG LXIII, 762-764.

²² Omilia a X-a la 1 Corinteni, IV, Migne, PG LXI, 292 șu.

*singur și nu bea vin ... uneori nu mânca până seara, fie din cauza grijilor bisericești, fie din cauza contemplațiilor bisericești*²³.

În anul 390, când era preot în Antiohia, menționa că beneficia de activitatea filantropică a Bisericii din acest oraș 3000 de persoane afară de cerșetorii ocazionali. Zilnic erau întreținute văduve și fete, deținuți, bolnavi, infirmi, străini și săraci care primeau hrană și îmbrăcăminte. Cheltuielile erau suportate de biserică din veniturile proprii și donațiile unor credincioși modești, dar nu ale bogaților.

Venind episcop în Constantinopol a constatat că lipsa practicării milosteniei făcea ca mii de oameni să trăiască într-o cruntă sărăcie. Și aici Biserica ajuta peste 3000 de săraci, deși veniturile ei nu se ridicau la nivelul averii unui bogat. De aici concluzia pe care o trage Sfântul Ioan: „Dacă numai 10 bogați ar vrea să-i ajute pe săraci, așa cum ajută Biserica, nu ar mai fi nici un sărac în orașul nostru”²⁴. Banii economisiți din reducerea cheltuielilor de la reședința patriarhală i-a folosit pentru construirea unor noi spitale și repararea și dotarea celor existente. Pentru a-i determina pe bogații orașului să facă milostenie, a descris în cuvinte zguduitoare situația bolnavilor din spitale dar mai ales a celor contaminați de lepră sau suferind de cancer, izolați la marginea capitalei: „Acele două boli sunt în același timp lungi și incurabile. Cine este atins de ele, este alungat de cetățenii orașului și i se interzice frecventarea băilor, a forumului, a oricărui loc public. Această sechestrare devine și mai grozavă, dacă acest nenorocit nu poate fi asigurat că nu-i va lipsi măcar pâinea”²⁵.

De pe urma asistenței medicale organizată și susținută de Biserica din Constantinopol beneficiau de asemenea pelerinii și străinii, dacă se întâmpla ca ei să se îmbolnăvească²⁶.

Sfântul Ioan a criticat vehement menținerea sclaviei în societatea creștină. Pentru el „sclavia este numai urmarea păcatului. Numai lăcomia, invidia și nesațiul au născut-o”²⁷. În târgurile de sclavi, relatează el, oamenii erau tratați și expuși ca animalele, vânduți și cumpărați ca o marfă²⁸. De aceea el căuta să-i convingă pe stăpâni, ca cel puțin să-i trateze creștinește, să-i învețe meserii ca să-și poată asigura existența și apoi să-i elibereze²⁹. Maltratarea sclavilor prin bătaie este considerată neomenie, drept pentru care cerea stăpânilor să-i educe folosind puterea cu blândețe³⁰. Deși condițiile social-economice nu permiteau desființarea sclaviei, prin

²³ *Dialog istoric despre viața Sfântului Ioan Gură de Aur*, XII, Migne, PG XLVII, 39.

²⁴ *Omilia a LXXVII-a la Matei*, în col. PSB, vol. 23, București, 1994, p. 871-884.

²⁵ *Ad Stagyrum* 1, III, Migne, PG XLVII, 490-491.

²⁶ Cf. D. Constantelos, *op. cit.*, p. 156.

²⁷ *Omilia a XXII-a la Efeseni*, 2, Migne, PG LII, 157.

²⁸ *Omilia a II-a. Către cei care vor fi luminați*, 5, Migne, PG LI, 261.

²⁹ *Omilia a XL-a la I Corinteni*, 5, Migne, PG, LI, 353-354.

³⁰ *Omilia a XV-a la Efeseni*, 3-4, Migne, PG LIII, 109-110.

predicile sale Sfântul Ioan a contribuit la îmbunătățirea regimului sclavilor și chiar a determinat pe unii stăpâni să-i elibereze³¹.

În contextul concepției Sfântului Ioan Gură de Aur despre misiunea socială a Bisericii trebuie privite și cele 21 de cuvântări rostite cu prilejul „incidentului statuiilor” petrecut în anul 387 în Antiohia³². Sentința drastică dată de împărat pentru acest act de „les majestates”³³ a dezechilibrat moral și fizic întreaga populație a orașului. Păgânii fugeau din cetate iar creștinii așteptau îngrozii moartea. Era la începutul Postului Mare. Episcopul Flavian al Antiohiei (381-404), neținând cont nici de vârsta înaintată, de boală și de primejdiiile drumului, nici chiar de unica soră care era pe moarte, a plecat la Constantinopol pentru a-l îndupleca pe împărat să anuleze sentința. El a pledat în fața suveranului pentru întreaga populație a cetății (creștini și păgâni), arătând că Hristos a iertat pe cruce toate păcatele lumii (Lc 23, 34) și îndemnându-l să urmeze și el acest exemplu față de supușii săi antiohieni în această perioadă premergătoare Paștilor. Era un act de curaj și mai ales o acțiune cu final decisiv din partea unei autorități bisericești față de oamenii ajunși în necaz.

În același timp Sfântul Ioan a rostit celebrele cuvântări *Despre statui*³⁴ în care, pe de o parte, amintea antiohienilor că datorită excesului de bogăție au nedreptățit pe săraci și astfel au atras mânia lui Dumnezeu asupra lor, iar pe de altă parte, îndemnându-i la înfrânare, post rugăciune, răbdare și supunere față de autoritatea politică, le dădea speranță și-i asigura că Biserica îi primește cu brațele deschise și îi mângâie în fiecare zi (*Omilia a VI-a*). „Să lăsăm dar pe Dumnezeu să rezolve răstăriștea noastră iar noi să ne rugăm și să trăim în sfințenie, căci datoria noastră este să devenim oameni virtuoși, iar datoria lui Dumnezeu este să pună capăt relelor ce ne împresoară” (*Omilia a IV-a*), era îndemnul plin de speranță adresat de Sfântul Ioan antiohienilor.

³¹ De exemplu Sfânta Melania a eliberat într-o zi 8000 de sclavi, cf. C.C. Pavel, „Atitudinea Sfinților Trei Ierarhi față de problemele morale ale vremii lor”, în *ST* (1977), nr. 3-4, p. 231. A se vedea și I.G. Coman, „Lupta Sfinților Părinți împotriva sclaviei”, în *ST* (1953), nr. 3-4, p. 165-187.

³² Împăratul Teodosie cel Mare (379-395), dorind să acopere cheltuielile cauzate de războiul cu goții și să organizeze mari serbări la sfârșitul anului 387, a decis să impună supușilor un impozit suplimentar. La 26 februarie 388, când guvernatorul general al Antiohiei a convocat Senatul pentru a anunța noua măsură fiscală, unii senatori au protestat, au aruncat însemnele de demnitate imperiale și ieșind în stradă au instigat mulțimile la revoltă. Au fost incendiate casele demnitarilor și dărâmate statuile împăratului, împărătesei decedate Flacilla și ale celor doi fii, Arcadie și Honoriu. Antiohia zăcea într-un mare dezastru. Înainte ca împăratul să se pronunțe față de acest act de „les majestates”, autoritatea locală a făcut numeroase arestări, a instituit un tribunal militar, care trebuia să judece pe vinovați în trei zile fără drept de apel, numărul inculpaților fiind atât de mare încât închisorile nu erau suficiente de încăpătoare.

³³ Antiohia pierdea titlul de metropolă a provinciei Siria, cu toate avantajele ce decurgeau din acesta, în favoarea Laodiceei. Au fost închise teatrele, circul, băile publice. Locuitorii orașului urmau să fie exterminați în masă iar cetatea distrusă până în temelie și arat locul pentru a nu se mai cunoaște vreo urmă, cum procedase împăratul Adrian (117-138) cu Ierusalimul în urma revoltei evreilor conduși de Bar-Kochba în anul 135.

³⁴ A se vedea V. Axinia, *Valoarea omiletică a predicilor „Despre statui” ale Sfântului Ioan Gură de Aur*, în *GB* (1977), nr. 10-12, p. 887-894.

În această stare de nesiguranță și de teamă profundă, au intervenit și monahii pustnici, care, părăsind chiliile lor din munți și din peșteri, au acționat cu mare fermitate și curaj mai ales la sosirea comandantului armatei, Ellebikos, și a logofătului curții, Chesarie. „*Fără să-i cheme nimeni, spune Sfântul Ioan, văzând ce nor grozav a înconjurat cetatea, au venit din toate părțile ca niște îngeri din cer și mergând la dregătorii cei mari, au vorbit cu îndrăzneală, apărând pe vinovați și arătându-se dispuși să-și pună capetele lor numai să-i scape de necazuri pe cei închiși*”. Unul dintre ei, arătând că statutele au fost reasezate îndreptându-se greșeala atât de repede, s-a adresat judecătorilor astfel: „*Dacă însă voi veți ucide chipul lui Dumnezeu, cum veți putea îndrepta greșeala? Cum veți putea învia pe cei uciși?*” (*Omilia a XVI-a*) făcând astfel apel la demnitatea și mila creștină.

Strădania conjugată a celor trei slujitori bisericești pusă în slujba celor aflați în mare cumpănă, a dus la iertarea vinovaților, decizie comunicată cu mare bucurie prin *Omilia a XXI-a*, reușita datorându-se în mod special bătrânului episcop Flavian.

Din cele expuse se poate observa atitudinea acestui mare părinte al Bisericii față de discrepanța izbitoare dintre bogați și săraci ca rezultat al folosirii iraționale și imorale a bunurilor materiale, militând prin cuvânt și prin faptă pentru practicarea milosteniei cu scopul alinării suferinței multora.

De asemenea se evidențiază acțiunea decisivă a Bisericii prin slujitorii ei în momente de grea încercare pentru mulți credincioși. Modelul oferit de Sfântul Ioan Gură de Aur ca practicant neobosit al slujirii filantropice este mereu actual și ne inspiră în acțiunea socială a Bisericii din zilele noastre când există de asemenea multă suferință în rândul oamenilor. El a demonstrat că dacă suferința nu poate fi întotdeauna împiedicată, ea poate fi însă alinată dacă suntem convinși că în fiecare dintre semenii noștri strălucește chipul lui Dumnezeu și ajutându-i, îi slujim într-adevăr lui Hristos care locuiește în ei. Prin predică, prin faptă și prin întreaga lui activitate a arătat că adevărata generozitate nu stă în fuga de lume, în indiferența față de viața reală a lumii, în lipsa de responsabilitate, ci în slujirea lumii, în întrajutorarea oamenilor. Omul trebuie să se elibereze de tot ceea ce-l împiedică să ducă o viață demnă de cea mai aleasă făptură a Creatorului. Prin caracterul uman al predicii și activității lui, el a arătat că adevărata slujire și preamărire a lui Dumnezeu nu se poate împlini fără slujirea omului, că iubirea de Dumnezeu se manifestă prin iubirea de oameni.

St. John Chrysostom and Social Injustice. Christianity values St. John Chrysostom not only as one of its great parents and teachers but also as one of its philanthropists, his love for the wretched turning him into a true “ambassador of the poor.” Acting with full responsibility towards his flock, irrespective of their social status, he vehemently criticized social injustice in the Antioch and Constantinople of his time. The main topic of his wonderful sermons was the wrong usage of wealth. St. John intended to make the rich open their hearts to the poor, to their brothers in Christ. This paper emphasizes this dimension of St. John's work and office for which he had to live a life of exile, far from the ones whom he loved so much.

Soteriologia aplicată în Panegiricele patristice. Cazul Sf. Ioan Gură de Aur

Conf. Univ. Dr. Hristos ARABATZIS
Lect. Univ. Dr. Panagiotis Ar. YFANTIS

1. Introducere

Tema pe care am ales-o pentru acest simpozion se bazează pe un studiu mai larg, în legătură cu rolul panegiricelor (textelor engomiastice) în cadrul Bisericii și oportunitățile care au fost fructificate pentru a sluji priorităților teologice ale scriitorilor lor. Studiul evidențiază opțiunile morale fundamentale și spectrul larg al vieții modelelor aghiologice engomiastice, care sunt de folos și servesc drept exemple expresive ale gândirii teologice patristice. În panegirice sunt combătute toate reținerile și neclaritățile ermineutice asupra soteriologiei, care e posibil să reiasă odată cu studiul restului operei scriitoricești a unui părinte.

Capitolele prezentei cercetări corespund în număr egal lecturărilor critice sau nivelurilor de cercetare a Panegiricelor hrisostomice. La început subliniem izvoarele filologice deosebite care încadrează acest stil literar (cap. 2) ca și caracterul demonstrativ sau teologic pe care îl dobândește în limitele literaturii creștine (cap. 3). În continuare, se prezintă modul în care Sfântul Ioan Hrisostom înfățișează persoanele vizate de panegiric ca și paradigme istorice de soteriologie aplicată (cap. 4) și, în final, sunt evidențiate extensiunile antropologice și analizele aghiologice ale temei, care reflectă cerințele duhovnicești particulare ale perioadei istorice în care a activat Sf. Ioan Hrisostom (cap. 5).

2. De la Panegiricul clasic la cel creștin

Majoritatea cercetătorilor contemporani reliefează răspândirea rapidă și înrădăcinarea profundă a mesajului evanghelic pe tărâmul spiritual al secolelor III și IV, disponibilitatea Bisericii de a-și însuși și valorifica realizările culturale ale vechii antichități clasice. Gândirea teologică a integrat „panegiricul” și arta retorică în general, în mijloacele ei de exprimare, ca de altfel și celelalte stiluri filologice consolidate în timp (poezia, literatura, biografia, arta plastică, arhitectura etc.).

Literatura engomiastică creștină a secolelor IV și V este destul de bogată și diversificată, atât în ceea ce privește cantitatea, cât și diferențierea calitativă¹.

Cum s-a întâmplat aproape cu toate stilurile literare pe care le-a folosit Biserica pentru transmiterea și protejarea adevărilor de credință, influența vechilor paradigme clasice a fost evidentă. Motivele tematice și stilurile filologice comune, precum și mulțimea elementelor morfologice și stilistice care compun așa-numitul stil omiletic parenetic sau demonstrativ al retoricii clasice, se transferă și se adaptează în mod firesc la temele și scopurile discursului engomiastic sau panegiric. Contribuția Părinților Capadocieni sub acest aspect a fost determinantă².

În textele engomiastice ale Sf. Ioan Hrisostom sunt localizate toate trăsăturile distinctive ale literaturii engomiastice creștine, ca și diverse altele din cea clasică³. Panegiricul clasic este orientat pe anumite evenimente și realități confirmate (verificate) prin experiență. În mod contrar, în panegiricul creștin, omiletul descrie de obicei o situație duhovnicească și, prin urmare, nevăzută, care se află dincolo de ceea ce este imediat sesizabil, de aceea și provoacă de obicei suspiciunea sau, și obiecția auditoriului. Astfel, principala preocupare a Sf. Ioan Hrisostom este de a-i scoate pe ascultători din asuprirea simțurilor și din relaxarea certitudinilor lor (chiar și în cazul minunii)⁴, și să îi conducă la cunoașterea unei lumi care există în dimensiunea credinței și care este în mod direct legată de întrebările fundamentale ale existenței. Prin talentul său retoric, dar și prin inventivitatea sa teologică, Sf. Ioan Hrisostom obișnuiește să incite cu curaj corzile profund sensibile ale vieții sufletești ale ascultătorilor săi, activând opțiuni morale și educând (ilustrând) anumite comportări capabile de a actualiza lumea spirituală a persoanelor vizate de acest demers engomiastic.

Tactica concretă a Sf. Ioan Hrisostom se rezumă în fraza sa apoftegmatică: „Cinstire așadar a martirului, imitarea martirului”⁵, și e prezentă într-o mulțime de alte exemple care sunt invocate în Panegiricele sale⁶.

¹ A. Cameron, *Christianity and the Rhetoric of Empire: The Development of Christian Discourse*, University of California Press 1991, p. 5-13, 47-88.

² Pentru această problemă și bibliografie generală vezi Δ. Κούκουρα, Η ρητορική και η εκκλησιαστική ρητορική. Διαχρονική μελέτη, Θεσσαλονίκη 2003 και Av. Κόλτσιου-Νικήτα, *Φιλολόγως Ζητούντες*, Θεσσαλονίκη 2005.

³ Harry Hubbell, «Chrysostom and Rhetoric», *Classical Philology*, 19 (1924), p. 261-276. J. L. Maxwell, *Christianization and Communication in Late Antiquity: John Chrysostom and his congregation in Antioch*, Cambridge University Press 2006.

⁴ Εγκώμιον εις τον Απόστολον Παύλον, 4, 1-3.

⁵ Ομιλία εις Μάρτυρας, PG 50, 663.

⁶ Εἰς τὴν ἁγίαν μάρτυραν Πελαγίαν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ΕΠΕ 96, p. 96. Εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Βαρλαάμ, ΕΠΕ 96, p. 246. Cf. Εἰς τοὺς ἁγίους πάντας..., ΕΠΕ 62, p. 616-618. Εἰς τὴν ἁγίαν μάρτυραν Πελαγίαν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ΕΠΕ 96, p. 96. Εἰς τὴν ἁγίαν μάρτυραν Πελαγίαν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ΕΠΕ 96, p. 96.

3. De la demonstrația discursului engomiastic clasic la acceptarea modului de interpretare creștin al său

În Panegiricele patristice și în mod deosebit cele ale Sf. Ioan Hrisostom, discursul demonstrativ al retorilor naționali, care lauda calitățile umane și viața morală în lume, ca și confirmare a unui model antropologico-filozofic⁷, se transformă într-unul demonstrativ și revelator al vieții în Hristos⁸, potrivit textului biblic „căci, eu, prin Lege, am murit față de Lege, ca să trăiesc lui Dumnezeu. M-am răstignit împreună cu Hristos; și nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine. Și viața mea de acum, în trup, o trăiesc în credința în Fiul lui Dumnezeu, Care m-a iubit și S-a dat pe Sine însuși pentru mine”⁹. Întruparea și Învierea lui Hristos a revelat adevărul deplin despre existența (κατ’ εικόνα) și existența bună (καθ’ ομοίωσιν) a omului¹⁰. În Panegiricele sale, Sf. Ioan Hrisostom descrie însușirile umane ale „eroilor” săi nu ca și caracteristici funcționale în mod autonom și care conduc la o (auto)îndreptățire, ci ca aplicare a tipologiei antropologice pe care a revelat-o Hristos și ca dovadă a capacității omului de a o întrupa prin trăire¹¹. Umanitatea lui Hristos este adevărata icoană a omului, în timp ce învierea și îndumnezeirea acesteia în ipostasul Logosului este perfecțiunea scopului existenței sale.

Viața persoanelor vizate de demersul engomiastic confirmă și demonstrează acest adevăr biblic și bisericesc în cadrul istoriei, și în mod deosebit în fazele cruciale ale Iconomiei dumnezeiești. În metoda sa demonstrativă, Sf. Ioan Hrisostom folosește cu o deosebită îndemânare structurile și instrumentele discursului engomiastic național și în mod deosebit „comparația”. Exemplul caracteristic îl constituie comparația dreptilor Vechiului Testament cu Pavel. În ambele situații avem două modele antropologice care în mod dinamic călăuzesc la starea de dreptate-desăvârșire în cadrul anumitor contexte de viață¹². Totuși, calitățile umane ale tipologiilor vechi-testamentare sunt descrise pe baza perspectivelor umanității de dinainte de Întrupare. Sunt mărginite la măsuri și criterii umane și indică posibilitatea și măsura perfecțiunii omului. De aceea și starea lor de îndreptățire (dreptate) se fundamentează cu desăvârșire pe o conformare de tip exterior a omului față de poruncile lui Dumnezeu, pe o ascultare oarbă față de voia Lui. Din punct de vedere spațiu-timp, exemplele antropologice ale Vechiului Testament au o

⁷ G. Beck, „Η Ρητορική των Βυζαντινών ως έκφρασις του Βυζαντινού πνεύματος”, *ΕΕΦΣΠΘ*, Θ’ (1965), p. 106-107. H. Hunger, „On the Imitation (Μίμησις) of Antiquity in the Byzantine Literature”, *DOP* 23-24 (1969-1970), p. 17-38. J. Leemans, *Introduction*, p. 22, 24-36 στο „Let us die that we may live”, London and New York 2003.

⁸ J. Leemans, „Martyr, Monk and Victor of paganism: An analysis of Basil of Caesarea’s Panegyric Sermon on Gordius” στο *More than a memory: The discourse of Martyrdom and the Construction of Christian Identity in the History of Christianity*, ed. J. Leemans, Peeters 2005, p. 45-47.

⁹ Gal. 2, 19.20.

¹⁰ *Εἰς Εφεσίους* Ομ. 1, PG 62, 12-16 · *Εἰς το Γενέθλιον του Σωτήρος*, PG 56, 389.

¹¹ *Εγκώμιον εἰς τον Απόστολον Παύλον*, 2, 3· 3, 1· 6, 5-8.

¹² *Εγκώμιον εἰς τον Απόστολον Παύλον*, 1, 2-15.

dimensiune limitată și sunt evaluate numai prin prisma viitoarei Întrupări¹³. Din contră, însă, în cazul lui Pavel, fundamentat pe evenimentul Întrupării, Sf. Ioan Hrisostom îmbogățește paradigma antropologică, reușind astfel să o elibereze de încâtușările lumești. Astfel, paradigma lui Pavel, chiar dacă se integrează în cadrul anumitor coordonate istorice, activează și se mișcă într-o perspectivă meta-istorică și diacronică. Dinamica sa provine din harul Duhului Sfânt, de care este învrednicit Pavel, integrându-l în Trupul înviat al lui Hristos¹⁴.

În același mod axiologic și demonstrativ, Sf. Ioan Hrisostom întrebuințează comparația între dreptii Vechiului Testament și modelele hristocentrice ale martirilor. Aici, criteriul comparației este în mod deosebit atitudinea în fața morții. În timp ce teama de moarte e întâlnită chiar și la personalitățile marcante ale spiritualității vetero-testamentare, precum la Avraam, la Iacov, la Moise, la profetul Ilie, și la Iov, martirii au stat fără teamă în fața morții, fapt ce indică, potrivit Sf. Ioan Hrisostom, depășirea în Hristos a firii umane¹⁵. Importanța teologică a anumitor aspecte din lucrările hrisostomice constă, potrivit opiniei noastre, în faptul că aici persoanele vizate de panegiric nu slujesc ca exemple morale ale unei vieți evlavioase sau/și morți eroice, ci dovezi palpabile ale unei „transformări”¹⁶ ontologice, care evidențiază biruința iubirii răstignite, ca și descoperire a vieții celei adevărate. Pe deasupra și prin analogie, puterea voinței lor și fidelitatea lor față de Hristos slujește în mod grăitor evenimentului Învierii lui Hristos¹⁷. Aspectele antropologice ale acestei transformări le vom analiza în următorul capitol.

4. Apostolul Pavel și martirii ca tipologii antropologice

Panegiricele Sf. Ioan Hrisostom sunt clasificate în două categorii, pe fundamentul coordonatelor de gândire și analiză ale sale. În primul rând, cele care se referă la martirii Bisericii, unde se descrie cu pregnanță martiriul și moartea pentru Hristos ca și dobândire a mântuirii. În al doilea rând, cele care se referă la persoane biblice, unde predomină Panegiricele la Apostolul Pavel. În ultimele, Sf. Ioan Hrisostom rezumă și valorifică din punct de vedere teologic și pastoral aproape toate învățăturile fundamentale despre Dumnezeu, despre om și despre

¹³ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Περί Ελεάζαρου και επτά παιδων*, PG 63, 526 e.

¹⁴ Εγκώμιον εις τον Απόστολον Παύλον, 1, 1- 2, 7-10· Εγκώμιον εις τον άγιον ιερομάρτυρα Ιγνάτιον, PG 50, 587-588.

¹⁵ Βλ. *Εις τας άγιας μάρτυρας Βερνίκην και Προσδόκην παρθένους και Δομνίναν την μητέρα αυτών*, ΕΠΕ 96, p. 184-192. Cf. *Εις τον άγιον Πάσχα*, ΕΠΕ 96, p. 70-72. Despre superioritatea Noului Testament față de cel Vechi sau a Chivotului și a Bisericii la Sf. Ioan Hrisostom vezi *Εις τον άγιον ιερομάρτυρα Φωκάν και κατά αίρετικών*, ΕΠΕ 96, p. 302. Mai amănunțit pe această temă vezi Π. Αρ. Υφαντής, «Ο θάνατος στα χρυσοστομικά Εγκώμια», cap. 2 (în curs de publicare).

¹⁶ *Εις τας άγιας μάρτυρας Βερνίκην και Προσδόκην παρθένους και Δομνίναν την μητέρα αυτών*, ΕΠΕ 96, p. 184. Cf. *Εις τον άγιον Πάσχα*, ΕΠΕ 62, p. 82.

¹⁷ Εγκώμιον εις τον άγιον ιερομάρτυρα Ιγνάτιον, PG 50, 593-594.

mântuire. Modelul antropologic al conducătorului politic, care de obicei monopoliza interesul retoric al scriitorilor naționali, în cazul literaturii engomiasice creștine se îmbogățește în chip dinamic prin constante (coordonate) soteriologice care îmbibă mentalitatea și comportamentul creștinilor antichității posterioare, dar și nevoile duhovnicești ale vremii.

După cum cercetătorul Panegiricelor hrisostomice poate observa, persoana și lucrarea lui Pavel slujesc în cele mai multe cazuri drept modele de comparație și referință. Cei mai mulți cercetători contemporani sunt de părere că Pavel slujește în opera hrisostomică drept imagine arhetipală pe fundamentul căreia omul se modelează după Hristos¹⁸. Această abordare ermeneutică nu redă cu exactitate, potrivit opiniei noastre, gândirea teologică a scriitorului antiohian. La Sf. Ioan Hrisostom, persoana lui Pavel slujește drept exemplu de însușire a darurilor duhovnicești, care la rândul lor conduc spre iubirea față de Hristos și la asumarea morții pentru Acesta¹⁹. La nivel soteriologic, Sf. Ioan Hrisostom vede în persoana Apostolului Pavel cea mai evidentă și mai spectaculoasă interpretare a premisei hristocentrice a mântuirii, din moment ce implică o intervenție imediată și personală a lui Hristos în istorie²⁰. În paranteză, subliniem că deși prima comunitate fidelă a ucenicilor Îl recunoaște pe Mângâietorul ca trimis de către Însuși Hristos, după Înălțarea Sa și după Cincizecime, creștinii deja botezați experiează și se maturizează în iubirea față de Hristos și în lucrarea mântuirii sub călăuzirea Duhului Sfânt²¹.

Sf. Ioan Hrisostom îl prezintă pe Pavel ca model de comentator, învățător și în același timp de trăire în urmarea lui Hristos, adică exemplu antropologic și nu arhetip antropologic. Arhetip antropologic unic, consolidat și desigur, fundamentat din punct de vedere teologic rămâne Însuși Fiul lui Dumnezeu Întrupat²². Acest element de referință al învățăturii Sf. Ioan Hrisostom, îl diferențiază de reprezentanții vechii hristologii antropocentriste sau moral-raționaliste antiohiene, care nu vedeau în persoana lui Hristos decât un exemplu antropologic ce fusese ales de către Dumnezeu, pentru ca prin intermediul acestuia omenirea să fie condusă spre mântuire. Potrivit Sf. Ioan Hrisostom, Hristos rămâne Cuvântul lui Dumnezeu Întrupat, izvorul vieții și mântuirii pentru oameni, și Apostolul Pavel cea mai clară

¹⁸ Vezi orientativ Margaret M. Mitchell, «The Archetypal Image: John Chrysostom's Portraits of Paul», *The Journal of Religion*, Vol. 75, No. 1. (Jan., 1995), p. 15-43.

¹⁹ Εγκώμιον εις τον Απόστολον Παύλον, 1, 5· 2, 10· 3, 1· 3,5· 3, 10. Εγκώμιον εις τον άγιον ιερομάρτυρα Ιγνάτιον, PG 50, 589.

²⁰ Fapte 9, 3 ș.a.

²¹ Vezi In. 14, 16-17, 26· 15, 26· 16, 7. Εγκώμιον εις τον Απόστολον Παύλον, 4,3· 7,6-8· 4, 20. Εγκώμιον εις τον άγιον ιερομάρτυρα Ιγνάτιον, PG 50, 587-588. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Περί Ελεάζαρου και επί τών παιδών*, PG 63, 529-530.

²² Acest punct de vedere constituie o constantă a întregii antropologii patristice. Vezi Π. Νέλλας, *Ζών θεούμενον. Προοπτικές για μια ορθόδοξη κατανόηση του ανθρώπου*, Αθήνα² 1981, p. 35-45.

„icoană” umană a „Icoanei”²³ divino-umane sau modelul antropologic și în același timp interpretarea aplicată și exemplul acestei soteriologii hristocentrice²⁴. Lăudându-l pe Pavel dar și pe martiri ca exemple prețioase „de reușită” a mântuirii²⁵ și în același timp ca exponenți autentici ai vieții în Hristos, Sf. Ioan Hrisostom își exprimă părerea că prezența sfinților implică o continuă revelare a lui Dumnezeu în lume²⁶.

În acest fel, Sf. Ioan Hrisostom rămâne exponentul unui realism biblic, care înțelege și integrează mântuirea nu într-un spațiu impersonal, lipsit de istoricitate sau ideatic, ci în cadrul istoriei, în structurile acesteia și întotdeauna în dimensiunea anumitor însușiri și calități care definesc sintagma biblică „după chipul” (lui Dumnezeu). Această mărturisire valoroasă a Sf. Ioan Hrisostom, care revine în continuu în Cuvintele sale engomiasice se fundamentează și se adevărește prin viața lui Pavel și prin moartea eroilor martiri ai credinței. Astfel, mântuirea nu e circumscrisă unei lumi spirituale de proveniență platonice, de exemplu, cu toate că sufletul rămâne factorul esențial în periplul spiritual al omului. Sfinții, ca și imitatori ai exemplului veșnic și unic divino-uman sunt prin harul Duhului Sfânt mijlocitori autentici²⁷, care atenuază distanța ontologică și morală dintre lumea stricăcioasă și veșnicia cerească. În mod sinecdotic, constituie modele vrednice de urmat pentru comunitatea credincioșilor. Importanța deosebită din punct de vedere teologic a acestor modele constă în faptul că depășesc dimensiunile unei utilități moral-raționaliste, întruchipând în istorie o hristologie hristocentrică aplicată și de aceea confirmată prin trăire.

Desigur, această soteriologie aplicată a Sf. Ioan Hrisostom cuprinde un dinamism eshatologic, mai curând nepotrivit autorităților „lumești” ale Școlii antiohiene. Sf. Ioan Hrisostom accentuează că nimic idilic nu există în trecut, prin urmare nu e nevoie de vreo întoarcere la perfecțiune, și că toate se mișcă (se îndreaptă) spre viitor, pe fundamentul unui prezent exigent. Pavel și în general sfinții descoperă prin viața lor caracteristicile autentice ale firii umane, puterea dorinței și, cel mai important, atotputernicia și pronia lui Dumnezeu, care zădărnicește toate cele câte oamenii le fac adesea împotriva planului Iconomiei dumnezeiești²⁸.

²³ Vezi Ωριγένους, *Κατά Κέλσου*, 6, 36: PG 11, 1393. M. Αθανασίου, *Κατά Ελλήνων*, 2: PG 25, 8. și Ιω. Χρυσόστομου, *Εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς*, 8, 2: PG 62, 353. Cf. Π. Νέλλας, *Ζῶον θεοῦμενον*, op. cit., p. 23, notele 12-13.

²⁴ Al treilea Panegiric al Sf. Ioan Hrisostom este dedicat apărării acestei orientări hristologice a sfinților. Εγκώμιον εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, 3.

²⁵ Εγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Ἰγνάτιον, PG 50, 587, 591-592, 594-596.

²⁶ Vezi orientativ *Εἰς μάρτυρας. Λόγος Β'*, în colecția Ελληνες Πατέρες της Εκκλησίας [în continuare ΕΠΕ] 62, Θεσσαλονίκη 1984, p. 578-580, *Εἰς τὸν μάρτυραν Ἰουλιανόν*, ΕΠΕ 96, Θεσσαλονίκη 1989, p. 228. *Εἰς τὴν ἁγίαν μεγαλομάρτυρα Δροσίδα καὶ εἰς τὸ μεμνησθαι θανάτου*, ΕΠΕ 96, p. 318. Mai multe despre ideea prezenței lucrării lui Dumnezeu (a actualizării lui Dumnezeu) prin sfinți vezi Παναγιώτης Αρ. Υφαντής, «Ο θάνατος στα χρυσοστομικά Εγκώμια», op. cit., cap. 3.

²⁷ Cf. Εγκώμιον εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, 1, 1·2, 1.

²⁸ Cf. Εγκώμιον εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, 4.

Sf. Ioan Hrisostom realizează o dublă analiză a modelului antropologic pe care-l întruchiează martirii și Pavel, fără ca aceasta să însemne că creează sau propune un model static regulamentar. Pe de-o parte, insistă asupra a ceea ce am numi persoană-stare sufletească-însușiri ale sfinților²⁹, dorind să reliefeze puterea dorinței umane în acceptul omului față de chemarea mântuitoare a lui Dumnezeu. Pe de altă parte evidențiază, ca și demers diacronic al păstorilor și păstoriților, actualizarea caracteristicilor acestora (ale sfinților), în viața, activitatea și exemplul lor în cadrul unui context istoric foarte agitat. Ajutătorul, sprijinitorul și inițiatorul acestei actualizări este însuși Dumnezeu, care îi și îndrumă pe aleșii Săi în slujirea planului Său de mântuire. Doar în cadrul acestor parametrii este posibil, potrivit Sf. Ioan Hrisostom, să fie prețuită și evaluată calitatea virtuților și importanța faptelor lui Pavel și ale martirilor. În caz diferit, și pe fundamentul judecăților antropocentrice, cele mai multe elemente din cuvântările sfinților, din alegerile lor și din viața lor ni se dovedesc imposibil de explicat sau/și iraționale³⁰.

Motivele sau modelele engomiastice demne de urmat cunosc ca început și sfârșit al lor viața veșnică, din această rațiune se fac trimiteri la surse aghiografice, pe care Sf. Ioan Hrisostom le analizează îndeosebi sub aspect teologic și mai puțin moral sau al vieții de virtute³¹. Motivele acestea exprimă în mod direct faptul că prezentarea și înfățișarea activă a virtuții este analogică și dependentă de relația omului cu atotștiutorul său Creator și, desigur, de o traiectorie dinamică și progresivă, care pornește de la Dreptii Vechiului Testament și își atinge plinătatea în umanitatea lui Hristos revelată și trăită în același timp în chip eshatologic³². Această confirmare este în mod clar orientată nu spre o perspectivă istorică a îndreptățirii (justificării), care de obicei acționează în detrimentul arhetipului vizat de panegiric, cât și a unei mântuiri eshatologice și metaistorice în Hristos. Sensurile bucuriei, plăcerii și recunoașterii sociale se inversează și sunt recunoscute nu în cinstirile și în recepțiile lumești, ci în martiriu și în suferințe după modelul morții prin răstignire a Izbăvitorului lumii³³. De aceea, Sf. Ioan Hrisostom înțelege activitatea lui Pavel și a martirilor ca rod distinct sau ramură a pomului mântuitor al Crucii³⁴.

²⁹ Descriind relaționarea sau participarea activă a sfântului la mântuirea în Hristos amintește bunăvoința, credință neînfricăată, voință puternică sau/și dorință arzătoare pentru martiriu. Vezi orientativ *Εἰς τὴν ἁγίαν μάρτυραν Πελαγίαν*, ΕΠΕ 96, p. 86. Cf. *Λόγος* 2 și 4.19-20, 5.3.

³⁰ Βλ. 1 Cor 1, 23 ș. a. Cf. *Λόγος* 4.15-18.

³¹ Caracteristică este analiza Sf. Ioan Hrisostom la martiriul Macabeilor. *Ιωάννου Χρυσοστόμου, Περί Ελεαζάρου καὶ ἐπὶ παιδῶν*, PG 63, 526-529 e.

³² Sf. Ioan Hrisostom acceptă în acest punct concepțiile despre atotputernicia lui Dumnezeu din Epistola către Diognet. Cf. H. Marrou, *A Diognete*, SC 33, ²1965.

³³ *Ιωάννου Χρυσοστόμου, Περί Ελεαζάρου καὶ ἐπὶ παιδῶν*, PG 63, 528-529.

³⁴ *Εἰς τὰς ἁγίας μάρτυρας Βερνίκην καὶ Προσδόκην παρθένας καὶ Δομνίαν τὴν μητέρα αὐτῶν*, ΕΠΕ 96, σ. 182. Cf. și cuvântărilor engomiastice la Sfântul Apostol Pavel, *Εγκώμιον εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον*, 4, 9-14· 6, 12 și 7, 1. De asemenea *Ιωάννου Χρυσοστόμου, Περί Ελεαζάρου καὶ ἐπὶ παιδῶν*, PG 63, 529.

5. Extensiuni antropologice și interpolări aghiologice

Ca și credincios militant și în același timp păstor, Sf. Ioan Gură de Aur își întocmește de obicei discursurile sale engomiastice pe o coordonată extrem de importantă: sfințenia. Sfințenia constă, potrivit Sf. Ioan Gură de Aur, din două elemente: „exactitate dogmatică” și „trăire filosofică” (evident, în sensul în care Părinții înțelegeau filozofia, ca și iubire de înțelepciune)³⁵. În această dublă definire apoftegmatică, concentrează Sf. Ioan Gură de Aur concepția sau sinteza aghiologică care se realizează în vremea sa și care în mod inevitabil străbate Cuvântările sale engomiastice.

După cum am văzut în primul capitol al prezentului studiu, Panegiricele hrisostomice presupun, dar și depășesc îndemnul la imitare, de vreme ce scopul lor nu e exemplul „eroului” clasic sau „al omului virtuos”. Modelul precreeștin antropologic, deopotrivă al eroului și al filozofului dănuie după izbânda creștinismului metamorfozat în două noi tipologii dinamice: în primul rând, aceea a martirului, și în al doilea rând, a ascetului experimentat. Tipologia martirică implică curaj, îndrăzneală și lipsă de frică în fața violenței, a durerii și a morții³⁶, de aceea și martirul întruchipează într-un mod și mai radical, mai combativ și mai minunat expresia eroismului creștin.

După sfârșitul persecuțiilor, deși profund orientată pe tipologia theantropică a lui Iisus, va căuta noi modalități de exprimare a idealului ei antropologic, modalități capabile să corespundă nevoilor duhovnicești deosebite sau pericolelor spirituale pe care le-a întâmpinat perioada constantiniană. La antipodul, așadar, al relaxării generale care a urmat recunoașterii credinței creștine drept element constitutiv al ideologiei imperiale și politice, se plasează dimensiunea nevoitoare a monahismului, care a constituit fondul în ceea ce privește ivirea unei noi tipologii antropologice creștine dinamice. Monahul, ascetul și bătrânul înțelept (ο γέροντας), vor întrupa o altă tipologie ideatică, care se distinge prin ascetismul extrem, fundamentarea pe constante biblice și pe înțelepciunea experienței duhovnicești. În acest fel, ascetul întruchipează interpretarea filozofului antichității.

Panegiricele hrisostomice par să illustreze sau să întărească semnificativ această sinteză aghiologică. Panegiricele la martiri actualizează, așadar, exemplul eroilor credinței, slujind îndrumarea pastorală și consolidarea morală a credincioșilor³⁷.

³⁵ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τοὺς Ψαλμοὺς*, PG 55, 462. Cf. *Εἰς Εφεσίους*, *Ὀμιλία* 1, 1-2: PG 62, 9 și 12.

³⁶ «Slăbiciunea (neputința) se datora firii lor și nu constituie acuzare a intenției lor. Dumnezeu a vrut atunci ca moartea să fie înspăimântătoare, pentru a arăta în continuare măreția harului. A vrut ca aceasta (moartea) să fie înspăimântătoare, deoarece constituia martiriu (suferință). De aceea, nu a vrut să dispară amenințarea condamnării (suferinței), pentru a nu deveni oamenii în continuare și mai indolenți (nepăsători). Să rămână, zice, hotărârea, pentru a-i speria și înțelepți pe aceștia »: *Λόγος εγκωμιαστικός εἰς τὰς ἁγίας μάρτυρας Βερνίκην καὶ Προσδόκην παρθένας καὶ Δομνίναν τὴν μητέρα αὐτῶν*, ΕΠΕ 137, p. 193.

³⁷ Desigur, în anumite puncte ale respectivelor Panegirice, perspectiva moralizatoare a Sfântului Ioan Hrisostom explică izbânde de martirice ca și pârgie de constrângere a bunăvoinței celei

Cuvântările la Apostolul Pavel par să descrie un ascet și un părinte (γέροντα) experimentat, care stăpânește aproape toate virtuțile pe care le-a reliefat literatura ascetică ulterioară³⁸.

Fundamentul și punctul culminant însă al acestei sinteze antropologice și aghiologice rămâne iubirea față de Hristos. E aceeași iubire care îi face capabili pe martiri de a întâmpina cu bărbăție moartea, și pe monahi de a-și asuma pe viață o moarte a voinței proprii. Și e aceeași iubire, cea care constituie potrivit Sf. Ioan Gură de Aur, elementul unic ce evidențiază în mod clar înrudirea dintre om și Dumnezeu³⁹.

6. Concluzii

Cercetarea Panegiricelor hrisostomice dezvăluie faptul că alcătuitoarea lor nu a fost un teoretician al vieții duhovnicești, ci un păstor al faptei. Sf. Ioan Gură de Aur a încercat și a reușit să-i scoată în evidență pe susținătorii și protagoniștii anumitor acțiuni drept exemple aplicate de credință creștină și experiență cu referire la mântuire. Astfel, potrivit acestui Părinte inspirat, concepția eclesială în legătură cu cunoașterea lui Dumnezeu, sfințenia personală și mântuirea nu sunt în chip teoretic postulate silogistice sau concepții teoretice, ci produs sau reușită a ascezei personale și experienței liturgice.

Constatările de mai sus le adevărește încercarea coordonată și statornică a Sf. Ioan Gură de Aur de a-și însuși și de a adevăra prin trăire harismele eroilor săi și, în special, ale dragului său Apostol al neamurilor⁴⁰. Astfel, încât, mulțimea elementelor duhovnicești distinctive și rolurile pe care le atribuie Sf. Ioan Hrisostom sfinților panegiricelor sale, precum acela al ascetului sever și al monahului harismatic, a misionarului și a predicatorului înflăcărat, a martirului erou, a păstorului bisericesc și a conducătorului ideal, să corespundă de asemenea staturii, misiunii și disponibilității a însuși celui vizat de panegiric.

The Applied Soteriology in the patristic encomiums. The case of Saint John Chrysostom. The subject which we selected for this convention abuts on a wider study regarding to the role of the encomiums in the Church and the expediency that were called to serve by the theological priorities of their authors. The study brings out

dumnezeiești. Pentru «contrareacțiile aghiologice» ale acestei perspective vezi Π. Αρ. Υφαντής, «Ο θάνατος στα χρυσοστομικά Εγκώμια», op. cit., 3.

³⁸ Semnificativ este faptul că Sf. Ioan Hrisostom atribuie Apostolului Pavel virtuțile nepătimirii și ale înțelepciunii ca și căi de cunoaștere a lui Dumnezeu, și a mortificării de bunăvoie a grijii trupești ca mijloace de depășire ale individualității de dragul unității bisericești. Vezi Εγκώμιον εις τον Απόστολον Παύλον, 1, 3, 5-6, 8-9· 2, 7 și 5, 4-5.

³⁹ Εγκώμιον εις τον Απόστολον Παύλον, 4, 1, Sources Chrétiennes, SSC 300. Cf. Λόγος εγκωμιαστικός εις τας αγίας μάρτυρας Βερνίκην και Προσδόκην παρθένους και Δομνίαν την μητέρα αυτών, ΕΠΕ 96, p. 217· Εις μάρτυρας, Ομιλία Β', ΕΠΕ 62, p. 581.

⁴⁰ Εγκώμιον εις τον Απόστολον Παύλον, 6, 12.

the fundamental moral choices and the wider walk of life of the praising hagiological models, which serve and function as vehicles of the theological patristic thought. In the encomiums are reversed all the saving clauses and the exegetical ambiguities in terms of the study of salvation (soteriology), which belike to emerge from the perusal of the residue Church Father's work. The units of this disquisition correspond with equal in number critical readings or with levels of treatment of the chrysostomic encomiums. Initially we brand the especial philological aspects that frame this particular philologic type as well as the apodictic or theological character that assumes in Christian literature. Then, is presented the way wherewith Chrysostom elects the praising persons as historical patterns of applied soteriology and, finally, are pointed out the anthropological extensions and the hagiological investments of the subject, which reflect the particular intellectual demands of the historical period at which Chrysostom acted. The study of the chrysostomic encomiums reveals that their author was not an armchair of contemplative gaze but a shepherd of action. Chrysostom tried and achieved to accentuate the inspirators and protagonists of these particular works as applied examples of Christian faith and experience about the salvation. Thus, in accordance with the inspired Church Father, the ecclesiastical faith referring to the knowledge of God, the personal benediction and the salvation, is not theoretical syllogistic rank or notional arrest but product and achievement of personal ascesis and liturgical experience. The foregoing ascertainments confirm the brisk and permanent effort of Chrysostom to impropriate and verify empirically the endearing qualities of his heroes and, mainly, his beloved Apostle of Nations. So the various spiritual traits and parts that attributes Chrysostom to the praising Saints, as the ironbound exercitant and charismatic monk, the perfervid missionary and preacher, the heroic martyr, the ideal ecclesiastical shepherd and leader, must equally also attributed to the physiognomy, the mission and the offer of the praiser himself.

Actualitatea omiliilor hrisostomice la epistolele pauline

Pr. Conf. Univ. Dr. Constantin BĂJĂU

Introducere. Sfântul Ioan Gură de Aur, cel mai de seamă reprezentant al școlii exegetice biblice din Antiohia, a tâlcuit Sfânta Scriptură clar și tradițional, științific, dând cuvintelor o interpretare gramaticală și istorică, combătând extrema alegorismului alexandrin și urmând calea de mijloc a interpretării. Cea mai mare parte a activității sale s-a desfășurat în Antiohia, această metropolă a creștinătății răsăritene. Acolo întâlnim pentru prima dată numele de creștin, care era atribuit celor ce urmau învățăturile Domnului. În Antiohia, școala creștină se afirmă la sfârșitul veacului al III-lea, luptând contra ereticilor gnostici, arieni și apolinariști, lucrând mai mult pentru tâlcuirea Scripturii, adică în exegeza biblică. Vorbind de școala antiohiană, nu restrângem înțelesul ei la o școală cu profesori și elevi, ci înțelegem gruparea ierarhilor ortodocși din jurul Antiohiei, care au tâlcuit Scriptura în sens literar. Dar reprezentanții aceștia dau caracterul unei școli biblice adevărate, creând un curent nou, ce va influența întreaga Biserică¹.

Sfântul Ioan Gură de Aur îndeamnă adeseori pe creștinii cărora se adresează ca ei să nu rămână doar la explicațiile pe care le primesc în decursul celor câteva ore de ședere în biserică, ci să meargă acasă și, luând exemplarul Scripturii, ce nu trebuie să lipsească din nici o locuință de creștin, să parcurgă din nou textul auzit în lăcașul sfânt, reamintindu-și cele rostite de preot. Prin lectura aceasta, ce trebuie să devină o obișnuință, vor putea să rețină încă și ideile cele mai dificile. Neîntrecutul păstor de suflete s-a străduit să îi convingă pe toți că, după primirea botezului, cea dintâi datorie a fiecărui creștin este aceea de a cunoaște temeinic Sfânta Scriptură, fiindcă citind-o și înțelegând-o, ei aveau la îndemână un mijloc puternic pentru salvarea propriilor suflete. Cât despre cei care aduceau ca motiv, pentru lipsa lor de lectură biblică, mulțimea ocupațiilor, le atrage atenția că sunt prea preocupați de griji trecătoare și nu acordă prioritate lucrurilor cu adevărat importante și veșnice. Lipsa timpului nu poate fi o scuză, ca și lipsa unui exemplar al Scripturii. În fine, nici greutatea înțelegerii textului nu este o piedică de netrecut². Toate aceste motivații se regăsesc în

¹ Pr. Dr. Mihail Bulacu, *Școala exegetică biblică din Antiohia*, București, 1931, p. 10, 13, 16, 20.

² *Ibidem*, p. 27-28.

comportamentul omului modern, al creștinului zilelor noastre. Muștrările pe care Sfântul Ioan Gură de Aur le adresează au poate în prezent o arie și mai largă de destinațari. Necunoașterea Scripturilor are ca urmare înmulțirea ereziilor, dar și pierderea mântuirii, datorită unei vieți pline de păcate³.

Marele Ierarh nu înțelege să identifice cunoașterea Scripturii de către creștini cu o simplă lectură, separată de biserică, cu diferitele înțelesuri la care poate ajunge fiecare, ci subliniază cunoașterea pe care numai Biserica o poate da, ca una ce este singura împlinire în această lucrare. Este la fel de actuală concepția sa despre citirea și ascultarea Scripturii de orice creștin, dar și despre interpretarea ei doar în legătură cu biserica, ierarhia bisericească și amvonul. Fiindcă acolo găsim dreptarul adevărului și tradiția⁴.

În exegeza hrisostomică, cuvintele scripturistice nu sunt luate separat de alte cunoștințe, de care autorul ține cont (timpul scrierii, autorul, cele care preced totul și cele care urmează). Cauzele, locurile, persoanele și celelalte sunt factori esențiali în interpretare. Viața și obiceiurile, geografia Țării Sfinte, împrejurările scrierilor și celelalte sunt cunoștințe indispensabile și dovada realismului de care dă dovadă Sfântul Părinte. El vede în lucrarea sa un studiu serios, ce presupune cunoștințe și competență⁵.

Exegeza hrisostomică se caracterizează prin măsură și disciplină. De aceea, utilizarea argumentelor patristice luate din opera Sfântului Părinte poate fi făcută cu toată încrederea privind ortodoxia lor. În omilii, îi îndeamnă pe creștini ca, luând duminica de dimineață Sfânta Scriptură, să citească pericopa evanghelică a zilei aceleia, să o cerceteze cu atenție și apoi să asculte predica preotului. În acest mod, preotul va avea o lucrare mai lesne de împlinit, când ascultătorii săi au o idee asupra celor pe care le va expune⁶. Principiul școlii antiohiene vizează așadar popularizarea interpretării biblice, însă și menținerea legăturii neîncetate cu amvonul tâlcuit.

Asemenea Sfinților Părinți Capadocieni, Sfântul Ioan Gură de Aur a admis inspirația Sfintei Scripturi în întregime, fără a o extinde la expresii, cuvinte și litere, ea însemnând înrăurirea Sfântului Duh de a păzi pe scriitorii biblici de rătăcire. Școala antiohiană a făcut tâlcuirea, căutând mai întâi sensul literal-istoric-gramatical și numai după aceea, dacă el exista, sensul alegoric-tipologic. Metoda aceasta a influențat și pe Sfinții Părinți Capadocieni. S-a acordat textelor interpretate sensul potrivit, eliminând arbitrarul. Marele Ierarh a vrut să afle ideea sau sensul în însăși însemna-

³ Erezia este văzută de Sfântul Ioan Gură de Aur ca un abuz în utilizarea Scripturii, a cuvintelor ei și a ideilor pe care le cuprind, prin îndepărtarea de adevăr. Moderația de care dau dovadă lucrările Mare-lui Părinte bisericesc a înlăturat aceste erori.

⁴ Tâlcuirea hrisostomică este mereu în consens cu tradiția. Adeseori este repetat cuvântul Sfântului Apostol Pavel către Corinteni: „Vă laud, fraților, că de toate ale mele vă aduceți aminte și țineți cele ce v-am predat, așa cum vi le-am încredințat” (I Co 11, 12). Actualitatea exegezei hrisostomice, în spiritul școlii antiohiene, vine deci și din aceea că ea a apreciat tradiția, alături de cuvântul scris al Scripturii.

⁵ Pr. Dr. Mihail Bulacu, *op. cit.*, p. 38.

⁶ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilia la Evanghelia după Ioan, Omilia 11*, PG. 59, col. 77.

rea cuvântului, iar nu în simboluri. A plecat de la versetele biblice și s-a folosit de cunoștințele lui bogate de filologie, geografie, arheologie etc. A considerat însă că este obligația exegetului de a interpreta alegoriile, acolo unde ele există, fără a abuza de metodă, ca alexandrinii. Sensul numit alegoric, spiritual, tipologic, sau mistic nu este așadar exclus⁷. Sfântul Părinte atrage atenția că unele locuri din Scriptură trebuie să fie tâlcuite atât literar, cât și tipologic. Așa de pildă, jertfirea lui Isaac de către Avraam este pe de o parte un eveniment istoric din Vechiul Testament, deci trebuie să tâlcuim acel verset literar-istoric, însă este și tip al Jertfei Mântuitorului pe cruce, dacă tâlcuim tipologic, alegoric⁸.

Preocupările Sfântului Ioan Gură de Aur pentru tâlcuirea Sfintei Scripturi se regăsesc într-o operă vastă, impresionantă și actuală. Ea este oglinda strădaniei constante de a face pe creștini să cunoască în profunzime cuvântul lui Dumnezeu. Nu întreaga operă hrisostomică s-a păstrat, nu toate lucrările sale au ajuns până la noi. Cele cuprinse în colecția J.P. Migne⁹, și care constituie obiectul prezentului studiu¹⁰, sunt: *Omiliile la Romani* (32 omilii, în PG 60, col. 391-682); *Omiliile la I Corin-*

⁷ Tipul reprezintă realitatea istorică, având corespondentul într-un anti-tip, adică reprezentarea unui model în Noul Testament. Substratul istoric al tipului are deci o realizare ulterioară. Tâlcuind prima Epistolă către Corinteni, Sfântul Ioan Gură de Aur vede trecerea evreilor prin Marea Roșie ca pe tip al botezului creștin – Idem, *Omiliile la Epistola I către Corinteni*, PG 61, col. 247. Raportul tip-anti-tip este cel dintre figură și realitate, fără opoziție între ele. Mana dată evreilor în pustiu este chipul Sfintei Euharistii.

⁸ Idem, *Omiliile la psalmi*, PG 65, col. 209.

⁹ Prescurtări folosite pentru lucrările Sfântului Ioan Gură de Aur: PG – colecția J.P. Migne, Patrologia Graeca (prescurtare urmată de nr. volumului, cu indicarea coloanei, prescurtat col.); *La Romani* – *Omiliile la Epistola către Romani*; *La I Corinteni* – *Tâlcuire la Epistola I către Corinteni*; *La II Corinteni* – *Omiliile la II Corinteni*; *La Galateni* – *Explicarea Epistolei către Galateni*; *La Efeseni* – *Explicarea Epistolei către Efeseni*; *La Filipeni* – *Explicarea Epistolei către Filipeni*; *La Coloseni* – *Explicarea Epistolei către Coloseni*; *La I Tesaloniceni* – *Explicarea Epistolei I către Tesaloniceni*; *La II Tesaloniceni* – *Explicarea Epistolei II către Tesaloniceni*; *La I Timotei* – *Explicarea Epistolei I către Timotei*; *La II Timotei* – *Explicarea Epistolei a II-a către Timotei*; *La Tit* – *Explicarea Epistolei către Tit*; *La Filimon* – *Explicarea Epistolei către Filimon*; *La Evrei* – *Comentariu la Evrei*.

¹⁰ Traduceri în limba română ale omiliilor hrisostomice la epistolele pauline: *Omiliile la Romani*, trad. de Arhim. Teodosie Atanasiu, București, 1906, reeditare în trad. de Cezar Păvălașcu și Cristian Untea, Editura Christiana, București, 2005; *Comentariile sau Explicarea Epistolei I către Corinteni*, trad. de Arhim. Teodosie Athanasie, București 1908, reeditare în trad. de Constantin Făgețan, Editura Ortodoxă, Alexandria, 2005; *Omiliile la II Corinteni*, trad. de Teodosie Ploieșteanul, București, 1910; *Comentariile sau Explicarea Epistolei către Galateni*, de Arhim. Teodosie Atanasiu, Iași, 1901; *Comentariile sau Explicarea Epistolei către Efeseni*, trad. de Arhim. Teodosie Athanasie, Iași, 1902; *Comentariile sau explicarea Epistolei către Filipeni*, trad. de Arhim. Teodosie Athanasie, București; *Comentariile sau Explicarea Epistolei către Coloseni*, trad. de Arhim. Teodosie Atanasiu, București, 1905; *Comentariile sau Explicarea Epistolei I către Tesaloniceni*, trad. de Arhim. Teodosie Atanasiu, București, 1905; *Comentariile sau Explicarea Epistolei II către Tesaloniceni*, trad. de Arhim. Teodosie Atanasiu, București, 1905; *Comentariul sau Explicarea Epistolei I către Timotei*, trad. de Ep. Teodosie Ploieșteanul, București, 1911; *Comentariile sau Explicarea Epistolei a II-a către Timotei*, trad. de Ep. Teodosie Ploieșteanul, București, 1911; *Comentariile sau Explicarea Epistolei către Tit*, trad. de Ep. Teodosie Ploieșteanul, București, 1911; *Comentariile sau Explicarea Epistolei către Filimon*, trad. de Ep.

teni (44 omilii, în PG 61, col. 11-382); *Omilii la II Corinteni* (30 omilii, în PG 61, col. 381-610); *Omilii la Efeseni* (24 omilii, în PG 62, col. 9-176); *Omilii la Filipeni* (15 omilii, în PG 62, col. 177-298); *Omilii la Coloseni* (12 omilii, în PG 62, col. 299-392); *Omilii la I Tesaloniceni* (11 omilii, în PG 62, col. 391-468); *Omilii la II Tesaloniceni* (5 omilii, în PG 62, col. 467-500); *Omilii la I Timotei* (18 omilii, în PG 62, col. 501-600); *Omilii la II Timotei* (10 omilii, în PG 62, col. 599-662); *Omilii la Tit* (6 omilii, în PG 62, col. 663-700); *Omilii la Filimon* (3 omilii, în PG 62, col. 701-720); *Omilii la Evrei* (34 omilii, în PG 63, col. 13-236).

Rolul Sfintei Scripturi în educație. Lucrarea învățătoarească a Sfântului Ioan Gură de Aur se fundamentează pe tâlcuirea, pe înțelegerea Sfintei Scripturi și pe aplicarea în viață a învățăturilor ei. În Scriptură, a descoperit bogăția cuvântului revelat, predicat în biserică, în cadrul cultului divin. Se poate spune că omiliile hrisostomice devin mijlocul principal de împlinire a misiunii sale de păstor de suflete. Tâlcuind cărțile Noului Testament, Sfântul Părinte arată neîntrecutul folos al lucrării sale și roadele minunate ale acestei „livezi divine”. Descoperim în cuvântările sale „sentimentul curatei bucurii”, pe care îl aduce ascultătorilor. Acest sentiment se continuă și după plecarea din lăcașul sfânt, prin lectura Scripturii acasă. Fiindcă în lectura ei de către credincioși, autorul vede un mijloc puternic de a salva sufletele¹¹.

Fiecare creștin este îndemnat să aibă în casa lui un exemplar al Sfintei Scripturi, chiar și aceia care sunt mai săraci. Desigur, nu toți creștinii pot să înțeleagă unele dintre textele mai dificile. Tâlcuirea se face numai în biserică, de către ierarhie, care are acest drept. Sfântul Părinte însuși este un neegalat îndrumător al păstoriților în citirea cu folos a Scripturii, reșezând-o în drepturile ei de călăuzitoare a credincioșilor¹². Autorul recunoaște dreptul pe care îl are credinciosul de a citi Sfânta Scriptură individual, dar reamintește totodată îndatorirea de a păstra legătura cu ierarhia bisericească, singura în măsură să ofere și tâlcuirea cuvântului lui Dumnezeu, această comoară de mult preț¹³.

O atitudine hotărâtă are Sfântul Ioan Gură de Aur față de cei care căutau diverse motive ca să își justifice lipsa de interes față de citirea Scripturii. Unii vorbeau despre grijile casnice, despre copii, de pildă. Tuturor le atrage însă atenția că „de la necunoștința Sfintei Scripturi izvorăsc mii de rele” și necazuri, păcătuind. Citirea Scripturilor nu reprezintă doar o îndatorire a monahilor, ci a tuturor, inclusiv a celor care au familie. Fiindcă pentru Noe, de pildă, familia nu a fost o piedică în calea vir-

Teodosie Ploieșteanul, București, 1911; *Comentariu la Evrei*, trad. de Ep. Teodosie Athanasie, București, 1923.

¹¹ Pr. Dr. Mihail Bulacu, *op. cit.*, p. 26-27.

¹² Pr. Teodor Baba, „Opera exegetică a Sfântului Ioan Gură de Aur”, *MB XXXVIII* (1988), nr. 4, p. 33-34.

¹³ Arhimandrit Veniamin Micle, „Citirea și interpretarea Sfintei Scripturi după omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur”, *O XXXII* (1980) nr. 2, p. 275.

tuții¹⁴. Lectura cere o minte trează, pentru a nu trece cu ușurință peste pagini și pentru a descoperi bogăția lor neprețuită. Citirea repetată a fragmentelor mai dificile ușurează înțelegerea, ca și ajutorul harului divin și sfatul celor mai învățați.

Mijloacele de educare a creștinilor. Din toate omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur la epistolele Apostolului neamurilor reiese grija neostenită și preocuparea constantă, permanentă, pentru educarea păstoriților săi și pentru zidirea lor sufletească, pentru îndreptarea, sfințirea și mântuirea lor. Îl vedem pe Marele Ierarh străduindu-se să îndrepte sufletele ascultătorilor spre Dumnezeu, ajutat neîncetat de harul său și de o pregătire pe măsura slujirii pe care o îndeplinea. Îl vedem aplecându-se cu grijă de părinte asupra fiecărui suflet creștin în parte, lucrând pentru desăvârșirea lui. Găsim în opera hrisostomică prețioase informații de pedagogie creștină, vizând principiile, mijloacele și modalitățile de educație, care rămân și pentru dascălii creștini ai zilelor noastre la fel de actuale și eficiente¹⁵.

Un prim mijloc de educație, pe larg folosit, este exemplul, recomandat pentru creștinii de toate vârstele și aflați la oricare dintre nivelurile de pregătire. Mântuitorul nostru Iisus Hristos a dat exemple din natura înconjurătoare, binecunoscute ascultătorilor Săi. Marele Ierarh se oprește pe larg asupra exemplelor pe care le oferă Vechiul Testament: Noe, Moise¹⁶, sau Sfinții Apostoli, mai ales Sfântul Apostol Pavel. Ei „ne-au păstrat intactă icoana autentică, adică creștinismul în toată puritatea lui”, ducând o viață curată, fiind o adevărată lege vie și arătând semenilor prin fapte ceea ce cuprind literele Sfintei Scripturi. Dascălul creștin are datoria, mai mult decât oricine, să fie un exemplu pentru ucenici¹⁷.

Mijloacele de educație folosite de Sfântul Părinte sunt dovada insistenței și a fermității sale. Totul cu un discernământ deosebit, care i-a permis ca să aleagă „momentul binevenit”, pentru izbândă, când ascultătorii erau atenți la observațiile făcute lor, trezindu-le conștiința. Căci știa că „nici un suflet nu poate... să nu se rușineze și să nu plece ochii în jos, din cauza multor răutăți”, având sădit într-însul chiar de că-

¹⁴ *La Romani, Omilia 1, PG 60, col. 391.* Citirea Sfintei Scripturi este „preadulce” și „mai desfășătoare decât raiul”. Dacă florile unei grădini încântă vederea, dar se vestejesc repede, citirea Scripturii întărește mintea ca un zid, curăță conștiința și sădește în om virtutea. Dacă în livadă găsim flori, în Scriptură găsim „virtuțile dreptilor”. Sfântul Părinte numește Sfânta Scriptură „depozit de medicamente”, ce aduc mângâiere în orice suferință. Scriptura face pe creștin trândav pentru săvârșirea păcatului și îl întărește în viața sfântă – *La Coloseni, Omilia 9, PG 62, col. 361.*

¹⁵ Importantă, pentru înțelegerea conceptului de pedagogie creștină, este lucrarea: Pr. Mihai Bula-cu, *Pedagogie creștină ortodoxă*, București, 1935, vezi p. 411 și urm.

¹⁶ *La Coloseni, Omilia 4, PG 62, col. 329-330.* Să căutăm în Sfânta Scriptură cu atenție și vom găsi acolo „mii de icoane de viață virtuoasă”. Căci virtuoși au fost și unii dintre cei bogați, ca Avraam, dar și dintre cei săraci, ca Ilie. Alte exemple binecunoscute nouă sunt Iov, Sfântul Ioan Botezătorul, dreptul Lazăr sau sutașul Corneliu.

¹⁷ „A filosofa în cuvinte e un lucru ușor și pentru discipol, însă dascălul trebuie să îndemne și cu faptele, și cu conduita sa, căci aceasta mai ales îl face pe dascăl respectat” – *La Filipeni, Omilia 13, PG 62, col. 273.*

tre Dumnezeu sentimentul de rușine. Acest sentiment ușurează mult munca dascălului creștin¹⁸. Insistența nu trebuie despărțită de răbdare, pe care Sfântul Părinte o aseamănă cu apa curată, turnată de medici peste rană. Fermitatea presupune și hotărârea cu care se cuvine să ne îndepărtăm de orice păcat, încă și de cel mai mic, fiindcă de la unul neînsemnat, se poate repede ajunge și la păcate mai mari. Un alt mijloc de educație întrebuițat în omiliile hrisostomice este cel al muștrării, venită din partea dascălului, sau a păstorului de suflete¹⁹. Muștrarea este dublată de asprime, atunci când Sfântul Părinte vorbește celor care îi nesocoteau sfaturile, ba încă se simțeau plictisiți.

Marele păstor de suflete folosește, ca mijloc de educație, și teama, mai ales teama de pedeapsa veșnică și de gheena. Hristos Însuși amenință cu gheena, tocmai pentru a nu cădea noi într-însa și pentru ca „toți să câștigăm împărăția cerurilor”. Este preferabil să simțim asprimea cuvintelor păstorului nostru de suflete, decât să fim arși „pentru vecie” în flacăra²⁰. Un ultim mijloc de educație pe care îl prezentăm este cel al învățământului gradat. Sfântul Ioan Gură de Aur expune totul într-o ordine firească, ascendentă, pentru ca ascultătorii săi să aibă „un simțitor folos duhovnicesc”. Împotriva păcatelor se luptă treptat, începând cu lucrarea faptelor bune. Ideea de învățământ gradat o vedem de pildă în metoda de terapie a patimii iubirii de arginți, care începe cu înțelegerea „nimicniciei lucrurilor omenești”. Bogăția este asemănată cu o slugă ce fuge și este nerecunoscătoare, aducând mii de rele²¹.

Virtuțile creștine după Omiliile la Epistola către Romani. Tâlcuind pe larg Epistola Sfântului Apostol Pavel către Romani, Sfântul Ioan Gură de Aur abordează o tematică vastă de preocupări, care ținesc atingerea idealului desăvârșirii creștine, de către fiecare om, prin lucrarea virtuților.

Sfântul Părinte arată rolul Sfintei Scripturi în viața credincioșilor. Așa de pildă, în Psaltirea cea „plină de mii de bunătăți”, creștinul ce cade în ispite, va găsi multă mângâiere. Păcătosul va găsi „mii de datorii”. Săracul află liman de scăpare și dreptul, siguranță²².

¹⁸ *Ibidem*, Omilia 5, PG 62, col. 210.

¹⁹ *La Evrei*, Omilia 29, PG 63, col. 205. Când ucenicii sunt muștrați de către dascălii lor, ei să considere aceasta ca fiind ceva care vine din partea unor părinți plini de grijă față de sufletele lor. „Să răbdăm muștrările ce ni se fac și să ne silim de a nu păcătui, iar dacă păcătuim, să suferim dojană” – *Ibidem*, Omilia 4, PG 63, col. 45-46.

²⁰ *La Filipeni*, Omilia 7, PG 62, col. 227-228; tinerii să afle despre relele ce izvorăsc din obișnuința cu păcatul, iar oamenii maturi să aibă „frica de Dumnezeu, aducerea-aminte de gheena și dorința de împărăția cerurilor” – *La II Corinteni*, Omilia 7, PG 61, col. 452.

²¹ *La I Corinteni*, Omilia 11, PG 61, col. 94-95.

²² *La Romani*, Omilia 28, PG 60, col. 652. În necunoașterea Scripturilor este „izvorul” multor rele. „După cum cei lipsiți de lumină nu ar putea păși la sigur, tot așa și cei ce nu se uită la razele Sfintelor Scripturi... pășesc în întunericul cel mai grozav” – *Ibidem*, Omilia 1, PG 60, col. 391; și *ibidem*, Omilia 30, PG 60, col. 666.

Dintre toate virtuțile, autorul se oprește în chip aparte asupra virtuții iubirii creștine, cu puterea ei nemărginită. Căci nimic nu o poate birui, fiind „mai presus de orice”²³. Iubirea este ceva firesc și constitutiv firii noastre prin actul creației oamenilor de către Dumnezeu. Acesta a așezat-o în suflute și suflelele însele ne poruncesc să Îl iubim mai mult decât pe orice altceva, chiar dacă El nu are nevoie de iubirea noastră, ci noi suntem beneficiarii roadelor virtuții²⁴. Forma cea mai eficientă a iubirii este cea îndreptată spre semenii noștri. Prin aceștia, noi dovedim de fapt că Îl iubim pe Dumnezeu Însuși²⁵. Și iubirea străinilor este o formă de lucrare a acestei virtuți, urmând exemplul vechi-testamentar al lui Lot, ori al lui Avraam. Spirit practic, Sfântul Ioan Gură de Aur îi îndeamnă pe ascultătorii săi să îi găzduiască pe străinii care le călcau pragul casei²⁶. În fine, iubirea creștină se manifestă mai ales prin faptele bune, prin milostenie, săvârșită după criteriul simplu al posibilităților celui care oferă²⁷.

Virtutea credinței este un zid puternic și „mama tuturor bunătăților”. Ni se pune în față dreptul Avraam, îndemnându-ne să îl urmăm în credință²⁸. Și smerenia este o virtute de căpătâi a vieții creștine, fiind comparată în tărie cu diamantul, încă și mai tare, căci ține pe om mai presus de uneltirile diavolului. „Smerenia întărește și împu-ternicește pe om în orice împrejurări ale vieții”²⁹.

Dintre toate, virtutea milosteniei creștine este cea mai pe larg descrisă, împreună cu binecuvântatele ei roade, atât pentru cel care o săvârșește, cât și pentru primitor. „Predicatorul milosteniei” consideră că ea reprezintă o datorie a fiecărui creștin în parte. Însuși Dumnezeu voiește ca fiecare om să fie milostiv neconținut, purtând haina cu care această virtute ne împodobește. Milostenia aduce iertarea propriilor noastre păcate, o iertare pe care doar Dumnezeu o poate oferi, în măsura în care noi înșine am arătat milă față de semenii. Conștiința propriei păcătoșenii ne face să nu fim judecători aspri ai faptelor celorlalți. Mai mult decât oricare dintre lucrările omenești, milostenia se răsfrânge, prin roadele ei, chiar asupra săvârșitorului. Deoa-

²³ *Ibidem*, Omilia 9, PG 60, col. 474; Exemplu de iubire a oferit creștinilor Sfântul Apostol Pavel, care a săvârșit fapte prin care întrece pe ceilalți oameni – *Ibidem*, Omilia 15, PG 60, col. 546-547; *ibidem*, Omilia 5, PG 60, col. 430.

²⁴ *Ibidem*, Omilia 10, PG 60, col. 482; *ibidem*, Omilia 5, PG 60, col. 432.

²⁵ *Ibidem*, Omilia 23, PG 60, col. 619-621.

²⁶ *Ibidem*, Omilia 21, PG 60, col. 606-607; *ibidem*, Omilia 30, PG 60, col. 667. Forma cea mai dificil de pus în practică a virtuții creștine este iubirea vrăjmașilor. Creștinul care îl iubește pe vrăjmașul său, se aseamănă cu Dumnezeu. Cel ce răsar soarele deopotrivă peste cei buni, ca și peste cei răi – *Ibidem*, Omilia 10, PG 60, col. 482; *ibidem*, Omilia 22, PG 60, col. 613; *ibidem*, Omilia 27, PG 60, col. 647.

²⁷ „A da milostenie mult sau puțin, nu se judecă după măsura celor date, ci după puterea averii celor ce dau” – *Ibidem*, Omilia 19, PG 60, col. 594.

²⁸ *Ibidem*, Omilia 2, PG 60, col. 410.

²⁹ *Ibidem*, Omilia 20, PG 60, col. 602.

rece niciodată nu vom putea arăta atât de multă iubire de oameni, pe cât avem noi nevoie și primim din partea lui Dumnezeu³⁰.

Milostenia nu trebuie să se mărginească la o anumită categorie de oameni, ci să se adreseze deopotrivă celor goi, ori flămânzi, celor bolnavi, sau celor înmormâțiți, încă și celor datori, prin iertarea datoriilor. Milostenia se face cu banii, cu cuvintele, sau chiar îndemnând pe rudele noastre să lucreze. În ce privește timpul hărăzit milosteniei, acesta este, desigur, toată viața noastră. Mulți refuzau să fie milostivi, spunând că au copii și aceora trebuie să le lase cele agonisite. Ei greșeau, punându-și nădejdea în ceva cu totul nesigur, în loc să Îl facă pe Dumnezeu „Împreună-moștenitor și epitrop”. Părinții cu adevărat înțelepți lasă odraslelor lor ceva cu mult mai de preț: le lasă virtutea³¹. Întreaga predică hrisostomică este o chemare la a ne regăsi nobletea de oameni.

În omiliile la Epistola către Romani, Sfântul Ioan Gură de Aur ne îndeamnă adesea să fugim de păcatele de orice fel, fiindcă ține de puterea noastră. Nu păcatul este cel ce vine la noi, ci noi mergem spre el. Diavolul nu ne poate nici acesta sili, căci avem la îndemână arme puternice: pavăza credinței, coiful mântuirii și sabia duhului, fiind întăriți de rugăciunile înălțate neconținut, prin care cel viclean cade zdrobit sub picioarele noastre³². Prin atitudinea sa hotărâtă, creștinul se păzește și fuge de păcate, încă de la cele mai mici, care pot duce la altele mai mari. Fiindcă „cel ce se deprinde a spune despre fiecare păcat că nu este nimic, câte puțin va pierde totul”. Ezitarea, lipsa de hotărâre față de rele, deschide ușile sufletului pentru necuratul, care poate ajunge să „dărâme” zidurile cetății noastre. De aceea, creștinul trebuie să lucreze precum un medic, ce tratează bolile în stadiul lor incipient. Căci „luptele sunt mai ușoare la început”³³. Starea de păcătoșenie este una de boală, din care omul trebuie să iasă cât mai repede, spre a se însănătoși și a-și recăpăta libertatea, pe care păcatul i-a răpit-o. Eliberarea de păcate cere fapte bune, cere îndepărtarea de rele și de plăceri. Fiindcă plăcerile sunt cauza primejdiiilor și a nenumăratelor patimi³⁴.

³⁰ *Ibidem*, Omilia 14, PG 60, col. 536. Milostenia presupune în primul rând împlinirea nevoilor minime de existență ale semenilor noștri, însă în mod necondiționat și fără a cerceta cauzele care i-au adus în situația de a cere ajutorul. În fața celui care nu înțelegea că rolul său este să fie milostiv, iar nu judecător, Sfântul Părinte ia o atitudine hotărâtă, zicând: „Nu te înfricoșezi..., fiindcă îți cere un codru de pâine?... Dacă ți-ar cere argint și aur, poate că ai avea vreun cuvânt de îndoială. Dar când el se apropie spre a-ți cere hrana trebuitoare, de ce mai filosofezi degeaba? – *Ibidem*, Omilia 14, PG 60, col. 535.

³¹ *Ibidem*, Omilia 18, PG 60, col. 581; *ibidem*, Omilia 7, PG 60, col. 452-453; *ibidem*, Omilia 18, PG 60, col. 582.

³² *Ibidem*, Omilia 8, PG 60, col. 463.

³³ *Ibidem*, Omilia 12, PG 60, col. 505.

³⁴ *Ibidem*, Omilia 9, PG 60, col. 472; *ibidem*, Omilia 13, PG 60, col. 520. Trăind în această stare de păcătoșenie, omul lasă poftele să lucreze neîncetat în suflet. Căci poftele nasc mereu alte poftes, iar sufletul niciodată nu se arată a fi mulțumit – *Ibidem*, Omilia 24, PG 60, col. 628.

Descoperim în omiliile hrisostomice la Epistola către Romani o aspră critică a păcatelor trupești. Mai întâi, el opune virtutea iubirii semenilor păcatului invidiei³⁵. Un alt păcat, combătut în omiliile studiate, este vorbirea de rău a semenilor, dovada evidentă a lipsei de dragoste față de aceștia, mai ales când este săvârșit la ieșirea din lăcașul sfânt, îndată după slujbă. Cel care defăimează pe un creștin, nu va scăpa de judecată³⁶. În ce privește păcatul lăcomiei, al arghirofiliei, considerațiile Sfântului Părinte sunt la fel de actuale și în zilele noastre. Așa de pildă, dacă beția de vin duce la pierderea celui care o îmbrățișează, beția de bani vatămă multe suflete și duce chiar la războaie. Pentru arghirofil și pentru lacom, nu există nici prieteni, nici dușmani, căci totul ia forma banului³⁷.

Păcatul slavei deșarte, al vanității, care poate să îl trimită pe om în gheena, face din cel atins de el un rob al tuturor, care își disprețuiește sufletul, își neglijează virtutea, jertfindu-și propria mântuire. De aici, se nasc invidia, lipsa de minte, ori iubirea de argint. Totuși, autorul, ca un neîntrecut păstor, este optimist, propunând terapia sufletului bolnav. El cere să plecăm de la conștientizarea stării de păcat, mulțumind lui Dumnezeu³⁸. Cât despre avort, în diversele lui forme, acesta este socotit omor, faptă criminală, „de vreme ce nu numai că pe copilul născut îl omoară, ci împiedică chiar a se naște”, batjocorind darul lui Dumnezeu, socotindu-l chiar blestemat³⁹.

Sfântul Părinte pune în fața creștinilor perspectiva alegerii adevăratelor bunuri. Îi cheamă să fugă de lăcomie, în orice formă ar fi ea: lăcomia de bani, de haine, la mese, sau de orice poftă rea, spre a nu fi pedepsiți⁴⁰. Adevăratul bun, după care creștinul se cuvine să alerge, este sfințenia vieții sale, învrednicindu-se de harul lui Dumnezeu, în pace. Este un bun ce nu se sfârșește odată cu această viață, căci aduce „darul înfierii și păzește cu scumpătate sfințenia”. Mulțumirea și bucuria noastră sufletească nu țin de întâietate, nici de bani, sau de funcții, nu țin de puterea trupului, de luxul hainelor, fiind „succese duhovnicești”⁴¹.

³⁵ Lipsa de invidie se vede bine când creștinul se bucură pentru succesele semenilor – *Ibidem*, Omilia 7, PG 60, col. 447.

³⁶ *Ibidem*, Omilia 8, PG 60, col. 465-466. „Dacă noi ne purtăm astfel unii față de alții, de îndată vom fi cu toții sănătoși” – *Ibidem*, Omilia 8, PG 60, col. 466.

³⁷ *Ibidem*, Omilia 13, PG 60, col. 521-522.

³⁸ *Ibidem*, Omilia 17, PG 60, col. 569-570.

³⁹ *Ibidem*, Omilia 24, PG 60, col. 626.

⁴⁰ *Ibidem*, Omilia 6, PG 60, col. 441. Femeile creștine să aleagă podoabele cele nelegate de trup, să își împodobească sufletul cu podoabele ce nu se leapădă niciodată, fiind cerești. Adevărata femeie creștină înlătură podoabele hainelor, luxul aurărilor și ungerea trupului, lăsându-l în bună rânduială, spre a se îngriji de suflet. Căci „nici că se poate ca o femeie împodobită cu cele duhovnicești, să umble după astfel de lucruri de răs” – *Ibidem*, Omilia 30, PG 60, col. 665-668.

⁴¹ *Ibidem*, Omilia 1, PG 60, col. 400.

Popovăduirea cuvântului lui Dumnezeu, după *Omiliile la Epistola I către Corinteni*⁴². Marele Ierarh a considerat lucrarea de tâlcuire a Sfintei Scripturi ca o latură importantă a slujirii lui Dumnezeu și a semenilor și ca o datorie de care fiecare creștin trebuie să țină cont. Căci, dincolo de nevoia strădaniei neostenite și de cunoștințele adecvate necesare, cu toții suntem chemați la propovăduirea Cuvântului lui Dumnezeu⁴³.

În *Omiliile la Epistola I către Corinteni*, Sfântul Părinte atrage atenția asupra decăderii morale a societății păgâne a vremii și asupra distanței care îi desparte pe necreștini de mântuire. Cu toate acestea, atitudinea noastră nu trebuie să fie una de respingere, ci de compasiune, chiar de punere în viață a virtuții iubirii de semen, prin care lucrăm deopotrivă pentru mântuirea lor, dar și pentru mântuirea noastră. Păgânii nu înțelegeau semnificația Sfintei Cruci, considerând-o ca fiind o „nebunie”. Însă creștinii văd în aceasta înțelepciune și putere⁴⁴.

Înțelepciunea creștină, diferită de cea a păgânilor⁴⁵, este cu adevărat folositoare în lucrarea de propovăduire și nu vine din mintea iscoditoare a omului, fiind accesibilă deopotrivă celor neînvățați. În sprijinul ei este credința, ce contribuie la cunoașterea lucrărilor dumnezeiești. Sfinții Apostoli înșiși au fost oameni simpli, pescari, dar dogmele înțelepte pe care ei le-au primit mărturisesc puterea înțelepciunii Dascălului tuturor, a Domnului⁴⁶.

Mai mult decât filosofii păgâni, Sfinții Apostoli au primit ajutorul harului divin, care le-a dat puterea să străbată lumea, să o schimbe din rădăcine, chemând-o la mântuire. Propovăduirea lor a avut în centru pe Hristos Cel Înviat, pe care ei L-au cunoscut atât de bine⁴⁷.

Pilda vieții creștine a fost totdeauna un stimulent pentru ceilalți semen, ca ei să se transforme, urmându-le exemplul. Căci viața trăită autentic, respectând preceptele evanghelice, a avut mai multă forță de convingere decât cuvintele. Autorul vorbește despre „dovada prin fapte”, care întărește vorbele și despre forța de con-

⁴² Sfântul Ioan Gură de Aur a rostit aceste omilii în Antiohia, dar cele din urmă țin de activitatea sa la Constantinopol – Pr. Teodor Baba, „Opera exegetică a Sfântului Ioan Gură de Aur”, *MB XXXVIII* (1988), nr. 4, p. 31.

⁴³ Pr. Prof. Ioan Rămureanu, „Preotul slujitor al lui Dumnezeu și al oamenilor, după Sfinții Trei Ierarhi”, *BOR LXXXVIII* (1970), nr. 1-2, p. 99.

⁴⁴ Sfântul Ioan Gură de Aur, *La I Corinteni*, *Omilia IV*, PG 61, col. 30.

⁴⁵ Păgânii au căutat să înțeleagă totul cu ajutorul minții lor, pe când creștinii au pus înainte de toate credința, iar nu raționamentele omenești. Sfântul Ioan Gură de Aur arată că Dumnezeu a descoperit adevărurile Sale mântuitoare celor simpli și pe care lumea îi considera mai puțin importanți, dovedindu-și puterea și „smerind pe cei mari prin cei păruți mici” – *Ibidem*, *Omilia V*, PG 61, col. 40-41.

⁴⁶ *Ibidem*, *Omilia IV*, PG 61, col. 33; *ibidem*, *Omilia V*, PG 61, col. 39.

⁴⁷ *Ibidem*, *Omilia V*, PG 61, col. 43-44. Sfântul Ioan Gură de Aur subliniază necesitatea harului în lucrarea mântuirii fiecărui creștin – *Ibidem*, *Omilia V*, PG 61, col. 42.

vingere a vieții curate a oricărui creștin, ce trece dincolo de orice îndoială, fiind vrednică de crezare⁴⁸.

Lucrarea de propovăduire a cuvântului lui Dumnezeu cere neostenită strădanie, cere o permanentă stăruință. Fiindcă nereușita zilei de astăzi se poate transforma mâine într-un succes. Nici Sfinții Apostoli, cu tot zelul lor neegalat, cu toată puterea dumnezeiască ce lucra într-înșii, nu au convins pe toți cei cărora s-au adresat. „Plata”, răsplata de care se învrednicește lucrătorul pe „ogorul” cuvântului, rămâne însă întreagă, fiindcă se leagă de împlinirea datoriei în sine, și mai puțin de roadele ei, roade care, de altfel, nu depind doar de el, ci de buna intenție. Sfinții Apostoli au predicat Evanghelia deopotrivă celor mulți, ca și celor puțini, mai-marilor vremii, dar și celor „mici”, iar învățătura lor a fost primită cu succes, ajutați fiind de puterea Celui pe care Îl propovăduiau. Au disprețuit lucrurile prezente și au pus în fața celorlalți oameni virtutea, fără să aștepte răsplată pentru lucrarea lor⁴⁹.

Desăvârșirea creștină după omiliile la Epistola a II-a către Corinteni⁵⁰. Întâlnim în aceste omilii o dezvoltare a învățaturii despre virtuți, insistând asupra iubirii de Dumnezeu și de semenii, asupra credinței și a rugăciunii, a pocăinței și a milosteniei. Virtuțile sunt prezentate sub aspectul lor practic, lucrător. Ele fac pe cel ce le lucrează „mai strălucitor decât soarele”, în timp ce păcatul îl „scufundă” în mlaștina răutății⁵¹.

Sfântul Ioan Gură de Aur laudă iubirea lui Dumnezeu pentru neamul omenesc. Dumnezeu i-a iubit mai întâi pe oameni, aducându-le împăcarea și cerându-le să rămână în aceeași iubire față de El. Iubiți fiind de Dumnezeu Cel Atotputernic, suntem ocrotiți în același timp de vicleniile diavolului, care nu ne mai poate face nici un rău. Este o iubire care trece dincolo de vorbe, fiind dovedită prin fapte. Exemplul nostru este Însuși Hristos, care ne-a arătat iubirea Sa mai ales prin fapte. De aceea, Sfântul Părinte îndeamnă pe ascultători să arate aceeași dragoste lucrătoare, potrivit poruncilor celor mântuitoare⁵². Iubirea creștinilor față de semenii lor este văzută ca o poruncă, a cărei obligativitate este generală. Căci dacă am arăta iubire doar celor ce ne împărtășesc sentimentul acesta, atunci nu am fi cu nimic mai buni decât vameșii și decât „fiarele cele sălbatice”. Mai mult, lipsa iubirii este echivalată cu păcatul⁵³.

⁴⁸ *Ibidem*, Omilia III, PG 61, col. 28; *ibidem*, Omilia VI, PG 61, col. 53. Spiritul de jertfelnicie al creștinilor s-a văzut mai ales în vremea persecuțiilor, când mucenicii au suferit „cu buna lor voință”, arătând bărbăție și tărie încă mai mare decât diamantul, convingând astfel pe mulți să îmbrățișeze credința în Hristos – *Ibidem*, Omilia IV, PG 61, col. 35.

⁴⁹ *Ibidem*, Omilia III, PG 61, col. 30; *ibidem*, Omilia VI, PG 61, col. 50-51.

⁵⁰ Sfântul Ioan Gură de Aur a rostit omiliile la Antiohia, când era preot și la Constantinopol, ca arhiepiscop – Panagiotou Hristou, *Patrologia greacă*, vol 4, Tessaion, 1989, p. 255 (în limba greacă).

⁵¹ Sfântul Ioan Gură de Aur, *La II Corinteni*, Omilia 28, PG 61, col. 592.

⁵² *Ibidem*, Omilia 30, PG 61, col. 608.

⁵³ *Ibidem*, Omilia 27, PG 61, col. 586-587.

Unită cu iubirea, virtutea credinței este o altă componentă fundamentală a vieții creștine, ea aducând bunurile veșnice, netrecătoare, împreună cu iertarea păcatelor⁵⁴.

Multe dintre omiliile hrisostomice cuprind într-însese frumoase rugăciuni. În general, îndemnul la rugăciune este prezent în fiecare cuvântare, cu convingerea că rugăciunea este dovada iubirii de Dumnezeu. Un loc aparte trebuie să ocupe rugăciunea de mulțumire pentru binefacerile primite, înduplecând astfel bunătatea lui Dumnezeu pentru a primi ajutor încă și mai mare. Creștinul are datoria să convingă pe semenii săi să mulțumească, la rândul lor, neîncetat lui Dumnezeu, urmând exemplul Sfântului Apostol Pavel. Rugăciunea publică are și ea rolul ei în viața membrilor Bisericii. Sfântul Ioan Gură de Aur îndeamnă pe ascultători să se adune la un loc, rugându-se „unii pentru alții”. Iar pacea lăuntrică, ce trebuie să însoțească pe creștinul ce se roagă, să fie o extensie a păcii între el și semenii săi⁵⁵.

Dintre virtuțile creștine, Sfântul Ioan Gură de Aur se oprește mai mult în aceste omilii la cea a milosteniei. Cât de importantă este ea, rezultă din faptul că autorul o consideră dar al lui Dumnezeu, prin care oamenii se aseamănă cu Acesta. O primă condiție a milosteniei este buna-voință a săvârșitorului și convingerea că gestul ajutorării semenilor nu reprezintă nicidecum o pagubă, ci o binefacere. O a doua condiție a milosteniei adevărate este aceea de a nu cerceta cu de-amănuntul pe primitorul darului nostru, ci să fim, spune Sfântul Ioan Gură de Aur, „cu mâinile pline”. O altă condiție a milosteniei adevărate este conștiința săvârșitorului ei că printr-însa aduce o jertfă bineplăcută lui Dumnezeu, care o primește în chipul săracului miluit de noi⁵⁶. Milostenia oferită celorlalți trebuie să devină și pentru săvârșitor un îndemn la o viață mai cumpătată. În plus, să fie săvârșită pe măsura posibilităților omului, după averea sa⁵⁷, nu din dorința de a dobândi slava deșartă, ci pentru a deveni împreună-lucrători cu Hristos pentru mântuirea noastră. În fine, milostenia să nu se transforme în risipă, îndreptată spre paraziți, sau lingușitori⁵⁸.

⁵⁴ Fiindcă Dumnezeu „este mai vrednic de credință decât toți oamenii” – *Ibidem*, Omilia 9, PG 61, col. 462.

⁵⁵ *Ibidem*, Omilia 2, PG 61, col. 398-399.

⁵⁶ „Cel ce face milostenii, trebuie să se bucure, nu să se nemulțumească”, fiindcă darul nostru se va înmulți în ceruri – *Ibidem*, Omilia 16, PG 61, col. 516. Sfântul Părinte învață: „Când vezi un sărac credincios, închipuie-ți că ai văzut un jertfelnic...Nu numai să nu-l batjocorești, ci încă să te sfiești de dânsul...Apără-l, că numai așa vei putea și tu să ai milostiv pe Dumnezeu și te vei învrednici de bunurile făgăduite...Nimic nu poate aprinde atât de mult focul Duhului, precum untdelemnul milosteniei, vărsat cu îmbelșugare” – *Ibidem*, Omilia 20, PG 61, col. 539-540.

⁵⁷ Perspectiva așezată în fața creștinilor este cea a dobândirii adevăratei bogății, care nu se regăsește în bunurile materiale, ci în sufletele oamenilor. Este nevoie de deschiderea conștiinței și de înlăturarea lăcomiei, mai ales în ce privește hrana. Fiindcă, spune Sfântul Părinte, dorința de mâncăruri alese slăbește trupul și îi adună boli – *Ibidem*, Omilia 12, PG 61, col. 488-489.

⁵⁸ *Ibidem*, Omilia 19, PG 61, col. 534; *ibidem*, Omilia 13, PG 61, col. 495. Spiritul de solidaritate cu ceilalți oameni reprezintă o însușire a adevăratului creștin, dator să caute „dragostea și prietenia aproapelui”, dar și să ofere ajutorul său celorlalți. Acest spirit de solidaritate cu semenii se vede cel mai bine în momentele grele, în încercările prin care fiecare trece. Atunci mai ales cei puternici și bogați au

Milostenia nu poate fi lucrată rodnic fără pocăință și post, realități mereu prezente în viața fiecărui creștin. Să adăugăm smerenia, care îl caracterizează pe adevăratul trăitor în Hristos. Un astfel de om va plânge păcatul celui care îi face rău, cerând iertare lui Dumnezeu în locul lui⁵⁹. Cât despre răbdarea suferințelor cu blândețe, ea constituie însușirea unui suflet puternic, care este în felul său un mucenic. Sfântul Ioan Gură de Aur reamintește că există și o mucenicie fără vărsare de sânge. Exemplu este dreptul Iov, care a îndurat lovituri mai grele decât ar fi putut răbda orice om, rezistând cu tărie la toate încercările⁶⁰.

Scurtă mențiune asupra Comentariului hrisostomic la Epistola către Galateni. În această scurtă lucrare, Sfântul Ioan Gură de Aur ne îndeamnă să nu judecăm pe semenii noștri, ci să ne gândim că „nu este om fără defecte”. Să nu fim controlori aspri ai greșelilor altora, ci să le purtăm acele greșeli, „pentru ca și alții să le poarte și să le sufere pe ale noastre”. În trupul bisericii sunt mădule diferite, precum diferite sunt pietrele care intră în construcția unei clădiri. Fiecare membru are funcția sa, ca în organismul uman, fiecare îngăduindu-se cu ceilalți. Sfântul Părinte critică păcatul sinuciderii, însă cere să nu îi acuzăm pe cei care l-au săvârșit, să nu îi condamnăm, chiar dacă pe unii dintre ei Dumnezeu îi va pedepsi ca pe niște ucigași. Fiindcă „dacă a omori pe alții este un fapt rău, cu atât mai mult a se omori pe sine”⁶¹.

Regăsim și elemente de pedagogie creștină. Stă în sarcina noastră să oferim celorlalți o educație bună. Ucenicii să asculte pe dascălii lor, chiar dacă nu le face plăcere. Avem datoria să ascultăm pe mai-marii bisericii, „care viețuiesc cu blândețe și după harul lui Dumnezeu”. Creștinii, în general, să nu își judece semenii, cu atât mai mult pe dascălii lor. În fine, Legea Vechiului Testament a fost un pedagog, dar pentru creștini a venit harul. Și precum vizitii cei buni nu au nevoie de bici, spre a mâna caii, la fel și spiritul uman, lucrând virtuțile, nu mai are nevoie de îndemnul legii celui vechi. Legea, spune Sfântul Ioan Gură de Aur, nu este rea, ci este „inferioară Sfântului Duh”⁶².

Profilul moral al adevăratului creștin după tâlcuirea Epistolei către Efeseni. Omiliile au fost rostite pe când Sfântul Părinte era preot în Antiohia⁶³. Ele reprezintă un minunat buchet de sfaturi și îndemnuri cu privire la comportamentul adevăratului creștin.

Viața creștinului nu poate fi despărțită de viața Bisericii, de trăirea în comuniune și înțelegere cu membrii ei, de înțajutorare și îngăduință reciprocă. În afara aces-

datoria să își arate mila și bunăvoința, spre a se învrednici, la rândul lor, de bunăvoință din partea lui Dumnezeu – *Ibidem*, Omilia 17, PG 61, col. 520-522.

⁵⁹ *Ibidem*, Omilia 4, PG 61, col. 426.

⁶⁰ *Ibidem*, Omilia 1, PG 61, col. 389-391; *ibidem*, Omilia 1, PG 61, col. 389-391.

⁶¹ *La Galateni*, PG 61, col. 611-681.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Panagiotou Hristou, *Patrologia greacă*, vol. 4, Tesalonic, 1989, p. 285 (în limba greacă).

tui mod de viață, dragostea creștină îngheață, iar faptele nevrednice ne împiedică să ne bucurăm de roadele ei, aducând dezbinare și supărând pe Dumnezeu⁶⁴.

Sub aspect liturgic-sacramental, viața creștinului este legată organic de Dumnezeiasca Taină a Euharistiei. Creștinul se împărtășește din Trupul și din Sângele Domnului, care nu se deosebește de Trupul Domnului de la Cina cea de Taină și nici de „Trupul Celui ce este în ceruri și închinat de îngeri”. Se arată rolul mântuitor al Dumnezeieștii Euharistii, insistând asupra realismului elementelor ei. Pentru care se cere pregătire și vrednicie din partea celor ce se împărtășesc, întrucât mulți spuneau Marelui Ierach că, în Sfântul Mare Post, sau la Epifania Domnului, primeau Sfintele Taine, mai mult din obișnuință, decât le impunea cugetul, fiind lipsiți de „sinceritatea și curățenia sufletului”. Ori creștinul adevărat se poate apropia de Sfânta Jertfă, „de care se înfricoșează și îngerii”, numai după ce mai înainte și-a curățit buzele sale necurate⁶⁵.

În centrul preocupărilor operei hrisostomice se află omul și strădania neobosită a Sfântului Părinte de ridicare morală a lui, de integrare în ansamblul vieții Bisericii și de participare la viața ei sacramentală. Iar în strădaniile fiecărui om nu rămân ca bază propriile lui puteri, căci nimic din ceea ce el săvârșește „mare și generos” nu poate face fără a primi un „impuls de sus”⁶⁶.

Sfântul Ioan Gură de Aur stăruie pe larg asupra virtuților și a rolului lor în viața creștinilor. Fără virtuți, omul apare „slut și deformat”, mai urât decât ar fi din pricina goliciunii trupului. „Starea de slutenie” pe care o aduce păcatul este văzută mai ales de Stăpânul a toate și de sfinții îngeri. Un astfel de om, pierzându-și „haina virtuții”, nu va mai căpăta iertare. Iar când diavolul îl vede pe om „dezbrăcat de virtute”, îl „înnegrește” cu funingine, îl rănește și îl îndeamnă la păcatele cele mai mari. Omul trebuie, de aceea, să aleagă între haina bogăției și haina virtuții, pe cea din urmă. Fiindcă păcatele desfrânării și arghirofiliei strică haina virtuții, așa cum moliile strică fără cruțare hainele. „Pe acestea să le lepădăm, ca să devenim drepti și să ne îmbrăcăm în omul cel nou”. Atitudinea Sfântului Ierarh în lupta cu păcatele și viciile este plină de optimism și imprimă ascultătorilor săi încredere. El dovedește că virtutea nu este grea și nici nu este greu de practicat. Dovadă stă viața pustnicilor, care s-au retras în munți, plecând de la casele lor, trăind în singurătate, îmbrăcându-se în sac, locuind modest, trăind în post și ajunări. Creștinului de rând nu i se cere să ia asemenea decizii radicale, ci i se cere doar cumpătare și deci înlăturarea lăcomiei și a păcatului⁶⁷.

Pe drumul renunțării la cele lumești au mers mulți semeni ai noștri, chiar dintre cei mai bogați, care mai înainte au trăit în dezmierdări, dar care au schimbat o astfel de viață cu una „aspră și anevoioasă”. Au fost nu doar bărbați, ci și femei, chiar tinere fete, fecioare „aprinse de focul lui Hristos”, care au avut puterea să lepede

⁶⁴ *La Efeseni*, XI, PG 62, col. 85.

⁶⁵ *Ibidem*, III, PG 62, col. 27-28.

⁶⁶ *Ibidem*, V, PG 62, col. 41.

⁶⁷ *Ibidem*, XIII, PG 62, col. 97.

trândăvia, dovedindu-se a fi cu nimic mai prejos decât „niște luptători voinici” contra diavolului. Sfântul Părinte nu le cere ascultătorilor săi să lucreze cele mai presus de natura lor omenească, ci să înceapă cu împlinirea poruncilor obișnuite, ca de pildă cu aceea de a nu răpi bunurile semenilor⁶⁸.

Dintre virtuțile creștine, se insistă cel mai mult asupra iubirii, această „fortăreață, care nu ne va lăsa să pățim ceva rău”. Roadele ei sunt nenumărate în viața celui care o trăiește. Unde se găsește iubirea, acolo unde ea este însoțită de prietenie, nimic din cele viclene nu își află locul. Totuși, Sfântul Ioan Gură de Aur nu vede virtutea iubirii creștine decât lucrătoare, îndemnându-ne să o practicăm, căci altfel ea „iute dispare și este sprintenă la plecare”. Avem în față dragostea lui Dumnezeu pentru noi, prin care El a unit cerul cu pământul, „a pus pe om pe tronul lui Dumnezeu” și L-a arătat pe Acesta pe pământ⁶⁹. Iată și motivul pentru care noi trebuie „să practicăm dragostea, ca să ne învrednicim de bunurile făgăduite”⁷⁰.

Cel lipsit de milostenie este „mai rău chiar decât barbarii”. În legea veche existau măsuri menite să vină în ajutorul săracilor. În legea nouă, ele devin o datorie, a cărei neîmplinire aduce pedeapsa focului cel nestins, „gătit diavolului și îngerilor lui”. Lipsa de milostenie supără pe Dumnezeu mai mult decât orice alt păcat. Faptele bune trebuie să fie săvârșite în ansamblul lor, asemenea și virtuțile, spre a fi cu adevărat de folos omului. Căci nu ajută cu nimic înțelepciunea lipsită de milostenie, ori milostenia făcută din bunuri furate. „Nu e de ajuns numai o faptă bună, spre a ne prezenta cu curaj înaintea tronului lui Hristos, ci ne trebuie... toate faptele bune”⁷¹.

Creștinul trebuie să mulțumească lui Dumnezeu nu doar pentru binefacerile arătate, pe care le primește, ci și pentru cele nearătate, căci în toate modurile El ne face bine⁷². Nu ne este de folos dacă vom scoate din ogorul sufletului spinii păcatelor, atât timp cât nu vom arunca în acest ogor semințele cele folositoare, căci altfel osteneala va rămâne zadarnică.

Atitudinea adevăratului creștin este aceea de iertare a semenilor, când ei ne-au nedreptățit. Căci astfel îi îmblânzim, le atingem sufletele. Răzbunarea aduce vătămare tuturor. Răsplătind nedreptatea cu blândețea, domolim iuțimea semenilor. Sfântul Părinte îndeamnă cu căldura sa de păstor al sufletelor: „Ai suferit vreun rău? Răsplătește-l cu bine, pentru că astfel îți vei răzbuna pe dușman. Dacă tu te arunci asupra lui, toți te vor disprețui, tot așa ca și pe dânsul, iar dacă tu ai răbdat..., pe tine toți te vor... admira, iar pe acela toți îl vor acuza”⁷³.

⁶⁸ *Ibidem*, XIII, PG 62, col. 98.

⁶⁹ *Ibidem*, IX, PG 62, col. 74. Dovada iubirii noastre pentru Dumnezeu este chiar iubirea vrăjmașilor, prin care noi îl imităm, pentru că în realitate nu dușmanul nostru îi facem bine, ci nouă – *Ibidem*, VII, PG 62, col. 53, 56.

⁷⁰ *Ibidem*, IX, PG 62, col. 75-76.

⁷¹ *Ibidem*, IV, PG 62, col. 34, 36.

⁷² *Ibidem*, XLX, PG 62, col. 130.

⁷³ *Ibidem*, XVI, PG 62, col. 114.

Lupta cu păcatele este lupta dusă de fiecare om care conștientizează greșeala săvârșită. Sfântul Ioan Gură de Aur cere creștinilor să nu împărtășească punctul de vedere al păgânilor despre păcate. Aceștia considerau murdăria corpului, îngroparea morților, ori nunta, ca păcate. Se spălau după înmormântarea la care participau, dar de păcate nu se curăteau niciodată. Erau arghirofili, superstițioși „până la ridicol” și „întunecați cu mintea”. Creștinii râd de toate acestea și trăiesc în lumină, „neavând nimic comun cu pământul”. Se tem de păcat, ca să nu supere pe Dumnezeu, dar râd de superstiții, mulțumind Stăpânului tuturor⁷⁴.

În tâlcuirea Epistolei către Efeseni se vorbește și despre păcatul lăcomiei, asemănată cu „o stricăciune mai rea decât toate celelalte”. Lucrul la care ne lăcomim se va pierde, dar păcatul va rămâne, urmându-ne în veci⁷⁵. Alt păcat combătut este mânia. Există însă și o mânie bună, recomandată tuturor. Este mânia împotriva păcatelor proprii, care biciuiește astfel conștiința, întocmai ca un judecător neînduplecat al greșelilor proprii. În acest fel, mânia devine folositoare, devine cu adevărat o armă contra vicleanului diavol⁷⁶.

Cât despre mustrare, există și o formă potrivită a acesteia. Este mustrarea bună a semenilor, după dreptate, fără ură, din dragoste pentru Hristos, spre a nu cădea în prăpastia păcatelor. Căci nu este cu adevărat un semn de prietenie să încărcăm pe semenii de laude și salutări, mai ales când nu le merită, ci să îi muștrăm, fără supărare⁷⁷.

Păcatele țin de libertatea omului. Virtutea și păcatul sunt precum sănătatea și boala. Așa de pildă, minciuna și jurământul nu vin din vreo necesitate, sau nevoie, fiind chiar împotriva naturii. Omul greșește, săvârșind acele păcate de bunăvoie. Jurămintele rostite spre a fi crezuți de semenii nu ne fac nicidecum mai credibili în ochii semenilor, fiindcă încrederea lor în noi ține de purtarea noastră, iar nu de jurămintele depuse. „Jurământul este de prisos, este chiar o dovadă mai mult de necredință, decât de credință”, este și dovada lipsei de respect pe care o arătăm față de cele sfinte, pe care le invocăm în cuvintele noastre⁷⁸.

Sfântul Ioan Gură de Aur ne îndeamnă să nu săvârșim păcate cu limba, fiindcă „gura duhovnicească nu pronunță cuvinte insultătoare”. Din contră, să rostim cuvinte plăcute, ce aduc mult câștig, pe când insultele aduc mari pagube. O astfel de atitudine nu cere cheltuieli, ci numai înfrânarea gurii, cere să oprim limba de la ascultarea celor nepotrivite. Cuvintele rostite să nu fie zadarnice, căci de la ele se cade în diverse absurdități. Iată de ce trebuie să ne înfrânăm curiozitatea, să nu vorbim mult și fără rânduială⁷⁹.

⁷⁴ *Ibidem*, XII, PG 62, col. 92.

⁷⁵ *Ibidem*, XXIV, PG 62, col. 175.

⁷⁶ *Ibidem*, II, PG 62, col. 21.

⁷⁷ *Ibidem*, XVIII, PG 62, col. 123, 126-128.

⁷⁸ *Ibidem*, II, PG 62, col. 21.

⁷⁹ *Ibidem*, XIV, PG 62, col. 104, 106; *ibidem*, XIX, PG 62, col. 133; *ibidem*, XVII, PG 62, col. 119; *ibidem*, XV, PG 62, col. 109.

Sfântul Ioan Gură de Aur, apostolul săracilor și propovăduitorul milosteniei, îndeamnă adeseori să fie lepădată "dragostea banilor și a onorurilor"⁸⁰. El cere stăpânilor să aibă o atitudine creștinească față de supușii lor. Îi oprește de la pedepsele fizice, sfătuindu-i să nu îi bată pe cei mai mici decât ei și cu atât mai mult să nu apeleze la astfel de metode brutale din cauza unor greșeli oarecare. Raporturile stăpânilor cu supușii lor trebuie să intre în sfera legăturilor dintre creștini, dintre frați. Stăpânii să fie deopotrivă dascăli ai celor care îi slujesc, străduindu-se să îi îndrepte, făcând ceea ce depinde de ei⁸¹.

O atenție deosebită este acordată educației copiilor în spirit creștin, „întru învățătura Domnului”. Grija părinților să nu se îndrepte spre a-și îmbrăca odraslele cu „acoperăminte exterioare”, ci pentru a le dăruia adevărata bogăție și slavă, care ține de cele interioare. Bogăția are în general asupra copiilor un efect vătămător, făcându-i să neglijeze lucrurile importante ale vieții. Copiii trebuie pregătiți să reziste la împrejurările potrivnice și să nu se sperie de acestea, fiind crescuți în învățătura Domnului, spre a dobândi răsplată. Părinții au datoria să îi convingă pe fiii lor că viața prezentă nu este o prioritate. Părinții care cresc copii neascultători, nu sunt demni de împărăția lui Dumnezeu, ci vor da seama în fața Acestuia, „dacă nu le vor da învățătura cuvenită”⁸².

Sfântul Ioan Gură de Aur dezvoltă tema familiei creștine, în care bărbatul se învrednicește de respect, ca unul ce este cap. Căci acolo unde capul nu este bun, trupul nu va putea înfrunta nici cel mai mic atac din afară. Creștinul are datoria să disprețuiască averea, ținând virtuțile cu frică de Dumnezeu și atunci căsătoria sa va fi fericită. El se cuvine să se îngrijească de casa sa, arătând blândețe și îngăduință, câștigându-și astfel autoritatea. Bărbatul este sfătuit să petreacă împreună cu soția în sinceritate, cât mai mult timp să-i spună adevărul, spre a fi curat de orice bănuie. Soțiile creștine să nu fie împătimate după bani, nici să nu își mure soții, punându-le în față exemplul celor care au dobândit averi, umilindu-i. Soția creștină înțeleaptă și iubitoare va prefera să îi aibă pe bărbat lângă dânsa, „chiar de nu i-ar procura nimic”. Unei astfel de atitudini, soțul să nu îi răspundă niciodată cu violență, ci cu blândețe și sfaturi, cunoscând slăbiciunile firii omenești⁸³.

Plin de optimism, Sfântul Părinte descrie imaginea familiei creștine ideale, cu „căsuța” ei plină de veselie și seninătate, de care sunt atât de departe insultele. Este familia înfrumusețată cu cea mai aleasă podoabă, în care „suflă” „vântul moderației”, aducând o mireasmă plăcută. Soțul are datoria să-și îndemne soția să mulțumească neîncetat lui Dumnezeu. Să îi laude demnitatea, blândețea și prudența, pregătind-o, pe calea cuvintelor, spre o filosofie înaltă. O parte importantă a vieții de

⁸⁰ *Ibidem*, X, PG 62, col. 80; *ibidem*, XXIII, PG 62, col. 168.

⁸¹ *Ibidem*, XV, PG 62, col. 109-110.

⁸² *Ibidem*, XXI, PG 62, col. 154.

⁸³ *Ibidem*, XX, PG 62, col. 143-144.

familie este consacrată rugăciunii săvârșite în comun. Pildă să le fie celor doi soți virtuțile sfinților⁸⁴.

Aspecte dogmatice și morale în Omiliile la Epistola către Filipeni. Omiliile la Epistola către Filipeni se înscriu pe linia generală a cuvântărilor hrisostomice, fiind deopotrivă tâlcuiri ale textelor scripturistice, cât și lucrări dogmatico-morale. Aceste două direcții se întrepătrund și rezumă o paletă largă de preocupări teologice⁸⁵.

Cuvântările hrisostomice subliniază hristocentrismul vieții creștine. Sunt evidențiate mai ales roadele întrupării lui Hristos în viața noastră. Razele strălucitoare ale venirii Sale au împrăștiat întunericul neștiinței și al păcatului. Fiul lui Dumnezeu a lăsat de bunăvoie tronul părintesc, pentru mântuirea neamului omenesc, cel aflat în răutate și în păcat și, „ca un doctor iscusit, prepară medicamentele de mult preț”. Ne-a dat nouă antidotul nemuririi, „baia renașterii”, care deschide ochii celor păcătoși, le întărește sufletul și le înfrumusețează trupul. Din toate roadele însă, din toate binefacerile, cel mai de preț este iertarea păcatelor⁸⁶.

O altă temă este cea a rolului Crucii Domnului în viața creștină. Este o viață care trebuie trăită departe de nepăsare și dezmiardări. Crucea a fost numită de Sfântul Ioan Gură de Aur „obiectul de căpetenie al unui suflet ce se chinuie”. Se cuvine să primim cu adevărat roadele și puterea Crucii Domnului, prin care se săvârșesc Botezul, primind „pecetea harului” și hirotonia⁸⁷.

O altă temă dezvoltată în aceste omilii este cea a ereziilor și a atitudinii Bisericii față de eretici. Ereziile sunt numite „fabrici diavolești” și împreună cu „ereziaarii”, vor pieri. Analiza Sfântului Părinte începe cu Sabelie, a cărui învățătură greșită, expusă pe scurt, este combătută. Se continuă cu Marcion, care învață că „Dumnezeu, Care a făcut totul, nu este bun”. Cât despre ereticii Marcel, Fotinie și Sofronie, aceștia numesc Cuvântul o energie. Pe toți, „sabia Duhului” i-a doborât cu o singură lovitură⁸⁸.

Am spus despre Sfântul Ioan Gură de Aur că așează în centrul preocupărilor sale teologice omul. Și în omiliile la Epistola către Filipeni, el subliniază libertatea de voință a omului. Nici nu ar fi posibil ca omul să săvârșească ceva bun, dacă i-ar lipsi

⁸⁴ *Ibidem*, XX, PG 62, col. 145-147. Femeile au ca pildă pe Sara, Rebeca, Rahila, sau Ana, femeile din vechime, dar mai ales pe cele din timpul lui Hristos. Adeseori, spune Sfântul Ioan Gură de Aur, încă și în vremea sa, femeile au întrecut pe bărbați „în luptele duhovnicești” – *Ibidem*, XIII, PG 62, col. 99-100.

⁸⁵ Arhim. Theodosie Athanasiu, *Viața și activitatea Sfântului Chisostom*, în prefața traducerii sale: *Comentariile sau Explicarea Epistolei către Filipeni a celui între sfinți Părintelui nostru Ioan Chisostom*, București, 1903, p. X.

⁸⁶ *La Filipeni, Omilia 12*, PG 62, col. 268.

⁸⁷ *Ibidem*, Omilia 14, PG 62, col. 276.

⁸⁸ *Ibidem*, Omilia 7, PG 62, col. 218, 219.

intenția bună și posibilitatea concretizării ei. Fiecare dintre noi poate să trăiască în vrednicie sau în păcat, stând în puterea și în voința noastră de a vieții bine sau rău⁸⁹.

Mult mai detaliate sunt referirile la aspectele morale ale vieții creștine. În strădaniile sale, creștinul nu pășeste nicidecum pe un târâm necălcăt, ci are pilda sfinților. Dumnezeu a pus în fața oamenilor mai multe căi, pentru a dobândi desăvârșirea, arătându-și astfel iubirea Sa de oameni. Bărbații cei vechi, dreptii de odinioară, vrednici fiind de laudă, sunt exemple⁹⁰. Cuvinte de laudă citim despre Sfinții Apostoli, al căror exemplu este demn de urmat de fiecare creștin. Aceștia „ne-au păstrat intactă icoana primitivă, adică creștinismul în toată puritatea lui”. Dar dascălul desăvârșit al creștinilor este Hristos Însuși.

În viață, creștinii au un țel bine stabilit: urcușul lor neîncetat spre Dumnezeu, strădaniile lor pentru desăvârșire și pentru dobândirea împărăției cerurilor. Această temă este amplu dezvoltată în ciclul de omilii hrisostomice la Epistola către Filipeni. Creștinul care crede că a ajuns deja la desăvârșire și nu îi mai lipsește nimic încetează să mai înainteze, în timp ce acela care crede că este departe de sfârșit „nu va înceta niciodată de a alerga”. Pe drumul ascendent al desăvârșirii creștine sunt multe alunecături⁹¹.

Viața creștină trăită autentic presupune trăirea în credință, presupune curățenie și roadele dreptății, împreună cu lucrarea milosteniei. Din păcate, „Dumnezeul onora este banul, Dumnezeuul altora este pânțele”⁹². Un avertisment este chiar existența focului gheenei, care a fost lăsat tocmai pentru ca nimeni să nu cadă într-însul, ci pentru ca oamenii să dobândească împărăția cerurilor, lucrând pentru dobândirea ei. Pentru că teama de iad moaie sufletele și le îndeamnă să lucreze cele vrednice, spre a nu fi „arși pentru vecie în acea flacăra”⁹³.

Răspлата creștinilor care își dăruiesc viața lor lui Hristos, va fi pe măsura acestor strădării. Mai mult, Dumnezeu dăruiește împărăția cerurilor încă și pentru fapte aparent mai mici. Așa de exemplu, în fața celui care nu poate posti, nici nu se poate retrage din lume, stă posibilitatea ajutorării celor bolnavi și neputincioși, spre a le

⁸⁹ În om stă puterea de a alege – *Ibidem*, Omilia 3, PG 62, col. 193; *Ibidem*, Omilia 4, PG 62, col. 202; Prof. Nicolae Chițescu, „A fost Sfântul Ioan Hrisostom semi-pelagian?”, *MMS* XLI (1965), nr. 3-4, p. 136-162.

⁹⁰ La Filipeni, Omilia 9, PG 62, col. 241. Sfântul Apostol Pavel este mai ales un model, deopotrivă pentru creștinul obișnuit, ca și pentru păstorul de suflete. Drumul lui este un urcuș neîncetat spre desăvârșire, el nelăsându-se legat de nimic din această viață. În fiecare zi, spune Sfântul Ioan Gură de Aur, Apostolul neamurilor înainta în drumul său, deși „nu voia ca să capete premiu, ci să îl răpească, să-l ia cu sila, căci acesta este în adevăratul sens, a lua” – *Ibidem*, Omilia 13, PG 62, col. 271.

⁹¹ De aceea, Sfântul Părinte ne îndeamnă zicând: „Chiar de ai căzut, tu scoală-te și te ridică, fiindcă și atunci este posibil de a birui... Sus să ții capul, sus ochiul... Iar de vei căuta spre pământ, apoi... ai căzut... Tu uită-te drept în sus, unde este și premiul” – *Ibidem*, Omilia 13, PG 62, col. 272.

⁹² *Ibidem*, Omilia 14, PG 62, col. 277-278.

⁹³ „Să jelim acum și să umblăm după mântuire, ca să nu jelim atunci (la judecată) în zadar... Acesta este plânsul virtuții, iar acela este plânsul unei pocăințe zadarnice” – *Ibidem*, Omilia 14, PG 62, col. 280-282; *Ibidem*, Omilia 16, PG 62, col. 298.

alina durerile. Acesta este rolul creștinului în raport cu semenii săi, anume de a mângâia pe semenii și de a încuraja⁹⁴. Alternativa alegerii unei căi mai ușor de urmat este posibilă pentru orice om, potrivit cu neputințele și cu slăbiciunile lui. Așa de pildă, creștinul care nu poate trăi în feciorie, poate duce o viață de familie, trăită cu toată responsabilitatea. Celui bogat, dar care nu voiește să se lipsească de averile sale, i se cere să facă milostenie, oferind celor lipsiți⁹⁵.

Autorul insistă mai ales asupra virtuților teologice: credința, nădejdea și dragostea. Cât despre rugăciune, ea este „începutul oricărui bine și pricina mântuirii și a vieții veșnice”. Smerenia, ce caracterizează pe creștinul desăvârșit, este „cauza tuturor bunătăților”. Creștinul smerit preferă să sufere el însuși, decât să se răzbune pe semenul său. Desigur, smerenia este cu totul diferită de servilism și de lingușire. Păcatul opus smereniei este obrăznicia, combătută cu hotărâre⁹⁶.

Marele Ierarh nu încheie nici o cuvântare a sa fără a dezvolta tema, de altfel atât de actuală și în zilele noastre, a milosteniei creștine. Fiindcă astăzi, ca și acum 1600 de ani, nu li se mai cere creștinilor să își arate curajul în vremuri de persecuții, ci li se cere să arate aceeași binefacere ca și filipenii, cărora le scria Sfântul Apostol Pavel. Întreaga viață a creștinului este lăsată de Dumnezeu spre a săvârși binele și numai binele, până în ultima clipă⁹⁷.

Bogăția rău întrebuințată este o piedică în calea mântuirii. Sfântul Ioan Gură de Aur îi mustră cu toată asprimea pe oamenii care sunt veșnic nemulțumiți, deși ei nu au de înfruntat dificultăți. Bogăția aduce cu ea griji, aduce o sclavie a ei, care împartează liniștea din suflet. Chiar și seara, când ar trebui să se bucure de binemeritata odihnă, omul bogat priveghează, temându-se să nu fie prădat. Grija de avere este întocmai ca un tiran⁹⁸.

Pentru Sfântul Părinte, păcatul este sinonim cu fuga noastră de Dumnezeu, atât cu sufletul, cât și cu voința. Păcătuiind, omul fuge de propria sa mântuire, când de

⁹⁴ *Ibidem*, Omilia 2, PG 62, col. 184-185.

⁹⁵ *Ibidem*, Omilia 3, PG 62, col. 194. Omul virtuos este devotat lui Dumnezeu, indiferent de starea materială în care trăiește. Bogat sau sărac, bolnav sau sănătos, în slavă sau necinste, omul acesta rămâne „stăruitor în virtute” și „nu se încovoiază sub povara necazurilor” – *Ibidem*, Omilia 13, PG 62, col. 275.

⁹⁶ *Despre credință* – *Ibidem*, Omilia 11, PG 62, col. 264; *Ibidem*, Omilia 12, PG 62, col. 266. *Despre nădejde* – *Ibidem*, Omilia 2, PG 62, col. 185. *Despre iubire* – *Ibidem*, Omilia 3, PG 62, col. 190; și Magistrand Vasile Boia, „Imnul dragostei (I Corinteni 13, 1-13) în omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur”, ST XIII (1961), nr. 7-8, p. 430 și urm. *Despre rugăciune* – *La Filipeni*, Omilia 15, PG 62, col. 283-284; o atenție aparte acordă dascălului creștin adevărat, care se roagă pentru ucenicii săi ca „nici de ispite să nu fie în totul biruiți și nici de înșelăciune să nu fie abătuți din calea cea dreaptă” – *Ibidem*, Omilia 15, PG 62, col. 284. *Despre smerenie* – *Ibidem*, Omilia 6, PG 62, col. 215, 216, 218.

⁹⁷ Fiindcă „cel ce aleargă, dacă după ce a făcut 24 de stadii, se lasă..., a pierdut totul” – *Ibidem*, Omilia 1, PG 62, col. 180. Stă în firea omului, așa cum a fost creat acesta de Dumnezeu, să fie milostiv, să fie bun și iubitor de oameni. Întreaga lume a fost creată de Dumnezeu din milostenie și de aici datorită fiecărui om de a imita pe Stăpânul tuturor – *Ibidem*, Omilia 5, PG 62, col. 210.

⁹⁸ *Ibidem*, Omilia 3, PG 32, col. 195. Orice om își dorește liniștea sufletească. Aceasta însă nu vine din bogăție, nici din sărăcie, nici din slavă, nici din necinste, „ci numai din sufletul nostru”, dacă este „pregătit în știința virtuții” – *Ibidem*, Omilia 13, PG 62, col. 276.

fapt ar trebui să fugim de dușmanul mântuirii noastre. Creștinul care păcătuiește este asemănat cu fiul risipitor din parabola evanghelică, care merge într-o țară străină și își risipește „moștenirea părintească”, prin care Hristos „ne-a izbăvit de păcate”⁹⁹.

Elemente de actualitate ale învățăturii hrisostomice în *Comentariul la Epistola către Coloseni*. În cele 12 omilii ce alcătuiesc *Comentariul Sfântului Ioan Gură de Aur la Epistola Sfântului Pavel către Coloseni*¹⁰⁰ vedem grija sa de a folosi cuvântul ca mijlocul cel mai potrivit pentru slujirea Bisericii și a creștinilor.

Apropiindu-se cu dragoste de Sfânta Scriptură și studiind-o cu perseverență, creștinii se bucură de roadele ei. Sfânta Scriptură este alcătuită din „cuvintele lui Dumnezeu” și cuprinde într-însa „medicamente ale sufletului”, pe care fiecare creștin trebuie să le dobândească. În Scriptură, găsim sfaturi pe care nici un alt dascăl lumesc nu ni le poate oferi. Iar când suntem atinși de suferință, de orice fel ar fi aceasta, găsim mângâierea de care avem nevoie, dacă știm să căutăm în paginile Noului Testament. Cărțile Scripturii sunt „armele” ce trebuie să ne însoțească în lupta cea duhovnicească. La polul opus este necunoașterea cărților sfinte, pe care Sfântul Părinte o consideră „cauza tuturor relelor”¹⁰¹.

Alt element de actualitate este învățătura despre Sfintele Taine ale Botezului și Căsătoriei, în spiritul autentic al Bisericii noastre. Sfântul Botez este „baia renașterii” noastre, de această dată nu din țărână, așa cum s-a petrecut la facerea primului om de către Creatorul tuturor, ci din Duhul Sfânt, Care îl ridică pe om până lângă tronul cel împărătesc. Sfântul Botez este văzut și ca înviere, căci omul cel vechi se afundă în apă, „îngropând moartea”, prin puterea cea dumnezeiască și înviind la viața cea nouă, viața în Hristos. O frumoasă asemănare face Sfântul Părinte între colimvitra Botezului și Marea Roșie, în care egiptenii s-au înecat, iar evreii au înviat¹⁰².

Cât despre Taina Căsătoriei, aceasta este „o legătură hotărâtă de Însuși Dumnezeu”. Nunta creștinului se cuvine să fie, desigur, cinstită cu mese bogate, cu haine frumoase și cu tradiții pe măsură, dar fără obiceiurile și cântecele păgânilor. Nunta nu este teatru pentru necredincioși, ci „o taină și încă o taină de mare importanță”, sinonimă cu modestia și rușinea. La nunta creștinilor, Hristos este prezent, alături de corul cel îngeresc¹⁰³.

⁹⁹ „Dacă fugi de Dumnezeu, la cine îți vei găsi tu scăparea? Dacă fugi de lumină, cum vei mai vedea? Dacă fugi de viață, cum vei mai putea trăi?” – *Ibidem*, Omilia 12, PG 62, col. 268. Dintre păcate, întâlnim în *Epistola către Filipeni* referiri la lăcomie și la slava deșartă – *Despre lăcomie* – *Ibidem*, Omilia 15, PG 62, col. 285. *Despre slava deșartă* – *Ibidem*, Omilia 8, PG 62, col. 235.

¹⁰⁰ P. Hristou, *Patrologie*, vol. 4, Tessaion 1989, în lb. greacă, pg. 286.

¹⁰¹ *La Coloseni*, Omilia 9, PG 62, col. 361-362.

¹⁰² *Ibidem*, Omilia 6, PG 62, col. 342; *Ibidem*, Omilia 7, PG 62, col. 346.

¹⁰³ Sfântul Ioan Gură de Aur se opune prezenței muzicanților la nunțile creștinilor. Căci, spune el, acolo unde sunt muzicanți, Hristos nu poate fi prezent – *Ibidem*, Omilia 12, PG 62, col. 386, 389. Sfaturile pe care Marele Ierarh le oferă păstoriților săi, despre modul întemeierii unei familii, sunt la fel de actuale pentru creștinii zilelor noastre, mai ales pentru părinți. Pe aceștia îi îndeamnă să găsească pentru fiicele lor bărbați destoinici. Nu averea trebuie să fie criteriul alegerii lor, ci „evlavia sufletului, blânde-

Dintre virtuțile teologice, omiliile la Epistola către Coloseni se opresc asupra sensului dragostei autentice creștine, dragostea duhovnicească. Sfântul Părinte exclude iubirile naturale, care țin de viața oamenilor, iubirea față de prieteni, sau chiar față de părinți, ori de copii, iubirea tatălui față de fiul lui, ca și pe cea a fiului către tată, a bunicului față de nepot, a femeii către soțul ei, iubirile frățești. Dincolo de toate acestea se află dragostea duhovnicului, pe care Sfântul Ioan Gură de Aur o numește „regină ce stăpânește pe celelalte”, fiindcă ea nu își trage seva din sentimente omenești, nu ține de obiceiurile noastre, nu țineste dobândirea unui câștig obișnuit, ci „pogoară de sus din cer”¹⁰⁴, această virtute fiind deopotrivă și pentru creștinii zilelor noastre o soluție la problemele duhovnicești care ne frământă, în condițiile în care legăturile bazate pe relațiile tradiționale de familie sunt tot mai slabe.

În general, virtuțile sunt văzute ca adevărata podoabă a creștinului. Milostenia, iubirea de oameni ori înțelepciunea, care înfrumusețează viața oricărui cinstitor de Dumnezeu, sunt mai prețuite decât aurul. Ca și în alte cicluri de omilii, în omiliile la Epistola către Coloseni este dezvoltată tema de permanentă actualitate a necesității milosteniei creștine. Săvârșitorul milosteniei primește răsplata de la Însuși Mântuitorul nostru Iisus Hristos. Nu este însă o răsplată legată de această viață, căci un creștin milostiv nu doar că nu o așteaptă, ci chiar se supără să știe că o va primi acum. Căci „când omul răsplătește, Dumnezeu nu răsplătește, ci numai când omul nu răsplătește, atunci Dumnezeu răsplătește”. Măsura milosteniei este direct proporțională cu posibilitățile celui ce o săvârșește¹⁰⁵.

Sfântul Ioan Gură de Aur îndeamnă neostenit pe creștini să fie lucrători ai păcii, în diversele ei forme, cu convingerea că în ajutor le stă Însuși Dumnezeu. Acesta ne dă un înger păzitor, deopotrivă dascăl și următor al nostru. Pentru lucrarea păcii, creștinul se roagă întreaga sa viață, încă și „în salaturile zilnice”. Slujba Sfintei Liturghii aduce, prin glasul preotului, „Pace tuturor!”, căci aceasta este „mama tuturor bunătăților”. Nu în ultimul rând, creștinii să dorească dobândirea bunului păcii launtrice¹⁰⁶.

Omiliile la Coloseni ale Sfântului Ioan Gură de Aur ne descriu pe Moise ca pe un neîntrecut pedagog al poporului său, dar de la care și noi creștinii avem multe de învățat. Sfânta Scriptură arată mijloacele prin care Dumnezeu a lucrat pentru mântuirea întregului neam omenesc. Moise a fost dascăl neîntrecut, a fost pedagog și i-a învățat pe iudei ca pe niște copii, i-a pedepsit pentru greșelile săvârșite. El îi învăța

țea, adevărata înțelepciune și frica de Dumnezeu”, subliniind „egalitatea în cinste” dintre cei doi soți, ca și necesitatea rugăciunii. Cât despre podoaba adevăratei mirese, aceasta nu este făcută din aur, ci este „blândețea și rușinea” – *Ibidem*, Omilia 12, PG 62, col. 390.

¹⁰⁴ *Ibidem*, Omilia 1, PG 62, col. 303.

¹⁰⁵ *Ibidem*, Omilia 1, PG 62, col. 304, 308. Găsim în Omiliile la Coloseni îndemnuri permanente valabile pentru a conștientiza realitatea caracterului cu totul trecător al bunurilor legate de lumea aceasta, pe care oamenii le numesc în chip impropriu „bogație” – *Ibidem*, Omilia 7, PG 62, col. 347-348.

¹⁰⁶ Însuși Fiul lui Dumnezeu, spune Sfântul Ioan Gură de Aur, a venit pe lume „ca să împace cele de pe pământ cu cele din ceruri”; cei care luptă împotriva păcii sunt „fiii diavolului” – *Ibidem*, Omilia 3, PG 62, col. 322-323.

prin metoda învățământului gradat, la fel de actuală și în pedagogia actuală. Fiindcă orice dascăl nu învață pe copii să citească, mai înainte de a-i deprinde pe aceștia cu literele alfabetului¹⁰⁷.

Aspecte practice de morală creștină în Omiliile la Epistolele I și II Tesaloniceni. Ca și în omiliile la alte epistole pauline, în care se arată ca un tâlcuitor neîntrecut al textului sfânt, în omiliile la cele două Epistole către Tesaloniceni, Sfântul Ioan Gură de Aur ne transmite adevăruri de credință și învățăminte morale de un folos real, prin care a contribuit la întărirea vieții duhovnicești a creștinilor dintotdeauna¹⁰⁸.

Despre tema prieteniei creștine, Sfinții Părinți au vorbit pe larg, ca unii ce s-au învrednicit să trăiască în preajma unor oameni aleși. Sfântul Ioan Gură de Aur dă însă prieteniei o altă dimensiune, duhovnicească, legând-o de credința noastră în Hristos. Adevărații prieteni arată o dăruire totală și nu preferă nimic înaintea prieteniei, pentru care sunt gata să își dea chiar sufletul. Aceste cuvinte nu pot fi înțelese decât de cel care s-a bucurat de un prieten adevărat¹⁰⁹.

Marele Ierarh îndeamnă neîncetat pe creștini la dragoste, subliniind forța nebănuită a acestei virtuți, care biruie orice păcat și aduce o adevărată transformare în sufletul omenesc. Fiindcă mai ușor poate rezista în fața focului ceva uscat, decât rezistă păcatul în fața dragostei creștine. Prin excelență, această virtute îi caracterizează pe sfinți, însă totodată ea îi așează și pe cei care o fac lucrătoare în rândul oamenilor bineplăcuți lui Dumnezeu¹¹⁰.

În viața creștină, rugăciunea ocupă un loc aparte. Sfântul Părinte vorbește despre rugăciunea publică, dar și despre cea particulară. Insistă asupra puterii pe care o are rugăciunea multimei, care pogoară milostenia lui Dumnezeu peste creștinul împodobit cu virtutea¹¹¹.

Omiliile hrisostomice abordează pe larg tema atitudinii creștine față de bunurile materiale. Bogăția, ca acumulare a unor astfel de bunuri, este o piedică în calea mântuirii. Pofa de avere este numită buruiiană aspră și sălbatică, ce răsare în inima omului lipsit de milostenie. Sfântul Ioan Gură de Aur ne adresează un stăruitor în-

¹⁰⁷ *Ibidem*, Omilia 4, PG 62, col. 329-331.

¹⁰⁸ Omiliile au fost rosite pe vremea când conducea Biserica din Constantinopol – P. Hristou, *Patrologie*, vol. 4, Tessaonic, 1989, p. 286 – în limba greacă.

¹⁰⁹ Sfântul Ioan Gură de Aur spune: „Nimic nu poate fi mai plăcut ca o astfel de dragoste, pe care nimic supărător nu o împiedică, fiindcă aduce o mulțumire nespusă, într-un cuget” – *La I Tesaloniceni*, Omilia 2, PG 62, col. 403.

¹¹⁰ *Ibidem*, Omilia 4, PG 62, col. 420-421. În omiliile la Epistola I către Tesaloniceni, mai mult decât în alte omilii la epistolele pauline, iese în evidență spiritul irenic, împăciitor al Sfântului Părinte. El îndeamnă să lucrăm iubirea încă și față de dușmanii noștri – *Ibidem*, Omilia 4, PG 62, col. 422.

¹¹¹ *La II Tesaloniceni*, Omilia 4, PG 62, col. 489-490. Sfânta Scriptură vorbește despre foloasele rugăciunilor sfinților, dând exemplu pe Corneliu Sutașul, pe Tabita, ori pe Samuil. Sfântul Ioan Gură de Aur spune: „Să nu disprețuim rugăciunile sfinților..., ci să-i rugăm a fi solidari și rugători către Dumnezeu pentru noi și să ne dea o mână de ajutor” – *La I Tesaloniceni*, Omilia 1, PG 62, col. 396-397.

demn la fapte bune, sensibilizându-ne astfel. Amintirea pedepselor care îi așteaptă pe cei păcătoși, ideea de judecată și de răsplată urmărește să ne facă pe noi să fim „sprinteni” la săvârșirea binelui¹¹².

Dintre multe păcate care însoțeau viața celor bogați de atunci, păcate pe care le observăm repetate și de mulți dintre bogații zilelor noastre, Sfântul Părinte amintește de obiceiul celor care intrau în lăcașul sfânt spre a fi văzuți de ceilalți în hainele lor luxoase, ieșind în evidență totodată prin gesturi, prin mișcări, ori chiar prin numărul slugilor care îi însoțeau. Ei nu veneau în Sfânta Biserică nicidecum spre a asculta „cuvintele lui Dumnezeu”¹¹³. Alte păcate criticate sunt îngâmfarea, răutatea și preocuparea pentru plăcerile trecătoare¹¹⁴.

Dintre aspectele practice ale vieții creștine, Sfântul Ioan Gură de Aur se oprește asupra celor legate de pedagogie, ca unul ce este neîntrecut îndrumător de suflete. Lucrarea sa este asemănată cu cea a unui doctor care, voind să vindece o rană, pune mai întâi degetul său pe aceasta. Căci „dacă nu murdărește mâinile lui cele tămăduitoare, nu va putea tămădui pe cel bolnav”. La fel procedează și preotul, care vorbește despre patimile omenești, străduindu-se astfel să le vindece¹¹⁵.

Aspecte ale vieții creștine în omiliile la Epistolele Pastorale. Tematica morală a omiliilor hrisostomice la epistolele pastorale ale Sfântului Apostol Pavel este vastă, ea atingând multe dintre aspectele vieții creștine.

Sfântul Ioan Gură de Aur înalță un imn iubirii de Dumnezeu și de aproapele. Putem să Îl iubim pe Dumnezeu doar prin Hristos. Este subliniată necesitatea virtuții iubirii creștine, alături de cea a credinței. „Sunt mulți cei care cred că Hristos este Dumnezeu, însă nu-L iubesc pe Dânsul și nici nu fac cele ale celor ce iubesc”. Din păcate, față de prieteni arătăm grijă, în vreme ce față de Hristos, pe care Îl întâlnim în chipul celor flămânzi și aflați în nevoi, rămânem nepăsători¹¹⁶. A doua virtute cardinală a vieții creștine este credința. Ea presupune primirea celor despre

¹¹² *Ibidem*, Omilia 8, PG 62, col. 446. O faptă bună la îndemâna oricărui creștin este ajutorarea săracilor de la ușile bisericilor, care imploră milostenia, eleimosina. Masa milosteniei pe cei săraci să îi adune – *Ibidem*, Omilia 11, PG 62, col. 468. Fapta celui care trece cu vederea pe flămândul ce îi cere ajutorul este asimilată de către Sfântul Părinte cu cea a lui Cain. Un astfel de om omoară „dacă nu cu sabia, apoi prin faptul că îl lasă flămând – *Ibidem*, Omilia 8, PG 62, col. 444.

¹¹³ *La II Tesaloniceni*, Omilia 3, PG 62, col. 483-484. Un alt păcat, adeseori săvârșit de cei bogați, este adunarea și folosirea podoabelor, a aurărilor, a pietrelor prețioase și a altor lucruri care „ispitesc ochii”, în loc să caute bunurile veșnice – *Ibidem*, Omilia 3, PG 62, col. 415-416.

¹¹⁴ *La II Tesaloniceni*, Omilia 1, PG 62, col. 470-472; *La I Tesaloniceni*, Omilia 9, PG 62, col. 451-452.

¹¹⁵ *Ibidem*, Omilia 5, PG 62, col. 427.

¹¹⁶ „Pe Hristos, Care pe fiecare zi se apropie de noi, nu pentru vreun lucru mare, ci pentru o bucată de pâine, nici măcar nu-L băgăm în seamă” – *La I Timotei*, Omilia 3, PG 62, col. 518.

Dumnezeu „fără a cere dovezi”, fără a pune înainte raționamentele omenești, fără a admite îndoiala¹¹⁷.

Un rol important în viața creștinului adevărat îl joacă rugăciunea, mai ales cea de mulțumire, dar și rugăciunea pentru aproapele, credincios, sau mai puțin credincios, sau chiar rugăciunea pentru dușmani. Dacă ne rugăm lui Dumnezeu ca să îi înlănțuie pe cei care ne urăsc, cu atât mai mult nu trebuie să grăim vreun cuvânt împotriva lor¹¹⁸.

Tema milosteniei este pe larg abordată. Ea este văzută mai ales în legătură cu întrebuintarea bună a celor pe care le primim în dar de la Dumnezeu. Știm că banii, averile în general, îi înrobesc pe oameni. Și totuși, banii sunt buni, dacă sunt întrebuințați pentru lucrarea milosteniei, pentru ajutorarea săracilor, iar nu pentru lucruri zadarnice¹¹⁹. Fiind milostivi față de cei săraci, îndurători cu ei, învățăm să disprețuim averile și să fugim de lăcomie. Nici o altă faptă bună a omului nu are putere mai mare decât milostenia, în a stinge focul păcatelor noastre¹²⁰.

Sfântul Ioan Gură de Aur aseamănă viața creștină cu o scenă de teatru, cu un vis. Și, așa cum la ridicarea cortinei, toate se risipesc, visele zburând, la sfârșitul vieții noastre „toate se strică, toate se nimicesc și dispar”. Rămâne în urmă un copac pe care l-am sădit, rămâne casa pe care am ridicat-o. Din păcate, lipsit de înțelepciune, omul nu se sfiește, ci face totul ca și cum ar fi nemuritor, uitând de țelul vieții creștine și petrecându-și viața în desfătări¹²¹.

Libertatea omului este un factor cheie în realizarea idealului desăvârșirii creștine. Sfântul Părinte subliniază adeseori rolul ei. Ne îndeamnă, liberi fiind, să ne ridicăm din „vijelia acestei vieți”, fiindcă pentru un suflet puternic, nimic nu este prea greu¹²². Răspunzând celor care vedeau cauza nenorocirilor din viața omului în existența destinului, Sfântul Ioan Gură de Aur îi mustră cu asprime.

Tematica bogăției și a sărăciei revine și în omiliile hrisostomice la Epistolele pastorale. Creștinul este îndemnat să devină cu adevărat bogat, disprețuind averile lumești și fiind ajutat de harul divin¹²³. Iubitorul de arginți este vrednic de milă, fiind

¹¹⁷ Credința este „piatra cea puternică”, pe care nici răurile și nici vânturile nu o pot sfărâma. Această temelie puternică dă siguranță vieții – *Ibidem*, Omilia 18, PG 62, col. 598.

¹¹⁸ *Ibidem*, Omilia 6, PG 62, col. 531-533.

¹¹⁹ Sfântul Ioan Gură de Aur îndeamnă: „La aceasta întrebuințează aurul tău: dezleagă pe cel legat, iar nu lega ceea ce trebuie dezlegat” – *Ibidem*, Omilia 7, PG 62, col. 538.

¹²⁰ Milostenia este „scara care duce la cer” – *La Tit*, Omilia 6, PG 62, col. 698.

¹²¹ *La I Timotei*, Omilia 15, PG 62, col. 584. Dumnezeu a dat oamenilor trupul cel pământesc „pentru ca să-l ridicăm la cer” și nu pentru ca să tragem prin trup și sufletul la pământ. Fiindcă trupul nostru pământesc poate deveni ceresc, dacă voim – *Ibidem*, Omilia 15, PG 62, col. 585; între țelurile vieții creștinești se numără de asemenea dobândirea înțelepciunii – *Ibidem*, Omilia 18, PG 62, col. 599; sau păstrarea curăției, a fecioriei – *ibidem*, Omilia 8, PG 62, col. 542-543.

¹²² „În puterea noastră stă a suferi totul, sau de a nu suferi” – *Ibidem*, Omilia 9, PG 62, col. 654-656.

¹²³ „Nu este bogat cel ce are multe averi, ci cel ce nu are nevoie de multe”. Singurele bunuri adevărate, pe care nu le pierdem niciodată, sunt cele sufletești, ca de pildă milostenia și filantropia – *Ibidem*, Omilia 12, PG 62, col. 561 și 564. Pământul ca și banii, sunt o falsă avere. Sfântul Părinte amintește și un proverb, care zice: „Ogorule, al câtor stăpâni ești și al câtor vei fi?” – *Ibidem*, Omilia 11, PG 62, col. 566.

mereu nemulțumit, fără recunoștință și dușman al întregii lumi. Ar dori ca totul să fie pustiu, spre a lua bunurile celorlalți. El este un om într-adevăr bolnav¹²⁴.

Creștinii au datoria să lupte cu păcatul, pe care Sfântul Părinte îl numește „necurat”. Desigur, păcatul este de multe feluri, este variat. Sunt amintite câteva dintre păcate: răutatea, lăcomia, viclenia¹²⁵, disprețul față de semenii¹²⁶, nedreptatea¹²⁷, sau tendința de a-i judeca pe semenii noștri¹²⁸.

Elementele de pedagogie creștină sunt numeroase în omiliile hrisostomice la Epistolele Pastorale. Sfântul Ioan Gură de Aur vorbește mai întâi despre pedagogia divină, care ne îndrumă spre cunoașterea adevărului, spre desăvârșire, spre cer. Sfânta Scriptură obișnuiește să ne trimită la exemplul necuvântătoarelor. Leneșul poate învăța de la albină, ori de la furnică¹²⁹. Exemple vii sunt chiar dascălii noștri, adevărați luminători. Să ne purtăm față de ei nu precum copiii, ci precum niște bărbați duhovnicești. Pilda vieții creștinilor este un îndemn pentru îndreptarea necredincioșilor¹³⁰. Educația în familie este o componentă importantă, asupra căreia se insistă mult, mai ales în ce privește creșterea copiilor. Atunci când baza și temelia vieții creștine sunt bune, părinții vor primi o plată pe măsura strădaniilor lor, „iar dacă vor neglija aceasta, mare le va fi osânda”¹³¹. Mamele creștine să se îngrijească de ficele lor, spre a le deprinde cu obiceiurile casnice, ca să devină evlavioase și demne, să disprețuiască averile, să trăiască simplu și fără pretenții. Băieții și ei să fie educați în demnitate și înțelepciune, fugind de lux și de averi¹³².

Alte elemente de actualitate ale învățăturii creștine din omiliile la Epistola către Filimon. Între cele câteva teme de teologie morală pe care le întâlnim în omili-

¹²⁴ Sfântul Ioan Gură de Aur exclamă: „Spune-mi însă, nenorocitele și vrednicile de jale și mai rob decât toți robii: dacă ar fi toate aur în lumea aceasta, oare te-ar mântui pe tine aurul, fiind prăpădit de foame?” – *La II Timotei, Omilia 7, PG 62, col. 638.*

¹²⁵ *La Tit, Omilia 3, PG 62, col. 681.*

¹²⁶ „Să nu ne disprețuim unii pe alții, ca să nu ne învățăm a disprețui și pe Dumnezeu... Să ne cinstim unii pe alții, ca să ne învățăm a cinsti și pe Dumnezeu” – *La II Timotei, Omilia 7, PG 62, col. 637-638.*

¹²⁷ „Sufletul, dacă nu are cumpăna cugetelor sale înțeleptită și bine întărită cu frica lui Dumnezeu, nu va putea judeca bine lucrurile, ci se clatină” – *Ibidem, Omilia 5, PG 62, col. 627-628.*

¹²⁸ Când noi acuzăm pe alții, să ne gândim la păcatele noastre „și ne vom vedea pe noi înșine” – *Ibidem, Omilia 3, PG 62, col. 617.*

¹²⁹ *La I Timotei, Omilia 1, PG 62, col. 509-510; ibidem, Omilia 16, PG 62, col. 589.*

¹³⁰ Sfântul Ioan Gură de Aur ne îndeamnă să priveghem și „să arătăm pe pământ o viață cerească” – *Ibidem, Omilia 10, PG 62, col. 551.*

¹³¹ „Tinerețea este ca și un cal sălbatic...și dacă de la început și din cea mai fragedă vârstă a copilăriei îi vom pune niște hotare bune, după aceea nu vom avea nevoie de multe osteneli” – *La I Timotei, Omilia 9, PG 62, col. 546.* Sufletul copiilor este bunul cel mai de preț. Dacă nu le formăm un suflet creștinesc, atunci nu le vor fi de folos nici averile, care de altfel le aduc doar vătămare. Bunătatea și cinstea sunt cea mai mare bogăție pe care o putem oferi odraslelor. „Copiilor celor care nu sunt bine crescuți, le este mai bună sărăcia, decât bogăția” – *Ibidem, Omilia 9, PG 62, col. 547.*

¹³² *Ibidem, Omilia 9, PG 62, col. 548.* Femeia creștină este sfătuită să nu folosească parfumurile și alte cosmetice, lucrând mai degrabă pentru curățenia ei sufletească – *Ibidem, Omilia 2, PG 62, col. 513-514.*

ile hrisostomice la Epistola către Filimon, vorbim mai întâi despre virtutea smereniei creștine. Mântuitorul Însuși este un exemplu desăvârșit de smerenie. La rândul său, creștinul să se smerească pe sine așa cum se cuvine, să fie plin de cumpătare. Smerenia și cumpătarea nu trebuie să fie pricini de îngâmfare. Omul smerit, chiar dacă ar fi mai smerit decât toți ceilalți semeni, să nu cugete lucruri mari despre sine, să nu îi ia pe ceilalți în răs, nici să nu se laude¹³³.

În ce privește relația dintre stăpâni și supuși, Sfântul Ioan Gură de Aur se arată plin de echilibru și de omenie. Supușii să nu deznădăjduiască, iar stăpânii lor să nu fie prea aspri, ci să le ierte greșelile. Să nu se rușineze cu cei mai mici decât ei, ci să le fie tovarăși în toate faptele bune¹³⁴.

Iertând greșelile semenilor noștri, arătăm că suntem plini de îndurare față de ei. Să nu uităm că „greșelile pe care noi le iertăm altora aici sunt cei 100 de dinari (din Sfânta Evanghelie), pe când greșelile noastre față de Dumnezeu sunt mii de talanți”. Păcatul, spune Sfântul Părinte, se judecă după valoarea persoanelor. Dacă omul care îl jignește pe un împărat este aspru pedepsit, atunci cu atât mai mult cel ce îl jignește pe Dumnezeu. În plus, „păcatele devin și mai multe și mai mari, nu numai prin superioritatea persoanei, ci și prin însăși firea lor”¹³⁵.

Necesitatea lucrării virtuților după omiliile la Epistola către Evrei. Aceste omilii dezvoltă pe larg tema desăvârșirii creștine, insistând asupra necesității lucrării virtuților. Astfel, iubirea este socotită un dar „cu mult mai însemnat și mai strălucit decât acela de a învia morții”. Fără iubire nu vom avea nici un folos, chiar dacă ne-am pune viața în pericol pentru credință¹³⁶. Alte virtuți despre care Sfântul Părinte amintește în aceste omilii sunt: nădejdea creștină¹³⁷, mulțumirea neîncetată lui Dumnezeu pentru toate pe care le avem „cu prisosință”¹³⁸, smerenia sau umilința¹³⁹, cumpătarea¹⁴⁰, teama de Dumnezeu¹⁴¹.

¹³³ Să ne gândim până unde s-a coborât cu smerenia Sa Stăpânul tuturor și atunci nu ne vom mai lăuda cu strădanile noastre, ci ne vom considera „ca unul ce nu a făcut nimic” – *La Filimon, Omilia 2, PG 62, col. 713*.

¹³⁴ *Ibidem, Omilia 2, PG 62, col. 711*.

¹³⁵ *Ibidem, Omilia 1, PG 62, col. 705*.

¹³⁶ *La Evrei, Omilia 3, PG 63, col. 36*.

¹³⁷ *Ibidem, Omilia 12, PG 63, col. 102*.

¹³⁸ Exemplele oferite nouă sunt numeroase, în general din Sfânta Scriptură. Se insistă mai ales în omiliile hrisostomice asupra pildei dreptului Iov – *Ibidem, Omilia 20, PG 63, col. 147*.

¹³⁹ A fi smerit, spune el, înseamnă a răbda pe altul care batjocorește, a ne cunoaște starea de păcătoșenie și a răbda vorbele rele rostite împotriva noastră – *Ibidem, Omilia 28, PG 63, col. 190*.

¹⁴⁰ Virtutea cumpătării este văzută în raport cu păcatul opus, cu lăcomia, care are ca urmare îngroșarea trupului – *Ibidem, Omilia 29, PG 63, col. 207-208*; cât despre păcatul lăcomiei de bani, Sfântul Părinte reamintește că omul lacom nu se sfiește „nici chiar de Dumnezeu” – *Ibidem, Omilia 15, PG 63, col. 121*.

¹⁴¹ „Dacă cineva, văzând pe cel iubit de dânsul..., i se înalță sufletul, iar cugetul i se ridică..., apoi cel ce are în cugetul său pe Dumnezeu..., când oare ar putea simți ceva supărător sau s-ar teme de primejdii?” – *ibidem, Omilia 26, PG 63, col. 182-183*.

Pocăința este prezentată ca o adevărată doctorie, ce ne poate alunga și șterge păcatele. „La „prepararea” medicamentului pocăinței contribuie mult părerea de rău pentru păcatele săvârșite și smerenia, alături de rugăciuni și de lacrimi vărsate „în timpul zilei și în timpul nopții”. De mare folos pentru sufletul care se pocăiește este milostenia, care dă forță pocăinței”¹⁴².

Una dintre calitățile sau virtuțile ce trebuie să îl caracterizeze pe creștinul adevărat este respectul și ajutorarea semenilor, în spiritul umanismului creștin autentic. Sfântul Ioan Gură de Aur îndeamnă la respect, la receptivitate față de nevoile și necazurile celorlalți. Când vedem pe cineva sărac, nu trebuie să fugim de el. Aceasta pentru că vom sta la aceeași judecată de obște și el ne poate izbăvi de focul veșnic¹⁴³.

Tema milosteniei creștine ocupă un loc central în preocupările de păstor de suflete ale Sfântului Ioan Gură de Aur. Milostenia este o poruncă a Stăpânului tuturor, prin care ni se cere să oferim cele de prisos nouă pentru ajutorarea săracilor. Milostenia, eleimosina este o datorie deopotrivă a celor bogați, dar și a celor săraci, încă și a celor care se hrănesc „din cerșit”. Căci „măreția milosteniei nu se judecă pe măsura celor date”¹⁴⁴. Creștinul adevărat îl ajută pe cel ce tremură de frig, îi oferă haine, îl scoate din nenorociri și niciodată nu îl jignește, din pricina ajutorului pe care i-l oferă. Trebuie să privim în profunzime cauza nenorocirilor omenești, a celor care au adus „naufragiul” acelor ființe și nici chiar când exagerează starea, să nu arătam cruzime¹⁴⁵.

Sfântul Părinte insistă mult asupra modului cum creștinul trebuie să întrebuițeze darul bogăției, primit de la Stăpânul tuturor. Ne îndeamnă să nu devenim robi ai banilor, nici ai averilor, lăsându-ne stăpâniți de acestea. Fiindcă bogăția aduce o mulțime de păcate, nu trebuie să umblăm după ea, nici să nu îi invidiem pe cei care o posedă¹⁴⁶.

Lupta permanentă a creștinului este lupta cu păcatele, pentru care trebuie să facă totul, spre a nu fi lipsit de răsplata virtuților. Lacrimile pot să spele păcatele noastre, dacă ele sunt vărsate în timpul vieții. Fiindcă acum este timpul să plângem, pen-

¹⁴² „Pocăința, spune Sfântul Ioan Gură de Aur, ne face curați ca zăpada, ne albește ca lăna – *Ibidem, Omilia 9, PG 63, col. 102.*

¹⁴³ „Iată, de pildă, spune Sfântul Părinte, că frigul este mare și săracul are niște zdrențe aruncate pe el... și tu... treci pe lângă dânsul. Și atunci cum pretinzi ca în nenorocirile tale să ai pe Dumnezeu în ajutor?” – *Ibidem, Omilia 11, PG 63, col. 93-94.*

¹⁴⁴ Dragostea față de semenii este cea care mișcă intenția celui milostiv, oricât ar vrea să ofere de puțin și față de acela Dumnezeu nu își va întoarce fața – *Ibidem, Omilia 1, PG 63, col. 19-20.* Milostenia este văzută și ca o lecție de viață, pentru cel ce o lucrează. El ne îndeamnă să ne facem un examen de conștiință și să ne gândim ce am face dacă am fi în locul celui sărac. Să nu uităm faptul că și acela este om, ca noi, liber, împărtășindu-se de aceeași noblețe a ființei umane, chiar dacă viața sa este grea, precum cea a animalelor – *Ibidem, Omilia 11, PG 63, col. 93.*

¹⁴⁵ *Ibidem, Omilia 11, PG 63, col. 94.*

¹⁴⁶ „Acea care au averi să le întrebuițeze precum trebuie, iar cei ce nu au să nu se vâie pentru aceasta, ci să mulțumească pentru toate lui Dumnezeu” – *Ibidem, Omilia 2, PG 63, col. 25-26.* Ceea ce omul posedă în plus, adică îi prisosește, fiind mai presus de nevoile sale, trebuie oferit în dar săracilor. „Toate sunt de prisos, afară de nevoile noastre” – *Ibidem, Omilia 28, PG 63, col. 197.*

tru a râde apoi cu adevărat¹⁴⁷. Creștinul este îndemnat să rabde încercările și ispitele care se abat asupra lui. Îndelunga-răbdare are multe moduri de manifestare¹⁴⁸. Ea trebuie însoțită de moderație¹⁴⁹.

O altă temă de teologie morală, pe care o regăsim în omiliile hrisostomice studiate, este cea a existenței liberului arbitru în om, existență susținută cu tărie, căci „al nostru este de a alege și de a voi”. În această alegere nu suntem singuri, ci ne vine în ajutor Dumnezeu „cu multă putere”¹⁵⁰.

În fine, o problemă de viață creștină este cea referitoare la frecvența cu care putem să ne împărtășim, să primim Sfânta Euharistie. Sfântul Ioan Gură de Aur se străduiește de altfel să răspundă întrebărilor pe care păstoriții săi i le adresau. Se știe că unii se împărtășeau o singură dată pe an, alții de două ori, iar alții de mai multe ori. De fapt, importanța are nu frecvența, ci curăția inimii celui ce primește Dumnezeiasca Euharistie și vrednicia, cerându-se o viață fără de prihană. Pentru cel care nu este curat, mai bine este să nu se împărtășească niciodată, altfel putând să se expună pedepsei veșnice. Nici chiar postul prealabil de 40 de zile nu este de folos, dacă după încheierea lui revenim la vechile obiceiuri. Neștiința nu este o scuză. În acele vremuri, creștinii intrau în Biserică, aflăm în aceste omilii, în fiecare zi¹⁵¹.

Concluzii. Sfântul Ioan Gură de Aur a tâlcuit Sfânta Scriptură clar și tradițional, științific, dând cuvintelor o interpretare gramaticală și istorică, combătând extrema alegorismului alexandrin și urmând calea de mijloc a interpretării. Neîntrecutul păstor de suflete s-a străduit să îi convingă pe toți că, după primirea botezului, cea dintâi datorie a fiecărui creștin este aceea de a cunoaște temeinic Sfânta Scriptură, fiindcă citind-o și înțelegând-o, ei aveau la îndemână un mijloc puternic pentru salvarea propriilor suflete. Marele Ierarh nu înțelege să identifice cunoașterea Scripturii de către creștini cu o simplă lectură, separată de Biserică, cu diferitele înțelesuri la care poate ajunge fiecare, ci subliniază cunoașterea pe care numai Biserica o poate da, ca una ce este singura împluternicită în această lucrare. Preocupările Sfântului Ioan Gură de Aur pentru tâlcuirea Sfintei Scripturi se regăsesc într-o operă vastă, impresionantă și actuală. Ea este oglinda strădaniei constante de a face pe creștini să cunoască în profunzime cuvântul lui Dumnezeu.

¹⁴⁷ „Nu a plânge...este ceva rău, ci rău este de a face lucruri vrednice de plâns...Trebuie a jeli păcatele noastre” – *Ibidem*, Omilia 23, PG 63, col. 166; *ibidem*, Omilia 15, PG 63, col. 124.

¹⁴⁸ „Toată viața noastră să o socotim ca timp de luptă... Noi trebuie prin necazuri să ne desăvârșim” – *Ibidem*, Omilia 5, PG 63, col. 50-51.

¹⁴⁹ *Ibidem*, Omilia 5, PG 63, col. 52. „Patima, căzând asupra celui ce are răbdare, cu nimic nu îl vatămă” – *Ibidem*, Omilia 22, PG 63, col. 160.

¹⁵⁰ *Ibidem*, Omilia 12, PG 63, col. 99; *ibidem*, Omilia 16, PG 63, col. 126. Când sufletul omului este întărit de Sfântul Duh, atunci el poate să treacă peste toate valurile vieții. Sufletul este întocmai cu o pânză de corabie și, „dacă noi vom ține bine întinsă pânza din toate părțile, cu speranța celor viitoare, desigur că va primi bine energia Duhului” – *Ibidem*, Omilia 34, PG 63, col. 235.

¹⁵¹ *Ibidem*, Omilia 17, PG 63, col. 132. Despre frecvența cu care se împărtășesc creștinii, care depinde de vrednicia lor, și: *La I Timotei*, Omilia 5, PG 62, col. 529.

Rolul Sfintei Scripturi în educație. Lucrarea învățătoarească a Sfântului Ioan Gură de Aur se fundamentează pe tâlcuirea, pe înțelegerea Sfintei Scripturi și pe aplicarea în viață a învățăturilor ei. Se poate spune că omiliile hrisostomice devin mijlocul principal de împlinire a misiunii sale de păstor de suflete.

Mijloacele de educare a creștinilor. Din toate omiliile Sfântului Părinte la epistolele Apostolului neamurilor reiese grija neostenită și preocuparea constantă, permanentă, pentru educarea păstoriților săi și pentru zidirea lor sufletească, pentru îndreptarea, sfințirea și mântuirea lor. Îl vedem pe Marele Ierarh străduindu-se să îndrepte sufletele ascultătorilor spre Dumnezeu, ajutat neîncetat de harul său și de o pregătire pe măsura slujirii pe care o îndeplinea. Găsim în opera hrisostomică prețioase informații de pedagogie creștină, vizând principiile, mijloacele și modalitățile de educație, care rămân și pentru dascălii creștini ai zilelor noastre la fel de actuale și eficiente.

Virtuțile creștine după *Omiliile la Epistola către Romani*. Sfântul Părinte arată rolul Sfintei Scripturi în viața credincioșilor. Dintre toate virtuțile, autorul se oprește în chip aparte asupra virtuții iubirii creștine, cu puterea ei nemărginită. Forma cea mai eficientă a iubirii este cea îndreptată spre semenii noștri. Virtutea credinței este un zid puternic și „mama tuturor bunătăților”. Și smerenia este o virtute de căpătâi a vieții creștine, fiind comparată în tărie cu diamantul. Milostenia reprezintă o datorie a fiecărui creștin în parte. Ea nu trebuie să se mărginească la o anumită categorie de oameni. Sfântul Ioan Gură de Aur ne îndeamnă adesea să fugim de păcatele de orice fel, fiindcă țin de puterea noastră. Nu păcatul este cel ce vine la noi, ci noi mergem spre el. Prin atitudinea sa hotărâtă, creștinul se păzește și fuge de păcate, încă de la cele mai mici, care pot duce la altele mai mari. Descoperim în omiliile hrisostomice la Epistola către Romani o aspră critică a păcatelor trupești. Mai întâi, opune virtutea iubirii semenilor păcatului invidiei. Un alt păcat, combătut în omiliile studiate, este vorbirea de rău a semenilor. În ce privește păcatul lăcomiei, al arghirofiliei, considerațiile Sfântului Părinte sunt la fel de actuale și în zilele noastre. Este pusă în fața creștinilor perspectiva alegerii adevăratelor bunuri. Mulțumirea și bucuria noastră sufletească nu țin de întâietate, nici de bani sau de funcții, nu țin de puterea trupului, de luxul hainelor, fiind „succese duhovnicești”.

Popovăduirea cuvântului lui Dumnezeu, după *Omiliile la Epistola I către Corinteni*. Marele Ierarh atrage atenția asupra decăderii morale a societății păgâne a vremii și asupra distanței care îi desparte pe necreștini de mântuire. Cu toate acestea, atitudinea noastră nu trebuie să fie una de respingere, ci de compasiune, chiar de punere în viață a virtuții iubirii de semenii, prin care lucrăm deopotrivă pentru mântuirea lor, dar și pentru mântuirea noastră. Pilda vieții creștine a fost totdeauna un stimulent pentru ceilalți semenii, ca ei să se transforme, urmându-le exemplul. Lucrarea de propovăduire a cuvântului lui Dumnezeu cere neostenită strădanie, cere o permanentă stăruință.

Desăvârșirea creștină după omiliile la *Epistola a II-a către Corinteni*. Întâlnim în aceste omilii o dezvoltare a învățăturii despre virtuți, insistând asupra iubirii de

Dumnezeu și de semenii, asupra credinței și a rugăciunii, a pocăinței și a milosteniei. Virtuțile sunt prezentate sub aspectul lor practic, lucrător. Ele fac pe cel ce le lucrează „mai strălucitor decât soarele”, în timp ce păcatul îl „scufundă” în mlaștina răutății. Multe dintre omiliile hrisostomice cuprind într-însese frumoase rugăciuni. În general, îndemnul la rugăciune este prezent în fiecare cuvântare, cu convingerea că rugăciunea este dovada iubirii de Dumnezeu. Milostenia nu poate fi lucrată rodnic fără pocăință și post, realități mereu prezente în viața fiecărui creștin. Să adăugăm smerenia, care îl caracterizează pe adevăratul trăitor în Hristos.

Scurtă mențiune asupra *Comentariului* hrisostomic la *Epistola către Galateni*. În această scurtă lucrare, Sfântul Ioan Gură de Aur ne îndeamnă să nu judecăm pe semenii noștri. Critică păcatul sinuciderii, însă cere să nu îi acuzăm pe cei care l-au săvârșit. Regăsim și elemente de pedagogie creștină. Stă în sarcina noastră să oferim celorlalți o educație bună.

Profilul moral al adevăratului creștin după *tâlcuirea Epistolei către Efeseni*. Omiliile reprezintă un minunat buchet de sfaturi și îndemnuri cu privire la comportamentul adevăratului creștin. Viața creștinului nu poate fi despărțită de viața Bisericii, de trăirea în comuniune și înțelegere cu membrii ei, de întruajutorare și îngăduință reciprocă. În afara acestui mod de viață, dragostea creștină îngheață, iar faptele nevrednice ne împiedică să ne bucurăm de roadele ei, aducând dezbinare și supărând pe Dumnezeu. Sub aspect liturgic-sacramental, viața creștinului este legată organic de Dumnezeiasca Taină a Euharistiei. În centrul preocupărilor operei hrisostomice se află omul și strădania neobosită a Sfântului Părinte de ridicare morală a lui, de integrare în ansamblul vieții Bisericii și de participare la viața ei sacramentală. Se stăruie pe larg asupra virtuților și a rolului lor în viața creștinilor. Fără virtuți, omul apare „slut și deformat”, mai urât decât ar fi din pricina goliciunii trupului. Omul trebuie să aleagă între haina bogăției și haina virtuții, pe cea din urmă. Atitudinea Sfântului Ierarh în lupta cu păcatele și viciile este plină de optimism și imprimă ascultătorilor săi încredere. El dovedește că virtutea nu este grea și nici nu este greu de practicat.

Dintre virtuțile creștine, se insistă cel mai mult asupra iubirii, această „fortăreață, care nu ne va lăsa să pășim ceva rău”. Roadele ei sunt nenumărate în viața celui care o trăiește. Cel lipsit de milostenie este „mai rău chiar decât barbarii”. Faptele bune trebuie să fie săvârșite în ansamblul lor, asemenea și virtuțile, spre a fi cu adevărat de folos omului. Creștinul să mulțumească lui Dumnezeu nu doar pentru binefacerile arătate, pe care le primește, ci și pentru cele nearătate, căci în toate modurile El ne face bine. Atitudinea adevăratului creștin este aceea de iertare a semenilor, când ei ne-au nedreptățit. Lupta cu păcatele este lupta dusă de fiecare om care conștientizează greșeala săvârșită. Sfântul Ioan Gură de Aur cere creștinilor să nu împărtășească punctul de vedere al păgânilor despre păcate. Acestea țin de libertatea omului. Virtutea și păcatul sunt precum sănătatea și boala. Sfântul Părinte ne îndeamnă să nu săvârșim păcate cu limba. Din contră, să rostim cuvinte plăcute, ce aduc mult câștig, pe când insultele aduc mari pagube. O atenție deosebită este acordată educației copiilor în spirit creștin, „întru învățătura Domnului”. Se dezvoltă și tema famili-

ei creștine. Plin de optimism, autorul descrie imaginea familiei creștine ideale, cu „căsuța” ei plină de veselie și seninătate, de care sunt atât de departe insultele.

Aspecte dogmatice și morale în *Omiliile la Epistola către Filipeni*. Omiliile la Epistola către Filipeni sunt deopotrivă tâlcuiri ale textelor scripturistice, cât și lucrări dogmatico-morale. Se subliniază hristocentrismul vieții creștine. Sunt evidențiate mai ales roadele Întrupării lui Hristos în viața noastră. O altă temă este cea a rolului Crucii Domnului în viața creștină. Se lămurește și tema ereziilor și a atitudinii Bisericii față de eretici. Am spus despre Sfântul Ioan Gură de Aur că așează în centrul preocupărilor sale teologice omul. Și în omiliile la Epistola către Filipeni, el subliniază libertatea de voință a omului. Mult mai detaliate sunt referirile la aspectele morale ale vieții creștine. În strădaniile sale, creștinul nu pășeste nicidecum pe un târâm necălcat, ci are pilda sfinților. Creștinii au un țel bine stabilit: urcușul lor neîncetat spre Dumnezeu, strădaniile lor pentru desăvârșire și pentru dobândirea împărăției cerurilor. Această temă este amplu dezvoltată. Pe drumul ascendent al desăvârșirii creștine sunt multe alunecături. Viața creștină trăită autentic presupune trăirea în credință, presupune curățenie și roadele dreptății, împreună cu lucrarea milosteniei. Autorul insistă mai ales asupra virtuților teologice: credința, nădejdea și dragostea. Cât despre rugăciune, ea este „începutul oricărui bine și pricina mântuirii și a vieții veșnice”. Bogăția rău întrebuințată este o piedică în calea mântuirii. Sfântul Ioan Gură de Aur îi muștră cu toată asprimea pe oamenii care sunt veșnic nemulțumiți. Păcatul este sinonim cu fuga noastră de Dumnezeu, atât cu sufletul, cât și cu voința.

Elemente de actualitate ale învățăturii hrisostomice în *Comentariul la Epistola către Coloseni*. Vedem în Comentariul Sfântului Ioan Gură de Aur la Epistola către Coloseni grija sa de a folosi cuvântul ca mijlocul cel mai potrivit pentru slujirea Bisericii și a creștinilor. Apropiindu-se cu dragoste de Sfânta Scriptură și studiind-o cu perseverență, creștinii se bucură de roadele ei. În Scriptură, găsim sfaturi pe care nici un alt dascăl lumesc nu ni le poate oferi. Alt element de actualitate este învățătura despre Sfintele Taine ale Botezului și Căsătoriei, în spiritul autentic al Bisericii noastre. Dintre virtuțile teologice, omiliile la Epistola către Coloseni se opresc asupra sensului dragostei autentice creștine, dragostea duhovnicească. Dincolo de toate se află dragostea duhovnicului, pe care o numește „regină ce stăpânește pe celelalte”. În general, virtuțile sunt văzute ca adevărata podoabă a creștinului. Milostenia, iubirea de oameni ori înțelepciunea, care înfrumusețează viața oricărui cinstitor de Dumnezeu, sunt mai prețuite decât aurul. Sfântul Părinte îndeamnă neostenit pe creștini să fie lucrători ai păcii, în diversele ei forme.

Aspecte practice de morală creștină în *Omiliile la Epistolele I și II Tesaloniceni*. Ca și în omiliile la alte epistole pauline, în care se arată ca un tâlcuitor neîntrecut al textului sfânt, în omiliile la cele două Epistole către Tesaloniceni, Sfântul Ioan Gură de Aur ne transmite adevăruri de credință și învățăminte morale de un folos real, prin care a contribuit la întărirea vieții duhovnicești a creștinilor dintotdeauna. Dă prieteniei o altă dimensiune, duhovnicească, legând-o de credința noastră în Hristos. Îndeamnă neîncetat pe creștini la dragoste. Prin excelență, această virtute

îi caracterizează pe sfinți, însă totodată ea îi așează și pe cei care o fac lucrătoare în rândul oamenilor bineplăcuți lui Dumnezeu. În viața creștină, rugăciunea ocupă un loc aparte. Sfântul Părinte vorbește despre rugăciunea publică, dar și despre cea particulară. Insistă asupra puterii pe care o are rugăciunea mulțimii. Omiliile hrisostomice abordează pe larg tema atitudinii creștine față de bunurile materiale. Bogăția, ca acumulare a unor astfel de bunuri, este o piedică în calea mântuirii. Dintre aspectele practice ale vieții creștine, Sfântul Ioan Gură de Aur se oprește asupra celor legate de pedagogie, ca unul ce este neîntrecut îndrumător de suflete. Lucrarea sa este asemănată cu cea a unui doctor care, voind să vindece o rană, pune mai întâi degetul său pe aceasta.

Aspecte ale vieții creștine în omiliile la *Epistolele Pastorale*. Sfântul Ioan Gură de Aur înalță un imn iubirii de Dumnezeu și de aproapele. Putem să îl iubim pe Dumnezeu doar prin Hristos. Este subliniată necesitatea virtuții iubirii creștine, alături de cea a credinței. Un rol important în viața creștinului adevărat îl joacă rugăciunea, mai ales cea de mulțumire, dar și rugăciunea pentru aproapele, credincios, sau mai puțin credincios, sau chiar rugăciunea pentru dușmani. Asemănă viața creștină cu o scenă de teatru, cu un vis. Din păcate, lipsit de înțelepciune, omul nu se sfiește, ci face totul ca și cum ar fi nemuritor, uitând de țelul vieții creștine și petrecându-și viața în desfătări. Libertatea omului este un factor-cheie în realizarea idealului desăvârșirii creștine. Răspunzând celor care vedeau cauza nenorocirilor din viața omului în existența destinului, Sfântul Părinte îi mustră cu asprime. Creștinii au datoria să lupte cu păcatul, pe care îl numește „necurat”. Desigur, păcatul este de multe feluri, este variat. Sunt amintite câteva dintre păcate. Elementele de pedagogie creștină sunt numeroase în omiliile hrisostomice la *Epistolele Pastorale*. Se vorbește mai întâi despre pedagogia divină, care ne îndrumă spre cunoașterea adevărului, spre desăvârșire. Educația în familie este o componentă importantă, asupra căreia se insistă mult, mai ales în ce privește creșterea copiilor.

Alte elemente de actualitate ale învățaturii creștine din omiliile la *Epistola către Filimon*. Între cele câteva teme de teologie morală pe care le întâlnim în omiliile hrisostomice la *Epistola către Filimon*, vorbim despre virtutea smereniei creștine și despre cumpătare. În ce privește relația dintre stăpâni și supuși, Sfântul Ioan Gură de Aur se arată plin de echilibru și de omenie.

Necesitatea lucrării virtuților după omiliile la *Epistola către Evrei*. Aceste omilii dezvoltă pe larg tema desăvârșirii creștine, insistând asupra necesității lucrării virtuților. Astfel, iubirea este socotită un dar „cu mult mai însemnat și mai strălucit decât acela de a învia morții”. Alte virtuți despre care Sfântul Părinte amintește în aceste omilii sunt: nădejdea creștină, mulțumirea neîncetată lui Dumnezeu pentru toate, smerenia, cumpătarea, teama de Dumnezeu, pocăința. Una dintre calitățile sau virtuțile ce trebuie să îl caracterizeze pe creștinul adevărat, este respectul și ajutarea semenilor, în spiritul umanismului creștin autentic. Sfântul Ioan Gură de Aur îndeamnă la respect, la receptivitate față de nevoile și necazurile celorlalți. Insistă mult asupra modului cum creștinul trebuie să întrebuințeze darul bogăției, primit de

la Stăpânul tuturor. Lupta permanentă a creștinului este lupta cu păcatele, pentru care trebuie să facă totul, spre a nu fi lipsit de răsplata virtuților. O altă temă de teologie morală este cea a existenței liberului arbitru în om. În fine, o problemă de viață creștină este cea referitoare la frecvența cu care putem să ne împărtășim, să primim Sfânta Euharistie.

Iată câteva dintre temele de permanentă actualitate pe care le putem descoperi din studiul omiliilor hrisostomice la epistolele pauline. Desigur, prezentarea este sumară, iar lectura atentă oferă noi motive de bucurie, căci Sfântul Ioan Gură de Aur este, fără îndoială, un izvor nesecat pentru creștinul doritor să își îmbunătățească permanent viața și pentru teologul care vrea să își lămurească cunoștințele, fundamentându-le pe argumentele oferite cu generozitate de acest neîntrecut Sfânt Părinte al Bisericii noastre.

The Actuality of the Chrysostomic Homilies on Pauline Epistles. Saint John Chrysostom interpreted the Holy Scriptures and gave words a historically and grammatically interpretation, fighting extreme Alexandrine allegorism and following the middle way of interpretation. He did his best to convince everyone that, after being christened, the first duty of each Christian is to know the Holy Scriptures; reading and understanding the Holy Scriptures gives Christians a powerful means to save their souls. This does not mean that each Christian should read and interpret the Scriptures by himself, but this should be done within the Church and under the guidance of the Church. The paper presents in brief the most important dogmatic, moral and pedagogical topics of St. John's great commentary to the Pauline epistles.

Gură de Aur și poet? Observații cu privire la punerea hrisostomiană în scenă a Sfântului Apostol Pavel

Asist. Drd. Andreas HEISER

Sfântul Ioan Gură de Aur poate fi privit din două perspective, în calitatea sa de prieten al oamenilor. Pe de o parte, predica și activitatea sa pastorală arată cât de cuprins a fost el de dragostea de oameni a lui Dumnezeu și cum a urmat el (această dragoste, *n. trad.*) în relația sa cu oamenii¹. Pe de altă parte, el s-a dovedit a fi într-o măsură aparte, iubitor al unei grupe aparte de oameni, anume a sfinților biblici² – mai ales a Sfântului Apostol Pavel³. În cea de-a șasea omilie despre un cutremur de pământ de la Antiohia, care nu a putut fi datat cu exactitate, numită a omului bogat și a săracului Lazăr, (*De Lazaro conciones* 6)⁴ se spune următoarele:

Καὶ γάρ Παῦλος ὁ ἀπόστολος,
τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς,
ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ,
τὸ στόμα τοῦ Χριστοῦ,

*Căci Pavel, Apostolul,
vasul cel ales,
Templul lui Dumnezeu,
gura lui Hristos,*

¹ Vezi M. ZITNIK, Θεὸς φιλόανθρωπος bei Johannes Chrysostomus, OCP 41, 1975, 76–118.

² Ἀπαντᾷς μὲν φιλῶ τοὺς ἁγίους, μάλιστα δὲ τὸν μακάριον Παῦλον, ... *lubesc, desigur, pe toți sfinții, însă mai ales pe fericitul Pavel, ... (Omilia II Cor. 11,12 [51, 301,28–44])*; cu privire la dragostea lui Hrisostom față de Pavel vezi: M.M. MITCHELL, The Heavenly Trumpet. John Chrysostom and the Art of Pauline Interpretation, HUT 40, Tübingen 2000, p. 31–33.

³ MITCHELL, Heavenly Trumpet; Cu privire la entuziasmul legat de Pavel al lui Hrisostom, transpus grafic, vezi K. KRAUSE, Die illustrierten Homilien des Johannes Chrysostomus in Byzanz, Spätantike, frühes Christentum, Byzanz: Reihe B, Studien und Perspektiven 14, Wiesbaden 2004, cap. VI.

⁴ CPG 4329; PG 48, 1041,21–37; E. SCHWARTZ, Christliche und jüdische Ostertafeln, AAWG.PH.NF 8/6, Berlin 1905, 176, 3; G. RAUSCHEN, Jahrbücher der christlichen Kirche unter dem Kaiser Theodosius dem Grossen. Versuch einer Erneuerung der Annales Ecclesiastici des Baronius für die Jahre 378–395, Freiburg i. Br. 1897, 525; SAVILE 8, 809: Antiochia, nu la multă vreme după răscola numită „a statuiilor”, probabil la sfârșitul postului celui an (Belege nach W. MAYER, The Homilies of St John Chrysostom – Provenance. Reshaping the Foundations, OCA 273, Rom 2005, 43. 45). El datează omilia mai târziu – probabil negândit, în perioada constantinopolitană (8, 813); TILLEMONT oferă doar informații legate de Laz. 1–5; MONTFAUCON 1, 707: Antiochian (MAYER, 104); STILTING, 459–461: între 2.1. – 2.2.387 înainte de Post (MAYER, 199. 201); BAUR 1, 285: Antiochia în anul 388 (MAYER, 203. 205); LIETZMANN, 1816: foarte probabil în 388 sau 393; MAYER, 511–512 apreciază că nu poate fi fixată o dată sigură; o privire de ansamblu ne oferă MAYER, 255. 260.

ἡ λύρα τοῦ Πνεύματος,
 ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης,
 ὁ γῆν καὶ θάλασσαν περιελθών,
 ὁ τὰς ἀκάνθας τῶν ἁμαρτιῶν ἀνασπᾶσας,
 ὁ τὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας καταβαλὼν,
 ὁ βασιλέων εὐπορώτερος,
 ὁ πλουσίων δυνατώτερος,
 ὁ στρατιωτῶν ἰσχυρότερος,
 ὁ φιλοσόφων φιλοσοφώτερος,
 ὁ ῥητόρων εὐλογωτότερος,
 ὁ μηδὲν ἔχων καὶ πάντα κεκτημένος,
 ὁ ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ θάνατον λύων,
 ὁ ἐν τοῖς ἱματίοις αὐτοῦ τὰ νοσήματα φυγαδεύων,
 ὁ ἐν θαλάσῃ τρόπαια στήσας,
 ὁ ἀρπαγεῖς ἕως τρίτου οὐρανοῦ,
 καὶ εἰς παράδεισον εἰσελθὼν,
 ὁ τὸν Χριστὸν Θεὸν ἀνακηρύσσας,
 ἐκεῖνος λέγει· Οὐδὲν ἑμαυτῷ σύνοιδα, ἀλλ' οὐκ ἐν
 τούτῳ δεδικαίωμαι.

*lira Duhului,
 învățătorul lumii,
 care a înconjurat pământul și marea,
 care a smuls spinii păcatelor,
 care a semănat sămânța fricii de Dumnezeu,
 care a fost mai bogat decât regii,
 mai influent decât boșagi,
 mai puternic decât soldații,
 mai înțelept decât înțelepții,
 mai elocvent decât retorii,
 care nimic nu a avut, dar pe toate le-a posedat,
 care prin umbra sa a biruit moartea,
 care prin hainele sale a vânat bolile,
 care a arătat pe mare semne de biruință,
 care a fost răpit până la cel de-al treilea cer,
 și a pătruns în paradis,
 care l-a propovăduit pe Hristos ca Dumnezeu,
 Căci ce spune: „Căci nu mă știu vinovat cu nimic, dar
 nu întru aceasta m-am îndreptat.”⁵*

O istorie a epitetelor pauline

În scrierile autentice ale lui Hrisostom se găsesc aproximativ 45 de texte de acest gen (epitete, *n. trad.*) despre Pavel. Dacă se urmărește această formă de text în literatura antică creștină, atunci primele date ale înzestrării lui Pavel cu astfel de numiri laudative se întâlnesc deja în epistolele lui Clement Romanul către Corinteni⁶. Ignatie al Antiohiei este cel care a pus pentru prima dată în scenă o schiță cuprinzătoare a lui Pavel, cu scopul de a prezenta propriul lui drum în viață drept imitare a bărbatului cel vrednic de cinstire „Pavel”⁷. Poneri în scenă asemănătoare se întâlnesc și în Epistola către Filipeni a lui Policarp al Smirnei⁸. La Marcion, un admirator al lui Pavel, sau la apologeții greci timpurii, nu se găsesc astfel de colecții de epitețe pauline. Textele gnostice de la Nag Hammadi sau referatele cu privire la erezii ale unor autori creștini nu prezintă nici un progres în acest sens. Nici bogata moștenire literară lăsată de Irineu al Lyonului nu ne oferă pasaje de acest gen. Origen, teologul alexandrin de la care Hrisostom a învățat mult⁹, a fost primul care a combinat anumite epitețe într-o schiță a personalității lui Pavel, însă doar în mică măsură¹⁰. Astăzi putem fi siguri – cel puțin pe baza corpului de scrieri care îl pose-

⁵ Laz. 6,9 (48, 1041,21–37).

⁶ IClem 5,2 (SUC 1, 30,5–6 FISCHER).

⁷ Ignatie., *Ep. către Efes.* 12,2 (SUC 1, 150,19–152,3 FISCHER).

⁸ Policarp., *Ep. către Filip.* 3,1–3 (SUC 1, 250,16–252,5 FISCHER).

⁹ W. STÖELLGER, Johannes Chrysostomus bei der Predigtarbeit. Bemerkungen zu Hom. 2 in Matth. in: *Predigt in der Alten Kirche*, hg. v. E. MÜHLENBERG/J. VAN OORT, Kampen 1994, p. 82–114.

¹⁰ *Hom. in Jer.* 5,1 (SC 232, 280,36–45 HUSSON/NAUTIN); Numărul mic de epitețe combinate se explică prin originea scrierilor lui Origen. În calitate de învățător, el s-a mișcat în medii care aveau nevoie de o privire de ansamblu. Acestea căutau întâi de toate διδασκαλία nu πάθος. În mai multe locuri

dăm – că cei doi mari exegeți antiohieni, Diodor din Tars și Teodor de Mopsuestia¹¹, nu au fost pentru Hrisostom modele pentru construirea colecțiilor de epitete. Vasile de Cezareea (cel Mare, *n. trad.*), Grigorie de Nyssa și Grigorie de Nazianz au fost primii care au realizat combinații de epitete pline de efect în scrierile lor¹².

Despre istoria cercetării epitetelor pauline

Aglomerarea de epitete la adresa lui Pavel (și a altor sfinți) aproape că nu au fost observate până acum de cercetarea hrisostomiană. T.E. AMERINGER a văzut în ele doar ornamente retorice greoaie¹³, însă nu și-a păstrat criteriile de apreciere, de vreme ce pe unele dintre ele le-a considerat „*declamări sofistice apăsătoare*”¹⁴, pe altele însă, dimpotrivă drept „*parafraze pastorale de frumusețe poetică*.”¹⁵ A. MERZAGORA nu are în vedere seriile de apelative¹⁶. M. DI S. MARIA vorbește despre un curent al „*titlului encomiastic*”, care a curs de pe buzele lui Hrisostom, și a grupat astfel de titluri după mai multe criterii sistematice¹⁷ însă numai în mod izolat. D.J. CHAPMAN amintește preferința lui Hrisostom pentru „*un întreg șir de titluri*”, pe care le consideră drept

din omiliile sale, Origen a luat poziție dură împotriva acelor predicatori care, de dragul auditoriului, se foloseau, de exemplu, de un stil ornamental (de exemplu, *Omil. in Ezech.* 3,3 (PG 13, 689,10–690,31).

¹¹ Faptul că mai tânărul contemporan al lui Hrisostom a fost familiarizat cu această formă ne arată cel puțin exegeza sa la Epistola către Filimon (II, 265,12–18 SWETE), în care el pune în scenă smerenia Apostolului.

¹² Bas., *ep.* 46,3 (PG 32, 373,26–30); Bas., *Eun.* 1,12 (SC 299, 212,17–214,29 SESBOÛÉ/DURAND/DOUTRELEAU); Bas., *Eun.* 2,4 (SC 305, 18,1–22,42 SESBOÛÉ/DURAND/DOUTRELEAU); Gr.Nyss., *Eccl.* 6 (GNO 5, 381,1–18 ALEXANDER); *Occurs.* (PG 46, 1152,8–25); *V. Ephr.* (PG 46, 821,8–25); Gr.Naz., *Or.* 28,20 (FC 22, 134,17–22 SIEBEN).

¹³ „*Aceste enumerări fără de sfârșit nu sunt aliceva decât folosire goală a abilităților retorice, care cu toate că par obositoare unui autor modern, acestea s-au bucurat de mare trecere în rândul auditorului lui Hrisostom*” (citată în eng. *n. trad.*) (T.E. AMERINGER, *The Stylistic Influence of the Second Sophistic on the Panegyric Sermons of St. John Chrysostom. A Study in Greek Rhetoric*, PatSt 5, Washington, DC 1921, 66); În retorica așa-numitei a doua sofistici, figura era folosită până la exces; vezi M.A. BURNS, *Saint John Chrysostom's Homilies on the Statues. A study on their qualities and form*, PatSt 22, Washington, DC 1930, 59. 60.

¹⁴ „*declamație sofistică umflată*” (citată în eng., *n. trad.*) (*Ibidem*, 66).

¹⁵ „*o emfază pastorală de frumusețe poetică*” (citată în eng., *n. trad.*) (*Ibidem*, 80).

¹⁶ A. MERZAGORA, Giovanni Crisostomo commentatore di S. Paolo, in: *Didaskaleion. Studi di letteratura e storia cristiana antica n.s.* 9, editat de P. UBALDI, Turin 1931, 1–73 = ND Amsterdam 1969, 1–73; A. MERZAGORA, Giovanni Crisostomo commentatore di S. Paolo. Osservazioni su l'esegesi filosofica, Studi dedicati alla memoria di P. Ubaldi, Milano 1937, 205–246.

¹⁷ „... una serie di fatti illustri e di gesta insuperabili, che strappano alle labbra del Crisostomo una fiumana di titoli encomiastici, ...” (M. DI S. MARIA, S. Paolo nella prospettiva di S. Giovanni Crisostomo, in: *Studiorum Paulinorum Congressus internationalis catholicus 1961. Simul Secundus Congressus internationalis catholicus de Re Biblica, completo XIX saeculo post S. Pauli in Urbem adventum*, AnBib 18, Rom 1963, [491–502] 496).

„cinstire cu totul deosebită”¹⁸. Iar J. LÉCUEYER afirmă de mai multe ori că o astfel de serie este pentru noi o „frumoasă litanie de laude”¹⁹.

De asemenea, pentru excelența lucrare a Doamnei M.M. MITCHELL despre arta interpretării lui Pavel la Hrisostom pe baza practicii panegirice antice târzii²⁰, care în nici un caz nu poate fi privită discredit, mulțimea de epitețe sunt doar dovezi pentru conceptul unei exegeze centrată pe autor – a unui adaos care are în vedere în mod foarte promițător, relativa apropiere dintre autor și exeget. De fiecare dată când Hrisostom vorbește despre Pavel, el dă drumul emoțiilor sale și cade într-un lung șir de predicății laudative²¹. Nu ni se oferă însă o analiză a acestor serii. De asemenea L. BROTTIER observă în cele din urmă, într-un capitol despre Hrisostom în oglinda lui Pavel, că predicatorul dintr-o dată intonează cu plăcere adevărate „litani” la adresa Sfântului Pavel²². Drept exemplu, este redată o serie din *anom.* 8 fără a fi comentată²³, înțelegând ca și semn al dragostei lui Hrisostom pentru Pavel²⁴.

Având în vedere o anumită nedumerire ce exista în cadrul cercetării de specialitate, pun mai întâi întrebarea dacă nu cumva „litaniile” nu exprimă în mod conve-

¹⁸ „un întreg șir de titluri”; „reverență extraordinară” (citată în eng., *n. trad.*) (D.J. CHAPMAN, Chapman, St. Chrysostom on Peter, Dublin 1903, 73–99).

¹⁹ J. LÉCUEYER, Saint Pierre dans l'enseignement de S. Jean Chrysostome à Constantinople, *Gr.* 49, 1968, (113–133) 115: „... ceci nous vaut une très belle litanie des louanges ...” în legătură cu *hom. in Is.* 6,1 4,3 (SC 277, 152, 13–19 DUMORTIER); în legătură cu *hom. in Ac.* 6,1 (60, 56) el vorbește de o „îngrămădire de titluri”; *Ibidem*, 124; în *hom. in Mt.* 18,23 3 (51, 20) am avea de-a face cu un „adevărat șir de litani” ale titlurilor lui Petru în care Hrisostom ar îngămădi epitețele și motivele cinstirii sale – *il s'agit d'une véritable litanie des titres de Pierre, où l'auteur accumule les épithètes et les motifs de son admiration.*” (*Ibidem*, 133).

²⁰ A.M. RITTER în recenzia sa a vorbit, pe bună dreptate, de o „capodoperă” (ThLZ 128, 2003, [173–180] 180).

²¹ „Odată ce el ar fi început cu o listă de epitețe către iubitul său Pavel, era parte a măiestriei și bucuriei unei astfel de oratorii, atât pentru predicator, cât și pentru audiență, să vadă câtă vreme poate să o continue. De aceea noi avem adesea lungi liste de epitețe de același fel sau asemănătoare, însă la fel de des se prezintă ca neavând modele particulare, manifestându-se ca neavând tipare particulare.” (citată în eng., *n. trad.*) (MITCHELL, Heavenly Trumpet, 74–75); precum și F. MOSETTO, La figura di San Paolo nei panegirici di S. Giovanni Crisostomo, în: *Atti del IV Simposio di Tarso su S. Paolo Apostolo*, hg. v. L. PADOVESE, Rom 1996, (205–218), 216–217; funcția șirurilor este descrisă de MITCHELL semănătura unui „om multifuncțional”, care corespunde tuturor standardelor și care ia în considerare numai necesitățile imaginabile (MITCHELL, Heavenly Trumpet, 74).

²² L. BROTTIER, L'appel des demi-chrétiens à la vie angélique. Jean Chrysostome prédicateur entre idéal monastique et réalité mondaine, Paris 2005, 122 (ohne Bezugnahme auf die Arbeit von Frau MITCHELL): „Il n'est pas excessif d'affirmer que le prédicateur entonne volontiers de véritables „litaniies” de saint Paul- brèves.”

²³ Ebd.

²⁴ „Il y avait une extraordinaire rencontre entre deux âmes embrasées par ce feu que le Christ avait affirmé vouloir allumer sur la terre. Mais Jean portait aussi une immense admiration à un pasteur qui exerçait son autorité sur tant de communautés dispersées à travers la terre habitée qu'il semblait parcourir à la vitesse du vent.” (ebd., 125); L. BROTTIER prezintă epitețele și antonomaziile lui Hrisostom din Omil. la Iov, le enumeră grupate pe teme, însă nu ia în serios clustrele și compozițiile lor (L'actualisation de la figure de Job chez Jean Chrysostome, în: *Job chez les Pères de l'Eglise*, CbPa 5, Strasbourg 1996, [63–110] 78–84).

nabil fenomenul seriilor de epitete. De aceea voi prezenta forma și funcțiunea seriilor de epitete pe baza *Omiliei a șasea despre Lazăr* (Laz. 6), în măsura în care avem de-a face, în cazul unei serii de epitete, cu o poezie paulină (la adresa lui Pavel).

Epitete și Liturghie?

Cum anume ar trebui descris în mod corespunzător fenomenul colecției de epitete la Hrisostom? Ar trebui să luăm în serios, pentru seria de epitete, noțiunea de „*litanii*,” bazată pe confuzie și semi-ironie²⁵, apoi, ar trebui să căutăm dacă se găsesc forme asemănătoare în Liturghia din Antiohia Antichității târzii. Aceasta ar însemna realizarea unei căutări de modele în aria cultului. W. BURKERT atribuie slujitorilor cultului grec păgân înconjurarea ființei lui Dumnezeu cu ajutorul unor epitete, a unei delimitări progresive, pentru a putea surprinde numele potrivit²⁶. Modele de rugăciune de încercuire, care se folosesc de epitete la adresa zeilor ne sunt oferite de religiile întregului Orient îndepărtat, precum și a Egiptului și le regăsim și în Psalmii vetero-testamentari²⁷, precum și în rugăciunile Noului Testament²⁸.

Ce anume putem spune despre folosirea epitetelor în slujbele lui Hrisostom? În slujba liturgică a metropolei siriene, excelent documentată de F. VAN DER PAVERD pe baza scrierilor lui Hrisostom, ele nu sunt întâlnite, nici în litaniiile catehumenilor, ale energumenilor (adică ale celor posedați, *n. trad.*) sau ale penitenților, și nici în mulțimea de epitete ale credincioșilor la adresa lui Dumnezeu²⁹. Altfel decât la Origen, omiliile lui Hrisostom cuprind doxologii finale³⁰ însă nu și rugăciuni pentru

²⁵ Un gen literar în care uneia sau mai multor invocări de persoane, zei sau rugăciuni rostite de unul sau mai mulți, restul participanților răspundea cu același refren (de exemplu, în Vechiul Testament vezi Ps 136); Vezi F. SCHMIDT-CLAUSING, Art. Litanei, RGG³ 4, 387–388; Hrisostom diferențiază două feluri de litanii, unele care au loc εν εκκλησιᾳ și altele în care este îndeplinită printr-un mod de viață virtuos; *exp. in Ps.* 44,11 (55, 201,31–37).

²⁶ W. BURKERT, *Greek Religion*, trad. de J. RAFFAN, Cambridge, MA 1985, 185; pentru cuprinderea „*limitandă*” a unui zeu, erau folosite atribute și substantive cu funcție de apozitie. Colecția de myrionymi atrage atenția cu un inventar al epitetelor la adresa lui Isis, Serapis și Anubis. Pentru o vivace impresie cu privire la această metodă vezi: L. BRICAULT, *Myrionymi, Les épicleses grecques et latines d'Isis, de Sarapis et d'Anubis*, Beiträge zur Altertumskunde 82, Stuttgart 1996; vezi și unele studii din: *Nommer les dieux. Théonymes, épithètes, épicleses dans l'Antiquité, textes réunis et édités par N. BÉLAYCHE/P. BRULÉ/G. FREYBURGER/Y. LEHMANN/L. PERNOT/F. PROST, Recherches sur les rhétoriques religieuses 5*, Tübingen/Brepols u.a. 2005 cu bibliografie, p. 599–609 și Index al numelor zeilor (p. 628–639), epitete și epicleze (p. 640–651).

²⁷ M. LATTKE, *Hymnus. Materialien zur Geschichte einer antiken Hymnologie*, NTOA 19, Freiburg/Göttingen 1991, 97–103.

²⁸ *Ibidem*, 227–235.

²⁹ F. VAN DER PAVERD, *Zur Geschichte der Messliturgie in Antiochia und Konstantinopel gegen Ende des vierten Jahrhunderts. Analyse der Quellen bei Johannes Chrysostomus*, OCA 187, Rom 1970; H.-J. FEULNER, Art. Liturgie, *LacL²*, 1998, (400–404) 401.

³⁰ Hrisostom începe fiecare doxologie finală aproape fără excepție, cu aceleași cuvinte (VAN DER PAVERD, *Meßgottesdienst*, 132–134). Partea doxologică prezintă, în comparație cu alte doxologii folosite în răsărit, unele variante care intenționează să accentueze egalitatea de cinstire a Persoanelor divine.

corecta interpretare a scrierilor biblice³¹. Dimpotrivă, Liturgia hrisostomică de astăzi cunoaște o mulțime de epitete în diferitele ei rugăciuni³². Chiar dacă ea provine din liturgia urbană a Constantinopolului și numai din secolul X este legată de numele Sfântului Ioan Hrisostom, nucleul ei provine din secolele IV-V³³. În concluzie, nu ar fi prea curajos să afirmăm că mulțimea de epitete ale lui Hrisostom sunt familiare practicii de rugăciune a Bisericii sale.

Urmarea ar fi faptul că Hrisostom, în contextul procesului liturgic, a construit, cu ajutorul unor forme retorice asemănătoare, o punte de legătură între invocările lui Dumnezeu și cinstirea lui Pavel. Pe cât de simpatcă pare a fi imaginea unei înscenări liturgice a lui Pavel³⁴, pe atât de puțin se potrivește, căci forma seriilor de epitete poate fi găsită și în afara contextului liturgic, de exemplu în corespondența epistolară³⁵. Fie și numai din acest motiv, nu ar trebui să mai vorbim de „*litanii la adresa lui Pavel*.”

Pentru a scăpa de încurcătura care rezultă de aici, anume din a vorbi în ceea ce privește cumularea epitetelor la Hrisostom despre „*litanii*” și pentru a descrie acest fenomen într-un mod corespunzător, aleg o altă terminologie. Pentru colecția de epitete propun noțiunea de „*cluster*” (din engleză = *ciorchine, legătură, mulțime*). El desemnează ca un întreg unitar, o mulțime de particule coerente³⁶ și a revenit ca și termen în limbajul științific din Germania, prin intermediul englezei, pe la mijlocul secolului trecut. Cuvântul german „*Kluster*”, care potrivit dicționarului germanistului Grimm desemnează „*ceea ce poate fi pus la un loc în mod compact și masiv*” acoperă deja fe-

³¹ G.E. ROSSI, *Bibel und Gebet in den Predigtepilogien bei Origenes*, [unveröff. Univ., Diss.] Jena 2003.

³² Vezi rugăciunea diaconului din prothesis (Th. SCHERMANN, *Die griechische Chrysostomusliturgie*, in: *Griechische Liturgien*, trad. de R. STORF, cu introducere de Th. SCHERMANN, BKV¹ 5, München 1912, 205).

³³ Vgl. G. WAGNER, *Ursprung der Chrysostomus-Liturgie*, LQF 59, Münster 1973; R.F. TAFT, *The authenticity of the Chrysostom anaphora revisited. Determining the authorship of liturgical texts by computer*, OCP 56, 1990, 5–51 pledează pentru ideea că anafora ar cuprinde părți autentice din liturgia antiohiană.

³⁴ G. PITSIOUNIS, *Johannes Chrysostomus über den Vorrang des Bischofs von Rom*, in: *Philoxenia*. FS B. Kötting, hg. v. A. KALLIS, Münster 1980, (247–258) 250 consideră mulțimea epitetelor ca un fenomen al predicii.

³⁵ *ep. Olymp.* 8,11d (SC 13, 204,31–46 MALINGREY).

Propun redarea acestui cuvânt în limba română prin „*clustră*”, întrucât nu am găsit un alt cuvânt corespunzător. Sensul cuvântului „*clustră*” este cel descris de Andreas Heiser în acest studiu (*n. trad.*)

³⁶ În lucrările de istorie a exegezei se caută clustre în versetele biblice care au fost citate în diferite contexte și care fac aluzie la tradiții; vezi. H. AMIRAV, *The rhetorical expression of exegesis. The case of John Chrysostom*, in: *Giovanni Crisostomo: Oriente e Occidente tra IV e V secolo. XXXIII Incontro di Studiosi dell'Antichità Cristiana*, Roma, 6–8 maggio 2004, Teil 1, SEAug 93, Rom 2005, (221–226) 222–223. La Amirav se vorbește de o folosire a clustrelor tradiționale împotriva unei folosiri a exegezei, fiind spontane și fluente (223).

nomenul discutat, pe de o parte, în ceea ce privește distingerea diferitelor epitetice ce pot fi însă combinate, pe de altă parte, în ceea ce privește compoziția lor³⁷.

Reprezentarea, delimitarea, construcția și funcția clustrelor epitetice

Dacă se pune întrebarea unde anume apar astfel de clustre epitetice, atunci privirea se oprește asupra unor texte deosebit de elaborate, care – precum predica cu numărul șase despre Lazăr – au apărut ca urmare a unor experiențe de viață traumatică sau ca urmare a unei zile de sărbătoare, oglindind astfel o mobilizare aparte a comunității³⁸. Hrisostom folosește însă clustre epitetice și în îndrumările catehetice, precum și în scrisorile sale. Datorită faptului că astfel de pasaje reclamă atenția, ele se găsesc acolo unde cuprinsul exegezei cere cel mai înalt grad de trezvie³⁹.

În ceea ce privește delimitarea, se observă faptul că clustrele epitetice pot fi în mod precis scoase în relief din contextul omiliei. De cele mai multe ori unei clustre îi precedă numele lui Pavel și este legată de provocarea de a lua aminte la cuvinte sau fapte⁴⁰ ale lui Pavel: „Uități-vă la Pavel!”⁴¹, „La aminte cine a fost acela, care a spus aceasta”⁴², „sau nu știți ce a spus Pavel”⁴³, „Să ascultăm la îndemnul lui Pavel”⁴⁴.

³⁷ DW 11, 1308,55; tratate în trecere deja la MITCHELL, *Heavenly Trumpet*, 75 folosește noțiune de „Cluster”: „Thus we quite often get extended lists, with the order sometimes clustering epithets of like type or similar reference.” (vezi traducerea oferită la nota nr. 21 n. trad.).

³⁸ οἱ ἀπὸ τῆς χώρας πρὸς ἡμᾶς συρρεῦσαντες (*catech.* 8,1 [SC 50bis, 247,5–6 WENGER] = *catech.* 3/7,1 [FC 6/2, 464,6–7 KACZYNSKI]); vezi F. VAN DER PAVERD, St. John Chrysostom. The Homilies on the Statues. An Introduction, OCA 239, Rom 1991, 260–289.

³⁹ În lunga omilie *Laz.* 6 este prezentă o clustră a lui Pavel. Hrisostom cheamă de mai multe ori la atenție prin προσέχτε înainte de a vorbi despre Pavel (*Laz.* 6,8 [1040, 17–18; 25–26,27]; 6,9 [1040, 51,58–59; 1041,11–12]).

⁴⁰ Locurile sunt legate de întreaga clustră: οἱ δὲ Παύλου λαμπρότερον οὐδὲν ἦν, ... παντὶ που δῆλόν ἐστιν (*hom. in Rom.* 16,3 1,2 [51, 190,9–23]); Καὶ γὰρ ἐκεῖνος <fără Nume> (*stat.* 1,3 [49, 20,43–55]); Διὰ γὰρ τοῦτο ... <fără nume> (*hom. in Gen.* 3,5 [53, 37,50–38,4]); Διὸ καὶ ἦλθεν ἐπὶ ... (*hom. in Ac.* 25,1 [60, 192,30–40]); Ἀπαντας μὲν φιλῶ τοὺς ἁγίους, μάλιστα δὲ + Nume (*hom. in Rom.* 5,3 2 [51, 158,28–49]); ὁ καὶ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Παύλου πεποίηκε ... (*hom. in Gen.* 24,4 [53, 211,53–55]).

⁴¹ βλέπε Παῦλον ... (*poenit.* 2,5 [49, 290,36–292,12]).

⁴² ἐννόησον τίς ἦν ὁ λέγων ταῦτα τὰ ῥήματα + Nume (*poenit.* 2,5 [49, 290,36–292,12]);

Ἐννόησον γὰρ μοι ... (*hom. in IThess.* 4,4 [62, 421,13–33]).

⁴³ ἡ οὐκ οἶδας Παῦλος τί λέγει (*poenit.* 3,5 [49, 299,20–300,12]).

⁴⁴ Ἀκούσωμεν τοῖνυν τῆς παραινέσεως τοῦ + Nume (*catech.* 7,16 [SC 50bis, 236,1–237,9 WENGER] = *catech.* 3/6,16 [FC 6/2, 444,31–446,4 KACZYNSKI]); ἀκούσωμεν ... λέγοντος ... Παύλου (*catech.* 8,9 [SC 50bis 252,1–8 WENGER] = *catech.* 3/7,9 [FC 6/2, 472,17–25 KACZYNSKI]); ἠκούσατε διὰ τὸν δῖον *ITim* 5,23 <Name> (*stat.* 1,1 [49, 15,29–17,5]); vezi mai departe: Καὶ τοῦτου παράγω μάρτυρα + Nume (*proph. obscurit.* 1,6 [56, 173,21–32]); Δῆλον ἐκεῖθεν + Nume (*proph. obscurit.* 2,4 [56, 181,25–41]); Παῦλον ... ὅταν ἀκούσω ἐγώ, ἐννοῶ ... (*hom. in Ac.* 9,1 4,3 [51, 149,40–59]); Εἰ γὰρ Παῦλος, ... (*hom. in Gen.* 11,4 [53, 94,56–95,15]; *hom. in Gen.* 22,7 [53, 196,16–31]); Ταῦτα γὰρ ἀπαντα ἐννοῶν ... (*hom. in Gen.* 34,5 [53, 319,30–31]); Καὶ γὰρ Παῦλος (*Laz.* 6,9 [48, 1041,21–37]).

Aproape la fel de des este întâlnită și forma interogativă⁴⁵. Pe mai departe, Hrisostom intră într-o discuție fictivă cu auditoriul, despre Pavel⁴⁶ sau îl lasă pe Pavel însuși să vorbească, sub foma unei prosopopii⁴⁷. Faptul că la clustrele de epitețe pentru Pavel avem de-a face cu adevărate puneri în scenă⁴⁸, rezultă clar din formulele introductive care la Hrisostom au devenit vocabular tehnic pentru introducerea persoanelor biblice: „*Aceasta doresc să încerc să arăt, prin care Pavel este pus în mijloc.*”⁴⁹

În vreme ce unele dintre clustre sunt introduse firesc apositiv în construcția frazei⁵⁰, cele mai multe dintre ele se sfârșesc cu citate din epistolele pauline⁵¹ sau cu para-

⁴⁵ Ὅρα πῶς ... (pan. Rom. 1 [50, 607,40–48]); Ὁρᾷς πῶς ... (hom. in Ac. 55,3 [60, 382,48–61]); ὅρα ... (hom. in Gen. 30,6 [53, 282,22–42]); Πόθεν οὖν <fără nume> Clustra este antonomasică (altă denumire n. trad.) (laud. Paul. 4,10 [62, 25,64–73]); Τίς οὖν ἀπάντων ἀνθρώπων ἀμείνων; <fără nume> (anom. 8,3 [SC 396, 182,188–184,212 MALINGREY]); Καὶ τί λέγω τὸν προφῆτην; Ὁ ... Παῦλος (hom. in Gen. 4,5 [53, 44,27–45]); Τίς οὖν ἡ ρίζα τῶν κακῶν; Μάθε παρὰ ... (hom. in Rom. 11,5 [60, 490,60–491,15]); Τί δὲ ἐστὶ, ... (hom. in Rom. 30,2 [60, 664,3–12]); Τί λέγεις; (hom. in 1Cor. 22,2 [61, 183,62–184,7]); Τίς ἐπιδοχότερος; și interpolarea din clustră (hom. in 2Tim. 4,3 [62, 622,52–623,15]); Τί γάρ. εἰπέ μοι; (hom. in Eph. 6,2 [62, 45,13–25]); Τίνος γάρ εἰδετο Παῦλος ... (hom. 5,4 UNH [63, 489,17–490,11]); Οὐ καθάπερ ὑπόπτερος τὴν γῆν καὶ θάλατταν περιδραμών, <fără nume> (hom. 6,2 UNH [63, 492,8–20]); Καίτοι τίς τοῦ Παύλου σοφώτερος γέγονεν; Εἰπέ γάρ μοι, ... (scand. 2,2–3 [SC 79, 60–62 MALINGREY]).

⁴⁶ Τί λέγεις; ... (hom. in 1Thess. 4,1 [62, 415,17–21]); Τί λέγεις, ὦ + nume (hom. in 2Cor. 11,2 [51, 303,34–40]).

⁴⁷ Μὴ τοῖσιν ἐπαισχυνοῖς, εἰ ἐγὼ ... δέδεμαι νῦν (hom. in 2Tim. 2,1 [62, 607,51–55]).

* Prosopopie: figură retorică de stil cu ajutorul căreia se descrie ceea ce ar spune ceva ce nu poate vorbi (de ex. O piatră sau un monument) sau o persoană care este, de exemplu, decedată (n. trad.)

⁴⁸ Noțiunea de inscenare provine din teatrologia sec. XIX. Scriitorul, publicistul și intendantul a numeroase scene germane, August LEWALD (1792–1871) a influențat modul de percepere al noțiunii care în anul 1818, la Viena, lui însuși îi era străin.: „*Mai nou inscenarea a devenit iubită. ... a pune în scenă înseamnă a aduce la vedere o întreagă operă dramatică, astfel încât, prin mijloace exterioare să se completeze intenția poetului și să se întărească efectul dramei*” (după E. FISCHER-LICHTE, Inszenierung und Theatralität, în: Inszenierungsgesellschaft. Ein einführendes Handbuch, hg. v. H. WILLEMS/M. JURGA, Opladen/Wiesbaden, 1998, [81–90] 82). În cercetarea hrisostomiană a fost folosit pentru prima dată de L. BROTTIER, L’actualisation, 78–84 întrebarea cu privire la arta punerii în scenă a („*Mise en Scène*”) figurilor biblice cu ajutorul epitetelor.

⁴⁹ μέσον ἀγαθῶν, τοῦτο δεῖξαι πειράσομαι, Παῦλον (exp. in Ps. 110,4 [55, 284,23–35]); Καὶ εἰ βούλει, αὐτὸν ... παραγάγωμεν εἰς μέσον (hom. in 1Cor. 15,5 [61, 128,13–30]); Nu este vorba de o noțiune provenită din reprezentarea teatrală păgână. Pentru prima dată vocabularul este folosit de Filon din Alexandria cu scopul de a prezenta persoane biblice și de a recomanda comportamentul și imitarea lor. (v. Mos. 1,158 [4, 1902 = 1962, 158,10–13 COHN]); Ps.-Hippolyt, consumm. 3 (GCS 1/2, 1897 ACHELIS) folosește noțiunea pentru introducerea de citate biblice; la Hrisostom dimpotrivă, introducerea se realizează prin εἰς μέσον ἄγω κτλ., care provine dintr-un citat de persoane biblice; vezi exp. in Ps. 129,2 (55, 374,48–51).

⁵⁰ Ἐδεσμεῖτο μετὰ τῶν κακούργων, μετὰ τῶν δεσμωτῶν, μετὰ τῶν ἀνδροφόνων ... ἐδέδετο (hom. in Col. 10,3 [62, 369,55–370,3]); Ταῦτ’ οὖν ὁρῶν + nume ... ἐπειδὴ ... (hom. in Rom. 5,3 2 [51, 158,28–49]); Οὗτος γάρ ὁ Παῦλος ... τὰ μὲν ἄλλα πάντα ῥαδίως ἐφερεν, ... (ep. Olymp. 8,11d [SC 13, 204,31–46 MALINGREY]); Δοῦλον ὀνομάζει ἑαυτὸν Παῦλος ... τοὺς δαούλους ἀδελφοὺς καλεῖ ... καὶ σὺ μεγα φρονεῖς; (hom. in Col. 11,3 [62, 377,35–54]); Εἰ δε ... τοσαῦτα ἐπασχε δεινὰ

fraze⁵². Alte clustre sfârșesc cu o lămurire a comportării istorice a lui Pavel⁵³. Arareori imediat la sfârșitul unei clustre întâlnim un îndemn la urmarea Apostolului⁵⁴.

Delimitarea clustrelor epitetice ne permite să stabilim și funcțiunea lor. În general aceste clustre slujesc unei valorizări aparte a unei persoane despre care este vorba. Ar putea fi distinse trei funcțiuni. În introducerea citatelor, ele au o *funcție de acreditare*. În cazul în care ele rămân la nivelul unei relatări a unei istorisiri biblice, atunci ele au *funcțiune istorică*. În cazul în care imediat după sfârșitul lor are loc un îndemn de urmare a Apostolului, atunci ele slujesc unei *funcțiuni de actualizare*.

În interiorul clustrelor se întâlnesc epitete care sunt luate fie direct din Biblie, fie prezintă relatări biblice. Numai rar avem de-a face cu imagini cu totul noi⁵⁵. Hrisostom preferă participii substantivizate care, datorită faptului că sunt lipsite de timp, posedă un înalt potențial de actualizare.

... (Jud. 8,7 [48, 939, 30–40]); Και γάρ ἄξιον ζητήσεως, τί δήποτε Παῦλος μὲν. ... οὐκ ἐγχειρίζεται τοὺς ἰουδαίους (hom. in Gal. 2,11 10 [51, 380,5–9]).

⁵¹ φησιν 2Kor 11,2 (proph. obscurit. 1,6 [56, 173,21–32]); Pavel le-a adus ucenicilor săi rugăciunea Rōm 15,31 (proph. obscurit. 2,4 [56, 181,25–41]); ἐκεῖνος ταπεινοφρονεῖ λέγων 1Kor 15,9 (poenit. 2,5 [49, 290,36–292,12]); ὦρα, οὗτος τί λέγει, ποίαν φωνὴν ἔβρηξεν 1Kor 15,10 (poenit. 3,5 [49, 299,20–300,12]); τοιαῦτα ἐφίλοσόφει ... ἀκουσον ... αὐτοῦ λέγοντος 1Kor 11,6 (laud. Paul. 4,10 [62, 25,64–73]); ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντες 1Kor 15,10 (anom. 8,3 [SC 396, 182,188–184,212 MALINGREY]); ἐπιστέλλων ἔλεγε 1Kor 9,27 (stat. 1,3 [49, 20,43–55]); εἰπὼν Eph 6,13 (hom. in Gen. 3,5 [53, 37,50–38,4]); ἀνέκραξε μέγα βοᾶν. καὶ λέγων Rōm 11,33 (hom. in Gen. 4,5 [53, 44,27–45]); ἐβόα λέγων 1Kor 15,31 (hom. in Gen. 11,4 [53, 94,56–95,15]); ἐβόα λέγων 2Kor 5,14 (hom. in Gen. 34,5 [53, 319,30–31]); ἐκεῖνος λέγει 1Kor 4,4 (Laz. 6,9 [48, 1041,21–37]); περὶ αὐτοῦ λέγοντος ... φησι Hebr 11,13 ἀκούσωμεν ... λέγοντος ... Παύλου (catech. 8,9 [SC 50bis, 252,1–8 WENGER] = catech. 3/7,9 [FC 6/2, 472,17–25 KACZYNSKI]); οὗτος οὐκ ἀσχύνεται λέγων περὶ γυναικός, ... Rōm 16,2 (hom. 5,4 UNH [63, 489,17–490,11]); φησὶ ... Rōm 8,35 (hom. in 1Thess. 4,4 [62, 421,13–33]).

⁵² 1Kor 9,27 (hom. in Gen. 22,7 [53, 196,16–31]).

⁵³ εὐδελον δτι ... (hom. in Rom. 16,3 1,2 [51, 190,9–23]); Ἡδῶς γάρ λοιπὸν ἐνδιατρίβω τῷ ἀνδρὶ (poenit. 2,5 [49, 290,36–292,12]); Εἰ γὰρ μὴ ἐβουλήθη μακροθυμῆσαι αὐτῷ, μηδὲ ἀνασχέσθαι αὐτοῦ (exp. in Ps. 110,4 [55, 284,23–35]); Explicare a epitetelor (stat. 1,1 [49, 15,29–17,5]); καὶ σὺ μικρὸν ἡμῖν ἀπὸ τούτου γίνεται κέρδος (hom. in Ac. 9,1 4,3 [51, 149,40–59]); Οἶδε γάρ, οἶδε σαφῶς, ... (pan. Rom. 1 [50, 607,40–49]).

⁵⁴ τούτους μιμησώμεθα ... (hom. in Gen. 30,6 [53, 282,22–42]); μιμησώμεθα τοῖνυν ... (hom. in Rom. 30,2 [60, 664,3–12]) – alte delimitări sunt realizate din nou prin întrebarea introductivă Τίνα οὖν οὗτος φησιν εἶναι τὴν αἰτίαν ... (hom. in Rom. 11,5 [60, 490,60–491,15]); Οὗτος ἀθρόον καταβαίνει τοσοῦτον; (hom. in 1Cor. 22,2 [61, 183,62–184,7]), altele sunt legate de întrebarea introductivă: Ἄρα τι τοιοῦτον ἐτόλμησε περὶ ἑαυτοῦ εἰπεῖν; (hom. 6,2 UNH [63, 492,8–20]); οὐκ ἔχω τί εἰπω· ὅσα γὰρ ἂν εἶπω, ἐλάττωνα τῆς ἀξίας τοῦ Παύλου ἔρω. ... (hom. in Ac. 25,1 [60, 192,30–40]); οὗ τοῖς εἰδῶσι καὶ τὸ δνομα μόνον ἀρκεῖ πρὸς διέγερσιν ψυχῆς πρὸς νῆψιν ... (hom. in Ac. 55,3 [60, 382,48–61]); οὗτος οὐκ οἶδε ... (hom. in 1Thess. 4,1 [62, 415,17–21]); Ἀλλ’ ὁμως (scand. 2,2–3 [SC 79, 60–62 MALINGREY]); Κάκεινα φρονῶμεν ἅπερ αὐτὸς συνεβούλευσεν (catech. 7,16 [SC 50bis, 236,1–237,9 WENGER] = catech. 3/6,16 [FC 6/2, 444,31–446,4 KACZYNSKI]).

⁵⁵ Vgl. MITCHELL, Heavenly Trumpet, 88–91.

A fost Hrisostom poet? – Observații cu privire la Laz. 6

Fie și numai dacă ne punem întrebarea în ce măsură clustrele pauline ale lui Hrisostom sunt formulate poetic, imediat realizăm că nu are sens să vorbim despre poezie. Este adevărat că începutul clustrelor prezentate mai sus, din predica despre Lazăr, sună ritmic, ceea ce însă nu ajunge măsurilor stricte ale poeziei clasice – așa cum sunt ele îndeplinite, de exemplu, de către imnul pe care Clement Alexandrinul ni-l transmite în cartea a treia a *Pedagogului*⁵⁶.

Astfel de măsuri nu sunt suficiente la Hrisostom, căci forma lor ritmică nu se orientează după lungimea silabelor, ci numai după accentul cuvintelor de la finalul frazei⁵⁷. Așa-numitul ritm final iese la iveală din accentuarea ultimelor două cuvinte ale frazei, prin aceea că este accentuată antepenultima (Proparoxytonon), penultima (Paroxytonon) sau ultima (Oxytonon) silabă⁵⁸.

Pornind de la forma finală, pasajul din *Laz. 6, 9* se împarte în șase părți.

1	Καὶ γὰρ Παῦλος ὁ ἀπόστολος,	3 PPr
2	τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς,	4 PO
3	ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ,	2 OO
4	τὸ στόμα τοῦ Χριστοῦ,	3 PO
5	ἡ λύρα τοῦ Πνεύματος,	2 PPr

În primul grup de cinci epitețe „*Apostolul Pavel*” este legat prin ritmul final (Paroxytonon-Proparoxytonon) și rimă cu „*Lira duhului*.” În interior „*vasul cel ales*” și „*gura lui Hristos*” sunt împletite prin ritm (Paroxytonon-Oxytonon) și cuprind în centru (Oxytonon-Oxytonon) „*Paul, templu al lui Dumnezeu*”. Împotriva ritmului se opun „*Templu al lui Dumnezeu*” și „*Gură lui Hristos*”. Legătura dintre părțile frazei la fel construite (paragrafele [2–5]) acționează energic⁵⁹.

În ceea ce privește cuprinsul, în cele ce urmează, chemarea lui Pavel la apostolat este fondată trinitar. Inspirația și propovăduirea se află de ambele părți. Propovă-

⁵⁶ G. MAY, *Der Christushymnus des Clemens von Alexandrien*, in: *Liturgie und Dichtung. Ein interdisziplinäres Kompendium I. Historische Präsentation*, Bd. 1, PiLi 1, St. Ottilien 1983, 257–272.

⁵⁷ S. SKIMINA, *De Ioanis Chrysostomi rhythmo oratorio*, *Archiwum Filologiczne Polskiej Akademji Umiej* 6, Krakau 1927; DERS., *État actuel des études sur le rythme de la prose grecque* 2, *Eus Suppl.* 11, Lwów 1930; DERS., *De Gregorio Nazianzeni oratorium rhythmo*, *Acta 2 Congressus philologorum classicorum slavorum*, Prag 1931, 229–235; DERS., *État actuel des études sur le rythme de la prose grecque* 1, *Bulletin international de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres. Classe de Philologie – Classe d'Histoire et de Philosophie*, Suppl. 3, Krakau 1937; C. KLOCK, *Untersuchungen zu Stil und Rhythmus bei Gregor von Nyssa. Ein Beitrag zum Rhetorikverständnis der griechischen Väter*, BKP 173, Frankfurt a.M. 1987, 217–239; 240–300; cu privire la alte introduceri în folosul cercetării ritmurilor finale, precum, de exemplu, verificarea autenticității unor omilii, vezi R. ROMANO, *Il ritmo prosastico nelle Omelie per Eutropio di Giovanni Crisostomo*, in: *SEAug* 93, 2005, (307–314) 307–309.

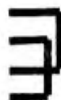
⁵⁸ Bei der Analyse des Rhythmus steht O für *Oxytonie*, P für *Paroxytonie* und Pr für *Proparoxytonie*.

⁵⁹ Este vorba de așa-numitele forme gorgiene pe care Hrisostom le folosește cel mai mult; în ceea ce privește paralela cu Gorgias vezi P.J. RYAN, *Chrysostom, a derived stylist?*, *VigChr* 36, 1982, 5–14.

STUDII ȘI ARTICOLE

duirea este urmare a inspirației, așa cum inspirația se configurează mereu nouă în propovăduire.

1	ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης,	5 PrP
2	ὁ γῆν καὶ θάλασσαν περιελθών,	5 PrO
3	ὁ τὰς ἀκάνθας τῶν ἁμαρτιῶν ἀνασπάσας,	2 OP
4	ὁ τὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας καταβαλὼν,	4 PO

Cel de-al doilea grup este structurat cu ajutorul unui ritm schimbător (Paroxytonon/Oxytonon). Rima schimbătoare οἰκουμένης-ἀνασπάσας, περιελθών-καταβαλὼν susține structura schimbătoare. Cele două rânduri duble stau nelegate și încep la fel și fiecare dintre ele are același număr de silabe (asindetice, anaforic, isocolon; de două ori zece silabe, de două ori 14 silabe). Ultimele două prezintă, pe lângă același număr de silabe, și aceeași structură sintactică. Pe lângă aceasta, cel de-al treilea rând prezintă o aliterare a sunetului ας. Noțiunile sunt compuse antitetic: *pământ : mare, spin : sămânță, păcat : frică de Dumnezeu, a smulge : a arunca în afară*. Misiunea paulină de-a lungul Imperiului este ridicată la nivel universal. În ceea ce privește cuprinsul ei, este determinată de scopuri soteriologice, precum este și ilustrată de motive biblice din domeniul agricol (*a smulge spinul : a semăna sămânța*). Aici este alcătuită legătura clusterului cu contextul. Hrisostom a considerat păcatele drept cauză a cutremurului care tocmai avusese loc cu puțină vreme înainte⁶⁰. Astfel, Pavel este prezentat auditoriului drept model idealizat.

1	ὁ βασιλέων εὐπορώτερος,	3 PPr
2	ὁ πλουσίων δυνατώτερος,	3 PPr
3	ὁ στρατιωτῶν ἰσχυρότερος,	2 Opr
4	ὁ φιλοσόφων φιλοσοφώτερος,	4 PPr
5	ὁ ῥητόρων εὐγλωττότερος,	3 PPr

Cea de-a treia grupă cuprinde cinci epitețe, care sunt legate prin același ritm prin poziționarea exterioară (Paroxytonon-Proparoxytonon). Aici avem același număr de silabe același sunet și aceeași aliterare a părților neunite care urmează una după alta (anaforic, asindetice, isocolic). Din nou, este prezentată legătura cu contextul omiliei, în care este explicată pericopa despre omul bogat și săracul Lazăr. Apoi omilia este umplută cu trimiteri la bogații aflați în auditoriu, care au fost privați de avutul lor datorită cutremurului. De asemenea, puterea soldaților se dovedește a fi lipsită de putere în fața cutremurului. Oratorii nu mai știu ce ar putea să spună. Din nou, Pavel este prezentat ca și model ideal, în opoziția cu figurile lumești care au dat greș în fața unor astfel de situații înfricoșătoare.

⁶⁰ Laz. 6,1 (48, 1027,1–1029,6).

1	ὁ μὴδὲν ἔχων καὶ πάντα κεκτημένος,	3 PP
2	ὁ ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ θάνατον λύων,	2 PrP
3	ὁ ἐν τοῖς ἱματίοις αὐτοῦ τὰ νοσήματα φυγαδεύων,	4 PrP
4	ὁ ἐν θαλάσῃ τρόπαια στήσας,	2 PrP

Cel de-al patrulea grup este introdus în mod anaforic, cu ajutorul a trei epitețe structurate identic (anaforic, isocolic). Cu ajutorul persoanei Apostolului este prezentată o concepție de viață, care a luat formă concretă datorită cutremurului, anume experiența efemerității acestei lumi. Sunt motive ale idealului ascetic, anume viață asemeni celei a îngerilor⁶¹, sărăcie de bunăvoie, eliberare prin moarte, vindecare și ridicarea prin semnele biruinței – un motiv al luptei ascetice cu demonii.

1	ὁ ἀρπαγείς ἕως τρίτου οὐρανοῦ,	3 PO
2	καὶ εἰς παράδεισον εἰσελθών,	4 PrO

În cel de-al cincilea grup, de mici dimensiuni sunt doar două adaosuri anidetice, coordonate de un oxyton. Coroana vieții ascetice este o vedere a lui Dumnezeu, pe care Hrisostom o ilustrează cu multă plăcere pentru Pavel cu ajutorul *II Cor* 12,2–4.

1 ὁ τὸν Χριστὸν Θεὸν ἀνακηρύξας 3 OP

Vederea lui Dumnezeu este plusată în cluster numai de un epitet final îndreptat împotriva învățaturii ariene. El are două funcțiuni. Viața asemeni îngerilor a lui Pavel este înrădăcinată în teologia cea corectă, niceană. Pavel însuși a propovăduit învățătura care mai târziu a fost ridicată la rang de normă eclesială. Legată cu viața lui asemeni îngerilor, această învățătură prinde contur, dacă pământul se cutremură.

Pentru o analiză completă, trebuie să fac trimitere la teza mea de doctorat despre punerea în scenă a lui Pavel la Ioan Hrisostom, precum și despre preistoria (acestei puneri în scenă, n. trad.) la care lucrez în cadrul Facultății de Teologie a Universității Humboldt din Berlin sub îndrumarea Prof. Dr. Dr. h.c. C. Marksches. Însă două chestiuni sunt și aici clare. Clusterelor nu sunt rezultatul unei clipe, ca și cum ar fi luat naștere dintr-o abundență a dragostei față de Pavel care s-ar fi manifestat necontrolat la Hrisostom. Dimpotrivă, ele sunt formulate după un plan bine definit. Părțile lor componente se potrivesc în contextul omiliei și o structurează. Apoi, Pavel este pus în scenă cu ajutorul unor mijloace bine gândite. Cât de cizelate sunt aceste mijloace aflăm dacă comparăm ritmul întregii omilii (vezi începutul) cu ritmul clustrelor. Acest lucru devine clar din modul în care fragmentul iese în evidență prin regularitatea lui, din amsamblul ritmului omiliei.

⁶¹ Cu privire la idealul ascetic al vieții asemeni îngerilor, vezi BROTTIER, L'appel.

Hrisostom se diferențiază clar de alți exegeți, care în mod asemănător au redactat clustre epitetice despre persoane biblice și faptele lor⁶², prin stilizarea ritmului. La Grigorie de Nyssa, de exemplu, ritmul corespunde unui anumit stil ideal bizantin, cu preferință pentru intervale⁶³. Clustrele pauline asemănătoare ale lui Grigorie ies în evidență tocmai prin faptul că datorită folosirii vocabularului biblic pierd din ritm.

Regularitatea, precum și numeroasele apeluri la atenție, prezente la Hrisostom cu puțin înaintea clustrelor pauline⁶⁴ dovedesc faptul că micile puneri în scenă ale lui Pavel trebuie să fie în mod corespunzător luate în serios. Putem presupune că aceste clustre epitetice, în măsura în care se găsesc în cuvântări, au fost intonate cu un registru vocal marcant⁶⁵, prin care Hrisostom a urmat modelul păgân⁶⁶. Foarte probabil că Hrisostom nu a cuvântat așa ceva cu o gestică liniștită, ci a subliniat ritmul cu zgomot de picioare, tropăit sau plesnit din degete.

Chiar dacă nu putem să înțelegem aceste clustre epitetice ca și poezie, totuși, punerea în scenă a lui Pavel realizată de Sfântul Ioan Gură de Aur dovedește o fină

⁶² Vezi: *Klauseln von Laz.* 6; o diferență în ceea ce privește modul de prezentare avem la KLOCK, *Untersuchungen*, 217–239; 240–300 și constă în aceea că procentele date aici se referă la întregul număr de clauze. KLOCK enumeră clauze slabe (cl) tari (CL) în mod separat sunt enumerate finalul frazelor clautelor slabe (cl) și a celor tari (CL) iar potrivit intervalelor ritmice dintre ultimele două accente (direct: 2,4,6; indirect 1,3,5,7; precum și 0). La intervalele directe și indirecte este urmărită paroxitonia, la cel de-al doilea și cel de-al treilea interval într-un mod și mai accentuat, proparoxitonia. Spre deosebire de stilul lui Grigorie (vezi nota bibl. urm.) este prezent mai des sfârșitul de frază indirect precum și mai puțină atenție în ceea ce privește evitarea intervalului zero.

⁶³ Deja P. MAAS, în 1906 și 1912 a recunoscut pentru prima dată la Grigorie o consecvență utilizare a frazeologiei bizantine, SKIMINA, *De Ioanis Chrysostomi rhythmo oratorio* a susținut această concluzie cu cifre căci pe baza a cinci omilii ale lui Grigorie, a numărat la clauzele slabe 67,5% final de fraze directe, iar la clauzele tari, 83,6%; vezi KLOCK, *Untersuchungen*, 244–246.

⁶⁴ *Laz.* 6,8 (1040, 17–18; 25–26.27); 6,9 (1040, 51.58–59; 1041,11–12).

⁶⁵ „Retorul educat declama frazele sale bine balansate cu ajutorul unei voci cadențate muzical care varia în intensitate, în conformitate cu spiritul pasajului. Uneori el cădea într-o melodie monotonă, un altă predominant la oratorii asiaticis.” (trad. din eng. n. trad.) (AMERINGER, *Second Sophistic*, 13); „Fiecare predică era rostită într-un ton care imita un ton muzical („recitativ”, cum am spune noi) cu o accentuată frecvență a vocii.” (E. NORDEN, *Die Antike Kunstprosa vom sechsten Jahrhundert v.Chr. bis in die Zeit der Renaissance*, Darmstadt 1958, [859–861] 859); H. HUNGER, *Reich der neuen Mitte. Der christliche Geist der byzantinischen Kultur*, Graz 1965, 339–340; DERS., *Aspekte der griechischen Rhetorik von Gorgias bis zum Untergang von Byzanz*, SÖAW.PH 277/3, Wien 1972, 8 = DERS., *Epidosis. Gesammelte Schriften zur Byzantinischen Geistes- und Kulturgeschichte*, hg. v. W. HÖRANDNER/K. KODER/O. KRESTEN, München 1989, Nr. 5, 8; DERS., *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner* 1, HAW 12/5, München 1978, 68–69; K. THRAEDE, *Art. Hymnus I.*, RAC 16, 1994, (915–946) 921; W. KINZI compară acest stil cu cântarea monotonă din comunitățile baptiste de culoare din SUA (The greek Christian writers, in: *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period (330 BC–AD 400)*, ed. by S.E. PORTER, Leiden 1997, [633–670] 651, Anm. 90).

⁶⁶ NORDEN, *Kunstprosa* 2, 55–57. 135. 137. 194–195. 375–379; H. HUNGER, *Literatur* 1, 68–69; KLOCK, *Untersuchungen*, 152, Fn. 71; B. STEINBRINK, *Art. Actio*, în: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik* 1, 1992, 43–74.

formă retorică. Aceasta dacă, asemeni lui H. HUNGER⁶⁷, înțelegem „*Retorica ... drept sistem al unei forme planifica stilizate, predominant sintactică a cuvântului scris și vorbit.*”

Despre aprecierea punerilor hrisostomiene în scenă ale lui Pavel

Ne întrebăm, la final, ce valoare le revin punerilor în scenă hrisostomiene ale lui Pavel? Punerea în scenă a persoanelor biblice formează un obiect de cercetare oferit de Hrisostom însuși. În opera sa se găsesc omilii întregi care sunt dedicate unei singure persoane. Acest gen de literatură orientată biografic a fost foarte iubită în Antichitatea târzie. Atât în mediul creștin, cât și în cel necreștin, a apărut un mare număr de scrieri care nu s-au străduit să realizeze elaborarea unei idei sau prezentarea unui eveniment, ci au așezat în centrul lor viața uneia sau a mai multor persoane⁶⁸. Martirilor, care încă din secolul al doilea au oferit exemplu de virtute, li s-au adăugat în secolul al patrulea, alte caractere: fecioara pioasă, ascetul⁶⁹, episcopul și sfântul biblic. Dintre cuvântările sigur autentice ale lui Hrisostom⁷⁰ aproximativ același număr le revin în mod explicit martirilor⁷¹ respectiv sfinților⁷² și persoanelor biblice⁷³. Adepții unei religii în dezvoltare aveau nevoie și de alte figuri spirituale demne de urmat, altele decât membrii unei minorități religioase persecutate. În Antichitatea târzie, în care educația era în mare măsură rezultatul imitării, astfel de modele îndeplineau o funcțiune centrală⁷⁴. Se aștepta de la ele și proiecte formulate în

⁶⁷ H. HUNGER, *Aspekte der griechischen Rhetorik von Gorgias bis zum Untergang von Byzanz*, SÖAW.PH 277/3, Wien 1972 = DERS., *Epidosis. Gesammelte Schriften zur Byzantinischen Geistes- und Kulturgeschichte*, hg. v. W. HÖRANDNER/K. KODER/O. KRESTEN, München 1989, Nr. 5, 3.

⁶⁸ S. SWAIN, *Biography and Biographic in the Literature of the Roman Empire*, in: *Portraits. Biographical Representation in the Greek and Latin Literature of the Roman Empire*, ed. by M. EDWARDS/S. SWAIN, Oxford 1997, (1–37) 36, descrie o „*modă biografică*” și o trezire a individului în întreaga literatură, literatura creștină din Antichitatea târzie nefăcând nici ea excepție.; vgl. A. CAMERON, *Education and Literary Culture*, in: *The Late Empire: AD 337–425*, ed. by DIES./P. GARNSEY, CAH 13, Cambridge 1998, (665–708) 699–700; T. HÄGG/P. ROUSSEAU, *Introduction: Biography and Panegyric*, in: *Greek Biography and Panegyric in Late Antiquity*, hg. v. DENS./C. HÖGEL, TCH 31, Berkeley 2000, (1–29) 1–5.

⁶⁹ S. BROCK, *Early Syrian asceticism*, *Numen* 20, 1973, (1–19) 1–3 = DERS., *Syriac perspectives on late antiquity*, CStS 199, London 1984, (1–19) 1–3.

⁷⁰ În afară de cele cu autenticitate îndoielnică sau pierdute 4500–4762, inedite CPG 4840–5079 și versiunile 5130–5197.

⁷¹ CPG 4319; 4347; 4348; 4349; 4350; 4351; 4353 mit frg. 4495,4; 4355; 4760; 4357, 4359, 4365, 4759, 4731, 4360 mit frg. 4495,9; 4361; 4362; 4363; 4364; 4393; frg. 4495,23.

⁷² CPG 4345; 4346; 4352; frg. 4495,26; 4406.

⁷³ CPG 4726; frg. 4495,10; frg. 4495,20; 4336; 4344; 4354; 4376; 4495,3; 4736; 4750. În cazul în care luăm și pe cele cu autenticitate îndoielnică, numărul cuvântărilor despre persoanele biblice sunt semnificativ mai multe decât numărul cuvântărilor despre alți sfinți.

⁷⁴ P. BROWN, *The Saint as Exemplar in Late Antiquity*, in: *Representations 1*, 1983 1–21, vgl. DERS., *The Saint as Exemplar in Late Antiquity*, in: *Saints and Virtues*, hg. v. J. HAWLEY, Berkeley 1987, 3–14 precum și DERS., *Arbiters of the Holy. The Christian Holy Man in Late Antiquity*, in: DERS., *Authority and the Sacred. Aspects of the Christianisation of the Roman World*, Cambridge 1995, 57–78;

STUDII ȘI ARTICOLE

mod impresionant retoric care să conducă pe creștini spre o excelentă viață etică și spirituală⁷⁵. În mod corespunzător, literatura de orientare biografică ia noi forme, care inițial au fost dedicate altor scopuri. Aceste forme străbat întreaga operă a exegeților creștini.

Chiar dacă Hrisostom, cu a sa punere în scenă a lui Pavel, nu poate să fie socotit poet, totuși Pauluscluster ale sale au o formă retorică briliantă. Nu greșim dacă înțelegem aceasta ca și concretizare a dragostei sale duble față de oameni, în care el își prezintă într-o formă potrivită ascultătorilor pe prea-iubiții lui sfinți, din dragoste față de ei.

Apendix: clausele din Laz. 6

Regulat					Neregulat				
	Laz. 6					Laz. 6			
	CI		CL			cl		CL	
2 OO	15	1,14%	13	0,99%	1 OO	10	0,76%	8	0,61%
2 PO	26	1,98%	22	1,68%	1 PO	6	0,46%	3	0,23%
2 PrO	5	0,38%	1	0,08%	1 PrO	0	0,00%	0	0,00%
2 OP	17	1,30%	19	1,45%	1 OP	15	1,14%	31	2,36%
2 PP	59	4,50%	27	2,06%	1 PP	35	2,67%	29	2,21%
2 PrP	20	1,53%	6	0,46%	1 PrP	0	0,00%	0	0,00%
2 OPr	29	2,21%	29	2,21%	1 OPr	20	1,53%	19	1,45%
2 PPr	51	3,89%	31	2,36%	1 PPr	25	1,91%	22	1,68%
2 PrPr	11	0,84%	10	0,76%	1 PrPr	0	0,00%	0	0,00%
S2	233	17,77%	158	12,05%	S1	111	8,47%	112	8,54%
4 OO	2	0,15%	5	0,38%	3 OO	14	1,07%	7	0,53%
4 PO	21	1,60%	9	0,69%	3 PO	22	1,68%	21	1,60%
4 PrO	10	0,76%	7	0,53%	3 PrO	10	0,76%	6	0,00%

precum și W. MAYER, General Introduction, în: Let us die that we may live. Greek homilies on Christian martyrs from Asia Minor, Palestine and Syria (c. AD 350–AD 450), editată de J. LEEMANS/W. MAYER/P. ALLEN/B. DEHANDSCHUTTER, London u.a. 2003, (3–52) 15–37.

⁷⁵ G.G. CHRISTO, Martyrdom according to John Chrysostom. „To live is Christ, to die is gain”, Lampeter 1997, 195 A. WILSON, Biographical Models. The Constantinian Period and Beyond, in: Constantine. History, Historiography and Legend, hg. v. S. LIEU/D. MONTERRAT, London 1998, 107–136.

Gură de Aur și poet?

4 OP	3	0,23%	8	0,61%	3 OP	11	0,84%	20	0,00%
4 PP	26	1,98%	25	1,91%	3 PP	26	1,98%	27	2,06%
4 PrP	13	0,99%	13	0,99%	3 PrP	16	1,22%	18	1,37%
4 OPr	0	0,00%	5	0,38%	3 OPr	4	0,31%	3	0,23%
4 PPr	9	0,69%	9	0,69%	3 PPr	36	2,75%	38	2,90%
4 PrPr	11	0,84%	7	0,53%	3 PrPr	15	1,14%	18	1,37%
S4	95	7,25%	88	6,71%	S3	154	11,75%	158	10,07%
6 OO	0	0,00%	0	0,00%	5 OO	1	0,08%	0	0,00%
6 PO	0	0,00%	2	0,15%	5 PO	1	0,08%	4	0,31%
6 PrO	4	0,31%	0	0,00%	5 PrO	12	0,92%	4	0,31%
6 OP	0	0,00%	0	0,00%	5 OP	3	0,23%	0	0,00%
6 PP	1	0,08%	3	0,23%	5 PP	18	1,37%	10	0,76%
6 PrP	4	0,31%	6	0,46%	5 PrP	13	0,99%	21	1,60%
6 OPr	0	0,00%	0	0,00%	5 OPr	0	0,00%	0	0,00%
6 PPr	0	0,00%	3	0,23%	5 PPr	2	0,15%	3	0,23%
6 PrPr	0	0,00%	0	0,00%	5 PrPr	5	0,38%	5	0,38%
S6	9	0,69%	14	1,07%	S5	55	4,20%	47	3,59%
0 OO	6	0,46%	2	0,15%	7 PO	0	0,00%	1	0,08%
0 PO	1	0,08%	0	0,00%	7 PP	1	0,08%	1	0,08%
0 PrO	0	0,00%	0	0,00%	7 PrP	1	0,08%	2	0,15%
0 OP	21	1,60%	13	0,99%					
0 OPr	17	1,30%	11	0,84%					
S0	45	3,43%	26	1,98%	S7	2	0,15%	4	0,31%
Total									
1311	382		286			322		321	
98,02%		29,14%		21,82%			24,56%		22,50%

Traducere din limba germană
Pr. Lect. Univ. Dr. Daniel Buda

STUDII ȘI ARTICOLE

***Chrysostom the Poet? Notes on Chrysostom's Presentation of St. Paul.** This paper is an analysis of the Pauline epithets created by St. John Chrysostom, with special focus on the De Lazaro 6 Homily. First, the author presents in brief the texts of the Pauline epithets in the Christian literature written before St. John Chrysostom, a brief chronology of modern research conducted on the Chrysostomic epithets, emphasizing the fact that no exhaustive study has been yet conducted on this topic. These epithets might be of liturgical origin. Then, the author suggests a new terminology, replacing the term "litany", considered rather ironic, with that of "cluster". Finally, the author describes the representation, delimitation, construction and functions of St. John's epithet clusters. Thus, these clusters may have a triple action: an action of accreditation, a historical action and an action of renewal. However, they have little poetic value.*

Sfântul Ioan Gură de Aur și homo oeconomicus: de la etică la morală

Nicoleta ACATRINEI

Introducere și intrigă

Pe băncile renumitei Școli de Înalte Studii Comerciale de la Lausanne¹, pregătind o teză cu subiect bancar și monetar am început să mă interesez de opera Sfântului Ioan Gură de Aur. Cursurile de economie, principii de finanțe, finanțele pieței, microeconomie, macroeconomie etc., îmi apăreau vide de orice referință la realitatea omului – actor principal al activității economice. «De ce-ul» atâtor calcule economice nu era repus în cauză, o cursă a creșterii economice este încă caracteristică teoriile economice, deși semne foarte puternice de alarmă se fac auzite din ce în ce mai mult pentru a denunța dezastrele cauzate de acest tip de «dezvoltare» care distruge natura și de asemenea și natura umană.

Este vorba de om...

Este vorba de om, și mai precis de Omul Economic (*homo oeconomicus*) și în jurul lui s-a dezvoltat cercetarea mea – și este Sfântul Ioan Gură de Aur care mi-a oferit atât cadrul analizei cât și metoda. De la Sfântul Ioan Gură de Aur am învățat drumul care duce de la etică la morală. Peste secole – am găsit spre marea mea surpriza aceeași abordare etica propusă de unul din cei mai mari filozofi ai secolului XX, Paul Ricoeur. Voi reveni mai târziu cu detalii despre această uimitoare asemănare.

Înainte de a începe dezvoltarea în sine a subiectului aș dori să amintesc aici că scrierile Părinților deșertului concentrate în apoftegme, ca și scrierile Sfântului Efreim

¹ Lausanne a avut șansa de a fi avut ca profesori doi economiști celebri care au creat ceea ce în gândirea economică numim chiar «școala de la Lausanne», este vorba de Leon Walras și Vilfredo Pareto. Pareto devine cu atât mai interesant pentru acesta legătură între Sfântul Ioan Gură de Aur și economie, căci mare mi-a fost surpriza când studiind la biblioteca din Lausanne o ediție din secolul al XIX-lea al operei Sfântului Ioan Gură de Aur am găsit pe fiecare prima pagina a întregii colecții de 21 de volume eleganta semnătura a lui Pareto, care a făcut donație bibliotecii aproape întreg fondul său de carte. Descoperim astfel că Pareto citea pe Sfântul Ioan Gură de Aur în greacă și pe Preafericitul Augustin în latină!

STUDII ȘI ARTICOLE

Sirul și ale Sfântului Isaac Sirul m-au învățat să aduc orice problemă la om, de fapt la inima omului, căci aici este sursa oricărei probleme, dar și a tuturor soluțiilor.

Scrierile lui David Hume, Adam Smith și cele ale lui John Stuart Mill m-au adus și ele la problema omului. Noi cunoaștem acești autori – care sunt fondatorii științei economice – mai ales din scrierile lor economice, dar uităm să ne referim și la lucrările cu caracter mai puțin economic, dar tot atât de importante ca și celelalte. De exemplu, Adam Smith a scris un *Tratat asupra sentimentelor morale*, pe care autorul său îl consideră cel mai important dintre toate scrierile sale. Cu toate acestea, această lucrare a fost detronată de o alta: *Bogăția Națiunilor* – care va face din Adam Smith părintele științei economice.

Și fiindcă este vorba despre om, omul economic – vă propun o scurtă incursiune în zămisirea și nașterea omului economic. Este vorba de o teorie economică, cea a *homo oeconomicus* – care începe cu John Locke (1690, *Eseu asupra intelectului omenesc*), continuă cu David Hume (*Ancheta asupra principiilor morale*) și Adam Smith (*Tratat despre sentimentele morale*). Formula desăvârșită a acestei teorii a omului economic ne-o dă penița lui John Stuart Mill, care întregrează calculul utilitarist a lui Bentham și perspectiva ricardiană – pur economică.

Astfel, Omul Economic s-a născut pe la mijlocul secolului al XIX-lea și a avut ca «tată» pe filozoful utilitarist Bentham și ca «mamă» economia ricardiană întărită și dezvoltată de John Stuart Mill. Rezultatul este o construcție pur teoretică și definiția sa poate fi comparată cu cea a definiției dreptei în geometrie².

«Ultimele abstracții economice care sunt legile economice se bazează pe o abstracție prealabilă asupra omului, omul economic. Enunțul „omul este motivat de dorința de bogăție” poate fi considerată ca o definiție implicită a termenului „omul economic”»³.

Nicio altă fațetă a naturii umane nu este luată în considerare și aceasta, spune Mill, «nu pentru că vreun economist ar fi așa de stupid să gândească că umanitatea ar fi făcută așa, ci pentru că acesta este drumul pe care știința trebuie în mod necesar să îl urmeze... Maniera în care economia politică procedează în mod necesar este să considere acest scop principal și recunoscut (acumularea de bogăție) ca și cum ar fi, dintre toate ipotezele comparabile în simplitate, cel mai aproape de adevăr»⁴.

Istoria omului economic a început într-o lume pur imaginară și economiștii clasici sunt conștienți de acest lucru. Astăzi, dificultatea vine din faptul că acest model

² K. PRIBAM, *Les fondements de la pensée économique*, Paris, Ed. Economica, 1986, p. 175.

³ MILL J. S., *Sur la définition de l'économie politique; et sur le méthode d'investigation qui lui est propre*, Paris, Michel Houdiard Editeur, 2003, p. 22.

⁴ *Ibidem*, p. 23.

ipotetic a avut în cursul timpului un efect performativ asupra realității, mai ales în ceea ce privește dimensiunea psihologică a ființei umane care este exploatată la maxim.

În căutarea unei mai bune înțelegeri a omului economic, am consultat lucrări din diferite domenii: antropologie economică⁵, istoria gândirii economice, manuale de teorie economică. Mi-a fost imposibil să găsesc omul, omul economic pe care îl căutam. Un domeniu nou al științei economice mi-a oferit soluția în căutările mele. Este vorba despre o disciplină foarte tânără, o disciplină care acum 20 de ani era privită cu scepticism și care era tratată de trivială, fără relevanță, cum ne spune Lynn Sharp Peine⁶, profesoară la Harvard Business School.

Această disciplină este **etica afacerilor**. Specialiștii din această disciplină fac apel atât la scrierile fondatorilor gândirii economice, cât și la filozofia antică ca să se inspire în analiza lor economică. Cel mai bun exemplu în acest sens este cartea *Etica și Excelența* de Robert C. Solomon⁷, care propune o etică de inspirație aristoteliciană. Citându-l pe Edward Freeman:

«Etica afacerilor este un domeniu care a crescut în numai 10 ani dintr-o simplă glumă într-un subiect fierbinte. [...] Într-adevăr, este tratat în anumite cercuri de afaceri cu solemnitate, chiar cu reverență, ca ceva magic, prin care se disting cele mai bune și mai pline de succes corporații [...] Ceea ce oferă studiul eticii nu este o nouă cunoaștere, cu atât mai puțin nu așteptăm să ne învețe diferența dintre bine și rău, ci un nou sens și o nouă viziune. [...] Etica afacerilor, țin să demonstrez, nu este impunerea din exterior a unor valori străine lumii afacerilor, ci înțelegerea temeliilor afacerilor înseși»⁸.

⁵ M. GODELIER, *Un domaine contesté: l'anthropologie économique*, Ecole Pratique des Hautes Etudes et Mouton Editeur, Paris, 1974, p. Meme argumentation dans l'étude « Alternative views of economy in economic anthropology, de J. Iain Prattis, in *Beyond the new Economic anthropology*, ed. by John Clammer, Macmillan Press, 1987, p. 15. Nous trouvons dans cette même étude une critique acerbe de l'école française à laquelle appartient M. Godelier. R. R. WILK, *Economies and culture. Foundations of economic anthropology*, Indiana University, Westview Press, 1996. Voir aussi : S. NARATZKY, *New directions in economic anthropology*, Pluto Press, London/Chicago, 1997; O. SUTTI, *Economic anthropology. Topics and theories*, Society for Economic Anthropology, University Press of America, Lanham/New York/London, 1983; R. FIRTH (ed), *Themes in Economic Anthropology*, Tavistock Publications, London, 1967; S. GUDEMAN, *Economic anthropology*, The international Library of Critical Writings in Economics, An Elgar reference Collection, UK&USA, 1998; S. PLATTNER (ed), *Economic anthropology*, Stanford University Press, Stanford, California, 1989; J. CLAMMER (ed), *The New Economic anthropology*, The Macmillan Press LTD, London, 1978. J'ai également consulté dans ce domaine le livre de F. Etnier, *Histoire de la pensée économique*, Oeconomica, Paris, 2000; B. SNOWDON, V. H., WYNARCZYK, *La pensée économique moderne. Guide des grands courants de Keynes à nos jours*, Ediscience International, Paris, 1997.

⁶ L.S. PEINE, *Value Shift*, McGraw-Hill, 2003, dans le chapitre «The turn to values».

⁷ R. C. SOLOMON., *Ethics and excellence. Cooperation and Integrity in Business*, The Ruffin Series in Business Ethics, Oxford University Press, 1993.

⁸ *Ibidem*, p. 5, 6.

Problema eticii și/sau a moralei este înaintea de toate o problemă a ființei umane. Cum zicea profesorul Edward Freeman de la Darden Business School, de la Universitatea din Virginia, în conferința sa la cea de-a doua întâlnire cu tema «Fundamentele morale ale managementului» de la Copenhaga, 14-15 septembrie 2007, să vorbim de economie și de etica afacerilor, fără să vorbim de ființa umană, este un nonsens.

Tocmai aici intervin scrierile Sfântului Ioan Gură de Aur, care nu a fost nici economist, nici om de afaceri, dar predicile sale ne impresionează prin clarviziunea sa în domeniul economic. A fost un preot care și-a iubit enoriașii din tot sufletul. Cea mai mare parte a acestor enoriași erau *pater familias*, altfel zis, oameni bogați care erau confrunțați zilnic cu probleme economice. Analiza comentariilor hrisostomice ne oferă un teren ideal pentru a găsi pe omul economic – *homo oeconomicus* și mai ales pentru a-i înțelege comportamentul. Lectura comentariilor la Evanghelia Sfântului Matei mi-a permis să realizez o anchetă de antropologie economică⁹. Mi-am concentrat atenția asupra figurii omului bogat, căci găsim în comportamentul acestuia trăsăturile omului economic avansate de teoria economică.

Dar căutând figură omului bogat în textele hrisostomice – ceea ce nu este deloc dificil, căci Sfântul s-a adresat des în mod direct bogaților – am înțeles că trebuia să caut mai întâi omul pur și simplu. Astfel am ajuns la concluzia că trebuia mai întâi să înțeleg și să descifrez antropologia implicită pe care se baza Sfântul Ioan Gură de Aur, și numai după această analiză să merg mai departe în înțelegerea omului economic ascuns sub figura omului bogat.

A. Antropologia hrisostomică

Din ansamblul omiliilor, putem să tragem concluzia că pentru Sfântul Ioan Gură de Aur natura umană este bună. În omilia 4 la Matei găsim un pasaj «aspru» în care Sfântul se întreabă cum să găsească la enoriașii lui trăsăturile unui creștin, când de fapt este deja dificil să le găsească pe cele ale unui om. Putem remarca o gradare a stărilor: starea de animal (chiar mai rea decât a animalelor și a demonilor), la care omul se coboară când își trădează propria natură, starea naturală a omului – pe care o vom descrie în cele ce urmează, și în final starea creștină care depășește naturalul.

«Și au vorbit de lucruri care depășeau cu mult natura noastră. Lăsând deoparte pământul, vorbeau de cele din ceruri. Aducându-ne pe lume o altă viață și un alt

⁹ Acesta anchetă am făcut-o în cadrul unei diplome de specializare în teologie susținută în 2004 la Facultatea de Teologie de la Lausanne, Elveția. Titlul original este: «Une enquête d'anthropologie économique dans les homélies sur l'Evangile de Saint Matthieu de Saint Jean Chrysostome».

trai, toate au dobândit o nouă înfățișare: bogăția și sărăcia, libertatea și robia, viața și moartea, lumea și traiul din lume»¹⁰.

Omul natural se găsește între acești doi poli și vom vedea în cele ce urmează care sunt motivele pentru care omul alege una din cele două direcții, și mai ales care sunt consecințele asupra omului, așa cum ni le descrie Sfântul Ioan Gură de Aur.

A.1. Omul, trup și suflet

Antropologia implicită pe care o găsim în Omiliile la Matei este dihotomică, dar nu este vorba de aceeași imagine despre om pe care o are filozofia clasică. Omul filozofiei clasice are un trup și un suflet, dar în această dualitate numai sufletul este nemuritor, în timp ce trupul este destinat să dispară pentru totdeauna. Trupul are mai curând un rol negativ în viața omului, trebuie să ne debarasăm de el, pentru că el împiedică adevărata fericire.

Cu totul alta este antropologia Sfântului Ioan Gură de Aur. Trupul și sufletul sunt în mod puternic legate unul de altul și se influențează reciproc. Starea de sănătate a trupului afectează sufletul, un trup hrănit de o manieră dereglată va face sufletul fără vigoare, îl va slăbi până îl va îmbolnăvi. Sfântul Ioan Gură de Aur se exprimă cu multă vehemență împotriva manicheenilor care disprețuiau trupul, argumentând rolul important pe care îl joacă trupul în viața omului.

«Hristos nu vindeca numai trupurile, ci îndrepta și sufletele; trecea neconținut de la purtarea de grijă a sufletelor la tămăduirea trupurilor; era de folos deodată în mai multe chipuri, unind învățătura cu fapta. Purtând grijă și de trup și de suflet, arăta că este Însuși Creatorul întregii ființe omenești și închidea astfel gurile nerușinate ale ereticilor. Pentru aceasta Se îngrijea și de trup și de suflet, vindecând când pe unul, când pe altul.»¹¹

În același timp, starea în care se găsește sufletul transpare la nivelul trupului; astfel patimile de care suferă sufletul desfigurează chipul și trupul omului, în timp ce virtuțile sufletului îl înfrumusețează. Există o legătură strânsă între trup și suflet și există și o ordine, o ierarhie care garantează acestei legături stabilitate și echilibru. Sufletul este superior trupului, încălcarea acestei ierarhii naște dezordini care îl împiedică pe om să fie fericit.

¹⁰ Omiliile la Matei, Nr. 1, 4; din *Sfântul Ioan Gură de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 21.

¹¹ Omiliile la Matei, nr. 15, 1; din *Sfântul Ioan Gură de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 173.

«Dacă sufletul dă trupului atâta frumusețe și atâta viață, atunci sufletul e cu mult mai bun decât trupul; (...) Dacă sufletul se bucură, înfloresc trandafirii în obraji; dar dacă suferă, toată frumusețea aceea piere și obraji se îmbracă în haină de doliu. Dacă sufletul se bucură mereu, înflorește și trupul; dar dacă suferă mereu, ajunge mai slab și mai plăpând ca pânda de păianjen. Dacă sufletul se mânie, trupul ajunge dezgustător și fără de rușine; dar dacă se uită cu ochi liniștiți, fața e plină de farmec. Dacă sufletul pizmuiește, paloarea și gălbeneala îi inundă fața; dar dacă iubește, chipul strălucește de multă frumusețe.»¹²

A. 2. Omul, între virtuți și patimi...

Acesta ne permite să vorbim despre virtuți și despre patimi naturale și nenaturale. Să începem prin pasiunile naturale. «Să vorbim de cele mai generale patimi omenești. Mânia și pofta, pentru că acestea sunt mai ales patimile care ne stăpânesc, ele sunt legate de firea noastră mai mult decât celelalte»¹³.

Există deci patimi legate de fire, dar sunt și patimi nenaturale care sunt contra firii. De exemplu, avariția: «Cumplită, cumplită e fiara (iubirea de arginți) aceasta; totuși, dacă vrei, o poți birui cu ușurință. Nu-i o poftă legată de fire. Arată lucrul acesta și cei ce au scăpat de ea. Poftele legate de fire le au îndeobște toți oamenii; pofta aceasta însă se naște numai din pricina trândăviei, ea o odrăslește, ea o crește; iar când pofta aceasta pune stăpânire pe cei orbiți de ea, îi face să trăiască împotriva firii.»¹⁴

Acest pasaj este foarte interesant, căci el ne oferă posibilitatea să cunoaștem criteriile după care Sfântul Ioan Gură de Aur distinge între ceea ce este după fire și ceea ce este împotriva firii, și mai ales ne permite să înțelegem de ce o patimă are putere asupra omului. Un alt pasaj este și mai relevant în acest sens: «Că răutatea nu vine de la fire, ci de la voință»¹⁵ ne spune Sfântul Ioan Gură de Aur, comentând rugăciunea «Tatăl nostru».

Și aici doream să ajung, la voința și la rolul pe care îl joacă ea în lupta cu patimile. În Omilia 29, când Sfântul comentează parabola cu neghina din câmp pe care

¹² Omilii la Matei, nr. 34, 5; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 428-429.

¹³ Omilii la Matei, nr. 17, 1; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 219.

¹⁴ Omilii la Matei, nr. 80, 3; din *Sfântul Ioan Gură de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 910.

¹⁵ Omilii la Matei, nr. 19, 6; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 255.

Hristos nu o smulge, o face, zice Sfântul, pentru că voința nu este supusă legilor neschimbătoare ale naturii; Dumnezeu a onorat-o cu darul libertății; «că sufletul omului nu-i înlănțuit de legile firii, ci este cinstit cu libertatea voinței.»¹⁶ Omul se poate schimba, oameni păcătoși ca Pavel, ca tâlharul sau vameșul erau neghine, dar prin pocăință s-au schimbat în grâu curat. În virtutea libertății și a voinței sale omul se poate schimba.

Virtuți naturale

«Din pricina aceasta Dumnezeu n-a lăsat milostenia numai pe seama rațiunii, ci multe părți ale ei le-a pus sub tirania legilor firii. Potrivit acestor legi, părinții miluiesc pe copii, copiii pe părinți. Legile acestea stăpânesc nu numai pe oameni, ci și pe animalele necuvântătoare. Potrivit acestor legi se fac legăturile între frați, între rude, între necunoscuți, în sfârșit legăturile de la om la om. Suntem înclinați din fire spre milostenie. Aceasta ne face să ne revoltăm când vedem că cineva este ucis; și plângem când vedem pe cineva îndurerat. Pentru că Dumnezeu vrea tare mult să se facă lucrul aceasta, a poruncit naturii să contribuie și ea mult la săvârșirea milosteniei.»¹⁷

Aceasta remarcă este foarte importantă pentru analiza antropologica a «omului economic» care va urma.

«De aici se vede că virtutea este înăscută în noi; cu toți știm, prin fire, ce trebuie să facem și că nu putem da vina pe neștiință.»¹⁸

Din fire omul este deci blând și milostiv, el este bun. Răul nu este natural omului. Virtutea este în acord cu natura umană. Doar viața trăită în conformitate cu natura sa îi permite omului să guste din fericire. Iată, putem trage aici o concluzie esențială privind aceasta imagine despre om: observăm o ancorare ontologica a practicării virtuții. Să trăiești virtutea nu înseamnă să trăiești după un cod exterior care se impune omului ca o necesitate care decurge din viața comunitară. Viața în comunitate este locul în care se manifesta virtutea, care este o marcă caracteristică a omului prin esența sa. Dar dacă să trăiești virtutea înseamnă să trăiești natura proprie, atunci cum putem explica patimile, viciile, răul? Sfântul Ioan Gură de Aur ne răspunde la această întrebare printr-o altă caracteristică a ființei umane: omul este liber, el este dotat cu rațiune și voință liberă.

¹⁶ Omilii la Matei, nr. 29, 3; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 367.

¹⁷ Omilii la Matei, nr. 52, 5; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 607.

¹⁸ Omilii la Matei, nr. 23, 5; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 301.

«„Dumnezeu, spune Domnul, ne-a dat mintea, ca să risipim neștiința, ca să avem o judecată dreaptă despre lucruri, ca să rămânem nezduncinați când vin peste noi necazuri și nenorociri, folosindu-ne de minte ca de armă și de lumină” Noi, însă, am trădat darul acesta al lui Dumnezeu de dragul lucrurilor de prisos și fără de folos.»¹⁹

În această omilie, mintea are rol de medic care, îmbolnăvit fiind de aur și de bogăție, este închis într-un cufăr plin cu aur spre detrimentul sufletului. Iată un exemplu clar în care vedem legătura dintre antropologie și dorința de bogăție.

Concluzii antropologice: Omul este deci capabil de discernământ și el trebuie să combată anumite slăbiciuni care se pot transforma în vicii. Viciul nu este o realitate ontologică a ființei umane, și nici nu este așa de puternic ca să-l subjuge pe om. Sfântul Ioan Gură de Aur vede în om o ființă nobilă, inteligentă, în plină posesiune a unei multitudini de facultăți și calități, o bună utilizare a acestora îi asigură omului echilibru, fermitate, consistență interioară, aceasta din urma fiind gaj și condiție a adevăratei fericiri.

B. Care este chipul bogatului în Omiliile la Matei?

Chipul bogatului se deplasează între doi poli: pe de o parte, bogatul devine o bestie, el se coboară sub natura sa umană atunci când se lasă posedat de bogăție și pe de alta parte, bogatul devine un înger atunci când se detașează de bogăție și o împarte cu cei săraci. Portretul bogatului este marcat de trăsăturile naturii umane expuse mai sus, noblețea, libertatea, milostivirea, bunătatea. Aș spune chiar că la Sfântul Ioan Gură de Aur bogăția, și în general relația pe care omul o are cu lumea materială se definește într-un cadru ontologic. Să considerăm că bogăția este ca o figură geometrică care aparține unui sistem de referință care este planul interior al ființei umane, care are două coordonate date de fundamentul dublu al omului, trupul-vizibil și sufletul-invizibil. Bogăția se definește întotdeauna la Sfântul în funcție de cele două coordonate. În consecință, analiza dorinței de bogăție pe care o va face Sfântul este de fapt analiza omului bogat. Spunând aceasta, pun accentul pe optica în care sfântul abordează viața omului bogat. Privirea sa nu se concentrează asupra unor realități exterioare, remarcile sale nu sunt un proces-verbal al unui reportaj în care un aparat video ar fi filmat un bogat cu vila sa, cu pământurile sale, cu averile sale. Analiza Sfântului seamănă mai curând cu un ochi interior care se găsește înlăuntrul omului bogat, ochi care privește lumea exterioară și care surprinde bogatul și bogăția de la interior spre exterior. Acesta constituie în mod principal interesul analizei hrisostomice a vieții economice, în special a lui *homo oeconomicus*.

¹⁹ Omilii la Matei, nr. 20, 4; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 267.

«Dar, o, iubirea de arginți! Prefaci totul în bani! Din pricina asta s-a întors lumea pe dos. De ferești pe cineva, îl ferești pentru ca are bani; de-l vaiți pe cineva, îl vaiți pentru că n-are bani. Toți nu vorbesc de altceva decât de bani. Cum s-a îmbogățit cutare, cum a sărăcit cutare. Dacă pleacă cineva la armată, dacă se însoară, dacă învață o meserie, dacă se apucă de orice altceva, nu pune mâna pe lucru până ce nu afla mai întâi dacă poate ajunge ușor bogat.»²⁰

Iată un text care ar putea fi declamat azi fără să schimbăm nici măcar o virgulă. Surprinzătoare modernitate a acestor cuvinte care ne vin din antichitate. Înfricoșătoare actualitate. Este ca și cum secolele, anii, zilele și orele s-ar topi pentru a face simultane două clipe atât de îndepărtate în timp și spațiu, până când aceste clipe ar deveni doar una... poate cea a adevărului, a adevărului despre ființa umană...

Cum putem remarca, acest text se dezvoltă în jurul problematicei bogăției, dar mai ales a locului pe care omul îl acordă în viața de toate zilele. Sfârșitul paragrafului ne dă deja frecvența în care Sfântul ne invită să tratăm subiectul: suntem în registrul medical, al bolilor și în necesitatea de a le vindeca. Dar cum justifică Sfântul un asemenea diagnostic? Un diagnostic sever, căci cui îi place să audă: «sunteți bolnavi și trebuie să vă vindecați», mai ales că este vorba de o boală care nu e așa de evidentă și în care omul se complăce foarte ușor; diagnostic cu atât mai mult dificil de auzit de către bogați care sunt oameni care comanda, cărora le place să aibă întotdeauna dreptate. Căci viața în bogăție, spune Sfântul (vom vedea în detaliu în cele ce urmează) este un moto care antrenează în urma lui și care hrănește în același timp mai multe slăbiciuni care dau naștere la boli noi.

Cum se adresează Sfântul acestor «manageri» ai Antichității? Nimic surprinzător în a regăsi portretul bogatului marcat de trăsăturile naturii umane descrise mai sus.

Am reperat trei nivele de analiză a omului bogat: bogatul față în față cu el însuși, bogatul în relație cu lumea, și bogatul față în față cu Dumnezeu. Aceste trei perspective sunt ca niște cercuri concentrice, în centru găsindu-se natura umană și trăsăturile sale.

Mă voi concentra în această prezentare asupra figurii bogatului față în față cu el însuși. În primul rând mi se pare că la acest nivel găsim contribuția cea mai originală a Sfântului, în al doilea rând pentru că celelalte două perspective depind de prima. În cadrul primei perspective, Sfântul încerca să demonteze, dacă putem spune așa, să deconstruiască raportul omul cu bogăția punând întrebarea: «De unde vine dorința de bogăție?».

²⁰ Omilii la Matei, Nr. 90, 3; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 1003.

De unde vine dorința de bogăție ?

Dar de ce se poate face o asemenea anchetă în cadrul acestor omilii? Pentru că noi găsim în omilii Sfântului replicile bogățiilor, replici pe care Sfântul le tratează cu cea mai mare atenție. Nici pe departe nu le disprețuiește, dimpotrivă, Sfântul va analiza toate argumentele pro și contra. Dar cea mai importantă analiză a Sfântului este cea a resorturilor care îl împing pe om să dorească bogăția și, în acest domeniu Sfântul se arată a fi un psiholog foarte fin. În analiza sa, el pleacă de la afirmațiile credincioșilor și dezvoltă apoi argumentarea sa rămânând în logica celor care îl ascultă. Iată un exemplu.

«Spune-mi, omule, pentru ce aduni aur? Pentru ce-ți faci robia mai amară? pentru ce-ți faci închisoarea mai împovăratore? Pentru ce-ți faci grija mai usturătoare? Închipuie-ți că-i al tău tot aurul din mine, că-i al tău tot aurul din palatele împărătești! Dacă ai avea toată grămada aceea de aur, nu te-ai folosi de ea, ci numai ai păzi-o. Și acum ai atâta aur și nu te folosești de el, ci stai lângă el ca lângă niște averi străine; dacă ai avea mai mult aur, tot așa ai face, ba chiar cu mult mai mult. Așa obișnuiesc zgârciții. Cu cât au mai mult aur, cu atât îl cruță mai mult.

- Da, așa e ; dar știu că-i al meu, că-l stăpânesc.
- Stăpânirea este numai în mintea ta, nu în realitate, că nu te folosești de aurul tău.
- Vreau însă să ajung cu el temut de oameni!
- Da, ai să ajungi mai degrabă pradă și bogățiilor, și săracilor, și hoților, și bârfitorilor, și slugilor; într-un cuvânt, tuturor celor ce voiesc să-ți întindă curse. Dacă vrei să fii temut de oameni, taie părțile tale slabe de unde te pot apuca și întrista toți cei ce vor să-ți ia aurul.»²¹

Remarcăm în acest pasaj două resorturi principale care împing oamenii să dorească bogăția. În primul rând pentru statutul social pe care ea îl procură. Sfântul se arată ironic când afirmă că este absurd să dorești bogățiile și să nu le folosești. Este o absurditate căci bogăția trebuie folosită, banul trebuie să circule. Sfântul este contra banilor păstrați în cufăr și din nou ironic față de filozofii care își aruncă bogățiile în mare ca să arate că sunt detașați de bogăție. Este un comportament iresponsabil. Banul trebuie să circule și trebuie folosit util.

Un al doilea motiv pentru care oamenii doresc bogăția este ca să-și satisfacă plăceri. Să vedem ce ne zice Sfântul:

«Ce ți se pare plăcut în viața aceasta pe pământ? Mesele bogate și luxoase, sănătatea trupului, slava, bogăția? Dar dacă pui față în față toate plăcerile acestea și bucuria conștiinței, toate sunt mai amare decât orice, în comparație cu ea. Nimic nu-i mai plăcut decât o conștiința bună și o nădejde tare. Iar dacă vreți să cunoașteți mai

²¹ Omilii la Matei, nr. 83, 2; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri. Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 943.

bine adevărul spuselor mele, să ne ducem la un om pe patul de moarte sau la un bătrân. Să le aducem aminte de mesele bogate și luxoase la care s-au desfătat. De slava și de cinstea de care s-au bucurat în viață și de faptele bune pe care le-au săvârșit și să-i întrebam de care se bucură mai mult, și vom vedea că le e rușine, roșesc de acelea, iar de acestea se bucura și saltă de veselie.»²²

Să dorești bogăția fără să o folosești este o nefericire, dar o nefericire și mai mare este să crezi că folosindu-te de bogăție. Ce dorește omul? Onoare, plăceri, fericire. Ce vedem la sfârșitul paragrafului? Că sfântul nu critică aceste dorințe pe care le înțelege ca normale; în Omilia 23, 10 va fi și mai explicit spunând: «Dar vă întreb ce credeți că trebuie să dorim mai mult, să fim bogați sau săraci, să fim puternici sau fără onoare, să fim în desfătări sau flămânzi? Nu este așa ca sa fim onorați, bogați și în desfătări? ». Dar ceea ce pune Sfântul în spatele cuvintelor onoare, bogăție și desfătări este cu totul diferit de aceea ce pune lumea și cu duhul ei. Aceste nevoi sunt naturale, dar ele pot fi satisfăcute nu prin aur și slavă lumească, ci printr-o altă bogăție și o altă slavă.

În discursul său despre plăceri citat mai sus, Sfântul invită fideli săi la o trezire, la o conștientizare – ce este în realitate plăcerea? Mesele luxoase, bogăția, slava? În Omilia 27 va zice că omul care își găsește fericirea în bogăție se aseamănă cu un mort și credincioșii lui îi răspund: «Dar este purtat de cai! Și ce-i cu asta? Și mortul e purtat pe năvălii! Și iată grozăvia! pe cel mort, legat cu giulgiuri și putrezit, nimeni nu-l vede, că îl acoperă capacul sicriului, pe când celalalt, deși miroase greu, îl vede toată lumea, se plimbă pretutindeni și-și poartă în trup, ca într-un sicriu, sufletul mort»²³.

Ce observăm? Sfântul face întotdeauna referințe la antropologia pe care am prezentat-o la început, și în care sufletul este superior trupului și lipsa de grija sufletului est o dezonoare, ce duce la moartea sufletului. Există o coerență și o limpezime extraordinară în demonstrațiile Sfântului, care se aseamănă cu o demonstrație matematică, în care s-au pus axiomele la început, apoi ipotezele, prin argumentare se face demonstrația și concluzia vine de la sine la sfârșit ca un Q.E.D.

Un alt exemplu revelator în care Sfântul face legătura între bogăție și antropologia pe care o susține. Astfel, el zice: «Iar dacă ai spune că îmbogățindu-te te

²² Omilii la Matei, nr. 53, 4-5; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 618-619.

²³ Omilii la Matei, nr. 27, 5; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 350.

desfătezi de ostenele tale, arată-mi că îți este fericit sufletul și te voi crede. Că sufletul este bunul cel mai de seamă pe care îl avem.»²⁴

Dar consecința cea mai gravă a dorinței de bogăție este tot de ordin antropologic. Găsim în Omilia 58 foarte clar: «Dar sufletele celor robiți de bogăție nu sunt așa, ci, ca și cum ar fi sub ochii a mii de supraveghetori și cale, nu îndrăznesc să ridice privirea pentru a apăra virtutea și dreptatea. [...] Nimic nu distruge așa libertatea ca amestecul în afacerile lumești și ca dorința de a fi înconjurat de lucruri ce par strălucitoare. [...] Ajunge, oare, un om înconjurat de slava mai bun la trup și la suflet? Ca trupul și sufletul alcătuiesc omul.»²⁵

Găsim deci întotdeauna același sistem de referințe – antropologia creștină.

Consecințe asupra naturii umane a dorinței de bogăție

Am văzut «de ce»-ul acestei dorințe. Apoi Sfântul demonstrează efectele negative ale unui astfel de comportament în viața omului. Nu putem să nu apreciem verva cu care Sfântul combate sclavia la care se supune omul care caută bogăție, slavă deșartă și bucurii lumești. Trebuie să observăm că există legături între patimi, că ele se nasc unele pe altele, că sunt legate, o patimă nu acționează niciodată singură, ci ele, am putea spune, funcționează ca un sistem de vase comunicante. Sclavia omului bogat și atașat de bogăția lui îl face pe acesta să piardă caracteristicile principale ale demnității naturii umane – libertatea și milostenia – bunătatea. Când aceste trăsături sunt estompate asistăm la o degradare a naturii umane însăși – omul pierde calitatea de persoană, de ființă umană! Omul sclav pasiunilor coboară în rangul animalelor sau chiar mai jos, în cel al vrăjmașilor.

Dar omul doritor de bogăție nu numai că este nefericit el însuși, el are probleme și în societate. Atingem aici puțin celelalte două perspective de care am vorbit mai sus. Omul doritor de bogăție, slava și plăceri este nefericit în familie, în societate, el nu cunoaște satisfacția.

«Dacă, după cum am arătat de atâtea ori, un om bogat se cunoaște după aceea că disprețuiește banii și că nu are nevoie de nimic și că, dimpotrivă, sărăcia se cunoaște după aceea că are nevoie de totul: iar dacă un om sărac disprețuiește cu mult mai multă ușurință banii decât un om bogat, atunci este lămurit că sărăcia îl face mai degrabă pe un om bogat.»²⁶

²⁴ Omilii la Matei, nr. 55, 4; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 638.

²⁵ Omilii la Matei, nr. 58, 4-5; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 678-680.

²⁶ Omilii la Matei, nr. 80, 4; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 913.

Sub penița Sfântului, omul bogat este un om mort, un posedat, un om bolnav și mai ales un om nefericit. Sunt vinovate bogățiile pentru toate acestea? Nu, în niciun caz. «Să nu dăm dar vina pe lucruri, ci pe voința noastră stricată. Se poate să fii bogat și să nu fii înșelat: să fii în veacul acesta și să nu fii înăbușit de griji. Bogăția are două cusururi potrivnice unul altuia: unul care încordează și întunecă sufletul omului, grija; altul care îl moleșește, desfătarea. Bine a spus Hristos: „înșelăciunea bogăției”. Că toate cele ale bogăției sunt înșelăciune! Sunt numai nume, nu realități. Plăcerea, slava, găteala și toate acestea sunt o nălucire, nu adevăr.»²⁷

Concluzie

În concluzie, putem afirma că pentru Sfântul Ioan Gură de Aur, banul și bogăția nu sunt rele în sine. Tot ceea ce este material, creația întreaga a fost la dispoziția omului ca aceasta să se bucure. Dar exista un „mod de folosire” ca să spunem așa și a bogăției, a banului, a lumii materiale care corespunde naturii umane și care face ca folosirea lor să participe la împlinirea omului. Când acest „mod de folosire” nu este respectat apare o inversare de roluri: nu mai este omul care folosește banul și bogăția sau bogăția și banul se folosesc de om. În acest caz, o materie moartă, cum numește Sfântul Ioan Gură de Aur banul, controlează pe cea care este culmea creației, ființa umană. Aici se vede bine miza relației dintre om și bogăție – și acesta miza nu este altceva decât demnitatea însăși a ființei umane. Sfântul nu critica toate acestea într-un cadru juridic, ci medical, el pleacă de la interior la exterior, adică de la etică la morală, de la dorință la act. Aceasta este armonia în om, condiție a fericirii lui aici pe pământ și în veșnicie.

St. John Chrysostom and Homo Oeconomicus: From Ethics to Morality. St. John Chrysostom does not consider money and wealth as fundamentally evil. All things, the entire creation has been made given to man so that he might enjoy it. Nevertheless, there is also a “user's manual” that teaches man how to use wealth, money, the material world for personal fulfillment. When the principles stipulated in this “user's manual” are not observed, man is no longer the “user” but the one being used by money and wealth. Thus, dead matter – as St. John Chrysostom used to label money – becomes able to control man, the apex of all creation. The true stake in this man-wealth relation is human dignity. St. John did not criticize all these from a legal but a medical point of view, from the inside, namely from ethics to morality, from desire to the act itself. This is harmony within man, a prerequisite of his state of happiness here on earth and in eternity.

²⁷ Omilii la Matei, nr. 44, 4; din *Sfântul Ioan Gura de Aur, Scrieri, Partea a treia*, Colecția Părinți și Scriitori bisericești, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 525-526.

Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur – Icoană a împărăției și Prezență sacramentală

Lect. Univ. Dr. Ciprian STREZA

Ca orice organism spiritual, Liturghia creștină n-a luat naștere dintr-o dată, ca o creație spontană, în întregime nouă și fără nici un precedent în trecut. Istoria ei nu începe abia odată cu apariția creștinismului. Dacă în ceea ce privește esența ei, adică misterul în sine, ea este întemeiată de Mântuitorul la Cina cea de taină, în ceea ce privește ideile principale care alcătuiesc nucleul sau sămburele ei original, precum și formele ei externe de manifestare, acestea provin dintr-o adâncă vechime, continuând o tradiție și un ritual inspirat din Vechiul Testament și legându-se de revelația primordială și de începuturile istoriei sfinte a mântuirii noastre¹.

Sfânta Liturghie nu este o creație din nimic, ci este rodul unui îndelungat proces de cristalizare și așternere în scris a tradiției orale eclesiale. Ea este opera întregii Biserici, chiar dacă poartă fie numele Sfântului Ioan Gură de Aur, fie pe cel al Sfântului Vasile cel Mare. Acești mari părinți ai Bisericii au cunoscut acest neprețuit dar al Sfintei Tradiții, l-au experimentat, l-au asimilat și l-au așternut în scris prin personalitatea lor plină de sfințenie și rafinament teologic, făcând astfel ca textul euharistic pe care l-au prelucrat să fie o sinteză a întregii învățătură dogmatică a Bisericii și o formă inspirată de exprimare a misterului prezenței lui Dumnezeu în cult. Sfânta Liturghie este astfel spațiul privilegiat al Parousiei liturgic-sacramentale a Domnului, teofania desăvârșită, cerul pe pământ, bucuria creației de Creator, transfigurarea întregii lumi prin om, arvuna vieții viitoare și icoana Împărăției cerurilor.

Tot ceea ce se întâmplă în Sfânta Liturghie, această Taină a locuirii lui Dumnezeu în și printre oameni, este accesibil omului doar prin credință, prin încorporare obiectiv sacramentală iar apoi subiectiv actuală, etic-ascetică în viața Bisericii, urmărindu-se astfel ajungerea la înțelegerea prin experiență a misterului sacramental.

Prezența lui Dumnezeu în Sfânta Liturghie se descoperă treptat și toate actele văzute și toată ambianța eclesială conduc pe cel credincios spre descoperirea și experiența

¹ Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica Specială*, București, 1980, p.167. Referitor la cadrele cultice iudaice în care a apărut anafora creștină, a se vedea: Louis Bouyer, *La première Eucharistie dans la dernière cène*, Maison Dieu nr. 18 (1949), p.34-47; Louis Ligier, *De la Cène de Jésus a l'anaphore de l'Eglise*, Maison Dieu 87 (1966), p.7-51.

ei. Biserica folosește simbolul și icoana ca mijloace de inițiere în misterul sacramental, căci prin ele omul este ajutat să treacă de la simpla vedere a simțurilor la contemplarea spirituală și la experiența tainică a actelor economiei mântuirii.

Comentariile bizantine ale Liturghiei atribuite Sfântului Ioan Gură de Aur scot în lumină faptul că celebrarea euharistică, ca icoană a Împărăției ce va să vină și inițiere a credincioșilor în această nouă realitate eshatologică, are ca elemente fundamentale văzute icoana și simbolul prin care nu se face doar trecerea de la semnul văzut la realitatea nevăzută, ci prin intermediul lor însăși această realitate nouă, eshatologică este făcută prezentă.

Icoanele sunt o prezență în locașul bisericesc, căci ceea ce Evanghelia spune prin cuvinte, ceea ce actele liturgice sugerează prin simbol, icoana vestește prin culori. În Sfânta Liturghie are loc întâlnirea și unirea reală cu Hristos prin Sfânta Euharistie și toate actele cultice și întreaga ambianță eclesială au menirea de a-l iniția pe credincios în această unică și tainică gustare a vieții veșnice.

Icoana și simbolul sunt punți între două lumi, prin ele omul poate intra în legătură cu realitatea vie, dincolo de simțuri a lui Dumnezeu, prin ele omul poate depăși timpul și să întrevadă veacul viitor în oglinda tremurândă a chipurilor lumii acesteia.²

Contemplete în frumusețea și apofatismul lor, atât actele liturgice, cât și icoanele nu au doar menirea de a expune fidel istoria mântuirii neamului omenesc, ci ele introduc tainic în opera de mântuire, în actualizarea ei cultică și sacramentală: „Cina de Taină nu s-a terminat. Nu a trecut vuietul Cincizecimii... Botezați și scufundați în harul noii creații, intrați în lumea iconografică și liturgică aflăm pe Domnul și pe sfinții vii în atingerea nemijlocită și în comuniunea vie.”³

Pentru a putea fi înțeleasă dialectica simbol-icoană în cultul ortodox vor fi analizate în cele ce urmează cele două concepte separat, urmând ca apoi să fie subliniată importanța corelării lor, ca semne văzute de exprimare a misterului liturgic principalele tâlcuiți ale Liturghiei bizantine.

1. Simbolul și simbolizarea: posibilitatea iconizării unei alte lumi și a participării la ea.

Simbolul era în antichitatea greacă o marcă, un semn de recunoaștere, sau de identificare ce consta dintr-o monedă ruptă în două, din care o jumătate era dată unui invitat sau unui negustor, în vederea unei recunoașteri ulterioare.⁴ Ca și semn de re-

² P. Florensky, *L'icône*, Contacts 4 (1974), p. 325.

³ Arhim. Vasile, *Eisodikon. Elemente ale trăirii liturgice a misterului unității în Biserica Ortodoxă*, Stavronikita, 1974, p. 123-124.

⁴ Vgl. M. Lurker (Hg.), *Bibliographie zur Symbolik, Ikonographie und Mythologie*, Baden-Baden 1968; F. Hermann (Hg.), *Symbolik der Religionen*, Bd 1, Stuttgart, 1958; M. Eliade, *Methodologische Anmerkungen zur Erforschung der Symbols in den Religionen*, în: J. M. Kitagawa (Hg.), *Grundfragen der Religionswissenschaft*, Salzburg, 1959; H. Biezais (Hg.), *Religious Symbols and their Functions*, Uppsala 1979; S. v. Below u.a., *Symbollexikon*, Gütersloh, 1986; H.R. Schlette, *Symbole*, în: *Encyclopedie de la foi*, IV, p. 279.

cunoaștere apare în creștinismul timpuriu simbolul peștelui, prin a cărui prezentare se legitima cineva ca fiind creștin.

După etimologia sa acest termen semnifică un semn material care evocă în mintea noastră o altă realitate decât cea văzută. Provenind de la verbul *συμβάλλειν*, care înseamnă „a uni”, „a pune împreună”, simbolul e un indicator spre ceea ce e dincolo de el, el nu e o realitate pentru sine, ci el există în funcție de o altă realitate la care trimite și pe care o face prezentă. În accepția cea mai generală, trebuie văzut deci simbolul ca „ceva” ce trimite spre un „altceva” pe baza unei asemănări care îi este proprie⁵.

La modul foarte general, simbolul se clasifică după forma sa în categoria semnelor, pentru că el desemnează ceva, el indică spre ceva și el nu există pentru sine. Simbolul unește cele două planuri, cel senzorial și cel spiritual, dar întrucât această unire nu se poate realiza pe deplin, căci cele două realități nu sunt identice, actul simbolizării dă naștere unui moment de tensiune caracteristic, în sensul că el solicită pentru înțelegerea lui pe om cu toate facultățile lui sufletești pentru a putea face această trecere de la văzut la nevăzut, de la material la spiritual pe care o cere și o presupune simbolul⁶.

Simbolul nu este un simplu semn, chiar dacă ambele trimit la o realitate care este dincolo de ele. Simbolul participă la puterea realității pe care o reprezintă, făcând-o prezentă, pe când semnul nu are această participare. Corelația cu transcendența este nota caracteristică a simbolului creștin. Simbolul religios învăluie, dar și dezvăluie o prezență spirituală, descoperind dimensiunea adâncă, fundamentală a realității, căci tot ceea ce vedem nu este decât chipul, icoana prototipului divin. Citându-l pe Berdiaev, Pr. Prof. D. Stăniloae, precizează: „Simbolul și simbolizarea presupun existența a două lumi, a două ordine de existență... Simbolul este puntea între două lumi... el arată nu numai că există o altă lume, ci și că e posibilă o unire între cele două lumi. Simbolul deosebește dar și leagă două lumi.”⁷

Simbolul este, așadar, descoperirea a altceva, a unei noi lumi, el cuprinzând în sine două realități, și anume pe cea empirică, cea văzută, și pe cea spirituală, cea nevăzută, care sunt unite nu în chip logic („aceasta” înseamnă „aceasta”), nu prin asemănare (aceasta preînchipuie aceasta) și nici prin cauză-efect (aceasta este cauza acesteia), ci epifanic (de la *ἐπιφάνω* – a descoperi). În simbol totul descoperă realitatea spirituală și în el totul este necesar pentru a o descoperi, însă nu întreaga realitate spirituală este descoperită, ci simbolul reprezintă totdeauna o parte, căci „noi în parte cunoaștem și în parte proorocim” (I Cor 13, 9). Cu alte cuvinte, prin simbol se descoperă toate realitățile spirituale și el este necesar descoperirii lor, dar nu întreaga realitatea spirituală este descoperită sau întrupată de simbol. Simbolul prezintă

⁵ H.R. Schlette, *Symbole*, în: *Encyclopedie de la foi*, IV, p. 279.

⁶ P. Parousel, *Symbol*, în: H. Waldenfels (ed.), *Lexikon der Religionen*, Freiburg, Basel, Wien, 1987, p. 625.

⁷ *Ibidem*, p. 434.

totdeauna numai o parte, pe de o parte descoperă, pe de alta acoperă și astfel el face să crească nostalgia și dorul omului după viața și lumea ce va să vină.⁸

Esența simbolului este depășirea prin el a dihotomiei realității și a simbolismului ca nerealitate, căci realitatea se cunoaște, înainte de toate, ca împlinirea simbolului, iar simbolul ca împlinirea realității. O realitate poate descoperi o altă realitate numai în măsura în care ea însăși poate lua parte la realitatea spirituală la care trimite și ca urmare pe care o poate întrupa.⁹

Lumea întreagă în ființa ei poate fi un simbol pentru om, ca mediul prin care acesta străvede transcendența. Omul trebuie să descopere acest caracter de simbol al ei. Sfinții Părinți exprimă caracterul de simbol al lumii, de mediu străveziu al transcendenței divine, în învățătura lor despre rațiunile divine, ce iradiază din toate lucrurile lumii, la temelia tuturor lucrurilor și ființelor create stând nu ființa divină, ci formele, tipurile, paradigmele divine după care El a creat toată lumea. Dincolo de „scoarța vârtoasă a materialității” acestei lumii, Sfinții Părinți au văzut esența adevărată, netrecătoare a lumii veșnice. „Ei au fost învățați de Logosul creator ascuns în ele, prin vederea contemplației spirituale a fiecăruia dintre simboalele văzute, și prin Logos au aflat pe Dumnezeu.”¹⁰ Astfel, „toată lumea inteligibilă se înfățișează închipuită tainic în chipurile simbolice ale lumii sensibile, pentru aceia care au ochi să vadă; și toată lumea sensibilă dacă e cercetată cu o minte iubitoare de cunoștință în însăși rațiunile ei e inclusă lumea inteligibilă”.¹¹

Se poate spune, așadar, că forma văzută, fără să fie una cu forma nevăzută e îmbibată de aceea. Lucrul văzut este simbol al paradigmei sale nevăzute, tocmai prin faptul că acestea două fără să fie una, sunt totuși la un loc, sunt nedespărțite. În aceasta constă antinomia simbolului, că pentru a cunoaște ceea ce nu se vede, trebuie să privești la ceea ce se vede, dar, în același timp, trebuie să depășești ceea ce se vede.

Ființa umană a fost creată pentru a fi un inel de legătură între lumea văzută și cea nevăzută, iar relaționarea celor două realități se face prin folosirea de tipuri, imagini, analogii și simboluri, potrivit modului nostru de gândire și exprimare. În acest sens, Sfântul Ioan Damaschin precizează : „În dumnezeiasca Scriptură găsim foarte multe expresii analogice și simbolice, antropomorfe, după modul nostru omenesc de gândire. Trebuie să se știe că noi fiind îmbrăcați în trupul acesta gros nu putem înțelege și exprima activitatea dumnezeiască fără a întrebuiința imagini. Toate, câte s-au spus în modul nostru de gândire, exprimă antropomorfic pe Dumnezeu și sunt spuse în mod analogic și simbolic, având un sens mult mai înalt, pentru că dumnezeirea este simplă,

⁸ Al. Schmemmann, *Euharistia, Taina Împărăției*, 1984, trad. de Pr. Boris Răducanu, Ed. Anastasia, București, 1992, p. 45.

⁹ Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *Simbolul, anticipare și teme al posibilității icoanei*, Studii Teologice IX (1957), nr. 7, p. 431.

¹⁰ Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie* 49, Filocalie vol. III, Sibiu, 1948, p. 36.

¹¹ Idem, *Mystagogia* 21, PG 912, 697 A.

fără formă și nenumită, astfel suntem puși în situația de a exprima lucrurile care sunt mai presus de noi în modul nostru de a fi”¹².

Posibilitatea omului de a relaționa cele două lumi este dată prin creație și în mod plenar prin întruparea Mântuitorului. Dumnezeu, Cel ce „locuiește întru lumină neapropiată; pe Care nu L-a văzut nimeni dintre oameni, nici nu poate să-L vadă” (I Tim 6,16), S-a arătat în trup, a coborât la nivelul de existență uman pentru a uni cele două lumi, cea văzută cu cea nevăzută, creatul cu necreatul, vizibilul cu invizibilul, inteligibilul cu sensibilul, iar această unire este centrul, sensul și scopul lumii.”¹³

Cuvântul lui Dumnezeu întrupat este Taina prin excelență și Modelul perihoretic al unirii creatului cu necreatul. El a arătat în Sine prin trup omenesc dumnezeirea cea nevăzută și prin aceasta în El a fost depășită dihotomia dintre cele văzute și cele nevăzute, dintre Dumnezeu și materie, dintre spiritual și empiric, El făcându-Se astfel sursa, modelul și scopul oricărui simbol. Prin Întrupare, întreaga lume zidită a devenit din nou un rug aprins străbătut de lumina dumnezeiască, un simbol, o punte spre realitatea Împărăției cerurilor. Lumea nu este dizolvată în Dumnezeu, ci devine casa lui Dumnezeu, templu al Duhului Sfânt, mijlocitoare a comuniunii dintre Dumnezeu și om.

Materia a devenit mijlocul descoperirii și prezenței lui Hristos în Biserică, căci după înălțarea Sa la cer, „cele văzute ale Domnului s-au transformat în Tainele Bisericii”, după cum mărturisește Leon cel Mare¹⁴, ceea ce l-a făcut pe Sfântul Ambrozie să exclame: „Te găsesc, Doamne, în Tainele Tale!”¹⁵. În cadrul Tainelor materia nu este un simplu simbol, ci ea este plină de harul lui Dumnezeu, și prin ea creștinul participă în mod real la realitatea simbolizată.¹⁶ „În locul prezenței corporale, văzute a pășit așadar prezența spirituală prin credință și prin Sfintele Taine, care însă nu e mai slabă ca aceea, ci mai intensă, pentru că se întemeiază toată pe Duhul Sfânt și pentru că Trupul Domnului a devenit acum pnevmatic... În Sfintele Taine se arată nu chenoza, ci puterea dumnezeiască a trupului transfigurat, căci prin ele se mijlocește puterea dumnezeiască.”¹⁷

2. Icoana – topos harismatic și fereastră spre Împărăția cerurilor

La un alt nivel și într-o altă formă exprimă icoana legătura dintre realitatea empirică, „văzută”, și cea spirituală, „nevăzută”, căci ea are menirea, ca și simbolul, nu doar de a dezvălui frumusețea cerească, de a înălța mintea omului la frumusețea întrupată a lui Dumnezeu, ci și de a transmite puterea sfințitoare a Duhului Sfânt.

¹² Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, I, 13, trad. rom. de Pr. Cicerone Iordăchescu, 1936, p. 38.

¹³ Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie* I, 20, 22, 42, 49, Filocalia vol. III, p. 16-20; p. 59-62; p. 69-76; p. 146-149; p. 179-195.

¹⁴ Sermo 74, 2; PL 54, 398A.

¹⁵ Apologia Prophetarum David, la Odo Casel, *Das christliche Kultmysterium*, Regensburg, 1932, p. 19.

¹⁶ Pr. Prof. Dr. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, București, 1978, p. 21.

¹⁷ Odo Casel, *Mysteriengegenwart*, Jahrbuch für Liturgiewissenschaft VIII (1955), p. 154-155.

Icoana face prezentă realitatea la care trimite și prilejuiește credinciosului experiența unei întâlniri personale cu evenimentul sau persoana sfântă reprezentată artistic.

Fundamentul și posibilitatea icoanei sunt date, ca și în cazul simbolului, de însuși actul creației, de structura și vocația iconică a omului, creat după chipul lui Dumnezeu și menit să ajungă la asemănarea cu El, dar mai ales de Întruparea Logosului dumnezeiesc venit în lume pentru a restaura chipul omului căzut. „...Prin faptul că Dumnezeu S-a arătat în trup, spune Sfântul Ioan Damaschin, (Ioan 1, 14, 1 Tim 3, 16) și a locuit printre oameni poate fi zugrăvită icoana chipului văzut al lui Dumnezeu. Nu mă închin materiei, ci mă închin Creatorului materiei, Creatorului Care S-a făcut pentru mine materie și a primit să locuiască în materie și a săvârșit, prin materie, mântuirea mea.”¹⁸ Toată iconomia mântuirii arată și împlinește sensul venirii în lume a Fiului lui Dumnezeu, și anume acela de a face din om și din întreaga lume o icoană a Împărăției veșnice, de a transfigura prin om întreaga creație și a o aduce lui Dumnezeu. Icoana anticipează eshatonul, dar îl și face prezent și de aceea ea reprezintă un continuu miracol în viața lumii.¹⁹

Sfintele Icoane sunt „ferestre ale veșniciei”, nu ca reproduceri văzute ale unei realități nevăzute, ci ca prezențe harice, care atrag și inițiază pe om la comunicarea interpersonală.²⁰ Prin acest mediu al materiei comunică persoana care este reprezentată cu cel care se roagă ei, icoana făcând posibilă întâlnirea lor prin credință. Ca și simbolul, icoana dezvăluie o prezență spirituală, dar o și învăluie, căci arta sacră, ca și Evanghelia, este laconică²¹, arătând simțurilor prin estetică doar ce este esențial, având menirea de a trezi dorul omului de adâncire în cunoașterea și experiența acestei prezențe.

În icoană ca și în simbol întâlnirea cu realitatea nevăzută este posibilă datorită faptului că cele două planuri văzut și nevăzut, inteligibil și sensibil nu se confundă. Cinstirea adusă icoanei e adusă prototipului ei, după cum se precizează în definiția dogmatică a Sinodului al VII-lea Ecumenic: „Hotărâm cu toată acrivia și precizia că sfintele icoane trebuie cinstite întocmai ca și cinstita și de viață făcătoarea Cruce. În același timp, este indiferent dacă sunt în culori, în mozaic sau dintr-un alt material potrivit, dacă se găsesc în Sfânta Biserică, pe sfintele vase sau pe veșminte, pe pereți sau pe mese, în case sau pe drumuri, indiferent dacă este vorba de icoana Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, a Preacuratei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoare, a dumnezeieștilor îngeri sau a tuturor sfinților. Căci cu cât mai mult sunt văzuți aceștia [Mântuitorul nostru Iisus Hristos, Născătoarea de Dum-

¹⁸ Sfântul Ioan Damaschin, *Cele trei tratate contra iconoclaștilor* 1, 16, trad. Rom de D. Fecioru, București, 1937, p. 17.

¹⁹ Pr. Ioan Bizău, *Incursiuni în teologia și arta icoanei*, în: Leonid Uspensky, Boris Bobrinskoy, Stephan Bigam, Ioan Bizău, *Ce este icoana?*, Alba Iulia, 2005, p. 87.

²⁰ Michael Kunzler, *Die Liturgie der Kirche* (=Lehrbücher zur katholischen Theologie X), Paderborn, 1995, p. 224.

²¹ Leonid Uspensky, Icoana, vedere a lumii duhovnicești, în: Leonid Uspensky, Boris Bobrinskoy, Stephan Bigam, Ioan Bizău, *Ce este icoana?*, Alba Iulia, 2005, p. 26.

nezeu, cinstiții îngeri și sfinții] prin întipărirea lor iconică, cu atât și cei ce privesc la ele, adică veneratele și sfintele icoane, sunt ridicați spre amintirea și dorirea prototipurilor lor, le vor aduce sărutare și închinare și cinstire, iar nu adorare adevărată, care, potrivit credinței noastre, se cuvine numai Naturii dumnezeiești, căci «cinstirea icoanei urcă la prototip» și cel care se închină la icoană se închină la ipostasul celui zugrăvit pe ea.²²

După Sfântul Ioan Damaschinul icoanele se află prin aceasta pe aceeași poziție cu natura umană a Fiului lui Dumnezeu întrupat: „Am privit imaginea lui Dumnezeu cea în chip omenesc și s-a mântuit sufletul meu”,²³ însă distincția dintre prezența în icoană și persoana reprezentată o definește Sfântul Teodor Studitul astfel: „Prototipul nu este în icoană după ființă, căci altfel s-ar numi și icoana prototip și, invers, prototipul icoană, ci după asemănare ipostatică.”²⁴ Icoana prilejuiește o prezență relațională și nu o confuzie sau amestecare de realități, fapt care îi și conferă un caracter miraculos²⁵.

Prin privirea plină de credință și de evlavie, icoana prilejuiește întâlnirea mistică cu persoanele reprezentate, după cum și simbolul nu doar trimite la realitatea spirituală, ci o și face prezentă. În ambele cazuri, puntea de legătură între cele două realități e posibilă doar prin credință. În acest sens, este foarte importantă prezentarea alăturată și compararea icoanelor cu Sfintele Evanghelii și cu Liturgia, așa cum apare ea în literatura patristică²⁶, care accentuează faptul că prezența tainică a lui Hristos după Înviere și Înălțarea în Biserică se face simțită prin Taine, prin Sfânta Scriptură, prin icoane și prin simbolismul cultului. Ceea ce descoperă Icoana prin privirea ei, descoperă Evanghelia prin auz și actualizează Liturgia. Părinții Sinodului VII Ecumenic au exprimat deosebit de clar această realitate afirmând că: „reprezentarea iconografică este inseparabilă de istoria evanghelică și invers: istoria evanghelică este inseparabilă de reprezentarea iconografică. Și una și cealaltă sunt bune și vrednice de cinstire pentru că se explică reciproc și, fără îndoială, stau mărturie una pentru cealaltă... Căci ceea ce cuvântul comunică prin auz, pictura exprimă în chip tăcut prin reprezentare... Prin aceste două căi ce se întregesc... primim cunoașterea aceluiași lucru.”²⁷

Ioan al Ierusalimului, secretarul Patriarhului Theodor al Antiohiei subliniază această idee în lucrarea sa contra împăratului iconoclast Konstantinos V Kaballinos

²² Definiția dogmatică a Sinodului VII Ecumenic de la Niceea, la H. Denzinger, *Enchiridion Symbolorum*, Freiburg, 1955, p. 302. A se vedea și trad. rom de I. Ică jr., în: *Sfântul Teodor Studitul, Iisus Hristos, Prototip al icoanei Sale. Tratat contra iconomahilor*, Alba Iulia, 1994, p. 194.

²³ Εἶδον εἶδος θεοῦ τὸ ἀνθρώπινον, "καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ." Oratio I, 22, la: B. Kotter, *Die Schriften des Johannes von Damaskos* (=Patristische Texte und Studien 17), Berlin, 1975, p. 111.

²⁴ Sfântul Teodor Studitul, *Antiereticul III*, trad. rom. de I. Ică jr., în: *Sfântul Teodor Studitul, Iisus Hristos, Prototip al icoanei Sale. Tratat contra iconomahilor*, Alba Iulia, 1994, p. 153.

²⁵ Pr. Ioan Bizău, *Incursiuni în teologia și arta icoanei...*, p. 93.

²⁶ Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *Simbolul, anticipare și teme ale posibilității icoanei*, Studii Teologice IX (1957), nr. 7, p. 431.

²⁷ Definiția dogmatică a Sinodului VII Ecumenic de la Niceea, la H. Denzinger, *Enchiridion Symbolorum*, Freiburg, 1955, p. 308.

(741-775): „Spune și Sfântul Vasile cel Mare în cuvântul său de laudă la cei 40 de mucenici: «Adesea arată istoricul și pictorul același lucru, ceea ce exprimă unul prin cuvinte, celălalt desenează pe lemn. Așa au scris autorii sfinți Evanghelia. Pictorul face întocmai. El prezintă în imagini frumusețea Bisericii de la Adam până la nașterea lui Hristos, întreaga iconomie a lui Hristos în Trup, precum și suferințele Sfinților și lasă aceasta moștenire Bisericii.. » Ambii au prezentat aceeași relatare, prin care ne învață. Deci de ce cinstiți cartea și respingeți icoana? Care este diferența între cele două, de vreme ce mărturisesc același mesaj mântuitor?»²⁸

Atât icoanele cât și Evanghelia aparțin Liturghiei. În orice icoană a lui Hristos, precum și în Sfânta Scriptură se poate „privi” într-adevăr iconomia Domnului Întrupat. În Liturghie însă, lucrarea de mântuire nu este numai reprezentată, ci și actualizată. Totul în cult, prin lucrarea Sfântului Duh, este într-o armonie deplină: cuvântul, cântarea, arhitectura, cultul: Hristos este mărturisit și actualizat în diferite moduri, astfel încât omul ia parte la realitatea spirituală cu întreaga sa ființă.

„Pentru a forma un ansamblu armonios, fiecare dintre elementele componente ale unei biserici trebuie, înainte de toate, să fie subordonat ideii generale și să renunțe prin urmare, la orice ambiție de a juca un rol propriu, de a se pune în valoare prin el însuși. Icoana, cântarea, încetează de a mai fi arte, ce au, fiecare în parte, o cale proprie, independentă de a celorlalte, pentru a deveni forme diferite, exprimând - fiecare în felul său – ideea generală de „biserică”, adică un univers transfigurat, prefigurarea păcii care va să vină. Aceasta este singura cale prin care fiecare artă ce constituie o parte a unui tot armonios poate să atingă plenitudinea.”²⁹

Astfel, arta Bisericii este, prin însăși esența sa, o artă liturgică. Ea nu numai că servește drept cadru al cultului, ci îl și completează, conformându-i-se în totalitate. Arta sacră și Liturghia alcătuiesc un întreg, atât prin conținutul lor, cât și prin simbolurile prin care se exprimă. Textul decurge din imagini, ea îi împrumută temele sale iconografice și modul de a le exprima. În același timp, întregul ritual liturgic a fost văzut ca o icoană a vieții Mântuitorului, care are acum ca și atunci eficiență soteriologică.³⁰

În același mod, imaginea sacră nu reprezintă doar un eveniment istoric sau o ființă umană oarecare, ci ea arată înfățișarea veșnică a acestui eveniment sau a acestei ființe umane, ea dezvăluie sensul dogmatic și locul său în înlănțuirea evenimentelor mântuitoare ale iconomiei divine, ea răspândește deja, prin ea însăși, plenitudinea acestei iconomii, pe care Sfânta Liturghie o actualizează.

²⁸ PG 95, 309-344.

²⁹ Leonid Uspensky, *Icoana, vedere a lumii duhovnicești*, în: Leonid Uspensky, Boris Bobrinskoy, Stephan Bigam, Ioan Bizău, *Ce este icoana?*, Alba Iulia, 2005, p. 20.

³⁰ A se vedea: Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea Sfintei Liturghii*, P.G.150, 368-492. ed. critică de R. Bornert, J. Gouillard, P. Perichon. trad. et notes S. Salaville, Paris 1967, SC 4 bis, trad. rom. de diac. E. Brăniște, București, 1946.

3. Legătura dintre simbol și icoană în istoria interpretării Liturghiei

În cele mai importante comentarii liturgice ale Bisericii Ortodoxe este vizibil cum simbolul și icoana mărturisesc și actualizează în Liturghie una și aceeași prezență a lui Hristos.³¹ Liturghia a cunoscut în părțile sale cele mai importante o dezvoltare treptată. Ea este o „cosa cipollata”, cum o numește Robert Taft.³² În primele secole, Liturghia a fost improvizată potrivit unui anumit model de rugăciune, care își avea originea în practica apostolică. Din simplitatea ei primară s-au dezvoltat încet noi rituri și cu cât a devenit mai complicată, cu atât a avut nevoie de mai multe explicații.

Dezvoltarea gândirii teologice a influențat atât istoria Liturghiei, cât și interpretarea fiecărui act liturgic în parte. Ritualurile noi introduse în decursul timpului au fost receptate pentru început ca fiind expresii văzute ale misterului liturgic, fără a li se atribui însă o simbolistică tipologică sau eshatologică. Pe o treaptă ulterioară de evoluție aceste acte liturgice noi introduse au primit o simbolistică proprie, încercându-se astfel să se re-prezinte în chip văzut ceea ce Liturghia euharistică împlinea sacramental.

În documentele din a doua jumătate a primului secol și începutul secolului al doilea, Euharistia creștină, moștenind unele elemente ale binecuvântării iudaice (berakah), apare descrisă alături de Sfânta Scriptură ca o „sursă de gnoză”, ca fiind realități ce au nevoie de tâlcuire și de inițiere în misterul lor. Inițierea în taina Sfintei Liturghii a cunoscut în decursul istoriei două modalități de exprimare, și anume: cea specifică *școlii din Alexandria* și cea specifică *școlii din Antiohia*. Prima vedea în Biserică, Taine și în Sfânta Liturghie în special imaginea unor realități cerești, mystagogia [introducere în mister] alexandrină, caracterizată prin anagogie, înfățișa celebrarea liturgică ca pe o pregustare a Împărăției cerurilor, pe când cea de a doua, cea antiohiană, accentua latura istorică și tipologică, insistând mai mult pe relația dintre Sfânta Liturghie și evenimentele vieții pământești a lui Iisus Hristos, actele liturgice având menirea să re-prezinte întreaga viață a Mântuitorului.³³

Interpretarea Sfintei Liturghii propusă de școala antiohiană este cea care s-a răspândit cel mai mult nu doar datorită simbolismului ei tipologic, ușor accesibil pentru marea majoritate a credincioșilor, dar mai ales datorită influenței pe care a jucat-o cultul antiohian asupra Constantinopolului, ceea ce a dus ca ritul bizantin oriunde s-a răspândit el să poarte amprenta mystagogiei antiohiene.

³¹ A se vedea extrem de bine documentatele lucrări privind : H. J. Schulz, *Die byzantinische Liturgie. Vom Werden ihrer Symbolgestalt*, Freiburg im Breisgau, 1964; Rene Bornert, *Les commentaires byzantins de la divine Liturgie du VII au XV siècle*, Paris, 1966.

³² Robert Taft, *Reconstructing the History of the Byzantine Communion Ritual: Principles, Methods, Results*, Ecclesia Orans 11 (1994), p. 355.

³³ R. Bornert, *Les commentaires...*, p. 49.

Astfel, pentru Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfânta Liturghie este un Mister, un eveniment tainic iar întreaga celebrare este atât anamneză a economiei mântuirii, cât și descoperire a realităților cerești: „Credeți, spune el, că și acum este acea cină de taină, la care El Însuși ia parte. Căci nu este nimic care să o diferențieze pe aceea de aceasta. Căci dacă pe aceea El Însuși a pregătit-o, cu mult mai mult o pregătește și pe aceasta numai El și nicidecum numai un om. Așadar, atunci când vezi cum preotul îți dă Sfânta Împărtășanie, să nu te gândești că el face aceasta, ci mâna lui Hristos este cea care se întinde ție.”³⁴

În spiritul tradiției tipologice antiohiene, Euharistia este pentru același sfânt pârînte o re-prezentare a economiei mântuirii, dar și o perpetuă actualizare a ei: „Dacă ne apropiem cu inima plină de credință, spune el, Îl vom vedea fără îndoială pe Domnul, șezând în peșteră. De aceea proscomidiarul închipuie peștera. Și aici Îl vom vedea pe Domnul șezând, nu ca atunci, înfășat în scutece, ci înconjurat din toate părțile de Sfântul Duh”³⁵. Se poate observa că, pentru Sfântul Ioan Gură de Aur, simbolul are o dublă funcționalitate: ritualul cultic dezvăluie atât realitatea istorică a vieții lui Iisus, pentru că toate faptele Liturghiei sunt o imagine a lucrării mântuitoare a lui Hristos, cât și realitatea eshatologică a vieții veșnice, prin prezența reală a lui Hristos în Euharistie.

Mai mult decât Sfântul Ioan Gură de Aur, Theodor al Mopsuestiei, printr-o interpretare proprie, își îndreaptă atenția în catehezele sale omiletice³⁶ spre forma văzută a Liturghiei. Hristos este Cel care este prezent în Euharistie, dar El lucrează prin mijlocirea preoților văzuți, a căror lucrare mijlocește și actualizează lucrarea lui Hristos. În acest sens spune Theodor: „Ceea ce Domnul nostru Hristos a împlinit și va mai împlini, aceasta săvârșim noi, după credința noastră, și preoții noului legământ, înveșmântați în mila cea dumnezeiască.”³⁷ Precum preotul este icoana lui Hristos, așa trebuie să fie și actele liturgice icoane ale economiei istorice de mântuire a lumii și în mod deosebit ale Învierii. Mai profund decât Sfântul Ioan Gură de Aur, Theodor de Mopsuestia accentuează faptul că Liturghia este anamneză a lucrării istorice de mântuire desăvârșită prin Înviere și că realizarea acestei anamneze se descompere prin gesturile liturgice, care îndeaproape sunt arătate și explicate ca imagini, tipuri și simboluri mijlocitoare ale realității.³⁸

La Theodor de Mopsuestia poate fi găsită pentru prima dată în istoria explicării Liturghiei o corespondență exactă a fiecărui act liturgic cu una din etapele vieții Mântuitorului, și astfel, cele mai importante părți ale Liturghiei (aducerea darurilor, anafora, cuvintele de instituire, epicleza și împărtășirea), sunt sincronizate cu etapele vieții lui Hristos, de la nașterea Sa până la Înviere și Înălțare.

³⁴ In Mt. Hom. 50, 3, PG 58, 507.

³⁵ Hom de beato Philogono 6, PG 48, 753.

³⁶ R. Tonneau, - R. Devreesse, (Hg.), *Les homélies catéchétiques de Théodore de Mopsueste* (=Studi a Testi 145), Città del Vaticano, 1949.

³⁷ Hom. cat. 15, 19, R. Tonneau, - R. Devreesse, p. 495.

³⁸ H. J. Schulz, *Die byzantinische Liturgie...* p. 40.

Important este faptul că, la Theodor ca și la Sfântul Ioan Gură de Aur, simbolismul istoriei mântuirii prezent în Liturghie a fost asociat icoanei fiindcă prin amândouă realitatea întrupării este prezentată dar și actualizată prin intermediul materiei văzute. Theodor de Mopsuestia vede în simbol și în icoană o legătură dintre lumea văzută și cea nevăzută, dintre cer și pământ, dintre prezent și eshaton. Prezența reală și eshatologică a lui Hristos în Liturghie transfigurează toate, astfel încât actele liturgice, chiar și veșmintele sunt încărcate de semnificație și au menirea de a atrage atenția asupra prezenței veșniciei în timp, a necreatului în creat, a lui Dumnezeu printre oameni.

În timpul Sfântului Ioan Gură de Aur și al lui Theodor de Mopsuestia exista între Constantinopolul și Antiohia un schimb strâns atât teologic cât și liturgic ceea ce a făcut ca accentul simbolico-tipologic al explicărilor Liturghiei să fie preluat în toată lumea ortodoxă, începând însă din secolele V-VI a crescut tot mai mult rolul Alexandriei ceea ce a dus și la apariția unor importante modificări atât în ritualul, cât și în interpretarea Liturghiei: „În neocalcedonianismul secolului al VI-lea, arată Hans Joachim Schulz, un număr tot mai mare de ortodocși au ajuns să gândească alexandrin și să valorifice terminologia lui Chiril în sistemul teologic calcedonian, astfel încât au fost jertfiți antiohienii Theodoret și Theodor, care fuseseră considerați ortodocși până atunci. Transformarea și confruntarea se reflectă chiar și în Liturghia bizantină: introducerea și folosirea Trisaghionului în Liturghia bizantină arată lupta contra monofizitismului, opera însemnată a Sfântului Dionisie Areopagitul despre tâlcuirea Sfintei Liturghii, fiind semnul unei poziții duhovnicești de unire a celor două fronturi, iar noile texte liturgice ale secolului al VI-lea, înainte de toate imnul Unul Sfânt și imnul heruvimic, denotă o întoarcere a teologiei bizantine într-o direcție ortodox-alexandrină.”³⁹

Acest lucru poate fi dedus și din principalele comentarii liturgice ale vremii. Pentru Dionisie Areopagitul⁴⁰, toate actele Liturghiei au sens duhovnicesc strict și sunt explicate ca și simboluri ale realității cerești, a cărei strălucire dumnezeiască este mijlocită poporului credincios, prin cea dintâi treaptă a lumii îngerești și prin preoții rânduiți pentru această slujire. Împărtășirea acestei iluminări, „care se petrece în mod pur spiritual în lumea îngerilor, se repetă în Biserică prin simboluri, taine și imagini, în forme jumătate spirituale, jumătate vizibile, care în același timp iconizează dar și învăluie realitățile lumii spirituale.”⁴¹

La Sfântul Dionisie Areopagitul, icoana și simbolul au o funcție anagogică, pentru că însemnătatea unui ritual rezultă totdeauna din legătura pe care o face cu realitatea eshatologică „mai înaltă” și nu cu cea imediată, istorică.

³⁹ H. J. Schulz, *Die byzantinische Liturgie*, p. 46.

⁴⁰ M. de Gandillac, G. Heil, (Hg.), *La Hiérarchie céleste*, (=Sources chrétiennes 58), Paris, 1958.

⁴¹ Vgl. E. v. Ivanka, *Dionysius Areopagita. Von den Namen zum Unnennbaren*, (=Sigillum 7), Einsiedeln, p. 13; R. Roques, *L'Univers dionysien. Structure hiérarchique du monde selon Pseudo-Denys*, Paris, 1954, p. 171-174.

O materializare a acestei perspective ceresc-eschatologice a explicării Liturghiei se arată în zidirea Sfintei Sofia. În marea Biserică a Înțelepciunii lui Dumnezeu din Constantinopol a fost creat, pentru prima dată în istoria Bisericii și a Liturghiei, un spațiu liturgic care exprimă în chip desăvârșit puterea spirituală a epocii sale și prin arhitectura căruia se descoperă în chip minunat Liturghia ca realitate cerească.⁴² În Sfânta Sofia Liturghia și explicarea ei sunt aduse în armonie cu gândirea teologică și cu arta. Icoana și simbolul liturgic sunt îngemănate în chip unic și armonios. Totul poartă amprenta prezenței lui Dumnezeu, totul trimite la această prezență și o face simțită.

Această armonie desăvârșită a catedralei Sfânta Sofia din vremea împăratului Iustinian a influențat dezvoltarea Liturghiei. Cu spațiile ei largi și generoase imitând vastitatea lumii, cu bolta ei largă plutind peste cununa de ferestre ca o imitare a cerului, ea a fost socotită ca icoană văzută și o materializare a Liturghiei cosmice, prin care este unit creatul cu necreatul, văzutul cu nevăzutul, sensibilul cu inteligibilul.⁴³ Totul în naosul Sfintei Sofia se află sub majestatea impresionantă a cupolei, arătând pe Dumnezeu Pantocratorul la suprema înălțime, dar „privind spre noi și îmbrățișându-ne părintește și atrăgându-ne la Sine.”⁴⁴ „Prin liniile ei, cupola traduce mișcarea coborâtoare a iubirii dumnezeiești, iar sfericitatea ei reunește pe toți oamenii în sinaxă liturgică, în trupul lui Hristos. Sub cupolă ne simțim protejați, scăpați de angoasa pascaliană a spațiilor infinite.”⁴⁵

Acest spațiu liturgic, precum și liturghia celebrată în el în epoca lui Iustinian au putut da naștere unei explicări a sinaxei euharistice precum Mistagogia Sfântului Maxim Mărturisitorul.⁴⁶ În ceea ce privește interpretarea simbolică, Sfântul Maxim se deosebește mult de Dionisie Areopagitul la care mereu face referire, dar de care se și distanțează descriind în prima parte a Mistagogiei raportul spațiului bisericesc cu universul, cu omul, cu Sfânta Scriptură și caracterizează acest raport prin cuvintele „imagine”, „alegorie”, „asemănare”, fără a se strădui, asemeni lui Dionisie, să urmeze o simbolistică/simbolizare treptată, crescătoare, în mod sacramental sau cvasisacramental, pornind de la realitatea bisericească către cea cerească. Intenția sa

⁴² H. J. Schulz, *Die byzantinische Liturgie*, p.62.

⁴³ O. Wulff, *Das Raumerlebnis des Naos im Spiegel der Ekfrasis*, în: *Byzantinische Zeitschrift* 30 (1929), p. 531 și.

⁴⁴ Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Craiova, 1986, p. 39.

⁴⁵ Paul Evdokimov, *L'art de l'icône*, Paris, p. 126.

⁴⁶ P.G. 91, 657-718; trad. franceză la M. Lot-Borodine în "Irenikon" XIII, XIV, XV, 1936-1938; trad. rom. de Pr. Prof. D. Stăniloae în "Revista Teologică", Sibiu 1944, nr. 3-4 și 7-8; trad. germană de Hans Urs von Balthasar, *Kosmische Liturgie*, Einsiedeln, 1961, p.366-407. trad. franceză la: Marie-Lucie Charpin-Ploix, Maxime le Confesseur, *La Mystagogie, Introduction, traduction, notes glossaires et index de Marie-Lucie Charpin-Ploix*, Paris, 2005; Christian Boudignon, *La Mystagogie, ou traite sur le symboles de la Liturgie de Maxime le Confesseur. Edition, traduction, commentaire*, Paris, 2000; Charalambos Sotiropoulos, *La Mystagogie de Saint Maxime le Confesseur, Introduction, texte critique, traduction française et grecque par Charalambos Sotiropoulos*, Athens, 2001; R. Cantarella, (ed.), *S. Massimo Confessore. La mistagogia ed altri scritti*, Testi Cristiani, Florence, 1931, p. 122-214.

se recunoaște mai mult din deasa afirmare a bipolarității „ceresc-pământesc” referitoare la realitățile amintite, Biserică, Univers, om, care (numai) în acest sens se simbolizează reciproc.⁴⁷

Mystagogia Sfântului Maxim, deși operează cu aceeași metodă a „teoriei” speculativ-simbolice de inspirație alexandrină, se întemeiază pe un cu totul alt motiv cu rol de principiu structural, decât cea dionisiană. Dacă întreg edificiul speculativ al sistemului Ierarhiilor Sfântului Dionisie Areopagitul este structurat pe motivul metafizic fundamental al sacrei mediații universale, cosmice și ierarhice, întreaga teologhisire maximiană este ferm centrată pe *motivul hristologic*, Întruparea fiind centrul și scopul întregii creații. Practic, întreaga operă a Sfântului Maxim nu este altceva decât un gigantic comentariu al implicațiilor speculativ-dogmatice și mistico-ascetice ale formulei de la Calcedon, ridicată la rang de formulă a lumii.

Sfântul Maxim vede în Biserică o structură hristologică, iar unirea ipostatică este centrul lumii. Modul în care natura umană și cea dumnezeiască sunt unite în Persoana lui Hristos este Axis Mundi, sensul și posibilitatea simbolizării și a reprezentărilor iconografice în cult.⁴⁸

Lupta pentru apărarea Sfintelor Icoane a dat naștere în vremea iconoclasmului la o serie de tensiuni teologice și controverse dogmatice care au influențat întregul rit bizantin. „Noua Biserică”, sfințită de Sfântul Fotie, cunoscută în istoria artei sub denumirea de „Nea” este reprezentativă în ceea ce privește zidirea Bisericilor din vremurile de pace și ea poate fi văzută drept o expresie directă a învățaturii despre icoane și ca prim exemplu al sistemului de împodobire de la mijlocul perioadei bizantine, care caracterizează forma bisericilor din secolele 11-12 și definește, în sens larg, întreaga iconografie bizantină de mai târziu. Cu aceeași perseverență cu care puterile modelatoare ale acestei epoci au acționat asupra iconografiei, datorită evoluției și precizării reflexiei teologice, au influențat și dezvoltarea Liturghiei, dar și receptarea simbolismului ei. Caracterul iconic și eshatologic al Liturghiei este accen-

⁴⁷ H. J. Schulz, *Die byzantinische Liturgie*, p. 83.

⁴⁸ Mystagogia Sfântului Maxim Mărturisitorul a fost analizată în foarte multe studii. Amintim aici doar pe cele mai importante: Pr. Prof. Ene Braniște, *Biserică și Liturghie în opera "Mystagogia" Sfântului Maxim Mărturisitorul*, Ortodoxia, XXXIII (1981), nr. 1, p. 13-23; Zhivov, *The Mystagogia of Maximus the Confessor and the development of the byzantine theory of the image*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 31, nr. 4, 1987, p. 349-376; Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Cosmosul și sufletul, chipuri ale Bisericii*, în Rev. Teologică, Sibiu, 1944, 3-4, p. 166 șu.; H. J. Schultz, *Die byzantinische Liturgie. Von Werden ihrer Symbolgestalt*, (=Sophia, Quellen östlicher Theologie 5) Freiburg im Breisgau, 1964; H. Dalmis, *Place de la Mystagogie de Saint Maxime le Confesseur dans la theologie liturgique byzantine*, Studia Patristica, 1962, p. 277-283; Rene Bornert, *Les commentaires byzantins de la divine Liturgie du VII au XV siecle*, Paris, 1966, p. 83-124; A. Riou, *Le monde et l'eglise, selon Maxime le Confesseur*, Paris 1973; Marie-Lucie Charpin-Ploix, *Union et difference. Une lecture de la Mystagogie de Maxime le Confesseur*, Paris, 2000; Dom Julian Stead, *The Church, the Liturgy and the Soul of Man. The Mystagogia of St. Maximus the Confessor*, Still River, Massachusetts, 1982.

tuat și dedus din analiza noilor acte liturgice introduse la pregătirea Sfințelor Daruri precum și la punerea lor pe Sfânta Masă.

Foarte important este faptul că dezvoltarea și interpretarea Liturghiei din această perioadă, precum și raportul dintre imagine și simbol în tâlcuirea ei, sunt expuse în învățătura marilor iconoduli ai acelei epoci.

Sfântul Teodor Studitul vede în Sfânta Liturghie un ciclu de imagini și simboluri care prezintă dar și actualizează viața Mântuitorului: „Nu crezi, spune el, că sfântul Mir trebuie privit ca typos al lui Hristos, Sfânta Masă ca mormântul Său cel dătător de viață, acoperămintele ca acelea în care El înfășurat fiind a fost îngropat, sulia ca aceea cu care coasta Sa a fost împunsă, buretele ca pe cel prin care El a fost adăpat cu oțet? – Înlătură toate acestea și vezi dacă mai rămâne ceva prin care tainele dumnezeiești să fie actualizate!”⁴⁹

Întreaga dezvoltare liturgică a epocii ca și legătura ei cu concepția Bisericii despre icoane se reflectă în comentariul Liturghiei făcut de Patriarhului Gherman al Constantinopolului († 733)⁵⁰, care, la începutul iconoclasmului (730), a fost depus datorită intervenției sale deschise pentru apărarea icoanelor. În această explicare a Liturghiei se folosește din nou simbolismul istorico-tipologic, formele și simbolurile liturgice, datorită asemănării exterioare, fiind interpretate ca imagini ale realităților cerești și ale istoriei mântuirii.

Așadar Sfântul Gherman merge mult mai departe decât Sfinții Maxim și Dionisie în ceea ce privește simbolismul vieții Mântuitorului oglindit prin actele cultice și încearcă chiar mai mult decât Theodor al Mopsuestiei să stabilească analogii între actele liturgice și etape ale economiei mântuirii, fără a avea însă un unic principiu interpretativ consecvent folosit, cum a făcut teologul antiohian.⁵¹

În secolul al XI-lea, Theodor al Andidei va încerca cu succes să aranjeze într-o anumită ordine diversele motive de interpretare ale patriarhului Gherman al Constantinopolului, reușind să sincronizeze oarecum întreaga Liturghie, de la Proscomidie până la Împărtășire, cu viața lui Iisus. Această aranjare a actelor liturgice și precizarea simbolismului lor s-a petrecut în paralel cu stabilirea întregului program iconografic de pictare a bisericilor, de așa manieră încât simbolismul ritualului să fie secondat de o obiectivare văzută a lui prin pictura murală și prin icoane.

În timpul lui Theodor al Andidei, proscomidia primește alături de simbolismul morții Mântuitorului și pe cel al nașterii Lui, datorită necesității de a iconiza simbolic în Liturghie ca într-o succesiune cronologică întreaga viață a lui Iisus Hristos. Ceea ce a început odinioară Theodor al Mopsuestiei a dezvoltat Theodor al Andidei, prin faptul că în comentariul său la Liturghie, el încheie spunând că fiecare etapă a vieții lui Iisus, de la Întrupare până la Înălțarea Sa la cer, trebuie reprezentată în celebrarea Euharistiei.

⁴⁹ PG 99, 489B.

⁵⁰ Ιστορία ἐκκλησιαστικὴ καὶ μυστικὴ Θεωρία, PG 98, 383-454.

⁵¹ H. J. Schulz, *Die byzantinische Liturgie*, p. 130.

Theodor al Andidei nu a vrut să dea, în comentariul său⁵², o valoare teologică diferențiată fiecărui act sau fiecărei expresii liturgice în funcție de vechimea și efectul lor sacramental, ci el a perceput întreaga Liturghie ca pe o Icoană, respectiv ca pe un ciclu de imagini ale vieții lui Hristos. Pentru el, asemănarea vizibilă a actului liturgic cu evenimentul vieții lui Hristos înlătură de la sine orice imposibilitate de a-l re-prezenta pe deplin. Dacă Părinții de la sinodul din Trulan au văzut deja în fiecare icoană a lui Hristos o anamneză a întregii lucrări de mântuire, cu atât mai mult pot fi aplicate Liturghiei aceste concluzii, căci celebrarea euharistică nu este doar o icoană, sau înșiruire de icoane ale vieții Mântuitorului, care pot fi găsite și în chip material zugrăvite în biserică, ci ea conține realitatea prezenței lui Hristos însuși.⁵³

„De aceea, sintetizează Theodor al Andidei, fiecare credincios trebuie să știe, că întreaga celebrare a dumnezeieștii Liturghii descoperă în chip simbolic acea întreagă economie a mântuitoarei întrupări a adevăratului nostru Dumnezeu și Mântuitor Iisus Hristos, prin tainele care se petrec în ea.”⁵⁴

În secolele XIII-XIV, Filotei Kokkinos, egumen al mănăstirii Marea Lavră, iar mai apoi patriarh al Constantinopolului (1351-1376), a așternut în scris și codificat toate actele liturgice specifice sinaxei euharistice în cele două cărți ale sale normative și astăzi în lumea ortodoxă: Διάταξις τῆς ἱεροδιακονίας (Rânduiala ierodiaconiei) și Διάταξις τῆς Θείας Λειτουργίας (Rânduiala Sfintei Liturghii). Dacă dezvoltarea Liturghiei în sine s-a încheiat cu adevărat, comentariile liturgice au primit o și mai mare autoritate. Astfel apar în această perioadă explicările Liturghiei ale Sfântului Nicolae Cabasila (1363) și ale Sfântului Simeon al Tesalonicului (1429), care au rămas normative până în ziua de azi în Ortodoxie.

Noua înflorire a explicării Liturghiei corespunde unei noi iconografii liturgice. Sistemul de împodobire al bisericilor de la mijlocul epocii bizantine a reușit prin stabilirea ciclului precis de imagini să atingă desăvârșirea sa. Icoanele vieții lui Hristos au fost gândite pentru a fi expresii văzute ale anamnezei liturgice, iar reprezentarea Pantocratorului înconjurat de îngeri pe cupolă să descopere Liturghia ca pe un eveniment ceresc. Icoanele și picturile murale au fost văzute ca parte integrantă a Sinaxei euharistice, ca unele ce arată în imagini ceea ce Liturghia actualizează și face prezent.

În această perioadă, creativitatea bizantină nu s-a mai manifestat prin apariția de noi acte liturgice, ci a urmărit să redea modul în care este receptat misterul liturgic în comentariile liturgice dar și în erminiile picturii epocii aceleia. Se începea atunci pictarea în biserici a trei noi scene: împărțirea Apostolilor, Liturghia Sfinților Părinți și Liturghia cerească, care aducea în prim-plan acest caracter de oglindire prin icoană a reflexiei teologice specifice perioadei respective. Aceeași perspectivă

⁵² Προθεωρία κεφαλαιώδης περὶ τῶν ἐν τῇ θεῇ λειτουργίᾳ γινόμενον συμβόλων καὶ μυστηρίων, PG, 140, 417-468.

⁵³ H. J. Schulz, *Die byzantinische Liturgie*, p. 151.

⁵⁴ PG 140, 421AB.

apare și în comentariile liturgice ale epocii. Sfântul Simeon al Tesalonicului urmează în părțile principale ale tâlcuirii Sfintei Liturghii,⁵⁵ Mistagogiei Sfântului Maxim, dar el introduce și motive explicative foarte concrete care apar la Sfântul Gherman, patriarhul Constantinopolului.

Sfântul Simeon al Tesalonicului a încercat să unească în comentariul său cele două tendințe ale interpretării, cea alexandrină și cea antiohiană, prin faptul că a folosit atât simbolul istorico-tipologic, cât și pe cel ceresc eshatologic.

La fel ca și Sfântul Maxim, atunci când explică Intrarea cea mare, Sfântul Simeon încearcă să privească opera istorică de mântuire dintr-o perspectivă eshatologică, ca pe o realitate supratemporală, dar prezintă în timp și spațiu. Dar prin faptul că el include în schema explicativă a Sfântului Maxim extrem de concreta simbolistică a Sfântului Gherman și a lui Theodor al Andidei, el nu face altceva decât a o anula, reținând în cele din urmă numai punctele de vedere ale acestora, punând un semn de egalitate între simbol și realitate și aplicând această perspectivă și Liturghiei cerești⁵⁶.

Abundența motivelor explicative la Simeon și varietatea și numărul mare al izvoarelor, arată că autorul a adunat tot ceea ce poate fi de folos explicării Liturghiei, credincios fiind tradiției deja cunoscute de el, și că a încercat să facă o sinteză a teologisirii liturgice ce i-a precedat.

O poziție deosebită față de toate comentariile bizantine ale Liturghiei menționate până acum o ia Sfântul Nicolae Cabasila în lucrarea sa „Explicarea Sfintei Liturghii”⁵⁷. Aceasta este o operă de mare importanță duhovnicească, în care simbolismul liturgic nu este doar un prilej de „iconizare” prin ritual a întregii vieți a Mântuitorului, cât mai ales împlinirea și realizarea prezenței Lui sacramentale. Pornind de la această premisă, marele teolog bizantin a încercat să precizeze teologic legătura dintre simbol și icoană în Liturghie ca un mod corelativ de exprimare a aceleiași taine a prezenței lui Hristos:

„Săvârșirea Sfintei Liturghii are ca obiect prefacerea darurilor în dumnezeiescul Trup și Sânge, iar ca scop sfințirea credincioșilor, care, prin acestea, dobândesc iertarea păcatelor și moștenirea împărăției cerurilor; iar mijloacele, care pregătesc și înlesnesc împlinirea aceluiași efect și aceluiași scop, sunt rugăciunile, cântările, citirile din Sfânta Scriptură și, în general, toate cele ce se săvârșesc și se rostesc, cu Sfântă rânduală, înainte și după sfințirea darurilor. Este adevărat că Dumnezeu ne dă în dar

⁵⁵ Περὶ τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, PG 155, 253-304.

⁵⁶ H. J. Schulz, *Die byzantinische Liturgie*, p.194.

⁵⁷ Ερμηνεία τῆς θείας λειτουργίας, PG 1955, 368-492. A se vedea ediția critică a textului și traducerea în limba franceză: Nicolas Cabasilas, *Explication de la divine Liturgie*. Introduction et traduction de S. Salaville, (=Sources chrétiennes 4bis), Paris, 1967; traducerea engleză: Nicholas Cabasilas, *A Commentary on the Divine Liturgy*, translated by J.M. Hussey and P.A. Mc. Nulty, with introduction by R.M. French, Londra, 1960. Traducerea românească poate fi găsită în: Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii*, București, 1946, 1989; A se vedea și: diac. Ene Braniște, *Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila*, teză de doctorat, București, 1943.

toate cele sfinte, fără ca noi să-i dăm nimic în schimb; totuși, El ne cere neapărat să ne facem vrednici de a le primi și a le păstra, căci nu face parte de sfințire decât celor ce s-au pregătit în felul acesta.”⁵⁸ Sfințirea credincioșilor se petrece într-un îndoit mod în Liturghie, spune același mare teolog bizantin: „...rugăciunile, cântările, psalmii întorc gândul către Dumnezeu, mijlocindu-ne iertarea păcatelor; cântările, de asemenea, îl fac să Se milostivească și să Se îndure de noi... citirile din Sfânta Scriptură, care ne învață atât bunătatea și iubirea de oameni a lui Dumnezeu cât și dreptatea și judecata Lui, sădesc și aprind în sufletele noastre nu numai iubirea, ci și teama față de El, făcându-ne astfel mai zeloși întru păzirea poruncilor Sale. Iar toate la un loc, îmbunătățesc sufletul și apropie de Dumnezeu atât pe preot cât și pe popor, făcând și pe unul și pe celălalt destoinici pentru primirea și păstrarea cinstitelor daruri care este scopul Sfintei Liturghii.....

În al doilea rând, rugăciunile, cântările și toate cele ce se săvârșesc în sfânta slujbă, ne sfințesc prin aceea că în ele noi vedem cu închipuirea pe Hristos, lucrarea și patimile Lui pentru noi; într-adevăr, atât în cântări și în citiri, cât și în toate cele săvârșite de sfinții liturghisitori în cursul întregii slujbe, este simbolizată lucrarea izbăvitoare a Mântuitorului: partea întâi a sfintei slujbe ne arată începutul acelei lucrări, cea de a doua pe cele următoare, iar cea de la sfârșit pe cele de după aceea. Așa încât, urmărind cu privirea aceste părți ale slujbei, putem avea în fața ochilor toată lucrarea mântuirii. Căci sfințirea darurilor, adică Jertfa însăși, amintește moartea, învierea și înălțarea Mântuitorului, deoarece cinstitele daruri se prefac în însuși dumnezeiescul Trup, cu care El a fost răstignit, a înviat și S-a înălțat la cer; cele dinainte de Jertfă închipuiesc cele petrecute înainte de moartea Domnului, adică intruparea, ieșirea la propovăduire și arătarea cea deplină în lume; iar cele de după Jertfă arată „*făgăduința Tatălui*”, cum a numit-o Domnul însuși, adică pogorârea Sfântului Duh peste sfinții Apostoli și întoarcerea neamurilor la Dumnezeu și părtășia lor cu El, printr-înșii. Astfel, întreaga slujbă este ca o icoană care ar înfățișa un singur trup al lucrării Mântuitorului în lume, făcând să se perinde pe dinaintea privirilor noastre toate părțile ei, de la început până la sfârșit, după rânduiala și urmarea lor firească.”⁵⁹

Nicolae Cabasila încearcă să facă o sinteză a principalelor teme și motive din cele mai importante comentarii liturgice. Symbolismul vieții lui Iisus dedus din părțile principale ale Liturghiei a fost păstrat, așa cum s-a obișnuit începând cu Theodor al Mopsuestiei. Nicolae Cabasila folosește exact aceeași ordine a evenimentelor vieții Mântuitorului iconizate în Liturghie, fapt care îl leagă de Theodor al Mopsuestiei și de Teodor al Andidei, care s-au mulțumit cu prezentarea vieții lui Iisus de la început patimilor până la arătările Învierii. În schimb, Sfântul Maxim și Sfântul Gherman al Constantinopolului au aplicat symbolismul vieții lui Iisus doar unor anumite părți

⁵⁸ PG 1955, 368D-369A, trad. rom.: Nicolae Cabasila, *Tălcuirea dumnezeieștii Liturghii*, București, 1989, p. 27.

⁵⁹ PG 1955, 369D-372B, trad. rom., p. 28.

ale Liturghiei, în timp ce Simeon a luat în considerare mai puțin precis ordinea temporală a evenimentelor iconizate.⁶⁰

Simbolistica vieții lui Iisus culminează la Nicolae Cabasila, fără echivoc, în anamneza sacramentală a morții lui Hristos prin prefacere. Măreția simbolului se arată pentru Cabasila în venirea lui Hristos în Euharistie după epicleză: „Preotul aduce în taină mulțumire lui Dumnezeu, slăvindu-L, lăudându-L cu îngerii, mărturisind darurile tuturor bunătăților pe care ni le-a dat nouă de la începutul veacului amintind în cele din urmă, despre însăși negrăita și cea mai presus de cuvânt economie a Mântuitorului. Apoi sfințește cinstitele daruri și Jertfa este înfăptuită. Dar cum? Preotul istorisește acea înfricoșătoare Cină: cum, chiar înainte de patimi, Domnul a încredințat Taina sfinților Săi ucenici, cum a primit paharul, a luat pâinea și a sfințit Euharistia și cum a grăit cuvintele prin care a arătat Taina aceasta repetând înseși acele cuvinte ale Mântuitorului, preotul cade apoi în genunchi, se roagă și se cucerește, aplicând acele dumnezeiești cuvinte ale Unuia-Născut Fiului Său și Mântuitorul nostru, la darurile puse înainte, ca primind ele pe Prea sfântul și atotputernicul Său Duh, să se prefacă: pâinea în însuși cinstitul și sfântul Său Trup, iar vinul în însuși curatul și sfântul Său Sânge.

Rostind acestea, tot miezul sfintei slujbe s-a împlinit: darurile s-au sfințit și Jertfa s-a săvârșit, iar marea Victimă, adică Mielul cel junghiat pentru lume, se vede zăcând pe sfânta Masă. Căci acum pâinea nu mai este doar o închipuire a trupului Domnului sau numai o icoană a adevărului Dar, care ar avea doar o întipărire a mântuitoarelor patimi ca pe o tăbliță, ci este însuși Darul cel adevărat, însuși Trupul Stăpânului Cel atotsfânt: Trupul care a primit cu adevărat toate acele umiliri, ocări și loviri, Trupul care a fost răstignit și jertfit, care a dat mărturia cea bună înaintea lui Pilat din Pont, Trupul care a fost biciuit și batjocorit, care a îndurat scuipări și a gustat fiere. Așijderea și vinul este acum însuși Sângele care a țâșnit din Trupul cel împuns cu sulița. Este Trupul și Sângele care s-a zămislit de la Duhul Sfânt, s-a născut din Sfânta Fecioară, a fost îngropat, a înviat a treia zi, s-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui.”⁶¹

Demn de menționat este și faptul că, după intensitatea simbolizării, Nicolae Cabasila face explicit diferența între simbolistica de dinainte și cea de după anafora euharistică. Adevărata actualizare sacramentală a morții pe cruce prin prezența reală a Trupului lui Hristos nu mai este pentru Cabasila imagine și semn ca pe o tablă, ci ea este o realitate eshatologică.

Simbolistica liturgică este, înainte de toate, la Cabasila, mai mult o preînchipuire decât o iconizare. Cu aceasta se întoarce Nicolae către o străveche înțelegere a simbolului, cum a fost întâlnită aceasta în cele din urmă la Sfântul Maxim și la Dionisie Areopagitul. Aceasta se arată mai ales în interpretarea Intrării, al cărei caracter simbolic nu stă atât de mult într-o asemănare exterioară cu arătarea lui Hris-

⁶⁰ H. J. Schulz, *Die byzantinische Liturgie*, p. 204.

⁶¹ PG 1955, 425BD, trad.rom., p. 68-69.

tos, ci cu mult mai mult într-o asemănare cu o însemnătate pe măsură, care există între prezentarea cuvântului – respectiv Liturghia jertfei, și începutul misiunii învățătoarești publice, respectiv a drumului suferinței.⁶²

În acest fel poate Nicolae a reușit să pună în acord desfășurarea Liturghiei cu etapele istorice ale operei de mântuire, fără a renunța la structura formală a celebrărilor liturgice.

Concluzii finale:

1. Dumnezeuiasca Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur este în ființa ei un dat, care a rămas neschimbat de-a lungul timpului, dar este și un devenit, pentru că formele ei de exprimare au cunoscut o neîntreruptă dezvoltare.

2. Icoana și simbolul sunt în cult două forme de exprimare corelative ale aceluiași mister al lui Hristos. Amândouă aparțin una alteia, niciuna nu urmează drumul ei propriu în Liturghie, ambele devin prin mijlocirea Sfântului Duh descoperiri ale lui Hristos, puncte de întâlnire între Dumnezeu și om. Ambele dau mărturie atât despre opera de mântuire a lui Hristos, cât și despre prezența Sa pneumatică în cult, prin Sfintele Taine.

3. Riturile sunt „icoane” ale economiei Domnului nostru, dar sunt și „icoane” ale lumii ce va să vină, ale Împărăției lui Dumnezeu. La fel ca și în cazul icoanelor, funcția principală a simbolului liturgic este nu de a crea „emoții”, de a re-pune în scenă evenimente istorice trecute, ci să dea mărturie despre venirea și prezența lui Dumnezeu în fiecare act sacramental. Atât icoana cât și simbolul sunt medii ale întâlnirii prin credință a două subiecte, sunt ferestre deschise spre împărăția veșnică și mijlocesc pregustarea fericirii ei încă din lumea aceasta.

The Divine Liturgy of St. John Chrysostom – An Icon of the Kingdom and Sacramental Presence. The symbol and the icon are two indissoluble realities of our worship, and their interdependence in the Divine Liturgy is obvious. The mystery of the age to come, the Eucharistic sinaxis, unveils the new eon present in this world because it is the privileged space of liturgical-sacramental Parousia of our Lord Jesus Christ, the only theophany, Heavens on earth, the creation enjoying its Creator, the transfiguration of the world through man, the earnest for the life to come, the icon of the Heavenly Kingdom. Both the symbol and the icon belong to the empirical world but they are also correlated with the transcendence. They facilitate, through the Holy Spirit, Christ's presence and work in the Church; they unveil the new reality of the eon to come, but they also veil it in order to make

⁶² H. J. Schulz, *Die byzantinische Liturgie*, p. 210.

people yearn for eschatological fulfillment. They both engage the entire human spirit and recommend spiritual austerity and refinement so that people might perceive their message. Thus, patristic interpretations of the Divine Liturgy managed to create a great symbiosis between the two terms: the liturgical symbol is both an "icon" of the redemption oeconomy, and an "icon" of the world to come. In the Holy Liturgy, everything unveils the eschatological: the painted icons and the ritual speak of the mysterious Eucharistic Reality, the earnest for the plenitude to come. The icon and symbol let man taste the grace and beauty and announce his full union with God in the age to come.

Teologie și politică în opera Sfântului Ioan Gură de Aur

Dr. Constantin BOSINIS

Pentru Sfântul Ioan Gură de Aur în calitate de gânditor politic nu avem nevoie de referințe speciale. O mulțime de articole științifice și de monografii depun mărturie despre interesul Părintelui pentru om și pentru ținuturile complexe pe care acesta din urmă le creează cu mediul său înconjurător în viața socială. Acest interes este confirmat de oricare dintre omiliile sale, opera sa ocupând în patrologia Migne mai mult de 15 volume mari. Chiar în primele lui scrieri din tinerețe, apropiate cronologic de retragerea în pustie unde Sfântul Ioan Gură de Aur apare ca reprezentantul „arpei radicale” a anahoreților Bisericii, *πόλις*-ul și viața publică rămân în centrul interesului său. Ele îi urmăresc pas cu pas cugetările și se expun unei serii de imagini poetice și de metafore ce se interpun fără încetare cu restul argumentării despre feciorie, post, mortificarea patimilor, rugăciune, sau orice alt subiect tipic al literaturii ascetice. În discursul său de îndemn, de pildă, *Contra eos qui subintroductas habent virgines*, călugărul este înfățișat drept soldatul lui Hristos care se luptă cu „platoșa dreptății”, „pavăza credinței”, „sabia duhului”¹ etc. împotriva legiunilor nevăzute ale demonilor. Scopul acestei lupte nu vizează un bine personal, cum ar fi protejarea propriei mântuirii, ci binele tuturor popoarelor *πάντων σωτηρία*, spune Părintele, din care se pare că nu exclude neamurile și pe iudeii din Antiohia. Pierderea timpului datorată trebuințelor zilnice cauzate de împreună locuirea cu o fecioară înseamnă pur și simplu pentru Sfântul Ioan: dezertare din front în momentul în care „trâmbița sună splendid chemând toată lumea afară iar dușmanii se așează în linie de luptă, cu respirația întretăiată, pregătiți să excaveze orașul din temelii”².

¹ Vezi *Efes* 6, 13-17.

² *C. eos qui sub. hab. virg.*, 10, PG 47, 509-510. Aceeași imagine, ușor modificată, se regăsește în § 6 (503), ceea ce dovedește importanța ei în argumentarea discursului. Cf. *In Matth.*, Hom. LXIX, 3, PG 58, 652. Pentru originea ei literară v. J. DUMORTIER, «La Culture Profane de St. Jean Chrysostome», în *Mélanges de Sciences Religieuses*, X, Cah. I (Mai 1953), p. 53-62. În ce privește instituția acelor *συνεισάκτοι* în Biserica antică și atitudinea Sfântului Ioan față de ea v. A. CLARC, «John Chrysostome and the Subintroductae», în *Church History* 46.2 (1977), p. 171-185, cu o tendință manifestă totuși de a înfrumuseța lucrurile. A se vedea de asemenea pentru aceeași instituție, care a fost interzisă de primul Sinod Ecumenic de la Niceea, CHR. BAUR, *Johannes Chrysostomus und seine Zeit*, vol. I (*Antiochien*), München 1929, p. 137 sq.

Cu mult mai reprezentative sunt imaginile din scrierea sa apologetică *Adversus oppugnatores vitae monasticae*, deopotrivă operă de tinerețe a Sfântului Ioan, care arată reacțiile vii pe care mișcarea monastică le-a întâlnit în Răsărit când influența acesteia a început să se răspândească în păturile superioare și să-și recruteze membrii dintre vlăstarele marilor familii³. Reproșul că ordinea existentă este distrusă de către călugări, aceștia introducând *καινὴ δαίμονια* în oraș⁴, este dezmințit de Sfântul Ioan în critica aprinsă contra realității urbane a vremii sale: *Τὰ πάντα ἄνω κάτω γέρονται, καὶ αἱ (...) πόλεις, ἐνθα δικαστήρια καὶ νόμοι, πολλὰς γέρονται παρανομίας καὶ ἀδικίας*⁵. Regimul lor de viață interioară este pus în paralel cu cea *τυραννία* impusă de *πονηρὸς δαίμων* cuceritorul acropolei, adică al sufletului cetățenilor ei. De acolo de sus, zi de zi, el dictează ordine tuturor: desfaceri de căsătorii, relații mercantile, masacre nedrepte etc. Descrierea lui *τυραννομένη πόλις* este în mod dramatic eșalonată în text, în scena unde sufletul, smuls de la Dumnezeu, este târât ca și concubină la banchetele tiranului pentru a satisface dorințele ilegite ale supușilor lui. Este o personificare a patimilor arzătoare ce domină viața publică și alienează omul, inspirată, ca și restul expunerii, de motive paralele provenind din *Politeia* lui Platon⁶. În acel cadru Sfântul Ioan prezintă publicului verdictul său privind problema evocată mai sus care dezbină oamenii orașului: asceții de pe muntele Sipylos din împrejurimile Antiohiei – sau orice altă persoană de aceeași părere cu ei de pe toată întinderea Imperiului – sunt exilați politici refugiați în afara zidurilor cetății pentru a evita consecințele nefaste datorate regimului depravat dominant. Ei sunt cei ce oferă unica rezistență eroică față de *θηρίον*, primejduindu-se pentru a-și scăpa sufletul din dinții lui⁷. „Doresc”, spune Sfântul Ioan, „ca tirania acestor rele să fie suprimată în așa măsură încât, nu doar cei ce locuiesc în orașe să nu fie obligați să se refugieze în munți, dar mai cu seamă cei care, exilați de ani de zile, trăiesc în locuri pustii, să fie rechemăți în cetatea lor de origine”⁸. Faptul că această dorință nu se poate realiza, nu este vina călugărilor. Nu trebuie nicidecum să se ezite, în fața mării mulțimi de oameni care trăiesc la orașe, de a vota în

³ *Adv. opp. vit. mon.*, Lib. I, 2, PG 47, 320 sq.

⁴ A se vedea în aceeași operă procesul lui Socrate comparat de Sfântul Ioan cu acuzațiile aduse călugărilor (*Lib. II*, 1, 331). Părintele se refugiază într-o schemă apologetică clasică de uz comun între autorii creștini și păgâni ai antichității, cf. Justine, *Apol. I V*, 3, XLVI, 3; Apuleius Mad., *Apol. de Mag.* I, 3; Eunape, *Vit. soph. et philos.* VI, 2, 4.

⁵ «Totul s-a schimbat și (...) în orașele unde sunt tribunale și legi, domnește nedreptatea și criminalitatea» (*Adv. opp. vit. mon.*, Lib. I, 7, PG 47, 328).

⁶ Vezi *Pol.* XI, 560b-561a și 572e sq. în combinație cu *Adv. opp. vit. mon.*, Lib. I, 7, PG 47, 328-329.

⁷ Deși această reprezentare ne trimite cu gândul la *Apocalipsa* Sfântului Evanghelist Ioan și are o culoare apocaliptică intensă, originea ei se află totuși în *Politeia* lui Platon (IX, 588b-590a). Cf. *In Ep. ad Col.*, *Hom.* VII, 4, PG 62, 348-349; *In Matth.*, *Hom.* LXX, 3, PG 58, 659. Această schemă este frecventă în opera Părintelui și a altor autori ai epocii.

⁸ *Adv. opp. vit. mon.*, Lib. I, 8, PG 47, 329.

favoarea lor, chiar dacă aceasta ar însemna o confruntare cu concepțiile întregii lumi. Citez: *καταδικάσαι τὴν οἰκουμένην ἁμαρταν*⁹.

Pustia și ai săi *πολλοί*, călugării, vor rămâne de-a lungul vieții Sfântului Ioan Hrisostom un ideal, dimpreună cu figurile mitice ale unui Petru sau Pavel și ale marilor Profeți ai Vechiului Testament, exemplul luminos al materializării « patriei cerești » în prezentul istoric¹⁰. Idealismul revoluționar, însă, care nu se teme să fie confruntat – dacă este vorba pentru Hristos sau pentru mântuire – cu concepțiile lumii întregi, va fi transmis *πόλις*-ului de la amvonul mării biserici din Antiohia, cea a Sfintei Irina, apoi cea a Apostolilor, a Sfântului Pavel, a Sfintei Anastasia și a altor lăcașuri de cult ale noii capitale a Imperiului, și va fi legat de micile și marile probleme ale vieții cotidiene. Printre istoricii Bisericii primare, constatăm că păreriile privind caracterul pe care ei îl atribuie predicării Sfântului Ioan Gură de Aur coincid în totalitate. *Ἄλλων τε διὰ ἄλλων αἰτίαν τῶν κρατούντων ἐξηλεγετο οὖν παρρησίᾳ πολλῇ*, declară Socrate, în timp ce Sozomen subliniază că libertatea de limbaj a Părintelui a provocat dezaprobare în rândul „puternicilor și bogaților, îngreuiată de aproape toate păcatele” (*...παρ' οἷς τὰ πολλὰ τῶν ἁμαρτημάτων εἰσιν*)¹¹. Mărturiile de mai sus concordă cu un grup de alte mărturii ce provin din înseși scrierile hrisostomiene, din care deseori transpare războiul la care Sfântul Ioan a trebuit să facă față dat fiind obiceiul său de a denunța de la amvon duritatea și indiferența claselor superioare. Îl auzim mărturisind într-una din omiliile sale: *καίτοι πολλοὶ ἐγκαλοῦσι μοι αἰεὶ λέγοντες, κεκόλλησαι τοῖς πλουτοῖς*, reproș împotriva căruia răspunde de îndată, *καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνοι αἰεὶ κεκόλληται τοῖς πένησι*¹².

⁹ *Ibidem* în ce privește poziția Sfântului Ioan asupra monahismului a se vedea A.M. RITTER, *Charisma im Verständnis des Johannes Chrysostomos und seiner Zeit (Ein Beitrag zur Erforschung der griechisch-orientalischen Ekklesiologie in der Frühzeit der Reichskirche)*, Göttingen 1973, p. 90 sq.

¹⁰ Vezi A.J. FESTUGIÈRE, *Antioche païenne et chrétienne (Libanius, Chrysostome et les moines de Syrie)*, Paris 1959, p. 330. Pentru *παράδειγμα* istorică în contextul literaturii păgâne vezi P. COX, *Biography in Late Antiquity (A Quest of the Holy Man)*, The Transformation of the Classical Heritage 5, Berkeley-Los Angeles 1983, p. 4 sq și mai ales 12 sq., precum și nota sumară a lui W. DAHLHEIM referitoare la metoda istoriografică a lui Dion Cassius în a sa monografie *Geschichte der Römischen Kaiserzeit*, Oldenbourg Grundriss der Geschichte 3, München 1987, p. 155.

¹¹ Socrate Schol., *Hist. Eccl.*, Lib. VI, 5 PG 67, 673B; Sozomen, *Hist. Eccl.*, Lib. VIII, 2, PG 67, 1516C-1517A. V. de asemenea Teodoret de Cyr., *Hist. Eccl.*, Lib. V, 28, PG 82, 1256D-1257A.

¹² «Mulți mă învinovătesc că mă iau de bogați» (...) «Într-adevăr! Dar ei se iau în permanență de cei săraci și slabi» (*De capt. Eutr.*, 3, PG 52, 399). Cf. *Cum Sat. et Aur. act. ess. in exs.*, 2, PG 52, 415: *Οὐ παύη κατὰ τῶν πλουσιούτων ὀλιγόμορος τῇ γλώττῃ: Οὐ παύη οὐνεὶς τοιοῦτος πολέμων*; Urmele luptei contra clasei dominante au rămas indelebile în omiletica Sfântului Ioan Gură de Aur. A se vedea de exemplu apărarea Părintelui împotriva calomniilor ce pretindeau că dispune de sclavi, sau că se deplasează călare pe un măgar, că mănâncă prea mult, că se spală zilnic etc.: *In Ep. ad Tit.*, *Hom.* I, 4, PG 62, 669-670. Privitor la mediile de proveniență ale acestui atac a se vedea totodată *In Ep. ad Phil.*, *Hom.* IX, 4, PG 62, 251. Aceleași acuzații la adresa sa, sau altele similare celor de natură vădit dolosivă (că primește de pildă domnișoare în biroul lui, cu ușile închise pentru mult timp [!]) au fost deopotrivă utilizate ca pretext pentru depunerea sa din scaunul episcopal la sinodul de la Stejar.

Opoziția acută între păturile sociale ale cetății, *πλούσιοι* și *πένητες* constituie problema principală care l-a preocupat pe Sfântul Ioan Gură de Aur. Deja de la primii săi pași în cariera sacerdotală în calitate de diacon, în timpul episcopului Meletie, s-a aflat în contact direct cu categoriile nevoiașelor ale populației, față de care Biserica își exercita lucrarea caritabilă: văduve, orfani, străini, bolnavi, prizonieri, toată mizeria pe care Antiohia, ca orice metropolă contemporană, o ascundea sub mătreața și impunătoarea ei mască¹³. Sfântul Ioan ne ia cu sine într-un turneu pe străzile din vremea sa în epilogul trilogiei *Ad Stagirium*, o lungă exortatie, adresată unui prieten epileptic, al cărei subiect este atitudinea virtuoaasă a omului față de adversitățile vieții și răul natural. Hanul mai întâi, închisoarea apoi, propileele termelor, bivacuările săracilor în afara zidurilor cetății, mai departe minele de metale unde muncesc condamnații la muncă silnică; unul câte unul locurile și chipurile deplorabile care le populează alcătuiesc celălalt aspect al orașului pe care Libanius îl elogiază în ilustrul său discurs *Antiochicos*¹⁴. Părintele se oprește cu precădere în fața termelor pentru a remarca cu tehnica vechii retorici (*ἐκφρασις*) durerea cerșetorilor ce stau culcați pe jos: goi pe bălegar și în mlaștinile cu stuf, incapabili să sufle vreun cuvânt sau să-și ridice mâinile în semn de implorare, impresionând pe trecători cu unicul și jalnicul lor spectacol, cu tremuratul trupurilor și dinților lor clănțănind din pricina frigului¹⁵. Înduioșarea la vederea acestor oameni se revarsă din paginile omiliilor Sfântului Ioan Gură de Aur conferindu-le o calitate distinctă. În al său discurs *De eleemosyna* aceleași imagini ale cerșetorilor din piață revin cu mai mare amploare pentru a sprijini cererea Părintelui transmisă de la amvonul Bisericii pentru ca aceștia să fie ajutați: unii orbi, alții fără mâini, alții cu boli incurabile își descoperă în drum membrele descompuse de cangrenă ca mijloc extrem de a emoționa. *Προσκίαν τινὰ δικαίαν καὶ λυοιτελῇ καὶ πρέπουσα ὁμῶν ἀνέοιτην ποιησόμενος ἡμέρον πρὸς ὁμῶς*, spune Ioan auditoriului său, *ἐτέρου μὲν οὐδενός, ἰὼν δὲ τὴν πόλιν οἰκούντων ἡμῶν πτωχῶν ἐπὶ ταύτην με χειρο-τονησάντων*¹⁶. Termenii politici alternează, împletind din ce în ce mai strâns realitatea tangibilă cu limbajul metaforic al pasajului. *προσκία* pe care o întreprinde Sfântul Ioan de sus de la amvon nu a fost hotărâtă de ansamblul unui corp oficial al cetății. Funcția sa depășește considerabil cadrul instituțional și legislativ al vieții publice. Mulțimea orașului este cea care l-a ales în mod direct în ce privește hirotonia, „fără decrete, propuneri și

¹³ Referitor la activitatea Sfântului Ioan din timpul diaconatului său și îndatoririle generale ale acestui titlu în antichitate vezi J.N.D. KELLY, *Golden Mouth (The Story of John Chrysostom)*, London, 1995, p. 36 sq. și CHR. BAUR, *Johannes Chrysostomus und seine Zeit I*, p. 122 sq. și mai ales 129 sq.

¹⁴ Vezi *Ad Stag.*, Lib. III, 13, PG 47, 490-491 și Libanius, Or. XI.

¹⁵ *Ad Stag.*, *Ibidem*, 13, 490. Chiar crizele de epilepsie ale lui Stageirios par o glumă în comparație cu situația lor. Cf. *ibidem*, 12, 489.

¹⁶ «M-am ridicat astăzi ca să exprim cererea săracilor ce locuiesc în acest oraș. Ei, și nimeni altcineva, m-au trimis la voi în calitate de mesager al lor pentru a vă transmite propunerile lor interesante și onorifice pe care vi le fac» (*De eleem.*, I, PG 51, 261).

acordul corpului consiliului” – *οὐ ῥήμαιοι καὶ ψηφίσαιοι καὶ κοινῇ γνώμῃ βουλῆς* – ci doar prin strigătele și exprimarea surdă a durerii și deznădejdii ei¹⁷.

Să stăruim puțin asupra discursului *De eleemosyna*. În ciuda îndatoririi afective cauzate de raportarea la bolnavi și la săracii invalizi, misiunea Sfântului Ioan nu se oprește la aceștia. Cea mai mare parte a mulțimii care se înghesuie, după cum arată subtitlul omiliei, abandonată pe străzile strâmte ale orașului, este compusă din muncitori nespecializați, care muncesc ocazional în cursul anului în construcții, la recolta câmpului sau pe navele de comerț. Recesiunea activității economice din timpul iernii și șomajul care decurge de aici, îi conduce la mizerie și cerșetorie în același rând cu invalizii¹⁸. Părintele ne furnizează, în cursul cuvântării sale, câteva elemente suplimentare asupra originii lor sociale și citează un reproș lansat frecvent împotriva acestora ca pretext pentru a nu-i ajuta: *Δραπέται γινέσθαι εἰσι, φθοῖ, καὶ ξένοι, καὶ μασιγῖαι, καὶ τὰς αὐτῶν ἀφέντες πατρίδας εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν οὐκ ῥέουσιν*¹⁹. În alți termeni este vorba de non antiohieni, de coloniști sau de servi ai pământului care au fugit de la stăpânii lor, sau de persoane fără statut și fără perspective în societățile lor de origine care emigrează în altă parte în căutarea unei șanse mai bune. Faptul că reproșul are o bază reală este dovedit de o serie de surse literare și juridice din Imperiul de Jos, familiare cercetării istorice contemporane. În panegiricul adresat lui Teodosie cel Mare la sfârșitul secolului al IV-lea, Themistios folosește, întocmai ca Ioan, un verb sinonim pentru a descrie aflusul noilor locuitori în Constantinopol (*ἐπιρρέουσιν*)²⁰ – aflus care va fi urmărit fără întrerupere în secolele următoare. O

¹⁷ *Ibidem* Expresia *κοινῇ γνώμῃ βουλῆς*, ce semnifică adoptarea unei propuneri de către majoritatea deputaților, face parte din vocabularul stereotip al decretelor cetății antice. Consimțământul general al *ἐκκλησία τοῦ δήμου* pentru punerea formală în vigoare a propunerii în calitate de lege a statului este deopotrivă exprimată de forma verbală *ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ*, care în decrete însoțește expresia citată mai sus. A se vedea de pildă *Sylloge* 3, 977/Anaphe: *ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἀρχόντων Σινομένησιου, Ἀριστομάχου, Σωσικλέως καὶ βουλῆς γνώμῃ* (secolul II î. Hr.). Cf. de asemenea Sfântului Ioan Hrisostom, *In Ep. ad Rom., Hom. XXIII, 2, PG* 60, 617. Absența unei «Sozialpolitik» și a infrastructurilor primitive pentru ajutorarea săracilor, a bolnavilor, a celor fără posibilități și a tuturor celor care viețuiau în sărăcie, constituie un aspect al cetății antice care survine în mod dramatic în pasajul Sfântului Ioan amintit mai sus. Dimpotrivă, milostenia în favoarea păturilor nevoiașе ale populației este o parte constituțională a Bisericii antice, corelată încă din primele zile ale apariției ei cu taina Euharistiei și agapele *ἀγάπαι* creștine. Texte oficiale ale Cezarilor, ca de exemplu circulara lui Iulian destinată arhiepiscopilor păgânismului în 363, demonstrează legătura de nedespărțit a creștinismului cu *διακονία* în conștiința contemporanilor. A se vedea în acest sens K. THRAEDE, «Soziales Verhalten und Wohlfahrtspflege in der griechischen-römischen Antike (späte Republik und frühe Kaiserzeit)», în *Diakonie-Biblische Grundlagen und Orientierungen*, Ed. G.K. Schäfer-Th. Strohm, Heidelberg 1994, p. 44 sq. Voir aussi A.R. HANDS, *Charities and Social Aids in Greece and Rome*, London 1968, *passim*.

¹⁸ *De eleem.*, 1, PG 51, 261.

¹⁹ «Sunt niște evadați, spun ei, sclavi și ființe fără valoare care își părăsesc patriile și vin masiv de pretutindeni până în cetatea noastră» (*Ibidem*, 6, 269-270).

²⁰ Or. XVIII, 222b. Pentru mai multe amănunte despre mărturia lui Themistios care recenzează extinderea urbană a cetății de origine întemeiată de Constantin, a se vedea G. DRAGON, *Naissance d'une capitale (Constantinople et ses institutions de 330 à 451)*, Bibliothèque Byzantine 7, Paris 1974, p. 520.

novella a lui Iustinian ce datează din 536 d. Hr. desemnează o nouă funcție pentru supravegherea exodului rural anarhic spre capitală, ca urmare a transformării orașelor de provincie și a satelor lor în zone pustii²¹. Mai precis, cazul Antiohiei secolului IV este abordat de Libanius, care vorbește deseori în discursurile sale despre existența unor *ξένοι* în cetate, deosebiți de restul populației cu legături familiale, un acoperiș și un venit stabil²². Cât despre cauzele care îi poartă spre centrul urban, exceptând foametea și termenul prea general *ἀναλλογῇ πενίας*, se face aluzie – în același mod ca mărturia citată mai sus din *De eleemosyna* – la dezertori ai armatei și la clase de sclavi sau de meșteșugari care, veniți din alte cetăți, abandonează meseria lăsată lor moștenire de către strămoși²³.

Mai mult decât scenele individuale de mizerie, retorica ne așează în fața unui fenomen social reprezentativ pentru întreaga perioadă a Imperiului de Jos până în secolul al VII-lea, ale cărui cauze se regăsesc în marile mutații structurale care au loc în materie de organizare a statului și a economiei²⁴. Un fenomen care – luând în considerare proporțiile – seamănă cu aflulul în marile orașe ce a urmat în deceniile de după cel de-al doilea Război Mondial, sau mai recent, cu migrațiile masive ale refugiaților economici din ex-țările comuniste și din țările lumii a treia spre Occident²⁵. Consecința acestei mobilități orizontale în antichitate a fost creșterea

²¹ A se vedea *J Nov XCIX* (Ed. K.E. Zachariä von Lingental, vol. II, 12), citat de E. PATLAGEAN, *Pauvreté économique et pauvreté sociale à Byzance (4e-7e siècles)*, Civilisations et sociétés 48, Paris 1977, p. 180.

²² *Or.* XI, 164 sq. și 174; *Or.* XXVI, 8; *Or.* X, 25; *Or.* XV, 16; *Or.* XXI, 25 etc. Toate pasajele din Libanius referitoare la acest subiect sunt adunate și analizate de P. PETIT, *Libanius et la vie municipale à Antioche au IVe siècle après J.-C.*, Paris 1955, p. 310 sq.

²³ *Or.* XI, 164; *Or.* XVIII, 289; *Or.* XXVI, 8; *Or.* XXVII, 6; *Or.* XLI, 6. Cf. de asemenea *Or.* X, 25 și *Codex Theodosianus* IX, 45, 5.

²⁴ A se vedea prezentarea lui de către E. PATLAGEAN, *Pauvreté économique*, p. 179 sq., 185, 188 sq. și 231 sq., care citează un spectru larg de surse contemporane.

²⁵ Senatul Romei a comandat în mai multe rânduri *ἐπιηλοισία* generală, ori de câte ori seceta prelungită sau piedicile transportului de alimente importate din străinătate, datorate condițiilor meteorologice, amenințau orașul cu foametea. A se vedea A. KNEPPE, *Untersuchungen zur städtischen Plebs des 4. Jahrhunderts n. Chr.*, Bonn 1979, p. 96 sq. despre reacția Bisericii vizavi de expulzările peregriniilor de către autoritățile romane, p. 108 sq. Autorii greci, Themistios et Libanius, vorbesc cu o mândrie vădită despre absența unor astfel de măsuri nepopulare în Imperiul de Răsărit – deși nemulțumirea acestuia din urmă față de problemele create de străini în Antiohia se manifestă în mai multe fragmente. A se vedea Themistios, *Or.* XVIII, 222a-b; Libanius, *Or.* XI, 174: *Οὐδέποτε τὸν ξένον ἡναγκάσθημεν ἀδικῆσαι Δία διὰ τῆς περὶ τοὺς ξένους ὀμότητος, καίτοι τὸ παρτίδιγμα τῆς Ρώμης ἔχοντες. ἢ τῆν τῶν ἀναγκῶν ὁπίαν; ἢνκα ἂν τοῦτο οὐμίσω. ἢ τῶν ξένων ἔλασσι πρὸς ἀφρονίαν μισοίηται.* Pe aceeași lungime de undă, Sfântul Ioan Hrisostom în discursul său *De eleemosyna* (6, 269), care încreștinează «respectul patern» al antiohienilor față de *Ξένος Ζεύς* cu referire la istorisirea lui Luca extrasă din Fapte 11, 27-30. Numeroasele petiții ale Sfântului Ioan pentru spitalizarea și cazarea străinilor – a se vedea de pildă: *Ἰννοῖον τῆν οἰκίαν; ὑπόδειξαι ...* (*In Act. Ap.*, Hom. XLV, 3, PG 60, 318) – sunt pe bună dreptate legate de mișcările migratorii din secolul al IV-lea de către R. BRÄNDLE, *Matth. 25, 31-46 im Werk des Johannes Chrysostomos*, Beiträge zur Geschichte der biblischen Exegese 22, Tübingen 1979, p. 131. A se vedea culegerea de pasaje hrisostomiene cu privire la

populației cetăților odată cu crearea unei mulțimi compuse din *πρωτοὶ* et des *πένητες*, care, subutilizată, viețuia în condiții precare sau, cel mai adesea, supraviețuia în mod parazitar pe lângă cerșetorie, distribuiri publice de produse alimentare (*panes civiles* sau *gradiles*) și operele caritative ale Bisericii²⁶. De altfel, cu excepția luptei de zi cu zi pentru a-și satisface nevoile materiale, masa de săraci trebuia să facă față la ostilitatea și disprețul mediului lor social, cu atât mai mult cu cât depindeau de acesta pentru ca să poată trăi. În omiliile sale destinate să sprijine pe „frații” nevoiași, Sfântul Ioan își argumentează permanent îndemnul, conștient de prejudecățile auditoriului. De *eleemosyna* ne oferă în acest sens doar un singur exemplu. Pe lângă *δραπέτης* și *μαστιγίας*, calificativele de *ληστές*, *ἀνδροφόνος*, *ἐπιθής* și *ἀπατεῶν* („hoț”, „ucigaș”, „viclean”, „impostor”) trădează mentalitatea unei societăți care traduce precaritatea și durerea umană ca defect moral, și, mai mult, ca pedeapsă a judecării dumnezeiești pentru păcatele trecutului²⁷. Reprezintă totodată o societate care își închide ochii în fața propriilor mecanisme brutale de oprimare și care utilizează noua religie drept alibi pentru perpetuarea structurilor existente ale puterii. Oare nu spune Sfântul Apostol tesalonicenilor *τί τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι μηδὲ εὐδοκίῃ* (1 Tes 3, 10)? Toate cazurile de mizerie a străzii au un numitor comun: inactivitate, incapacitate, trândăvie²⁸. Reacția Părintelui nu întârzie să apară; ea apare impulsiv de la o omilie la alta: *Τί δέ; πάντες ἀπὸ ἀργίας πέπονται; οὐδεὶς ἀπὸ ναυαγίων; οὐδεὶς ἀπὸ δικαιοτηρίων; οὐδεὶς ἀπὸ κλοπῆς; οὐδεὶς ἀπὸ κινδύνων; οὐδεὶς ἀπὸ νόσων; οὐδεὶς ἀπὸ ἄλλης περιστάσεως*²⁹. Apărarea săracilor ia în același timp forma unei critici de ansamblu a societății care indică, tocmai în sensul contrar percepțiilor epocii, pe criminalii și pe responsabili în fața lui Dumnezeu la Judecata ce va să vină. Îl auzim pe Sfântul Ioan strigând de la amvon membrilor claselor

«Fremdsein» de același autor, *Ibidem*, p. 131 sq., care rămân din nefericire, ca în restul bibliografiei, fără comentarii suplimentare.

²⁶ A se vedea E. PATLAGEAN, *Pauvrete économique*, p. 185 sq. De asemenea W. SEYFARTH, *Soziale Fragen der Spätromischen Kaiserzeit im Spiegel des Theodosianus*, Berlin 1963, p. 123 sq.

²⁷ A se vedea *De Lazar.*, *Conc.* I, 10, PG 48, 976 sq. Pentru celelalte acuzații contra săracilor, pasajele din *In Ep. ad Rom.*, *Hom.* XXI, 4, PG 60, 607; *In Ep. ad Heb.*, *Hom.* XI, 4, PG 63, 94; *In Act. Ap.*, *Hom.* XLV, 3, PG 60, 320; *In Ep. ad Phil.*, *Hom.* I, 5, PG 62, 189, constituie începutul unei lungi liste.

²⁸ A se vedea *De eleem.*, 6, 269. De asemenea *In Math.*, *Hom.* XXXV, 3, PG 57, 409; *In Ep. ad Heb.*, *Hom.* XI, 3, PG 63, 94.

²⁹ «Așadar? Toți au devenit săraci din pricina leneviei? Nimeni din pricina unei nenorociri? Nimeni în urma unui verdict al curții sau din cauza confiscărilor? Nimeni din cauza piedicilor și primejdiilor? Nimeni pentru că s-a îmbolnăvit? Nimeni pentru un alt motiv?» (*In Ep. ad Heb.*, *Ibidem*, 4, 94). Nesiguranta afacerilor omenești reprezintă, după Sfântul Ioan, factorul determinant al mișcării retrograde, adică, trecerea de la o stare de confort sau de bogăție la o stare de extremă sărăcie. Cf. *In Ep. I ad Cor.*, *Hom.* XXX, PG 61, 255; *In Ep. ad Gal.*, *Cap.* VI, 1, PG 62, 673 sq. și pentru aceeași idee Sfântul Grigorie de Naz., *In laud. Bas. Magn.*, 36, PG 36, 580B. Totuși, mențiunea lui *νόσος* ca și cauză a căderii în cerșetorie trimite la pături sociale precise. Referitor la *δικαιοτήρια* mărturia paralelă a lui Libanius se arată a fi încă o dată valabilă în ceea ce privește laconismul Sfântului Ioan: *Or.* XLV, 4.7.13; *Or.* XXIX, 27 sq. A se vedea deopotrivă Sfântul Grigorie de Nyssa, *Cont. usur.*, PG 46, 437B și cuvântarea Sfântului Ioan Gură de Aur din a patra sa omilie la *Epistola către Tit* (4, PG 62, 687).

superioare: *Οὐ γὰρ ὁμῆτες ποιεῖτε τοὺς ληϊστάς; (...) οὐ γὰρ ὁμῆτες ποιεῖτε τοὺς δραπέτας καὶ τοὺς ἐπιβούλους, καθάπερ ἔδειξαν αὐτοῖς τὸν ὁμέτερον προτιθέμενος πλοῦτον*³⁰.

Să admitem însă că toate aceste reproșuri sunt justificate. Omul – fie că este prizonier, escroc sau tâlhar – nu are în calitate de ființă o valoare? Nu este un act de cruzime să ceri dovezi și atestate de bună purtare unei mâini care imploră? Este totodată dezavantajos, căci tocmai această mână, în schimbul unei *ἄριτος* sau a câțiva *ὀφολοί* poate oferi împărăția cerurilor³¹. Într-o perioadă tardivă a apropierei Bisericii de puterea imperială, amvonul bizantin este zguduit de radicalismul evangheliei, care vede în grupurile stigmatizate și păturile cele mai joase ale ierarhiei sociale, întruparea divinului. Fărămițarea ideologiei clasei dominante romane marchează *ὑπερβολὴν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν* a Sfântului Ioan, care parcurge imensa sa operă. Hristos străin (*ξένος*), Hristos înlănțuit (*δεδεμένος*), Hristos gol (*γυμνός*), Hristos pribeag (*ἀλήτης*) sau Hristos înfometat (*λιμώτων*) sunt expresii caracteristice creștinismului (cf. *Mt* 25, 31-46) pe care Părintele le folosește în omiliile sale pentru *plebs otiosa et desidis* a unui Ammien Marcelin sau pentru *κηφὴν δῆμος* («poporul trândav») al lui Sinesius de Cyrene, care face referință cu dispreț în discursul său *De regno* la clasele sărace din Constantinopol, atribuindu-le un caracter satiric provenind din comedia *Viespile* de Aristofan³².

³⁰ «Voi înșivă, nu sunteți voi cei care împingeți spre hoție? Oare nu voi fabricați criminalii și evadați, etalându-vă în fața lor bogăția ca momeală?» (*In Ep. I ad Cor.*, *Hom.* XXI, 5, PG 61, 176). Cf. *In Joann.*, *Hom.* LX, 5 PG 59, 334; *In Matth.*, *Hom.* XXXV, 3, PG 57, 409 et *Hom.* LVIII, 5, 574; *In Ep. I ad Thess.*, *Hom.* X, 3, PG 62, 458-459. *ὑπερβολὴν βῆμα* lui Hristos revine monoton în textele hrisostomiene și se combină cu cruzimea și despotismul păturilor sociale superioare. Este reprezentativă asimilarea bogatului cu tâlharul (*sic*), care scapă temporar de arestare și de pedeapsă din partea autorităților pentru fărădelegile săvârșite (*De Laz.*, *Conc.* I, 12, PG 48, 980). În general: *In Ep. I ad Cor.*, *Ibidem*, 6, 178-179; *In Ep. ad Rom.*, *Hom.* XXI, 5, PG 60, 608; *In Gen.*, *Hom.* XXII, 7, PG 53, 195; *In Matth.*, *Hom.* LXVI, 4, PG 58, 631. Mai multe referințe ale iadului veșnic care așteaptă sufletele neiubitoare în opera Sfântului Ioan a se vedea E.F. BRUCK, «Kirchlich-soziales Erbrecht in Byzanz/Johannes Chrysostomus und die Mazedonischen Kaiser», în *Studi Riccobono* III, Palermo 1933, nota 78, p. 393.

³¹ A se vedea mai sus notele 27-28. Cf. pentru acest subiect familiar Sfântului Ioan Gură de Aur *In Matth.*, *Hom.* LII, 4, PG 58, 523 sq. și *Hom.* LXXIX, 2, 719; *In Ep. I ad Tim.*, *Hom.* XIV, 2, PG 62, 574; *In Ep. ad Tit.*, *Hom.* VI, 2, PG 62, 697 sq.; *In Gen.*, *Hom.* XX, 5, PG 53, 174; *De poenit.*, *Hom.* VII, 6, PG 49, 332-333 etc.

³² Dezvoltarea retorică a pasajului din *Mt* 25, 31-46 în opera Sfântului Ioan, exemplificată mai sus, este expusă detaliat de R. BRÄNDLE în studiul său omonim *Matth.*, 25, 31-46 *im Werk des Johannes Chrysostomus*. Cât despre noile valori revoluționare care provin, dimpreună cu protocreștinismul, din lumea antică, lucrările lui G. THEISSEN sunt de o valoare fundamentală. A se vedea de exemplu articolul său «Mythos und Wertevolution im Urchristentum», în *Revolution und Mythos*, Ed. D. Harth-J. Assmann, Frankfurt 1992, pp. 62-81 și în special p. 70 cu bibliografie preponderentă. Asupra legăturii vizuale a propovăduirii Sfântului Ioan Hrisostom cu morala și eshatologia hristopaulină insistă pe bună dreptate A.M. RITTER, «Zwischen 'Gottesherrschaft' und 'einfachem Leben' (Dio Chrysostomus, Johannes Chrysostomus und das Problem einer Humanisierung der Gesellschaft)», *Jahrbuch für Antike und Christentum* 31 (1988), p. 143, contra punctelor de vedere care îl plasează pe Sfântul Ioan în mod unilateral în rândul cino-stoicei «moralistische Popularphilosophie» a antichității. În afara acestui caracter evanghelic, în vorbele amenințătoare ale Părintelui la adresa bogaților A. PUECH, *St*

Dar să lăsăm orașul și să ne îndreptăm atenția spre zonele rurale ale Imperiului Roman și spre problemele locuitorilor acestora. Populația agricolă din provincie purta cea mai mare povară a statului roman în materie de fiscalitate. Pe durata a patruzeci de ani, de la domnia lui Constantin până la cea a lui Iulian, impozitele s-au dublat cu scopul de a susține noul sistem complex al autorităților administrative cu privire la funcțiile publice și militare, sistem introdus de tetrarhie³³. Într-o epocă agitată, așa cum a fost cea a secolului IV, marcată de rebeliuni și manevre militare la frontieră împotriva barbarilor, contribuțiile excepționale în natură sau în aur reprezentau o povară suplimentară pusă pe umerii *rusticani*-lor din Imperiu³⁴. Într-o serie de omilii în *Katà Martoion*, rostite în jurul anului 391 d. Hr. în perioada matură a carierei sale sacerdotale, interesul Sfântului Ioan vizează marile proprietăți agricole din jurul Antiohiei. Raportul de dependență dintre săracii arendași (*πρωτοί*) și proprietarul terenului pe care îl cultivă (*ὁ τὸν ἀγρὸν κεκτημένος*) este legiferat de numeroase hotărâri imperiale ale Imperiului de Jos; acest raport este prezentat în termeni duri de către retorul creștin: felul în care proprietarii se poartă cu arendașii nu este deloc diferit de tratamentele aplicate animalelor – „ca și cum ar fi câțari și măgari”, ca să folosim cuvintele Sfântului Ioan Gură de Aur³⁵ – care muncesc fără încetare pentru a satisface nevoile stăpânului lor. Chiar dacă recolta nu e bogată, indiferent dacă pământul aduce sau nu roade, ei sunt obligați să dea marelui proprietar *τελέσματα*, chit că rămân, după o iarnă grea petrecută în frig și ploaie, cu mâinile goale; mai mult decât atât, ei sunt îndatorați, hărțuiți și victime ale șantajelor administratorului terenurilor atunci când întârzie să plătească, nenorocire de care se tem chiar mai mult decât de foamete!³⁶ Prețurile arbitrare impuse în cazul schimbului de produse agricole agravează și mai mult situația bieților țărani. Sfântul Ioan constată că datorită osteneții și sudorii țăranilor, marii proprietari își umplu

Chrysostome et les mœurs de son temps, Paris 1891, p. 85, discerne asprimea vocii profet al Vechiului Testament; acest punct de vedere poate fi întemeiat pe pasaje ca *In Matth.*, *Hom.* LXXVIII, 3, PG 58,779 și *In Ep. ad Rom.*, *Hom.* XVIII, 5, PG 60, 572. Mărturiile lui Ammian și ale lui Sinesius provin din operele lor *Rerum Gestarum Libri* (XXVIII, 4, 28) și *De regno/Ad Arcadium. Imperatorem* (14, PG 66, 1092A). Ei ne amintesc celebra frază a lui Tacitus *plebs sordida et circo ac theatris sueta* (*Hist.* I, 4, 3) care rezumă proasta considerație față de plebe în epoca romană. *μεθίων δῆμος* din Imperiul de Jos apare și în opera lui Eunapius *Vitae sophistorum et philosophorum* VI, 2, 8 și de asemenea, cu mai multe adjectife calificative, în discursul lui Libanius adresat adunării antiohienilor (*Or.* XVI, 32 sq.).

³³ Vezi Them., *Or.* VIII, citat de A. Piganiol, *L'Empire Chrétien* (325-395), Paris 1972, p. 177.

³⁴ În ceea ce privește consecințele operațiunilor militare asupra economiei rurale, a se vedea de asemenea mărturia contemporană a lui Themistios, în discursul său panegiric pentru *Quinquennalia* de Quale (*Ibidem*, 115a sq.). Explicații și elemente suplimentare sunt furnizate de E. Patlagean, *Pauvreté économique*, p. 280 sq. și A. Piganiol, *L'Empire Chrétien*, p. 371 sq., unde găsim o expunere detaliată asupra jugatio-capitatio agricol și celelalte obligații în materie de fiscalitate în funcție de grupele și castele din Imperiul de Jos.

³⁵ În Matei, *Om.* LXI, 3, PG 58, 591.

³⁶ *Ibidem*.

„urciourile nedreptății” (*πίθοι τῆς παρανομίας*), aruncându-le câțiva bănuți de argint în schimbul întregii recolte. În sfârșit, acceptarea unor împrumuturi cu dobândă ridicată (50% din suma vărsată), pe care țăranii sunt obligați să le semneze este un alt exemplu al exploatării flagrante a omului de către om, deplânsă de Sfântul Ioan Gură de Aur ca fiind o întoarcere a societății la impulsurile instinctive și sălbatice ale fiarelor naturii³⁷.

Cu descrierea raporturilor dintre proprietar și țăranii se încheie în omilia 61 a comentariului Evangheliei după Matei, un lung discurs al Sfântului Ioan Gură de Aur asupra „păcatelor publice (*κοινὰ ἁμαρτήματα*)” din Antiohia, în cadrul căruia acesta critică celelalte grupuri profesionale ale populației orașului: ofițerii armatei, comercianții și meșteșugarii. De la amvon, el le condamnă mentalitatea și le enumeră păcatele, unul câte unul: aroganță, duritate, viclenie și multe altele³⁸. Faptul că lasă păcatele acelor *κεκλιμένοι* la sfârșit este absolut justificat, dacă privim mai îndeaproape elementele de identitate ale fiecăruia. Marile terenuri agricole aparțin familiilor de nobili din Antiohia, care dețin cele mai importante funcții în *βουλή* cetății, sau ocupă cele mai înalte poziții din administrația imperială. Este vorba de *curiales*, de *principales*, de *honorati* și de *clarissimi* potrivit nomenclaturii protocolului roman³⁹. Deținerea unei proprietăți funciare, lăsată moștenire de la o

³⁷ *Ibidem*, 3, 592. Cf. de asemenea, referirile la *γερμοί*. Paralelismul citat mai sus între presiunea celui puternic asupra celui slab, și violența instinctivă a fiarelor constituie un topos al retoricii hrisostomiene, care nu lipsește din nici o reexaminare teoretică a organizării vieții sociale. Ceea ce îl distinge pe om de celelalte animale, potrivit Sfântului Ioan este constituirea autorităților și legilor care pătrund și asigură *ἡσυχίαν* și *ἰσότητά* în tot spectrul vieții sociale, până la componenta ei principală, adică familia. Vezi *In Gen.*, *Serm.* IV, 2, PG 54, 596; *In Ep. Ad Rom.*, *Hom.* XXXIII, 1, PG 60, 615; *De stat.*, *Hom.* VI, 1, PG 49, 82. În acest sens, observăm influențele aristoteliene ale gândirii antiohianului nostru. Cf. De exemplu Politica I, 1253a. 15 sq.: *Τούτο γάρ πρὸς τὰ ἄλλα (ἅα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον: τὸ μόνον ἀγαθὸν καὶ κακὸν καὶ δίκαιον καὶ ἰσὺν ἄλλων αἰσθάνειν) ἔχει: ἡ δὲ τοιούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν*. Originalitatea concepțiilor teoretice ale Sfântului Ioan în comparație cu precedentă tradiție exegetică asupra capitolului 13 din *Epistola către Romani* (1-7) e subliniată de J. Quasten, *Patrology*, vol. iii (*The Golden Age of Greek Patristic Literature*), Utrecht, 1960, p. 444. O problemă interesantă asupra acestui subiect poate fi găsită și la S. Verosta, *Johannes Chrysostomus-Staatsphilosoph und Geschichtstheologe*, Wien, 1960, p. 420 sq., care distinge deja în punctele de vedere ale Sfântului Apostol Pavel din *Epistola* menționată mai sus, un «christlich verstanden [n] Aristoteles» (o înțelegere creștină a lui Aristotel).

³⁸ Îl auzim pe Sfântul Ioan Gură de Aur prezentând auditorilor acest discurs asupra „păcatelor publice”, nu fără circumspecții și ezitări cauzate de teama eventualelor reacții pe care le-ar fi putut provoca. A se vedea *In Matth.*, *Ibidem*, 1, 590: *διότιρ ἰνῆγκαῖον εἰμῆν*; frază care anunță tema discursului, punând accentul pe caracterul său inevitabil – deși precauțiile privind reacția auditorului vor fi repetate încă o dată în cuvintele: *Ἀλλὰ μὴ ἀγανακτῆσαι, ἀν' ἐμῶν τὴν γλῶσσαν τοῖς ἁμαρτιάνουσιν* etc. (2, 590).

³⁹ Traducerea greacă a titlurilor citate mai sus: *βουλευταὶ* sau *πολιτευόμενοι* sau *οἱ τὰ κοινὰ ἡρρίτωνες*, *πρώτοι τῆς πόλεως*, *γενηφόροι*, *λαμπρότατοι*, constituie o terminologie fixă, care variază puțin la autorii perioadei respective. A se vedea o prezentare exhaustivă a acesteia, aparținând lui P. Petit, *Libanius și viața municipală*, p. 30, bazată pe discursurile lui Libanius, principala noastră sursă de informații asupra cercurilor parlamentare din Antiohia și membrilor lor iluștri, *principales* sau *πρώτοι* ai adunării locale. Sunt aceiași oameni pe care Sfântul Ioan Hrisostom îi amintește în omiliile sale *Despre*

generație la alta (*πατρῶα κτήματα*) constituie o trăsătură caracteristică pentru clasa lor care o distinge de multe alte profesii „vulgare” și profesii „de piață” ale populației, cele de negustori, muncitori, meșteșugari, armatori, ca să enumerăm doar câteva⁴⁰. Locului lor privilegiat în viața publică se adaugă statutul lor moral, despre care vorbește Sfântul Ioan Gură de Aur în frazele introductive ale respectivului pasaj și pe care îl asociază conform concepției epocii, cu sursa lor de venit, pământul⁴¹. Dezvăluirea mai apoi a producerii suferinței umane în *κώρα* de către nobili înlătură ipocrita mască a dreptății pe care o poartă în cetate. Și, o dată ce a început să vorbească, Sfântul Ioan Gură de Aur spune lucrurilor pe nume. Substantivele și epitele care preced și urmează detaliile descrierii situației din zona rurală (*ὠμότροποι βαρβάρων, καυηλεία, παρανομία, ἐκβασισμοί, θηριωδία* – „cruditate mai mare decât cea a barbarilor”, „viclenie”, „furt”, „nebunie”, „lipsă de compasiune”) șterg unul câte unul trăsăturile morale pe baza cărora aristocrația își construiește conștiința de sine și excelența socială – pentru a enumera cele mai comune: bunătatea sufletească (*μεγαλοψυχία*), evergetismul (*εὐεργεσία*), omenia (*φιλανθρωπία*), educația elenă (*παιδεία*) și, în acest moment istoric precis în care ne situăm, sfârșitul secolului IV, credința și *εὐσέβεια* creștină⁴².

statui *τῆς εὐγεντίας τὸ κεφάλαιον* sau *ἡ κεφαλὴ τῆς πόλεως* menționând pe lângă „bogățiile lor imense” și puterea politică de care dispuneau (*De stat., Hom. XIII, 2, PG 49, 138; Hom. XVII, 2, 174; Hom. XVIII, 4, 186*). Se vorbește despre *honorati* – o elită a cetății, în număr limitat – ca despre *ἐξ ὑπαιῶν* și *ἐξ ὑπέρων*, și despre *virī clarissimi* (deputați care devin membri ai senatului imperial de la Roma = *οἱ ἐν τοῖς βουλευτοῖς εὐδοκιμοῦντες* sau *λαμπροί*) respectiv în *De stat., Hom. XVI, 3, PG 49, 165; In Matth., Hom. LVIII, 4, PG 58, 571* și *Adv. opp. vit. mon., Lib. III, 5, PG 47, 357*. În general, în legătură cu *curiales* cărora, în principiu, se adresează Sfântul Ioan, fără a preciza funcțiile și gradele, vezi *De Ann., Serm. III, 4, PG 54, 658; In Ep. Ad Rom., Hom. XXXIII, 2, PG 60, 617; In Matth., Hom. LXXXIII, 3, PG 58, 749; In Joann., Hom. III, 5, PG 59, 43 sq.*

⁴⁰ În ceea ce privește asimilarea cultivării pământului cu statutul economic și ideologic al aristocrației de la Roma, vezi P. Garnsey – R. Saller, *The Roman Empire. Economy, Society and Culture*, tradus în germană de H.J. Maass, Hamburg, 1989, p. 65 sq. și mai ales 68; G. Alföldy, *Römische Sozialgeschichte*, traducere în greacă de A. Haniotis, Atena, 1988, p. 179, 192, 206 sq și 333sq. Despre grupul *curiales-possessores* din ultima perioadă romană: P. Petit, *Libanius et la vie municipale*, p. 32, 330 sq.; A. Piganiol, *L'Empire Chrétien*, p. 393; P. Ganghoffer, *L'évolution des institutions municipales en Occident et en Orient au Bas-Empire*, Biblioteca de Istorie a Dreptului IX, Paris, 1963, p. 114 sq.

⁴¹ *In Matth., Hom. LXI, PG 58, 3, 591: Ἀλλὰ βούλομαι (...) ἐφ' ἑτέρους ἔλθωμεν, τοὺς δὲ δοκοῦντας εἶναι διακατοιμένους: Τίνας οὖν εἶσιν οὗτοι: Οἱ τοὺς ἀγροὺς κекτημένοι, καὶ τὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἀρεπόμενοι πλοῦτον.*

⁴² Săpăturile arheologice de la Daphne, din împrejurimile Antiohiei antice, au scos la iveală mozaicul din vila unui nobil bogat, care reprezintă forma unei femei tinere care ridică cu mâna dreaptă o ramură de palmier, lăsând în același timp să-i cadă pe jos monezi din aur. Această descoperire arheologică, «*μεγαλοψυχία* de Yakto» constituie mărturia cea mai elocventă asupra continuității idealului evergetic greco-roman în cetățile Imperiului Oriental din perioada târzie, și ilustrează un concept – adică bunătatea sufletească (*μεγαλοψυχία*) – care, așa cum se subliniază frecvent, este asociat moralei clasei aristocratice încă din *Etica Nicomahică* a lui Aristotel (IV, 2, 1122a. 18 sq). Vezi despre acest subiect D. Levi, *Antioch Mosaic Pavements*, vol. 2, Princeton N.J., 1947, p. 323 sq., la care face trimitere R.L. Wilken, *John Chrysostom and the Jews (Rhetoric and Reality in the Late 4th Century)*, The Transformation of the Classical Heritage 4, Brekekey-Los Angeles, 1983, p. 18. Vezi, de asemenea,

Problema agricolă pe care o abordează Sfântul Ioan Gură de Aur este, cu siguranță, complexă și se asociază, cum am spus deja, cu parametrii specifici politicii regatului din Antichitatea târzie. În sistemul de colonie (*colonus*), consolidat de-a lungul secolului IV, *κτετιμένοι* tind de obicei să-i înlocuiască pe țăranii care le sunt dependenți, potrivit principiului „solidarității fiscale”, aflat la baza întregii legislații încă din perioada lui Dioclețian. Rolul lor de garant pentru contribuabili față de administrația supremă este întărit, după cum arată de exemplu un decret imperial din anul 371 d.Hr., care desemnează, în mod explicit, proprietarul funciar ca fiind responsabil de depunerea anuală a *capitatio* în locul *πρωτοί*⁴³. Altfel spus, presiunea provocată de creșterea impozitelor statului era exercitată mai întâi asupra clasei *κτετιμένοι*, pentru ca apoi aceștia să o transmită celor care le lucrau pământurile. Expresia *τελέσματα δίδωμι* („îmi plătesc impozitele”) pe care o întâlnim într-o serie din omiliile *Κατὰ Ματθαίου*, este expresia obiecției, nu a arendașilor de la țară, ci a stăpânilor lor bogați, împotriva îndemnurilor Sfântului Ioan Gură de Aur la milostenie și la împărțirea profiturilor cu cei săraci⁴⁴. Informația adițională, potrivit căreia *τελέσματα* față de stat trebuie vărsate „indiferent dacă pământul aduce sau nu roade”⁴⁵, arată că raportul de dependență dintre proprietar și țăran se repetă la toate nivelurile ierarhice din perioada târzie⁴⁶. În plus, exproprierea avutului obștesc

această ultimă lucrare (p. 20) în legătură cu idealul educației clasice (*παιδεία*) apreciată în egală măsură, indiferent de credințele lor religioase de creștini și de păgâni din straturile superioare ale societății. Despre același subiect vezi de asemenea A.J. Festugère, *Antioche païenne et chrétienne*, p. 221 sq. Și T.A. Kopecek, „The Fathers and Civic Patriotism”, în *Church History* 43 (1974), p. 293 și 299 sq. cu trimiteri la Părinții Bisericii. Celelalte caracteristici ale profilului moral sunt enumerate de către A. Natali, *Christianisme et cite a Antioche a la fin du IV siècle d apres Jean Chrysostome*, în Jean Chrysostome et Augustin (Actes de Colloque de Chantilly), ed. Ch. Kannengiesser cu trimiteri la un pasaj din tineretea Sfântului Ioan Gură de Aur, la fel de ostil față de clasa *πολιτικοί*.

⁴³ Vezi, în legătură cu acest subiect P. Lemerle, „Esquisse pour une histoire agraire de Bizance: les sources et les problemes”, în *Revue Historique* 219 (1958), p. 37 și 44 sq.; E. Patlagean, *Pauvrete economique*, p. 284 cu o bibliografie completă.

⁴⁴ Vezi *In Matth.*, Hom. LXVI, 4, PG 58, 631.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Atacurile lansate împotriva durității fiscalității imperiale alternează și în *Omilia* 66 despre Evanghelia după Matei cu îndemnurile Sf. Ioan adresate către *κτετιμένοι*, la milostenie, *τελέσματα* după cum spune el, lui Dumnezeu: *Καὶ γὰρ ἡμερὸς ὃν ὁ Βασιλεὺς οὗτος* (adică Împăratul Ceresc față de Împăratul Pământesc) *οὐκ ἔδωκε σοὶ τοὺς ἀπαιτοῦντας, ἀλλ' ἐκόντα βούλεται καταθεῖναι. κἂν κατὰ μικρὸν κατασκήλῃς δέχῃται. κἂν ἀπορῶν διὰ πολλοῦ τοῦ χρόνου καταθῇς. οὐ καταπύγῃ τὸν οὐκ ἔχοντα* (5, 631). Pentru o juxtapunere dialectică similară a *λαμπρόνων* μετὰ ἀνάγκης καὶ οὐρεβλῶν/ lui Dumnezeu care nu cere „contribuții” decât atunci când pământul aduce roade, vezi *ibid*, 4-632. Întârzierea sau vărsarea acestora în sume mici se opune practicilor fiscale ale *officiales* regali cum este un anume Tisamen, de exemplu, pe care îl întâlnim într-un discurs a lui Libanius (*Or.* XXXIII, 19; cf. *Ep.* 1351, *Alexandro*). Costul suplimentar, plătit pentru transportul produselor agricole către casa de bani a statului, *arca praefectura* sau lichidarea acestora în monezi, permițând proprietarilor funciari să verse impozitul, constituie alte două aspecte ale fiscalității imperiale pe care Sfântul Ioan Gură de Aur le menționează pentru a sublinia delimitarea care există între mecanismele de reprimare ale statului și ambianța din Împărăția cerurilor: *Οὐκ εἰσὶν ἐνταῦθα δοῦναι προθὸν τῆς μετακομιδῆς τῶν εὐφορομένων: οὐκ εἰσὶν ἐνταῦθα*

din orașe de către împărați, avut care constituia o sursă importantă de venit pentru consilierii lor (*λεϊτουργία*) pentru punerea în practică a lucrărilor publice pe care se angajează să le susțină financiar în cadrul administrației locale (*βουλευταί*); astfel, exproprierea bunurilor publice din orașe și pierderea în dinamism uman o dată cu plecarea a numeroși membri ai consiliului către noi posturi și către Senatul de la Constantinopol, a provocat instabilitate și perturbări în rândurile aristocrației tradiționale, precum și nevoia reducerii cheltuielilor și a exploatarei, prin toate mijloacele, a surselor care-i ofereau forță și putere socială⁴⁷. Din acest punct de vedere, regimul vicios al domeniilor agricole poate fi considerat o reacție „normală” a clasei privilegiate, în efortul ei de a-și apăra drepturile dobândite, prin exercitarea – uneori abuzul – supremației și puterii care îi erau acordate de lege. După părerea noastră, intervenția substanțială a Sfântului Ioan vizează acest aspect, urmărind, prin perspectiva teologică pe care o propune⁴⁸ să rupă lanțul de violență răspândit în întreaga societate, cu precădere în straturile inferioare. Să ne întoarcem din nou la omilia 61 despre Evanghelia după Matei, care ne oferă, pe lângă critică, un exemplu concret al felului în care religia creștină determină raporturile și rolurile indivizilor în viața politică⁴⁹.

καμὲν ἐξαργυρίζοντας. Ἦν καταβίβης αὐτὰ. αὐτοὺς αὐτὰ μετατίθεν· εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ Διονόης (In *Math.*, *Ibidem*, 5, 631). Despre impozitarea marilor proprietăți, vezi de asemenea *Adv. opp. vit. mon.*, Lib. III, 16, PG 47, 377; In *Ep. Ad Phil.*, *Hom.* IX, 4, PG 62, 250 sq.; In *Ep. II ad Cor.*, *Hom.* XVII, 3, PG 61, 5521).

⁴⁷ Vezi P. Ganghoffer, *L' evolution des institutions*, p. 135 sq.; P. Petit, *Libanius et la vie municipale*, p. 339 sq., și cu intonații dramatice asupra „aspectului mizerabil al cetăților”, A. Piganiol, *L' Empire Chrétien*, p. 392.

⁴⁸ Vezi nota următoare.

⁴⁹ În perioada 389-392 d. Hr., perioada rostitii omiliilor *Κατὰ Μαίθαιον*; Libanius adresează împăratului Teodosie celebrul discurs *De patrociniis*, care reflectă ambianța din *νόμα* Antiohiei, asemănătoare celei pe care am descris-o mai sus (*Or.* XLVII, 11 sq.). Aceiași protagoniști ai dramei care se derulează în *De patrociniis*, și anume *οἰρατιῶται κικλημένοι* și *πρωργοί*, apar de asemenea și în omilia Sf. Ioan Gură de Aur, deși intervenția celor dintâi în raporturile tensionate dintre celelalte două grupuri nu este menționată *expressis verbis* de către acesta. Reproșul pe care-l face în legătură cu comportamentul ostil față de cei ce fug *ὡς εἰς ἡμένα* către ei (In *Math.*, *Hom.* LXI, 2, PG 58, 590) este confirmat de mărturia lui Libanius cu privire la *προσισία* pe care sărmanii agricultori o caută în persoana puternicului conducător al legiunilor (*οἰρατὴς*), pentru a face față exigențelor necruțătoare ale marelui proprietar funciar (*Or.* XLVII, 13 sq.). Informația suplimentară furnizată de Sf. Ioan Gură de Aur, potrivit căreia intervenția militarului este cerută de oamenii urmăriți în justiție: *τοὺς δίκας ἔχοντας* (*Ibidem*) și referirea la datoriile și îndatoririle țăranilor față de stăpânul lor (*idem.*, 3, 591) schițează în linii mari scena pe care o cunoaștem în detaliu din discursul lui Libanius, care a fost el însuși reclamant în calitate de *κικλημένος* împotriva muncitorilor evrei de pe pământul său (*Or.* XVII, 13 sq.). Alte coincidențe între cele două texte arată că în omilia Sf. Ioan Gură de Aur despre *Κατὰ Μαίθαιον* sunt abordate subiecte „arzătoare” din viața cetății, al căror ecou ajunge până la palatul imperial din Constantinopol. Pentru mai multe detalii, vezi introducerea lui L. Harmand, *Libanius: Discours sur les patronages*, text tradus, adnotat și comentat, Paris 1955. Cu privire la statutul *πρωργοί* descris de Sf. Ioan Gură de Aur, aș folosi reușita caracterizare făcută de L. Harmand la adresa muncitorilor evrei ai lui Libanius: „chiar dacă încă nu erau coloniști, tindeau să devină” (Libanius: *Discours sur les patronages*, p. 139) sau pe cea asemănătoare a lui P. Petit: *Tributarii sub patrocínio* din monografia lui, *Libanius et la vie municipale*, p. 375. Este vorba despre un subiect istoric subtil, strâns legat de colonatul proto-

Denunțarea proprietarilor funciari de către Sfântul Ioan este asociată cu interpretarea parabolei lui Iisus despre cei zece mii de talanți și cei o sută de dinari, relatată în *Matei* 18, 23-35. Ordinea obișnuită a omiliilor Sfântului Ioan Gură de Aur, o primă parte exegetică și o a doua moral-încurajatoare, se schimbă aici, căci cele două se amestecă. Lectura primelor rânduri din fragmentul din *Evangheliile* (*Matei* 18, 23 și următoarele) este întreruptă de enumerarea binefacerilor făcute de Dumnezeu omului⁵⁰, urmată de discursul pentru *κοινὰ ἁμαρτήματα* din cetate, menționat mai sus. Sfântul Ioan Gură de Aur urmărește în primul rând să pună accentul pe „datoria” pe care fiecare om o are față de Dumnezeu pentru binefacerile Sale, parcurgând pe rând toate etapele istoriei Iconomiei divine: crearea, mai întâi, a omului de către *μὴ ὄν*; adică darul vieții pe care i l-a făcut în locul precedentei non-existențe⁵¹; sufletul rațional care îl distinge de celelalte creaturi ale pământului și care îi permite să le supună pe acestea din urmă, pentru a-și urmări scopurile; deosebirea dintre cele două sexe, Eva fiind creată, după cum spune Sf. Ioan Gură de Aur citând Sfânta Scriptură, pentru a fi *βοηθός* lui Adam; și, în fine, paradisul naturii, în care omul a fost lăsat să trăiască, cerul, marea, pământul, aerul, animalele, plantele – „totul a fost creat pentru noi!”, spune Sf. Ioan credincioșilor de la înălțimea amvonului⁵². După căderea și deriva rasei umane, Dumnezeu și-a trimis Fiul, oferind, o dată cu El, alte bunătăți: „Ne-a deschis”, continuă el, „cerul, ne-a arătat din nou paradisul. Ne-a primit ca pe propriii lui fii, ne-a dăruit botezul pentru a șterge vechile păcate. A abolit pedepsele, ne-a întins mâna, a revărsat pe Duhul Sfânt în inimile noastre, ne-a lăsat moștenire Biserica (*βασιλεία*)”⁵³. Cadrul teologic pentru analiza vieții publice a fost introdus atunci de către Sfântul Ioan Gură de Aur; întrebări retorice adresate auditorului îi atrag atenția asupra acesteia⁵⁴. Revenirea la bivacuările de legionari, la corporațiile cetății și, în fine, la marile proprietăți funciare în comentariul *Evangheliilor* lui Matei creează paralelisme subînțelese între actualitatea politică și personajele parabolei lui Iisus, subliniate mereu: în fața atâtor binefaceri din partea lui Dumnezeu, bogatul seamănă cu sclavul din *Evangheliile* care, odată ce stăpânul lui i-a iertat datoria de zece mii de talanți, și-a ruinat și trimis la închisoare prietenul din cauza unei sume de o sută de dinari. *Ἀκούετε οἱ ὑπὲρ*

bizantin, asupra căruia, punctele de vedere, teoriile contradictorii, semnele de întrebare și aspectele problematice au făcut subiectul a nenumărate studii. Pentru un ghid de bază despre acest subiect, vezi J. Martin, *Spätantike und Völkerwanderung*, Oldenbourg Grundriss der Geschichte 4, München, 1995, p. 179 sq. Mai ales pentru pasajul Sf. Ioan Gură de Aur vezi de asemenea M.I. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Roman Empire*, tradus în franceză de O. Demange, Paris, 1988, p. 199 și nota 23.

⁵⁰ In *Matth.*, *Hom.* LXI, 1-2, PG 58, 590.

⁵¹ *Ibidem*, 1, 590.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, 2, 590.

⁵⁴ *Τί οὖν; μετὰ τοσοῦτα καὶ τηλικαῦτα ἀγαθὰ πῶς ἡμᾶς διακείμεθα ἐκρήν; ἄρα εἰ καθ' ἑκάστην ἀποθνήσκομεν τὴν ἡμέραν ὑπὲρ τοῦ ὄντος ἡμᾶς φιλοῦντος, ἐξεστίνουμεν ἂν τὴν ἀζίαν; μᾶλλον δὲ τὸ πολλοῦτον τῆς ὀφείλεις κατετίθημεν; ... (Ibidem).*

χρημάτων ταῦτα ποιοῦντες (...) ἀκούσατε οἱ πλεονέκται – „pe voi vă privesc aceste cuvinte”, strigă retorul, continuând lectura pasajului în Biserică⁵⁵.

Dar să trecem la concluziile comunicării noastre. Analiza pasajelor aparținând Sfântului Ioan Gură de Aur, pe care am încercat să o facem folosindu-ne de cercetarea istorică, ne conduce, după părerea mea, la o concluzie importantă: când Sfântul Ioan Gură de Aur vorbește despre bogați și săraci, nu vorbește vag, nici nu exprimă doar o listă de dorințe privind felul în care ar trebui să coabiteze diverse straturi sociale. Dimpotrivă, el ridică probleme care privesc opinia publică și fac obiectul actualității politice a vremii. Una dintre problemele actuale asupra căreia insistă Sfântul este, după cum am văzut, exodul rural din provinciile orientale ale Imperiului din secolul IV, și creșterea populației urbane cu un grup de săraci subutilizați trăind la marginea societății sau orientați spre delincvență și criminalitate⁵⁶; o altă problemă, exploatarea umană de către un singur om pe marile proprietăți funciare, în timp ce proprietarii pun pe spatele țăranilor care li se supun povara taxelor pe care trebuie să le plătească la stat⁵⁷. O altă serie de teme, care ar fi constituit marile titluri ale ziarelor de azi, apare în lectura omiliilor Sfântului Ioan Gură de Aur: creșterea artificială a prețurilor în comerț; împrumutul excesiv și dobânzile exagerate, dispunerea unei „protecții” împotriva a numeroși ofițeri puternici din armată sau corupția judecătorilor cu scopul de a le influența deciziile⁵⁸. Pe fundalul acestor probleme care afectează societatea Antichității târzii, asemănătoare cu a noastră, Sfântul Ioan interpretează Noul Testament de la amvon. După cum reiese clar în Omilia 61 a comentariului Evangheliei după Matei, opera de exegeză a Sfântului are ca scop, în afara zidirii duhovnicești a credincioșilor, o intervenție dinamică în aspectele comune și comentariul, dintr-un punct de vedere al eticii creștine, a unor teme importante ale actualității prezente în mintea și pe buzele tuturor. Tot aici situăm punctul în care teologia începe să se amestece cu politica în omiliile hrisostomiene. Nu încapă nici o îndoială că interesul Sfântului pentru politică nu decurge din dorința de a respinge rolul său de păstor al sufletelor și de a

⁵⁵ Vezi *Ibidem*, 4, 593 și nota 28, aceeași pagină, în *Patrologia Graeca* pentru versiunea codului pe care l-am folosit. Aceași sensibilitate pentru problemele vieții publice se regăsește și la alți Părinți ai Bisericii, ca de pildă Teodoret din Cyr, *Hist. Relig.*, Cap. XIV (Maisymas), PG 82, 1413BC; Ep. XLII (*Constantio praefecto*), PG 83, 1220BC și Ep. XLIII (*Pulcheriae augustae*), 1220D-1221A; Gregoire Naz., Ep. CXLI-CXLII (*Olympio*), PG 37, 240A-244C [T.A. Kopecek, *The Cappadocian Fathers*, p. 297]; Basile de Ces., Ep. LXXXIV-LXXVI (*Martiniano, Aburgio, Sophronio magistro*), PG 32, 444B-452B.

⁵⁶ Vezi mai sus, p. 7-9.

⁵⁷ Vezi mai sus, p. 10 sq.

⁵⁸ In Ep. II ad Cor., Hom. XVI, 7-8, PG 61, 522; In Ep. I ad Cor., Hom. XIII, 5, PG 61, 114 și Hom. XXXIX, 7-8, 343 sq.; In Matth., Hom. LVI, 5-6, PG 58, 556 sq.; Hom. LVIII, 5, 573-574 și Hom. LXVI, 2, 590; *Quod nem. Laed. Nisi a se ipso*, 1, PG 52, 461; *De proph. obsc.*, Hom. II, PG 56, 183. A se vedea de asemenea, In Ep. II ad Cor., Hom. XV, 5, PG 61, 509 sq.

revendica o parte din puterea laică⁵⁹. „Papocezarismul” este un alt termen care nu e potrivit descrierii caracterului intervenției Sfântului Ioan Gură de Aur în aspectele vieții publice. De fapt ambiția lui a fost să răstoarne scara valorilor de atunci, formând o nouă etică publică, care reglează raporturile umane în toate aspectele vieții sociale, potrivit preceptelor evanghelice. Percepția care domină astăzi într-o mare parte a lumii occidentale, potrivit căreia religia aparține sferei private a vieții fiecărui individ și nu trebuie să se confunde cu caracterul lui de cetățean al statului, este diametral opusă celei a Sfântului Ioan Gură de Aur. Pentru el, adevărul Creștinismului se confirmă în confuzia pieței, prin puterea lui de a domina interesele economice personale și de a pune înaintea de toate binele comun, prin schimbări profunde în sistemul de redistribuire a bogăției sociale. Iubirea (*ἀγάπη*) nu are limite și nu poate fi închisă în sfera privată a vieții nimănui, potrivit Sfântului Ioan. Este o Lege a lui Dumnezeu și trebuie să constituie primul principiu al constituirii statale. Interpretarea dată de Sfântul Ioan Gură de Aur imnului iubirii Sfântului Apostol Pavel în prima sa *Epistolă către Corinteni* (13, 1-13), căreia i-am consacrat comunicarea precedentă⁶⁰, indică felul în care el înțelege raportul dintre teologie și politică sau dintre Biserică și Stat, așa cum se exprimă el cel mai adesea.

În sfârșit, este important să remarcăm că, în ciuda faptului că Sfântul Ioan Gură de Aur își întoarce mereu privirea către sfârșitul veacurilor și ne amintește în predicile sale cât de puțin de importantă este viața aceasta față de cea a „veacului ce va să vină”, el exprimă o viziune, în multe locuri din omiliile sale, privind o schimbare a structurilor sociale sub influența Evangheliei. De exemplu, în opera lui din tinerețe *Adversus oppugnatores vitae monasticae*, el susține cu tărie că, dacă descendenții familiei aristocratice din Antiohia și-ar petrece un anumit număr din anii de studii în chiliile călugărilor, pentru a se hrăni din principiile creștinismului înainte de a ajunge la conducerea orașului, atunci împărăția cerească (*οὐράνιος πολιτεία*) ar veni imediat pe pământ, iar tristețea, lacrimile și lamentațiile ar dispărea din viața oamenilor⁶¹. De asemenea, propunerea sa privind proprietatea comună asupra bunurilor, pe care o exprimă credincioșilor de-a lungul episcopatului său de la Constantinopol, este binecunoscută, nemaifiind nevoie să mai insistăm asupra ei⁶².

⁵⁹ Vezi mai ales *In ep. II ad Cor.*, *Hom* XV, 3, PG 61, 507 sq.; *In Ep. I ad Tit.*, *Hom.* II, 2, PG 62, 6672; *In Ep. I ad Thess.*, *Hom.* X, 1, PG 62, 455 sq.; *Eclog. de imp. și potest.*, PG 63, 697 și eseul nostru „Johannes Chrysostomus über das Imperium Romanum” (Studie zum politischen Denken der Alten Kirche), texte și studii în *History of Theology* 10, Mandelbachtal-Cambridge, 2005, p. 59-61.

⁶⁰ „Iubirea politică: interpretarea versetului I Cor 13, 13 de Ioan Hrisostom” în cadrul primului congres internațional Sfântul Pavel și Corintul (1950 ani de la alcătuirea celor două epistole ale lui Pavel către Corinteni) care are loc la Corint între 23-25 septembrie 2007.

⁶¹ *Adv.opp.vit.mon.*, Lib. III, 18-19, PG 60, 96-97 și Th. Sommerlad, *Das Wirtschaftsprogramm der Kirche des Mittelalters (Ein Beitrag zur Geschichte der Nationalökonomie und zur Wirtschaftsgeschichte des ausgehenden Alterums)*, Leipzig, 1903, p. 150 sq.; A.M. Ritter, „Zwischen Gottesheerschaft und einfachem Leben”, p. 135 sq.

⁶² Vezi *In Act. Apost.*, *Hom.* XI, 3, PG 60, 96-97 et Th. SOMMERLAD, *Das Wirtschaftsprogramm der Kirche des Mittelalters (Ein Beitrag zur Geschichte der Nationalökonomie und zur Wirtschaftsgeschichte des ausgehenden Alterums)*, Leipzig, 1903, p. 150 sq.

STUDII ȘI ARTICOLE

Anul acesta, la 1600 de ani de la moartea martirului la Comana Pontică în Pontul Euxin, a onorat în figura Sfântului Ioan Gură de Aur pe sfântul, pe martirul, pe păstorul de suflete, dar și pe marele vizionar care a plătit cu viața atitudinea inconciliabilă față de autorități și credința potrivit căreia creștinismul reprezintă o forță de transformare în societate.

Traducere din limba franceză
Asist. Drd. Maria Otilia Oprea și Asist. Drd. Emilia Vaida

Theology and Politics in St. John Chrysostom's Works. In this paper, we attempt to analyze selected excerpts from the corpus chrysostomicum with the assistance of ancient historical research. The current character of the issues Chrysostom usually raises from the pulpit is the first and foremost conclusion of our analysis. It is explicit from the 61st homily of his commentary to the Gospel of Matthew that the father's homiletic work – apart from the spiritual molding of the faithful – also aims at a dynamic intervention in public affairs and at a criticism, from the viewpoint of Christian ethics, on hot topics of everyday life found in everybody's mind. This is exactly where theology starts mingling with politics in Chrysostom's homilies. Undoubtedly, the father's interest in politics does not derive from his desire to denounce the role of the shepherd of souls and to claim his right to secular power. Moreover, "caesaropapism" is unsuitable a term to describe the character of St. John's attempted intervention in public affairs. His ambition is to overturn the established hierarchy of values, to create a new public ethos that regulates people's relations in the entire spectrum of social life, according to the Gospel's principles.

geschichte des ausgehenden Altertums), Leipzig 1903, p. 150 sq.; A.M. RITTER, «Zwischen 'Gottes-herrschaft' und 'einfachem Leben'», p. 135 sq.

III. A TREIA ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ SIBIU, 4-9 SEPTEMBRIE 2007

Cuvânt introductiv: Datoria noastră în ce privește A Treia Adunare Ecumenică Europeană

Ne aflăm la scurt timp după desfășurarea la Sibiu a AEE3 – așa cum adesea s-a subliniat pe bună dreptate – primul mare eveniment ecumenic european al mileniului al treilea și cel mai mare eveniment ecumenic organizat vreodată în România. Lucrările Adunării au decurs inclusiv din punct de vedere organizatoric foarte bine, lucru care ne-a interesat pe noi în mod cu totul aparte în calitate de gazde. Această nu este numai părerea noastră, a celor care am trudit la organizare, ci și a mării majorități a delegaților, așa cum cu bucurie ne-a mărturisit în repetate rânduri Venerabilul Colin Williams, Secretarul General al Conferinței Bisericilor Europene, bazându-se pe ecurile primite de la șefii delegațiilor, dar și direct de la participanți. Acest lucru rezultă și din numeroasele scrisori de mulțumire pe care le primim mereu de la frații noștri ierarhi ortodocși, dar și de la numeroși participanți la AEE3 de diferite confesiuni și nivele ierarhice. Acest lucru nu poate decât să ne bucure, căci mulțumirea oaspeților noștri este și mulțumirea noastră. Succesul organizatoric al Adunării este încununarea unei munci colosale depuse de toate Bisericile din Sibiu membre ale Conferinței Bisericilor Europene și Consiliului Conferințelor Episcopale Europene prin responsabilii lor direcți. Tuturor le mulțumesc în mod deosebit! A fost un examen organizatoric pe care Biserica Ortodoxă Română, celelalte Biserici, precum și autoritățile de stat locale și centrale l-au trecut cu rezultate foarte bune. Am dovedit Europei și întregii lumi că suntem capabili să organizăm la noi evenimente de mare anvergură.

Noi, în calitate de întâistătător al Arhiepiscopiei Sibiului și al Mitropoliei Ardealului, adică de reprezentant local al Bisericii majoritare, am fost întotdeauna percepuți de către instituțiile organizatoare – Conferința Bisericilor Europene și Consiliul Conferințelor Episcopale Europene – dar și de către întâistătătorii locali ai celorlalte Biserici co-organizatoare, drept gazda principală a AEE3. Am acceptat cu onoare și responsabilitate în același timp acest statut. Roadele acestui succes recunoscut de către toți însă dorim să le împărțim cu frații noștri din toate Bisericile participante. Țin să mulțumesc în mod cu totul deosebit fratelui nostru, Excelența Sa Dr. Christoph Klein, Episcopul Bisericii Evanghelice A. B. din România, pentru

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

colaborarea deosebită pe care am avut-o, vreme de douăzeci și una de luni, cât a durat oficial această pregătire a Adunării Ecuemenice. A fost o fructuoasă colaborare în perfect acord cu bunele relații de secole dintre Arhiepiscopia Sibiului și Episcopia Evanghelică, ambele cu sediul în același oraș, acum Capitală Culturală Europeană, Sibiul. De asemenea au jucat un rol important bunele relații personale pe care le avem cu Excelența Sa încă de pe vremea când eram membri ai comunității teologice academice sibiene în calitate de profesori.

În ceea ce ne privește, nu considerăm că s-a încheiat misiunea noastră legată de AEE3. Acum avem datoria de a face cunoscut Bisericii Ortodoxe Române, opiniei publice în general, ceea ce s-a discutat la Sibiu în cadrul Adunării. Din păcate AEE3 nu a putut fi concepută ca un eveniment public, la care să participe un număr mare de teologi, preoți și credincioși români, fapt pentru care documentele AEE3 trebuie să fie popularizate în această perioadă de după desfășurarea AEE3. Unul din primii pași importanți în acest sens este realizat de *Revista Teologică* de la Sibiu, care, în acest prim număr de după desfășurarea Adunării, și-a propus să publice un raport detaliat al programului AEE3, precum și traducerea principalelor texte, ale mesajelor de salut, conferințelor, a unor rapoarte finale și a mesajului final general al acestei Adunări. Noi binecuvântăm această inițiativă, mulțumind totodată tuturor celor care s-au străduit să traducă într-un timp destul de scurt cele mai importante documente ale AEE3.

Prin aceasta nu considerăm că misiunea noastră de popularizare a AEE3 s-a încheiat. Nădăjduim că teologii noștri, în special sibieni, specialiști în mișcarea ecumenică, vor studia și aprofunda, în anii ce urmează, textele și documentele AEE3. Mai mult, ne dorim ca ele să-și găsească o receptare practică în relațiile cotidiene dintre Bisericile creștine din Europa.

† DR. LAURENȚIU STREZA,
Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului

Cronica evenimentelor

Despre pregătirea AEE3, atât *Revista Teologică* cât și *Telegraful Român* au informat cititorii în mod regulat. Procesul de pregătire precum și desfășurarea lucrărilor în sine au fost de asemenea destul de bine mediatizate în România prin intermediul presei bisericești și laice, centrale sau locale, precum și prin alte mijloace mass-media. Această cronică are scopul de a prezenta, în mod detaliat, cum s-au desfășurat efectiv lucrările AEE3. În ceea ce privește mesajele de salut, discursurile și luările de poziție, vom face permanent trimiteri la documentele publicate în acest număr al *Revistei Teologice*.

Este de la sine înțeles că ultimele două săptămâni au implicat mobilizări de excepție din partea tuturor organizatorilor. La mijlocul lui august au sosit la Sibiu, Doamna Beate Fargerli, Secretara Adunării din partea Conferinței Bisericilor Europene (CBE) și Domnul Thierry Bonaventura, Secretar al Adunării din partea Consiliului Conferințelor Episcopale Europene (CCEE). Împreună cu reprezentanții locali, cei doi au definitivat ultimele pregătiri. A fost corectat și dat la tipar *Ghidul Adunării*, o broșură care cuprindea programul detaliat și o serie de informații practice și organizatorice, care a fost mai târziu înmănat fiecărui delegat AEE3. De asemenea a fost tipărită o carte de cântări special concepută pentru această Adunare, precum și foi colante cu fiecare rugăciune ce urma a fi ținută dimineața și la amiază în plenul Adunării. Toate aceste tipărituri au fost executate înainte de începerea efectivă a Adunării, cu profesionalism și punctualitate deosebite, de către Editura Andreiană a Arhiepiscopiei Sibiului.

Programul AEE3 a fost definitivat cu câteva luni înainte și a fost conceput, în linii mari, după cum urmează: o deschidere festivă în Piața Mare a Sibiului în seara de 4 septembrie; câte o plenară în fiecare zi de 5, 6, și 7 septembrie și două plenary în ziua de 8 septembrie. Plenarele au fost moderate de câte un moderator CBE și unul CCEE. Plenara din ziua de 5 septembrie a avut, în prima ei parte, forma unei deschideri oficiale. În fiecare dimineață, înainte de începerea fiecărei plenare a avut loc o rugăciune ecumenică urmată de citirea unui text biblic și o meditație pe marginea acestuia. Plenarele au avut în centrul lor dezbaterăa unei subteme a AEE3, după cum urmează:

- 5 septembrie, Lumina lui Hristos și Biserica: Unitatea, Spiritualitatea, Mărturia;
- 6 septembrie, Lumina lui Hristos și Europa: Europa, Religiiile și Migrația;
- 7 septembrie, Lumina lui Hristos și lumea: Creația, Pacea și Dreptatea.

Tot programul de dimineață a avut loc în Pavilionul multifuncțional special amenajat de Primăria Sibiului pentru marile evenimente din cadrul programului Sibiu – Capitală Culturală Europeană 2007. Pavilionul multifuncțional a fost special pregătit cu câteva zile înainte pentru plenarele și unele forumuri ale AEE3. Astfel pe

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

tot parcursul Adunării, pe scenă s-au aflat o lumânare de mari dimensiuni, care a ars și la Adunările precedente de la Basel și Graz; o Sfântă Scriptură (printr-un fericit concurs de împrejurări a fost adus un exemplar al Bibliei jubiliare de la 1688, prima ediție integrală a Sfintei Scripturi în limba română); o frumoasă icoană pe sticlă lucrată în atelierul de pictură al Mănăstirii „Brâncoveanu” de la Sâmbăta de Sus, reprezentând scena „Deisis” (Mântuitorul așezat pe tronul de judecată, încadrat de Sfânta Sa Maică și Sfântul Ioan Botezătorul), și o Sfântă Cruce din lemn, toate dorindu-se a fi simboluri creștine comune tuturor confesiunilor.

După-amiază, delegații au avut posibilitatea de a alege să participe la unul din cele trei forumuri desfășurate în paralel în trei locații diferite: pavilionul multifuncțional, Casa de Cultură a Sindicatelor și Catedrala evanghelică. În pauza de amiază, precum și seara delegații au avut posibilitatea de a participa la anumite Hearings, la Agora, sau să asiste la diferite programe culturale din cadrul „Sibiu 2007” sau special organizate cu ocazia acestui eveniment. Rugăciunile de seară au fost oficiate confesional în bisericile din Sibiu, adică delegații au avut posibilitatea de a participa la slujbele comunităților locale.

Prin Hearings în cadrul AEE3 s-a înțeles organizarea unor grupuri de discuții, de regulă pe grupuri de limbă, pe marginea unor teme sau subteme ale AEE3. Acestea au fost organizate în afara programului oficial al AEE3 de către diferite grupuri de inițiativă, instituții etc., în zilele de 5, 6, 7 și 8 septembrie între orele 13-15,30 și seara. Majoritatea acestor Hearings s-au desfășurat în Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu.

Prin *Agora* în cadrul AEE3 s-a înțeles organizarea de diferite standuri, proiecții video, prezentări în diferite moduri a unor Biserici, organizații sau instituții ecumenice realizate de către reprezentanți ai acestora în spațiul pus special la dispoziție de către organizatori în acest scop în holul mare al Casei Sindicatelor. Agora a fost deschisă în ziua de 4 septembrie, între orele 15-18,30; între 5-8 septembrie între 15-17 și 20,30-22,00. Cele mai importante standuri au fost prezentate de Grupul ecologic comun CBE – CCEE, Grupul asociat de tineri CBE – CCEE, Biserica Ortodoxă a Ciprului, Bisericile anglicane din Europa, Bisericile protestante din diferite Lănduri germane, Conferința Episcopilor Catolici din Germania, Comisia Bisericească pentru Migranți în Europa, Comunitatea Bisericilor Protestante din Europa, Consiliile ecumenice naționale din Austria și Cehia, Ordinul de Malta din România, Mișcările focolară și Renovabis, Asociația ortodoxă pentru o lume nouă, Societatea biblică interconfesională din România, Programele de burse și pentru educație și formare ecumenică a Consiliului Ecumenic al Bisericilor etc.

La 1 septembrie a sosit întregul staff al Adunării Ecumenice, în jur de treizeci de persoane. Ei și-au stabilit birourile în Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu, începând să lucreze la coordonarea Adunării. De asemenea a fost creat un mic birou în interiorul Hotelului Continental Forum, care s-a ocupat de coordonarea personalităților politice și eclesiale prezente la Adunare. Biroul de Presă a fost organizat în Centrul Cultural Olahus (Str. Victoriei nr. 2). O bună parte a delegaților au ajuns la Sibiu în data de 3 septembrie, astfel încât să poată participa deja la deschide-

rea festivă din Piața Mare din data de 4 septembrie. Fiecare delegat a avut datoria de a trece pe la Biroul AEE3 pentru a se înscrie și a primi materialele informative despre AEE3, orașul Sibiu și Programele din cadrul „Sibiu – Capitală Culturală Europeană 2007” desfășurate în această perioadă, *Ghidul Adunării*, precum și un mic cadou oferit de organizatori.

Tot în data de 4 septembrie, în jurul amiezii, a sosit la Sibiu, Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I. Pe aeroportul din Sibiu a fost întâmpinat de o delegație de ierarhi, în frunte cu Î.P.S. Părinte Dr. Daniel Ciobotea, Arhiepiscopul Iașilor, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei și Locțiitor de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, și cu Î.P.S. Părinte Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului. După calduroasa primire ce s-a făcut înaltului oaspete la aeroport, Î.P.S. Părinte Dr. Laurențiu Streza l-a întâmpinat pe distinsul „primus inter pares” al Ortodoxiei pe treptele catedralei mitropolitane, înconjurat de oficiali ai CBE și CCEE, ca și de numeroși preoți și credincioși. După sărutarea Sfintei Evanghelii, Patriarhul Ecumenic, împreună cu întreaga delegație a Patriarhiei Ecumenice și a ierarhilor români prezenți, au pășit în spațiul sacru al „Sfintei Sofii a neamului românesc”, unde a fost oficiat un Te-Deum de întâmpinare în cinstea distinsului oaspete.

La momentul potrivit, Î.P.S. Părinte Dr. Laurențiu Streza s-a adresat Sanctității Sale spunând: „Vă întâmpinăm cu dragoste aici, în Catedrala mitropolitană a Ardealului, construită acum 100 de ani și care a îmbrăcat acum o nouă haină prin refacerea picturii și prin împodobirea bisericii, biserică care a păstrat pe parcursul timpului frumusețea aceasta prin podoaba pe care au oferit-o credincioșii noștri. Catedrala este mereu plină de credincioși, care s-au adăpat și în vremurile grele ale perioadei comuniste din izvorul nesecat al învățaturii Mântuitorului Iisus Hristos. Catedrala noastră a adus aici centrul creștinismului – Catedrala „Sfânta Sofia”. De aceea, ne amintim mereu de Sanctitatea Voastră și de Biserica Constantinopolului. De asemenea, astăzi suntem bucuroși că putem participa la cea de A III-a Adunare Ecumenică a Bisericilor Europene și putem arăta aici, în acest oraș al Ortodoxiei, spiritualitatea ortodoxă tuturor delegațiilor din Bisericile Europei. Vă îmbrățișăm, vă sărutăm dreapta și rugăm pe bunul Dumnezeu să vă dăruiască sănătate și să avem și alte ocazii de a ne întâlni aici, pe pământul Ardealului”.

A urmat intervenția Sanctității Sale, care, exprimându-și bucuria de a participa la cea de A III-a Adunare Ecumenică Europeană, a spus: „Puțin după vizita noastră în țara dvs., când ne-am adunat să-l prohodim pe răposatul și neuitatul Patriarh Teoctist, mă aflu din nou aici, de data aceasta cu ocazia Adunării Bisericilor Europene, eveniment care constituie un moment important pentru istoria Bisericii din continentul nostru. Felicit Biserica Ortodoxă Română pentru că găzduiește acest eveniment, felicit și Biserica locală din Sibiu și orașul care anul acesta este una din Capitalele Culturale Europene. Evenimentul are o mare importanță, e un moment istoric pentru Bisericile de azi din Europa, pentru Bisericile creștine, care sunt chemate să dea mărturie de unitate, de pace și de solidaritate. Îi mulțumesc încă o dată Î.P.S. Mitropolit Locțiitor de Patriarh, Î.P.S. ierarh al locului, care, împreună cu

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

colaboratorii lor, ne-au prilejuit această împlinire, de a fi aici, în Catedrala mitropolitană. Î.P.S. Laurențiu a vorbit despre frumusețea acestei biserici. Permiteți-mi să spun că frumusețea acestei biserici este oglindă a frumuseții sufletului românesc și a evlaviei poporului român. Îi felicit pe sibieni că au dobândit în persoana Î.P.S. Laurențiu un ierarh care iubește poporul și care are și educația teologică profundă de care dispune. Aș vrea să pomenesc în acest moment și personalitatea Î.P.S. Antonie Plămădeală, cu care am lucrat împreună decenii de-a rândul, în diverse contexte inter-ortodoxe și ecumenice. Veșnică să-i fie pomenirea! Am admirat înțelepciunea și experiența lui bisericească, ca și dragostea pentru Biserică. Tuturor românilor ortodocși și tuturor românilor în general, vă împărtășim binecuvântarea noastră patriarhală și vă dorim toată binecuvântarea lui Dumnezeu”.

După încheierea Te-Deum-ului, Sanctitatea Sa, împreună cu întreaga delegație, a urcat în reședința mitropolitană, unde s-a întreținut cu cei prezenți, care-l așteptau, vizitând camera mitropolitului Andrei Șaguna, admirându-i reverenda, ca și veșmintele liturgice care i se păstrează. După servirea prânzului, delegația Patriarhiei Ecumenice, în frunte cu Sanctitatea Sa, Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I, a părăsit reședința mitropolitană.

La ora 19 a început, în Piața Mare a Sibiului, deschiderea festivă a celei de-a Treia Adunări Ecumenice Europene în prezența delegațiilor AEE3 precum și a numeroși credincioși de toate confesiunile din Sibiu și întreaga Românie. Moderarea festivității a fost asigurată de prezentatoarea de televiziune Paula Rusu. Programul a constat din trei părți, anume o rugăciune comună, o serie de discursuri și un program cultural-artistic. Au fost rostite mesaje de bun-venit de către Margarethe Isberg, vicepreședinte a CBE (vezi documentul I. 1.) și Cardinalul Josib Bozanić, vicepreședinte CCEE (vezi documentul I. 2.) în numele instituțiilor organizatoare, după care au luat cuvântul liderii bisericești locali. Organizatorii au hotărât ca fiecare tradiție creștină să-și transmită mesajul de bun-venit printr-un reprezentant de cel mai înalt nivel. Astfel au luat cuvântul: Înalt Prea Sfinția Sa Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului (vezi documentul I. 3.), în numele tradiției ortodoxe; Dr. Christoph Klein, Episcop al Bisericii Evanghelice C. A. din România (vezi documentul I. 4.), în numele tradiției protestante, și György Jakubinyi, Arhiepiscop romano-catolic de Alba Iulia (vezi documentul I. 5.) în numele tradiției catolice. Seria mesajelor de salut a fost încheisă de discursul Domnului Klaus Johannis, Primarul Sibiului (vezi documentul I. 6.). A urmat apoi un program cultural-artistic susținut de corul ecumenic special constituit pentru AEE3, dirijat de Pr. Lect. Dr. Sorin Dobre și de o serie de formații de muzică și dans populare. Pentru delegații Adunării Ecumenice a fost organizată o masă de bun-venit în curtea Bisericii Evanghelice din Piața Huet. Organizatorii au ținut în mod deosebit ca această masă să fie preparată exclusiv din produse biologice.

La ora 20, în seara aceleiași zile, Înalt Prea Sfinția Sa Dr. Laurențiu Streza a oferit, la sediul Mitropoliei Ardealului, o recepție în onoarea Sanctității Sale Bartolomeu I, Patriarhul Ecumenic. Au fost invitate cele mai importante personalități eclesiale, politice și ale vieții ecumenice prezente la AEE3. În discursul ținut în fața celor 120 de

personalități invitate să ia parte la acest dineu, Sanctitatea Sa și-a exprimat recunoștința față de Înalț Prea Sfințitul Părinte Laurențiu Streza pentru inițiativa recepției organizate în cinstea prezenței sale la Sibiu cu ocazia AEE3. Sanctitatea Sa s-a referit la susținerea de care se bucură activitatea Conferinței Bisericilor Europene din partea Patriarhiei Ecumenice și a Bisericilor Ortodoxe implicate în dialogul ecumenic, amintind și de cea de A VIII-a Adunare Generală a Conferinței Bisericilor Europene care a avut loc în Creta în anul 2007, prima într-un teritoriu geografic în mod tradițional ortodox. Sanctitatea Sa s-a referit și la faptul că AEE3 este primul astfel de eveniment organizat într-o țară majoritar ortodoxă, înainte de încheierea unui an de la istorica vizită făcută de Sanctitatea Sa, Papa Benedict al XVI-lea la Patriarhia Ecumenică și în preajma așteptatei întâlniri a Comisiei Oficiale de Dialog Teologic între Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică (vezi documentul I. 7.).

A doua zi, 5 septembrie, programul a debutat la ora 9.00, fiind celebrată o scurtă rugăciune condusă de către Cardinalul Josib Bozanić, urmată de o meditație biblică. Trebuie neapărat menționat faptul că toate chemările la rugăciune au fost realizate în sunet de toacă ortodoxă, organizatorii dorind să ofere delegaților posibilitatea de a experia cât mai mult din spiritualitatea ortodoxă. A urmat o meditație biblică pe marginea textului de la *II Co* 4, 6-7 rostită de către Sanctitatea Sa Bartolomeu I, Patriarhul Ecumenic (vezi documentul II.1.). Au urmat două scurte luări de cuvânt în care un reprezentant CBE, Anthony Peck, Federația Europeană Baptistă și unul CCEE, Evelina Martelli, Conferința Episcopală Italiană și-au exprimat speranțele legate de această Adunare.

Între orele 10,15-13,00 s-a desfășurat deschiderea oficială a Adunării Ecumenice. Mai întâi a luat cuvântul domnul Traian Băsescu, Președintele României (vezi documentul II. 2.), urmat de o prezentare video și două scurte cuvântări menite să reliefeze drumul parcurs de mișcarea ecumenică europeană de la Prima Adunare Ecumenică (Basel) până la cea de-a Treia (Sibiu). Aceste cuvântări au fost rostite de Sarah Numico (romano-catolică din Italia) din partea CCEE și Monica Heitz (Biserica vechilor-catolici din Austria) din partea CBE. Au urmat apoi discursurile Președinților instituțiilor organizatoare: Cardinalul Péter Erdő, CCEE (vezi documentul II. 3.) și Jean-Arnold de Clermont, Președintele CBE (vezi documentul II. 4.) continuate de o serie de cuvinte de salut rostite de reprezentanți de cel mai înalt nivel din România ai pricipalelor tradiții creștine. Astfel au luat cuvântul: (pe atunci) Înalț Prea Sfinția Sa Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Locum Tenens al Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române, (vezi documentul II. 5.), Ioan Robu, Arhiepiscop romano-catolic de București și Președintele Conferinței Episcopilor Catolici din România (vezi documentul II. 6.). Tradiția protestantă ar fi trebuit reprezentată de către László Tökes, Episcop reformat de Oradea, care însă nu a fost prezent la Adunarea Ecumenică. A trimis un discurs, postat pe site-ul Adunării Ecumenice, care însă nu a fost rostit în plenul Adunării. Discursul din partea Bisericii Reformate din România a fost rostit de Dr. Pap Géza, Episcop al Episcopiei Reformate de la Cluj (din păcate textul discursului nu ne-a fost accesibil spre a-l putea traduce și publica).

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

După un scurt moment artistic oferit de corala ecumenică constituită pentru AEE3, au început lucrările primei subteme a Adunării Ecumenice, anume *Lumina lui Hristos și Biserica*. Au fost rostite mai întâi trei cuvântări adresate de Cardinalul Walter Kasper, Președintele Consiliului Pontifical pentru promovarea unității credinței (vezi documentul II. 7.); Înalț Prea Sfinția Sa Chiril de Smolensk și Kaliningrad, Șeful Departamentului pentru relațiile externe al Patriarhiei Moscovei (vezi documentul II. 8.) și Dr. Wolfgang Huber, Președintele Sinodului Bisericii Evanghelice Germane (vezi documentul II. 9.).

După câteva discuții în plen a urmat citirea a trei mesaje de salut: din partea Papei Benedict al XVI-lea, citit de Jean-Claude Perisset, nunțiu apostolic în România, (vezi documentul II. 10.), din partea Eminenței Sale Rowan Williams, Arhiepiscop de Canterbury, citit de Richard Chartres, Episcopul Londrei, și Dr. Samuel Kobia, Secretar General al Consiliului Ecumenic al Bisericilor (vezi documentul II. 11.).

În pauza de prânz, delegații au avut posibilitatea să participe la o serie de hearings, cele mai importante fiind: *Lumina lui Hristos luminează tuturor, Trăind în diversitate: mișcarea ecumenică la cel mai de jos nivel, Dialogul între Biserici și religii în conștiința identităților etnice și naționale, Ecumenismul din perspectivă ucrainiană, Dizabilitatea ca și concept ecumenic – accesibilitate psihică, Abolirea torturii etc.*

După pauza pentru masa de prânz, au urmat discuțiile pe forumuri. În cadrul subtemei *Lumina lui Hristos și Biserica* au fost programate trei forumuri care s-au desfășurat în paralel în trei locații diferite: Unitatea, Spiritualitatea și Mărturia.

Forumul UNITATEA, având drept motto: *Chemați împreună pentru unitatea în credință*, a fost moderat de către Elisabeth Fischer, Prof. Dr. Viorel Ioniță (din partea CBE) și Prof. Dr. Guido Vergauwen (din partea CCEE) și s-a desfășurat în Pavilionul multifuncțional. Moderatorii au conceput acest forum în trei secțiuni urmate de discuții pe grupe:

Secțiunea 1, cu titlul: *Diferite acorduri care există deja între Biserici*, în cadrul căreia au luat cuvântul: Rev. Dr. Michael Bünker, Austria, *Comunitatea Bisericilor Protestante din Europa (CPCE)*; Steinunn A. Björnsdóttir, Irlanda, *Acordul comun de la Porvoo* și Prof. Dr. Wolfgang Thönissen, *Acordul LWF – PCPCU despre Justificare*.

Secțiunea 2, cu titlul: *Viziuni asupra unității Bisericii*, a prezentat câte un punct de vedere din partea fiecărei tradiții creștine: Episcop Adolfo González Montes, Spania, catolic, Prof. Dr. Konstantinos Delikonstantis, Patriarhia Ecumenică, ortodox, și Prof. Dr. Friederike Nüssel, evanghelică, Germania.

Secțiunea 3 s-a constituit ca o *Prezentare despre recunoașterea Botezului ca și prim pas spre unitatea vizibilă între Biserici*, realizată de Gusztav Bölcskei, reformat, Ungaria.

Forumul SPIRITUALITATEA s-a desfășurat în Casa Sindicatelor din Sibiu și a avut ca și facilitatori pe Prea Sfinția Sa Irineu Slătineanu, Biserica Ortodoxă Română, Rev. Dr. Stephanie Dietrich, Biserica Norvegiei (din partea CBE) și Dr. Guido Dotti,

catolic, Italia (din partea CCEE). Au fost prezentate trei lecturi de către un reprezentant al fiecărei tradiții creștine, urmate de un răspuns dat de cineva din altă confesiune:

Lectura 1: *Viața spirituală ca și viață în rugăciune: Lumina lui Hristos luminează în inimile noastre: viața Duhului în noi*, Enzo Bianchi, Italia.

Lectura 2: *Dimensiunea eclesiologică a vieții spirituale: Aceia în a căror inimă luminează lumina lui Hristos sunt chemați să trăiască în comuniune, după chipul Treimii*", Episcopul Ilarion Alfeev, Patriarhia Moscovei.

Lectura 3: *Spiritualitatea creștină ca și viață a lumii: Lumina lui Hristos ce ne conduce spre repentance, metanoia și speranță*, Rev. Dr. Stephanie Dietrich, Suedia, luterană.

Forumul MĂRTURIA s-a desfășurat în biserica evanghelică din Sibiu sub motto-ul: *Pe drumul spre mărturia comună a lui Hristos, Lumina cea una a lumii*, și a fost moderat de Darrell Jackson, P. Christophe Blin și Dr. Dimitra Koukoura. Moderatorii au conceput acest forum într-o introducere și două lecturi urmate de discuții pe grupe. Introducerea cu titlul *Pe drumul spre mărturia comună a lui Hristos, Lumina cea una a lumii – perspectivă teologică*, susținut de Prof. Dr. Barbara Hallensleben, decan al Institutului de Studii Ecumenice din Fribourg, Elveția, urmată de două lecturi: Rev. Dr. Martin Atkins, conducătorul Cliff College, Calver, Marea Britanie și președintele Conferinței metodiste, *Pe drumul unei mărturii comune a lui Hristos într-o Europă secularizată: o mărturie personală*; Jorgo Papadhopuli, Director al organizației „Nădejdea dragostei”, Tirana, Albania, *Pe drumul unei mărturii comune a lui Hristos în Europa post-comunistă: o mărturie personală*.

Seara, delegații au putut participa la următoarele hearings: *Contribuție privind dreptatea, libertatea și protejarea creației, Ce fel de constituție europeană ne dorim?, Biserica Greco-Catolică și Biserica Ortodoxă Română – Biserici surori?, Generația viitoare – tineretul în Europa, Contribuția monahismului românesc ca mărturie pentru Lumina lui Hristos în Europa, Sibiu/Hermannstadt/Nagyszeben – oraș al migrației, Concepția protestantă despre unitatea Bisericii, Lumina lui Hristos și lumea. Informații stereotipe în Biserică și societate*.

Ziua de 6 septembrie a debutat cu o rugăciune ecumenică condusă de Cardinalul Jean-Pierre Richard, președintele Conferinței Episcopilor din Franța și vicepreședinte al CCEE, urmată de o meditație biblică pe marginea textului din Lc 9, 28-36 rostită de Exclența Sa Cardinalul Dionigi Tettamanzi, Arhiepiscop de Milano. Programul a mai inclus apoi două scurte scrisori rostite cu scopul de a anima Adunarea, de Timi Dorgu, Biserica Angliei și Ekaterina Pashtukova, din Belarus.

A urmat plenara zilei, moderată de Dr. Mary Tanner, Biserica Angliei și Dr. Agata Skowron-Nalborczyk, Conferința Episcopilor Catolici din Polonia. Plenara acestei zile a fost concepută în două secțiuni. În prima secțiune, cu titlul: *Europa și procesul unificării*, au fost rostite două scurte prezentări, realizate de Călin Popescu Tăriceanu, prim-ministrul României. Domnia Sa nu a fost prezent la Sibiu, textul trimis fiind citit de către domnul Adrian Iorgulescu, Ministrul Culturii

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

și Cultelor (vezi documentul III. 1.), René van der Linden, Președintele Adunării parlamentare a Consiliului Europei. (vezi documentul III. 2.). Cuvântarea cheie a acestei secțiuni a aparținut Domnului José Manuel Barroso, Președintele Comisiei Europene (vezi documentul III. 3.).

A doua secțiune cu titlul: *Lumina lui Hristos și Europa* a debutat cu două cuvinte introductive, rostite de Richard Chartres, episcopul Londrei și Prea Fericitul Anastasios al Tiranei și a toată Albania, vicepreședinte CBE (III. 4.). După un moment artistic și discuții în plen, a urmat o masă rotundă care a inclus trei intervenții, câte una pentru fiecare forum din cadrul acestei secțiuni: pentru Europa, a luat cuvântul Domnul comisar Leonard Orban, membru al Comisiei Europene, pentru Religii, Katrin Amell, Conferința Episcopilor Catolici din Țările de nord (vezi documentul III. 5.), pentru Migrație, Joan Roddy, Conferința Episcopilor Catolici din Irlanda.

Au urmat trei scurte cuvântări rostite de Rev. Thomas Wipf (Elveția), Președintele Comunității Bisericii Protestante din Europa, de un reprezentant al cultului mozaic și de conducătorul cultului musulman din România, muftiul Murat Yusuf.

Înainte de masa de prânz, grupul de lucru pentru redactarea mesajului final a prezentat un prim proiect al acestuia.

La amiază au fost organizate următoarele hearings: Creație și globalizare, dizabilitatea ca și preocupare ecumenică – Atitudini către accesibilitate, De la securitatea largă la adevărata securitate.

După masă au urmat discuțiile în forumurile aparținătoare subtemei *Lumina lui Hristos și Europa*, cu forumurile: *Europa, Religiiile și Migrația*.

Forumul EUROPA a avut loc în pavilionul multifuncțional și a fost moderat de către Rev. Dr. Peter Pavlovic de la Comisia CBE pentru Biserică și Societate și Noël Treanor, Secretar General al Comisiei Conferințelor episcopilor din Comunitatea Europeană (COMECE). S-a debutat cu o introducere sub motto-ul: *Integrarea europeană din perspectiva Bisericilor*, cuprinzând două luări de cuvânt: Noël Treanor, Secretar General al COMECE și Rüdiger Noll, Secretar general și director al Comisiei CBE pentru Biserică și Societate. Au urmat două prezentări: 1. *Rolul Bisericilor în dezvoltarea culturii și cooperării între popoare și națiuni în Europa*, prezentat de Comisarul Jan Figel, Comisia europeană pentru educație și cultură; 2. *Integrarea europeană: perspectivele unui dialog sporit între politică și religii*, prezentat de Jean-Arnold de Clermont, președintele CBE. Au urmat discuții pe tema *Provocările extinderii europene pentru Biserici*. Concluziile acestor discuții, precum și ale Forumului au fost în final prezentate de către Antje Heider-Rottwilm, co-moderator al comisiei CBE pentru Biserică și societate și episcop Adrianus van Luyn, Președinte al COMECE.

Forumul RELIGIILE a avut loc în Casa Sindicatelor și a fost moderat de către Dr. Martin Alfölderbach, Germania, și Bénédicte du Chaffaut, Centrul teologic Meylan, Franța. Acest forum a fost conceput cu o serie de prezentări-cadru care încercau să răspundă la întrebările: *Cum pot contribui religiile la viitorul și viziunea asupra Europei ca și continent bazat pe respect reciproc, reconciliere și cooperare justă și în pace?* și: *Cum pot credincioșii să-și practice credința lor într-o Europă*

parțial secularizată, susținându-și convingerile lor religioase, dar încă promovând dialogul practic? Au luat cuvântul: Mitropolitul Emanuel al Franței, Dilwar Hussein, Marea Britanie, Rabinul Rusiei, Zinovy Kogan, Iusuf Murat, marele muf-tiu al României, Anne Sender, Norvegia, și Andrew Wingate, Marea Britanie. Au urmat discuții.

Forumul MIGRAȚIA s-a desfășurat în catedrala evanghelică, fiind moderat de către Pr. Heikki Huttunen, Secretar general al Consiliului ecumenic din Finlanda, Biserica Ortodoxă a Finlandei și Guy Harpingny, Episcop de Tournet, Belgia. Moto-ul acestui forum a fost: *Migrația și Bisericile – schimbare și provocare pentru unitate și înnoire în Europa*. Forumul a debutat cu un program artistic oferit de un grup de tobe din partea Comisiei ecumenice pentru refugiați și migranți și o prezentare a organizației Arca a refugiaților care trăiesc în România. Partea I, cu titlul: *Migrație globală – migrația în Europa*, a cuprins o introducere în chestiunea migrației de Dr. Jeff Crisp și o introducere a mărturiei Bisericii în politica europeană față de migrație de Dr. Antonios Papantoniou, Centrul de reintegrare pentru muncitorii migranți, al Sfântului Sinod al Bisericii Greciei. După ce vorbitorii au răspuns întrebărilor, a urmat partea a doua, cu titlul *Schimbare și diversitate – impactul migrației în Biserică și societate*. Au luat cuvântul: Dr. George Joseph, Suedia, *Experiența creșterii prezenței romano-catolice în țările nordului Europei*, un reprezentant al Bisericii protestante din Italia a vorbit despre *Experiența creșterii prezenței protestante în țările sudului Europei*, Episcop Joe Alfred, Biserica lui Dumnezeu și a profeției, *Experiența Bisericii cu majoritate de culoare din Marea Britanie*; Mitropolitul Iosif al Mitropoliei Române Ortodoxe a Europei de Vest și Mediteraniene, *Experiența creșterii prezenței ortodoxe în vestul Europei*. Forumul a fost încheiat cu o rundă de discuții și prezentarea concluziilor.

Seara au fost organizate următoarele hearings: *Tineretul ecumenic – întâlnire a tinerilor delegați la AEE3*, *Cooperare inter-religioasă în Europa – experiențe ale buneia practici*, *Healing of memories*, între Bisericele din Europa, *Proiect de cercetare despre unirea cu Roma din Transilvania*. O contribuție la reconcilierea dintre Bisericele din România, Proiectul reconcilierii în România, Creat după chipul lui Dumnezeu, vândut ca și sclav, Mediul, schimbare climatică și securitate comună: misiunea creștinilor, Economie și solidaritate – ce urmează după ce se termină neoliberalismul?

În ziua de 7 septembrie s-a debutat cu o rugăciune ecumenică condusă de Andres Wejryd, Arhiepiscop de Upsala, Biserica Suediei. Meditația biblică pe marginea textului de la Ef 5, 8-14 a fost rostită de Rosemarie Wenner, Episcop al Bisericii Evanghelice – Metodiste din Germania (vezi documentul IV. 1.). Au urmat două scrisori de animare: Mesrop Parsamyan, Biserica Apostolică Armeană, și Hilary Wilson, Comunitatea Arche, Marea Britanie (vezi documentul IV. 2.).

Plenara zilei a fost moderată de către Dr. Margot Käsmann, Episcop de Hannover și Ines Kezic, din partea Conferinței internaționale „Sfântul Chiril și

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

Metodie” a episcopilor catolici. Au adresat cuvinte de salut Lucian Mureșan, Arhiepiscopul Major al Bisericii Greco-Catolice din România (vezi documentul IV. 3.), Jet den Hollander, reprezentant al Alianței Mondiale Reformate, și episcop Géza Pap, episcop al Bisericii Evanghelice din România.

Subtema Adunării programată pentru această zi, *Lumina lui Hristos și lumea*, a debutat printr-o prezentare video cu titlul *Dreptate și pace în Sierra Leone*. Cuvântarea-cheie a fost rostită de către Prof. Andrea Ricardi, Comunitatea St. Egidio, Italia (vezi documentul IV. 4.). A urmat o masă rotundă la care au luat cuvântul câte un vorbitor pentru fiecare forum ce urma a fi organizat după amiază: pentru Creație, Elias Crisostomo Abramides, Patriarhia Ecumenică, Argentina; pentru Dreptate, Ingrid Naess Holm, Norvegia și pentru Pace, Guirgis Ibrahim Saleh, Secretar General al Conferinței Bisericilor din Orientul Mijlociu, Biserica Ortodoxă Coptă, Liban. A urmat apoi un cuvânt de salut din partea Secretarului General al Alianței Mondiale Reformate, Dr. Ismael Noko. După un moment artistic și o serie de discuții, a avut loc cea de-a doua prezentare a proiectului mesajului final.

În pauza de amiază s-au organizat următoarele hearings: Creația, Pelerinajul speranței: pregătind AEE3 cu tinerii în Portugalia, Drepturile omului și libertatea religioasă, Global Christian Forum în Europa.

După amiază, forumul CREAȚIA care a avut loc în catedrala evanghelică a fost moderat de către Prof. Dr. Markus Vogt (din partea CCEE) și Rev. Dr. Peter Pavlovic (din partea CBE) și a debutat cu un film introductiv cu titlul *Avertizare pentru o schimbare a modului de viață*. Au urmat două prezentări sub motto-ul: *Grija față de creație ca parte a modului de viață creștin* realizate de Elaine Storkey, Institutul pentru creștinismul contemporan, Statele Unite ale Americii și Mitropolitul Hristofor, primatul Bisericii Ortodoxe din Cehia și Slovacia. Au urmat apoi lucrările în grupuri de lucru, desfășurate în Colegiul Brukenthal.

Forumul DREPTATEA s-a desfășurat în Casa Sindicatelor și a fost conceput în două părți, moderate separat de câte un facilitator. Prima parte, moderată de către Marco Gniavi, Biserica Romano-Catolică din Italia, a debutat cu două lecturi: Antje Heider-Rottwilm, Biserica Evanghelică Germania, *O viziune creștină asupra grupurilor vulnerabile, săracilor și marginalizaților din Europa, în contextul globalizării* și Gpakile Félérou, Guinea, *Europa și Africa, un destin comun?* După o serie de discuții și o pauză, a urmat partea a doua, moderată de către Antje Heider-Rottwilm, Biserica Evanghelică, Germania. A cuprins două luări de cuvânt, un *Impuls despre romei*, de Gruie Bumbu, Președintele Agenției pentru romei, România și *Noi forme de sărăcie și răspunsul creștin la acestea* de Pr. Igor Vyzhanov, Departamentul de relații externe al Patriarhiei Moscovei. A urmat o nouă serie de discuții, iar în final au fost prezentate concluziile Forumului de către Marco Gniavi, unul dintre facilitatori.

Forumul PACEA a fost organizat în pavilionul multifuncțional și a fost moderat de către Matthew Ross, Belgia, și Dr. Jörg Lürer, Germania. Forumul a fost conceput în două secțiuni, între care au fost prezentate două programe de reconciliere

din Europa. Prima secțiune a fost dedicată procesului de reconciliere din Irlanda de Nord, urmat de o prezentare video, apoi prezentarea procesului *Healing of Memories*, de către Geraldine Smyth și Dieter Brandes. Prezentarea Decadei pentru depășirea violenței, cu accent pe Europa a fost realizată de către Dr. Geiko Müller-Fahrenholz, coordonatorul acestui program al Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Secțiunea a doua a fost dedicată prezentării procesului de reconciliere în Bosnia-Herțegovina. Au urmat discuții, prezentarea concluziilor și referatul final.

În seara zilei de 7 septembrie toți delegații au fost invitați să participe la Vecernia cu Litie săvârșită în catedrala mitropolitană din Sibiu. La finalul Litiei, toți delegații au primit câte o bucată de pâine binecuvântată. Înalț Prea Sfinția Sa Daniel, pe atunci Arhiepiscop al Iașilor, Mitropolit al Moldovei și Bucovinei și locțiitor de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române a rostit un cuvânt de învățătură în limba română, iar traducerea în engleză, franceză și germană a fost distribuită în scris delegaților (vezi documentul IV. 5.).

După vecernie au fost organizate următoarele hearings: Reconciliind popoare și culturi, Întărind pacea și dialogul reconciliator în sudul Caucazului, Educația religioasă etc.

În ziua de 8 septembrie, cele trei mari tradiții creștine au săvârșit servicii religioase speciale pentru sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului. Delegații ortodocși au săvârșit Sfânta Liturghie în pavilionul multifuncțional din Piața Unirii, între orele 8-10. La Sfânta Liturghie au luat parte credincioși, preoți, profesori, membri ai diferitelor delegații ortodoxe prezente la AEE3, ca și credincioși de la parohiile din Sibiu și nu numai. Protos în slujirea Sfintei Liturghii a fost Prea Fericitul Părinte dr. Anastasios Yanoulatos, Arhiepiscopul Tiranei și al întregii Albanii, alături de care au mai slujit Înalț Prea Sfințitul Părinte Ghenadios, Mitropolit de Sassima, Înalț Prea Sfințitul Părinte Ignatios, Mitropolit de Dimitriada și Almirou, ierarhul gazdă, Înalț Prea Sfințitul Părinte dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului, înconjurați de alți ierarhi, preoți și diaconi. Predica a fost ținută de către Prea Fericitul Părinte Leo, Arhiepiscop al Kareliei și al întregii Finlande. O mare parte a ierarhilor prezenți la AEE3, care nu au slujit, au asistat la Sfânta Liturghie, împreună cu aceștia asistând și Înalț Prea Sfințitul Părinte dr. Daniel Ciobotea, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Locum tenens de Patriarh al României. Participanții catolici au săvârșit serviciul religios specific în Sala Transilvania din Sibiu, iar participanții evanghelici au săvârșit o slujbă specială în catedrala evanghelică.

Începând cu ora 10,30 a debutat plenara zilei moderată de către Dr. Katja Elisabeth Heidemenus, Conferința Episcopilor Catolici, Germania și Diac. Emilianos Bogiannou, Patriarhia Ecumenică. Cuvântul de salut în această zi a fost adresat de către Dr. Deszö Zoltán Adorjáni, Biserica Evanghelică-Luterană din România.

Au urmat prezentările raporturilor forumurilor:

– Lumina lui Hristos și Biserica: Unitatea, Spiritualitatea, Mărturia;

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

- Lumina lui Hristos și Europa: Europa, Religiile și Migrația;
- Lumina lui Hristos și lumea: Creația, Pacea și Dreptatea.

După un moment artistic, oferit de către corul ecumenic al AEE3 a urmat prezentarea celui de-al doilea proiect al mesajului final sub moderarea Episcopului Vincenzo Paglia, episcop de Terni-Narni-Amelia, Biserica Romano-Catolică, Italia și Înalț Prea Sfinția Sa Ghenadios de Sassima, Patriarhia Ecumenică, ambii comoderatori ai Comitetului de Planificare a AEE3.

În această ultimă zi de lucrări efective a AEE3 s-au organizat următoarele hearings: Edinburg 2010, Forumul ecumenic despre femeile creștine europene.

În după-amiaza zilei a debutat cea de-a patra plenară a AEE3 condusă de aceiași moderatori ca și în plenara de dimineață. Au fost prezentate o serie de evaluări a AEE3 din perspectiva unor delegați: Annie Marcelo, reprezentant al Bisericii migranților din Italia; Almut Bretschneider-Feltzmann, protestantă, Germania; Arhimandrit Gabriel Papanicolaou, ortodox, Grecia; Mary Judkings, anglicană, Marea Britanie, Dr. Stefan Vesper, romano-catolic, Irlanda, Oana Tuduce, greco-catolică, România și Barry James Hickey, romano-catolic, Australia. Concluziile au fost prezentate de către Vincenzo Paglia, episcop de Terni-Narni-Amelia, Biserica Romano-Catolică, Italia și Jean-Arnold de Clermont, Președintele CBE.

După o rugăciune comună și masa de seară, delegații au luat parte, între orele 20-22, la Celebrarea luminii, un spectacol artistic-religios oferit de către organizatorii locali delegaților AEE3 și transmis pe TVR2. Celebrarea luminii a cuprins rugăciuni, cântări, mărturii aduse de diferiți participanți, precum și o procesiune cu lumânări și steagurile tuturor națiunilor europene purtate de copii în costume populare. Partea artistică a fost realizată de artiști de renume, precum Francesco Angelo și Barbara Lins, Liliana Iorgulescu și Grigore Leșe, trioul Mireille Marie, Școala de balet Căsi-Ștefănescu, Johann van der Knowe, corala A. Capella etc.

A doua zi, duminică, 9 septembrie, delegații au participat la Liturghiile sau mesele confesionale, fiecare în Biserica lui, după care a avut loc închiderea festivă a AEE3 în Piața Mare a Sibiului, sub conducerea președinților CCEE și CBE, Jean-Arnold de Clermont. În mijlocul mulțimii formate din delegați și credincioși, au depus mărturie despre AEE3 Vassiliki Goussi, Biserica Ortodoxă, Grecia; Klaus Johannis, Primarul Sibiului, Silvia Toma, România și Dr. Attilan Puskas, Ungaria. Apoi toți delegații AEE3 au plecat spre țările lor de origine, purtând în ei, sperăm noi, organizatorii, Lumina lui Hristos.

Lect. Dr. Daniel BUDA
Dr. Ștefan TOMA

DOCUMENTE LEGATE DE CEA DE-A TREIA ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

1. Cuvântări rostite în seara de 4 septembrie 2007 în Piața Mare a Sibiului cu ocazia deschiderii festive a AEE3

**Margarethe Isberg, Vicepreședinte adjunct al CBE,
Biserica Suediei**

**Sanctitatea Voastră,
Eminențele și Excelențele Voastre,
Prieteni din întreaga Europă,**

În numele Conferinței Bisericilor Europene vă urez bun venit la cea de-a Treia Adunare Ecumenică Europeană, AEE3. Ne întâlnim la Sibiu, într-un context majoritar ortodox. Sibiuul va fi în aceste zile, nu numai Capitală Culturală Europeană, ci, sperăm, și orașul ecumenic al Europei.

Ni s-a dat o temă: *Lumina lui Hristos luminează tuturor. Speranță pentru unitate și înnoire în Europa*. Unde și cum este văzută lumina lui Hristos astăzi în Europa? O vedem și în celelalte tradiții, sau numai în propria noastră Biserică? Vedem lumina lui Hristos atunci când contribuim la binele comun, la dreptate și drepturile omului? Aceste zile ar putea să ne dea niște răspunsuri.

Este ceva normal ca noi toți să ne dorim speranță pentru înnoire la multe nivele: ca ființe umane, ca cetățeni, ca și credincioși sau ca și membrii ai Bisericilor. Ce fel de speranță poate să ne țină pe noi uniți ca și popor al viitoarei Europe? Căutăm unitatea, însă de ce este parcursul ecumenic atât de lung și de misterios?

Sfântul Pavel scrie (la II Co 4, 7) despre Dumnezeu care ne-a dat lumina spre a vedea slava Lui în fața Domnului Iisus Hristos: « *Și avem comoara aceasta în vase de lut, ca să se învedereze că puterea covârșitoare este a lui Dumnezeu și nu de la*

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

noi». Desigur, aceasta este cu adevărat, puterea luminii, speranței și unității – toate acestea depind de Dumnezeu – însă Dumnezeu are nevoie de noi pentru realizarea acesteia.

Pe parcursul acestor zile, noi toți împărțim o mare responsabilitate: am fost aleși să reprezentăm Bisericele noastre și să ne aducem aici contribuția, în numele lor. A fost, desigur, o lungă și grea muncă de pregătire și planificare a acestei Adunări, dar să nu uităm că noi toți suntem responsabili pentru rezultatul Adunării.

Vă invităm să fiți interesați și curioși, doritori de a învăța și de a împărtăși și vă veți întoarce acasă înnoțiți, iar Biserica și mișcarea ecumenică va avea de câștigat din aceasta.

Acum vă rog să vă întoarceți spre vecinul vostru și să-i doriți – lui sau ei – bun-venit la Adunare. Acesta ar putea fi începutul unei promițătoare reînnoiri ecumenice în întreaga Europă. Dumnezeu să vă binecuvinteze!

Traducere din limba engleză

Lect. Dr. Daniel BUDA

Eminența Sa Cardinalul Josip Bozanić, Vicepreședinte al CCEE

Sunt foarte bucuros să fiu aici cu voi în această minunată Piață a Sibiului și să vă salut în numele Consiliului Conferințelor Episcopale Europene.

Dragi prieteni din Sibiu și din România, am venit aici spre a ne împărtăși din viața voastră. Cunoaștem tragediile prin care ați trecut, chiar și în vremurile mai recente, precum și dificultățile care există în țara dumneavoastră datorită diversității istorice, a culturilor, limbilor și confesiunilor creștine, dar știm de asemenea că țara dumneavoastră are faima de a fi punte de legătură între lumea latină și cea orientală. Auzim adesea în diferite orașe din Europa că România ar putea deveni o mărturie a modului în care creștinii pot să se ierte unii pe alții, cum se pot împăca și iubi unii pe ceilalți. Vă mulțumim în special pentru mărturia și credința voastră în Evanghelia lui Hristos.

Dragi prieteni din toate țările Europei, noi suntem aici în primul rând și întâi de toate spre a-L întâlni și celebra pe Hristos, *Lumina care luminează tuturor și speranța pentru unitate și înnoire în Europa*. Aceasta este tema pe care am ales-o pentru Adunarea noastră ecumenică. În aceste zile avem marea posibilitate de a aborda împreună marile provocări ale Europei și lumii cu ajutorul luminii care ne vine din Evanghelie. Dacă în aceste zile întâlnim pe Hristos și trăim nădejdea pe care El a adus-o în lume, atunci avem ceva de dat mai departe, atunci când ne vom întoarce în

țările noastre, duminica viitoare: anume, vom fi capabili să le spunem oamenilor că s-a întâmplat ceva nou aici, la Sibiu. Harul lui Dumnezeu ne va face pe noi purtători ai acestei noi lumini în țările noastre, adesea acoperită de plictiseală, inclusiv în ceea ce privește ecumenismul. Așa cum spunea un înțelept: *este mai bine să aprinzi o lumânare decât să te plângi de întuneric*. Este mai bine să primești mărturie de speranță decât să cazi în dispute sau pretenții care nu duc nicăieri.

Știm că noi nu suntem aici întâmplător, ci ca răspuns la o chemare venită de sus. În aceste zile ne dorim să devenim o solidă rețea ecumenică europeană care poate să ne susțină în acest moment al istoriei și după Adunarea de la Sibiu. Fiecare dintre noi este chemat să fie o legătură traică în această structură. Este foarte încurajator pentru noi să știm că în fiecare țară a Europei există un cerc de rugăciune care ne însoțește pe drumul nostru și că mulți alții se roagă în ceruri pentru Adunarea noastră.

Fie ca Duhul lui Hristos Cel înviat să fie cu noi în aceste zile!

Traducere din limba engleză

Lect. Dr. Daniel BUDA

**Înalt Prea Sfinția Sa Prof. Dr. Laurențiu Streza
Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului**

**„Lumina lui Hristos” pentru Europa
din Sibiul transilvan**

Cu ajutorul și bună voirea lui Dumnezeu, pelerinajul comun al Bisericilor Europei pe calea unității și mărturiei dată Evangheliei lui Hristos a ajuns, iată, la cel de-al treilea popas major: Sibiu, 2007. Acest itinerar al Bisericilor europene a secondat, deloc întâmplător, procesul lent și anevoios al unificării și integrării economice și politice a bătrânului continent în ultimele decenii ale frământatului secol XX.

Însângărată de conflagrațiile a două războaie civile devenite mondiale, născute de două barbare ideologii și sisteme totalitare – nazist și comunist –, Europa ultimului secol a fost sfâșiată în a doua ei jumătate de „cortina de fier” dintre cele două blocuri militare și sisteme politice și economice rivale – occidental și sovietic – care păreau să o fi împărțit pentru multe secole. Încă din acele decenii de diviziune și ostilitate, Bisericile Europei au aruncat punți de unitate spirituală între cele două jumătăți brutal separate ale continentului, întreținând speranța, care atunci părea utopică, a realizării unei Europe unite, casă comună a tuturor popoarelor și culturilor

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

lumii vechi. Anul de grație 1989 prin prăbușire pașnică – cu excepția sângeroasei revoluții din decembrie din România – a făcut să cadă, fără îndoială cu ajutor de Sus, cortina de fier și a deschis un nou orizont pentru viața celor peste 300 de milioane de locuitori ai Europei. Bisericele Europei au pregătit în felul lor acest eveniment istoric aproape miraculos și providențial.

Cu doar câteva luni înainte, în mai 1989, Prima Adunare Ecumenică a Bisericilor Europei din Basel-ul umanismului și al Reformei protestante chema creștinii europeni să extindă în viața politică, economică și morală a societăților lor consecințele care trebuie deduse din Pacea și Dreptatea lui Hristos. Iar anul 1989 a adus într-adevăr pace Europei întregi și a făcut o dreptate istorică popoarelor de dincoace de cortina de fier comunistă.

Eliberate de sub severa opresiune a unui sistem totalitar dușman al libertății, spiritului și credinței, popoarele din Estul Europei au reintrat după 1989 în făgașul firesc al dezvoltării lor istorice, întreruptă de lunga paranteză totalitară, viața întregului continent fiind dominată de procesul complex și solicitant – dătător de speranțe, dar și de neliniști – al extinderii Uniunii Europene prin integrarea progresivă a statelor central și sud-est-europene. Bisericele Europei au înțeles și de această dată să acompanieze și faciliteze cu resursele lor spirituale specifice această evoluție istorică.

Și astfel, din Graz-ul catolic, cea de-a Doua Adunare Ecumenică a Bisericilor Europei, din iunie 1997, propunea creștinilor europeni să mediteze asupra dimensiunilor darului divin al împăcării omului cu Dumnezeu în Hristos și să asimileze practic lecțiile morale și sociale ale acestei reconcilierii ca izvor de viață nouă pentru bătrânul nostru continent. Nici o casă comună, cum este și Europa, nu poate rezista fără o gospodărire atentă și echilibrată a resurselor între toți membrii ei, nici fără un consens între aceștia, „pentru că orice casă care se dezbină în sine nu va dăinui” (*Mt* 15, 25). Reconcilierea este condiție indispensabilă pentru toți cei ce locuiesc într-o casă comună. Dar reconcilierea veritabilă are multiple dimensiuni: omul trebuie să se împace în același timp cu cerul și pământul sau, mai exact, cu Dumnezeu, cu semenii și cu mediul înconjurător.

Așa cum spunea acum o jumătate de veac gânditorul creștin al Europei unite care a fost elvețianul Denis de Rougemont, Europa Casă trebuie să facă obiectul unei discipline totale a casei și locuirii într-o casă, a unei „ecologii” integrale care să îmbrățișeze în același timp economia ca gestiune adecvată a resurselor, ecologia în sens ambiental strict, dar și ecumenismul spiritual ca reconciliere și convergență a culturilor și confesiunilor creștine.

Principiile unei astfel de ecologii spirituale a reconcilierii și convergenței tradițiilor creștine ale Europei au fost formulate în Charta Ecumenică care din 2001 stabilește regulile pelerinajului comun al Bisericilor Europei pe calea unității și mărturiei date Evangheliei lui Hristos. Prea mult timp creștinii au scindat Europa prin schisme, diviziunile și conflictele confesionale care au marcat istoria celui de-al doilea mileniu creștin. Acum, la începutul celui de-al treilea mileniu de istorie creștină, a

sosit momentul ca, reflectând la lecțiile mileniului întâi, cel al catolicității salvardate, și la cele ale mileniului al doilea, cel al dezbinării confesionale, să învățăm să transformăm diferențele din pretexte pentru exclusivitate în îmbogățire reciprocă, în complementaritatea reconciliată a tradiției creștine integrale.

Prima din acest nou mileniu creștin, această a Treia Adunare Ecumenică a Bisericilor Europei înmănunchează prin însuși locul, momentul și tema ei generală un spectru de semnificații mai puțin evidente poate la prima vedere și pe care voi încerca să le enunț și explicitez pe scurt în cele ce urmează.

Pentru prima dată Adunarea Ecumenică Europeană are loc într-o țară ortodoxă,

– nu însă în orice țară ortodoxă, ci în România, singura Ortodoxie latină;

– nu însă oriunde în România, ci în Transilvania, și nu oriunde în Transilvania, ci în Sibiu;

– iar tema teologică inspiratoare nu este oricare, ci aceea liturgică și duhovnicească a Luminii lui Hristos care luminează tuturor.

Suntem aici și acum, spre sfârșitul anului 2007, într-un moment festiv, de bucurie și de satisfacție pentru România, care, devenind pe 1 ianuarie membră cu drepturi depline a Uniunii Europene, își regăsește după o jumătate de secol de suferințe și umilințe matca firească a evoluției sale istorice alături de celelalte state și popoare ale Europei. Parcă anume pentru a spori semnificația acestui moment de grație, urbea seculară a Sibiului împărtășește, împreună cu Luxemburgul, onoarea de a fi capitală culturală a Europei.

Fact care reprezintă iarăși o premieră pentru România și, aș putea spune, pe drept cuvânt. Fiindcă vechea așezare saxonă întemeiată de Hermann în a doua jumătate a secolului XX, pe o colină din vecinătatea unui vechi castru roman, și atestată ca oraș german din 1366 (între 1690–1790 a fost chiar capitala Transilvaniei), deține o serie întreagă de priorități în spațiul românesc și chiar sud-est-european: aici au fost atestate primul spital de pe teritoriul României (1292), prima școală publică (1380), prima fabrică de hârtie (1534), prima librărie (1557) și primul muzeu de artă (1817) în minunata clădire a palatului guvernatorului sas Samuel von Brukenthal (ridicat în 1779). Aici au apărut primele cărți în limba română (în 1544 și 1551–1553), aici inginerul militar Konrad Haas a realizat primul experiment cu rachetă în trei trepte (1551) și tot aici a avut loc prima utilizare publică a electricității din România (1896), în 1904 Sibiul fiind al doilea oraș din Europa cu tramvai electric.

Lista poate continua și în plan religios: Sibiul catolic a dat o personalitate de mare anvergură umanistă, creștină și politică, de talia românului Nicolaus Olahus (1493–1568), corespondent al lui Erasmus, ajuns arhiepiscop cancelar și primat al Bisericii Romano-Catolice din Ungaria.

Sibiul evanghelic, trecut în 1543 la Reforma luterană, a dat o serie de importante personalități religioase, cum a fost în secolul XIX episcopul Friedrich Teutsch (1852–1933).

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

Iar Sibiul ortodox a fost ilustrat de personalitatea multilaterală în același timp bisericească, națională și europeană, a înaintașului nostru de vrednică pomenire, mitropolitul Andrei Șaguna (1808–1873), întemeietor nu doar al mitropoliei ortodoxe, dar și al asociației culturale a românilor transilvăneni – ASTRA (1861) – și al celui mai vechi ziar românesc cu apariție neîntreruptă – „Telegraful Român” (1853).

După ce în 1787 la marginea orașului a fost construită prima biserică ortodoxă, în 1906 românii ortodocși au reușit să clădească monumentală catedrală, de la a cărei sfințire am aniversat anul trecut împlinirea unui secol. Deși oraș german, Sibiul a devenit începând cu secolul XIX un centru ortodox și românesc de prim rang, dând astfel orașului aspectul de mozaic național și confesional, tipic transilvan care-l caracterizează: oraș german, dar și maghiar și românesc, centru religios protestant, dar și romano-catolic (în urma Contrareformei) și, începând din secolul XIX, ortodox.

Între celelalte tradiții și confesiuni creștine se poate spune, fără să greșim, că Ortodoxia răsăriteană este prin excelență Biserica luminii. Lumina deține în Ortodoxie locul pe care-l ocupă în tradițiile creștine occidentale autoritatea papală sau cea a cuvântului biblic. Faptul apare evident în istorie în secolele XIV–XVI când, în timp ce în Occidentul reformelor Biserica Romano-Catolică accentua primatul episcopului Romei, iar Bisericile protestante, primatul Cuvântului lui Dumnezeu, Biserica Ortodoxă apărând rugăciunea mistică isihastă și dogmatizând învățătura despre energiile necreate a Sfântului Grigorie Palama, proclama odată cu tradiția ei primatul Luminii necreate. Făcând aceasta, Ortodoxia reafirma experiența ei fundamentală, accesibilă tuturor credincioșilor în Liturghie, în icoane, în experiența duhovnicească.

Totul e scaldat în lumină în Ortodoxie, care e o celebrare și o experiență transfiguratoare a Luminii lui Dumnezeu care iradiază din Iisus Hristos, „*Lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat*”, cum Îl mărturisește Crezul de la Niceea (325). În fiecare seară, creștinii ortodocși se adună cântând laudă „*Luminii line*” a lui Hristos Cel în Treime. În fiecare dimineață aduc doxologie strigând: „*Mărire Ție, Celui ce ne-ai arătat nouă lumină!*” La sfârșitul fiecărei dumnezeiești Liturghii, după împărtășire, credincioșii ortodocși cântă Sfintei Treimi: „*Am văzut lumina cea adevărată...*”. „*Veniți de luați lumină!*” e chemarea cu care arhiereul sau preotul deschide minunata celebrare a Învierii, aflată în inima vieții ei liturgice. „*Lumina lui Hristos luminează tuturor!*” e astfel nu doar o exclamație liturgică din cursul Liturghiei Darurilor mai înainte sfințite, ci o proclamare plină de bucurie și nădejde a certitudinii pe care o au credincioșii ortodocși că în Biserică prin cult, prin icoane, virtuți și rugăciune se împărtășesc de Lumina nefinșată a lui Dumnezeu descoperită lumii în Iisus Hristos Cel Răstignit și Înviat.

Locul special pe care îl ocupă în viața ortodoxă și mai ales în monahismul răsăritean isihast Schimbarea la Față ca sărbătoare a Luminii necreate, ca Înviere și Parusie anticipată ilustrează deplin specificul tradiției ortodoxe în sânul lumii creștine. În acest sens nu este poate lipsit de importanță să subliniem că Adunarea noastră se desfășoară într-un moment liturgic cum nu se poate mai elocvent: după ce pe 6

august noi ortodocșii am prăznuit în Schimbarea la Față Lumină necreată și eshatologică iradiind de pe fața lui Hristos, pe 1 septembrie comemorând facerea lumii am evocat lumina zilei întâi a creației, iar pe 15 august și pe 8 septembrie cinștim Adormirea și Nașterea Fecioarei Maria, Maica Luminii. Cu adevărat Ortodoxia e Biserica Luminii, iar ortodocșii și-au înțeles dintotdeauna vocația și misiunea creștină ca martori ai Luminii liturgice și duhovnicești a lui Hristos în noaptea și negurile unei istorii cel mai adeseori potrivnice, în persecuții, marginalizări și dificultăți. *Iar Lumina luminează în întuneric, iar întunericul nu a reușit să o stingă.*

Un exemplu al acestei experiențe istorice îl constituie și Ortodoxia transilvană. La câteva zeci de kilometri spre nord de Sibiu, în inima Transilvaniei, acum două sute de ani și mai bine se descoperea un faimos „donarium” din secolul IV, prin care un creștin latin pe nume Zenovius își atârna votul credinței de un candelabru într-una din basilicile creștine de la nordul Dunării. Zenovius atesta că Lumina lui Hristos trecuse nu doar Dunărea, ci și Carpații.

Creștinism popular, creștinismul românesc este, ca și poporul român de altfel, o enigmă și un miracol istoric, cum s-a spus. Singurul popor latin și ortodox din Europa Orientală, românii sunt și singurul popor european la care nu se cunoaște – ca la popoarele învecinate – data unei convertiri oficiale. Etnogeneza lui a coincis cu creștinarea, marcată deopotrivă de sigiliul celor două Rome, atât al celei vechi, cât și al celei noi, bizantine. Retras în jurul Carpaților inaccesibili, într-o existență pastorală anistorică, poporul român a trăit sute de ani lumina lui Hristos sub forma unui creștinism popular condus mai cu seamă de asceți și monahi. Timp de peste un mileniu, spațiul carpato-danubian a fost traversat de valuri succesive de popoare migratoare într-o lungă noapte și teroare a istoriei, cum s-a spus.

La aceasta s-au adăugat apoi consecințele dramatice ale diviziunii confesionale a Europei de după anul 1000, când granița dintre Romano-Catolicism, Ortodoxie și Imperiile Mongol și, ulterior, Otoman, islamic, s-a fixat pe Carpați. Dacă românii ortodocși de la sud și est de Carpați au putut duce, începând din veacul XIV, o viață politică și bisericească în condiții de autonomie, situația românilor ortodocși din Transilvania încorporată în regatul apostolic maghiar a fost una din cele mai dificile. Strămoșii poporului ortodox român, pe care astăzi am onoarea să-l păstoresc, au dus în urmă cu două secole o existență martirică: deși erau majoritari, au fost deposezați, aserviți, marginalizați, tolerați în propria lor țară.

Peste acestea s-au adăugat o serie de încercări din partea stăpânilor catolici sau protestanți ai provinciei de a-i „misionariza”, fie catolicizându-i (secolul XIV), fie calvinizându-i (secolul XVII), fie „unindu-i” cu Biserica Romei (secolul XVIII). Timp de șaizeci de ani – între 1700–1767 – românii ortodocși n-au mai putut avea episcop. Aceasta deși principatul Transilvaniei – veritabilă „Galilee” a confesiunilor – a avut din secolul XVI una din cele mai ecumenice constituții religioase din Europa: luterani, calvini, unitarieni și catolici își puteau exercita liber credința; doar ortodocșii majoritari erau excluși din acest acord, fiind doar „tolerați”. Și ei au rezistat în primul rând prin liturghie și monahism.

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

Rezistența ortodoxă românească în Transilvania n-a fost însă una doar de opoziție, ci un fenomen particular, prin care românii ortodocși au învățat să treacă dincolo de ostilitate și să recepteze și asimileze aporturi pozitive de la celelalte confesiuni, punându-le în serviciul dezvoltării culturale și sociale a propriilor lor comunități. Astfel, încăpățânându-se să rămână ortodocși, românii transilvăneni au învățat în secolul XVI de la protestanți să-și traducă Biblia și cărțile de cult în limba română; refuzând să se catolicizeze, au învățat în secolul XVIII să aprecieze avantajele culturale și istorice ale latinității; iar în secolul XIX, rămânând fideli Ortodoxiei tradiționale, au construit prin mitropolitul Andrei Șaguna o puternică Biserică sinodală, națională și pedagogică, împletind exigențele tradiției cu imperativele democrației, ale iluminismului și modernității.

În pragul secolului XX, Mitropolia Ortodoxă de la Sibiu era în Transilvania multietnică și pluriconfesională un factor de coeziune națională și comunitară prin care Biserica învățase să reintre în istoria majoră a Europei cu o Ortodoxie urbană, modernă și deschisă dialogului cultural cu lumea contemporană. Alături de alte națiuni din centrul și estul Europei, în 1918, prin prăbușirea imperiilor care i-au divizat, românii și-au văzut realizarea visului lor secular de a trăi într-un stat unitar și independent, care îi reunea pentru prima dată într-o singură Românie unitară și modernă.

Bucuria a fost însă de scurtă durată, întrucât la scurt timp întreaga Europă a căzut pradă ideologiilor totalitare extreme și unei noi conflagrații militare soldată cu divizarea ei în blocuri antagonice, situație care a durat până în decembrie 1989. Rezistența ortodoxă românească la noua „teroare a istoriei” contemporane, la secularizare, ateism, utopie, materialism și totalitarism s-a făcut tot prin întoarcere la Lumina necreată, iar focarul ei teologic a fost acum Sibiu.

La Facultatea de Teologie Ortodoxă, reorganizată de mitropolitul de vrednică pomenire Nicolae Bălan (1920–1955), a funcționat ca profesor între 1929–1946 părintele Dumitru Stăniloae (1903–1993). Originar nu departe de aici, din Vlădenii Brașovului, tânărul teolog transilvănean s-a dovedit a fi nu doar de o remarcabilă precocitate, dar și de un vizionarism spiritual profetic. În 1929, aflat în călătorie de studii prin Europa, și-a procurat de la Biblioteca Națională din Paris fotografiile întregului corpus al operelor Sfântului Grigorie Palama aflate în manuscris. Pe baza lor, a publicat în 1931 la Sibiu prima traducere în limbă modernă a două tratate „despre lumina dumnezeiască”, iar în 1938, tot la Sibiu, a publicat prima veritabilă monografie științifică despre viața și teologia Sfântului Grigorie Palama (cu patru tratate traduse).

Sibiul ortodox devenea astfel prin părintele Dumitru Stăniloae epicentrul renașterii neopatrstice a teologiei ortodoxe contemporane. În 1943, în plin război mondial, părintele Stăniloae publica la Sibiu o monumentală lucrare de hristologie în care Iisus Hristos era prezentat drept unica speranță de veritabilă „restaurare a umanului”. Prin toate acestea el presimțea parcă lunga deumanizare ideologică și totalitară la care avea să fie supusă România prin comunism între 1945 și 1989. Înainte ca regi-

mul să pună stăpânire definitiv pe statul român, în 1948, părintele Dumitru Stăniloae a reușit să publice tot la Sibiu primele patru volume ale *Filocaliei* românești.

Lumina necreată a lui Hristos de la capătul liturghiei interiorizate a rugăciunii lui Iisus a fost, prin Liturghie și *Filocalie*, sursa spirituală care a permis Bisericii Ortodoxe Române reprimare, marginalizate și strict supravegheate de regimul comunist, polițienesc și ateu, să supraviețuiască experimentului de inginerie socială care urmărea crearea unui „om nou” și a unei „epoci de aur” împotriva tradiției și spiritualității poporului român.

Lumina duhovnicească pâlpâitoare a Bisericii s-a dovedit mai tare decât utopia totalitară, Biserica Ortodoxă renăscând după 1990 în noul climat de libertate, însoțind aspirațiile națiunii române de a-și regăsi locul în familia europeană pentru a nu eșua într-o simplă piață de consum și a-și transforma succesul exterior în eșec interior. Nu există corp fără suflet, nici casă fără lumină și „*nimeni nu pune lumina sub obroc, ci în sfeșnic, ca să lumineze tuturor celor din casă*” (Mt 5, 15). Tot astfel, nici Europa nu se poate lipsi de lumina lui Hristos.

Din Sibiu lui Nicolaus Olahus și al lui Samuel von Brukenthal, al lui Andrei Șaguna, dar și al părintelui Dumitru Stăniloae, Bisericele Europei, adunate în acest al treilea popas al itinerarului lor ecumenic, sunt chemate să dea mărturie comună despre Iisus Hristos, Lumina lumii. Învățămintele multiple care pot fi desprinse din povestea creștinismului ortodox al acestui pământ, de la candelabrul cu „ex voto”-ul lui Zenovius de la Biertan și până la lumina *Filocaliei* românești, ar putea fi de folos pentru reflecțiile participanților, peste care chemăm binecuvântarea și harul Părintelui luminilor. Amin.

Exelența Sa Dr. Christoph Klein, Episcop al Bisericii Evanghelice A. B. din România

Înalt Prea Sfințiile și Prea Sfințiile Voastre, Excelențele voastre, preaonorați participanți la cea de-a Treia Adunare Ecumenică, iubiți creștini, frați și surori,

Vă salut pe toți cu ocazia deschiderii celei de-a Treia Adunări Ecumenice Europene în numele Bisericii Evanghelice A. B. din România, care își are sediul episcopal aici în Hermannstadt/Sibiu. Ea este una din cele două Biserici luterane din țară, anume cea de limbă germană, spre deosebire de Biserica luterană maghiară. Biserica noastră a ajuns o Biserică minoritară în urma migrației multora dintre credincioșii noștri, mai ales înainte de 1989. Este cunoscută și ca Biserica așa-numiților „sași transilvăneni”, care au întemeiat acest oraș în sec. XII. În vremea în care erau catolici, în sec. XIV, ei au construit actuala catedrală evanghelică, în care se vor desfășura și unele dintre slujbe și festivitățile noastre. Ne aflăm în Transilvania, la

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

întreținerea dintre creștinismul apusean și răsăritean. Într-o Românie majoritar ortodoxă, Transilvania este marcată de diversitatea populațiilor, limbilor, culturilor, și, nu în ultimul rând, confesiunilor de aici. Între acestea se numără, alături de ortodocși și luterani, care au o reședință episcopală în acest oraș, și comunități ale romano-catolicilor, reformaților, greco-catolicilor și unitarienilor. Conviețuirea seculară a acestor creștini, în ciuda diversității lor religioase și lingvistice, reprezintă o premiză deosebită pentru ecumenism în acest oraș, ecumenism care își are originile în toleranța religioasă garantată prin lege încă din secolul XVI. Aici, existența clădirilor diferitelor Biserici este de multă vreme un lucru obișnuit, ca și rugăciunea către unicul Dumnezeu și Domnul nostru Iisus Hristos în moduri diferite, sau respectul pentru alteritatea religioasă. În timpurile noastre am învățat să descoperim, pe lângă respect și toleranță, și valorile celorlalți, să intrăm în contact, să dialogăm și să îndrăznim să pășim împreună pe drumul care duce spre unitatea noastră văzută.

Credem din aceste motive că aici există premisele pentru întâlniri fructuoase dintre creștinii tuturor Bisericilor din Europa, pentru rugăciune și sărbătorire comună, pentru confruntări cu întrebările Europei și temele care ne vor preocupa aici. Aici, lumina lui Hristos luminează cu adevărat tuturor: aproape că nu există aici oameni care să nu își mărturisească apartenența la religia creștină sau una dintre confesiunile ei. Aici se poate descoperi ceva din bogăția „înțelepților din Răsărit” care să îi îmbogățească pe „înțelepții din Apus”, și invers. Dacă se va ajunge la un schimb bun de bogății teologice în întâlnirile, dialogurile și celebrările noastre, ne vom întoarce acasă cu mai multă speranță pentru înnoire și unitate în Europa.

Noi vă dorim să vă simțiți acasă în orașul nostru, și să folosiți ocaziile care vi se oferă în zilele care urmează. Ne vom ruga pentru lărgirea orizonturilor noastre și pentru a ne putea deschide la ceea ce este nou, fie el și străin sau diferit de noi, și ca astfel să avem o experiență care să ne îmbogățească sau chiar să ne facă mai fericiți. Sperăm ca pe această cale să plece semnale din Hermannstadt/Sibiu pentru o nouă orientare, și că aici, chiar dacă nu se ajunge la rezultate senzaționale, totuși vor fi trasate semnale clare pentru dreptate, pace și ocrotirea creației în Bisericile noastre și în Europa.

Dumnezeul nostru, al tuturor, Cel Unul și Întreit, să binecuvânteze Adunarea noastră în Iisus Hristos și să ne conducă prin Duhul Său Cel Sfânt pe cărările săptămânii acesteia.

Dumnezeul nostru al tuturor să binecuvânteze Adunarea noastră ecumenică cu al Său har și cu a Sa dragoste de oameni, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Amin.

Traducere
Pr. Lect. Dr. Constantin OANCEA

Eminența Sa György Jakubinyi, Arhiepiscop romano-catolic de Alba-Iulia

Eminențele Voastre, Excelențele Voastre, onorați oaspeți ecumenici, dragi su-
rori și frați în Hristos,

Așa cum harul lui Dumnezeu l-a aruncat pe rabinul Saul la pământ, înaintea
porților Damascului, la șase ani după învierea lui Hristos din morți, el a auzit vo-
cea muștrătoare a lui Hristos: „Saule, Saule, de ce Mă prigonești?” (*Fa* 9, 4). Hris-
tos nu spune „de ce persecuți pe ucenicii Mei?”, ci „pe Mine”. El se identifică pe
Sine Însuși cu Biserica. Dacă cineva vreodată persecută creștinii, persecută pe
Hristos Însuși.

Saul devine Pavel, „apostolul neamurilor” (*I Tim* 2, 7). Așa cum el a stat jos în
praf, el a învățat o dată și pentru totdeauna că este doar o Biserică. Cineva nu poate
găsi o altă Biserică (cf. *I Cor* 3, 11). Așadar, chiar de la început el a rezistat ispitei de
a părăsi Biserica iudeo-creștină și să găsească o alta pentru aceia care s-au convertit
de la păgânism la creștinism.

În decursul istoriei, creștinii, din nefericire, au făcut ceea ce Sfântul Pavel s-a
luptat întreaga sa viață să nu se întâmple: ei au sfâșiat cămașa lui Hristos (*In* 19, 23)
în bucățele.

Divizarea dintre creștini este un scandal pe care îl îndurăm până astăzi. La Cina
cea de Taină, Hristos S-a rugat: „Fă ca ei să fie una, așa cum Tu, Tată, ești în Mine
și Eu în Tine, și ei de asemenea să fie în Noi, așa ca lumea să creadă că Tu M-ai
trimis” (*In* 17, 21). De aceea noi considerăm că nașterea mișcării ecumenice din
timpurile noastre este o lucrare a Duhului Sfânt. Și de aceea eu salut faptul că a III-a
Adunare Ecumenică Europeană are loc pe teritoriul Arhiepiscopiei Romano-Catolice
de Alba-Iulia.

Facă Domnul Iisus Hristos, Păstorul sufletelor, de asemenea să ne dăruiască ca
noi să ne cunoaștem unul pe altul, să ne respectăm unii pe alții și să dăm mărturie
împreună, această Adunare ne va conduce pe calea unității.

Traducere

Pr. Lect. Dr. Constantin OANCEA

Excelența Sa Klaus Johannis, Primarul Sibiului

Onorați oaspeți,

Întâi de toate aş dori să adresez un călduros „Bun venit” tuturor oaspeților care vizitați Sibiul cu această ocazie specială. Sibiul, în calitatea sa de Capitală Culturală a anului 2007, este bucuros să primească unul dintre cele mai importante evenimente creștine ale Europei din ultimul deceniu, Adunarea Ecumenică Europeană.

Consider că Sibiul, un oraș al multiculturalității și diversității religioase, este ideal pentru o astfel de manifestare. Oaspeții noștri creștini vor găsi aici un oraș cu o dimensiune istorică aparte, cu o moștenire păstrată din perioade de coabitare armonioasă între diferitele culturi.

Sibiul este unul dintre orașele care arată că este posibil ca toate confesiunile creștine să fie împreună, unde reprezentanți ai diferitelor credințe creștine se adună pentru rugăciune comună. Sibiul este, așadar, un bun exemplu de coabitare pașnică, productivă și sănătoasă a tuturor religiilor.

Comunitatea creștină din Sibiu este foarte legată de conceptul acestei Adunări Ecumenice trimițând mesajul său de pace și unitate, prin diversitatea lui, întregii Europe.

Centrul istoric al Sibiului, un ansamblu arhitectural unic, găzduiește nouă biserici, aparținând de cinci diferite credințe, care se află la numai câteva minute una de cealaltă. Deci, în acest spațiu relativ mic, de aproximativ 80 ha, al centrului istoric, toate credințele și-au aflat un loc al lor, în bună armonie, ba chiar în legătură strânsă una cu cealaltă.

Doresc să urez tuturor reprezentanților creștini din Europa și oaspeților care vor vizita Sibiul cu această ocazie, o ședere plăcută în orașul nostru.

**Traducere din limba engleză
Lect. Dr. Daniel BUDA**

**Cuvântul Sanctității Sale, Patriarhul Ecumenic Bartolomeu
la dineul oferit în cinstea sa de către Înalț Prea Sfințitul
Părinte Mitropolit Laurențiu al Ardealului**

„Lumina lui Hristos luminează tuturor!”

Într-adevăr, Lumina lui Hristos luminează tuturor, în mod neîncetat și fără discriminare; la fel cum soarele strălucește „peste cel rău și peste cel bun” (*Mt* 5, 45). Acest mesaj este familiar și drag Sfinței noastre Biserici Ortodoxe. El se repetă în Sfânta Liturghie a Darurilor Mai Înainte Sfințite în vremea Postului Mare înainte de Paști. Și este experiat cu bucurie în timpul nopții de Înviere, precum lumina strălucește glorios în întuneric (*In* 1, 5) pentru că este lumina care niciodată nu se stinge; lumina din Mormântul lui Hristos Cel Înviat. Este „lumina adevărată” (*I In* 2, 8), o lumină a adevărului, vieții și speranței.

Înalț Prea Sfințite și iubit frate în Hristos, Mitropolit Daniel al Moldovei și Bucovinei, Locum Tenens de Patriarh al României,
Înalț Prea Sfințite Mitropolit Laurențiu, iubit frate în Hristos și împreună slujitor,
Eminența Voastră Cardinal Erdő,
Eminența Voastră Părinte Jean-Arnold de Clermont,
Excelențele Voastre,
Părinți, frați, surori și copii în Domnul, toți cei care participați la cea de A III-a Adunare Ecumenică Europeană.

Este sub inspirația luminii lui Hristos faptul că am venit împreună în acest oraș istoric al prietenesei României, care este de asemenea capitală culturală a Europei în acest an, grație minunatei și binecuvântatei cooperări dintre Conferința Bisericilor Europene (CEC) și Consiliul Conferințelor Episcopilor Europeni (CCEE).

Este sub inspirația acestei lumini a lui Hristos faptul că ne-am adunat astăzi aici, după invitația frățască și binevoitoare a Patriarhiei Române.

Am dori să ne exprimăm recunoștința noastră față de Înalț Prea Sfințitul Părinte Laurențiu pentru onoarea acestei invitații și am dori să adresăm un salut din inimă tuturor aleșilor invitați la acest dineu.

Am dori să adresăm binecuvântările noastre și cele mai bune urări întregului popor nobil al țării noastre gazdă, și în mod deosebit dragii noastre Sfinte Biserici Ortodoxe a României, care a fost odată fiica noastră, dar acum este Biserica noastră soră. Ne aducem cu venerație aminte de recenta adormire în Domnul a Patriarhului Teoctist de fericită amintire. Și privim înainte spre alegerea unui succesor vrednic al său, experimentat în probleme ale Bisericii, ale Europei și ale întregii lumi; gata să răspundă nevoilor nu numai ale românilor, ci de asemenea ale întregii familii ortodoxe în ansamblul ei. Pentru a avea parte de o cooperare deosebită cu liderii politici

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

ai acestei țări în parcursul european; continuând să întărească și mai mult slujirea ecumenică concretă a Bisericii Ortodoxe Române.

E cunoscut faptul că susținem dintru început munca Conferinței Bisericilor Europene. Și că am găzduit a VIII-a Adunare Generală în Creta, prima într-un teritoriu geografic în mod tradițional ortodox. Suntem de asemenea bucuroși deoarece prezenta A III-a Adunare Ecumenică Europeană are loc într-o țară majoritar ortodoxă, în mod deosebit fiindcă are loc înainte de încheierea unui an de la vizita istorică a Sanctității Sale, Papa Benedict al XVI-lea la Patriarhia Ecumenică, și în același timp pe parcursul așteptării întâlnirii plenarei Comisiei Oficiale de Dialog Teologic între Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică.

Aceste evenimente oferă prezentei Adunări **dreptul**, și de asemenea **responsabilitatea** de a adresa un mesaj clar de **unitate** și **renaștere** către toți; un mesaj de mângâiere și speranță către acei frați creștini, care vorbesc de o „stagnare ecumenică”, ceva ce nu a fost întotdeauna justificat.

Tema prezentei Adunări ne cheamă mai mult pe toți să medităm și să interpretăm un fapt extrem de sensibil, care dă expresie unui paradox tainic. Ne referim la evenimentul LUMINII pe care nici o tradiție religioasă sau filozofică nu l-a pus în centrul ei, atât de mult cum au făcut-o și continuă să o facă Sfintele noastre Scripturi, ca de altfel și teologia noastră creștină, imnologia, arta religioasă și în general spiritualitatea creștină, Biserica fiind acuzată de către mulți ca fiind obscurantistă, retardată, reacționară, ca un obstacol spre iluminare și progres.

Suntem datori să căutăm cu umilință și căință datorită rațiunilor acestei afirmații, să vorbim în cadrul acestei Adunări despre nădejdea care este în noi (*I Pt* 3, 15); o nădejde a luminii și a perspectivei. Este necesar să acționăm în acest mod astăzi, în fața realităților sumbre ale vieții lumii noastre contemporane, și de asemenea despre noua realitate europeană. Cea din urmă în particular, la care poporul nobil al României participă activ, poate fi adusă spre o împlinire pozitivă numai prin lumina cea ferventă, unificatoare și purtătoare de viață a lui Hristos. Singura lumină care iradiază în mod benefic atât asupra celor care o ignoră, a celor care o tăgăduiesc, chiar și asupra acelor care îl prigonesc pe Hristos.

Înalt Prea Sfințite Mitropolit Laurențiu,

Vă considerăm a fi fericit pentru oferirea ospitalității acestei Adunări Europene în Eparhia voastră. Și credem că slujirea episcopală și în general cea clericală a noastră, a tuturor, ne reamintește de cuvintele Domnului nostru, potrivit Căruia, învățătura Sa a fost pentru unii nimic mai mult decât nebunie, pentru unii un scandal, pentru alții cuvinte goale și neînsemnate; dar pentru cei aleși ea a fost cuvânt de mântuire. Noi, desigur, prin predică, rugăciune și viață bisericească, prin cuvânt și prin propria noastră viață, care trebuie să fie exemplară, îi chemăm pe toți și în mod deosebit pe aceia care au o anumită cunoaștere despre credința în Hristos, să vină spre lucrarea adevărului, să se căiască, și să participe în mod activ la lucrarea mântu-

itoare a Bisericii, și nu cruțăm neazuri și piedici pentru realizarea acestui scop și pentru a place Domnului nostru.

Dumnezeiescul Paul, dorind să comunice cu episcopii și diaconii din Filipi, mulțumea Domnului „pentru fiecare aducere aminte a lor”, și îi asigura că în rugăciunile sale va face cereri pentru toți cu bucurie „pentru împărtășirea lor întru Evanghelie, din ziua dintâi până acum, că El Care a început lucrarea ce bună în ei o va împlini până în ziua lui Hristos Iisus” (*Filip 1, 1-6*). Așadar, noi de asemenea mulțumim Domnului pentru tot ceea ce vedem, și vă felicităm Înalț Prea Sfințite, drag frate Laurențiu pentru temeinica muncă depusă în slujirea Bisericii și a teologiei sale.

Rugându-ne ca Tatăl cel Cereșc, „Părintele luminilor” (*Iac 1, 17*) să binecuvânteze această Adunare, vă mulțumim încă odată Înalț Prea Sfințite și drag frate, rugându-ne pentru sănătatea tuturor celor prezenți și a reprezentanților tuturor Bisericilor creștine din România.

Harul Domnului nostru Iisus Hristos să fie cu voi, cu toți. Amin!

**Traducere din limba greacă
Dr. Ștefan TOMA**

2. Cuvântări rostite în prima plenară AEE3 în dimineața de 5 septembrie 2007

**Mesajul Sanctității Sale, Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I
la serviciul religios de deschidere
a celei de A III-a Adunări Ecumenice Europene,
Sibiu, România, Miercuri, 5 septembrie 2007**

„Lumina lui Hristos luminează tuturor! Speranță de reînnoire și unitate în Europa”

„Dăm slavă preabunului și unicului Dumnezeu, Cel în Treime închinat, care ne-a învrednicit de la Răsărit la Apus, de la Nord la Sud, de pe tot continentul nostru istoric european, să ne adunăm pentru a treia oară în Bisericile sale creștine, pentru ca „cu o gură și o inimă” să-l lăudăm din tot sufletul numele cel sfânt și să oferim astfel o mărturie creștină comună.

Dăm slavă preabunului Dumnezeu, pentru că prin Lumina Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos ne-a călăuzit pașii și gândurile, în ultimele trei decenii, astfel încât am dezvoltat o activitate ecumenică merituoasă și o cooperare apropiată între Bisericile creștine, cu perspective pline de speranță în crearea unei noi Europe. În aceste momente, ne amintim de fundamentul creștin al Europei, precum și de lumina mesajului evanghelic predicat de la Răsărit la Apus, mesaj care a pus bazele civilizației și identității europene până în ziua de astăzi, în ciuda faptului că unii oameni ignoră – și continuă să o facă – această realitate.

Astăzi, ne aflăm în frumosul și istoricul oraș Sibiu, ca reprezentanți și membri ai tuturor Bisericilor creștine din Europa. În același timp, însă, acest oraș are privilegiul de a fi una dintre capitalele culturale ale Europei în 2007.

Bucuria noastră este umbrită în acest moment, însă, de recenta mutare la Domnul a iubitului nostru frate și vrednicul de amintire Patriarh al României, Prea Fericitul Teoctist, care acum privește din înălțime, binecuvântând această adunare. Ne rugăm din tot sufletul, ca Domnul nostru Cel Înviat din morți să odihnească sufletul său cu dreptii.

Am ajuns aici într-un spirit de pelerinaj de la o piatră de hotar la alta. Am început cu prima Adunare Ecumenică Europeană la Basel, Elveția, în 1989, mergând la

Graz, Austria, în 1997, pentru a doua Adunare Ecumenică Europeană, și astăzi suntem aici pentru a treia Adunare Ecumenică Europeană, trecând prin Roma și Wittenberg. Iisus Hristos, Care luminează toate neamurile ca „lumină a neamurilor” (Is 49, 6 și FAp 13, 47) și a întregii lumi, ne-a îndreptat din nou pașii spre această binecuvântată întâlnire. Pentru că, într-adevăr, Lumina lui Hristos strălucește peste toți, așa precum spunem și în experiența noastră liturgică din timpul Postului Mare, în timp ce ne pregătim să celebrăm marea sărbătoare și minunatul eveniment al Învierii Domnului.

Binecuvântăm și salutăm această călătorie sfântă a creștinătății europene, călăuzită de Lumina lui Hristos ca de la un far la altul, în care recunoaștem călătoria Sa răstignită de-a lungul secolelor, mai ales în timpul dezmembrărilor creștinătății în numeroase Biserici și confesiuni, dar și în dorința tot mai mare și mai ales în obligația restaurării comuniunii și unității creștine.

Ne bucură și faptul că, fiind rod al Luminii lui Hristos și al puterii Duhului Sfânt, cooperarea ecumenică dintre Bisericile creștine nu este ceva cu totul nou. Biserica Ortodoxă, la inițiativa Patriarhiei Ecumenice, a invitat de mai bine de o sută de ani, atât Bisericile Ortodoxe surori, cât și toate Bisericile lui Hristos din întreaga lume, la cooperare în vederea deplinei refaceri a comuniunii creștine și a unității, precum și a sprijinirii omenirii suferinde. Dar, în acest moment, problemele specifice nu sunt necunoscute. Ele au fost discutate în mod deschis de mai multe ori în întâlnirile ecumenice pan-europene din trecut, unde – inspirați de lumina lui Hristos și iluminați de Duhul Sfânt – s-au luat deciziile necesare și s-au trasat concluziile corespunzătoare. Acestea au fost rezumate, printre altele, în Charta Oecumenica, publicată la Strasbourg în luna aprilie 2001. Acestea au legat Bisericile din Europa, prin acțiuni și activități specifice, să slujească înspre unirea creștină pe baza aceleiași credințe în iubire, pe calea lor spre Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolească Biserică, precum s-a formulat în Mărturisirea de credință din timpul celui de al II-lea Sinod Ecumenic de la Constantinopol, din anul 381, pentru sprijinirea și protejarea demnității persoanei umane ca și chip al lui Dumnezeu, precum și pentru împăcarea dintre popoarele și culturile continentului european.

Desigur, suntem conștienți că această Charta Oecumenica nu constă într-o constituție pentru o super-biserică și nici nu considerăm Charta ca fiind un text infailibil. Cu toate acestea, în ciuda aparentelor slăbiciuni ale sale, nu încetează să fie rezultatul unei cooperări inter-bisericești intense și responsabile, precum și dovada unei voințe puternice a tuturor Bisericilor Europene de a continua să extindă și să întărească cooperarea lor pentru o dezvoltare cu totul nouă a Europei. Charta Oecumenica constituie în special rodul celei de A II-a Adunări Ecumenice Europene din Graz, elementul de legătură între acea adunare și propria noastră întâlnire, și un text fundamental pentru intensificarea cooperării între Bisericile Europei.

Astfel, din toate aceste motive, nu este întâmplător că, pentru această A III-a Adunare Ecumenică Europeană, textul Chartei Ecumenice a fost promovat ca și

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

fundament pentru determinarea temelor particulare: Lumina lui Hristos și Biserica, Lumina lui Hristos și Europa și Lumina lui Hristos și lumea.

Este potrivit ca dezbaterile să înceapă cu tema fundamentală a unității între Bisericile creștine, adică subiectul principal și de neînlocuit al Mișcării Ecumenice. Din această poziție, așadar, noi repetăm și evidențiem faptul că întreaga Ortodoxie, și smerenia noastră în mod personal, rămâne fermă și inflexibilă în convingerea noastră, că suntem obligați să facem tot ceea ce ne stă în putere pentru a promova lucrarea sacră de restaurare deplină a comuniunii eclesiale și sacramentale între Biserici, pe fundamentul aceleiași credințe în dragoste și respect pentru exprimările particulare în cadrul cărora este experimentată credința apostolică.

Așteptăm și sperăm că această A III-a Adunare Ecumenică Europeană va avea drept rezultat pași pozitivi și semnificativi, ca și concluzii înspre același scop, și că Bisericile pot – inspirate de lumina lui Hristos și în recunoașterea acestei lumini – împreună să se înțeleagă asupra caracterului și formei unității creștine pe care o căutăm, în chip special, dat fiind că știm că unul dintre impedimentele prealabile și existente este exact părerea diferită dintre Bisericile creștine în ceea ce privește scopul și misiunea Mișcării Ecumenice.

Rugăciunea finală a Domnului nostru, din cap. 17 al Evangheliei după Evangelistul Ioan, rămâne pentru noi toți criteriul și scopul, precum și forma mult doritei unități creștine: „Dar nu numai pentru aceștia Mă rog, ci și pentru cei ce vor crede în Mine, prin cuvântul lor. Ca toți să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, așa și aceștia în Noi să fie una, ca lumea să creadă că Tu M-ai trimis” (*In* 17, 20-21). Cuvântul „precum” arată aici modelul pentru restaurarea comuniunii și unității creștine și al unității, care este viața și modul de existență între cele trei persoane ale Dumnezeuului Treimic. Acest legământ al Domnului nostru Iisus Hristos trebuie să fie desăvârșit în noi, pentru ca lumea să poată crede în El. Prin această rugăciune, noi am primit porunca; și astfel, prin rugăciune, muncă și contemplare duhovnicească, noi suntem de asemenea obligați să progresăm cu responsabilitate, pentru a face împreună mărturisirea credinței și a slujirii practice. Așadar, noi căutăm să realizăm deplina comuniune dintre Biserici, împreună cu toate consecințele ei, mai degrabă decât a intereselor individuale pentru creșterea puterii proprii și a influenței, sau altfel spus sublinierea exagerată a excluderii și unicității eclesiale.

Exact din aceste motive, noi promovăm în mod sincer și susținem orice dialog teologic ecumenic, în aceeași măsură, ca ceva absolut necesar, chiar și în relațiile cele mai critice dintre noi, dat fiind că fără dialog este imposibil de dobândit țința finală dorită a reconcilierii creștine, comuniunea și unitatea.

Doar prin sinceritate și dialog obiectiv vom putea fi capabili să contribuim într-un mod decisiv la consolidarea reconcilierii și comuniunii chiar între cetățenii Europei, sprijinind și promovând crearea unei noi Europe, unde principiile și valorile creștine vor guverna pe fundamentul moștenirii spirituale a creștinătății. Atunci, vom fi capabili să mărturisim și să proclamăm că, într-adevăr, Lumina lui Hristos strălu-

cește tuturor! Iisus Hristos Însuși ne-a asigurat: „Eu sunt lumina lumii. Oricine Îmi urmează Mie nu va umbla întru întuneric, ci va avea lumina vieții” (*In* 8, 12).

Prin urmare, temeliile pentru o nouă Europă nu pot fi numai de ordin financiar și politic, sau cu dimensiuni doar culturale și naționale. De aceea – cum putem noi mai bine și în deplină convingere creștină – suntem de acord și contribuim la crearea unei Europe umane și sociale, iluminată de veșnica și nestinsa lumină a lui Hristos, în care să domnească drepturile umane și valorile fundamentale ale păcii, dreptății, libertății, toleranței, ale co-participării și într-ajutorării. În același timp, subliniem în mod categoric importanța respectului pentru viață, valoarea supremă a căsătoriei și a familiei, ajutorarea și asistența celor săraci, iertarea și îndurarea (cf. Charta Oecumenica, par. 8). Dacă lumea nu este convinsă de munca noastră, de faptul că demnitatea și problemele specific umane sunt în centrul intereselor celor aflați în poziții de responsabilitate, atunci nu poate fi vorba nici de încredere și nici de un progres semnificativ în noua Europă.

Noi rămânem fermi în aceste principii și valori creștine. Deoarece, avem în minte marea realitate contemporană înșelătoare, în care prevalează o confuzie a valorilor și unde lupta dintre lumină și întuneric este în desfășurare. Noi suntem profund preocupați de persoana umană, creată după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, și în același timp disprețuită și ignorată. Suntem de asemenea preocupați de familie și de importanța ei esențială. Suntem preocupați de muncitori, care sunt folosiți în principal ca mijloace de consum și producție. Suntem preocupați de creația lui Dumnezeu, care este în mod constant și cinic interpretată ca subiect de abuz; deoarece ea suspină, planeta noastră fiind chiar amenințată, așteptând răscumpărarea și protecția noastră (*Rm* 8).

Ce altceva ar mai trebui făcut, dincolo de ceea ce s-a realizat, pentru a deveni responsabili și conștienți de condiția dramatică a supraviețuirii umane pe glob și pe continentul îmbătrânit al Europei? Ce altceva ar mai trebui făcut, dincolo de ceea ce s-a realizat, pentru ca ochii noștri să fie deschiși, să vedem lumina lui Hristos și să o urmăm, și astfel să nu umblăm în continuu în întuneric și amăgire? Nu este timp pentru așteptare sau întârziere. Altminteri, noi suntem binevoitori și irresponsabili, chiar mai grav, cu ochii închiși. În consecință, responsabilitatea noastră este crescândă.

Ceea ce trebuie să se întâmple imediat este căința, împreună cu schimbarea vieții care însoțește căința. Lumina călăuzitoare a lui Hristos întotdeauna există. Cu toate acestea, ochii noștri au fost orbiți și sunt incapabili să perceapă și să urmeze acea lumină. Pentru că ei s-au deprins cu întunericul predominant și confuzia. Fie ca cei ce au ochi de văzut, să vadă. Judecata lui Iisus Hristos către ucenicii Săi ne este repetată nouă astăzi: „Ochi aveți și nu vedeți, urechi aveți și nu auziți, și nu vă aduceți aminte? ...Și El le-a spus: Încă nu înțelegeți?” (*Mc* 8, 18-21). Nu este astfel nimic nou, că aceia care se considerau ai Săi, L-au părăsit pe Acela Care este Lumina, în chip neînțelegător, după cum menționează și Evanghelistul Ioan: „Cuvântul era Lumina cea adevărată, Care luminează pe tot omul care vine în lume. În lume era

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

și lumea prin El s-a făcut, dar lumea nu L-a cunoscut. Întru ale Sale a venit, dar ai Săi nu L-au primit” (In 1, 9-11).

Pentru aceasta, în mijlocul acestei situații, repetăm astăzi, la fel cum am făcut în trecut, înaintea tuturor, că vom continua fără îndoială să ne plasăm pe noi înșine, personal, ca și Patriarhia Ecumenică – și, cum ne place să credem, împreună cu toate Bisericile creștine ale Europei – în serviciul și slujirea umanității, care astăzi suferă în multe feluri, și a creației lui Dumnezeu, care suspină împreună cu noi. Nu există nici o soluție alternativă la aceste probleme, și suntem absolut pregătiți să contribuim și să cooperăm la orice dialog constructiv și sincer.

În acest spirit, noi binecuvântăm și aprobăm recomandarea propusă de reprezentanții ortodocși de la Conferința de pregătire inter-ortodoxă, care a avut loc la Rodos în luna iunie, în vederea acestei Adunări, ca o dovadă tangibilă a preocupării Bisericii Ortodoxe, dar și a tuturor Bisericilor creștine din Europa, ziua de vineri, 7 septembrie, să fie o zi de post pentru noi toți, ca răspuns pentru comportamentul nostru distructiv și arrogant față de natură și mediul înconjurător.

În acest moment, deplin conștienți de slujirea armonioasă din interiorul întregului trup al comuniunii fraților noștri ortodocși, chemăm iarăși toate Bisericile Ortodoxe să-și asume responsabilitățile vremii și să conlucreze împreună, atât în interiorul Ortodoxiei, cât și în afara ei, cu toate Bisericile care mărturisesc numele lui Hristos, în mod deosebit cu toate Bisericile din Europa, să contribuie la vindecarea suferinței omului contemporan. Fără acest dialog și cooperare apropiată necesară cu toți ortodocșii și toți creștinii, dar de asemenea și cu toate persoanele responsabile și toate forurile competente și autoritățile religioase, politice, economice, culturale și altele, acțiunile noastre izolate sunt determinate de la bun început eșecului.

Mărturisim, proclamăm și experimentăm aceasta, deoarece suntem absolut convinși că preocuparea noastră este de asemenea și preocupare a tuturor Bisericilor creștine, ca și preocupare a tuturor oamenilor raționali – lideri locali, naționali, internaționali și europeni din diferite poziții administrative.

De altfel, cunoaștem și precizăm că principiile și valorile de bază ale celorlalte religii monoteiste nu numai că permit, dar și impun respectul reciproc al demnității persoanei umane și, prin extensie, coexistența pașnică a tuturor oamenilor și a tuturor credințelor. Rezultatele și recomandările numeroaselor dialoguri inter-religioase, multe dintre ele fiind organizate în urma inițiativei noastre și cu participarea noastră personală, ne încredințează convingător despre acest adevăr. Orice altă pretenție sau prejudiciu al așa-zisei religii, sau a unora dintre acestea, pe baza caracterului și a principiilor lor, care se presupune că contribuie la, și promovează intoleranța religioasă, fanatismul, extremismele naționale, violența și războaiele, nu corespund realității. Pe de altă parte, repetăm principiul de bază al Declarației de la Bosfor a conferinței inter-religioase ținută în 1994, care pe lângă smerenia noastră, a fost semnată de reprezentanți ai creștinismului, iudaismului și islamului. Această declarație accentuează în mod categoric faptul că orice crimă în numele religiei este o crimă împotriva religiei. Suntem pe deplin convinși că coexistența pașnică și coope-

rarea dintre oameni aparținând diferitelor rase și diferitelor religii este nu numai posibilă, dar și plăcută Dumnezeuului păcii și al dreptății.

Așadar, vigilența și rezistența puternică sunt necesare, pentru ca sensul religios și sensul comunitar cu privire la aceleași idealuri, sau interese politice și economice, sau altele, să nu fie parte a unui abuz.

Fundamentați pe credința noastră, noi trebuie nu numai să proclamăm cu propriile noastre cuvinte, ci de asemenea să mărturisim prin trăire, că toți suntem pele-rini trecători în această lume, „neavând aici cetate stătătoare, ci o căutăm pe aceea ce va să fie” (Evr 13, 14). În concluzie, și noua Europă prezintă deja toate dimensiunile unei societăți în mișcare a popoarelor de diferite origini culturale, sociale și religioase, care cu toții trebuie priviți cu seriozitate, dincolo de reformele politice și instituționale ale noii societăți, pe baza respectului reciproc și a egalității tuturor oamenilor, precum Părinții noștri au reliefat.

Suntem pe deplin încredințați că Lumina lui Hristos luminează tuturor! Această mărturisire este în Biserica Ortodoxă, parte a pregătirii pentru slujba de Înviere a Domnului nostru Iisus Hristos. Lumina lui Hristos este mai mult sau mai puțin același Hristos al Învierii, Biruitorul neputințelor și al patimilor, Cel ce a biruit moartea prin moarte, dăruind tuturor viața veșnică: „Totul s-a umplut acum de lumină, cerul, pământul și cele de dedesubt; să prăznuiască așadar toată creația Învierea lui Hristos, în care s-a întărit”.

Această credință a noastră este și așteptarea și nădejdea noastră, convingerea și viitorul tuturor.”

**Traducere din limba greacă
Dr. Ștefan TOMA**

Mesajul Președintelui României cu prilejul Adunării Ecumenice Europene

Președintele României, domnul Traian Băsescu

Sanctitatea voastră,
Înalt Prea Sfințiile voastre,
Eminențe,
Excelențele voastre,
Distinși invitați,
Doamnelor și domnilor,

Doresc să vă transmit salutul meu cordial cu prilejul celei de-a Treia Adunări Ecumenice Europene care se desfășoară la Sibiu – capitală culturală a Europei.

În primul său an de apartenență la Uniunea Europeană, România are astfel privilegiul să găzduiască un eveniment definitoriu pentru acțiunea comună a Bisericilor creștine și pentru raportarea noastră responsabilă la valorile spirituale care au stat la baza identității europene.

Personalitățile fondatoare ale Europei unite au vorbit cu încredere și speranță despre „sufletul Europei”, despre dimensiunea spirituală a unității și a solidarității – garanție a reconcilierii, a păcii și a dreptății spre care aspirau, acum o jumătate de secol, popoarele Europei.

Astăzi este mai necesar ca oricând să conturăm un spațiu de reflecție comună asupra rolului pe care Bisericile pot să-l asume în societățile noastre, potrivit misiunii lor religioase, pentru a dezvolta dialogul intercreștin și interreligios, pentru a cultiva respectul față de demnitatea persoanei, față de semenii și față de natura în care credincioșii văd creația lui Dumnezeu.

Știu că ați început la Roma și ați continuat la Wittenberg un pelerinaj în vederea pregătirii acestei Adunări, prin a celebra diversitatea tradițiilor din sânul creștinismului european. Desfășurându-se la Sibiu – un veritabil model de întâlnire și conlucrare între culturi și confesiuni religioase, și pentru prima dată într-o țară majoritar ortodoxă, țară care a pregătit evenimentul de astăzi prin vizita istorică a Papei Ioan Paul II din 1999, a treia Adunare Ecumenică Europeană este pentru noi toți semnul solidarității între credințe și o speranță reînnoită de unitate.

Îmi exprim convingerea că lucrările Adunării Ecumenice de la Sibiu vor contribui la intensificarea colaborării interconfesionale în spiritul *Cartei Ecumenice* și vor confirma totodată vocația României de a fi un spațiu al dialogului și al cooperării în vederea binelui comun în Europa.

Mesaj la deschiderea Adunării

ExceleŃța Sa Cardinal Péter Erdő, Președinte al CCEE

Mă bucur să deschid, împreună cu președintele Conferinței Bisericilor Europene, Pastorul Jean-Arnold de Clermont, lucrările celei de-a Treia Adunări Ecumenice Europene. Vă salut pe fiecare dintre dumneavoastră în numele Consiliului Conferințelor Episcopale Europene și vă mulțumesc că ați dat curs invitației.

Noi ca și creștini din Europa, am pornit din nou la drum. Am conceput această Adunare ca un proces, ca un pelerinaj european. Pe drumul nostru, noi mergem și pe urmele Adunărilor precedente. Când ne-am întâlnit în 1989 la Basel, Europa era încă divizată de un zid înspăimântător. România, care acum este gazda noastră, precum și multe alte țări europene, poartă încă urmările acestor vremuri. Schimbările politice și economice bineînțeles că nu ne-au adus cerul pe pământ. Independent de aceasta, o astfel de utopie ar fi străină de credința noastră, căci noi așteptăm întâlnirea întregii umanități cu Domnul, la sfârșitul veacurilor. Aceasta nu înseamnă că nu ne sunt încredințate sarcini concrete spre a face lumea din jurul nostru mai dreaptă și mai frățească. Mai ales chestiunea dreptății nu este încă clarificată. În 1997 ne-am întâlnit din nou la Graz, într-o nouă Europă aflată pe drumul unificării și libertății. Noi provocări se arată la orizont: mobilitatea popoarelor, care nu înseamnă întotdeauna contacte armonioase între religii și culturi, însoțește globalizarea, inclusiv pe continentul nostru. Raportul bipolar de puteri al lumii pare să fie înclinat dominării unei singure puteri, o realitate care pretinde de la omul vestic o responsabilitate morală cu totul deosebită. Pe scena politică a lumii observăm fenomene cu totul noi, precum întărirea marilor țări asiatice, dreptate, respectiv nedreptate la nivel internațional, deznădejde, terorism, criză ecologică, răspândirea secularismului, incredibilul progres al științei și tehnicii, mai ales al bioeticii, care răstoarnă viziunea asupra omului și care postulează o serie întreagă de reflecții etice. Europa de astăzi nu este nici Europa de la Basel nici cea de la Graz. În Europa de astăzi, care, pe de o parte, ni se pare că vagabondează de ici, colo lipsită de scopuri și idealuri, ne apare, pe de altă parte, ca având tot mai urgent nevoie de găsirea unui nou sens, noi avem greaua responsabilitate „să mărturisim despre Lumină” (vezi *In* 1, 8). Lumina Iluminismului, care, prin originea sa, nu a fost, din punct de vedere cultural, prea departe de moștenirea creștină și care a slujit cu prioritate rațiunii economice, nu mi se pare a mai fi suficientă pentru drumul nostru.

Sunt convins că în aceste zile noi trebuie să luăm foarte în serios tema pe care am ales-o pentru Adunarea noastră „*Lumina lui Hristos luminează tuturor, speranță pentru unitate și înnoire în Europa*.” Este o temă profund biblică, așa cum putem citi în prologul ioaneic: „Cuvântul este lumina cea adevărată, Care luminează pe tot omul, care vine în lume” (*In* 1, 9). De aceea, pe bună dreptate, în Liturgia răsăriteană se cântă: „Lumina lui Hristos luminează tuturor.” Contribuția noastră la succesul

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

Adunării de la Sibiu depinde de măsura în care vom reuși să citim problemele cu care ne vom ocupa, în lumina Evangheliei. Aceasta înseamnă că trebuie să ne ridicăm capetele noastre, căci ca și creștini botezați noi am primit lumina lui Hristos. În același timp trebuie să fim foarte smeriți, căci ceea ce oferim lumii nu este propria noastră realizare. Ca și creștini, noi suntem slujitori, dar și mesageri ai Evangheliei. Și: trebuie să ne deschidem inimile, astfel încât lumina și dragostea lui Hristos să poată cuprinde prin noi pe toți oamenii.

Simbolul hristologic al luminii este linia roșie a relatării creației și al istoriei mântuirii. Cuvântul creator de la început rupe tăcerea și vestește: «Să fie lumină. Și a fost lumină» (*Fc* 1, 3). La plinirea vremii, «lumina cea adevărată ...» (*In* 1, 9) a venit în lume și s-a făcut trup (vezi *In* 1, 7, 14). La sfârșitul veacurilor, orașul cel sfânt, Ierusalimul, nu va mai avea nevoie «nici de soare, nici de lună, ca să o lumineze, căci slava lui Dumnezeu a luminat-o și făclia ei este Mielul» (*Apoc* 21, 23)¹.

Deja Conciliul Vatican II învață că după dezbinarea creștinilor, „va fi greu pentru Biserica însăși să formuleze deplinătatea catolicității sub toate aspectele în realitatea vieții” (*Unitatis Redintegratio* I, 4j). Susținerea chestiunilor sfinte ale unității ar trebui să ducă la reînnoirea identității precum și a valorilor autentice creștine și umane ale societății în Europa. La audiența generală din data de 8 August 2007, papa Benedikt XVI a vorbit despre viața și opera lui Grigorie de Nazianz și l-a citat pe Sfântul episcop, care, în 381, a spus, cu privire la opoziția față de persoana sa la sinodul de la Constantinopol: «Noi, cei care iubim atât de mult pe Dumnezeu și Hristos, l-am împărțit pe Hristos. Din dorința de adevăr, ne-am mințit unul pe altul, din dorința de dragoste am semănat ură, din cauza pietrei celei din capul unghiului, ne-am depărtat unii de alții» (*Oratio* 6, 3: SC 405, 128). Această săptămână este legată de o situație cu totul deosebită, însă relevă o analogie la un aspect al problemei ecumenice și o luminează: este dragostea dintre creștini. Uneori, creștinii sunt, prin credință și tradiție, apropiați unii de alții, însă se tratează unii pe alții cu frică și neîncredere, cu amintiri negative și alte boli cronice ale trecutului. Una din principalele probleme este, drept urmare, concilierea inimilor între creștini. Aceasta pare să fie deosebit de actuală între catolicii de diferite rituri și creștinii ortodocși din centrul și estul Europei, o regiune a căror popoare au suferit mult și a căror societăți, tocmai în acest timp, au nevoie de inspirație creștină.

Însă unitatea creștinilor nu este doar o chestiune de sentimente, căci există și diferențe confesionale în ceea ce privește adevărurile de credință. Dialogul teologic despre aceste puncte nu se desfășoară, de cele mai multe ori, la nivel multilateral, ci are loc între comunități creștine concrete. Așa că, bineînțeles, misiunea întâlnirii noastre nu este de a rezolva aceste probleme.

¹ P. Coda, *La luce di Cristo illumina tutti*, in *Arbeitsmaterialien der EÖV3*.

Aici în Sibiu, dorim să privim împreună la Hristos, spre a găsi în El unica lumină adevărată și desăvârșită. Așa putem merge înainte pe calea unității, care întotdeauna ne este și ne va fi dăruită de Dumnezeu Cel atotputernic și milostiv.

Entuziasmul superficial sau exagerata siguranță în izbândă ar fi la fel de greșite în acest loc. Drumul ecumenismului este însemnat cu greutatea Crucii. Statornicia în Hristos însă ne învață să trăim credincioși și consecvenți față de toate cele bune – inclusiv în eforturile noastre teologice. Așa citim și în Epistola către Romani: „Și să nu vă potriviți cu acest veac, ci să vă schimbați prin înnoirea minții, ca să deosebiți care este voia lui Dumnezeu, ce este bun și plăcut și desăvârșit” (*Rm* 12, 2).

Calea ecumenismului este însă în același timp locul în care întâlnim, în care întâlnim chipul lui Hristos Cel înviat, Care a făgăduit: „Eu sunt cu voi până la sfârșitul veacurilor.” (*Mt* 28, 20). În deceniile trecute, am învățat să ne respectăm și să ne prețuim, ne-am cunoscut și am învățat că acestei comuniuni care există între noi trebuie să-i dăm o formă. Este o comuniune care din păcate nu este deplină. Am dezvoltat însă și temeri.

Acum a sosit momentul să mergem în profunzime. Misiunea pe care o avem aici în Sibiu este să trăim și să ne aprofundăm în Hristos. Trebuie să recunoaștem adesea cu durere că creștinismul, în adevărata lui esență, este puțin cunoscut în Europa. Cîrclă numeroase măști ale creștinismului, care adesea sunt cu bună știință false. Piedica primară și cea mai mare a ecumenismului este, cred, necunoașterea și superficialitatea vieții creștine. Este urgent necesar ca această cale a ecumenismului să devină o cale a aprofundării teologice și spirituale. Dacă dorim să devenim misionari autentici ai lui Hristos, atunci trebuie să-I devenim ucenici autentici. Identitatea noastră creștină poate să crească în cunoașterea Scripturii și a adevărului credinței noastre. Desigur, calea cea corectă spre unitate nu înseamnă uitarea istoriei, realității, doctrinei și credinței proprii comunități. Grigorie de Nazianz, pe care tocmai l-am citat, dă Bisericii din Constantinopol de care tocmai se desparte, următorul sfat: „Rămâi cu bine, oraș mare, care iubești pe Hristos ... Copilași, apărați-mi moștenirea credinței.” (*Oratio* 42, 27: SC 384, 112-114).

O altă sarcină ecumenică urgentă este confruntarea comună cu modernitatea și secularizarea. Creștinii din Est și Vest au experiențe deosebite și putem să învățăm unii de la alții. Este obligația noastră să arătăm că Evanghelia poate să intre în dialog cu orice cultură și că are puterea, de a se îmbogăți spiritual. În situația de astăzi de pe continentul nostru, totul pare a fi dominat de subiectivitate. Mai ales în lumea post-comunistă există un astfel de gol cultural și moral, care amenință cu incriminarea societății noastre și destabilizarea ordinii publice. Din acest motiv, este foarte important să întărim sensul obiectiv și valoarea multor lucruri, precum și să întărim modul de comportare uman. Conștiința regulilor care rezultă din realitatea naturii și a oamenilor trebuie reînnoită –, pentru protejarea și păstrarea întregii creații. Altfel, punem în joc viața oamenilor – care între timp au devenit atât de „puternici” – pe această planetă. Rațiunea umană trebuie să fie luminată de lumina

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

creдинței, de Lumina lui Hristos. Lumea are nevoie de Hristos și ea are de asemenea nevoie de noi, cei care-l aparținem lui Hristos.

În sfârșit, Adunarea de aici, de la Sibiu, va contribui la adâncirea relațiilor ecumenice de aici din Europa. Noi, delegații, venim din toate țările Europei și suntem chemați să fim „multiplicatori,” „mesaje vii” de la Sibiu sau, și mai mult, ambasadori ai creдинței creștine, „Scântei ale Luminii lui Hristos.”

Mulțumirile noastre se îndreaptă spre Bisericile și orașul Sibiu care ne-au primit aici. Am venit aici la capătul întâlnirilor de la Roma, din ianuarie 2006 și de la Wittenberg din februarie a acestui an, precum și a numeroaselor întâlniri la nivel național și local. Experiențele și trăirile ecumenice pe care Duhul Sfânt le-a dăruit Europei în acest an sunt o mare bogăție pentru itinerariul nostru. Ne încurajează mult faptul să știm că parcursul nostru prin toate țările Europei este însoțit de rugăciune. Pentru noi este o bucurie aparte să ne întâlnim în acest oraș vechi și în această țară încărcată de istorie. Transilvania, precum întreaga Românie, are o bogată și vie moștenire a creștinismului ortodox și catolic – atât al ritului latin cât și bizantin – precum a celui evanghelic. Integrarea în Uniunea Europeană a României și Bulgariei la începutul acestui reprezintă pentru noi un semn al acestor timpuri. Chiar dacă până la urmă Uniunea nu ar realiza altceva decât astfel de spații, în care concilierea și frățietatea dintre popoare și etnii ar fi posibilă, atunci această extindere reprezintă pentru noi, creștinii, o provocare, anume să umplem acest spațiu cu consistență, care vine din bogăția creдинței noastre.

În ceea ce privește locul în care ne aflăm, nu trebuie să lipsească pomenirea martirilor și mărturisitorilor din această țară, printre care se numără și mari sfinți. Doresc să aduc cinstea cuvenită Patriarhului Teoctist, care nu de multă vreme a plecat dintre noi. Prin întâlnirea sa cu Papa Ioan Paul al II-lea, a făcut pași importanți pe calea unității creștinilor.

Recunoștința noastră adâncă se îndreaptă și spre numeroasele persoane, comunități și instituții care ne-au oferit posibilitatea să fim unelte ale providenței divine în aceste zile. Fie ca Duhul Sfânt să ne dăruiască ajutorul Său în aceste zile.

**Traducere din limba germană
Lect. Dr. Daniel BUDA**

Speranță pentru înnoire și unitate în Europa

Jean-Arnold de Clermont, Președinte al CBE

Ceea ce doresc să vă spun este inseparabil de ceea ce tocmai a fost spus de către Cardinalul Erdő. Vorbesc pentru a depune mărturie, mărturia luminii pe care Hristos a făcut-o să lumineze în cei care știu să lumineze pentru toți oamenii. Vorbesc bărbaților și femeilor care sunt adunați aici pentru că ei își doresc ca Bisericiile lor, comunitățile lor locale, instituțiile și asociațiile lor să devină locuri de mărturie! Nici unul dintre noi nu vrea să fie un obrog care ascunde lumina; fiecare vrea să fie un loc înalt de unde ea poate să lumineze pentru toți. Este această transformare interioară, această schimbare pe care noi dorim să o reușim aici în Sibiu, încurajându-ne unul pe celălalt, făcând schimb de experiență unii cu ceilalți, stabilind scopuri comune: „speranță pentru reînnoire și unitate în Europa”. Nimic mai puțin decât aceasta!

Este foarte important că ne-am fixat, noi înșine, scopuri importante. Dacă dorim să întruchipăm o speranță spre unitate și înnoire, trebuie să avem curajul să stăm față în față cu diviziunile dintre noi, și cu obstacolele din calea noastră și să explicăm modul în care lumina lui Hristos vine să lumineze în noaptea noastră și să deschidă noi căi. *Charta Oecumenica* va fi instrumentul nostru de lucru. Din 2001 aceasta oferă linii directoare pentru Bisericiile noastre, precum unitatea, spiritualitatea, misiunea, dreptatea și dialogul inter-religios. Noi nu putem să ne oprim la aceste linii directoare; ele ne arată doar direcția în care trebuie să mergem. Aici în Sibiu noi trebuie să punem la punct următorii pași pe drumul nostru, trebuie să stabilim încotro vrem să ne îndreptăm împreună. Speranța își are acest preț al ei, prețul cuvintelor și acțiunilor care ne angajează, care trasează calea care se află înaintea noastră pentru noi, iar împreună cu noi toți aceia care doresc o Europă a păcii, dreptății și solidarității.

Avem nevoie de curaj! Curajul de a privi în față diviziunile și obstacolele dintre noi. În ciuda credinței noastre comune în Hristos, Mântuitorul nostru, în ciuda luminii Lui care luminează peste noi, și în ciuda diversităților legitime, mai există încă multe semne ale dezbinărilor noastre.

În ciuda ascultării aceluiași cuvânt al lui Dumnezeu, și în ciuda Duhului Sfânt care lucrează în noi, noi nu putem găsi unitate în rugăciune sau comuniunea euharistică.

În ciuda misiunii poruncite nouă de către Hristos, și a poruncii de a-I fi martorii Lui, noi rămânem adesea închiși în propriile noastre grupări (biserice), fără a fi în stare să recunoaștem și să primim lucrarea lui Dumnezeu care se petrece în jurul nostru.

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

În ciuda lungului șir de încercări ale popoarelor Europei de a face din continentul lor un spațiu al reconcilierii păcii, dreptății și solidarității, avem încă mari dificultăți să depășim multiplele forme de egoism și naționalism.

În ciuda a tot ceea ce secole anterioare ne-au învățat despre tragediile respingerii acelor care nu împărtășesc aceeași religie cu noi, noi încă permitem dezvoltarea antisemitismului și islamofobiei.

În ciuda căii pe care ne-a arătat-o nouă Dumnezeu, că omul este creat după chipul Său, noi încă mai permitem ca migranții și cei care caută azil să fie tratați precum criminalii.

În ciuda recunoștinței noastre față de Dumnezeu, Care ne-a oferit nouă creația Sa, noi continuăm să jefuim resursele sale, fără nici un fel de considerație pentru generațiile următoare.

În ciuda bogăției continentului nostru, sărăcia continuă să macine fiecare dintre țările noastre.

În ciuda unui netăgăduit simț al păcii care domnește peste o mare parte a continentului nostru, noi nu suntem cu adevărat angajați într-o cultură a non-violenței sau unei slujiri a reconcilierii.

Trebuie să găsim curajul să spunem aceasta unul către celălalt spre a găsi împreună un mod de a ne pocăi și de a primi Duhul lui Dumnezeu care ne va conduce la o viață nouă.

Însă, nimic nu ar fi mai greșit decât să alcătuim împreună o lungă listă a dificultăților și diviziunilor, dacă oricum nu putem să vedem ce vom face cu acestea. Ce anume ne trebuiește, de ce anume are nevoie lumea noastră sunt mărturii și semne. Trebuie să mărturisim ceea ce se petrece aici și acolo în Bisericile noastre, care reflectă lumina lui Hristos și arată semne ale determinării noastre de a nu rămâne nemșcați. Avem nevoie de semne ale abilității noastre să depășim diviziunile dintre noi, să fim uniți în rugăciune și să aducem împreună vestea cea bună a mântuirii.

Avem nevoie de semne ale abilității noastre de a scăpa de constrângerile proprii noastre naționalități, dezvoltând solidaritatea și să primim pe migranți cu mult respect și realism. Avem nevoie de semne ale voinței noastre de a schimba modul nostru de viață astfel încât să ocrotim viitorul planetei noastre. Avem nevoie de semne să arătăm că suntem angajați pentru pace.

Acestea nu vor fi numai semne simple și concrete precum o modestă mărturisire a imposibilității noastre de a schimba lumea, ci o afirmare a responsabilității noastre, pe care Dumnezeu a încredințat-o copiilor săi în același moment în care le-a încredințat și această lume, astfel încât să putem fi chipul Lui.

Acestea nu vor fi numai semne, ci și reflectări ale luminii lui Hristos care luminează peste noi.

**Traducere din limba engleză
Lect. Dr. Daniel BUDA**

**Cuvântul de salut al Î.P.S. Părinte Daniel, Mitropolitul Moldovei
și Bucovinei, Locțiitor de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române,
adresat participanților la cea de a III-a Adunare Ecumenică
Europeană, Sibiu, 5 septembrie 2007**

Sanctitatea Voastră Bartolomeu,
Arhiepiscop al Constantinopolului – Noua Romă și
Patriarh Ecumenic,
Sanctitățile Voastre / Prea Fericirile Voastre,
Excelența Voastră Domnule José Manuel Durão Barroso,
Președintele Comisiei Europene,
Excelența Voastră Domnule Traian Băsescu,
Președinte al României,
Excelența Voastră Domnule Călin Popescu Tăriceanu,
Prim Ministru al României,
Înalt Prea Sfințiile și Prea Sfințiile Voastre,
Eminențele și Excelențele Voastre,
Iubiți participanți la cea de
A III-a Adunare Ecumenică Europeană,

Cu deosebită bucurie, dorim să Vă adresăm – în numele Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, al preoților, monahilor și monahiilor, precum și al credincioșilor Bisericii noastre – un călduros cuvânt de bun-venit aici, la Sibiu, străveche cetate de cultură și spiritualitate creștină.

Pentru aproape o săptămână, Sibiu, „Capitală culturală a Europei” anului 2007 devine, în același timp, o adevărată „Capitală spirituală”, unde se vor reuni personalități marcante ale vieții creștine actuale, alți reprezentanți de seamă din întreaga Europă, delegați ai principalelor Biserici creștine europene, între care și numeroși tineri, care sunt o cheazășie a viitorului Creștinismului pe bătrânul continent, nu doar prin vârsta lor, cât mai cu seamă prin implicarea lor activă în lucrarea Bisericilor cărora le aparțin.

Tema generală ce va fi discutată în decursul zilelor ce vor urma: **„Lumina lui Hristos luminează tuturor. Speranță pentru reînnoire și unitate în Europa”** constituie nu doar un mesaj propriu cultului divin ortodox. El este, în același timp, un imperativ foarte actual în contextul efortului comun pe care creștinii Europei îl depun atât la nivel global, pe calea refacerii unității Bisericii, cât și în context european, ca expresie a speranței de reînnoire a conștiinței și responsabilității creștinilor în cadrul societății contemporane.

Biserica Ortodoxă Română, Biserică majoritară în România, a participat, încă din primii ani de existență a Conferinței Bisericilor Europene (KEK), la dialogul

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

ecumenic cu celelalte Biserici creștine de pe continent, dialog ce a fost întregit și a crescut prin colaborarea cu Consiliul Conferințelor Episcopale Catolice din Europa (CCEE). Românii au avut bucuria să-l asculte pe Episcopul Romei rostind, la București, în mai 1999, Crezul în limba română, pentru ca trei ani mai târziu, în Bazilica *Sf. Petru*, Patriarhul României, adormitul întru fericire Părintele nostru Teoctist, să rostească Simbolul de credință niceo-constantinopolitan (381), împreună cu prietenul său Papa Ioan Paul al II-lea, pentru a mărturisi tezaurul comun al credinței creștine.

În aceste momente, rememorăm cu multă bucurie și o altă întâlnire ecumenică europeană, desfășurată în octombrie 1984, la Riva del Garda, Italia, când ortodocși, catolici și protestanți dintr-o Europă încă divizată de zidul Berlinului au recitat împreună, în Domul din Trento, același Crez niceo-constantinopolitan, ca o mărturie vie a unei rădăcini comune a credinței creștine. Iată-ne acum, la mai bine de două decenii de la acel eveniment, regăsindu-ne, după Basel (1989) și Graz (1997), la Sibiu, acest frumos oraș al Transilvaniei, o adevărată „Europă în miniatură”, un teritoriu românesc al conviețuirii pașnice a românilor, sașilor și maghiarilor, reprezentând principalele Biserici creștine ale unei Europe fără ziduri despărțitoare și cu dorința de reunificare, nu doar politic sau economic, ci și spiritual. Iată, un arc peste timp ce vorbește despre îndatorirea noastră ca Biserici clădite pe cuvântul viu al Evangheliei lui Hristos, Cel ce este Lumina lumii care luminează tuturor, pentru a promova reînnoirea vieții și unitatea în Europa.

Această Lumină a lui Hristos ne-a călăuzit pașii și ne-a întărit speranța, mai ales în anii de dictatură comunistă atee, astfel încât creștinii din România au rămas fideli credinței pe care au moștenit-o de la înaintașii lor, făcând din poporul român unul dintre cele mai religioase popoare din Europa.

Având convingerea că, prin extinderea Uniunii Europene, dialogul ecumenic va fi și mai mult promovat, ne exprimăm, încă o dată, bucuria de a vă primi în România, țară care, deși abia din acest an (2007), a devenit stat membru al acestei Uniuni, nu a încetat niciodată să se manifeste în spirit cu adevărat european. În același timp, ca cetățeni ai Europei, avem îndatorirea de a fi împreună lucrători, alături de creștinii din întreaga lume, pentru a manifesta o responsabilitate comună în mărturisirea lui Hristos, realizată prin cooperare în promovarea credinței creștine și a valorilor Creștinismului și prin solidaritate în rezolvarea problemelor urgente cu care se confruntă societatea de astăzi.

Bine ați venit la Sibiu, în această capitală culturală europeană, devenită în aceste zile și o capitală ecumenică în bucuria iubirii lui Hristos!

Mesaj de salut către A Treia Adunare Ecumenică Europeană Ca toți să fie una – pentru ca lumea să creadă

Ioan Robu, Arhiepiscop romano-catolic de București,
Președintele Conferinței episcopilor catolici din România

O dată cu această a treia Adunare Ecumenică Europeană (EEA3) de la Sibiu, speranța noastră în intensificarea unității creștinilor în Europa atinge un nou punct culminant. Drumul speranței și al reînnoirii început în ianuarie 2006 la Roma, continuat anul acesta în februarie la Wittenberg, devine acum mai vizibil și ajunge să fie pășit cu încredere, nu numai de cei peste 2500 de delegați oficiali, dar și de numeroșii pelerini care au venit și vor mai veni încă în aceste zile de sărbătoare; de asemenea – îmi place să cred – de toți aceia care urmăresc prin intermediul televiziunii și al mass-mediei desfășurarea acestei întâlniri ecumenice europene.

Semnarea *Chartei Oecumenica* mai întâi în anul 2001 – apoi de nenumărate ori după aceea – semnifică dorința creștinilor din Europa de a merge pe drumul reconcilierii și de a da mărturie comună despre Cristos, într-un context cultural secularizat ca al nostru. Este vorba despre înaintarea acelui *proces conciliar* început la Basel, în 1989, continuat mai apoi la Graz, în 1997, însă extins de data aceasta și la partea estică și sud-estică a continentului nostru european.

Tema generală a acestei prime zile a lucrărilor este prima parte, adică primele trei capitole, ale *Chartei Oecumenica*: „*Lumina lui Cristos și Biserica*”. În mod concret este vorba despre *unitatea* creștinilor, despre izvoarele comune ale *spiritualității* acestora și despre *mărturia* despre Cristos, pe care suntem chemați cu toții de a o da.

Mărturia comună este modalitatea vizibilă și cea mai eficientă a răspândirii Evangheliei în zilele noastre. Într-un context cultural european secularizat, în care numeroase curente post-moderne refuză să recunoască fundamentele creștine ale acestui continent, devine din ce în ce mai necesar ca mărturia celor ce cred să fie comună și reciproc conjugată, pentru a avea o cât mai mare eficiență în acțiune.

Însă pentru ca mărturia să fie posibilă, mai întâi, și apoi credibilă e necesară *redescoperirea bogăției spirituale* specifice confesiunilor creștine și a *izvoarelor spiritualității comune*. Cel care ne îmbogățește pe toți cu lumina Sa și prin cuvântul Său este Domnul nostru Isus Cristos – mort și înviat pentru noi și pentru întreaga creație. Pentru ca noi să avem parte de viață în plenitudine. Iar această viață este darul său gratuit făcut nouă tuturor.

Primind acest dar noi *creștem în unitate*, iar unitatea noastră, din ce în ce mai vizibilă și mai intensă, chiar dacă încă nu deplină, este o imagine fidelă a unității divine din sânul Prea Sfintei Treimi.

Să fim deschiși în aceste zile șoptelor Duhului Sfânt și harului divin, pentru a putea deveni capabili să aprofundăm unitatea deja existentă între noi: ca *dar* al lui

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

Dumnezeu făcut oamenilor odată cu Sfântul Botez, ca *speranță* a mărturiei creștine comune și ca *ecou* fidel al rugăciunii sacerdotale a lui Isus:

„*Ca toți să fie una...*” (In 17, 21).

Lumina lui Hristos și Biserica

Cardinal Walter Kasper, Președintele Consiliului Pontifical
pentru promovarea unității credinței

Tema acestei a treia întâlniri ecumenice europene „Lumina lui Hristos luminează deasupra tuturor” corespunde întocmai orașului Sibiu/Hermannstadt. Aici în Transilvania trăiesc împreună de secole unguri și români, creștini ortodocși, catolici, greco-catolici și evanghelici. Aproape toate problemele europene și ecumenice se reflectă în această regiune. Nu degeaba Sibiul a devenit Capitală culturală europeană 2007.

1. Istoria complexă a acestei regiuni arată că tema „Lumina lui Hristos luminează deasupra tuturor” nu este tocmai una simplă; dimpotrivă, ea ridică întrebări și în cazul unor chiar controverse. Lumina lui Hristos nu luminează oare asupra tuturor, chiar și asupra necreștinilor, musulmanilor, nu luminează ea oare și pe cei ce nu știu nimic despre Hristos și pe aceia, care nu sunt tocmai puțini, din Europa de azi, care deși știu despre El, neagă mesajul Său, pe aceia care – precum spune Biblia – iubesc întunericul mai mult decât Lumina? (In 3, 19) Luminează ea oare chiar și pe acei care-l urmează pe Iisus Hristos și care cred în El?

Într-adevăr o temă deloc simplă. Totuși este o temă pe care nu și-a închipuit-o o oarecare comisie ecumenică înțeleaptă; este vorba despre o parafrază a unui text din prologul Evangheliei după Ioan. În Evanghelie este vorba despre adevărata lumină, care luminează deasupra oricărui om și care a venit definitiv în lume prin Iisus Hristos (In 1, 9). Iisus Hristos însuși se numește Lumina Lumii (In 8, 12). Din această cauză, tema propusă „Lumina lui Hristos și Biserica” trebuie încă de la început privită dintr-o altă perspectivă, anume „Lumina lui Hristos și Lumea”.

Astfel ajungem cu tema noastră pe teritoriu biblic sigur și îmi permit să adaug: suntem pe teritoriu sigur comun. Deși totul îi desparte pe creștinii ortodocși, evanghelici și catolici, recunoașterea lui Iisus Hristos îi unește. Ca și creștinii recunoaștem împreună că prin Iisus Hristos ne-a fost dăruită Lumina vieții, că această Lumină ne-a luminat prin botezul comun pe care părinții Bisericii îl denumesc iluminare (*photismos*). Împreună recunoaștem în crez că Iisus Hristos este Lumină din Lumină, adevăratul Dumnezeu din adevăratul Dumnezeu. Împreună îl recunoaștem ca Mântuitor și Salvator pentru toți oamenii și ca mântuirea lumii.

Mi se pare important faptul că nu ne legăm chiar la începutul întâlnirii de diferențele care există între noi, ci ne referim la temelie noastră comună. Oecumena creștină nu este numai o problemă legată de sentimentul apartenenței. Oecumena creștină vrea să adevărească recunoașterea comună a unui *singur* Dumnezeu, unui *singur* Domn Iisus Hristos, a unui *singur* botez și a unei *singure* Biserici, pe care o recunoaștem cu toții prin crezul nostru comun. Mișcarea ecumenică este condusă de oameni care se roagă Sfintei Treimi și îl recunosc pe Iisus ca Mântuitor și Domn – precum scrie în formula de bază a Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Trebuie să luăm în considerare în aceste zile această temelie comună și să ne lăsăm inspirați de ea. Fără aceasta am vorbi în zadar.

Darul ecumenismului este faptul că am recunoscut această apropiere fundamentală și am descoperit că nu suntem străini unii de alții și nici nu ne facem concurență unii altora, ci frați întru Hristos. Nu putem fi niciodată suficient de recunoscători pentru acest dar. Nu trebuie să lăsăm ca bucuria primirii acestui dar să se stingă vreodată; nici măcar atunci când diferențele și problemele ne năpădesc. Nici nu trebuie să renunțăm la ea lăsându-ne convinși de cei care cred că ecumenismul este un total eșec. Pentru noi ecumenismul este o sarcină pe care am primit-o de la Iisus Hristos, care s-a rugat ca „toți să fie una” (17, 21); este îndemnul Sfântului Duh (*Unitatis Redintegratio* 1; 4) și un răspuns la chemarea vremurilor. Astfel ne-am întins mâinile unii altora și nu mai vrem să ne despărțim.

2. Și avem comoara aceasta în vase de lut (2 Cor 4, 7). Căci deși avem acest fundament comun, Iisus Hristos, trăim în biserici diferite. Facem acest lucru contrar dorinței și poruncii lui Iisus Hristos. Din această cauză nu trebuie să considerăm diferențele dintre noi ca fiind evidente și nici să ne obișnuim cu ele sau să le amplificăm. Ele sunt contrar voinței lui Dumnezeu și astfel expresie a păcatului; ele sunt eșecul misiunii noastre istorice, anume că lumina ar trebui să mărturisească pe Iisus tuturor oamenilor și să pledeze pentru unitatea și pacea între oameni.

Prin diferențele dintre noi am întunecat lumina lui Iisus Hristos în ochii multor oameni și care privesc faptele Sale cu îndoială. Diferențele dintre noi se datorează – cum se poate dovedi istoric – diferențelor existente în Europa și secularizării. Diferențele dintre noi se datorează și faptului că mulți oameni se îndoiesc de biserică și o pun sub semnul întrebării. Astfel nu putem fi mulțumiți de stadiul în care se află bisericile noastre: nu ne putem continua pur și simplu activitatea de zi cu zi. Nu există nici o alternativă responsabilă pentru Oecumena creștină. Orice altceva ar fi contrar responsabilității noastre față de Dumnezeu și față de lume. Întrebarea despre unitate ar trebui să ne neliniștească; ea trebuie să ardă în noi.

3. Ce putem face? Înainte de orice terapie trebuie făcută o analiză. Biserica mea, biserica catolică a întocmit un document al congregației credinței cu diferențele, care din păcate există și ne-a amintit astfel de problema în fața căreia ne aflăm. Știu că mulți, mai ales mulți frați evanghelici se vor simți jigniți de acest lucru. Nici eu nu pot rămâne indiferent; și mie îmi cade greu acest lucru. Deoarece suferința și durerea prietenilor mei este și durerea mea. Intenția noastră nu a fost de a supăra sau

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

a înjosi pe cineva. Am vrut să dovedim adevărul așa cum așteptăm din partea celorlalte biserici și precum o fac și celelalte biserici. Nici nouă nu ne plac unele declarații ale altor biserici și în nici un caz ceea ce spun uneori despre noi. Dar ce putem face? O oecumenă creștină blândă și care vrea să fie doar amabilă cu noi nu ne ajută cu nimic în viitor; ne ajută doar dialogul într-adevăr și claritate.

Important este desigur ca discutând despre diferențele și așa-numitele modele să nu pierdem din vedere cel mai mare și mai important punct comun. Acest lucru reiese și din mai sus numitul document. Se spune clar: Iisus Hristos este prezent și activ și în bisericile și comunitățile creștine pe care le-am despărțit. Nu este puțin lucru. Cu secole în urmă această afirmație ar fi fost de neconceput și nu sunt sigur dacă toți partenerii ecumenici o fac despre noi. Diferențele nu se referă deci la creștinism, ele nu se referă la mântuire; ele se referă la transmiterea concretă a mântuirii și la biserica văzută. Acestea nu sunt pentru catolici și ortodocși chestiuni lipsite de importanță, deoarece biserica este construită după analogia tainei facerii omului (LG 8). Ea este o biserică văzută și o instituție publică. Și cine a vrut să nege că încă nu există consens între noi cu privire la această chestiune? Aici ajungem la cordonul ombilical încă netăiat din păcate. Pentru că nu suntem de acord asupra modului în care trebuie înțeleasă biserica și în mare parte nici asupra celui în care trebuie înțeleasă euharistia, nu putem să ne așezăm la masa Domnului și să mâncăm din pâinea euharistică și să bem din vinul euharistic. Acest lucru este trist și pentru mulți o povară grea. Dar nu ajută la nimic să acoperim rana, ea trebuie deschisă chiar dacă doare; doar atunci se poate trata și vindeca cu ajutorul lui Dumnezeu.

4. Permiteți-mi deci ca după această analiză să spun câteva cuvinte și despre terapie. Vina acestei mari dureri care a apărut din cauza diferențelor dintre noi nu trebuie căutată mereu doar la alții. Toate comisiile istoricilor care au ținut conferințe în ultimii ani au arătat că recunoașterea vinei doar de către o singură parte nu este de ajuns în majoritatea cazurilor dovedite istoric; vina e a ambelor părți. Acest lucru ar trebui să îl recunoaștem sincer și apoi să cerem iertare lui Dumnezeu și fraților noștri. Doar o judecată curată ne dă posibilitatea unui nou început. Nu există progres în oecumena creștină fără întoarcere și pocăință. De aici va izvorî pregătirea pentru nou și reformă, care este atât de necesară în biserică și cu care fiecare biserică trebuie să înceapă.

În încercarea de a ajunge la un consens în ciuda nelămuririlor existente, metoda prezentării convergențelor s-a dovedit a fi eficientă și a fost continuată de contradicțiile de până acum. Dar între timp această metodă s-a învechit; calea aceasta nu mai duce nicăieri. Acest lucru însă nu este pentru mine motiv de resemnare. Putem alege o cale pozitivă, nemărginită și fără polemici. Putem face acest lucru cu speranța ca un astfel de schimb de daruri – precum l-a numit Papa Ioan Paul al II-lea – să fie posibil. Adică: putem învăța unii de la alții. În loc să găsim cel mai mic numitor comun, să ne îmbogățim reciproc cu bogățiile deja dăruite.

Și pe această cale s-au săvârșit multe lucruri pozitive în ultimele decenii. Noi, catolicii, am învățat de la evanghelici despre însemnătatea cuvântului lui Dumnezeu,

ei învață în prezent de la noi despre însemnătatea și structura liturghiei. Catolicii și evanghelicii datorează bisericilor ortodoxe surori o înțelegere mai vie a tainei; astfel, icoanele au început să fie mai iubite în Apus. Acestea sunt exemple care s-au înmulțit cu ușurință. Ne cunoaștem încă prea puțin și de aceea ne iubim încă prea puțin.

Trebuie însă să fim conștienți că la urma urmei nu putem „face” unitatea, ea nu poate fi lucrarea noastră. Ea este un dar al Duhului lui Dumnezeu, El singur poate alina inimile. Trebuie să ne rugăm pentru acest Duh al unității. Oecumena creștină spirituală este din această cauză centrul și inima oecumenei creștine (UR 8).

5. Unitatea bisericii nu este exclusiv scopul ei propriu. Nimeni, nici chiar biserica, nu trăiește pentru sine însuși. Iisus se ruga ca toți să fie una, pentru ca lumea să creadă (In 17, 21). Unitatea creștinilor este orientată spre unitatea lumii, în situația noastră în special spre unitate în Europa. Lumina lui Hristos a fost cea care a unit și a mărit Europa. Mari personalități sfinte apar la începutul istoriei europene și de-a lungul întregului curs istoric: Martin și Benedict, Chiril și Metodie, Ulrich, Adalbert, femei precum Elisabeta din Ungaria și Thuringen, Hedwig din Polonia, Silezia și Germania, Birgitta din Suedia și mulți alții. Nu ne putem gândi la Europa fără reformatori, fără Johann Sebastian Bach, fără mărturisitori precum Dietrich Bonhoeffer.

Acei ce neagă rădăcinile creștine ale Europei trebuie invitați să facă o excursie de la Gibraltar prin Spania, Franța, Germania, Scandinavia și Polonia până în sau de la Roma prin vechiul Constantinopol și Kiev până la Moscova. Se vor întâlni cu cele mai diferite popoare și vor auzi limbi diferite, dar peste tot vor găsi crucea și catedrale în centrul tuturor orașelor vechi. Rădăcinile creștine pot fi contestate doar negând ceea ce este evident. Rădăcinile creștine nu s-au uscat între timp. Ideea modernă a demnității ființei umane și a tuturor drepturilor generale ale omului își are originile în tradiția iudeo-creștină. Prin urmare, nu trebuie să negăm modernul, ci trebuie să îl ferim de autodistrugere.

Din păcate Europa și-a trădat adesea misiunea: în multe războaie purtate între popoare creștine, exploatarea colonială și asuprirea altor popoare, în ultimul secol cu două războaie mondiale groaznice, două dictaturi îndreptate împotriva omului și a lui Dumnezeu, prin holocaustul celor 6 milioane de iudei în mijlocul Europei. Europa se află astăzi în pericolul nu numai de a trăda idealurile, ci de a le uita în mod simplu și banal. Contradicția atee nu este pericolul principal ci uitarea de Dumnezeu, care ignoră porunca lui Dumnezeu, indiferența, superficialitatea, individualismul și lipsa pregătirii pentru bunăstarea comună și a sacrificiului în acest sens. Dar nu dansăm aici ca pe un vulcan sau pe un butoi cu pulbere? Contemporanii noștri au înțeles demult noile necesități. Amintesc doar câteva: strigătul pentru dreptate într-o lume globalizată, amenințarea nemiloasă a terorismului, separarea sinceră, sperăm și pașnică, dar și necesară de Islam.

Religiozitatea vagă și ștearsă nu ne va fi de nici un ajutor mai departe. Niciodată însă salvarea creștinilor nu a stat în adaptarea la lume. „Și să nu vă potriviți cu acest veac, ci să vă schimbați prin înnoirea minții”, ne spune apostolul Pavel (Rom

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

12, 2). Se proorocește o nouă evanghelizare. Se pune sub semnul întrebării pâinea neagră a credinței trăite și neclintite. Deoarece Europa nu poate fi doar o unitate social-politică; Europa are nevoie, în viitor, de o viziune și o bază comună de valori. Europa, și anume noi, creștinii din Europa, trebuie să ne trezim în sfârșit; Europa trebuie să-și revină, să fie devotată istoriei și valorilor sale, care au făcut-o mare și care pot să îi ofere un viitor. Aceasta este sarcina noastră comună.

Scopul nostru este unitatea, nu unificarea Europei. Diferențele culturală sunt o mare bogăție. Dar pe noi ne unește ideea demnității date de Dumnezeu omului, sfințenia vieții, coexistența întru dreptate și solidaritate, grija față de creație și cultivarea milei și a iubirii.

Pentru această alternativă a Duhului Evangheliei trebuie să fim împreună modele, martori și unelte. Trebuie să avem grijă de acel „altfel” al celorlalte religii, dar să avem și curajul să fim noi înșine altfel, să avem curajul de a ne deosebi ca creștini, curajul de a recunoaște lumina lui Iisus Hristos, care luminează tuturor și să o ducem în lumea care are atâta nevoie de ea. Căci cine ne poate da ceva mai bun? Unde găsim asemenea cuvinte dătătoare de viață? (vezi *In* 6, 68).

**Traducere din limba germană
Ioana Gabriela MATIU**

Lumina lui Hristos și Biserica

Înalt Prea Sfinția Sa Chiril de Smolensk și Kaliningrad,
Conducătorul Departamentului pentru relațiile externe al Patriarhiei Moscovei

Prea Fericirile Voastre, Eminențe și Excelențe!
Cinstiți Părinți, iubiți frați și iubite surori!

Tema plenarei de astăzi a Adunării se numește „Lumina lui Hristos și Biserica” și este foarte apropiată nouă creștinilor ortodocși. Venirea Domnului nostru Iisus Hristos va fi percepută de către creștini întâi de toate ca și apariție luminoasă. Punctul culminant al acestei apariții luminoase a avut loc pe Muntele Tabor, atunci când Domnul S-a schimbat la față înaintea ucenicilor Săi: „Și S-a schimbat la față, înaintea lor, și a strălucit fața Lui ca soarele, iar veșmintele Lui s-au făcut albe ca lumina” (*Mt* 17, 2). În teologia ortodoxă, tema luminii de pe Tabor și-a avut propria ei dezvoltare în învățătura despre energiile divine necreate prin care Dumnezeu se face cunoscut. Potrivit învățăturii Sfântului Grigorie Palama și a urmașilor săi, lumina dumnezeiască pe care Apostolii au văzut-o pe Muntele Tabor este Dumnezeu Însuși

care se împărtășește pe Sine creației Sale, întâi de toate celor ai căror ochi ai inimii sunt curați și deschiși pentru perceperea luminii. Această lumină poate fi văzută atât cu ochii trupești, precum și prin privirea interioară care este proprie inimii omului. Aceasta este arătarea văzută a harului dumnezeiesc, a energiei divine: „Cuvântul era Lumina cea adevărată care luminează pe tot omul, care vine în lume” (*In* 1, 9). Omul ca și „chip și asemănare a lui Dumnezeu” (*Fac* 1, 26) este capabil să perceapă și să arate prin viața sa lumina cea dumnezeiască.

Participarea la Lumina lui Hristos înseamnă și învățarea poruncilor Domnului, acceptarea învățăturii lui Hristos. Hristos este Lumina, El este de asemenea Logosul. De aceea, adevărata lumină este de asemenea și cuvântul care se adresează rațiunii și care reprezintă o provocare intelectuală. „Știm iarăși că Fiul lui Dumnezeu a venit și ne-a dat nouă pricepere, ca să cunoaștem pe Dumnezeu Cel adevărat; și noi suntem în Dumnezeu Cel adevărat, adică întru Fiul Său Iisus Hristos” (*1 In* 5, 20), spune Sfântul Apostol Ioan în prima sa epistolă. Cuvântul lui Dumnezeu care este păzit de către Biserică, este baza Tradiției, cea mai importantă categorie a teologiei și vieții ortodoxe. Tradiția nu este în nici un caz o sumă de texte și practici, care au fost elaborate de-a lungul secolelor, ci lumina luminează rațiunea și inima bărbaților și femeilor. Aceasta nu este numai un mod de a gândi, ci și un mod de a trăi. Tradiția nu este învechită, ci este însăși viața Bisericii iar sursa ei este Lumina lui Hristos. Deși tradiția ortodoxă face diferența dintre două feluri de lumină, anume dintre lumina care este înțeleasă ca și har, prin care Dumnezeu Însuși se împărtășește lumii și influențează lumea prin energii; și între Lumină ca și cuvânt al adevărului, acestea nu sunt două lumini diferite, ci o singură lumină, care are efecte diferite. Recunoașterea adevărului este imposibilă fără participarea la viața dumnezeiască pe care Hristos ne-a adus-o și despre care este scris în Evanghelia după Ioan: „În El era viață și viața era lumina oamenilor” (1, 4). Luminarea duhului este imposibilă fără iluminarea întregii naturi umane, prin Lumina lui Hristos. De aceea, adevăratul sens al iluminării rămâne hotărât. O astfel de iluminare în care se unesc recunoașterea adevărului și participarea la viața cea veșnică, se realizează în Biserică. Tocmai în Biserică de unifică lumina ca și har și lumina ca și adevăr, care apar ca un tot unitar de nedespărțit. Biserica este spațiul adevărului, însă această lumină strălucește mult peste granițele acesteia și luminează „pe tot omul care vine în lume” (*In* 1, 9). Această însușire a luminii, care este harul Duhului Sfânt, a fost avută în vedere de Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan atunci când a spus că „Duhul suflă unde vrea” (*In* 3, 8). Noi nu limităm strălucirea Luminii lui Hristos la limitele Bisericii, credem însă cu tărie că sursa acestei lumini se află în Biserică, care este Trupul lui Hristos (*Col* 1, 24).

Pe baza unei astfel de înțelegeri a Luminii, noi ne comportăm plini de respect față de alte experiențe religioase și tradiții însă prin aceasta nu uităm cuvintele Evangheliei: „Cel ce va crede și se va boteza se va mântui; iar cel ce nu va crede se va osândi” (*Mc* 16, 16). În acest spirit purtăm noi dialogul interreligios, pe care-l considerăm foarte important, nu numai pentru o bună relație cu alte tradiții religioase, ci și pentru o mai deplină înțelegere a propriei tradiții.

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

Învățătura lui Hristos este lumina, deoarece ea face clar și vizibil, ceea ce fără de ea apare ambiguu și întunecat. Ea le dă oamenilor posibilitatea de a ajunge la corecta cunoaștere a lui Dumnezeu, om și lume. Omul obține cu siguranță, cunoștințe importante mulțumită propriei cercetări a naturii și lumii, însă aceste cunoștințe nu sunt suficiente pentru a deschide o perspectivă care să depășească pe om. Dacă presupunem că există ceva mai înalt în organizarea vieții, care depășește natura umană, atunci acest ceva nu poate fi înțeles, dacă nu se deschide el însuși spre oameni. Omul nu ar fi putut niciodată să vadă ceea ce este în jurul lui dacă nu ar exista izvorul unei lumini care nu pornește de la ea însăși, ci își are propria ei origine. Gândirea contemporană născută în cercurile științifice, despre completarea reciprocă a cunoașterii religioase și științifice elimină astăzi motivele oricărui fel de ceartă dintre știință și religie. Aceasta înseamnă că pentru construirea vieții lui individuale și sociale, omul are nevoie atât de religie, cât și de știință. Ca niciodată până acum în istorie, astăzi creștinismul este interesat să câștige sprijinul cunoașterii științifice și să-l aducă în viața lui.

Înainte de toate însă, Bisericele creștine sunt interesate să-și apere mesajul deosebit care a fost descoperit oamenilor prin Domnul Iisus Hristos și să-l aducă în viața oamenilor de astăzi. Știm din istorie că această misiune nu a fost niciodată ușoară. Slăbiciunile omenești au condus la schisme, confruntări și chiar războaie între frați. În primul mileniu al erei creștine, credincioșii s-au străduit să exprime cât mai clar posibil în limbajul omenesc, fiecare adevăr despre Dumnezeu care le-a fost descoperit lor prin propovăduirea lui Hristos. Astăzi noi avem rezumatul lor în Crezul niceo-constantinopolitan. Însă până astăzi încă mai există în comunitatea creștină rupturi datorate raportării la dogmele de bază ale credinței. Totuși, se poate spune cu siguranță că până la eshaton, toți creștinii vor reprezenta, cel puțin aceleași puncte de vedere despre om și regulile de viață formulate în norme morale. Astăzi, această balanță este distrusă. Unele comunități creștine au schimbat în mod unilateral normele de viață cuprinse în cuvântul lui Dumnezeu, sau tocmai fac acest lucru.

De ce acest lucru se întâmplă tocmai acum, la începutul secolului XXI? Cum de astăzi, în anumite medii creștine, a devenit populară ideea unei evoluții a normelor morale? Pe de o parte, pentru aceasta există premise în fiecare direcție teologică care explică principiul mântuirii numai prin credință, în detrimentul stării morale a omului. Însă, în opinia mea, cel mai mult acționează în acest punct influența spiritului religios al acestei lumi. Există o coabitare suspectă între noile abordări morale din anumite medii creștine și răspândirea postmodernismului în societatea seculară. În sens mai larg, postmodernismul înseamnă armonizarea unor perspective și puncte de vedere dearmonizabile. Este posibil ca astfel de acțiuni, în anumite domenii sociale, să fie justificabile, însă o astfel de acțiune nu poate fi justificată pentru creștini în domeniul moralei. Oamenii credincioși nu pot să recunoască în același timp valorile vieții umane și dreptul la moarte, valoarea familiei și permisiunea relațiilor homosexuale, apărarea drepturilor copilului și distrugerea intenționată a embrionilor umani în scopuri medicale.

Cu toate acestea, există astfel de acțiuni, nu numai în mediul unor oameni, adică nu numai în mediul privat, ci treptat devin obligatorii pentru toți cetățenii, prin preluarea unor norme de drept în acest sens, atât în unele țări europene, cât și în instituțiile internaționale.

Creștinii ortodocși din estul Europei, care au experiența vieții într-un stat totalitar, identifică astăzi periculoase tendințe în dezvoltarea violenței politice. Încă din vremuri antice, creștinii cunosc principiul pe care l-a formulat Sfântul Augustin: „Ca fundament – unitate, în cele ale lumii – libertate, în toate – dragoste”. Se dovedește faptul că astăzi, între creștini și oamenii secularizați, există o disonanță în a înțelege ce anume este fundamental și ce anume este marginal. Acest aspect pare să fie cât se poate de înspăimântător pentru creștinii care cred în posibilitatea existenței numai a unei singure morale. Dacă creștinii ar fi siliți prin presiuni statale să îndeplinească orice fel de normă morală, care contrazice credința lor, atunci această constrângere va fi pentru ei dușmănoasă și neacceptabilă.

În ce anume constă însă această necorelare între creștini și relativismul moral? Este rezultatul credinței, potrivit căreia adevărul dumnezeiesc se descoperă, prin Hristos, omului în viața sa, iar renunțarea la această concepție înseamnă căderea omului și a lumii. Biserica predica despre Dumnezeu și oamenilor, nu propria ei părere, care i-ar plăcea din diferite motive, ci adevărul primit prin revelația divină. Dacă vreun învățat care descoperă o nouă lege naturală are dreptul să-și apere adevărul descoperit, atunci Biserica are cu atât mai mult dreptul să apere adevărul cel veșnic.

Cel puțin pentru noi creștinii ar trebui să fie evident că Hristos a arătat lumii adevărata dumnezeire și adevărata umanitate. În Hristos, s-a arătat deplinătatea naturii umane. Chiar și Pilat păgânul a recunoscut aceasta atunci când a strigat: „Iată Omul!” (*In* 19, 5). Natura umană în care s-a arătat Hristos nu trebuie să se dezvolte și să evolueze, ci ea poate fi doar însușită de către oameni. Aceasta înseamnă că pentru noi toți, tot ceea ce se poate spune despre om, a fost arătat deja în Hristos. Discuția despre ceea ce este omul, s-a sfârșit în urmă cu 2000 de ani. În acest sens se dovedește teoria, populară printre unii creștini, a evoluției normelor morale ca și dragoste față de duhul lumii acesteia, care astăzi formează această idee sub forma unei paradigme postmoderne. În viața Bisericii, există într-adevăr necesități schimbătoare, căci condițiile culturale, geografice și istorice se schimbă, însă condițiile de bază ale naturii umane sunt în esență neschimbabile.

Lupta pentru o morală socială unitară și pentru valorile creștine în Europa de astăzi este imposibilă, fără o unire a eforturilor tuturor creștinilor din confesiunile principale, indiferent de diferențele în ce privește învățătura de credință. Însă vechiul cuvânt „oicumene” aproape că nu este potrivit pentru îndeplinirea acestei misiuni. Astăzi, construirea unui sistem al solidarității creștine în Europa, pe baza unei morale unice și nedespărțite a Evangheliei și a mărturiei comune care rezultă din această solidaritate în fața lumii, este probabil ultima posibilitate pentru creștinii uniți în eforturi comune, să recâștige sufletul Europei. Tocmai de aceea comunitățile creștine

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

trebuie să se sprijine una pe alta, să întrețină relații prietenești, să realizeze schimb de reflecții, să apară împreună în fața acestei lumi, să realizeze proiecte comune. Biserica Rusă știe foarte bine, pe baza experienței sale în condiții de totalitarism, ce anume înseamnă solidaritatea creștină în Europa.

Această solidaritate se vede și astăzi. Cu prilejul reunificării dintre Patriarhia Moscovei și Biserica Rusă din exil, am primit numeroase felicitări frățești din partea a numeroase Biserici creștine. În afară de aceasta, noi ne simțim solidari cu ceilalți creștini în ceea ce privește numeroasele provocări ale secularismului, a lipsei spiritualității, a prezenței sărăciei și radicalismului. Pentru că avem o moștenire creștină comună, putem cu mai multă ușurință să căutăm o atitudine comună față de această provocare decât cu cei de o altă credință sau o altă perspectivă asupra lumii.

Sunt sigur că solidaritatea în fața noilor provocări poate să dea o nouă dinamică relațiilor dintre creștini în Europa și să trezească interesul, astăzi pierdut în multe comunități, pentru dialogul teologic și căutarea unității celei poruncite de Dumnezeu.

În vreme ce se luptă pentru găsirea unor norme etice comune, creștinii trebuie să caute relații de legătură și cu adepții altor religii, care au poziții etice asemănătoare cu cele ale creștinilor. Din dorința atingerii acestor scopuri, este de dorit să se dezvolte contacte interreligioase în Europa și în întreaga lume. În ciuda tuturor diferențelor, religiile mondiale au o concepție comună asupra priorității valorilor veșnice în fața celor lumești. Aceasta ne ajută la luarea unei poziții comune împotriva amenințării față de orientarea morală.

Întâlnirea la vârf dintre liderii religioși care a avut loc la Moscova în iulie 2006 și care a devenit cea mai mare manifestare inter-religioasă din Europa, a arătat că reprezentanții celor mai mari tradiții religioase mondiale au poziții apropiate în ceea ce privește etica. Toți și-au arătat îngrijorarea față de relativismul moral care, astăzi nu de puține ori, câștigă proprietate.

Creștinii pot să găsească o anumită susținere în ceea ce privește chestiunile morale chiar și la oamenii secularizați, care reprezintă o concepție nereligioasă despre lume, dar apără normele etice care sunt apropiate de cele creștine. Nu este nimic de mirare într-o astfel de situație, căci Sfântul apostol Pavel deja scria în Epistola către romani: „Căci când păgânii care nu au lege, din fire fac ale legii, aceștia neavând lege, își sunt loruși lege. Ceea ce arată fapta legii scrisă în inimile lor” (*Rom 2, 14-15*). Cu alte cuvinte, creștinii trebuie să acționeze împreună cu alți oameni de bună credință, în numele găsirii și apărării acordurilor în ce privește normele morale în societate. Pentru a realiza acest scop, comunitățile creștine trebuie să lucreze cu opinia publică, respectiv să poarte dialog cu autoritățile de stat și cele internaționale. Dacă creștinii pretind o etică unitară de la mediile publice, atunci ar trebui să lase la atitudinea conștiinței fiecărui om să-și ducă viața la nivel privat conform propriilor valori. În acest punct ei pot să urmeze un alt citat al Sfântului apostol Pavel: „Cine ești tu ca să judeci pe sluga altuia? Pentru stăpânul său stă sau cade. Dar va sta, căci Domnul are putere ca să-l facă să stea.” (*Rom 14, 4*). Aceasta ar putea să însemne că

cei care au alte atitudini, care sunt alternative moralei comune, ar trebui să se limiteze la spațiul privat. Ei nu trebuie să fie persecutați, dar nici susținuți și programați în spațiul public.

Astăzi în Europa le este cunoscut multora, chiar și celor necredincioși, că creștinismul este o puternică sursă de sprijin pentru civilizația europeană. Această apreciere a venit în Europa după ce a interacționat cu provocările globale ale altor civilizații. Pentru a supraviețui în lumea de astăzi, Europa trebuie să rămână pe mai departe un continent creștin. Aceasta nu înseamnă în nici un caz că aici nu există loc pentru reprezentanții altor religii sau ai altor concepții despre lume. Aceasta înseamnă doar recunoașterea înaltului rol al creștinismului în trecut, dar și în prezentul și viitorul continentului nostru. O astfel de recunoaștere este din multe puncte de vedere dependentă de măsura în care creștinii înșiși sunt capabili să-și apere propria lor identitate creștină în această lume multiculturală și atât de rapid schimbătoare, precum și de măsura în care sunt în stare să rămână credincioși lui Hristos.

„Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, așa încât să vadă faptele voastre cele bune și să slăvească pe Tatăl vostru Cel din ceruri” (Mt 5, 16). Lumea este astfel în măsură să vadă pe Tatăl Cel din ceruri, să-L privească și să-L slăvească, dacă lumina care pornește de la credincioși este lumina Fiului Său.

Traducere din limba germană

Lect. Dr. Daniel BUDA

Lumina lui Hristos și Biserica. Unitate, spiritualitate și Mărturie

Episcop Dr. Wolfgang Huber, Președintele Sinodului Bisericii Evanghelice Germane

Eminențele voastre,
Excelențele voastre,
Stimați frați și surori,

Cine aruncă o singură privire asupra Sfintei Scripturi acela se umple de lumină. „Domnul este lumina mea și ajutorul meu, de cine mă voi teme?” Astfel cântă psalmii de mii de ani (Ps 27, 19). Sfântul Ioan Botezătorul, după cum spune Evanghelia după Ioan, „a venit spre mărturie, ca să mărturisească despre Lumină, ca toți să creadă prin el. Nu era el Lumina ci ca să mărturisească despre Lumină” (In 1, 7, 8). Simbolul luminii este prezent în toate sărbătorile creștinătății. În Germania, sunt aprinse și purtate lumânări mari în comunități, în grupuri în numele acestei adunări și aduse până la Sibiu. Lumina lumânărilor este semn al luminii lui Hristos. Hristos,

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

Lumina, străbate orice întuneric. „Eu sunt Lumina lumii” spune Hristos. „Cel ce Îmi urmează Mie nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieții” (*In* 8, 12). Strălucirea îngerilor în noaptea adâncă vestește păstorilor nașterea lui Iisus. „Slava Domnului a strălucit împrejurul lor”, astfel proorocește evanghelistul Luca (*Lc* 2, 9).

Fie în nordul sau sudul, estul sau vestul Europei: plini de speranță aprindem câte o lumânare în fiecare duminică de Advent – până când în noaptea Nașterii lui Hristos strălucește lumina celor patru lumânări. În bisericile de toate confesiunile răsună răspunsul: „Hristos lumina”. În timp ce lumina lumânării de Paști luminează întreaga biserică, parcurgem calea de la întunericul morții spre lumina vieții, pe care ne-o dăruiește Hristos, călăuziți de îngerul care coboară din cer și se arată Mariei Magdalena și celeilalte Maria în dimineața de Paști, așa cum se arată în Evanghelia după Matei, „înfățișarea lui era ca fulgerul” (*Mt* 28, 3). Limbi de foc coboară asupra ucenicilor lui Hristos în prima zi de Rusalii, după cum spun evangheliștii. Lumina devine simbol al conduitei creștine: „Umblați ca fii ai Luminii; pentru că roada luminii e în orice bunătate, dreptate și adevăr” (*Efes* 5, 8).

Lumina lui Hristos unește. Ea îi înconjoară și îi pătrunde pe toți cei ce-L urmează pe Iisus. Lumina nu se divizează. Precum lumina unei flăcări, care se transmite din Tatăl în Fiul și ajunge la Duhul Sfânt, care e nouă dar mereu aceeași; astfel a încercat Biserica primară să explice taina Sfintei Treimi. Lumina lui Hristos este izvorul spiritualității noastre, ne umple inima, sufletul și duhul. Noi trebuie să trăim întru El și, ca și copiii ai luminii, să vestim bunătatea, dreptatea și adevărul.

Deosebit de impresionantă a fost această lumină unificatoare la liturgia la care au participat unsprezece biserici din cadrul unei asociații a bisericilor creștine din Germania care au sărbătorit botezul „ca legătură sacramentală a unității” și au recunoscut extraordinara importanță a botezului. Acest eveniment a avut loc la 29 aprilie anul acesta în domul din Magdeburg, o biserică cu cea mai veche piatră de botez de la nord de Alpi. Propoziția de încheiere a acordului semnat atunci este următoarea: Toate bisericile semnatare recunosc: botezul prin cufundarea în apă, respectiv stropirea cu apă după cum a poruncit Iisus în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh.

Baza formală a fost, ca la orice încheiere de contract, semnarea de către reprezentanții bisericilor a unui document comun. Din altar s-au așezat la masa la care au semnat documentul. Dar înainte de acestea a avut loc o liturghie la care s-au săvârșit diferite tradiții de botez și elemente liturgice. Astfel, tradiția evanghelică a fost prezentă prin cântarea comunității, tradiția armeană prin citirea Evangheliei, tradiția romano-catolică prin binecuvântarea și trimiterea în lume, tradiția ortodoxă prin invitația la procesiunea botezului și stropirea comunității cu apă de botez, tradiția metodistă prin predica dojenitoare, tradiția luterană veche prin citirea unei rugăciuni de sfințire a apei. Liturgia de recunoaștere a botezului a putut astfel reflecta diferitele tradiții spirituale într-o manieră impresionantă. La mijlocul liturghiei a avut loc o impresionantă procesiune, care a fost condusă de reprezentanți ai bisericilor participante. S-au așezat în cerc în jurul cristelniței de piatră. Își întorceau spatele pe rând către acest porfir impozant din Egipt, care era folosit în urmă cu un mileniu creștin

ca fântână arteziană a unei vile romane, înainte de a fi transportat de Otto I la Magdeburg, unde era folosit încă dinainte de despărțirea Bisericii Apusene de cea Răsăriteană ca și cristelniță de piatră.

Proiectul se datorează unui impuls al cardinalului Kasper și al consiliului papal. Grupul de lucru al bisericilor creștine este primul Consiliu ecumenic regional, care a transformat acest impuls într-o provocare. Porunca lui Iisus de săvârșire a botezului a avut prioritate în fața chestiunii legate de modul de legitimizare a celor care săvârșesc sacramentul. O astfel de apreciere care dă întâietate poruncii și invitației lui Iisus în fața înțelegerilor oficiale diferite, ar putea, după părerea mea, să fie accesul spre un răspuns la întrebarea despre comunitate la împărtășanie.

Lumina lui Hristos luminează deasupra tuturor! Dacă la începutul celei de a Treia Întâlniri Europene ne gândim la invitația bisericilor creștine din Europa la unitate, spiritualitate și mărturie, apoi facem acest lucru în fața oamenilor, care așteaptă de la biserici o chemare la unitate – o chemare la bunătate, dreptate și în duhul dreptății. Charta Ecumenica ne trimite la crezul niceo-constantinopolitan. Recunoaștem din secolul 4:

Credem într-unul Domn Iisus Hristos

Fiul lui Dumnezeu,

Născut din Tatăl tuturor timpurilor:

Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat...

Unitatea întru Hristos și în Duhul Lui și astfel în Dumnezeu, Tatăl, se referă la mult mai multe decât vizibila unitate a bisericilor. Unitatea bisericilor nu se află simplu în fața noastră, ea există și a fost înființată ca bază a bisericii, întru Iisus Hristos, întru El ca lumină a lumii. Pentru oecumena este decisiv, se pare, dacă unitatea bisericilor se leagă de o unire vizibilă, exterioară a bisericilor, care să fie apoi tematică decisivă, sau dacă ea poate fi considerată ca dată de Hristos și de a se afla în fața faptului de a actualiza unitatea, care întru Hristos este deja realitate.

Din această cauză trebuie să facem deosebirea între motivul fiecărei biserici, care este dat de Iisus Hristos și figura concretă, istorică a bisericii. Bisericile și confesiunile creștine sunt culori diferite în spectrul unei singure lumini. Ele reflectă lumina lui Hristos în mod diferit. Există mereu pericolul ca lumina să scadă.

Congregația creștină de la Vatican a respins în urmă cu câteva luni propuneri, care au fost reprezentate în cadrul bisericii catolice, dar care din punctul de vedere al congregeției ar fi greșite. Din această cauză congregeția a recapitulat un pasaj foarte neplăcut din punct de vedere ecumenic din declarația „Dominus Jesus” din 2000, în care Vaticanul spune că bisericile reformate nu sunt biserici în adevăratul sens al cuvântului. Dar și alte biserici își pun această întrebare. Nici o biserică nu poate singură să reflecte spectrul culorilor în cadrul luminii, nici o biserică nu poate singură să reflecte lumina lui Hristos. Pretenția unei biserici că ar reprezenta singură figura actualizată a bazei lui Iisus Hristos, că numai ea ar fi „comunitatea

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

lui Hristos”, degradează inevitabil alte biserici și împiedică strălucirea și luminarea comună a bisericilor.

Pentru bisericile evanghelice atenția pentru existența altor biserici este necondiționată; ea motivează unitatea prin multitudine și croiește drumul spre deosebite conciliată. Trebuie să concepem astăzi oecumenaul pornind de la premiza că bisericile participante au nu numai înțelegeri diferite de ordine și instituție, de raport între scriptură și tradiție, de femei în instituția bisericească, ci și imagini diferite asupra a ceea ce înseamnă „unitate vizibilă”. Ar fi chiar de mirare, dacă dispozițiile teologice și ecleziastice diferite și contextele și experiențele teologice diferite din ultimele secole din Europa nu s-ar reflecta în viziunile diferite despre unitatea bisericilor.

Respectul multilateral include revizuirea autocritică. Astfel se explică – chiar înainte de sărbătoarea de 500 de ani a reformei din anul 1517 – în domeniul evanghelic tot mereu reforma înființării bisericii evanghelice. Dar biserica evanghelică își are originile ca toate bisericile în Biblie și în biserica veche. Reformarea a vrut să descopere izvoarele credinței din nou conform originilor în lumina evangheliei. Reformarea s-a aflat în credință și continuitate față de biserica veche; nu a dorit formarea de noi biserici, ci întunecarea credinței rămâne deschisă ca lumina lui Hristos să lumineze peste toți.

Bisericile, chiar și bisericile reformate sunt legate prin izvoare și tradiții comune. Conștiința bisericii evanghelice și judecățile teologice sunt strâns legate de recunoașterea comună a creștinătății. Trebuie ca biserici creștine să considerăm istoria comună a originii ca izvor comun important, ca punct de referință ecumenic. Povestirile biblice, dovezile bisericii vechi, inspirațiile sfinților părinți precum și a marilor teologi din Evul Mediu conțin o comoară de neprețuit.

Și o a doua observație autocritică: Orientarea puternică către credință și conștiință a fiecăruia, către păstrarea culturii individualității și către distanța față de biserică ca instituție a umbrat părerea în unele biserici evanghelice, că credința are nevoie de comunitatea creștinilor și că comunitatea celor sfinți în recunoașterea credinței are un loc stabil. Legătura cu Sfânta Scriptură, concentrarea pe recunoașterea lui Hristos, construirea bisericii de către comunitate sau responsabilitatea egală a femeilor și a bărbaților chiar și în instituția bisericească și în funcții de conducere a bisericii sunt comori pe care vrem să le introducem în comunitatea ecumenică.

Lumina lui Hristos este izvorul spiritualității noastre, ea ne umple inima, sufletul și duhul. Noi cântăm cântece noi și vechi la întâlnirile ecumenice.

Multe raze se revarsă dinspre lumină, lumina noastră se numește Hristos (Suedia), Lumière de Dieu, inonde la Terre (Grandchamps/ Franța), O gladsome Light of the Holy Glory (Grecia), Ce frumos strălucește luceafărul de dimineață (Text Praetoriu, J. S. Bach – Satz, Germania). În întunericul iernii și adesea și în întunericul sufletului nostru cântăm în toate bisericile din Europa cântece de Advent, de Crăciun și de Bobotează și ne îndreptăm spre lumina, care a venit în lume, pentru a ne lumina.. Dimineața salutăm prin lumina soarelui lumina lui Hristos – Iam lucis orto sidere – (secolul, Klepper, Lumina zilei pătrunde înăuntru). Seara ne adresăm

lui Hristos prin imnul: Hristos, tu ești ziua cea luminată și înaintea Ta nu rămâne noapte (Erasmus Alber 1536 după „Christe qui lux et dies” înainte 543).

În rugăciunea din vecernia ortodoxă lumina ne consolează.

Lumină lină, a sfintei slave, a Tatălui ceresc, Celui fără de moarte, a Sfântului și Fericitului: Iisuse Hristose.

Venind la apusul soarelui, văzând lumina cea de seară

Lăudăm pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh, Dumnezeu.

Și în vechea rugăciune din tradiția apuseană ne îndreptăm spre lumină:

Rugăciunea noastră de seară să ajungă la Tine, Doamne,

și să coboare asupra noastră mila Ta.

A Ta este ziua și a Ta este noaptea.

Dacă lumina zilei trece,

lasă lumina adevărului Tău să lumineze.

Mulți oameni descoperă aceste texte vechi și conținutul și orientarea lor din nou. Spiritualitatea este un cuvânt cu rezonanță crescândă, o stea urcătoare. Ea are o aură, de care se leagă speranța. Și la noi oamenii vor să împartă spiritualitatea cu alții, la evenimente oficiale de bucurie sau tristețe chiar și în spații publice, chiar și pe urme vechi în locuri străine precum ex. pelerinaj. Interesul pentru spiritualitate formează un echilibru important și nu este arareori protest împotriva materialismului extins și a hecticii timpurilor noastre. Nevoia de spiritualitate stă în contradicție cu puterea de conducere a economiei, care nu se oprește nici la economizarea sufletului – doar dacă îi impunem oprirea.

Spiritualitatea ecumenică orientată biblic este una din cele mai importante izvoare din care noi ca biserici putem afla răspunsuri pentru redescoperirea religiei. O credință puternică, personală, internă, care se lasă pătrunsă de lumina lui Hristos, care se revărsă în lumina lui Dumnezeu, care revine prin Duhul Său, care face loc mirării unui secret apare din convingerea și comuniunea cu alții.

În urmă cu câteva luni Consiliul Bisericii Evanghelice prin votul pentru dezvoltarea spiritualității a denumit comunitățile evanghelice și cele spirituale ca pe „comoară a bisericii evanghelice” care trebuie „dezvoltată și stabilită”. Comunitățile sunt de mai demult un loc în care oamenii intră în noi și vechi fațade ale vieții spirituale.

Tații și mamele credincioase au amintit mereu că organele auzului, simțului, tăcerii, rugăciunii, mirării și căutării trebuie exersate. Dintr-o astfel de profunzime spirituală și claritate teologică, din comuniunea de profil teologic și densitate spirituală ajungem și prin faptele noastre, prin spuse și dojeniri la profunzime și claritate.

O astfel de profunzime și claritate dobândim atunci când recunoaștem că eul nostru personal mare sau mic nu este centrul universului. Putem să îl asigurăm și să îl încurajăm pe omul necăjit, dezamăgit și supărat, pe care lumea noastră în ciuda

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

străduințelor sociale și diaconice îl va cunoaște în continuare, că lumina și strălucirea lui Dumnezeu nu permit necazului, răului, întunericului să aibă ultimul cuvânt.

Noi suntem mărturia comună a faptului că lumina lui Hristos luminează deasupra tuturor, într-o lume plină de tensiuni, dezbinare și controverse. Un rol important în acest caz îl are faptul că majoritatea prorociilor ultimelor decenii cu privire la rolul religiei s-au dovedit a fi false. De-a lungul deceniilor în societatea noastră s-a întipărit propoziția seculară, că timpul pentru credință și religie a trecut. Partea finală a cântecelor despre creștinism și religie nu putea rămâne neauzită. Să ne gândim doar la optimismul contemporan al dezvoltării cu teza, că cu timpul Dumnezeu și credința vor fi strict superficiale sau părerea oamenilor de știință de a explica crearea lumii fără ipoteza lui Dumnezeu: între timp problema unei sau altei poziții s-a pus sub semnul întrebării.

Și rolul Bisericii s-a modificat radical cel puțin în Europa în ultimii două sute de ani. În multe domenii în procesul de secularizare biserica a pierdut puterea de decizie pe care o avea cu sprijinul statului. Vremea bisericilor de stat a trecut. Dar efectul Evangheliei dăinuiește: mesajul despre darul lui Dumnezeu este transmis, oamenii își întocmesc viața pe credință și prin fapte se lasă conduși de iubire, gândul despre libertatea creștină are efect și acolo unde nu există nici un indiciu asupra originii. Multe rezultate moderne au o bază ideo-creștină, fără ca acest lucru să fie conștientizat. Gândul drepturilor omului și a libertății religiei, formarea statului democrat, orientarea comportamentului social în funcție de dreptate, solidaritatea cu oamenii nevoiași și a celor evadați, ideea unei Europe a concilierii și a păcii se datorează impulsurilor decisive ale credinței creștine și cu aceasta a tradițiilor iudaice. Și din această cauză imaginația că credința poate fi inclusă doar în sfera privată și că viața socială poate exista fără recunoașterea oficială a credinței și religiei este de domeniul trecutului.

Secularizarea se face remarcată abia după revoluția politică din Europa, generații de tineri și adulți au crescut fără să afle despre Hristos, fără să renunțe la ceva în necredința lor. Pe de altă parte, redescoperirea religiei, o căutare a rădăcinilor noi și vechi pentru propria viață, întrebarea „de unde?” și „încotro?”, a luminii în perspective întunecate. Povestiri diferite și contexte sociale diferite în est și vest în nord și sud ne provoacă să căutăm noi răspunsuri, care se înrădăcinează însă în aceeași credință: anume că în lumina lui Iisus pot fi recunoscute părțile întunecate, poveștile triste, perspectivele negre ale societăților secularizate.

Înțelegerea evanghelică a prezentului lui Dumnezeu este întipărită de ideea că lumina lui Dumnezeu și adevărul Său nu stau în opoziție cu lumea modernă, ci ele formează baza acestei lumi. Lumea modernă influențată de pluralism și individualism, secularism și materialism este lumea lui Dumnezeu, condusă de El, ținută din mila Sa și formată de responsabilitatea creștinilor.

O temă centrală pentru bisericile din oecumena creștină este: Lumina lui Hristos este întunecată de lumina judecății începând cu iluminismul?

Credința evanghelică prețuiește și preaslăvește impulsurile iluminismului și libertății individuale, ale diferenței clare între confesiune și drept civil, resp. între stat și biserică, impulsurile științelor critice și ale liberalizării imaginațiilor morale, deși se știe că toate aceste dezvoltări s-au întors critic împotriva credinței și astfel este îngreunată misiunea sa.

Credința evanghelică nu este „contra sau anti modern”, este o credință îndreptată spre lume, care lasă biserica să fie ceea ce este: parte a acestei lumi, plină de vinovăție, deschisă spre nou și iubire. Bisericile reformate și teologia lor au pledat mereu pentru o legătură strânsă și necesară între credință și judecată, dar fără a se baza pe o interpretare istorică a judecății umane. Mărturia evangheliei referindu-se la o clasificare nestrămutată și o opoziție a judecății umane nu se leagă exclusiv de o anume fază istorică a înțelegerii judecății. Credința are misiunea mereu și peste tot de a arăta fiecărei înțelegeri a judecății limitele sale. Ar dăuna mărturiei comune a fraților ecumenici în lume, dacă în locul acestei rupturi între credință și judecată nu s-ar ține cont de aceia ce vor să despartă credința de judecată – fie pentru a elibera credința de judecată și astfel a fi irațional, fie pentru a avea judecată și a fi necredincios și astfel a fi absolut.

Sunt convins însă că pe lângă observația critică și toleranța dialogală, pe lângă angajamentul social și faptele diaconale, o spiritualitate puternică, un dor orientat spre Biblie și recunoaștere, după lumina lui Dumnezeu, o spiritualitate fondată este o forță de rezistență împotriva secularismului, a nihilismului războinic cât și a terorismului și a fundamentalismului.

Astfel este vorba aici ca noi, ca și „copii ai luminii” să depunem mărturie, să construim pe bunătate, dreptate și adevăr. Acest lucru se întâmplă în fața ochilor oficialităților europene, care așteaptă pe bună dreptate, ca noi să sfătuim, să vorbim și să lucrăm în lumina evangheliei. Atunci putem ca biserici să ne exprimăm oficial credința la toate cerințele mari comune europene cât și a celor globale, despre care se va vorbi la adunare: pace, dreptate, valorificarea creării – dacă vom face acest lucru împreună în lumina Evangheliei lui Iisus Hristos. Din această cauză un semn vizibil valoros este că bisericile noastre colaborează în cadrul Conferinței Bisericilor Europene și a Consiliului European al Conferințelor Episcopale asupra temelor europene și se prezintă împreună la Bruxelles și Strasburg.

Este vorba de a depune mărturie prin cuvânt și faptă pentru un angajament social de durată în secolul globalizării. Ca biserici trebuie să fim împreună în fața provocărilor din lupta pentru drepturile omului, a problemei evadărilor, a schimbării climei, a siguranței omenești, resp. vulnerabilității. Temele concrete ale Charta Oecumenica le veți dezbate în următoarele zile dumneavoastră, delegații bisericilor europene, pe baza gândirii contemporane asupra responsabilității comune a unității, spiritualității și mărturiei. Veți stabili probabil alte semne concrete. Provocați-ne și luați inițiative concrete pentru următorii pași pe care să îi faceți în bisericile voastre.

Titlul și șansa acestei a treia Întâlniri Europene „Unitate și înnoire” are două sensuri:

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

Bisericile din Europa pot și trebuie să trăiască și să se înnoiască în unitatea dăruită de Hristos – și astfel să slujească Europei.

Și Europa are nevoie de unitate și înnoire – bisericile pot și trebuie să contribuie la aceasta.

**Traducere din limba germană
Ioana Gabriela MATIU**

**Scrisoare către Cardinalul Péter Erdő,
Președintele Consiliului European al Conferințelor Episcopilor (CCEE)
și către Pr. Jean-Arnold de Clearmont,
Președintele Conferinței Bisericilor Europene (CBE)**

Papa Benedict al XVI-lea

Pe această cale salut pe toți delegații și participanții la cea de a Treia *Întâlnire Ecumenică Europeană* din Sibiu, care dezbate tema importantă pentru re-evangelizarea Europei: „Lumina lui Hristos luminează pe toți oamenii. Speranță spre înnoire și unitate în Europa”, și care are ca misiune „să recunoască în Hristos cel răstignit și înviat noua lumină spre împăcarea creștinilor din Europa”.

Pe această cale salut pe fiecare dintre voi și salut prin voi și Consiliul European al Conferințelor Episcopilor și Conferința Bisericilor Europene. Speranța mea este ca această importantă întâlnire să contribuie pe cale ecumenică la regăsirea unității tuturor creștinilor. Acest lucru este o prioritate pastorală și eu personal i-am acordat multă atenție încă de la începutul pontificatului meu. Preocuparea pentru unitatea tuturor creștinilor este evidentă pentru ca lumina lui Hristos să lumineze tuturor oamenilor.

Conciliul al doilea de la Vatican prin predecesorul meu Papa Ioan Paul al II-lea a obligat biserica catolică să deschidă drumul către căutarea oecumenei și astfel să asculte Duhul Domnului, care ne învață să citim atenți „semnele timpului” (*Ut unum sint*, 3). „Să crezi în Hristos înseamnă să vrei unitate; să vrei unitate înseamnă să vrei Biserica” (*ibd.*, 9). În acest context biserica catolică va progresa cu siguranță pe calea unității și a comunității între creștini, deși cu greutate, dar și cu mare bucurie. (vezi *ibd.*, 2).

Câte „semne ale timpului” ne-au încurajat și sprijinit pe acest drum în ultimele decenii și la ultimele întâlniri ecumenice europene din Basel (1989) și Graz (1997) până la semnarea *Charta Oeumenica* din Strasbourg (2001)! Chiar și numeroasele întâlniri ecumenice, sărbătorile și dialogurile pe plan local și internațional au fost

semne încurajatoare și „ne-au făcut să conștientizăm tot mai mult că biserica este secretul unității”. (*Novo millennio inuente*, 48). Dialog adevărat înseamnă rostire dar și ascultare, iar unde este ascultare este și întâlnire, unde este întâlnire este și legătură, iar legătura este înțelegere ca aprofundare și prefacere a condiției de creștin. Astfel dialogul nu se referă doar la domeniul științei și la ceea ce putem face. El aduce în discuție persoana care crede și chiar pe Iisus în mijlocul nostru.

Două elemente trebuie să fie determinante pentru strădaniile noastre: dialogul adevăratului și întâlnirea sub semnul fraternității. Ca fundament avem nevoie de ecumenismul spiritual. Conciliul al doilea de la Vatican a declarat: „Această întoarcere a inimii și sfințire a vieții trebuie privite împreună cu rugăciunile personale și oficiale pentru unitatea creștinilor ca suflet al întregii mișcări ecumenice” (*Unitatis Redintegratio*, 8). Rugăciunea pentru unitate reprezintă drumul spre oecumena creștină. Ea îi conduce pe creștinii Europei spre Hristos și spre unitatea Bisericii Sale. Pe lângă aceasta, ea ne oferă posibilitatea de a privi cu curaj amintirile dureroase de care istoria Europei nu duce lipsă precum și povara socială a relativismului de astăzi. În orice epocă au existat oameni ai rugăciunii printre care se numără și numeroși martiri ai credinței de toate confesiunile, principalii fondatori ai împăcării și unității. Ei au fost cei care i-au inspirat pe creștinii divizați să caute drumul spre împăcare și unitate.

Noi, creștinii, trebuie să fim conștienți de misiunea noastră de a transmite Europei și lumii cuvintele Celui Care a spus: „Eu sunt lumina lumii; cel ce îmi urmează Mie nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieții.” (*In* 8, 12). Este misiunea noastră să lăsăm lumina lui Hristos să lumineze tuturor bărbaților și femeilor acestei lumi: nu propria noastră lumină, ci aceea a lui Hristos. Să cerem de la Dumnezeu unitatea și pacea pentru oamenii din Europa și să ne declarăm pregătiți să colaborăm pentru o adevărată dezvoltare socială a continentului nostru de la răsărit la apus. La întâlnirea de la Sibiu se vor dobândi desigur multe experiențe pentru continuarea și aprofundarea vocației speciale a Europei care ne vor permite să construim un viitor mai bun pentru popoarele noastre.

Doresc celei de-a Treia Întâlniri Ecumenice Europene de la Sibiu să reușească să creeze spații de întâlnire întru unitate în diversitate absolut legitimă. Într-o atmosferă a încrederii și a conștientizării reciproce că rădăcinile comune sunt mult mai adânci decât diferențele dintre noi, va dispărea falsa modestie, se va depăși eterogenitatea și se va cunoaște în mod spiritual fundamentul comun al credinței. Europa are nevoie de locuri de întâlnire și de experiențe spirituale ale unității în credință. Mă rog lui Dumnezeu să transforme prin Duhul său întâlnirea de la Sibiu într-un astfel de loc.

Lumina lui Hristos să lumineze calea continentului european! Dumnezeu să binecuvânteze familiile Dumneavoastră, comunitățile, bisericile și pe toți acei care se consideră fii ai lui Hristos din orice zonă a Europei.

Castelul Gandolfo, 20 august 2007

BENEDICTUS PP XVI

Mesaj de salut către A Treia Adunare Ecumenică Europeană

Dr. Samuel Kobias,
Secretar General al Consiliului Ecumenic al Bisericii

Sanctitatea Voastră,
Prea Fericitățile Voastre,
Prea Sfințiile Voastre,
Eminențe,
Prea Cucernici Preoți, Reverenți și Pastori,
Doamnelor și Domnilor,
Frați și surori în Hristos,

Pentru mine este o onoare și un privilegiu să salut delegații și participanții la AEE3, în numele celor 347 de Biserici membre ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor (CEB). Această Adunare este singura și cea mai mare Adunare periodică a liderilor Bisericilor Romano-Catolică, Ortodoxă, Anglicană și Protestantă din lume. Rugăciunile, reflecțiile, afirmațiile și mesajul acestei Adunări ecumenice vor fi, fără îndoială, o binecuvântare pentru Bisericile din întreaga lume în căutarea unității vizibile și a mărturiei comune în Hristos. Prin Adunarea de aici de la Sibiu noi ne apropiem de Hristos, a cărui lumină luminează peste tot pământul.

Este dureros faptul că ne întâlnim în România în această perioadă când continuăm să-l plângem pe Prea Fericirea Sa Teoctist, fostul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Unii lideri bisericești au fost binecuvântați să slujească peste 70 de ani Biserica, în vremuri atât de tulburi pentru credincioșii lor. Continuăm să dăm mulțumire lui Dumnezeu pentru viața, mărturia și conducerea Prea Fericirii Sale. O să ne lipsească grija lui pastorală.

De asemenea, în numele asociației CEB a Bisericilor din Europa aș dori să mulțumesc atât CBE cât și CCEE pentru viziunea și dedicarea oferită în pregătirea acestui eveniment. Cooperarea dintre Bisericile Romano-Catolică, Ortodoxă, Anglicană și Protestantă este o expresie a unei viabilități regionale și a unei mișcări ecumenice coerente centrată pe rugăciunea lui Iisus ca să fim una pentru ca lumea să poată crede. Sunt nerăbdător să văd cum poate fi întărită cooperarea continuă dintre Biserici printr-o viziune comună și o colaborare continuă, în special prin punerea în practică a afirmațiilor din *Charta Oecumenica*.

Tema acestei Adunări Ecumenice Europene este adâncă și provocatoare pentru Biserici și aștept cu nerăbdare discuțiile și deliberările care vor avea loc în zilele care urmează. Într-adevăr tema „*lumina lui Hristos luminează tuturor*” și în același timp mărturisire de credință este sursa pentru „*speranță de înnoire și unitate în Europa*”.

O lumină strălucind de la Răsărit

Adunările Ecumenice Europene de la Basel și Graz au avut loc într-un context predominant protestant, respectiv catolic. În pregătirea AEE3, Bisericile din Europa și-au îndreptat privirile lor spre Răsărit, aducându-ne într-un context predominant ortodox, dar și în contextul unei Europe reînnoite – o parte a Europei care a fost trezită la schimbări, provocări și aspirații crescând. Schimbările politice și sociale din Europa au apropiat întreolaltă Bisericile. Întâlnirea noastră în România este semnul unei legături strânse care ne ajută să vindecăm numeroasele schisme care au avut loc pe tărâm european.

Ne așteptăm să fim mobilizați de mărturia spirituală și socială a Bisericilor adunate aici, dar și de diversele mărturii ale Bisericilor din România.

O mărturie pentru reînnoire și unitate în Europa

Această Adunare Ecumenică Europeană vine după o rapidă integrare prin care urmele trecutului Europei sunt vindecate iar semințele unui viitor economic și politic comun au fost semănate. Această integrare este departe de a fi încheiată; într-adevăr noi provocări se ivesc în fiecare zi. Bisericile au jucat un rol considerabil în oferirea de direcție și conducere pentru numeroase procese care caută să promoveze reconcilierea și să strângă cooperarea în Europa. Acum, mai mult decât oricând, unitatea dintre Bisericile din Europa trebuie să producă mărturie pentru un viitor care transcende viziunea unui viitor economic și politic comun, spre a îmbrățișa un viitor în care viața intensă în Hristos dă speranță tuturor oamenilor, de pretutindeni. Niciând în istorie nu au încercat atât de multe popoare să realizeze o integrare atât de profundă. Mărturia hristocentrică a Bisericii față de aceste aspirații va fi o sursă de reînnoire și unitate pentru Bisericile din Europa.

Ne așteptăm să auzim Bisericile din Europa vorbind cu o singură voce nu numai în ceea ce privește viitorul acelor țări admise într-o Europă integrată, ci și despre viitorul oamenilor care trăiesc în toate țările Europei și despre viitorul a milioane de imigranți din Asia, Africa, din Americi, Orientul Mijlociu și Pacific, ce locuiesc și muncesc împreună în Europa.

O mărturie adusă lumii

Lumina lui Hristos a fost arătată din Europa înspre afară de când Evanghelia a ajuns pe acest continent prin intermediul Apostolilor. Așa cum Evanghelia s-a răspândit în toată lumea, la fel creștinii au jucat un rol cheie în găsirea de direcții și conduceri pentru păstrarea tradițiilor credinței noastre vii. Astăzi, Bisericile lumii caută în Europa colaborare, solidaritate reciprocă și susținere. Bisericile din întreaga lume au crescut și au înflorit în Evanghelie și sunt pregătite să se alăture Bisericilor din Europa, mai ales în ceea ce privește secularismul. De asemenea ele așteaptă de la

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

Bisericile Europei o afirmare răsunătoare a unității Bisericii pe care o căutăm, precum și o afirmare a mărturiei lor la nivel global.

Așteptăm să auzim o mărturie puternică a speranței înrădăcinată în unitatea noastră în Hristos, însemnând că Bisericile Romano-Catolică, Ortodoxă, Anglicană și Protestantă adunate aici sunt active, sporind în credință și unitate în mărturia lor față de Evanghelie.

În numele Bisericilor care sunt asociate la CEB, mă rog ca Duhul Sfânt să fie cu noi, conducându-ne, provocându-ne și inspirându-ne spre a vedea mai clar căile prin care Dumnezeu cheamă Biserica cea una să aducă mărturie despre credința în Iisus Hristos, Lumina lumii.

**Traducere din limba engleză
Lect. Dr. Daniel BUDA**

3. CUVÂNTĂRI ROSTITE ÎN A DOUA PLENARĂ AEE3 ÎN DIMINEAȚA DE 6 SEPTEMBRIE 2007

**Mesajul domnului Călin Popescu Tăriceanu,
prim-ministru al României**

Este o onoare și o șansă pentru România ca, în chiar anul aderării sale la Uniunea Europeană, să organizeze Adunarea Ecumenică Europeană. Este pentru prima dată când o țară cu populație majoritar ortodoxă găzduiește o astfel de manifestare, fapt care demonstrează, încă o dată, deschiderea și vocația ecumenică a Bisericilor din țara noastră pentru promovarea dialogului inter-confesional și inter-religios.

Adunarea Ecumenică de la Sibiu reprezintă, pentru România, al doilea eveniment religios major în ultimele decenii, după vizita Sanctității Sale, Papa Ioan Paul al II-lea din anul 1999 – care a fost moment istoric de referință și unul dintre cele mai importante gesturi de apropiere dintre două mari biserici creștine. În acest context doresc să amintesc faptul că această vizită fost posibilă și datorită contribuției și spiritului deschis al Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române, Teoctist, plecat acum la cele veșnice.

România, ca stat membru al Uniunii Europene, aduce cu sine un important tezaur cultural și spiritual. Ne proiectăm în construcția Europei nu doar prin instituțiile sale, nu doar prin spațiul său natural, ci și ca într-un loc real al identității noastre în armonie cu cea a familiei europene. Armonia diversității este cea care configurează cultural și religios Europa zilelor noastre.

Construcția Europei depinde de rolul pe care îl joacă și și-l asumă toți cei care se manifestă în acest spațiu. Când vorbim de construcția europeană adeseori avem în vedere doar dimensiunea politică și pe cea economică. La fel de importante sunt însă și dimensiunea culturală și cea spirituală, acestea fiind ingredientele care dau trâncie construcției europene. Puterea Uniunii Europene rezidă din această caracteristică fundamentală: suntem uniți deși suntem atât de diverși.

Vorbind despre identitatea culturală, despre identitatea spirituală, descoperim odată cu integrarea în armonia largă a Uniunii rolul lor de elemente definitorii ale fiecărei națiuni. Privind de jur-împrejur, aici în Sibiu, în locul central al României, puteți vedea cât de mult valorează armonia diversității atunci când vorbim despre

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

integrarea reperelor unei națiuni în concertul european. Suntem mândri să putem adăuga nu doar repere materiale patrimoniului european ci repere ale unei conduite europene. Respectul reciproc, spiritul de solidaritate, eleganța tăcută a firii oamenilor, o morală sănătoasă, impregnată parcă și în aerul cel binecuvântat.

Europa trece printr-o serie de transformări structurale și de coagulare socială care vor conduce la întărirea unei identități europene în care religia va fi cu siguranță un element de referință. Mai mult decât atât, lărgirea Uniunii Europene a deschis mai mult capacitatea sa de a fi un actor global, dinamic. Acest rol nu poate fi exercitat cu adevărat fără înțelegerea partenerilor săi externi. O Uniune Europeană mai puternică are nevoie vitală de un dialog intercultural și religios viu și sincer.

Europa se află astăzi în fața unor provocări fără precedent, între care probleme puse de globalizare, relativizarea moralei sau depășirea granițelor etice ale cercetărilor științifice. Este necesar ca statele europene, Bisericele și organizațiile religioase, să colaboreze strâns pentru stabilirea unor strategii de abordare rațională a acestor probleme.

Pe de altă parte, într-o lume atât de complicată, marcată de conflicte, nu poate fi acceptat ca violența să fie motivată prin numele Credinței și nici ca intoleranța să fie mascată de așa-zise bune intenții impregnate de bigotism.

Consider că este nevoie de o contribuție directă și un efort comun, solidar, nu doar la nivel politic, instituțional, ci și cu sprijinul Bisericii, pentru identificarea de soluții durabile la problemele care frământă comunități sau afectează echilibrul și securitatea umană la nivel global.

Ecumenismul joacă, la rândul său, un rol esențial. În acest spirit, statele membre și instituțiile europene au nevoie vitală să asigure un dialog deschis, transparent și constant cu bisericile și organizațiile religioase. De altfel, pentru prima dată în istoria integrării europene un tratat recunoaște bisericile și organizațiile religioase ca parteneri esențiali ai UE. Aceasta este o Indicație clară a rolului acestora și a faptului că democrația participativă europeană nu este completă fără luarea în considerare a rolului religiilor.

Uniunea Europeană este, în primul rând, o comunitate de valori, reconfirmate cu prilejul celebrării a 50 de ani de la semnarea Tratatelor de la Roma. Am convingerea că solidaritatea, respectarea drepturilor omului, dar și a diversității culturale, religioase și lingvistice vor rămâne elementele sale esențiale.

Cuvânt despre pace

René van der Linden,
Președintele Adunării parlamentare a Consiliului Europei

Sanctitatea Voastră, Eminențe, Excelențe, Doamnelor și Domnilor,

Este un privilegiu și o onoare pentru mine să mă adresez și să iau parte la această Adunare. O parte a acestei plăceri a mele se datorează acestui loc – frumosul oraș Sibiu – al cărui statut se reflectă în faptul că în acest an este Capitală Culturală Europeană.

Importantele chestiuni contemporane care sunt adresate acestei Adunări – precum pacea și dreptatea, unitatea și integrarea europeană, migrația, dialogul inter-cultural și inter-religios, precum și relația dintre religios și viața publică – se află în mod constant pe agenda Adunării Parlamentare a Consiliului Europei. Ele merg la inima modelului european, a acestui mare și minunat proiect european. Europa este nu numai un continent al progresului și dezvoltării, este important faptul că este și un continent al moștenirii și tradiției. Dacă construcția europeană continuă să crească, ea trebuie să fie construită pe baze solide; dacă vrem să înțelegem și să întâmpinăm noile provocări ale lumii globalizate, trebuie ca mai întâi să ne înțelegem pe noi înșine.

Zi de zi, tehnologia micșorează timpul și spațiul. Însă chiar dacă lumea se adună, noi suntem prea adesea ignoranți sau chiar indiferenți față de alte popoare și culturi. Pentru depășirea acestei ignoranțe însă – mai presus de toate prin recunoașterea și respectarea umanității noastre comune – noi putem să construim încredere reciprocă și să evităm prejudecățile și neînțelegerile. Aceasta pentru că umanitatea noastră comună este baza dreptului natural de a respecta demnitatea umană, un drept care relevă toate drepturile omului. Drepturile individuale sunt esențiale pentru respectarea demnității umane, ele însă au nevoie de acceptarea celor care conduc. Trebuie să dezvoltăm, prin educație, cultură și media, un sens mai puternic al conștiinței sociale și al spiritului public. Trebuie să ne protejăm copiii noștri pentru care Consiliul Europei tocmai a dezvoltat un intensiv program de profil. Este absolut inacceptabil ca în Europa și în lume copiii să mai fie încă exploatați prin turism sexual, sau alte abuzuri. Sărăcia și excluderea socială subminează societățile civilizate.

Noi, în calitate de politicieni și reprezentanți ai Bisericilor, nu putem accepta existența continuă a acestor fenomene care se constituie de asemenea ca și cauze de bază ale exclusivismului și extremismului. O altă față a acestei urâte monede poate fi văzută în avariția și lăcomia fără perdea care aduce câștiguri grotești pentru un cerc restrâns de privilegiați. Proiectul european – un produs al moștenirii noastre culturale și istorice al cărui țel este să asigure pacea, dreptatea și demnitatea individuală – nu a fost niciodată conceput doar pentru a promova creșterea economică. Principiile

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

ei fundamentale, precum – respectul față de democrație, drepturile omului și puterea legii – sunt precondițiile esențiale ale păcii, stabilității și prosperității.

De aceea Consiliul Europei a fost prima organizație politică europeană care a trebuit creată după cel de-al doilea război mondial, rămânând acum mai vital și mai important ca niciodată. Odată cu căderea zidului Berlinului, Consiliul Europei merge pe calea formării unei Europe fără linii de separare. Astăzi, noi ne continuăm această misiune istorică, aducând Rusia și alte foste țări comuniste – singura excepție regretabilă fiind Belarus – spre un strâns parteneriat strategic cu restul Europei, un partener al egalității bazat pe acceptare împărtășită a valorilor noastre comune – democrația, drepturile omului și puterea legii. Din Islanda la Vladivostok, din Norvegia în Turcia noi conducem lupta cu problemele contemporane, precum terorismul, traficul de ființe umane, violența în familie, rasismul, xenofobia, și antisemitismul, respectul față de drepturile națiunilor sau ale minorităților, respectul față de drepturile refugiaților și migranților.

Doamnelor și domnilor,

Luna trecută am efectuat o vizită în Orientul Mijlociu, unde m-am întâlnit cu liderii unor instituții religioase din Israel și Teritoriile Palestiniene. Evrei, musulmani și creștini s-au adunat într-o chemare la protejarea internațională efectivă a moștenirii religioase în toate împrejurările, de pace sau de război. Eu sprijin în totalitate această pledoarie, căci am văzut cum distrugerea blasfemiatoare a unor astfel de amplasamente religioase cauzează adânci răni emoționale: ură intensă, generatoare de conflict și care împiedică găsirea păcii. Acum intenționez să inițiez un grup de lucru în cadrul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei care să creeze un instrument internațional care pe viitor să prevină astfel de atacuri încă de la început.

Credința, religia și organizațiile religioase joacă un rol vital și vibrant în societate, închegând structura socială. Prin respectul lor profund față de demnitatea umană individuală, ele sunt indispensabile pentru propășirea păcii și dreptății în lume. Cred că politicienii trebuie să recunoască aceasta și să întărească rolul Bisericilor și al organizațiilor religioase în societate. Politicienii nu trebuie să se amestece în treburile Bisericilor sau ale organizațiilor religioase căci religia trebuie să fie separată de politică. Însă ambele se ocupă în mod direct de valorile din societate și în viața publică, iar completându-se una pe alta ele pot realiza mai multe în colaborare decât ar putea realiza separate.

Una dintre cele mai importante provocări politice de astăzi – și cel mai bun mediu împotriva ignoranței ce cauzează tensiuni și conflicte – este dialogul inter-religios și inter-cultural. Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a arătat cum prin aborbări juste, o instituție politică poate face multe lucruri în această direcție. Prin cei 318 reprezentanți aleși din parlamentele naționale ale celor 47 state membre, noi cuprindem toate culturile și religiile Europei, constituindu-ne ca un privilegiat și natural forum de dialog inter-cultural și inter-religios. Primim scrisori de la lideri

religioși internaționali, precum Patriarhul Bartolomeu, iar în octombrie de la Patriarhul Alexei – iar aici aş menționa invitația noastră la papa Benedict XVI – precum și de la oameni de stat, precum domnul Erdogan, primul-ministru al Turciei, care a vorbit despre Alianța civilizațiilor.

Noul președinte ales al Turciei, Domnul Gul, ni se va adresa în cadrul următoarei sesiuni de la Strassbourg din prima săptămână a lui octombrie. În calitate de președinte, m-am adresat către numeroase conferințe internaționale de înalt nivel și am întâlnit lideri religioși naționali în timpul vizitelor mele oficiale în zone de conflict, precum Balcanii, Ciprul, sudul Caucazului și Țara Sfântă. Consiliul European nu dispune de forțe militare și nici măcar de mecanisme care rezultă din politica economică.

Însă prin credibilitate și autoritate morală care rezultă din concentrarea noastră pe democrație, drepturile omului, și puterea legii, noi avem o putere care s-a dovedit a fi efectivă. Această putere a noastră se manifestă în forme subtile – prin dialog și diplomatie parlamentară, de exemplu prin întâlniri ale membrilor Adunării care împărtășesc un forum pan-european în casa democrației, și care pot să ia o atitudine flexibilă față de chestiunile internaționale, liberi de restricțiile politicii guvernamentale sau instituționale. În mod similar, procesul aflat în desfășurare de monitorizare a diferitelor mecanisme ale Consiliului, sunt ele însele importante ocazii de dialog. În acest mod, putem crea punți de legătură, uneori mici, dar întotdeauna pline de sens. Într-adevăr observăm tot mai mult cum această putere a noastră poate și trebuie să joace un rol proeminent în prevenirea și rezolvarea conflictelor, în timpul – iar uneori înaintea – forței militare.

Săptămâna trecută am organizat o întâlnire comună a liderilor politici ai Adunării Parlamentului European, iar ca rezultat am căzut de comun acord să organizăm împreună anul viitor o conferință de înalt profil despre dialogul inter-religios și inter-cultural. Aș dori de asemenea să felicit pe organizatorii acestei Adunări pentru excelentul exemplu oferit, arătând câte pot fi realizate. Sper ca dumneavoastră, toți cei prezenți aici în această săptămână, să puteți fi implicați în acest proces vital și că viitorul ne va afla lucrând mai strâns împreună, spre binele nostru al tuturor și pentru viitorul copiilor noștri.

Doamnelor și domnilor,

Democrația, regula legii și a drepturilor omului sunt stâlpii Consiliului European pe baza cărora noi construim casa comună europeană. Aceasta ne oferă nouă cea mai bună garanție pentru un viitor stabil, în pace și progres. În drumul nostru spre acest viitor, Bisericele sunt partenerii noștri indispensabili. Avem nevoie de valori morale care să facă viața noastră politică mai respectabilă în ochii oamenilor. Trebuie să consolidăm acțiunile politice și legislative prin colaborarea cu organizațiile confesionale. Trebuie să facem totul pentru creșterea înțelegerii și respectului reciproc între diferitele culturi și religii. Trebuie să așezăm dialogul inter-religios și inter-cultural

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

în fruntea priorităților agendei politice a tuturor statelor membre. Trebuie să acționăm împreună pentru pace, dreptate socială și stabilitate de durată, să eliminăm cauzele principale ale extremismului și terorismului.

Vă mulțumesc!

Traducere din limba engleză

Lect. Dr. Daniel BUDA

Diversitatea reconciliată într-o Europă unificată

José Manuel Barroso, Presedintele Comisiei Europene

Este o plăcere să particip la acest eveniment important și le mulțumesc organizatorilor pentru invitație.

Mă bucur că această întâlnire are loc într-un nou stat membru și mulțumesc guvernului român pentru călduroasa primire.

În mod egal țin să exprim poporului român, și în particular demnitarilor și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, sincerele mele condoleanțe, ca urmare a recentului deces al Prea Fericirii Sale, patriarhul Teoctist. Doresc să aduc omagii acțiunii sale în favoarea dialogului ecumenic și moștenirii spirituale pe care o lasă lumii creștine.

Este pentru mine totodată o onoare și o plăcere de a lua cuvântul înaintea acestei ilustre adunări. Prezența mea aici, în calitate de președinte al Comisiei Europene, se voiește a fi o recunoaștere a faptului că această a III-a Adunare Ecumenică Europeană consacrată Europei, religiilor și migrațiilor, exprimă angajamentul mării comunități creștine în procesul de integrare europeană.

Cred că nu este nevoie de a demonstra importanța inițiativei lansate în anii '80 de către Conferința Bisericilor Europene și Consiliul Conferințelor Episcopale din Europa, care a condus la organizarea celor două Adunări Ecumenice Europene (Basel și Graz, n. n.). Este suficient de a aminti că prima dintre aceste Adunări a permis și prima întâlnire a creștinilor din toată Europa după Schisma din Orient, din 1054. Este de asemenea important de a spune că documentul intitulat Charta Qecumenica, semnat la Strasburg în 2001, în prelungirea Adunării din 1997, este documentul ecumenic cel mai difuzat și cel mai dezbătut în Europa.

Comisia Europeană a fost totdeauna atentă la angajamentul Bisericilor creștine, și în special al Conferinței Bisericilor Europene, care dintru începuturi au acompaniat și au încurajat marea aventură a construcției europene. Comisia europeană a întreținut întotdeauna un dialog fructuos cu toate Bisericile.

Participarea mea la această întâlnire, ca răspuns la invitația Conferinței Bisericii Europene și a Consiliului Conferințelor Episcopale din Europa, se înscrie deci în lungul proces de ascultare și respect mutual între Comisie și principalele religii prezente în Europa.

Tema unificării europene reținută de către această a Treia Adunare Ecumenică are o puternică încărcătură simbolică.

De altfel, vastul cort sub care noi suntem reuniți astăzi simbolizează perfect spiritul care prezidează această adunare.

Dintru începuturile monoteismului, cortul este simbolul ospitalității proverbiale pe care Avraam a acordat-o celor trei „Călători” descriși în Geneză. Creștinii, evreii și musulmanii, fiind considerați ca fii ai lui Avraam, sunt ca atare și primitori de oaspeți ca și el. Cum eu mă număr între acești oaspeți pe care i-ați primit în acest cort, Vă mulțumesc călduros pentru ospitalitatea Dumneavoastră. M-ați primit astăzi ca pe un călător venit dintr-o sferă non-religioasă, lumea acțiunii politice europene.

Sensul prezenței mele aici pentru a vă vorbi de viitorul Uniunii Europene este de asemenea legat de contribuția specifică a Bisericilor și comunităților religioase pe care tratatul o recunoaște în mod expres.

Contribuția Bisericilor la procesul de unificare european este încă mai pertinent când aceasta (contribuția) se înscrie într-un spirit ecumenic.

Ecumenismul este, el însuși, o mișcare de, o stare de spirit, care exprimă apelul la unitatea popoarelor. Ecumenismul poate deci contribui la consolidarea valorilor cu care o mare parte a cetățenilor europeni se identifică.

Papa Ioan Paul al II-lea, a cărui preocupare de reunificare a continentului european este amplu recunoscută, era perfect conștient de necesitatea de a apropia marile comunități și tradiții creștine din Europa și de a lărgi spiritul ecumenic. În 1980, el declara: „Nu se poate să respire un creștin (...) cu un singur plămân; trebuie a avea doi plămâni, va să zică cel oriental și cel occidental”. Acești doi plămâni ai aceluiași organism sunt tradiția bizantină ortodoxă și tradiția latină occidentală, două forme de cultură indisociabile.

În contextul actual de reunificare europeană, alegerea Sibiului pentru a ține această a III-a Adunare ecumenică, după Basel-ul protestant și Graz-ul catolic, este judicioasă. Sibiul, vechiul Hermanstadt germanic și protestant, astăzi majoritar ortodox, este un caz exemplar de integrare, prin diversitatea grupurilor etnice, de culturi și de confesiuni care coexistă în actuala Capitală europeană a culturii.

România, prin poziția sa geografică și prin lunga sa istorie de întâlnire între diferite popoare și diferite culturi, va putea în mod util a contribui la liniștirea conflictelor de tristă amintire care în mai multe rânduri au sfâșiat Balcanii. Trebuie ca această regiune atât de europeană în diversitatea sa culturală, etnică, lingvistică și religioasă să devină un canal de irigare între cei doi plămâni, care va da un suflu viitorului nostru comun și va cicatriza vechile răni cauzate de perdelele de fier vizibile și invizibile.

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

Regiunea Transilvaniei, unde ne aflăm, este pentru mine asociată numelui și operei de preț Nobel pentru pace al lui Elie Wiesel, născut la Sighet, într-o familie de evrei, care i-a dat o educație religioasă și laică deopotrivă. În epigraful (motoul) operei sale intitulată „Celebrări hasidice” se poate citi această frază: „Tatăl meu, spirit luminat, credea în om. Bunicul meu, hasid fervent, credea în Dumnezeu. Unul m-a învățat să vorbesc, altul să cânt”.

Toate formele de expresie ale dimensiunii culturale și spirituale a omului trebuie să poată coexista în Europa. Toate imnele bucuriei, că ele sunt sacre sau profane, trebuie să poată răsună aici. Trebuie să poată coabita aici cântecul profan și cântările sacre, care se înalță în biserici, sinagogi, moschei și alte temple religioase, fără a uita grandioasele biserici fortărețe din Transilvania.

Bisericile și comunitățile confesionale pot contribui, și contribuie efectiv, la o mai bună înțelegere între oameni, prin promovarea respectului reciproc, într-un cadru al valorilor fundamentale unanim recunoscute (...).

Europa este, și va fi din ce în ce mai mult, un continent multiethnic, multicultural și multireligios. Europa unită și lărgită este făcută din noi realități, de exemplu dintr-un număr din ce în ce mai important de comunități musulmane, hinduse, budiste, sikhs, care îi dau o fizionomie nouă.

Compatibilitatea intrinsecă între diversele elemente care permit a considera continentul european ca un tot organic rezultă dintr-o identitate culturală comună, fondată pe un ansamblu de valori împărtășite.

Eu am spus-o adeseori că europenii au rădăcini profunde, moștenite de la popoarele și culturile care i-au precedat. Aceste rădăcini sunt valori europene. Identitatea europeană comună a fost admirabil rezumată de către poetul Paul Valery, care a definit spiritul european ca un rezultat al unei triple moșteniri, exprimate în triada: „*Atena, Roma și Ierusalim*”, vasăzică filosofia, dreptul și religia; triada rațiunii, a legii și a moralei, care a fost la origine ceea ce noi numim astăzi civilizația europeană.

În istoria acestei civilizații, creștinismul și diversele sale confesiuni au fost o forță unificatoare, care a permis de a integra multiplele aporturi ale popoarelor celtice, germanice și slave, între altele, precum și contribuția apreciabilă a culturii islamice.

Europa este astfel profund atașată umanismului și democrației pe care ea „le-a inventat”. Respectul diversității, deschiderea spre altul și toleranța sunt de asemenea profund ancorate în cultura europeană. Sunt marca noastră de fabrică. Dar respectul diversității se fundamentează pe respectul, mult mai profund, al principiilor asupra cărora Uniunea Europeană nu negociază: libertatea de expresie, libertatea religiei și libertatea creației. (...)

Care este misiunea Europei în al 21-lea secol?

Europa trebuie să favorizeze dezvoltarea economică și socială și să releveze provocările mondializării, prezervând identitatea popoarelor europene și respectând diversitatea lor.

Ea trebuie să asigure siguranța și securitatea cetățenilor săi.

Cuvântări rostite în a doua plenară AEE3 în dimineața de 6 septembrie 2007

Dar Europa mai are încă o responsabilitate. Ea trebuie, de asemenea, să apere și să facă a străluci valorile de care sunt atașați europenii, precum sunt demnitatea umană, libertatea, solidaritatea, toleranța, dreptatea socială și Statul de drept. Aceste valori sunt cimentul unității europene. Ele formează, de asemenea, stâlpul de nemişcat al construcției europene (...).

Eu sunt sigur că Europa va putea conta pe contribuția Dumneavoastră pentru a depăși diviziunile și a atinge unitatea dorită în diversitate sau, pentru a prelua o expresie frecvent utilizată în contextul ecumenic, „diversitatea reconciliată”.

**Traducere din limba engleză
Ovidiu MATIU**

Lumina lui Hristos și Europa

Prea Fericitului Părinte Dr. Anastasios, Arhiepiscopul Tiranei și a toată Albania,
Profesor Universitar la Universitatea din Atena
Membru de onoare al Academiei din Atena

La începutul secolului trecut, Oswald Spengler¹ susținea că marile civilizații au o evoluție istorică firească: se nasc, se dezvoltă, devin productive, apoi intră în declin și se prăbușesc. După părerea lui, civilizația apuseană ajunsese la ultima dintre aceste faze. Totuși, Arnold Toynbee² a subliniat diferența dintre dezvoltarea tehnologică, pe de o parte, și adevăratul progres, pe care îl numește „spiritualizare”, pe de alta. Acesta credea că rădăcinile crizei din lumea apuseană se află în înstrăinarea acesteia de experiența religioasă și adoptarea cultului tehnologiei, naționalismului și militarismului. A opus modelului degenerării biologice, poziția volițională bazată pe vigoarea și vitalitatea minorităților creative și personalităților proeminente.

La începutul mileniului al treilea, ne-am adunat aici la cea de-a Treia Adunare Ecumenică cu convingerea că există încă speranță pentru o reînflorire a civilizației europene. Cu condiția ca aceasta să trăiască și să acționeze în lumina lui Hristos; și ca noi creștinii, „fii ai luminii” (Ef 5, 8) – fie că suntem majoritari sau minoritari în societățile în care trăim – să devenim agenți ai creativității într-o Europă cu adevărat luminată.

¹ Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*, 2 volume, ediția I, München, 1918-22.

² Arnold Toynbee, *A Study of History*, ediție prescurtată, Oxford, 1987.

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

I

1. Corelarea între lumină și Transcendent, Divin, este prezentă în aproape toate religiile, într-o varietate de imagini și în diverse combinații. Aceasta este prezentată în mod explicit în textele biblice³, literatura patristică și imnologia Bisericii.

Imaginea luminii a fost adoptată într-o manieră directă de Iisus. Ca și Cuvânt al lui Dumnezeu „prin Care toate s-au făcut” (*In* 1, 3) și ca a doua Persoană a Sfintei Treimi, Hristos „era Lumina cea adevărată care luminează pe tot omul, care vine în lume” (*In* 1, 9). El însuși a declarat în mod repetat și explicit: „Eu sunt Lumina lumii” (*In* 8, 12; cf. 9, 5). Lumină care este legată în mod direct de viață: „cel ce îmi urmează Mie nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieții” (*In* 8, 12. Cf. 9, 5, 12, 46).

Pe Tabor, relația dintre Hristos și lumină a devenit manifestă: „și a strălucit fața Lui ca soarele, iar veșmintele Lui s-au făcut albe ca lumina” (*Mt* 17, 2). După confruntarea, pe Cruce, cu forțele întunericului, El a umplut toate lucrurile cu lumină odată cu Învierea Sa. La finalul istoriei mântuirii, lumina noii creații va fi Însuși Dumnezeu (*Apoc* 21, 23). Deci, din lumina naturală, care aici pe pământ alternează cu umbrele nopții, vom trece în lumina neînserată, care este Însuși Dumnezeu (*1 In* 1, 5). Noi creștinii declarăm că Hristos este „lumină din lumină”, că întreaga Sfântă Treime este lumină. „Lumină este Tatăl, lumină este Cuvântul, lumină este Sfântul Duh”⁴.

2. Știința contemporană dă o intensitate deosebită acestei relații expresive dintre Hristos și lumină. Natura luminii s-a aflat întotdeauna în centrul cercetării științifice. Dezvoltarea științei a fost întotdeauna strâns legată de această căutare. Noile și surprinzătoarele descoperiri științifice extind și mai mult conceptul biblic de lumină. Știința ne spune că lumina este o undă electromagnetică și că aceasta călătorește cu o viteză uluitoare. În același timp aceasta este alcătuită din particule. Fotonul, particula de lumină, ocupă un loc special printre particulele de energie și materia din care este alcătuită lumea, așa cum subliniază G. Grammatikakis, un reputat om de știință. Acesta afirmă că electrodinamica cuantică descrie interacțiunile fotonilor cu materia: „Oricât de incredibil ar fi, lumina se transformă în materie”⁵.

Noile descoperiri legate de lumina naturală largesc și mai mult simbolismul efectelor surprinzătoare al luminii spirituale asupra lumii. Hristos, „Lumina lumii”, este încă vizibil și familiar, la fel ca și lumina naturală, dar, în același timp, este de

³ În special Isaia a profețit că Mesia, Sluga Domnului, va fi „luminarea neamurilor” (*Is* 42, 6) și că în vremurile cele de pe urmă toate celelalte lumini vor fi înlocuite și „Domnul va fi pentru tine lumină veșnică” (*Is* 60, 20).

⁴ Exapostilarionul pentru Cincizecime.

⁵ G. Grammatikakis, *Η αυτοβιογραφία του φωτός (The autobiography of light)*, University Publications of Crete, Irakleio, 2006, p. 17. Vezi și p. 29: „Teoria relativității, dezvoltarea fizicii cuantice, descoperirea expansiunii universului, a razelor laser, a radiației cosmice, a microundelor – pentru a aminti doar câteva dintre numeroasele descoperiri ale științei moderne – își au originea în efortul susținut de a înțelege lumina”.

neconceput și inaccesibil în esența Lui. Dumnezeu este numit lumină nu în ceea ce privește esența, ci energia Lui, așa cum arată Sf. Grigorie Palama (din secolul al XIV-lea). În timp ce esența lui Dumnezeu rămâne inaccesibilă, la energiile Lui pot participa toți cei care doresc⁶.

II

1. Europa a fost binecuvântată a fi construită și a evolua de-a lungul secolelor în lumina lui Hristos⁷. La fel cum și minunatul proces de fotosinteză menține ciclul vieții, prin același element, lumina spirituală a lui Hristos a revigorat civilizația Europei. Desigur că în multe momente, norii și întunericul adânc al ignoranței, al urii și intereselor ilicite nu au permis luminii Evangheliei să strălucească în Europa. Acest lucru a fost identificat din când în când prin autocritică din partea creștinilor și trebuie să fie evidențiat în mod regulat dacă dorim să evităm reiterarea acestor fenomene.

Dar chiar și în momentele de întuneric profund, lumina acoperă tainic atmosfera în diverse moduri. Știința modernă, deoarece ne-a dezvăluit multiplele moduri în care se propagă lumina naturală, ne încurajează să ne gândim la modul în care putem deveni sensibili la formele tainice prin care lumina lui Hristos pătrunde în lume chiar și atunci când timpurile par întunecate.

2. Trăim astăzi într-o Europă plurireligioasă – și mă refer aici la întregul continent, nu numai la Uniunea Europeană – iar caracteristica fundamentală a societății noastre este secularizarea.

Creștinii din Europa ar trebui să se ferească de stările conflictuale cu cei care nu ne împărtășesc speranța, și să nu caute să obțină o poziție dominantă pentru Biserica în cadrul societății. Obligația apostolilor lui Hristos pe care El Însuși i-a asigurat că sunt „lumina lumii” (*Mt* 5, 14; cf. *In* 12, 36) este mărturia îndrăznească, slujirea frățească și îngrijirea bolnavilor. Mărturia că Iisus Hristos nu este numai un mare „învățător”, un important profet sau „mistic”, ci Fiul lui Dumnezeu Celui viu, „lumina lumii”. Mărturia vieții.

Hristos nu a asociat lumina Sa cu stări extatice, de exemplu ca acelea de tip neoplatonic sau indian, ci mai degrabă cu „fapte”. „Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, așa încât să vadă faptele voastre bune și să slăvească pe Tatăl vostru Cel din ceruri” (*Mt* 5, 16). Biserica va fi chemată întotdeauna să își exprime credința prin fapte și slujire, spre binele tuturor, fără excepții. Aproape toate inițiat-

⁶ Gregory Palamas, *În apărarea isihăștilor*, 3, 2, 14 și 3.2.13.

⁷ „Creștinismul a adus elemente noi care au ajutat la revigorarea dezvoltării civilizației europene. Pe scurt: în primul rând, revelarea dinamicii libertății, a iubirii în istorie; în al doilea rând, credința în ceva care la prima vedere pare imposibil din punct de vedere logic. O credință care a dus la o căutare generală a adevărului – inclusiv a celui științific – dincolo de aparențe și simplele necesități; în al treilea rând, o nouă stare de spirit, una combativă, o invitație și o provocare la o continuă transcendență în viața spirituală, un curs transformațional continuu al lumii”, Anastasios Yannoulatos, „*Αθήνα, πόλη συνεχούς θεολογικής και πολιτιστικής συμβολής*” (Atena, oraș al unei continue contribuții teologice și culturale), National and Capodistrian University, *Επίσημοι λόγοι* (Official Addresses), vol. 28, Atena, 1988, p. 366.

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

vele umanitare ale Europei concentrate asupra ajutorării celor în suferință, bolnavi, bătrâni, singuri, orfani, străini, au derivat din ideile și eforturile inspirate de credința creștină. Apoi au fost adoptate de către stat. Această tradiție și dinamică trebuie continuată cu idei creative și inițiative îndrăznețe.

În ceea ce privește îngrijirea bolnavilor, aceasta nu se referă numai la tratarea bolilor care ne afectează, ci și la îngrijirea rănilor societății și ale relațiilor dintre oameni și popoare. Se mai referă și la încercarea de a găsi un tratament pentru ură, neîncredere, xenofobie, rasism și orice tip de ostilitate.

Ar trebui să aspirăm fără echivoc spre susținerea și revigorarea valorilor creștine fundamentale care au format civilizația europeană, cum ar fi, de exemplu: a) afirmarea demnității persoanei ca fundament al drepturilor omului; b) respectarea libertății individuale, indiferent de origine, rasă, educație sau convingeri religioase; c) sfințenia căsătoriei și a familiei; d) responsabilitatea fiecărui cetățean față de progresul societății; e) solidaritate și dreptate socială; f) puterea smereniei și importanța depășirii egoismului.

Și să nu uităm de ecumenicitatea luminii. Noi, europenii, care deja ne bucurăm de avantajele țărilor bogate, suntem chemați să vedem, în lumina atotcuprinzătoare a lui Hristos Care este „lumina lumii”, responsabilitatea noastră în fața popoarelor de pe alte continente și să ne exprimăm în termeni generoși sentimentul nostru de apropiere față de ei, dorința noastră de a conlucra cu ei, pe picior de egalitate, pentru dezvoltarea generală a întregii lumi în care trăim.

Dar dacă Bisericele doresc să își îndeplinească rolul lor fundamental și să contribuie la calea spirituală pe care o va urma Europa, vor trebui, înainte de toate, să fie devotate caracterului lui sacramental/soteriologic, pentru a nu sfârși ca simple ONG-uri. Biserica trebuie să rămână manifestarea „iconomiei” lui Dumnezeu în Hristos prin Duhul Sfânt. „Trupul lui Hristos” este locul unde se petrece transfigurarea umană, unirea cu Dumnezeu iubirii.

3. Albul luminii este, după cum știm cu toții, sinteza a șapte culori diferite. La fel și lumina lui Hristos poate fi împărțită în viață în numeroase moduri și umbre. Noi, creștinii, ca „fii ai luminii”, suntem chemați să oferim toate culorile spectrului cu:

- Lumina păcii, cu noi înșine, cu cei din jur și cu întreaga lume;
- Lumina dreptății, luptând pentru o societate dreaptă la nivel local, paneuropean și mondial;
- Lumina adevărului, în cercetarea istorică și în analiza realităților sociale;
- Lumina suflării de viață a creației, care încurajează originalitatea în știință, artă și cultură;
- Lumina speranței pentru unitatea tuturor popoarelor de pe continentul nostru, cu reconcilierea și armonizarea diferențelor dintre ele;
- Lumina iubirii, în sensul și cu puterea dată de credința creștină și exemplul viu al celor care au trăit-o. Cea mai importantă responsabilitate și misiune a Bisericii este să ofere iubire, să unească oamenii cu sursa iubirii. Nici o altă instituție socială nu poate prelua această sarcină a Bisericii;

– Lumina pascală neînserată care descoperă victoria finală împotriva păcatului și a morții prin puterea Crucii și a Învierii lui Hristos.

Dacă vom trăi și vom acționa în acest fel, vom reuși să ne identificăm cu acele grupuri creative de oameni care, fie ei minoritari sau majoritari, au capacitatea de a exploata pe deplin cele mai bune elemente ale moștenirii europene și de a călăuzi continentul nostru spre o stare de reînnoită vigoare duhovnicească.

**Traducere din limba engleză
Ovidiu MATIU**

Masă rotundă la Forumul Mărturia

Katrin Amell

Cu mulți ani în urmă am avut ocazia de a petrece ceva timp în Japonia pentru a desfășura o serie de cercetări pe teren pentru o teză. Tot atunci am avut ocazia să trăiesc, în calitate de oaspete, în câteva mănăstiri Zen budiste. Prima mănăstire la care am ajuns era un loc de pregătire pentru călugărițe Zen. Se numește Aichi Semmon Nisodo și se află în Nagoya. Încă mai există și azi. Stareța mănăstirii, o femeie remarcabilă, se numește Aoyama Roshi. Am stat acolo patru săptămâni. A fost o experiență extraordinară și profundă care încă mai ocupă un loc important în viața mea.

Înainte de a ajunge la mănăstire am știut că puteam sta acolo doar cu condiția de a participa la tot ceea ce făceau și ceea ce mi se spunea să fac. Printre altele, acest lucru însemna multe ore în fiecare zi de *zazen* comun, acea poziție de meditație șezând pe picioare și care nu e deloc ușoară pentru occidentali. Mi-era teamă de acest tip de eforturi fizice. Când am ajuns, am avut posibilitatea de a discuta cu stareța prin intermediul unui interpret. I-am prezentat temerile mele. Doar prin simpla ei radieră de căldură și calm mi-am recăpătat și eu calmul iar teama mi-a dispărut.

Programul mănăstirii era similar cu cel al oricărei mănăstiri catolice benedictine, dar mai încărcat și cu mai puțină libertate personală. Făceam totul împreună și nu eram niciodată singure. Ne trezeam la ora 4 și ne începeam ziua în sala Buddha cu o ceremonie în timpul căreia se recitau *sutre*. După aceea, continuam meditația în *zendo*, sala de meditație. Primeam micul dejun la ora 7 și după aceea făceam curățenie, o îndatorire importantă. Ziua continua cu lecții, muncă manuală, mesele zilei, *zazen* și ceremonii, care includeau și o scurtă ceremonie a ceaiului. Seara, făceam în comun o baie reconfortantă. Ne culcam în jur de ora 21. Majoritatea timpului ni-l petreceam în liniște.

Când se spunea ceva se folosea limba japoneză, pe care eu nu o înțeleg, dar înțelegeam foarte bine gesturile, pentru că semănau mult cu ceea ce am văzut în mănăstirile catolice. Aceste gesturi erau numeroase, dar au devenit un fel de limbaj prin

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

care reușeam să comunicăm. Treceam de la o activitate la alta în procesiune, ceea ce crea un soi de spirit de comunitate. Mărsăluiam împreună spre îndeplinirea unui scop spiritual. Am fost inclusă și eu în rândurile călugărițelor de acolo. Mi-au făcut loc în spațiul lor. Eram una de-a lor în cadrul comunității, dar eram totuși eu cu identitatea mea creștină. Apreciau faptul că îmi purtam roba dominicană în sala Buddha. Nimeni nu a încercat să mă convertească la budism. Călugărițele erau foarte atente, bune și generoase cu mine. M-am bucurat mult că puteam fi una de-a lor fără a-mi pierde identitatea. Eram fericită acolo cu ele.

La sfârșitul săptămânii am reușit să stau de vorbă cu două călugărițe vorbitoare de engleză, una originară din America de Nord iar alta din Brazilia. Mi-au explicat de ce au ales budismul iar eu de ce sunt catolică. A fost vorba de un fel de schimb de experiență monastic.

Am fost ulterior și în alte mănăstiri din Japonia dar această primă experiență a fost cea mai impresionantă poate pentru că a fost prima și am trăit-o alături de alte femei, care erau un fel de colege pe plan religios. Experiența a fost una incitantă, dar și de bun augur pentru propria mea credință.

În ce sens incitantă? Foarte incitant era devotamentul călugărițelor față de viața lor religioasă. Semnele exterioare ale acestuia erau fizice. Mi-am pus anumite întrebări atunci. De ce se trezesc așa devreme dimineata pentru a se expune unei vieți atât de dure? Sigur nu pentru Iisus Hristos. Oare făceau asta pentru Buddha, sau pentru a-și elibera micul lor ego, ori poate pentru propria iluminare? – Eu ce fac în viața mea religioasă pentru Iisus Hristos? Oare Îl iubesc cu adevărat?

Sunt împreună toată ziua și îndeplinesc poruncile superioarelor lor pentru a deveni mai puțin egoiste. – Mă pun eu oare la dispoziția celorlalți oameni sau prefer să fiu singură cu propriile mele proiecte?

Am învățat multe lucruri folositoare de la ele, cum ar fi, de pildă, exercițiul de a fi prezentă aici și acum, de a fi atât de prezentă cât este posibil în ceea ce fac în acest moment. Acest lucru îmi îmbogățește viața.

Experiența trăită la Aichi Semmon Nisodo a continuat să lucreze în mine și după ce am părăsit acele locuri. A fost ca un fel de purificare. Am reușit să îmi adâncesc credința creștină cu o lumină din afară. La fel ca și călugărițele budiste, urmez și eu o cale spirituală, și anume spiritualitatea dominicană. Fără să știe, călugărițele budiste m-au făcut mai devotată propriei mele credințe.

Dacă aș încerca să rezum experiența mea în acea mănăstire budistă cu ajutorul unui cuvânt din Noul Testament, acesta ar fi cel de la *Luca* 9, 23-24, un cuvânt pe care îl înțeleg și îl îndrăgesc chiar și prietenele mele budiste: „Și zicea către toți: Dacă voiește cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea în fiecare zi și să-Mi urmeze Mie; Căci cine va voi să-și scape sufletul îl va pierde; iar cine-și va pierde sufletul pentru mine, acela îl va mântui”.

**Traducere din engleză
Ovidiu MATIU**

4. CUVÂNTĂRI ROSTITE ÎN A TREIA PLENARĂ AEE3 ÎN DIMINEAȚA DE 7 SEPTEMBRIE 2007

Meditație la *Efesenii* 5, 8-14

Episcop Rosemarie Wenner

1. Lumină de Hristos

A trăi în lumină – a fi în întuneric. Pentru Apostol acestea sunt două lucruri diferite. „Altădată erați în întuneric, iar acum sunteți lumină”. Întunericul și lumina sunt separate clar una de cealaltă. Se pare că nu există cale de mijloc, întunericul este diferit. Astfel se întâmplă oare și cu viața? Lumină sau întuneric? Negru sau alb? La multe întrebări nu găsim răspunsuri clare. În multe situații nu știm ce este bine sau rău. Există astfel zone gri în viață și cine tânjește prea mult după claritate, neglijează diferențieri necesare.

Dar să ne oprim puțin și să vedem ce spune cuvântul biblic. Nu este vorba doar de morala corectă. Nu este vorba de problemele pe care ni le pune viața. Este vorba despre fundamentul care ne conduce în viață și după moarte. Este vorba despre existența noastră întru Hristos. Ultimul verset din fragmentul nostru biblic este preluat din slujba botezului. Celui botezat, care tocmai ieșise din apă i se strigă: „Trezește-te din somn și ridică-te din morți și Hristos te va lumina”. Botezul este semnul unui nou început: prin Hristos ne trezim din somnul păcatului și din noaptea morții la viața în comuniune cu Dumnezeu. Începând din acel moment nu mai trăim doar după posibilitățile noastre. Lumina lui Hristos are efect în viața noastră. Se poate observa oare acest lucru?

Unul dintre părinții metodismului Charles Wesley – anul acesta s-au sărbătorit 300 de ani de la nașterea sa – a lăsat în urmă o predică la Efesenii 5.14. În această predică, Charles Wesley subliniază prin cuvinte amenințătoare și convingătoare invitația de a ne lăsa luminați de Hristos. Chiar dacă stilul lui Charles Wesley nu mi se potrivește, învăț totuși de la el: aceste cuvinte din Epistola către Efesenii ne cheamă să luăm o hotărâre. Ne îndeamnă să ne deschidem spre ceea ce ne oferă duhul lui Dumnezeu. „Trezește-te. Ridică-te. Hristos te va lumina!” Lumina, care a venit pe lume odată cu Hristos, are puterea de a ne schimba. Să trăim deci în această nouă existență în care am fost botezați. Să ne trezim deci și să ne trăim

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

viața așa cum ne-a fost încredințată! „Dumnezeu este lumina. Ea se va arăta fiecăru-i păcătos care se căiește, care o așteaptă!” Așa vorbește Charles Wesley în predica mai sus menționată.

2. Să umblăm ca fii ai luminii

„Umblați ca fii ai luminii”, ne îndeamnă apostolul. El are încredere în cei luminați de Hristos, căci ei sunt lumina: Nu pentru că știu întotdeauna ce este bine, ci pentru că au dobândit acest drept prin împăcarea lui Hristos. Nu pentru că au pledat pentru adevăr, ci pentru că duhul lui Dumnezeu îi călăuzește spre adevăr – spre acel adevăr care se numește Hristos.

„Umblați ca fii ai luminii”. Acum – că suntem luminați de Hristos – este vorba totuși de morală. Este vorba de fapte concrete. Este vorba de lumina pe care Hristos a aprins-o în noi și pe care nu trebuie să o ascundem ci să o distribuim și modela în toată lumea ca fii ai luminii. Apostolul descrie în trei cuvinte efectele, roadele pe care le aduce lumina lui Hristos. Ele sunt: bunătatea, dreptatea, adevărul. Ce potrivire!

Bunătate: Oamenii înfometează după bunătate într-o vreme dominată de dorința de a face profit și de a produce bunuri materiale. Cu câteva zile în urmă am putut vedea cum un asistent social îngrijea o doamnă în vârstă bolnavă mintal. Ea își însoțea pacienta în lumea gândurilor ei. Comportamentul ei competent profesional este influențat de bunătate. Lumea devine mai luminată prin astfel de oameni.

Dreptate: Dacă luăm în serios Biblia, începem să înțelegem cuvântul „dreptate” într-un nou mod. Dumnezeu este de partea celor săraci. Dumnezeu îi primește pe cei respinși de comunitatea lor. De curând am aflat de o comunitate mică metodică din Cehia unde la liturghie participă și invitați din Mongolia. Bariera lingvistică nu se poate depăși, dar toți simt că sunt primiți de Dumnezeu. Teama de alteritatea celuilalt este depășită, deoarece toți sunt legați de nevoia de siguranță. Astfel crește dreptatea.

Adevăr: Ne învățăm în jurul adevărului în uniunea confesiunilor și în dialogul cu alte religii. Căutăm ceva comun, fără să renunțăm la ce este mai important în credința noastră. Câteodată ne bazăm pe căutarea comună a adevărului. Dorim să avem cu orice preț dreptate. Uităm că adevărul nu este o dogmă. „Eu sunt adevărul”, spune Hristos. În căutarea adevărului nu este vorba de importanța luminii proprii, ci să fim pregătiți din nou să primim lumina lui Hristos. Hristos este adevărul, care dezleagă iubirea.

Dumnezeu să ne ofere darul de a ne considera astăzi luminați de Hristos și astfel ca fii ai luminii să aducem roadele bunătății, dreptății și adevărului.

**Traducere din limba engleză
Ovidiu MATIU**

Pășiți în lumină

Hilary Wilson, Comunitatea *L'Arche*, Marea Britanie

După ce am auzit textul din Epistola către Efeseni care tocmai s-a citit, parcă îmi vine să cânt un cântec pe care unii dintre Dumneavoastră poate îl știți: *Walk in the Light* (Pășiți în lumină); Margie alege adeseori acest cântec. Margie și cu mine ne cunoaștem de vreo 25 de ani. Ea este un supporter înfocat al echipei FC Liverpool, artistă și dansatoare, și suferă de deficiențe de învățare. Din cauza handicapului său, Margie și-a petrecut cea mai mare parte a copilăriei și adolescenței sale departe de familie, în instituții și spitale pentru persoane cu disabilități. Încă mai suferă de pe urma acestor experiențe: Margie nu a putut întotdeauna să „pășească în lumină”.

De mulți ani Margie și cu mine suntem membre ale comunității *L'Arche* din Liverpool, nordul Angliei. *L'arche* este cuvântul în limba franceză care desemnează arca lui Noe; în prezent sunt peste o sută de comunități *L'Arche* în toată lumea, care împărtășesc o identitate comună:

* „suntem oameni cu sau fără deficiențe intelectuale, care trăim în comunități ce aparțin unei federații internaționale. Călătoria noastră împreună se bazează pe relații mutuale și încrederea în Dumnezeu. Celebrăm valoarea unică a fiecărei persoane și recunoaștem că avem nevoie unii de alții”.*

Fiecare comunitate *L'Arche* este diferită, și fiecare este formată din oameni foarte diferiți. Persoane ca Margie care au avut de înfruntat marginalizarea ne cheamă pe toți spre integrare, spre o unitate trăită prin relații de lungă durată, indiferent de vârstă, naționalitate, educație sau viață religioasă. În viața noastră de zi cu zi în cadrul acestei comunități învățăm să ne rugăm împreună. Prima comunitate *L'Arche* pe care a înființat-o Jean Vanier împreună cu doi oameni cu deficiențe de învățare în Franța acum mai bine 40 de ani se află într-un context romano-catolic, dar altele s-au format cu repeziciune și în medii mai puțin omogene, cuprinzând anglicani, protestanți și persoane de altă credință, precum și în India, unde comunitățile *L'Arche* au fost încă de la început formate din persoane de diferite religii.

În toate călătoriile pe care le întreprindem în cadrul comunității noastre observăm că nu putem crește împreună în relații reciproce fără a ne confrunța cu propriile limite – toate lucrurile pe care nu le putem face sau nu le știm. Și nu putem crește împreună fără a învăța să iertăm și să fim iertați; numai așa putem să sărbătorim viața, să ne sărbătorim unii pe alții, mereu, cu mare bucurie.

Cu câteva luni în urmă am avut șansa de a vizita comunitatea *L'Arche* din vestul Africii, o zonă dezbinată de conflicte interne. Din cauza acestor conflicte, membrii micii comunități și-au părăsit locuințele și trăiesc în exil de câțiva ani, la fel ca și alții, ducând dorul locurilor natale. În orașul în care au fost primiți cu brațele deschi-

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

se au descoperit alte probleme; acum aproape doi ani, în ziua de Crăciun, au găsit un tânăr rătăcind prin pădure flămând și însetat, care nu putea să vorbească. Din cauza acestui handicap a fost dat afară din casă. A rămas în comunitatea *L'Arche* și a primit numele Alain Bienvenue (Alain Bun-venit).

Pe când eram acolo, în vestul Africii, Regele ne-a acordat nouă, vizitatorilor, o audiență. Acesta este o persoană în vârstă smerită, înțeleaptă. Este creștin. După ce ne-a rugat să-i dăm câteva noutăți legate de comunitățile *L'Arche* din alte țări africane, ne-a povestit cum se roagă pentru *L'Arche* și cât de recunoscător este pentru faptul că „*L'Arche* ne-a învățat cum să îi primim pe cei cu deficiențe. Înainte, îi aruncam afară pe acești oameni. Acum știm că și ei sunt după chipul lui Dumnezeu, așa că îi iubim și îi respectăm”.

Putem păși în lumină împreună.

Împreună, întru Domnul, putem să ne luminăm unii pe alții, așa cum acea comunitate exilată l-a luminat pe Rege.

Traducere din engleză
Ovidiu MATIU

Mesajul către A Treia Adunare Ecumenică

ÎPS Lucian Mureșan, Arhiepiscop Major greco-catolic de Alba Iulia

„Poporul care stătea în întuneric a văzut lumină mare și celor ce ședeau în lăptura și în umbra morții lumină le-a răsărit”(Mt 4, 16).

Profetul Isaia (9, 1) vedea răsăritul și strălucirea Luminii pentru cei cărora le lipsea, pentru cei umbriți de întunericul morții. Evangheliile reiau textul profeției pentru a o dovedi plinită în coborârea la noi a Fiului lui Dumnezeu, întrupat de la Spiritul Sfânt și din Preacurata Fecioară Maria.

La mai bine de două mii de ani de la Întruparea Cuvântului, de la strălucirea Luminii, omenirea se mai confruntă cu întunericul, cu lovirile păcatului, cu umbrele îndoielilor, cu atentatele orgoliilor, cu disperarea provocată de consumismul exagerat și cu lipsa echilibrului. Organizatorii celei de-a III-a Adunări Ecumenice de la Sibiu (4 – 9 septembrie) au considerat că este potrivit să se reflecteze asupra Luminii lui Cristos, lumină deschizătoare de speranță și artizană de unitate în Europa. Dorim și ne rugăm stăruitor ca toate eforturile noastre să ne conducă pe toți fiii bătrânului și frumosului continent la reînnoită speranță, susținută de jertfelnicia iubirii care se revarsă în inimile noastre prin credință.

Lumina strălucește în întuneric. Lumina lui Cristos strălucește în întunericul acestei lumi, alungându-l. Speranța noastră are suport desăvârșit în dinamismul luminii, adică în atotputernicia acesteia de a alunga întunericul. Prin patima, moartea și Învierea lui Cristos „toate s-au umplut de lumină”. Acestei atotputernice lumini îi lipsește colaborarea neputinței noastre, îi lipsește convertirea noastră permanentă și recunoașterea unicității mântuirii adusă de unicul Domn și Răscum-părător, Isus Cristos.

Poporul „stătea” în întuneric și „ședea” în latura și în umbra morții. Noi toți, cu toată forța dinamismului iubirii, ne-am îndreptat spre Sibiu, nevrednici pelerini, pentru a depune mărturie despre Lumină, pentru că trăim în lumină!

Lumina lui Hristos luminează tuturor Speranță pentru unitate și înnoire a Europei

Andrea Ricardi

Creștinii europeni au în aceste zile excelența posibilitate – dacă nu înțeleg această Adunare de la Sibiu mai degrabă ca un eveniment ritualic – de a reflecta asupra locului continentului nostru în lume. Cu zece ani înainte, la Graz, zidul tocmai căzuse: era Adunarea creștină a unei Europe reunificate. A fost o perioadă de mare entuziasm! Astăzi lumea s-a schimbat. Viitorul nu mai este minunat. Scepticismul este prezent peste tot, chiar și în legătură cu această Adunare: la ce folosește ea?

Ne confruntăm cu întrebări dramatice. Lumea este cea care ni le pune, iar aceasta ne silește să ne uităm dincolo de noi: cum putem să reinnoim viața în Europa? Cum putem să progresăm pe calea unității? Cum putem să fim o prezență umană și evanghelică în lume...și ce va mai fi de această lume mâine? (Ea va fi cu siguranță mai puțin europeană, mai puțin dominată de Europa). Adesea însă ne mărginim la propria noastră țară sau propria noastră comunitate. Fiecare comunitate își are propriile ei probleme, bineînțeles. Însă aceasta nu este destul. Provocările de astăzi pot fi abordate numai într-o perspectivă comună. O lume globalizată postulează o viziune mai largă. Nu o viziune concentrată pe modelele unei culturi globalizate. Lumea are nevoie de o viziune creștină, de o perspectivă îndrăzneată, precum cea a primelor generații de creștini, care au fost capabili să se elibereze de particularism, căruia îi este frică de lume și lipsit de încredere în puterea Evangheliei. La fântâna lui Jacob, în pământul samaritenilor, Iisus le-a spus ucenicilor Săi care erau angajați într-o discuție mărunță: „Ridicați ochii voștri și priviți holdele că sunt albe pentru seceriș” (In 4, 36).

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

Aș dori să încerc să-mi deschid ochii mei și să văd holdele lumii, condus mai ales de experiența Comunității Sant Egidio, și așa întâlnesc multe țări sărace. Făcând aceasta, eu sunt conștient de limitele experienței mele ca și creștin european, ca și istoric, ca și călător printre evenimentele acestei lumi.

În comparație cu multe alte părți ale lumii, Europa este plină de resurse. Printre acestea, mai presus de toate, se află bogata moștenire a celor șaiszeci de ani de pace. În secolul XX, numai douăzeci de ani au trecut între cele două războaie mondiale, apoi iar a fost război, în anul 1939. În viața mea de italian născut în anul 1950 – iar acum dvs. toți îmi cunoașteți vârsta – nu am avut experiența războiului în propria mea țară. Însă nu același lucru poate fi spus despre părinții și bunicii mei. Acesta este marele dar al păcii.

După haosul celui de-al Doilea Război Mondial, europenii au înțeles în sfârșit cât de prostesc este să lupte unii împotriva altora. Cât de mulți ani au fost furați femeilor, copiilor și bărbaților de către prostia războiului, a violenței fără precedent și al masacrelor! De la dezastrul celui de-al Doilea Război Mondial, au înțeles: niciodată să nu mai fie unul împotriva celuilalt, ci întotdeauna unul cu celălalt! Acesta a fost începutul procesului de unificare, care a fost de asemenea marcat de incertitudini și șovăieli. Evenimentele din 1989 au șters diviziunea creată în 1945. Eliberarea de comunism a avut loc atunci când o forță neînarmată a confruntat regimurile bazate pe violență și constrângeri. Din păcate, au fost războaie în fosta Iugoslavie. Astăzi însă este pace pe continentul nostru, pace și prosperitate larg răspândită (cu standarde foarte ridicate în unele țări și regiuni cu sărăcie mai mult sau mai puțin penetrantă). Pace și prosperitate... Pacea în Europa ar putea fi considerată ca fiind normală de către cei tineri, însă la ora actuală este ceva extraordinar în secolele noastre de istorie. Este binecuvântarea lui Dumnezeu și un dar sfânt!

Ce ar trebui să facem, atunci, cu această moștenire a păcii? Suntem tentați să o irosim, ca orice altă moștenire risipită în noile pasiuni ale naționalismului în creștere. Aceasta este o atitudine antiistorică: cele mai multe țări europene, indiferent dacă sunt de mărime mijlocie sau mică, nu pot să facă față singure enormelor provocări ale lumii, provocarea venită din partea economiilor și civilizațiilor marilor țări asiatice precum China sau India. Pasiunile naționaliste îi fac pe oameni orbi față de realitate. Ei nu-și stăpânesc dorința de a domina peste alții, precum în trecut, și nici pofta de a trăi pentru ei înșiși.

Există și alte căi de a risipi pacea, moștenirea a atât de multor necazuri și probleme ale secolului XX: transformând Europa într-o fortăreață, ridicând ziduri în jurul granițelor. Dacă zidurile vor fi construite drept autoapărare, atunci demonii secolului XX se vor reîntoarce împreună cu războaiele lor fratricide. Zidurile se nasc din teama față de o lume din ce în ce mai mare, cu prea mulți protagoniști care sunt puternici și dinamici în egală măsură. Istoria europeană nu a fost niciodată aceea a unei fortărețe, ci o istorie a extroversiunii de pe continentul nostru: Europa este legată de lumea asiatică, conectată cu Africa și cu Orientul Mijlociu prin intermediul Mării Mediterane și privește spre orizonturile Oceanului Atlantic. Este o istorie a

cuceririlor și imperialismului, cu toate consecințele ei negative, precum și o istorie a misionarismului.

Europa nu poate să devină o fortăreață protejată asemeni unei insule. Europeanii sunt tentați să se distanțeze de istorie spunându-și probabil că nu vor să facă aceleași greșeli care au fost făcute în trecut. Aceasta este însă greșit. Noi nu mai sântem ceea ce obișuiam să fim. Ne aflăm în declin: există dovezi în acest sens în reprezentările demografice. În 2025, creștinii europeni vor fi mai puțini decât cei din Africa sau America Latină. Există însă și o lipsă de viziune asupra viitorului. Adesea produsele politicului se măsoară numai în realitățile guvernării financiare. În ultimele decenii, Europa a văzut rezultatele ideilor politice și sociale, ideologia marxistă și ideile despre cum să schimbi societatea...fiecare a devenit mai precaut în ce privește gândurile despre viitor.

În urmă cu treizeci de ani, noul papă ales, Ioan Palul al II-lea a spus în mod profetic: „Nu vă temeți!” El a repetat cu convingere vechea chemare a Paștilor. Se recurge adesea la Biblie pentru că teama învăluie mai mult istoria umanității și pe oameni. A înceta să mai fim activi în lume și a construi ziduri nu se reușește să aducă alungarea fricii. Aceasta nu înfrânge înclinația civilizației noastre către mândria naționalistă. Curajul de a fi noi înșine nu poate fi găsit în identificarea de dușmani la orizont, agitând creștinismul asemeni unui banner împotriva posibilitilor adversari, deși aceasta ar fi adesea cea mai ușoară cale. Noi europenii nu suntem ceea ce obișnuim să fim, dar nu trebuie să ne lăsăm să fim prinși de pasiuni înșelătoare sau să ne ascundem de istorie. Nu suntem ceea ce suntem în mod obișnuit, dar ce anume vom fi?

Vom fi ceea ce noi, bărbați și femei, suntem capabili să trăim și să comunicăm. Europa este nesigură și plină de frică, bogată în pace și prosperitate. Iar noi, creștinii din Europa? Cuvântul lui Dumnezeu este ca o lumină pentru pașii noștri: ascultând cuvântul care ne arată calea. Îngerul îi spune femeii la mormânt: „Nu vă temeți, că eu știu că pe Iisus Cel răstignit îl căutați” (Mt 28, 5). Căutând pe Iisus Cel răstignit, noi suntem scăpați de frică. Este ceea ce au realizat noii martiri ai secolului XX în Rusia (o amintire care ne impune respect față de creștinii ruși), în est (Mă gândesc la nefericita Albania), în Spania, sub nazism sau în misiunile din afara Europei. Căutarea lui Iisus Cel răstignit i-a înzestrat cu o putere smerită în vreme ce ei dădeau dovadă de o putere irezistibilă: o putere firavă în secolul XX care, în vreme ce ne îndreptam spre stabilirea unor noi ordini a lumii, a trecut Europa printr-o perioadă a martiriului.

Creștinii care îl caută pe Iisus Cel răstignit pot să alunge cultul fricii, care poate să tulbure atitudinea care alungă pacea, bunăstarea și libertatea. Martin Buber a spus în mod înțelept: „A începe cu noi înșine: acesta este singurul lucru care contează ... pârghia lui Archimedes cu care putem să ne ridicăm deasupra lumii este propria noastră transformare interioară”. Oamenii spirituali încep cu ei înșiși, însă nu renunță ridicându-se deasupra lumii. Calea transformării personale interioare...a ridicării lumii, începe în inimile noastre. A ridica lumea deasupra răului și a mizeriei care

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

încă mai există în bogata Europă, unde cuvântul „dreptate” este uitat, din mizeria din partea de sud a lumii, din violența răspândită, de războaie...

Cei spirituali nu renunță dezvoltând lumea. Credința într-o salvare economică providențială nu este suficientă pentru a ne arăta calea spre viitor. Suntem sătui de ideologii iar o formă ideologică de creștinism este destul de grea pentru noi. Avem nevoie de vieți pline de credință și dragoste în această Europă deficitară în ceea ce privește viziunea asupra viitorului. Apostolul Pavel dă mărturie corintenilor cu privire la esența a ceea ce înseamnă a fi creștin: „Căci dragostea lui Hristos ne stăpânește pe noi care socotim aceasta, că dacă Unul a murit pentru toți, au murit deci toți. Și a murit pentru toți, ca cei ce viază să nu mai vieze loruși, ci Aceluia care, pentru ei, a murit și a înviat” (II Co 5, 14-15).

Ceea ce ne stăpânește pe noi și ceea ce oferim noi Europei este să nu mai trăim pentru noi înșine. Cuvântul lui Dumnezeu ne oferă un adevăr care ne tulbură pe noi și cultura noastră europeană: anume că aceia care trăiesc ar trebui să nu mai trăiască pentru ei înșiși, ci pentru Cel care a murit și apoi a înviat pentru ei! Creștinii trebuie să fie lipsiți de frică și avariție nesățioasă (oricare ar fi motivele ei) care ne fac să trăim pentru noi înșine, lipsiți de putere, înguști la minte și închistați. Acriți de meschine certuri de grup, într-o perioadă bogată în bunăstare și pace, fără grijă față de cei care trăiesc în afara Europei, fără pace fără viață în sensul propriu al cuvântului. Vom fi capabili să schimbăm practicile și cultura acelor țări și comunități care trăiesc pentru ele însele? Vom fi capabili să-i atragem la bucuria de a fi adevărați bărbați și adevărate femei? Un mare învățat, evreu Hillel spunea: „Într-un loc în care nu sunt oameni, cineva trebuie să se străduie să fie om”. Străduiește-te să fii om, să fii uman! Așa vom deschide o crăpătură în corectitudinea politică a trăirii pentru sine, a fortăreței Europei și a autosuficienței națiunilor europene închise în ele însele.

Ce anume înseamnă a ajuta Europa să nu trăiască pentru ea însăși? Înseamnă a învinge tentațiile naționalismului. În 1968, în dialogul său cu Patriarhul Atenagoras, Olivier Clement, unul din cei mai mari creștini ai timpurilor noastre, a subliniat primul pas al procesului globalizării deja în desfășurare: „Pe de o parte...dezvoltarea unui om planetar, într-o lume din ce în ce mai cuprinzătoare; pe de altă parte...fiecare popor se reîntoarce la propria lui originalitate...”. Iar Patriarhul, părintele ecumenismului în secolul XX a răspuns: „Noi creștinii trebuie să simțim că suntem o combinație a cestor două noțiuni, să încercăm să le armonizăm...Bisericele sunt surori, popoarele sunt frați: așa ar trebui să arate modelul pe care să-l propunem și mesajul pe care-l oferim”. Nu a trăi pentru noi înșine înseamnă a găsi o balanță împăciuitoare între unificarea globalizatoare și particularismul în creștere. Țările europene ar trebui să-și aducă aminte că ele nu pot trăi într-un viitor național: este un proces de unificare care are nevoie de progres. Ei se tem că vor pierde astăzi ceva, însă în viitor statele Europei vor fi pierdute dacă vor fi singure. Unificarea Europei este departe de a fi o simplă construcție birocratică sau o construcție lipsită de suflet și lipsită de pasiune.

Creștinii sunt frați (ceea ce înseamnă că ecumenismul) trebuie să fie sufletul popoarelor europene tot mai unite. Există mulți oameni care sunt sceptici în ceea ce privește ecumenismul. Există pentru aceasta mai multe motive. Însă unitatea dintre creștini este o poruncă a Domnului. Cine ar îndrăzni să renunțe la porunca iubirii pentru că unii se mai urăsc până astăzi? Avem nevoie unii de alții. Ecumenismul înseamnă schimb de daruri. Ca și creștin din vest, pot spune cât de mult am câștigat (spiritual) din răspândirea icoanei în Vest și câte mai putem să primim din Est în ceea ce privește viața liturgică și spirituală. Există o legătură profundă și misterioasă între pace și unitate între creștini și pacea și unitatea din lume.

Călătorind prin lume, există o întrebare adresată Europei. Sau poate este o chemare? De două ori în secolul XX, Europa a adus război în lume. Pacea din Europa poate să devină pacea din lume. Astăzi războiul este reabilitat în mentalitatea noastră curentă, ca un instrument care rezolvă problemele. Este acceptat ca și parte firească a istoriei noastre. Câtiva oameni – dacă ne uităm la terorism – sunt suficienți pentru a crea război și pentru a face o mulțime de oameni să sufere. Violența, alături de răspândirea armelor, este adesea parte a vieții din lumea noastră, a cărei populații rurale a depășit pentru prima dată în istorie, în anul 2007, cota populației rurale. Însă războiul și violența vin de la cel rău!

Creștinii din Europa sunt responsabili pentru pacea în lume. Această misiune este posibilă de asemenea datorită resurselor continentului nostru. Demonii războiului pot fi înlăturați. Creștinii au puterea păcii. Spun aceasta gândindu-mă la experiența Comunității Sant Egidio în Africa (cu realizarea păcii în Mozambic, de exemplu, după un războiu în care au fost uciși un million de oameni). Astăzi toată lumea poate să lucreze pentru pace, nu numai marile state. Prin conflictele sale, Europa a provocat două războaie mondiale; ar putea ea acum să fie baza păcii în lume? Depinde de noi creștinii să revendicăm aceasta de la guvernanții noștri. Însă depinde tot de noi să descoperim puterea de a elibera popoarele de răul războiului. Războiul este o teribilă boală, care însă poate să fie vindecată.

Dacă Europa nu vrea să trăiască pentru ea însăși, atunci nu are voie să uite Africa. Viitorul ei este legat de cel al Europei. Astăzi Africa este pământul necazurilor, bolilor și violenței, dar de asemenea este și pământul unde are loc noua expansiune chineză cu propriile victime ale capitalismului și autoritarismului. Mari bărbați europeni indică faptul că Europa și Africa împărtășesc un destin comun: de exemplu Albert Schweitzer, teolog, exeget, dar și medic care a petrecut cea mai mare parte a vieții printre pacienții săi africani. Astăzi suntem îngrijorați pentru că 30 de milioane de oameni au fost diagnosticați pozitiv cu SIDA, iar dintre aceștia o mare majoritate nu pot fi tratați din cauza costului ridicat al medicamentelor, în vreme ce bolnavii de SIDA pot fi tratați în întreaga Europă. Aceasta este o rușinoasă detașare a Europei. În vreme ce se trăiește în somptuozitate, Lazăr este lăsat să moară pe trepte. El a murit de mizerie. El a murit de foame și de lipsa de apă. Un miliard de oameni de pe această planetă nu au acces la apă potabilă, ceea ce duce la moartea a 1, 8 milioane de copii în fiecare an, ca urmare a diareei intestinale.

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

Dreptatea nu are voie să lipsească din propria noastră profeție. Este un cuvânt care și-a pierdut din profundul lui ecou biblic după ce a fost folosit peste măsură în politică. Însă Iisus vorbește cu dragoste despre dreptate în fericiri, precum și despre aceia care sunt prizonieri pentru ea. Dreptatea trebuie să caracterizeze politicile economice ale țărilor noastre unde sunt prea mulți săraci; trebuie să miște relațiile economice dintre noi și lume, dintre noi și Africa. Africa trebuie să fie abordată alături de Europa, acesta fiind un test de morală și politică internațională.

În urmă cu patruzeci de ani, un mare papă scria: „Ceea ce ar trebui promovat este un umanism planetar”. Iar el a adăugat: „Lumea este bolnavă. Boala ei nu constă atât în risipirea resurselor ei, sau în concentrarea resurselor în mâna câtorva, cât în lipsa de frățietate între popoare”. Europa – iar acesta este impulsul pe care noi putem să-l dăm ca și credincioși – poate să-și redescopere locul ei în lume acționând pentru un umanism planetar. De aceea noi trebuie să fim îndrăzneți, dar și credincioși și frați.

Creștinismul vestic are o poveste de dragoste cu sudul planetei care are nevoie să fie reapinsă. Creștinismul estic – creștinismul în Rusia, care pătrunde adânc în inima Asiei – își are propria lui poveste de dragoste cu Răsăritul și cu Orientul Mijlociu. Comunitățile creștine, conform istoriei lor, pot fi îndrăznețe și pregătite să dea o nouă viață frățietății dintre popoare în Europa și mai departe. Are astăzi Europa șanse să devină agent al frățietății între popoare? Iar creștinii europeni, au ei o responsabilitate să urmeze această cale?

Viața oamenilor spirituali din Europa poate fi o sursă din care ar putea să înflorească un umanism planetar, inițiative de pace și solidaritate, o înțeleaptă reflecție asupra lumii, capabili fiind să o privim drept o casă comună a tuturor ființelor umane. În afară de aceasta, schimbările de mediu (care acum sunt simțite de fiecare dintre noi prin efectele lor) arată că pământul este o casă comună. Aceasta este confirmat și de tragedia scăderii anuale a resurselor naturale care depășește cu 25% capacitatea de astăzi de regenerare a pământului. Soarta oamenilor este tot mai mult interconectată, precum într-o casă comună: aceasta a fost percepția profundă a viziunii Părinților.

Din 1989, Patriarhul ecumenic a cerut ca 1 Septembrie, începutul anului liturgic, să fie sărbătoarea creației, când creștinii devin vocea creației care suferă chinurile nașterii. 1 Septembrie a fost de asemenea data la care a început, în anul 1939, cel de-al Doilea Război Mondial, atunci când Polonia a fost invadată de armata nazistă, iar Europa a căzut în haos. Noi suntem cei care îndurăm necazurile creației, ale războiului, mama atâtor necazuri și săracii. De la o biserică ce ascultă Cuvântul Domnului, care se roagă și reconstruiește o unitate sfărâmată, ia naștere o nouă viziune asupra lumii, un sens al iubirii responsabile care devine misiune, care nu mai înseamnă a trăi pentru noi înșine. Ia naștere un umanism care cuprinde întreaga planetă. Astăzi, Europa nu mai este ceea ce a fost odată; însă poate să fie mai mult decât a fost, pentru ea însăși și pentru alții.

Lumea poate fi ridicată; oameni, bărbați și femei pot fi ridicați din sclavia războiului și sărăciei, din robia trăirii pentru noi înșine, dacă ne deschidem inima către Evanghelie, dacă ne alăturăm rugăciunii Bisericii și dacă ne uităm cu dragoste la frații noștri. Sfântul Serafim de Sarov învață cu înțelepciune: „dobândește pace în tine însuși și mii dintre cei din jurul tău vor afla mântuirea”. Calea inimii, calea dragostei care aduce pacea, care vindecă și care ne ridică, toate acestea sunt aceeași cale smerită și puternică: calea creștinilor, a poporului creștin, care învață de la Domnul Cel răstignit să nu trăiască pentru ei înșiși.

Traducere din limba engleză
Lect. Dr. Daniel BUDA

Fecioara Maria, Maica Domnului, Icoana vie a Bisericii*

Î.P.S. Daniel, Arhiepiscopul Iașilor, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei
și locțiitor de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române

Cu slujba vecerniei din seara aceasta am intrat în sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului celebrată în fiecare an la data de 8 septembrie.

Anul bisericesc ortodox începe la 1 septembrie, toamna, pentru că, potrivit tradiției iudaice, istoria omenirii în paradisul cu mulți pomi roditori a început toamna. Sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului a fost fixată de Biserică în ziua a opta a anului bisericesc, pentru că cifra 8 simbolizează eternitatea sau viața fără de sfârșit.

Nașterea Fecioarei Maria din părinții ei înaintați în vârstă, Ioachim și Ana, care s-au rugat mult pentru a avea un copil, este momentul principal al pregătirii ca Fiul Cel veșnic al lui Dumnezeu să devină Om în istorie, pentru a birui moartea și a dăruia oamenilor viață veșnică în Împărăția cerurilor.

Acest adevăr este exprimat prin cântarea principală a acestei sărbători, și anume troparul Nașterii Maicii Domnului: „*Nașterea Ta, de Dumnezeu Născătoare Fecioară, bucurie a vestit la toată lumea; că din tine a răsărit Soarele dreptății, Hristos Dumnezeuul nostru. Și dezlegând blestemul, a dat binecuvântare; și, stricând moartea, ne-a dăruit nouă viață veșnică*”¹.

* Predică rostită la slujba vecerniei sărbătorii Nașterii Maicii Domnului, în catedrala mitropolitană din Sibiu (România), 7 septembrie 2007.

¹ Vecernia Mică, Tropar, *Mineiul* pe septembrie, București; 2003, p. 112.

Taina Preasfintei Treimi, a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și a Bisericii

Remarcăm, de asemenea, faptul că în Slujba Vecerniei Mari, Maica Domnului este numită „*locaș (templu) al lui Hristos-Dumnezeu, Împăratul tuturor și Ziditorul*”², precum și „*Biserica cea sfântă, locașul lui Dumnezeu*”³, iar slujba Utreniei din 8 septembrie arată că Fecioara Maria, *cea plină de har*, este persoana umană care are cea mai profundă și puternică legătură cu Preasfânta Treime (cf. *Lc 1, 35*), tocmai pentru că din ea a luat fire omenească Fiul lui Dumnezeu, prin bunăvoința Tatălui veșnic și cu prezența activă a Sfântului Duh: „*Întru tine Taina Treimii se laudă și se slăvește, Preacurată, că Tatăl a binevoit și Cuvântul S-a sălășluit întru tine și dumnezeiescul Duh pe tine te-a umbrat*”⁴. Așadar, legătura dintre Preasfânta Treime (Panaghia Trias) și Preasfânta Născătoare de Dumnezeu (Panaghia Theotokos) devine icoană vie a vieții Bisericii celei una, sfântă, sobornicească și apostolească, pe care o mărturisim în Crezul niceo-constantinopolitan, imediat după credința în Dumnezeu Tatăl, Fiul și Sf. Duh. Taina Preasfintei Fecioare Maria, Maica Domnului nostru Iisus Hristos, devine icoana mistică a Bisericii, întrucât Biserica este mulțimea persoanelor umane unite prin Sfântul Botez cu Preasfânta Treime. Astfel, Fecioara Maria, Maica Domnului, „*cea plină de har*” și „*cea binecuvântată între femei*” (*Lc 1, 28-42*) este icoana Bisericii care există și crește spiritual din binecuvântarea lui Dumnezeu, adică din „*harul Domnului nostru Iisus Hristos, dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și împărtășirea (comuniunea) Duhului Sfânt*” (*2 Cor 13, 13*), după cum ne învață Sf. Apostol Pavel. Deoarece Biserica este plină de viață și iubirea Preasfintei Treimi, ea este numită în Sfânta Scriptură: „*poporul lui Dumnezeu*” (*1 Pt 2, 10*), „*Trupul (tainic) al lui Hristos*” (*1 Cor 12, 27*) și „*Templul Duhului Sfânt*” (*1 Cor 6, 19*), iar toate lucrările sacramentale și rugăciunile Bisericii se săvârșesc prin invocarea Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh. Pentru că Iisus Hristos, Cel ce Se naște veșnic din Tatăl fără mamă, și S-a născut în timp din Mamă fără tată, este Capul Bisericii, „*prin El (Hristos) avem apropierea către Tatăl într-un Duh*” (*Efes 2, 18*), iar Preasfânta Fecioară Maria, Născătoarea de Dumnezeu, este rugătoarea (oranta) sau mijlocitoarea noastră spirituală (advocata noastră) cea mai apropiată de Hristos. Acest adevăr s-a văzut și la Nunta din Cana Galileii, când, la cererea Maicii Sale, Hristos Domnul, Care a binecuvântat familia prin prezența Sa acolo, a săvârșit prima Sa minune, transformând apa în vin, arătând ucenicilor slava Sa și aducând multă bucurie tuturor celor prezenți (cf. *In 2, 1-19*). „*Pentru Biserica Ortodoxă, mijlocirea Fecioarei și a sfinților nu se adaugă mijlocirii lui Hristos, ci se inserează în interiorul acesteia*”⁵, adică mijlocirea Maicii Domnului și a sfinților se realizează în harul dăruit lor prin Hristos (cf. *In 1, 16-17*).

² Stihirile lui Ștefan Aghiopolitul, *Minei*, p. 113.

³ Stihirile lui Serghie Aghiopolitul, *Minei*, p. 116.

⁴ Utrenie, *Minei*, p. 123.

⁵ Alexis Kniazev, *Maica Domnului în Biserica Ortodoxă, (La Mère de Dieu dans l'Eglise Orthodoxe*, Cerf, Paris, 1990, trad. rom. Humanitas, București, 1998, p. 144.

Eva cea nouă și maica duhovnicească a creștinilor

Preasfânta Fecioară Maria, Maica Domnului nostru Iisus Hristos, se arată ca fiind *Eva cea nouă* și icoană vie a Bisericii lui Hristos, când stă sub Crucea lui Hristos Cel răstignit din a cărui coastă curge sânge și apă (cf. *In* 19, 34), simbol al Botezului și al Euharistiei ca Sf. Taine prin care creștinii participă la viața veșnică dăruită de Hristos Bisericii Sale.

Înainte de moartea Sa pe Cruce, Hristos Domnul prezintă mamei Sale pe Ioan, ucenicul Său cel iubit, zicând către ea: „*Femeie, iată Fiul tău!*”, iar ucenicului „*iată mama ta!*” (*In* 19, 26-27). Astfel, mama după trup a lui Hristos devine mamă duhovnicească a ucenicului iubit, iar ucenicul iubit devine fiu duhovnicesc al Maicii Domnului, Sf. Ioan fiind ucenicul cel mai fidel al lui Iisus Hristos, cel mai apropiat de El la Cina cea de Taină (cf. *In* 13, 23-25), cel ce L-a urmat pe Iisus până în clipa morții Sale pe Cruce (cf. *In* 19, 26) și primul care a ajuns la mormântul lui Hristos, în dimineața Învierii Sale (cf. *In* 20, 4). Întrucât ucenicul iubit este simbol al fidelității față de Hristos, Maica Domnului devine Maica duhovnicească a tuturor creștinilor care-L urmează pe Hristos și trăiesc intens Taina Euharistiei ca taină a Crucii și Învierii lui Hristos, ca iubire jertfelnică și bucurie sfântă.

Iată de ce, în bisericile ortodoxe, deasupra iconostasului – simbol al legăturii dintre Biserică și Împărăția cerurilor – se află icoana lui Hristos Cel răstignit, având în dreapta pe Maica Sa, iar în stânga pe Ioan, ucenicul Său iubit. Iar în Cartea Apocalipsei, Maica Domnului simbolizează Biserica, prezentă în cer și pe pământ, ca *Mireasă a Marelui Hristos*, Mielul lui Dumnezeu (cf. *Apoc* 19, 7; 21, 9).

Sfinții Părinți ai Bisericii, văzând că Hristos Domnul asociază la fericirea Maicii Sale și pe „*cei ce ascultă cuvântul lui Dumnezeu și-l păzesc*” (cf. *Lc* 11, 27-28), consideră că sufletul fiecărui creștin poate fi deodată *fecioară și maică*. El este fecioară, dacă rămâne credincios (fidel) lui Hristos, iar maică, dacă naște virtuți prin punerea în practică a cuvintelor sau poruncilor lui Hristos. În acest sens, Maica Domnului nostru Iisus Hristos este modelul sau icoana vieții spirituale a creștinilor, în care este prezent Hristos prin harul Sfântului Duh (cf. *Gal* 2, 20; *Efes* 3, 16-19; *Col* 3, 3).

Maica Domnului – rugătoare pentru noi și împreună cu noi

Textul din Evanghelia de la Luca (1, 46-55) pe care l-am auzit în seara aceasta este cunoscut în Biserica Răsăriteană ca fiind *Cântarea Maicii Domnului*, iar în Biserica Apuseană, *Magnificat*⁶. Acest text a devenit rugăciune a Bisericii, pentru că Maica Domnului este cea dintâi rugătoare către Hristos și, cu rugăciunile ei, întărește toate rugăciunile Bisericii.

⁶ Chiar și reformatorul Martin Luther a văzut în Maica Domnului modelul rugăciunii smerite pentru întreaga Biserică (vezi Martin Luther, *Le Magnificat*, traduction Albert Greiner, Nouvelle cité, Paris, 1983).

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

Evangelhia ne arată că rugăciunea Preasfintei Fecioare Maria este răspunsul ei la binecuvântarea lui Dumnezeu. Dumnezeu are inițiativa mântuirii lumii prin Fiul Său Care Se va naște din Fecioara Maria după ce aceasta a răspuns: „*Iată roaba Domnului: fie mie după cuvântul Tău!*” (Lc 1, 38).

Bucuria Fecioarei Maria vine din comuniunea și cooperarea ei cu Dumnezeu. Smerenia ei, ca slujitoare a voii lui Dumnezeu, este temelia fericirii ei: „*Mărește suflete al meu pe Domnul, și s-a bucurat duhul meu de Dumnezeu, Mântuitorul Meu, că a căutat spre smerenia roabei Sale, că, iată, de acum mă vor fericii toate neamurile, că mi-a făcut mie mărire Cel Puternic și Sfânt este numele Lui*” (Lc 1, 46-49). Smerită și, în același timp, plină de curaj, Fecioara Maria laudă lucrarea sau dreptatea lui Dumnezeu în istorie, ca ridicare a celor smeriți și coborâre a celor mândri: „*coborât-a pe cei puternici de pe tronuri și a înălțat pe cei smeriți; pe cei flămânzi i-a umplut de bunătați, iar pe cei bogați i-a scos afară, deșerti*” (Lc 1, 52-53). În același timp, rugăciunea Fecioarei Maria leagă binecuvântarea primită de la Dumnezeu cu binecuvântarea lui Dumnezeu revărsată asupra poporului lui Israel: „*(Dumnezeu) a sprijinit pe Israel, slujitorul Său, ca să-și aducă aminte de mila Sa. Precum a grăit către părinții noștri, lui Avraam și seminției lui, în veac*” (Lc 1, 54-55). Din exemplul Fecioarei Maria, Biserica lui Hristos învață să preamărească pe Dumnezeu pentru lucrarea Sa mântuitoare în istorie, pentru ajutorul primit de la El în prezent, trăind cu speranța dobândirii vieții veșnice.

Tot de la Preasfânta Fecioară Maria, Biserica lui Hristos învață să fie slujitoare smerită a lui Dumnezeu în lucrarea de mântuire a oamenilor, unind smerenia cu speranța, viața spirituală cu setea de dreptate socială, binecuvântarea prezentă cu bucuria viitoare. Numită în cântările liturgice ortodoxe „*Biserică sfințită și Rai cuvântător*” (Axion, Liturgia Sf. Vasile cel Mare), Fecioara Maria, Maica Domnului, prin rugăciunile ei împreună cu Biserica, este *izvor de bucurie și speranță*, ocrotitoare a fecioarelor și a mamelor, păzitoare a copiilor și a tinerilor, sprijinitoare a bătrânilor și a săracilor, vindecătoare a bolnavilor și călăuză a celor dezorientați, după cum se spune în cântările și rugăciunile adresate ei în cultul ortodox. Iar profeția Fecioarei Maria: „*Iată, de acum, mă vor fericii toate neamurile*” (Lc 1, 48) se împlinește în mulțimea sărbătorilor închinatelor ei, în mulțimea cântărilor liturgice și a operelor muzicale clasice, ca *Ave Maria!*, în mulțimea icoanelor și frescelor, purtând chipul ei de Fecioară și Maică, în mulțimea bisericilor de parohie, a mănăstirilor și catedralelor puse sub ocrotirea sa.

Unii dintre fondatorii creștini occidentali ai Uniunii Europene au dorit ca Europa întreagă să fie pusă sub ocrotirea Maicii Domnului, înveșmântată în haină de culoare albastră, „*purtând pe cap cunună din douăsprezece stele*”, după cum se arată în Cartea Apocalipsei, cap. 12, vers. 1. Din nefericire, această frumoasă intenție a fost uitată, iar steagul albastru purtând 12 stele în cerc a fost interpretat într-o perspectivă secularizată, fără nici o semnificație religioasă. Totuși, creștinii din Europa se îmbogățesc mult din punct de vedere spiritual când nu separă taina Bisericii

Cuvântări rostite în a treia plenară AEE3 în dimineața de 7 septembrie 2007

de taina Fecioarei Maria, cea smerită și milostivă, și o invocă mai mult în rugăciunile pentru unitate creștină, pentru familie și pentru reconciliere în societate.

Încheiem această meditație prin cuvintele de laudă adresate Sf. Fecioare Maria de către Arhanghelul Gavriil și de către Elisabeta, mama Sfântului Ioan Botezătorul: „*Bucură-te, ceea ce ești plină de har! Domnul este cu tine. Binecuvântată ești tu între femei și binecuvântat este rodul pânteceleui tău*” (Lc 1, 28 și 42).

5. MESAJUL FINAL AL AEE3

Lumina lui Hristos luminează tuturor!

Noi, pelerinii creștini din întreaga Europă, precum și din afara ei, suntem chemați ca martori ai puterii transformatoare a acestei lumini, care este mai puternică decât întunericul, să o proclamăm ca și speranță atot-cuprinzătoare pentru Bisericile noastre, pentru toată Europă și pentru întreaga lume.

În numele Dumnezeului nostru Cel în Treime, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, ne-am adunat în orașul Sibiu, România (4–9 septembrie 2007). Această a Treia Adunare Ecumenică Europeană a fost marcată în special de bogăția spiritualității și tradiției ortodoxe. Reamintim și reînnoim serioasele angajamente pe care deja le-am făcut la Basel și Graz și regretăm că până acum nu am reușit să le îndeplinim pe unele dintre ele. Însă încrederea noastră în energia transformatoare a Luminii lui Hristos este mai puternică decât întunericul resemnării, fatalismului, temerii și indiferenței.

Adunarea noastră a Treia Ecumenică Europeană a început în 2006 în Roma și a continuat în anul 2007 la Wittenberg. Acest pelerinaj ecumenic a implicat numeroase întâlniri regionale precum și cele ale Bisericilor Ortodoxe la Rodos sau ale tinerilor la St. Maurice. Salutăm cu bucurie angajamentul tinerilor, precum și contribuția pe care au avut-o la Adunare. Asistați și motivați de *Charta Oecumenica*, Adunarea noastră a continuat munca începută la adunările anterioare și a fost o ocazie pentru un schimb de daruri și îmbogățire (spirituală, n. trad.) reciprocă.

Nu suntem singuri în acest pelerinaj. Hristos este cu noi și având împrejurul nostru „atâta nor de mărturii” (*Evr* 12, 1), martirii contemporani ne însoțesc: mărturia vieții și morții lor ne inspiră individual și comun. În comuniune cu ei, noi ne angajăm să lăsăm lumina lui Hristos Cel transfigurat să strălucească prin propria noastră mărturie, adânc înrădăcinată în rugăciune și dragoste. Acesta este smeritul nostru răspuns la sacrificiul vieții lor.

Lumina lui Hristos în Biserică

Lumina lui Hristos ne călăuzește spre a trăi pentru alții și în comuniune unii cu alții. Mărturia noastră pentru speranță și unitate pentru Europa și pentru lume va fi credibilă numai dacă ne vom continua drumul nostru spre unitatea vizibilă. Unitate

nu înseamnă uniformitate. Este extrem de important să experiem din nou acea *koinonia* și acel schimb de daruri spirituale care a dat putere mișcării ecumenice la începutul ei.

În Sibiu am simțit din nou rana dureroasă a diviziunii dintre Bisericile noastre. Tocmai aceasta afectează concepția noastră despre Biserică și unitatea ei. Evoluțiile diferite, istorice și culturale, dintre creștinismul răsăritean și cel apusean au contribuit la aceste diferențe, iar înțelegerea lor necesită urgența noastră atenție precum și dezvoltarea dialogului.

Suntem convinși că larga familie creștină are de tratat chestiuni doctrinare și trebuie găsit un consens clar în privința valorilor morale ce decurg din Evanghelie precum și un mod de viață (*lifestyle*) creștin care mărturisește lumina lui Hristos, atât în viața privată, cât și în cea publică, în această lume a noastră modernă și provocatoare.

Spiritualitatea noastră creștină este o comoară prețioasă: odată ce este deschisă, ea relevă varietatea bogăției ei, care ne deschide inimile către frumusețea feței lui Iisus și către puterea rugăciunii. Numai dacă suntem aproape de Domnul nostru Iisus Hristos, putem să fim aproape unii de alții și să experiem adevărata *koinonia*. Noi nu putem împărtăși această bogăție cu toți bărbații și toate femeile de pe acest continent care caută lumina. Bărbații și femeile spirituale încep cu propria lor schimbare, ceea ce duce la transformarea lumii. Mărturisirea de către noi a luminii lui Hristos este un angajament plin de credință că vom asculta, trăi și împărtăși întâmplările noastre de viață și credință care ne-au format pe noi ca următori ai lui Hristos.

Recomandarea 1: Recomandăm reînnoirea misiunii noastre, atât ca și credincioși individuali cât și ca Biserici, în proclamarea lui Hristos ca și Lumină și Mântuitor al lumii;

Recomandarea 2: Recomandăm continuarea discuțiilor cu privire la recunoașterea reciprocă a Botezului, ținând seama de realizările importante în această problemă din mai multe țări și fiind conștienți că această chestiune este strâns legată de concepția despre Euharistie, Preoție și Ecclesiologie, în general;

Recomandarea 3: Recomandăm găsirea de căi pentru experiența acelor activități care pot să ne unească: rugăciunea unora pentru alții și pentru unitate, pelerinaje ecumenice, formare și studiu teologic comun, inițiative sociale și diaconale, proiecte culturale, susținerea vieții sociale bazată pe valorile creștine;

Recomandarea 4: Recomandăm participarea deplină a întregului popor al lui Dumnezeu și a acestei Adunări în special, de a lua în considerare cererile tinerilor, ale celor în vârstă, ale minorităților etnice și ale persoanelor cu dizabilități.

Lumina lui Hristos pentru Europa

Considerăm că orice ființă umană este creată după chipul și asemănarea lui Dumnezeu (*Fac 1, 27*) și merită același grad de respect și dragoste, indiferent de

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

diferențele de credință, cultură, vârstă, gen sau origine etnică.¹ Fiind conștienți că originile noastre comune sunt mai solide decât diviziunile dintre noi, în vreme ce căutăm reînnoirea, unitatea și rolul Bisericilor în societatea europeană de astăzi, ne concentrăm asupra contactului nostru cu persoane de alte religii. Conștienți mai ales de legătura noastră specială cu evreii, ca și popor ales, respingem orice formă a antisemitismului contemporan, iar prin aceasta Europa va deveni un continent liber de orice formă de violență. În istoria noastră europeană, au existat perioade de sălbătice conflicte, însă au existat și perioade de coexistență pașnică între oamenii de diferite religii. În zilele noastre, nu există altă alternativă în afara celei a dialogului: nu compromis, ci dialog viu în care să putem vorbi adevărul în dragoste. Toți trebuie să învățăm mai multe despre toate religiile, iar recomandările din *Charta Oecumenica* ar trebui să fie promovate pe mai departe. Facem un apel la creștini și la toți cei care cred în Dumnezeu să respecte dreptul celorlalți la libertatea religioasă și ne exprimăm solidaritatea noastră cu acele comunități creștine care trăiesc în Orientul Mijlociu, Irak sau oriunde în lume ca și minorități religioase și care își simt amenințată existența.

Așa cum îl întâlnim pe Hristos în fiecare dintre frații și surorile noastre (*Mt* 25, 44-45), luminați împreună de Lumina lui Hristos, noi creștinii, potrivit poruncilor biblice despre unitatea umanității (*Fac* 1, 26-27), ne angajăm să regretăm păcatul excluderii; adâncind înțelegerea noastră pentru ceilalți, apărând demnitatea și drepturile fiecărei ființe umane și asigurând protecție tuturor celor care au nevoie de ea; să împărtășim Lumina lui Hristos pe care alții au adus-o în Europa, să solicităm statele europene să stopeze detenția administrativă ilegală a migranților, să depună toate eforturile pentru a asigura imigrația legală, integrarea migranților, a refugiaților și celor care solicită azil, susținând valorile unității familiei și combătând traficul de ființe umane și exploatarea acestora.

De asemenea, chemăm Bisericile să își intensifice eforturile pastorale pentru imigranții vulnerabili.

Recomandarea 5: Recomandăm Bisericilor noastre să recunoască faptul că imigranții creștini nu sunt numai beneficiarii îngrijirii religioase, ci ei pot juca un rol deplin și activ în viața Bisericii și a societății; oferind îngrijire pastorală mai bună pentru migranți, azilanți și refugiați și promovând drepturile minorităților etnice din Europa, mai ales ale romilor.

Mulți dintre noi suntem mulțumiți că am avut parte de transformări profunde în Europa în ultimele decenii. Europa însă înseamnă mai mult decât Uniunea Europeană. Ca și creștinii, noi purtăm responsabilitatea de a modela Europa ca un continent al

¹ În acest punct, în timpul citirii mesajului către Adunare, a fost propus verbal adaosul „de la concepere și până la moartea naturală” care a fost tradusă după aceea cu – „de la naștere până la moartea naturală” și „de la începutul vieții până la moartea naturală”. Nici una din aceste versiuni nu sunt parte a textului oficial al mesajului.

păcii, solidarității, implicării și sprijinului. Apreciem implicarea instituțiilor europene, inclusiv a UE, Consiliului Europei și a OSCE pentru un dialog deschis, transparent și regulat cu Bisericile Europei. Reprezentanții politici ai Europei de cel mai înalt nivel ne-au onorat cu prezența lor, exprimându-și astfel cu tărie interesul lor pentru munca noastră. Trebuie să subliniem și provocarea pe care o implică abordarea chestiunilor spirituale în acest dialog. Europa a fost inițial un proiect politic menit să asigure pacea și acum ea are nevoie să devină o Europă a popoarelor, mai mult decât un spațiu economic.

Recomandarea 6: Recomandăm promovarea *Chartei Oecumenice* ca și ghid stimulativ pentru itinerariul nostru ecumenic în Europa.

Lumina lui Hristos și lumea

Lumina lui Hristos luminează peste termenul „justiție”, legându-l de mila divină. Astfel luminat, el scapă de orice fel de pretenție ambiguă. În întreaga lume și chiar în Europa, actualul proces de radicală globalizare a pieței adâncește diviziunea societății umane în câștigători și cei care au pierdut, dăunează valorii a nenumărați oameni, are implicații ecologice catastrofale și cu siguranță că, date fiind schimbările climatice, nu este compatibilă cu susținerea viitorului planetei noastre.

Recomandarea 7: Îndemnăm pe toți creștinii Europei să susțină cu tărie Programul *Millennium Development Goals* al Națiunilor Unite, ca un pas urgent și practic spre ameliorarea sărăciei.

Recomandarea 8: Recomandăm ca un proces consultativ – adresându-se responsabilităților Europei pentru dreptate ecologică, înfățișând amenințarea schimbărilor climatice, responsabilitatea europeană pentru globalizarea în creștere, drepturile romilor sau ale altor minorități etnice europene – să fie inițiat de către CCEE și CBE cu Bisericile din Europa, precum și cu Bisericile de pe alte continente.

Astăzi, mai mult decât oricând, confirmăm faptul că Africa, un continent deja împletit cu propria noastră istorie și propriul nostru viitor, are parte de un nivel de sărăcie față de care nu putem rămâne indiferenți și inactivi. Rănilor Africii au mișcat inima Adunării noastre.

Recomandarea 9: Recomandăm inițiative de sprijin pentru ștergerea datoriilor bănești și pentru promovarea unui comerț onest.

Printr-un dialog sincer și obiectiv, contribuim și promovăm crearea unei Europe înnoite, în care principiile creștine și valorile morale neschimbabile, derivate direct din Evanghelie, slujesc drept mărturie și promovează un angajament activ în societatea europeană. Sarcina noastră este să promovăm aceste principii și valori nu numai în viața privată, ci și în cea publică. Vom colabora cu oamenii de alte religii care împărtășesc grija noastră pentru crearea unei Europe a valorilor care prosperă politic și economic.

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

Fiind îngrijorați cu privire la creația lui Dumnezeu, ne rugăm pentru o mai mare sensibilitate și respect pentru minunata ei diversitate. Acționăm împotriva exploataării ei fără de rușine, în urma căruia „toată făptura împreună suspină” (Rom 8, 22) și ne angajăm să acționăm pentru reconcilierea dintre umanitate și natură.

Recomandarea 10: Recomandăm ca perioada dintre 1 și 4 octombrie să fie dedicată rugăciunii pentru protejarea creației și pentru promovarea unui mod de viață susținut care să anuleze contribuția noastră la schimbările climatice.

Mulțumind tuturor celor care au contribuit la acest pelerinaj, în special tinerilor *oikumene*, care au stimulat această Adunare să aibă curajul trăirii în Evanghelie, ne unim astfel în rugăciune:

„Hristoase, Lumina cea adevărată, Care luminezi și sfințești pe tot omul ce vine în lume, să se însemneze peste noi lumina feței Tale, ca într-însa să vedem lumina cea neapropiată. Îndreptează pașii noștri spre lucrarea poruncilor Tale. Izbăvește-ne și ne condu întru Împărăția Ta cea veșnică. Căci Tu ești Ziditorul nostru și Dătorul a tot binele. Nădejdea noastră este la Tine, și Ție slavă îți înălțăm, acum și pururea și în vecii vecilor Amin.”

**Trad. din limba engleză
Lect. Dr. Daniel BUDA**

STUDII ȘI ARTICOLE

A Treia Adunare Ecumenică Europeană, 4 - 9 septembrie 2007, eveniment de seamă în viața Bisericilor din Europa și societății europene

Prof. Dr. Laurențiu Streza
Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului

Pentru România, evenimentul politic principal al anului 2007 a fost integrarea, începând chiar cu 1 ianuarie, în Uniunea Europeană. Pentru orașul Sibiu, anul 2007 a însemnat cinstea și în același timp responsabilitatea de a fi Capitală Culturală Europeană, alături de Luxemburg. Fără îndoială că pentru Bisericiile din România membre ale Conferinței Bisericilor Europene și a Consiliului Conferințelor Episcopale Europene, principalul eveniment ecumenic a fost organizarea la Sibiu, între 4-9 septembrie, a Celei de-a Treia Adunări Ecumenice Europene. Fără a exagera, bazându-ne doar pe date precise, putem afirma că A Treia Adunare Ecumenică Europeană a fost primul mare eveniment ecumenic european al mileniului al treilea și cel mai mare eveniment ecumenic organizat vreodată în România. Mai mult, unii afirmă, bazându-se tot pe statistici, că cea de-a Treia Adunare Ecumenică Europeană de la Sibiu a fost cel mai mare eveniment ecumenic organizat până în prezent în istoria creștinismului! Aceasta pentru că pentru prima dată au fost invitați la un eveniment ecumenic un număr atât de mare de delegați, anume 2500. Desigur, au existat evenimente ecumenice cu mai mulți participanți, precum cea de-a Doua Adunare Ecumenică Europeană de la Graz, unde au participat aproximativ 10.000 de persoane, dar dintre acestea numai 700 au avut statutul de delegat, restul fiind doar oaspeți. De asemenea, în spațiul german se organizează așa-numitele *Kirchentag* unde participă uneori zeci de mii de persoane, însă majoritatea au statutul de oaspete, nu de delegat. Deci Aunarea Ecumenică Europeană de la Sibiu a fost *cel mai mare eveniment ecumenic cu delegați din istoria creștinismului*.

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

I. Scurt istoric.

În urma așa-numitului „proces conciliar”, Conferința Bisericilor Europene cu sediul la Geneva căruia sunt afiliate mai toate Bisericile Ortodoxe și protestante din Europa, și Consiliul Conferințelor Episcopale Europene cu sediul la Saint Gallen, căruia sunt afiliate toate conferințele episcopale europene, au inițiat organizarea unor adunări ecumenice europene. Până în prezent au fost organizate, cu o frecvență de aproximativ zece ani, trei adunări de acest gen, ultima dintre ele aici, la Sibiu.

Prima Adunare Ecumenică Europeană a fost organizată la **Basel, în Elveția, între 15-21 mai 1989**, participând 700 de delegați din întreaga Europă. Tema adunării a fost *Pace și Justiție*. A fost prima întâlnire a creștinilor din întreaga Europă după schisma de la 1054. Adunarea, prin tema ei, a constituit un impuls pentru creștinii din blocul comunist, să-și intensifice eforturile pentru dobândirea propriei păci și dreptăți.

A Doua Adunare Ecumenică Europeană a avut loc la **Graz, Austria, între 23-29 iunie 1997**, participând 700 de delegați și până la 10.000 de oaspeți creștini din întreaga Europă. Tema Adunării a fost *Reconcilierea: harul lui Dumnezeu ca sursă a unei noi vieți*.

A Treia Adunare Ecumenică Europeană de la **Sibiu dintre 4-9 septembrie 2007** s-a bucurat de participarea a 2500 de delegați din întreaga Europă. Tema Adunării a fost: *„Lumina lui Hristos luminează tuturor. Speranță pentru înnoire și unitate în Europa”*.

II. Caracteristicile Adunării Ecumenice Europene de la Sibiu

În cele ce urmează îmi propun să subliniez principalele caracteristici ale acestei Adunări Ecumenice Europene, așa cum le-am perceput noi din calitatea noastră de Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, așadar în calitate de primă gazdă locală a acestui eveniment.

I. Prima Adunare Ecumenică Europeană într-o țară majoritar ortodoxă.
Atunci când responsabili instituțiilor organizatoare – Conferința Bisericilor Europene și Consiliul Conferințelor Episcopale Europene – au început să conceapă proiectul celei de-a Treia Adunări Ecumenice Europene, era logic și firesc ca aceasta să se desfășoare într-o țară cu majoritate ortodoxă. Aceasta pentru că prima Adunare Ecumenică Europeană avusese loc la Basel, așadar într-un mediu preponderent protestant, iar cea de-a doua la Graz, într-un mediu preponderent catolic. Gândurile tuturor s-au oprit asupra României, țară majoritar ortodoxă, cu numărul cel mai mare de credincioși din lume după Biserica Ortodoxă a Rusiei și cu un climat ecumenic adecvat organizării unui astfel de eveniment. România nu este numai o țară cu majoritate ortodoxă și cu un climat ecumenic adecvat, ci ea prezintă o caracteristică greu de găsit în restul Europei, anume aici, mai ales în Transilvania, trăiesc împreună de secole creștini de diferite confesiuni. Exemplul cel mai bun al acestei împreună-

conviețuiri și colaborări este orașul Sibiu, sediu al Mitropoliei Ardealului și al Episcopiei Evanghelice C.A. din România, orașul unde, inclusiv în perioada comunistă, au funcționat și colaborat Facultățile de Teologie ale celor două Biserici. Așadar, nu exista un loc mai potrivit, în opinia noastră, pentru organizarea în România a acestui eveniment ecumenic, decât Sibiu.

Desigur, orașul Sibiu a fost ales ca și gazdă al acestui eveniment ecumenic și pentru că fusese deja desemnat capitală culturală europeană. Aceasta însemna, printre altele, și modernizarea infrastructurii orașului astfel încât să fie capabil să organizeze evenimente de mare anvergură. Responsabilii orașului s-au angajat să contribuie la buna organizare a evenimentului, integrându-l în programul Sibiu Capitală Culturală Europeană, ceea ce a adus avantaje de ambele părți. Într-adevăr Sibiuul ca și oraș s-a achitat exemplar de această sarcină pe care și-a însușit-o, fapt pentru care conducerea municipiului, în frunte cu Primarul merită toate aprecierile noastre.

Când s-a luat această hotărâre a organizării la Sibiu a Adunării Ecumenice Europene, la căma Arhiepiscopiei Sibiului și a Mitropoliei Ardealului se afla vrednicul de pomenire Dr. Antonie Mitropolitul. Când din mila lui Dumnezeu am ajuns noi la căma Mitropoliei Ardealului, am fost conștient de marea responsabilitate pe care Sibiuul a preluat-o, acceptând organizarea acestui eveniment ecumenic, fapt pentru care, cu ocazia primei vizite la Sibiu a Secretarului General al Conferinței Bisericilor Europene, Venerabilul Colin Williams – și el proaspăt ales în funcție – l-am asigurat de tot sprijinul personal și al Bisericii Ortodoxe în vederea organizării cu succes a acestui eveniment. Încă din ianuarie 2006 am purces la organizarea unui Comitet Local care să organizeze marele eveniment, din care au făcut parte reprezentanți ai tuturor confesiunilor reprezentate la Sibiu. În ceea ce privește reprezentanții ortodocși, am avut grijă să numesc oameni cu experiență ecumenică și organizatorică bogată, dar și tineri, cunoscători de limbi străine, care să poată ține tot timpul legătura cu celelalte foruri organizatoare din Elveția, cu spirit practic și cu bogate cunoștințe teologice.

Faptul că această Adunare Ecumenică Europeană s-a organizat într-un mediu ortodox a atras după sine dorința – materializată în desfășurarea propriu-zisă a Adunării – ca delegații să experimenteze cât mai mult din spiritualitatea ortodoxă. În acest sens, au fost organizate zilnic slujbe specific ortodoxe în toate bisericile ortodoxe din Sibiu, astfel încât delegații să poată observa măreția și bogăția spirituală a cultului ortodox. În mod special a fost organizată, în seara zilei de 7 septembrie, în ajunul sărbătorii Nașterii Maicii Domnului, o vecernie la care au fost invitați să participe toți delegații. La finalul ei, Prea Fericitul Daniel, pe atunci locțiitor de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, a rostit o predică lămuritoare cu privire la semnificația sărbătorii Nașterii Maicii Domnului și a cultului mariologic în general, pentru Biserica Ortodoxă.

Tot din dorința de a cunoaște tradiția ortodoxă, organizatorii și-au exprimat dorința ca toate chemările la rugăciune din cadrul Adunării să fie realizate cu ajutorul sunetului de toacă. De asemenea, special pentru Adunarea Ecumenică, la Mănăstirea

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

„Brâncoveanu”, Sâmbăta de Sus, a fost pictată o icoană pe sticlă de mari dimensiuni, care a stat în centrul rugăciunilor și plenarelor Adunării. Factorii de conducere ai Conferinței Bisericii Europene și-au exprimat dorința de a avea această icoană a Mântuitorului nostru Iisus Hristos în Capela Centrului Ecumenic de la Geneva, unde se află și sediul Consiliului Ecumenic al Bisericii. Am răspuns cu bucurie acestei cereri, conștienți fiind că aceasta va rămâne ca mărturie vizibilă peste timp a faptului că cea de-a Treia Adunare Ecumenică Europeană s-a organizat într-o țară ortodoxă.

Faptul că Adunarea s-a organizat într-o țară cu majoritate ortodoxă a atras după sine participarea, în primele zile ale lucrărilor, a Sanctității Sale Bartolomeu I, Patriarhul Ecumenic. Sanctitatea Sa, care cunoaște foarte bine Biserica Ortodoxă Română, a binecuvântat lucrările Adunării, a rostit un cuvânt de salut, a avut o serie de întrevederi cu înalți ierarhi de diferite confesiuni și cu responsabili politici europeni și români și a participat la o recepție oferită de noi în cinstea Sanctității Sale.

2. O temă cu rezonanță ortodoxă. Tema Adunării Ecumenice de la Sibiu a fost „*Lumina lui Hristos luminează tuturor. Speranță pentru înnoire și unitate în Europa*”. În mediul ecumenic este cunoscut faptul că această temă, în forma în care a fost ea adoptată, este produsul geniului teologic al Prea Fericirii Sale Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Prea Fericirea Sa, pe atunci Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, a propus această temă Comitetului internațional de organizare, care a adoptat-o exact în forma inițială.

Prima parte a temei – „*Lumina lui Hristos luminează tuturor*” – este un citat din Sfânta Liturghie a darurilor mai înainte sfințite, inspirat însă din Sfânta Evanghelie după Ioan 1, 9 „*Cuvântul (Hristos) era Lumina cea adevărată care luminează pe tot omul ce vine în lume.*” Această primă parte reflectă în chip minunat spiritualitatea ortodoxă, dar are și un mesaj general în care se pot regăsi și celelalte confesiuni, ba chiar orice persoană umană. A doua parte a temei – *Speranță pentru înnoire și unitate în Europa* – reflectă așteptările pe care creștinii din Europa au avut-o de la această Adunare Ecumenică, anume să găsească prin efort comun, noi căi de înnoire spirituală și unitate pe bătrânul continent. Tema cuprinde în ea însăși și răspunsul la tulburătoarea întrebare care stă în mințile tuturor locuitorilor din Europa: cine ar trebui să fie liantul unității și înnoirii Europei? Creștinii Europei au deja răspunsul: Acesta nu poate să fie decât Hristos!

3. O Adunare organizată în etape

Cea de-a Treia Adunare Ecumenică Europeană de la Sibiu s-a deosebit de cele precedente, de la Basel și Graz, prin aceea că nu a fost organizată ca o simplă adunare, ci ca un proces în patru etape. Etapele acestui proces s-au dorit a fi un pelerinaj simbolic cu scopul de a prezenta lumii diversitatea și bogăția tradițiilor creștine europene.

Prima etapă a fost Roma, 24-27 ianuarie 2006, și s-a desfășurat sub motto-ul *Lumina lui Hristos luminează tuturor. În Hristos Cel răstignit și înviat să descopere-*

rim lumină nouă pe calea apropierii dintre creștini în Europa. La Roma au participat 150 de delegați din toată Europa.

A doua etapă, desfășurată la sfârșitul anului 2006 – începutul anului 2007, a constituit-o organizarea de diferite manifestări ecumenice la nivel local. Bisericile membre ale Conferinței Bisericilor Europene și Consiliului Conferințelor Episcopale Europene au fost invitate să organizeze, la nivel național și regional, manifestări cu caracter ecumenic. Motto-ul acestei etape a fost: *Lumina lui Hristos luminează tuturor. Înnoire și unitate la nivel local. Întâlniri la nivel local, regional sau național.*

A Treia Etapă s-a desfășurat la Wittenberg, 15-18 februarie 2007, unde au participat 150 de delegați din întreaga Europă. Această Adunare, desfășurată în orașul reformatorului Luther, a avut menirea de a prezenta delegaților moștenirea protestantă a Europei.

Etapa a patra, **Sibiu, 4-9 septembrie 2007**, a fost punctul culminant al acestui proces. Astfel Adunarea Eumenică Europeană de la Sibiu a reprezentat sfârșitul pelerinajului simbolic început la Roma, orașul-capitală al catolicității, continuat prin Wittenberg, orașul Reformei, și încheiat la Sibiu.

4. O Adunare concepută sub semnul Chartei Oecumenica. Cea de-a Treia Adunare Ecumenică Europeană de la Sibiu a stat în strânsă legătură cu celelalte două adunări anterioare, având la bază documentul *Charta Oecumenica*, semnat la 22 Aprilie 2001 la Strassbourg de către Mitropolitul Jeremie, Președintele de atunci al Conferinței Bisericilor Europene și Cardinalul Vlk, Președintele de atunci al Consiliului Conferințelor Episcopale Europene.

Dovadă în acest sens stă modul în care a fost conceput programul teologic al Adunării, ca o îngemănare a temei centrale cu subiecte din *Charta Oecumenica*. Astfel, în fiecare zi de desfășurare propriu-zisă a lucrărilor Adunării – 5, 6 și 7 septembrie – s-a organizat, dimineața, câte o ședință-plen, având ca motto o sub-temă intitulată „*Lumina lui Hristos și ...*”, iar după-masă au fost dezbătute în paralel trei subiecte inspirate din *Charta Oecumenica*, dar care stăteau în strânsă legătură cu sub-tema discutată de dimineață.

Iată care au fost acestea, împreună cu principalele probleme abordate:

- 5 septembrie: sub-tema a fost „*Lumina lui Hristos și Biserica*” iar după-amiază s-au discutat subiectele: *Unitate, Spiritualitate și Mărturia*.
- 6 septembrie: sub-tema a fost „*Lumina lui Hristos și Europa*” iar după-amiază s-au discutat subiectele: *Europa, Religiile și Migrația*.
- 7 septembrie: sub-tema a fost „*Lumina lui Hristos și Biserica*” iar după-amiază s-au discutat subiectele: *Creația, Dreptatea și Libertatea*.

În cadrul Forumului **Unitate** s-a încercat să se răspundă la stringenta chestiune a modelelor de unitate pe care creștinii sunt obligați prin porunca lui Hristos să le găsească între ei. Se mai poate spera astăzi la o unitate dogmatică între creștini sau

A III-A ADUNARE ECUMENICĂ EUROPEANĂ

ar trebui să ne mulțumim cu o unitate în mesajele sociale, ecologice etc. pe care le transmitem lumii? Acest forum s-a bucurat de o participare masivă, cunoscut fiind faptul că mulți vorbesc de o criză a mișcării ecumenice, tocmai pentru că lipsește o strategie unanim acceptată în ceea ce privește un model de unitate ce ar urma să fie implementat.

Forumul **Spiritualitate** a scos în evidență bogăția spirituală a diferitelor confesiuni creștine din Europa, dar a căutat în același timp să găsească puncte comune ale acestor spiritualități. Participanții ortodocși au subliniat că punctul de pornire al oricărei forme de spiritualitate autentică și în același timp liantul lor de unitate este și trebuie să rămână Hristos.

Forumul **Mărturia** a căutat să găsească strategii comune de mărturisire a lui Hristos, în primul rând în cadrul Europei secularizate. Este posibil astăzi ca Bisericele din Europa să dea o mărturie comună la marile probleme care confruntă Europa și lumea? Dacă Bisericile nu vorbesc „cu o singură voce” mediilor politice și de decizie europene, mai este creștinismul credibil în ochii acestora?

Forumul **Europa** s-a bucurat de asemenea de o audiență deosebită, mai ales datorită prezenței, în plenara de dimineață, dar și la acest Forum a domnului José Manuel Barroso, Președintele Comisiei Europene și creștin practicant. S-a subliniat faptul că Europa nu se identifică cu Uniunea Europeană, fapt pentru care frații creștini neintegrați în această uniune politică nu trebuie să se simtă excluși, ei fiind tot atât de „europeni” precum suntem noi creștinii ce facem parte din Uniunea Europeană. S-a evidențiat faptul că indiferent dacă un document oficial consemnează sau nu acest lucru, Europa are temeinice rădăcini creștine.

Forumul **Religiile** a ținut să sublinieze diversitatea religioasă a Europei, care deși preponderent creștină, a avut întotdeauna în sânul ei și reprezentanți ai altor religii, alături de care a trăit, uneori în conflict, alteori în pace. Au fost invitați reprezentanți ai iudaismului și islamului european, care și-au expus propriul lor punct de vedere cu privire la modul în care „religiile cărții” pot trăi în pace în Europa.

Forumul **Migrația** a abordat această problemă stringentă care confruntă Europa. Au fost aprofundate mai ales dimensiunile spirituale ale acestui fenomen, adică ce anume pot face concret creștinii din vestul Europei pentru frații lor creștini veniți din estul continentului sau din afara lui, pentru ca ei să nu se simtă, cel puțin din punct de vedere spiritual, străini în țara lor de adopție. Au fost invitați reprezentanți ai unor Biserici de migranți care trăiesc în vestul Europei.

Forumul **Creația** a abordat stringenta problemă ecologică din perspectivă creștină. Au fost subliniate rădăcinile creștine ale ideii de protejare a mediului ca și creație a lui Dumnezeu. De asemenea s-au pus bazele unor serii de programe ecologice creștine la nivel local.

Forumul **Dreptatea** a discutat pe marginea ideii de dreptate din perspectivă creștină. A existat și o abordare istorică, subliniindu-se faptul că creștinii nu au urmat întotdeauna virtutea dreptății așa cum le poruncește Mântuitorul Hristos.

Forumul **Libertatea** a abordat această temă din perspectivă creștină, subliniindu-se faptul că libertatea este un dar divin pe care omul nu are dreptul să-l îngrădească în nici un fel. A existat de asemenea o abordare istorică a acestui subiect, subliniindu-se, printre altele, și îngrădirile de libertate pe care le-au exercitat creștinii europeni pe continent, dar mai ales în afara lui.

5. La Sibiu a fost dovedit încă o dată rolul Bisericilor în Europa. Credem că nimeni nu este convins de faptul că Bisericele sau religiile în general nu mai sunt astăzi chemate să joace nici un rol în societatea secularizată. Mulți însă nu sunt pregătiți să accepte acest rol la adevăratele lui cote, subestimând forța unificatoare și mobilizatoare a religiei.

La Sibiu, în cadrul Adunării Ecumenice Europene, Bisericele au dovedit că factorii politici de cel mai înalt nivel nu pot să ignore rolul pe care Bisericele creștine pot să-l joace în Europa. Acest rol a fost recunoscut de către Domnul José Emanuel Barroso, atât prin prezența Domniei sale la Sibiu, cât și prin discursul rostit. A fost marele merit al Biroului Conferinței Bisericilor Europene de la Bruxelles, pentru faptul că Uniunea Europeană a fost reprezentată la Sibiu la un nivel atât de înalt. Mediul politic din România a recunoscut de asemenea rolul Bisericilor în România prin prezența la Sibiu a Domnului Traian Băsescu, Președintele României, precum și a mai multor miniștri și demnitari.

Adesea sunt întrebat de către ziariști, care sunt rezultatele concrete ale acestei Adunări. Niciodată nu le spun să ia și să citească documentele oficiale emise de către Forumurile Adunării, sau să analizeze mesajul final. Aceasta pentru că, fără a subestima rolul acestor documente, nu cred că ele sunt cel mai mare câștig al Adunării de la Sibiu. Câștigul cel mai mare este bucuria de a fi fost împreună pentru cinci zile, reprezentanți ai creștinilor din întreaga Europă. Întreaga lume a putut vedea că Europa poate fi unită pentru că majoritatea cetățenilor ei cred în valorile creștine.

The paper *The third European Ecumenical Assembly, 4-9th of September – an important event in the live of European Churches and society* of HE Laurențiu, Archbishop of Sibiu and Metropolit of Ardeal emphasizes the main aspects of the third European Ecumenical Assembly (EEA3). As main organizer of this big event, HE express his joy that EEA3 was a success for the Romanian and European church live and society and describe the process of preparation. The paper contents also a short history of the previous Assemblies from Basel and Graz and a characterization of EEA3. As the first European Assembly hold in an orthodox majority country, EEA3 had an orthodox subject: *The Light of Christ shine upon all. Hope for unity and renewal in Europe*. Also the presence of his Beatitude the Ecumenical Patriarch Bartolomeu to the first days of the Assembly was a clear signal of the role which is played from the Orthodoxy in the ecumenical movement but also in the European society.

IV. PREA FERICITUL PĂRINTE DR. DANIEL CIOBOTEA, AL VI-LEA PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Alegerea, validarea și instalarea *

Biserica Ortodoxă Română, văduvită pe neașteptate, în vara trecută, de arhiepiscopul ei, prin mutarea în veșnicie a fericitului întru adormire Teoctist patriarhul, și-a redobândit, prin pronie cerească, legiuitul arhiepiscop, în persoana Înalt Prea Sfințitului Dr. Daniel Ciobotea, mitropolitul Moldovei și Bucovinei și locțiitor de patriarh.

Acest memorabil eveniment a avut loc în data de 12 septembrie 2007, la o zi după ce s-a oficiat parastasul de pomenire, la 40 de zile de la plecarea la Domnul a patriarhului Teoctist.

Potrivit rânduielilor canonice, la ora 8⁰⁰ s-a oficiat, în catedrala patriarhală, Sfânta Liturghie, urmată de slujba *Te-Deum*-ului, după care la ora 10⁰⁰, membrii Sfântului Sinod s-au întrunit în ședință extraordinară, la reședința patriarhală, în vederea desemnării candidaților pentru alegerea de arhiepiscop al Bucureștilor, mitropolit al Munteniei și Dobrogei și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

În trei tururi de scrutin au fost desemnați trei candidați, dintre care Colegiul Electoral Bisericesc urma să-l aleagă pe cel ce urma a fi investit în funcția de patriarh. Acești candidați au fost: Î.P.S. Daniel, mitropolitul Moldovei și Bucovinei și locțiitor de patriarh, Î.P.S. Bartolomeu, mitropolitul Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului și P.S. Ioan, episcopul Covasnei și Harghitei.

Tot în acea ședință extraordinară a Sfântului Sinod s-a hotărât ca instalarea noului patriarh să aibă loc în data de 30 septembrie 2007, constituindu-se un comitet de organizare a ceremoniei de instalare, condus de Î.P.S. arhiepiscop Nifon al Târgoviștei și alcătuit din membri ai Permanenței Consiliului Național Bisericesc și ai Permanenței Consiliului Eparhial al Arhiepiscopiei Bucureștilor.

În aceeași zi de 12 septembrie, la ora 16³⁰ s-a oficiat din nou, în catedrala patriarhală, slujba *Te-Deum*-ului, la care au participat toți membrii prezenți ai Colegiului Electoral Bisericesc, după care, la ora 17⁰⁰, Colegiul Electoral s-a întrunit în

* Datele în baza cărora a fost redactat acest material au fost preluate de pe site-ul www.patriarhia.ro.

aula palatului patriarhal unde s-a constituit Biroul Colegiului Electoral Bisericesc, alcătuit dintr-un președinte, un secretar de ședință (cleric) și trei bărbați de încredere (mireni). Președinția a revenit Î.P.S. Nicolae al Banatului ca cel mai vechi în hirotonie dintre membrii Sfântului Sinod.

După ce s-au citit prevederile statutare cu privire la procedura alegerii, s-a trecut la votarea propriu-zisă. A fost nevoie de două tururi de scrutin pentru a putea fi proclamat ales noul patriarh. Obținând 95 de voturi din cele 161 de voturi valabil exprimate, Î.P.S. Daniel, mitropolitul Moldovei și Bucovinei și locțiitor de patriarh, a fost proclamat arhiepiscop al Bucureștilor, mitropolit al Munteniei și Dobrogei, locțiitor al scaunului Cezareei Capadociei și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Președintele Colegiului Electoral Bisericesc, Î.P.S. Nicolae, mitropolitul Banatului, l-a felicitat pe noul ales și l-a rugat să preia conducerea ședinței.

Ca un semn de pioasă cinstire față de înaintașul său în scaunul de patriarh, Î.P.S. mitropolit Daniel, nou alesul patriarh, a propus păstrarea unui moment de reculegere în memoria vrednicului de pomenire Teoctist, patriarhul. S-a cântat „Veșnica lui pomenire”.

Î.P.S. Sa a îndreptat apoi un gând de mulțumire și laudă spre Părintele Luminilor, Cel ce are în purtarea de grijă Sfânta Sa Biserică, rânduind pentru ea păstori și slujitori, care să-i povățuiască pe dreptmăritorii creștini pe căile mântuirii. A mulțumit apoi membrilor Colegiului Electoral Bisericesc pentru încrederea și cinstirea cu care l-au înconjurat.

Cuvântul Î.P.S. Sale, nou-alesul patriarh se publică în paginile acestui număr al „Telegrafului Român”.

În aceeași binecuvântată zi de 12 septembrie, Sfântul Sinod s-a reunit în ședință de lucru, la orele 19⁰⁰, în reședința patriarhală, spre a proceda la cercetarea canonică a actului alegerii de arhiepiscop al Bucureștilor, mitropolit al Munteniei și Dobrogei și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. La propunerea Comisiei Canonice-juridice și pentru disciplină a Sfântului Sinod, care a constatat că alegerea s-a desfășurat statutar și că nu s-a înregistrat nici o abatere de la prevederile canonice, Sfântul Sinod l-a validat pe Î.P.S. mitropolit Daniel al Moldovei și Bucovinei ca nou patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, dispunând totodată adoptarea măsurilor pentru emiterea Gramatei de instalare, stabilită anterior pentru Duminică, 30 septembrie 2007, în catedrala patriarhală.

Comisia de organizare a ceremonialului de instalare, condusă de Î.P.S. arhiepiscop Nifon al Târgoviștei și-a alcătuit de îndată agenda de lucru în care au fost înscrise următoarele îndatoriri:

1. Stabilirea programului ceremoniei de instalare.
2. Scrierea Gramatei sinodale și trecerea ei în Condica sfântă.
3. Consemnarea în Cartea de Aur a Patriarhiei Române a actului instalării noului patriarh.
4. Vestirea Bisericilor Ortodoxe surori, a celorlalte Biserici creștine, a organizațiilor inter-creștine și inter-religioase despre evenimentul alegerii noului

PREA FERICITUL PĂRINTE DR. DANIEL CIOBOTEA

patriarh al Bisericii Ortodoxe Române și invitarea acestora de a participa la ceremonialul instalării.

5. Contactarea mass-media și presei scrise în vederea transmiterii în direct și consemnării în presă a ceremonialului de instalare a noului patriarh.

6. Solicitarea sprijinului organelor abilitate cu asigurarea ordinii și liniștii pentru evitarea oricăror incidente pe timpul desfășurării ceremonialului instalării.

7. Primirea și însoțirea delegațiilor oficiale.

*

Instalarea Prea Fericitului Părinte Dr. Daniel Ciobotea ca patriarh al Bisericii Ortodoxe Române a avut loc, așa cum s-a stabilit de către Sfântul Sinod, în data de Duminică, 30 septembrie 2007.

Ecolul evenimentului din viața Bisericii Ortodoxe Române a fost percept cu promptitudine de către toate Bisericile și organizațiile creștine și religioase internaționale, dovadă numărul impresionant de delegații care au sosit la București, pe parcursul zilelor de vineri, 28 septembrie și sâmbătă, 29 septembrie.

Spre edificarea cititorilor noștri redăm lista delegațiilor participante:

– **Patriarhia Ecumenică:** Î.P.S. Ieremia, Mitropolit de Elveția, Î.P.S. Gennadios, Mitropolit de Sassima, pr. Constantin Miron.

– **Patriarhia Alexandriei:** Î.P.S. Petros, Mitropolit de Axomis.

– **Patriarhia Antiohiei:** P.S. Nifonos, Episcop de Philippopolis, vicar patriarhal pentru Europa de Vest.

– **Patriarhia Ierusalimului:** Î.P.S. Arhiepiscop Theophanis de Gerasa și Exarh al Sfântului Mormânt.

– **Patriarhia Moscovei:** Î.P.S. Filaret, Mitropolit de Minsk și Slutsk, Î.P.S. Vladimir, Mitropolit de Chișinău, Protoiereu Nikolai Balașov, Protoiereu Nikolai Corjit, Protoiereu Veceslav Șpac.

– **Patriarhia Sârbă:** Î.P.S. Amfilohie, Mitropolit de Cerna Gora (Muntele Negru), Î.P.S. Jovan, Arhiepiscop de Ohrida, P.S. Lucian, Episcop de Buda și Administrator al Episcopiei Ortodoxe Sârbe de Timișoara, Arhimandrit Dositei, pr. Vladimir Marcovici, vicar administrativ.

– **Patriarhia Bulgară:** Î.P.S. Dometian, Mitropolit de Vidin, Î.P.S. Kiril, Mitropolit de Varna, P.S. Naum, Episcop de Stobia, secretar al Sfântului Sinod, pr. Hristo Gheorghiev, pr. Petar Totev.

– **Biserica Ortodoxă din Ucraina:** P.S. Mark, Episcop de Sumy, P.S. Meletie, episcop de Hotin, pr. Vasile Covalciuc.

– **Biserica Ortodoxă a Georgiei:** Î.P.S. Gherasim, Arhiepiscop de Zugdidi și Tsaisi, pr. David.

– **Biserica Ortodoxă a Ciprului:** Î.P.S. Gheorghe, Mitropolit de Pafos, P.S. Leontie, Episcop de Hytra, pr. Matei Petre.

– **Biserica Greciei:** Î.P.S. Dionysios, Mitropolit de Chios, Î.P.S. Eustathios, Mitropolit de Sparta și Monemvasia, Î.P.S. Antim, Mitropolit de Alexandroupolis, Î.P.S. Dionisie, Mitropolit de Corint, Î.P.S. Pantelimon, Mitropolit de Veria, Î.P.S.

Pavlos, Mitropolit de Drama, Î.P.S. Varnabas, Mitropolit de Neapolis, Arhimandrit Kirillos Misiakoulis, secretar șef al Sfântului Sinod.

– **Biserica Ortodoxă din Albania:** Î.P.S. Mitropolit Joan Pelushi de Korça, pr. Dhimitraq Veriga.

– **Biserica Ortodoxă din Polonia:** Î.P.S. Ieremia, Arhiepiscop de Wroclaw și Szczecin.

– **Biserica Ortodoxă din Ținuturile Cehiei și Slovacia:** P.S. Tichon, Episcop de Komarno și vicar al Eparhiei de Prešov, protoiereu Ladoslav Baly, șeful Cancelariei mitropolitane din Prešov, Protoiereu Cristian Popescu, Mănăstirea Sfânta Ludmila din Brno.

– **Biserica Ortodoxă din Finlanda:** Î.P.S. Leo, Arhiepiscopul Kareliei și a toată Finlanda și pr. Bogdan Grosu.

– **Biserica Ortodoxă din America (OCA):** Î.P.S. Nathaniel, Arhiepiscop al Episcopiei Ortodoxe Române din America, pr. Laurence Lazăr, secretar al Consiliului Episcopal, pr. Remus Grama, pr. Casian Fetea.

– **Biserica Ortodoxă Coptă:** P.S. Kyrillos, Episcop de Milano, P.S. Gabriel, Episcop de Viena.

– **Biserica Ortodoxă Apostolică din Armenia (Ecimiadzin):** Î.P.S. Arhiepiscop Yeznik Petrossian, secretar pentru relațiile inter-bisericești, Î.P.S. Arhiepiscop Dirayr Mardikian, al Bisericii Armene din România și Bulgaria, P.S. Episcop Anuşavan Zhamkochian, decanul Facultății de Teologie din Erevan, pr. Ezdras Bogdan.

– **Catolicosul Armean de Cicilia:** Î.P.S. Arhiepiscop Gomidas Ohanian, vicarul Sanctității Sale Catolicosul Aram I, pr. Shahe Panossian, decanul Seminarului Teologic.

– **Biserica Romano-Catolică (Vatican):** Eminența Sa, Cardinalul Walter Kasper, președintele Consiliului Pontifical pentru Unitatea Creștinilor, E.Sa Monseniorul Brian Farrell, secretar al Consiliul Pontifical pentru Unitatea Creștinilor, E.Sa Monseniorul Jean-Claude Perisset, Nunțiu Apostolic la București.

– **Biserica veche Catolică:** Excelența Sa Episcopul Hans Gerny, pr. Ioan Jebelean.

– **Biserica Anglicană:** E.Sa Episcop Geoffrey Rowell, Reverend Martin Jacques, dr. John Barker.

– **Biserica Evanghelică din Germania:** E.Sa. Superintendent Gerrit Noltensneier, pastor dr. Johann Schneider.

– **Biserica Lutherană din Suedia:** E.Sa Anders Wejryd, Arhiepiscop de Uppsala și Primat al Bisericii Lutherane din Suedia.

– **Consiliul Mondial al Bisericilor:** pr. Prof. Dr. Ioan Sauca.

– **Conferința Bisericilor Europene:** E.Sa, Venerabilul Colin Williams, pr. Prof. Dr. Viorel Ioniță, Ms. Renate Sbeghen.

– **Alți invitați de peste hotare:** Eminența Sa Cardinalul Karl Lehmann, Episcop de Mainz, președintele Conferinței Episcopilor Catolici din Germania, E.Sa

PREA FERICITUL PĂRINTE DR. DANIEL CIOBOTEA

Episcop Francesco Coccopalmeiro, președintele Consiliului Pontifical pentru interpretarea textelor liturgice, E.Sa Vincenzo Paglia, Episcop de Terni, Narni și Amalia (Italia), E.Sa. Monseniorul Gianfranco Bottoni, Arhiepiscopia de Milano (Italia), diac. Alberto Quattrucci, președinte Sant'Egidio (Italia), Don Giovanni Brusegan, Capelanul Universității din Padova (Italia), E.Sa. Monseniorul prof. Dr. Philipp Harmoncourt (Austria), E.Sa. Albert Rauch (Germania), prof. Reinhart Thole, Facultatea de Teologie Evanghelică din Heidelberg (Germania), dl. Mattias Henn (Austria), dl. Gabriel Vanghele (Austria), Fr. Jean Marc și Fr. James, Comunitatea de la Taizé (Franța), pr. Vicar Marc Antonie Costa de Beauregard (Franța), pr. Traian Valdman, vicar pentru Italia, pr. Vicar Ioan Pițura, vicariatul Ortodox Ucrainean, Sighetul Marmăției, pr. Mircea Corpodean, parohia ortodoxă română din Johannesburg, pr. Ioan Ioniță și pr. Gheorghe Chișcă (Arhiepiscopia Ortodoxă Română în America și Canada), pr. State Silviu, parohia ortodoxă română din Istanbul (Turcia), pr. Silviu Pufulete, parohia ortodoxă română din Londra (Anglia).

La orele 8³⁰ s-a început, în catedrala patriarhală, oficierea Sfintei Liturghii, de către cei șapte mitropoliți: Î.P.S. Dr. Laurențiu al Ardealului, Î.P.S. Bartolomeu al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, Î.P.S. Teofan al Olteniei, Î.P.S. Nicolae al Banatului, Î.P.S. Serafim al Europei Centrale, Î.P.S. Iosif al Europei Occidentale, Î.P.S. Petru al Basarabiei. Din sobor au făcut parte preoți și diaconi.

Au fost prezenți ceilalți membri ai Sfântului Sinod, ca și membrii laici ai Adunării Naționale Bisericești. Se cuvine să menționăm prezența președintelui țării, Domnul Traian Băsescu, a primului ministru, Domnul Călin Popescu Tăriceanu, a președinților celor două camere ale Parlamentului României, Domnii Nicolae Văcăroiu și Bogdan Olteanu, a ministrului Culturii și Cultelor, Domnul Adrian Iorgulescu, a altor reprezentanți ai Academiei Române, armatei, ai altor autorități centrale și locale, a regelui Mihai și familiei regale, a foștilor președinți ai României, Domnii Ion Iliescu și Emil Constantinescu, a delegaților tuturor Bisericilor ortodoxe surori, ai celorlalte Biserici și organizații ecumenice.

La orele 10³⁰ a început ceremonialul de întronizare, printr-un Te Deum oficiat de aceiași ierarhi slujitori la Sfânta Liturghie.

În timp ce se cânta troparul Pogorării Duhului Sfânt (îndată după ectenia mare), P.S. episcop vicar patriarhal Vincențiu Ploieșteanu, secretarul Sfântului Sinod, l-a invitat pe P.F. patriarh Daniel, în mijlocul bisericii, sub policandru, iar Î.P.S. arhiepiscop Nifon al Târgoviștei, în calitate de președinte al Comisiei de organizare a ceremonialului de instalare, a dat citire Gramatei Sfântului Sinod.

Din locul menționat, Prea Fericitul Părinte Patriarh Daniel a fost invitat pe solee unde i-au fost înmânate, de către ierarhii cu rang de mitropolit, însemnele patriarhale. Astfel, I.I. P.P.S.S. mitropoliți Iosif și Serafim l-au înveșmântat pe noul patriarh cu mantia, rostind «Vrednic este»; Î.P.S. Petru i-a înmănat engolpionul cu Maica Domnului; Î.P.S. Teofan i-a înmănat engolpionul cu Mântuitorul; Î.P.S. Bartolomeu i-a înmănat camilafca albă; cârja patriarhală i-a fost înmănată de Î.P.S.

Laurențiu. Doi mitropoliți: Î.P.S. Laurențiu și Î.P.S. Bartolomeu l-au condus apoi pe P.F. patriarh Daniel spre tronul patriarhal, unde instalându-l s-a rostit, de către Î.P.S. Bartolomeu, această formulă: „Cu ajutorul Atotputernicului și Milostivului Dumnezeu, Care poartă grijă sfințelor Sale Biserici, Vă înălțăm și Vă așezăm, de Hristos iubitorule și al nostru prea iubit frate în Domnul, Prea Fericite Părinte Daniel, în tronul de arhiepiscop al Bucureștilor, mitropolit al Munteniei și Dobrogei, locțiitor al tronului Cezareei Capadociei și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, Amin .”

Î.P.S. Teofan a citit apoi o prea frumoasă rugăciune, pe care pentru profunzimea cuprinsului ei o redăm în continuare: „Stăpâne Doamne Atotfiitorule, Părinte al îndurărilor și Dumnezeule a toată mângâierea, păzește pe păstorul nostru, pe Prea Fericitul Părinte Daniel, arhiepiscopul Bucureștilor, mitropolitul Munteniei și Dobrogei, locțiitorul tronului Cezareei Capadociei și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, împreună cu turma sa cea cuvântătoare, că Tu ești puterea și ajutorul tuturor, Tu ești doctorul sufletelor și al trupurilor, izbăvitorul nostru, viața și bucuria noastră, Tu toate le poți câte voiești. Miluiește-ne, păzește-ne, acoperă-ne și ne ocrotește pe noi, că Tu ești Domnul domnilor și Stăpânul stăpânilor. Pentru aceasta și slujitorului Tău, Prea Fericitului Părintelui nostru Patriarh Daniel, care stă înainte, dă-i putere și har, ca să lege și să dezlege cele ce se cuvine a lega și dezlega, iar Biserica Ta, prin alesul Tău, o întărește și o păzește. Că Tu ești Dumnezeul nostru și Ție slavă înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururi și în vecii vecilor”.

Ceremonialul instalării s-a încheiat cu cuvântul Prea Fericitului Părinte Patriarh Daniel.

Cu sufețele încărcate de emoția sfințelor rugăciuni de cerere și mulțumire, membrii Sfântului Sinod, toți delegații Bisericilor Ortodoxe surori, ai celorlalte Biserici și organizații creștine, reprezentanții autorităților de stat, guvern și parlament și alte oficialități s-au îndreptat apoi spre Palatul Patriarhiei, unde a continuat ceremonialul instalării. Au prezentat mesaje: Î.P.S. Laurențiu, arhiepiscopul Sibiului și mitropolitul Ardealului, în numele Sfântului Sinod, Dl. Traian Băsescu, Președintele României, Dl. Nicolae Văcăroiu, Președintele Senatului, Dl. Călin Popescu-Tăriceanu, Primul Ministru al Guvernului României, Majestatea Sa, Regele Mihai, reprezentanții Bisericilor Ortodoxe surori, Bisericilor Ortodoxe Orientale, Vaticanului, Bisericii Vechi-Catolice, Bisericii Anglicane, Bisericii Evanghelice din Germania, Conferinței Bisericilor Europene și Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

În aceeași zi de Duminică, 30 septembrie 2007, la orele 17⁰⁰, președintele României, Excelența Sa, Domnul Traian Băsescu a conferit Prea Fericitului Părinte Patriarh Daniel „*Ordinul Național Steaua României în grad de Mare Cruce*”.

Prea Fericirea Sa a adresat un cuvânt de mulțumire pentru „cinstirea și prețuirea arătată în primul rând Bisericii Ortodoxe Române”.

PREA FERICITUL PĂRINTE DR. DANIEL CIOBOTEA

La ora 19³⁰, Prea Fericitul Părinte Patriarh Daniel a avut o întâlnire, în palatul patriarhal, cu membrii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și cu ierarhii Bisericilor Ortodoxe surori, care au participat la instalare și cărora le-a mulțumit pentru cinstea pe care au acordat-o Bisericii noastre. Totodată, Prea Fericirea Sa, le-a acordat câte un engolpion ca semn al unității.

În încheiere, aducem laudă și mulțumire Părintelui Luminilor și Dătătorului de viață pentru tot harul și îndurarea Sa revărsate asupra Bisericii Ortodoxe Române și-L rugăm pe Domnul și Stăpânul vieții noastre să ocrotească și pe mai departe țara noastră, întregul popor român, iar lumii să-i hărăzească pace.

Cuvântul Patriarhului ales, rostit la încheierea lucrărilor Colegiului Electoral Bisericesc

*Înalt Prea Sfințiile Voastre,
Prea Sfințiile Voastre,
Stimați membri ai Măritului Colegiu Electoral Bisericesc,*

În urma celui de-al doilea scrutin, am înțeles că Bunul Dumnezeu, prin glasul Sfântului Sinod și prin votul exprimat de Măritul Colegiu Electoral Bisericesc, ne-a chemat să slujim Biserica Ortodoxă Română în calitatea de Întâistătător al ei. Această chemare vine de la Hristos Domnul, Arhierul Cel veșnic și Capul Bisericii. De aceea, doresc să mulțumesc, mai întâi, Prea Sfintei Treimi, Care a lucrat și lucrează întotdeauna prin Biserică în lume, și apoi Înalt Prea Sfințiilor și Prea Sfințiilor Ierarhi ai Sfântului Sinod, care, în dimineața acestei zile, ne-au desemnat ca posibili candidați împreună cu IPS Mitropolit Bartolomeu al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului și cu PS Episcop Ioan al Covasnei și Harghitei. Această chemare, acum, s-a intensificat prin alegerea definitivă făcută în Colegiul Electoral Bisericesc; ea este, în primul rând, o onoare, iar în al doilea rând, o cruce foarte grea.

Timpul fiind înaintat, nu doresc să spun prea mult, ci doar să mulțumesc Sfântului Sinod și Colegiului Electoral Bisericesc pentru încrederea acordată prin această alegere. În același timp, doresc să cer tuturor ierarhilor din Sfântul Sinod ajutorul lor frățesc, pentru că în Biserica Ortodoxă Patriarhul nu conduce singur, ci împreună cu Sinodul, încât toate orientările pastorale, misionare, inclusiv activitățile sociale și relațiile cu Bisericile Ortodoxe surori, cu alte Biserici, și relațiile cu organizațiile creștine internaționale, sunt hotărâte de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

Programul nostru este unul și același pentru toți ierarhii, și anume: în primul rând, este propovăduirea Evangheliei Mântuitorului nostru Iisus Hristos. De aceea, episcopul poartă pe mitră icoanele celor patru Evangheliști, de o parte și de alta a icoanei Mântuitorului, întrucât el este învățătorul Evangheliei Mântuitorului nostru Iisus Hristos în eparhia sa. În al doilea rând, programul nostru este păstrarea tradiției Sfinților Părinți ai Bisericii. Ei sunt învățătorii noștri și rugători pentru noi. În Biserică nu este suficient să știi multe, ci trebuie să fii și ajutat prin rugăciune. În al treilea rând, programul nostru este însuși Statutul Bisericii Ortodoxe Române, care trebuie respectat, mai întâi, de către Patriarh, ca un garant al respectării Statutului și a tuturor legiurilor bisericești. Iar din

acest punct de vedere, Biserica Ortodoxă are întotdeauna, deodată, simțul tradiției continue, fără rupturi, și dinamica misiunii. Toți membrii Sfântului Sinod sunt oameni ai tradiției și, în același timp, oameni ai misiunii dinamice. Împărțirea în moderniști și conservatori sau tradiționaliști este una artificială. Deci, noi avem o coresponsabilitate în păstrarea credinței ortodoxe și transmiterea ei din generație în generație, avem o coslujire liturgică și sacramentală și avem împreună-bucurie când lucrurile merg bine în Biserică, după cum avem o împreună-suferință când Biserica trece prin încercări. Când în Biserică există tulburare, când unitatea Bisericii se află în pericol, toți membrii Sfântului Sinod suferă, iar împreună cu ei suferă întreg corpul Bisericii, nu numai ierarhii, ci și clericii, monahii, monahiile, și toți credincioșii noștri.

Deci, mulțumim tuturor celor ce au încredere în noi și, în același timp, trebuie să mărturisim că Sinodul împreună cu Patriarhul, au nevoie de rugăciunile întregii Biserici, pentru că numai Dumnezeu ne poate lumina să găsim împreună soluții potrivite în momente dificile, să găsim metode misionare adecvate timpului nostru. De mare folos ne este sfatul tuturor preoților evlavioși și harnici de la parohii; de mare folos ne este sfatul și sprijinul tuturor monahilor și monahiilor care, întru smerenie și întru nevoie, se roagă pentru întreaga Biserică; de mare folos ne este sfatul tuturor credincioșilor harnici și jertfelnici care vin cu regularitate la biserică și care, din puținul lor, ajută mult la construirea bisericilor și la împlinirea tuturor activităților misionare, culturale și sociale ale Bisericii; de mare folos ne este și sfatul bun al autorităților și instituțiilor de Stat, care ne vine din partea oamenilor care au dorința sinceră de a ajuta Biserica și poporul român; de mare folos ne este sfatul intelectualilor care, desigur, trebuie să se considere nu vizavi de Biserică, ci în Biserică, și de mare folos ne este orice sfat bun care vine de la oameni specialiști din diferite domenii. Avem mare nevoie de specialiști în toate domeniile ca să fim sfătuiți: când construim biserici, când desfășurăm activități culturale, când desfășurăm activități sociale. Așadar, avem nevoie de sfatul și de sprijinul acestor categorii, și de sprijinul altor categorii. În special, mă gândesc la profesorii de teologie din Facultățile de Teologie și din Seminarii, știind că o teologie adevărată trebuie să fie, deodată, mistagogică și misionară, de participare la Sfintele Taine ale mântuirii și de răspândire a Evangheliei în lume. Deci, o teologie adevărată este o conștiință misionară a Bisericii. Avem nevoie, așadar, de toate instituțiile bisericești care există și care au nevoie și ele de sprijinul Sfântului Sinod, iar Sfântul Sinod are nevoie de sprijinul tuturor.

Vă mulțumesc încă o dată pentru încredere și rugăm pe Hristos Domnul, Arhiereul Cel veșnic, să binecuvânteze pe toți ierarhii Sfântului Sinod, pe membrii Colegiului Electoral Bisericesc, întreaga noastră Biserică Ortodoxă Română, și întreaga Ortodoxie, spre binele Bisericii lui Hristos și al țării noastre.

Rugăm pe Hristos Domnul să ne ajute să continuăm activitatea frumoasă și luminoasă a Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist, să păstrăm, să prețuim și să cultivăm moștenirea lăsată de el, spre binele Bisericii noastre și slava Prea Sfintei Treimi.

Vă mulțumesc!

GRAMATĂ SINODALĂ

**PREA IUBITULUI CLER ȘI POPOR DREPTCREDINCIOS DIN DE
DUMNEZEU PĂZITA ARHIEPISCOPIE A BUCUREȘTILOR ȘI MITROPOLIE A
MUNTENIEI ȘI DOBROGEI ȘI CELOR DIN CUPRINSUL ÎNTREGII PATRIARHII
A BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, TUTUROR ASCULTĂTORILOR ȘI
CITITORILOR ACESTEI GRAMATE SINODALE,**

***Har și pace de la Dumnezeu, Părintele nostru din ceruri,
iar de la Noi binecuvântarea arhierescă***

Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos a așezat în Sfânta Sa Biserică scaune și vrednicii mici și mari și, prin trimiterea din ceruri în chipul limbilor de foc a Prea Sfântului și de viață făcătorului Duh peste Sfinții Săi ucenici și apostoli, i-a întărit întru propovăduirea cuvântului Evangheliei Sale, iar prin punerea mâinilor, într-o neîntreruptă înlănțuire de la sfinții apostoli și până astăzi, toți slujitorii Bisericii lui Dumnezeu și păstorii turmei lui Hristos se fac vrednici a fi părtași aceluiași daruri și haruri.

Ca smeriți urmași ai lor, facem arătare tuturor, că prin trecerea la cele veșnice în ziua de 30 iulie 2007 a Fericitului întru pomenire Patriarhul **Teoctist Arăpașu** a rămas vacant scaunul de Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Munteniei și Dobrogei și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

Pe temeiul articolului 130 alin. „d” și „p” din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, prin adresa nr. 3353/2007, a fost convocat Sfântul Sinod în ședință extraordinară pentru desemnarea a trei candidați dintre ierarhii eparhioți, iar prin adresa nr. 3373/2007, a fost convocat în aceeași zi de 12 septembrie 2007, Colegiul Electoral Bisericesc pentru alegerea de Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Munteniei și Dobrogei și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române dintre cei trei candidați recomandați de Sfântul Sinod.

Ca urmare, după săvârșirea slujbei *Te-Deum*-ului în Catedrala Patriarhală, la orele 17,00, Colegiul Electoral Bisericesc s-a întrunit în aula Palatului Patriarhiei Române, unde, sub președinția Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Banatului, ierarhul în cea mai veche hirotonie întru arhiereu, în ordinea diptichelui, a ales după rânduielile bisericești, în scaunul vacant de Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Munteniei și Dobrogei și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române pe Înalt Prea Sfințitul

Părinte Dr. **DANIEL CIOBOTEA**, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, care s-a arătat vrednic de chemarea la această înaltă demnitate, prin statormicia în mărturisirea dreptei credințe, a Sfintei Biserici Ortodoxe de Răsărit, prin pilduitoarea și întreita slujire învățătoarească, sfințitoare și conducătoare ca arhiereu al lui Hristos, prin neobositul zel misionar, prin larga lucrare pastorală și social caritativă în slujba păstoriților, prin promovarea, întărirea și înnoirea lucrării administrative bisericești în Arhiepiscopia Iașilor, prin cultivarea relațiilor frățești cu membrii Sinodului Mitropolitan, prin împlinirea răspunderilor încredințate de Sfântul Sinod pentru reprezentarea Bisericii Ortodoxe Române în forumurile bisericești internaționale și la întrunirile teologice inter-ortodoxe și inter-creștine, activități pentru care a fost distins cu funcții, onoruri și titluri academice, prin activitatea ca profesor de teologie, care a elaborat apreciate lucrări științifice teologice, sute de studii și articole necesare instruirii studenților teologi și clerului ortodox ro-mân, precum și pentru fondarea de viabile instituții teologice, culturale și social-caritative, dând dovezi de ascultare față de Sfântul Sinod, de respectare și împlinire a legilor țării.

Potrivit articolului 130 alin. „u” și articolului 131 alin. „l” din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, Noi, membrii Sfântului Sinod am procedat la examinarea și cercetarea canonică a acestei alegeri în ședința noastră din 12 septembrie 2007, și găsind că alegerea s-a îndeplinit cu păzirea tuturor formelor și rânduielilor legale, am validat și aprobat alegerea Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Dr. **DANIEL CIOBOTEA** în scaunul vacant de Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Dobrogei și Munteniei, Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române și Președinte al Sfântului nostru Sinod.

Ca urmare, astăzi, duminică, 30 septembrie 2007, după oficierea Sfintei Liturghii în Catedrala Patriarhală, în prezența membrilor Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, a Președintelui României, a reprezentanților Înaltelor foruri și autorități de Stat, a delegațiilor Bisericilor Ortodoxe, ai celorlalte Biserici și organizații creștine mondiale, a celorlalte Biserici și Culte din țară, de față fiind mulți clerici și credincioși din Arhiepiscopia Bucureștilor și din întreaga Biserică Ortodoxă Română,

Noi, **Laurențiu**, Mitropolitul Ardealului, **Bartolomeu**, Mitropolitul Clujului, **Albei**, Crișanei și Maramureșului, **Teofan**, Mitropolitul Olteniei, **Nicolae**, Mitropolitul Banatului, **Petru**, Mitropolitul Basarabiei, **Serafim**, Mitropolitul Mitropoliei Ortodoxe Române a Germaniei, Europei Centrale și de Nord și **Iosif**, Mitropolitul Mitropoliei Ortodoxe Române a Europei Occidentale și Meridionale, săvârșind Doxologia întronizării în Catedrala Patriarhală, înmănăm **Prea Fericitului Părinte DANIEL**, în numele Sfântului Sinod, după rânduiala tradițională, însemnele slujirii patriarhale: Gramata Sinodală, mantia patriarhală, crucea și engolpioanele patriarhale, camilafca albă și culionul alb cu cruce, precum și cărja arhipăstorească și-l așezăm potrivit chemării și vredniciei în tronul patriarhal.

Constatând dragostea de care se bucură în rândurile noastre, a clerului, credincioșilor, monahilor și monahiilor Bisericii Neamului nostru și aprecierea din

partea tuturor celor prezenți, care prin aceasta dau mărturie de prețuirea de care se bucură înlăuntrul și în afara țării, fiind încredințați că Prea Fericirea Sa va fi și mai departe pildă de dragoste frățească, de neobosită lucrare, bună înțelegere și înțelepciune părintească, spre a ne fi tuturor călăuză și îndemn întru întărirea, apărarea și cinstirea tuturor învățăturilor Sfintei Evanghelii, în duhul Sfinților Apostoli, Sfinților Părinți și al păcii între oameni și popoare, îl recomandăm tuturor celor din cinul preoțesc și călugăresc, precum și tuturor drept-credincioșilor creștini din de Dumnezeu-păzita Arhiepiscopie a Bucureștilor, Mitropolie a Munteniei și Dobrogei și Patriarhie Română, pe Prea Fericitul Părinte Patriarh **DANIEL**, îndemnând pe toți să-l respecte și să-l asculte cu toată supunerea, ca pe Chiriarhul legiuit al lor și Întăistător al nostru, ca Patriarh și Președinte al Sfântului Sinod, înțelegând și noi să ne plecăm, cu toată voia arătându-i în toate împrejurările cinstire și ascultare, ca frați întru Domnul, dorindu-i să păstorească cu râvnă, blândețe, dreptate și iubire de popor, stăruind cu răbdare și înțelepciune, în lucrarea neconținută a propovăduirii cuvântului lui Dumnezeu și privind pururea la dreptarul și plinitorul credinței noastre, Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos, Păstorul cel Bun, căruia I se cuvine toată mărirea, cinstea și închinăciunea, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

Data astăzi, duminică, 30 septembrie, anul mântuirii 2007.

„Înnoirea Bisericii, bucurie și responsabilitate”

**Cuvânt rostit în Palatul Patriarhal, la întronizarea
Prea Fericitului Părinte Daniel – 30 septembrie 2007**

*Prea Fericite Părinte Patriarh Daniel,
Excelența Voastră
Domnule Președinte al României,
Înalt Prea Sfințiile și Prea Sfințiile Voastre,
Stimați oaspeți de peste hotare și din țară,
Iubiți credincioși,*

În această aleasă și sfântă zi am fost cu toții martori ai întronizării celui de-al șaselea Patriarh al BOR, în această catedrală venerabilă și încărcată de istorie din inima Bucureștiului. Este un eveniment duhovnicesc, liturgic și canonic plin de adânci și multiple semnificații atât pentru ortodoxia românească, cât și pentru cea ecumenică. Cu adevărat aceste momente, care au devenit istorie, ne obligă la reflecție, deschizându-ne mintea și inima pentru a putea înțelege lucrarea tainică a Duhului Sfânt, care pretutindeni este „și pe toate le plinește”.

În Sfânta noastră Biserică Ortodoxă, întronizarea oricărui episcop, dar mai ales a întâiului dintre episcopi, este o sărbătoare a înnoirii Bisericii înseși. În acest sens Sfânta Scriptură arată că Dumnezeu Creatorul, fiind prezent prin energiile Sale divine în creația și umanitatea Sa ca într-un templu sfânt, sfințește și înnoiește toate, cum se spune la proorocul Isaia: „Înnoiți-vă pentru Mine! Așa zice Domnul Cel ce a făcut cerul și a pus în rânduială pământul... adunați-vă și veniți laolaltă, sfătuiți-vă voi, cei mântuiți dintre oameni! Eu sunt Dumnezeu și afară de Mine nu este altul, un Dumnezeu Drept și Mântuitor! Întoarceți-vă la Mine și vă veți mântui!” (Isaia 45, 16-22). Templul Cel Sfânt al lui Dumnezeu prin excelență este Biserica, trupul tainic al Domnului, plinirea celui ce plinește toate, unde Fiul lui Dumnezeu înomenit, răstignit, înviat și înălțat, este prezent văzut și nevăzut, adică este împreună cu Tatăl și aici nevăzut împreună cu noi locuiește. Totodată, El este Calea, Adevărul și Viața noastră, fiind prezent în mărturisirea dreptei credințe, lucrător în Liturgia, Tainele și Cultul Bisericii, călăuzitor și învățător în ierarhia Bisericii. Unitatea inseparabilă a acestor trei elemente se împlinește în Mântuitorul Iisus Hristos, Care face din Biserică realitatea, actualizată anticipat, a Împărăției sale, în care se înnoiesc toate.

În El și prin El episcopii înconjurați de preoți, diaconi și popor, formează imaginea Împărăției lui Dumnezeu care înnoiește lumea.

Mântuitorul Iisus Hristos ne-a descoperit taina comuniunii persoanelor treimice și ne-a arătat că unitatea este singura formă adevărată de viață duhovnicească. După această învățătură au trăit Sfinții Apostoli, pe care Domnul i-a ales și așezat ca urmași ai Săi în lume, și episcopii, din toate timpurile și din toate locurile. În acest sens, canonul 34 apostolic spune: *„Episcopii fiecărui neam (ethnos) trebuie să-l cunoască pe Primul (proton) dintre ei drept cap (kephalen), și să nu facă nimic fără voința (gnome) lui, dar nici acela să nu facă ceva fără voința (gnome) tuturor. Fiindcă așa va fi armonia aceleiași gândiri (homonoia) și va fi slăvit Dumnezeu-Tatăl prin Fiul în Duhul Sfânt”*. Așadar, Ortodoxia, ca adevărată Biserică a lui Dumnezeu, este Biserica Sfintei Treimi, zidită pe taina unității celor Trei Persoane într-o unică ființă. Această taină a comuniunii fundamentează unitatea și diversitatea, ierarhia și libertatea, reflectându-se în toate nivelele de existență ale Bisericii: local, regional și universal. Astfel, în Biserica Ortodoxă, episcopi și preoți, reprezentanți ai **principiului ierarhic**, săvârșesc Liturgia și celelalte slujiri bisericești mereu cu poporul credincios și pentru el. La rândul său, poporul lui Dumnezeu primește această slujire dumnezeiască și participă activ la viața Bisericii, încadrând ierarhia în ampla comuniune a **sobornicității** – al doilea principiu constitutiv al Bisericii Ortodoxe. Episcopii, deși deplin egali și autonomi în eparhiile lor, sunt cuprinși în comuniunea **sinodalității** – cel de-al treilea principiu constitutiv de organizare a Bisericii Ortodoxe.

În sensul celor arătate, episcopii formează un corp ordonat având în frunte drept cap un protos sau un primat, care în cadrul Bisericilor locale surori și egale are în frunte un primus inter pares pe Patriarhul Ecumenic al Constantinopolului. Rolul patriarhului este deci acela de a exprima și exercita unitatea în comuniune frățească a unei Biserici locale, asigurând integrarea tuturor principiilor constitutive ale poruncilor evanghelice în viața credincioșilor.

Iată, prin urmare, de ce evenimentul la care am participat, întronizarea patriarhului nostru, are o semnificație eclesiologică și reprezintă o înnoire a Bisericii noastre în Iisus Hristos Domnul slavei. Prin acest act liturgic și pe deplin canonic am readus înaintea lumii conștiința realității noastre autocefale, așezând în scaunul de protos pe cel ce formează împreună cu noi Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Prin Părintele nostru Patriarh Daniel, Biserica Ortodoxă s-a reîntregit și a redevenit un corp unic, după trecerea la cele veșnice a vrednicului de pomenire, Patriarhul Teoctist. Azi, în frunte cu Patriarhul nostru în calitate de părinte, Sinodul este o icoană a Împărăției cerurilor. Dacă în Preasfânta Treime, Tatăl nu e niciodată singur, ci împreună cu Fiul și Sfântul Duh, așa și în Sinodul nostru, Patriarhul este încadrat de dubla comuniune, sinodală a episcopilor și sobornicească a întregului popor al lui Dumnezeu. Aceasta e taina și bucuria comuniunii în Biserica Ortodoxă – cea a intercondiționării și dependenței reciproce a tuturor de toți, unde fiecare

contează și e de neînlocuit: nici ierarhi fără patriarh, nici patriarh fără sinod; nici popor fără păstori, nici sinod și patriarh fără poporul lui Dumnezeu.

Prea Fericirea Voastră,

Ați devenit acum, prin voința lui Dumnezeu și a întregii noastre Biserici, patriarhul unui popor insuflat de Duhul Evangheliei lui Hristos. Poporul român, această sinteză unică de latinătate orientală și romanitate ortodoxă, este moștenitorul vieții creștine apostolice, martirice și patristice. Atât limba, cât și naționalitatea lui s-au înfiripat odată cu Biserica Ortodoxă, mama lui duhovnicească de milenii. Cu toate că a trebuit să treacă prin suferințele crucii, acest popor ortodox binecuvântat a devenit, în timp, o Națiune unită și independentă cu o Biserică autocefală patriarhală în comuniune frățească cu celelalte Biserici Ortodoxe. Au fost decenii lungi și pline de suferințe în care Biserica noastră s-a aflat împreună cu întregul popor sub valurile unei terori istorice care părea fără sfârșit. Prin înțelepciunea și prudență. Patriarhi de fericită pomenire: Miron, Nicodim, Iustinian, Iustin și Teoctist au rezistat ca o adevărată cetate zidită pe stâncă înfruntând fiecare valuri copleșitoare și înscriind fapte memorabile în istoria continuității poporului nostru.

Prin alegerea Prea Fericii Voastre din 12 septembrie ierarhi și reprezentanți ai poporului lui Dumnezeu V-a identificat prin lucrarea Duhul Sfânt să fiți ales și pregătit pentru această misiune și slujire.

Aceste puține cuvinte, rostite în numele membrilor Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, se doresc să motiveze bucuria întregii Biserici, pentru această alegere, dar și să mulțumească Prea Sfintei Treimi pentru darul deosebit făcut Bisericii noastre. Pregătirea teologică aleasă a Prea Fericii Sale, începută la Institutul Teologic din Sibiu a fost încununată cu un doctorat la București și cu altul la Strasbourg. Astfel, discipolul părintelui Stăniloae s-a făcut, în 1987 la Sihăstria Neamțului, ucenicul duhovnicesc întru monahism al starețului de sfântă pomenire care a fost părintele Cleopa.

Personalitatea Prea Fericii Sale s-a impus în activitatea didactică, ca profesor la Geneva, București și Iași, cu o operă publicistică remarcabilă. Pentru vestirea Cuvântului Adevărului, ca Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, Prea Fericirea Sa a reactivat Facultatea de Teologie, a înființat 5 Seminarii Teologice, 2 Școli postliceale sanitare, Institutul Trinitas (cu editură, tipografie și radio), Institutul Ecumenic și Social-Pastoral „Sf. Nicolae”, Centrul de presă „Lumina”, Centrul Cultural-Pastoral „Sf. Daniil Sihastru”, Durău, Academia Ortodoxă „Sf. Ioan de la Neamț”.

Teologia Dogmatică și cea Liturgică au fost trăite prin lucrarea de sfințire a credincioșilor, pe care i-a legat de Hristos prin sfinții a căror moaște au fostenerate alături de cele ale Cuvioasei maicii noastre Parascheva.

Filantropia creștină, ca slujire a aproapelui în suferință și în nevoi, bazată pe Filantropia divină, și-a găsit împlinirea în activitatea Prea Fericii Sale într-o seamă

de instituții, unități și centre medicale, social-caritative și cantine pentru săraci, mijloace de mare importanță în lucrarea pastoral-misionară a Bisericii.

În acest moment liturgic înălțător, pregătit de Sf. Liturghie prin Jertfă Euharistică, când Prea Fericirea Voastră ați fost investit cu demnitatea de Patriarh, Întâiul Păstor al Bisericii noastre, care implică multă jertfă, membrii Sf. Sinod Vă asigurăm de înalta prețuire și mai ales de împreuna noastră lucrare în cadrul sinodalității Bisericii.

Ne rugăm Bunului Dumnezeu să Vă dăruiască Prea Fericirii Voastre sănătate și multă putere pentru a conduce corabia Bisericii pe calea mântuirii. Prin atribuțiile speciale de Patriarh și președinte al Sf. Sinod sunteți chemat să vegheați continuu la menținerea unității și comuniunii sinodale, la aplicarea unitară în cadrul Bisericii noastre a Sfintelor Canoane și a regulamentelor bisericești și mai ales a principiilor acriviei și economiei bisericești. În consens sinodal, suntem în consecință, chemați să dăm răspuns teologic și canonic tuturor provocărilor lumii contemporane secularizate.

Mulțumim lui Dumnezeu pentru darul făcut Bisericii noastre, intrată astăzi pe o nouă cale de înnoire în împlinirea chemării sale. Vă dorim din tot sufletul, Prea Fericite Părinte Patriarh Daniel, să aveți o păstorire rodnică și binecuvântată la cârma Bisericii Ortodoxe Române.

**† Î.P.S. Laurențiu
Arhiepiscopul Sibiului
Și Mitropolitul Ardealului**

Comuniune frățească în Biserică și misiune spirituală în societate

Cuvântul Prea Fericitului Părinte Daniel la întronizarea
ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române – 30 septembrie 2007

„Păstorul cel bun își pune viața pentru oile sale” (In 10, 11)

1. Vocația arhipăstorului în Biserică: responsabilitate și dăruire de sine pentru mântuirea celor păstoriți de el.

Slujba de întronizare a Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române are la bază slujba de TE-DEUM care se săvârșește în ziua numelui Patriarhului și a celorlalți ierarhi ai Bisericii noastre.

Textul *Apostolului* (Evrei 13, 17-21) și textul *Evangheliei* (Ioan 10, 9-16) care se citesc în timpul acestei slujbe scot în evidență adevărul că, în conștiința apostolică a Bisericii și în învățătura Domnului nostru Iisus Hristos, slujirea de păstor de suflete este în primul rând *responsabilitate sfântă* pentru mântuirea credincioșilor și *iubire jertfelnică* pentru ei. În acest sens, Sfântul Apostol Pavel îndeamnă pe credincioși zicând: „*fraților, ascultați pe conducătorii voștri și vă supuneți lor, fiindcă ei priveghează pentru sufletele voastre, având să dea de ele seamă, ca să facă aceasta cu bucurie, și nu suspinând, căci aceasta nu v-ar fi de folos*” (Evrei 13, 17). Vedem că ascultarea și supunerea duhovnicească a credincioșilor față de păstori lor spirituali sunt strâns legate de *privegherea și responsabilitatea păstorilor* pentru mântuirea celor încredințați lor spre a fi păstoriți, adică a fi hrăniți din cuvintele Sfintei Scripturi, din Sfintele Taine ale Bisericii și din lumina vieții Sfinților lui Dumnezeu.

În continuare, în aceeași epistolă către Evrei, Sfântul Apostol Pavel cere credincioșilor să se roage pentru el și pentru ceilalți păstori de suflete: „*ruțați-vă pentru noi; căci suntem încredințați că avem un cuget bun, dorind ca întru toate cu cinste să trăim*” (Evrei 13, 18). Acest îndemn apostolic a devenit practică a Bisericii care în fiecare eparhie a ei se roagă la toate slujbele pentru arhipăstorul acesteia cerând lui Dumnezeu „*să-l dăruiască Sfințelor Sale Biserici în pace, întreg, cinstit, drept învățând cuvântul adevărului Său*” (Sfânta Liturghie, pomenirea Chiriarhului după cântarea Axionului). La rândul său, Sf. Apostol Pavel se roagă lui Dumnezeu

pentru întărirea sau intensificarea vieții spirituale a credincioșilor spre slava lui Hristos, zicând: „Dumnezeul păcii, Cel ce prin Sângele unui testament veșnic a înviat din morți pe Păstorul cel mare al oilor, pe Domnul nostru Iisus, să vă întărească în orice lucru bun, ca să faceți voia Lui și să lucreze în noi ceea ce este bineplăcut în fața Lui, prin Iisus Hristos, Căruia îi fie slava în vecii vecilor Amin.” (Evrei 13, 20-21)

Din lectura textului *Apostolului* se vede clar că toată lucrarea pastorală din Biserică are ca scop întărirea vieții spirituale și săvârșirea faptelor bune spre slava lui Hristos, „Păstorul cel mare al oilor” cuvântătoare, Capul Bisericii și Arhiereul veșnic, Care a descoperit și împărtășește iubirea Preasfintei Treimi tuturor oamenilor, pe măsura credinței lor și a dorinței lor de-a dobândi viața veșnică.

Cât privește textul *Evangeliei* care se citește la întronizarea Patriarhului, acesta ne învață că Domnul nostru Iisus Hristos este Păstorul cel Bun, deoarece El Se dăruiește pe Sine, pentru ca oile Sale „viață să aibă, și din belșug să aibă” (Ioan 10, 10), adică viață veșnică sau fericire veșnică, după cum tâlcuiesc Sfinții Părinți ai Bisericii (Sf. Chiril al Alexandriei).

Sf. Ioan Gură de Aur spune că, întrucât Hristos are grijă de mântuirea oamenilor, Se numește pe Sine *Păstor*, iar când îi aduce pe oameni la Tatăl, Se numește pe Sine *ușă*: „Eu sunt ușă; dacă va intra cineva prin Mine, se va mântui; și va intra și va ieși și pășune va afla.” (Ioan 10, 9).

Tâlcuind cuvintele Mântuitorului Iisus Hristos „Eu sunt ușă”, marele teolog român Dumitru Stăniloae scrie: „Hristos se afirmă ca singura ușă a oilor cuvântătoare spre Tatăl. Dar e și singura ușă prin care Dumnezeu intră la oile cuvântătoare. El e unicul Mijlocitor între Dumnezeu și oameni, pentru că e și Dumnezeu, și om. (...) Hristos e ușă la Tatăl pentru toți și a Tatălui către toți. Dar e în mod special ușă a celor ce conduc pe oameni spre (Dumnezeu) Tatăl și pe Tatăl. sau pe Dumnezeu în general, spre oameni, adică (ușă) a păstorilor aleși dintre oameni”¹. Apoi el mai precizează că Hristos este și „ușă prin care intră și ies oile înseși. Prin umanitatea Lui intră oile cuvântătoare la Dumnezeu, aflând o pășune spirituală. E ușor și folositor a intra prin Hristos și la Tatăl, dar și a ieși cineva din sine spre semenii. Hristos este singura ușă prin care omul iese din închisoarea egoismului și omenescului închis în lume”².

Sfinții Părinți ai Bisericii care au explicat *Evangelia* după Ioan, în special Sfinții Ioan Gură de Aur și Chiril al Alexandriei, au remarcat că Păstorul cel bun se deosebește atât de furii sau hoții care intră în staulul oilor pentru a răpi, cât și de cei ce păstoresc doar pentru plată, arătând că *scopul prim și ultim al lucrării pastorale nu trebuie să fie profitul personal, ci mântuirea credincioșilor*, adică apărarea lor de

¹ Vezi notele explicative 1311 și 1312 la Comentariul Sfântului Chiril al Alexandriei la *Evangelia* după Ioan, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, nr. 41, București, 2000, p. 702.

² *Idem*, nota 1313, p. 704.

cei ce răstălmăcesc dreapta credință și sfășie unitatea Bisericii, precum și conducerea credincioșilor pe calea unirii lor cu Hristos prin rugăciune și fapte bune³.

Vorbind despre marea responsabilitate a păstorilor Bisericii, Sf. Ioan Gură de Aur († 407) zice: „Este o încercare mare păzirea Bisericii, o primejdie mare care are nevoie de multă înțelepciune și de un curaj ca cel despre care vorbește Iisus Hristos, acela ca să-și dea viața pentru oile sale, ca niciodată să nu le părăsească, ca să fie tare, ca să stea cu curaj în fața lupului. În aceasta se deosebește păstorul de mercenar. Acesta se îngrijește puțin de oile sale, și nu veghează decât pentru propriul său interes, dar celălalt se uită pe sine însuși, și veghează în mod unic numai la mântuirea turmei sale”⁴. Iar Sf. Chiril al Alexandriei, vorbind despre păstorul cel bun zice: „Păstorul cu adevărat bun nu vine pentru nimic rău în staulul oilor, urmărind mai degrabă folosul lor și lucrând cu tărie ceea ce crede că le va fi de mult folos”⁵. Când distinge între păstorul plătit sau motivat doar de câștigul imediat și păstorul cel bun care lucrează pentru mântuire, Hristos - Domnul zice că în caz de primejdie, când vede lupul venind, „cel plătit fuge pentru că este plătit și nu-l doare inima de oi” (Ioan 10, 9-16). Expresia „nu-l doare inima de oi” indică faptul că, prin contrast, cea dintâi calitate a unui bun păstor de suflete este aceea de a avea o inimă milostivă, care suferă pentru credincioși, o inimă plină de iubire jertfelnică pentru Biserică. Cu alte cuvinte, păstorul cel bun este un om care pune mult suflet în tot ceea ce face pentru mântuirea sufletelor altora. Însă această inimă milostivă a păstorului de suflete se formează în primul rând prin permanentă rugăciune către Hristos, Păstorul cel Bun, și către toți sfinții Lui, mai ales către cei ce au fost ei înșiși păstori de suflete, „mari dascăli ai lumii și ierarhi”.

2. Comuniune și conlucrare frățească în viața Bisericii și în misiunea socială.

În lumina celor arătate mai sus, înțelegem și noi cât de mare și sfântă este responsabilitatea noastră de Părinte duhovnicesc și arhipăstor al Bisericii Ortodoxe Române. O sarcină grea purtată pe umeri slabi!

De aceea, toată nădejdea ne-o punem mai întâi în milostivirea Tatălui Cereșc, în ajutorul lui Hristos Care ne întărește și în dumnezeiescul har al Sfântului Duh „cel ce totdeauna pe cele neputincioase le vindecă și pe cele cu lipsă le împlinește”, căutând ca învățători și rugători pentru noi pe Sfinții Apostoli ai lui Hristos și pe Sfinții Părinți ai Bisericii, care mărturiseau că: „avem comoara aceasta (a harului) în vase de lut, ca să se învedereze că puterea covârșitoare este a lui Dumnezeu, și nu de la noi” (2 Corinteni 4, 7).

³ Vezi Sf. Ioan Gură de Aur, *Comentariu la Evanghelia după Ioan*, Ed. Pelerinul Român, Oradea, 1980, omiliile 59 și 60, pp. 290-305; Sf. Chiril al Alexandriei, *op. cit.*, pp. 699-721.

⁴ *Ibidem*, Omilia 60, 1, p. 296.

⁵ Sf. Chiril al Alexandriei, *op. cit.*, p. 706.

De asemenea, ne punem nădejdea în rugăciunile, sfatul bun și ajutorul tuturor fraților ierarhi din Sfântul Sinod, împreună-slujitori și împreună-păstori cu noi în Biserica lui Hristos din poporul român.

Totodată, cerem întregului cler, tuturor monahilor și monahiilor, tuturor credincioșilor și credincioaselor Bisericii Ortodoxe Române din țară și din afara granițelor României să ne ajute în slujirea noastră cu rugăciunile lor și cu fapta lor cea bună, ca, împreună, să ne bucurăm cu toții de binecuvântarea Preasfintei Treimi și de lucrarea liturgică, pastorală și misionară a Bisericii noastre.

Cea dintâi dorință și cea dintâi datorie a noastră ca nou Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române constă în *păstrarea, prețuirea și cultivarea moștenirii spirituale luminoase pe care ne-a lăsat-o fericitul întru pomenire Părintele nostru Patriarh Teoctist*, pildă de înțelepciune și răbdare, de iubire frățească față de toți creștinii ortodocși, pildă de bunătate față de toți creștinii, față de toți oamenii credincioși și față de toți oamenii făcători de pace și de bine.

În al doilea rând, datoria noastră constantă este *promovarea comuniunii frățești, a coresponsabilității și a conlucrării cu toți ierarhii din Sfântul Sinod*, pentru a păstra și apăra credința ortodoxă și unitatea Bisericii noastre, precum și de a găsi împreună cu Înalt Preasfințiiile și Preasfințiiile lor, împreună cu clerul și credincioșii mireni ortodocși, căi și mijloace corespunzătoare pentru adâncirea și îmbogățirea vieții spirituale și a lucrării misionare în parohiile, mănăstirile, școlile teologie, instituțiile culturale și instituțiile social-caritative ale Bisericii noastre, pe baza experienței de până acum și potrivit noilor provocări care vin din partea societății contemporane din ce în ce mai secularizate. Această societate – adesea, mai mult indiferentă decât necredincioasă – are nevoie de Biserică, întrucât are nevoie de vindecare și de comuniune spirituală, tocmai pentru că identifică libertatea persoanei cu individualismul egoist și cu posesia lucrurilor limitate și trecătoare; ori, viața omenească nu se poate construi temeinic și constant pe vidul spiritual al uitării de Dumnezeu și de vocația cerească sau transcendentă a persoanei umane.

Foarte repede se constată că deficitul de transcendență din viața individului produce deficit de umanitate (omenie) în viața socială. Fără perspectivă spirituală sau metafizică, viața umană se reduce repede la „matematică”: număr de indivizi robotizați și cantități de produse finite, pentru scopuri bine definite, dar într-o lume închisă în sine, autosuficientă.

O altă dorință a noastră, care devine o datorie, este *intensificarea misiunii spirituale a Bisericii în societate, dincolo de zidurile locașurilor de cult*, prin intermediul a două rețele bisericești ortodoxe la nivel național și anume: *radio și televiziune, precum și un cotidian al Bisericii*. Experiența acumulată în acest sens de Mitropolia Moldovei și Bucovinei, precum și de alte mitropolii sau eparhii din Biserica noastră, ne dă speranță că ceea ce este necesar poate deveni posibil prin *coresponsabilitate și conlucrare frățească*, precum și prin bunăvoința persoanelor și instituțiilor care vor să ajute Biserica, pentru ca ea să contribuie la rândul său și mai mult la viața spirituală și socială a țării noastre.

3. *Recunoștință pentru încrederea acordată și dorință de dialog și cooperare.*

În încheiere, dorim să mulțumim tuturor ierarhilor Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și membrilor Colegiului Electoral Bisericesc, pentru încrederea acordată și chemarea adresată nouă de a sluji, cu râvnă și înțelepciune, Biserica Ortodoxă Română în noua responsabilitate de Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Munteniei și Dobrogei și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, așa cum se spune în *Gramata* Sfântului Sinod pentru întronizarea Patriarhului.

Mulțumim tuturor celor ce ne-au adresat felicitări fie din țară, fie din străinătate, în nume personal sau în numele unor Biserici și organizații creștine, în numele altor culte religioase, în numele unor instituții de Stat, organizații și asociații.

De asemenea, mulțumim călduros tuturor delegaților oficiali din România și din străinătate care sunt prezenți acum la momentul întronizării noastre ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, arătând astfel prețuirea și prietenia lor față de Biserica Ortodoxă Română.

În mod deosebit, mulțumim tuturor instituțiilor de Stat, cu prioritate Președintelui și Guvernului României, pentru ajutorul acordat în organizarea acestui eveniment, având speranța și convingerea că Biserica Ortodoxă Română, împreună cu alte culte religioase din România, va continua să contribuie la îmbogățirea vieții spirituale, culturale și sociale a românilor din țară și din străinătate, într-o vreme în care România a devenit și Stat membru al Uniunii Europene.

Nu uităm faptul că mai toți credincioșii români migranți au nevoie de mai mult sprijin pastoral și material, pentru a-și păstra identitatea și demnitatea, dar și pentru a coopera mai bine în domeniul social cu credincioșii altor Biserici și cu cetățenii țărilor unde se află temporar la muncă sau stabiliți definitiv.

Sperăm că dialogul, cooperarea și respectul reciproc în raport cu alte Biserici și cu alte culte religioase vor continua, acordând însă o atenție deosebită păstrării dreptei credințe și tuturor valorilor tradiționale ale Ortodoxiei. În acest sens, le mulțumim și tuturor celor ce veghează cu multă râvnă ca Biserica Ortodoxă să nu-și piardă identitatea de credință și viața spirituală, când dialoghează sau cooperează cu alte Biserici creștine.

Noi avem dorința și datoria să rămânem statornici în unitatea dreptei credințe. În același timp, considerăm că dragostea față de Ortodoxie nu trebuie exprimată doar în atitudini defensive și în temeri excesive, ci mai ales în faptele lucrării pastorale și misionare concrete, după modelul Sfinților Apostoli, pe care Hristos-Domnul Cel răstignit și înviat nu i-a lăsat încuiați de teamă într-o casă din Ierusalim, ci i-a trimis la propovăduire sau misiune în toată lumea păgână din vremea lor.

În orice caz, mulțumim și celor ce ne încurajează și celor ce ne critică, dacă totul este spre folosul mântuirii credincioșilor și spre binele Bisericii. Când greșim, trebuie să ne pocăim, să cerem iertare și să ne îndreptăm, iar când facem binele, rugăm să fim ajutați și mai mult, cu fapta, tot spre binele vieții și lucrării Bisericii.

Comuniune frățească în Biserică și misiune spirituală în societate

Rugăm pe Tatăl nostru din ceruri, pe „*Părintele luminilor de la Care vine toată darea cea bună și tot darul*” (Iacob 1, 17) să ne binecuvânteze și să ne ajute pe toți, cu al Său har și cu a Sa iubire de oameni, ca să săvârșim binele în orice timp și în orice loc, spre slava Preasfintei Treimi și spre a noastră mântuire.

† DANIEL

**Arhiepiscop al Bucureștilor,
Mitropolitul Munteniei și Dobrogei
Locțiitor al Tronului Cezareei Capadociei
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române**

V. ACTUALITATEA ECUMENICĂ

Acordarea titlului de Doctor Honoris Causa Eminenței Sale, Cardinalul dr. Christoph Schönborn

Eveniment academic și ecumenic deopotrivă

Luni, 29 octombrie 2007, începând cu orele 10,00, în Aula „Mitropolit Ioan Mețianu” a Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu, s-a derulat ceremoni-
alul acordării titlului de Doctor Honoris Causa, de către Rectorul și Senatul
Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, la propunerea Înalt Prea Sfințitului dr.
Laurențiu Streza, arhiepiscopul Sibiului și mitropolitul Ardealului, și a Consiliului
profesoral al Facultății de Teologie „Andrei Șaguna”, Excelenței Sale, Cardinalul dr.
Christoph von Schönborn, Primatul Bisericii Romano-Catolice din Austria.

Ilustrul prelat s-a remarcat ca un erudit teolog, un slujitor de vocație la sfântul
altar, un ecumenist cu o largă deschidere de conlucrare interconfesională și
interreligioasă, un autor al unui număr impresionant de volume și studii de
actualitate teologică.

Meritele sale de excepție în planul domeniilor de activitate menționate i-au fost
răsplătite cu titlul de Doctor Honoris Causa din partea mai multor universități,
precum: Universitatea din Praga (1999), Universitatea din București (2000), Tulane
University New Orleans (2001) și Franciscan University Steubenville (2002). S-a
adăugat, cu ziua de 29 octombrie a.c., și titlul acordat de „Univesitas de Luciano
Blaga nominata Cibiniensis”.

În numele Rectorului Universității sibiene, diploma de Doctor Honoris Causa i-
a fost înmănată ilustrului oaspete de către Dl. prof. univ. dr. Ioan Dan Popescu,
prorectorul Universității, care a citit, în limba latină, actul solemn de acordare a
titlului.

A fost prezentă la ceremonial și Doamna prof. univ. dr. Mioara Boncuț,
prorector, precum și alți membri ai Senatului Universității „Lucian Blaga”.

Din partea Prefecturii județene Sibiu a fost prezent Domnul prefect Ion Ariton;
din partea Primăriei municipiului Sibiu a participat Dl. viceprimar Eugen Mitea, iar
Consiliul Județean Sibiu a fost reprezentat de Dl. Iordan Nicola, secretar al județului.

Ceremonia a fost onorată de prezența Excelenței Dale D-lui dr. Martin
Eichtinger ambasador al Republicii Austria la București, a Excelenței Sale

Acordarea titlului de Doctor Honoris Causa Eminenței Sale Christoph Schönborn

Domnului dr. Jean Pierre Rollin, Consul al Germaniei la Sibiu, a Prea Sfințitului Florentin Crihălmeanu, al Episcopiei Române Unite Cluj-Gherla, a Domnului prof. univ. dr. Hans Klein, episcop vicar al Episcopiei Evanghelice Luterane C.A. din Sibiu, a altor reprezentanți ai unor comunități eclesiale din Sibiu.

Au fost prezenți, în corpore, profesorii și studenții Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu.

Decanul Facultății de Teologie „Andrei Șaguna”, pr. prof. dr. Dorin Zosim Oancea a rostit îndătinată „Laudatio”.

Cel onorat cu titlul de Doctor Honoris Causa a rostit apoi o conferință intitulată „Hristos- Cel mai frumos dintre oameni”, conferință pe care o publicăm în paginile acestui număr al „Telegrafului Român”.

Înalt Prea Sfințitul dr. Laurențiu Streza, arhiepiscopul Sibiului și mitropolitul Ardealului a omagiat, în final, personalitatea înaltei fețe bisericești din Austria, Excelența Sa Cardinalul Christoph von Schönborn. I-a acordat de asemenea medalia comemorativă a centenarului catedralei mitropolitane. Totodată, Î.P.S. Sa i-a prezentat și mesajul scris de felicitare al Președinției României.

Domnul prof. univ. dr. Sorin Dumitrescu, directorul „Fundației Anastasia” din București a prezentat volumul „Sofronie al Ierusalimului. Viața monahală și mărturisirea doctrinară” semnat de Cardinalul dr. Christoph von Schönborn și apărut în traducere românească, cu binecuvântarea I.P.S dr. Laurențiu Streza, în Editura Anastasia, București 2007.

Un cuvânt de salut din partea Ambasadei Austriei la București a rostit și Excelența sa dl. ambasador dr. Martin Eichtinger.

Înalt Prea Sfințitul dr. Laurențiu Streza a oferit la reședința mitropolitană o recepție în onoarea Excelenței Sale Cardinalul dr. Christoph Schönborn.

Pr. Prof. Univ. Dr. Dumitru ABRUDAN

Laudatio

Eminenței Sale Cardinalul Dr. Christoph Schönborn

Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu are astăzi deosebita onoare de a acorda titlul de **doctor honoris causa** Eminenței sale, Cardinalului Dr. Christoph Schönborn, afirmându-și astfel în chip plinar tradiționala ei vocație ecumenică. Este un eveniment de o deosebită importanță, atât datorită personalității marelui ierarh al Bisericii Romano-Catolice, cât și datorită contextului și împrejurărilor în care acesta se petrece, Sibiul fiind în

ACTUALITATEA ECUMENICĂ

anul 2007 capitala culturală a Europei și gazda celei de a treia Adunări ecumenice a Bisericii europene.

Cardinalul Dr. Christoph Schönborn s-a născut în Boemia, la 22 ianuarie 1945, însă copilăria și-a petrecut-o în Austria, unde se refugiase familia. Intrat în Ordinul dominican, a studiat teologie, filozofie și psihologie la școlile Ordinului din Walberberg, lângă Bonn, apoi la Centrul de la Saulchoir (Paris), Universitatea din Viena, din nou la Paris ca student al celebrelor școli Ecole Pratique des Hautes Etudes, Sorbonne și Institute Catholique. La 27 decembrie 1970 a fost hirotonit preot de cardinalul Franz Konig. După studii doctorale la Institute Catholique din Paris și la Regensburg, aici ca eminent discipol al lui Joseph Ratzinger, actualul papă Benedict al XVI-lea, a obținut în 1974 titlul de doctor în teologie la Paris, la același Institute Catholique, cu disertația: „Icoana lui Hristos”, primul rod al profundelor sale studii privind creștinismul răsăritean.

Între 1973 și 1975 a fost duhovnic al Universității din Graz din Austria, iar din 1975 până în 1991 profesor de Teologie dogmatică la Universitatea din Fribourg, Elveția, devenind specialistul universității pentru teologia părinților de limbă greacă și teologia Bisericii Ortodoxe.

Calitățile remarcabile, cunoștințele sale profunde de teologie patristică l-au recomandat ca membru al unor importante comisii teologice ale Bisericii Catolice. Astfel, din 1981 a fost desemnat ca membru în Comisia internațională teologică a Vaticanului, din 1984 a fost numit de către Cardinalul Dr. F. Konig membru în Consiliul de conducere al Fundației „Pro Oriente”, iar din 1987 a fost numit secretar în Comisia de redactare finală a Catehismului catolic.

La 11 iunie 1991 este numit episcop titular de Sutri și episcop-vicar pentru știință, artă și cultură al Arhiepiscopiei vieneze, pentru ca patru ani mai târziu să fie numit Arhiepiscop-adjutant al primei dioceze austriece. La 14 decembrie 1995, Christoph Schönborn este ridicat la rangul de Arhiepiscop al Vienei. În 1998 i se acordă titlul de „Mitropolit” al provinciei eclesiale Viena, iar la 28 februarie 1998, Papa Ioan Paul al II-lea îi conferă suprema demnitate de Cardinal al Bisericii Romano-Catolice.

Evocând în acest moment solemn personalitatea Eminenței Sale, îl omagiem:

1. În primul rând, *pe marele ierarh al Bisericii*, care a adus în lumea romano-catolică un suflu nou, afirmând cu tărie că Biserica trebuie să fie una misionară, să dea mărturie în mod public despre adevărul Evangheliei lui Hristos. Expresie a acestei atitudini angajate este programul de pastorație urbană „Stadtmission”, elaborat împreună cu arhiepiscopii de Paris, Bruxelles, Lisabona și Budapesta. Pentru membrii Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” el este interesant nu doar prin actualitatea lui generală, ci și prin faptul că ne aduce aminte de preocupările unui fost profesor al ei în această direcție, de pe vremea când Biserica Ortodoxă Română se confrunta cu probleme în mare măsură similare.

Programul „Stadtmission” abordează fără rețineri și dezbate prin publicații și apariții în mass-media toate problemele majore cu care se confruntă societatea europeană contemporană.

Întrebări importante precum: „Ce rol joacă Biserica în noua Uniune Europeană?”, „Unde și cum se poate întâlni știința Biologiei cu Etica?”, „Ce viitor are Biserica într-o societate secularizată?” își găsesc răspunsul într-o serie de scrieri recente precum: *Ziel oder Zufall? Schöpfung und Evolution aus der Sicht eines vernünftigen Glaubens*, Freiburg im Breisgau 2007 (Scop sau întâmplare? Creație și evoluție din perspectiva unei credințe autentice raționale); *Schöpfung und Evolution. Eine Tagung mit Papst Benedikt XVI*, Augsburg 2007; *Ich nenne Euch Freunde. Handschriftliche Gedanken zu den Evangelien; Jesus, Arzt der Kranken. Gedanken zum Evangelium im Lukasjahr; Duell und Duett. Gespräch über Gott und die Welt, Seht, Gottes Sohn! Gedanken zum Evangelium im Markusjahr*, Wien 2005; *Jesus nachfolgen im Alltag. Impulse zur Vertiefung des Glaubens*, Freiburg, 2004; *Wovon wir leben können. Das Geheimnis der Eucharistie*, Freiburg, 2004. Această simplă enumerare este o mărturie vie a angajării misionare exemplare a cardinalului Christoph Schönborn.

În egală măsură ar putea fi amintite și Catehezele radiofonice din anul 2005-2006, cu tema generală „Creație și evoluție”, sau articolul publicat în „The New York Times” în iulie 2005 sub titlul „Finding design in nature”, care a declanșat o largă dezbateră în mass media.

2. Îl omagiem astăzi, în al doilea rând, pe **marele ecumenist**, demn urmaș al marelui promotor al ecumenismului care a fost, decenii de-a rândul, Cardinalul Franz Konig, care l-a și hirotonit ca preot și căruia i-a urmat mai târziu la conducerea Bisericii Romano-Catolice din Austria și a Fundației „Pro Oriente”. Eminența Sa continuă linia ecumenică a Cardinalului Konig, însă în cadrele noi ale epocii actuale, în care Uniunea Europeană a ajuns să înglobeze și alte state majoritar ortodoxe.

De fapt legăturile Eminenței sale cu lumea ortodoxă, cu România și în special cu Sibiu au o istorie îndelungată și plină de roade. Ca profesor la Fribourg, cardinalul Christoph Schönborn a sprijinit pe toți studenții și doctoranzii români, bursieri în Elveția. De acest sprijin s-a bucurat și actualul mitropolit al Ardealului, IPS Dr. Laurențiu Streza, care i-a fost student la Fribourg în anul universitar 1982-1983, precum și Pr. Prof. Vasile Răducă, traducătorul cărții: *Icoana lui Hristos*, (Ed. Anastasia, 1996).

O sinceră și caldă prietenie l-a legat pe Eminența sa și de Părintele Ion Bria, director în Consiliul Ecumenic al Bisericilor, unul din promotorii ecumenismului în Biserica Ortodoxă Română și, în ultimii ani de viață, profesor la Facultatea noastră. Prea Fericitul Părinte Patriarh Daniel Ciobotea, el însuși fost profesor la Bossey între anii 1980-1990, este un apropiat colaborator al Eminenței Sale la foarte multe acțiuni ecumenice și pastorale.

La fel ca și în Elveția, odată ajuns arhiepiscop al Vienei, Eminența Sa a acordat o atenție deosebită dialogului ecumenic și colaborării cu credincioșii români din capitala Austriei păstoriți de Părintele Profesor Dr. Nicolae Dura, fost cadru didactic al Facultății noastre.

Definitiv pentru demersul ecumenic al Cardinalului Schönborn este accentul pus pe rugăciune ca factor activ al apropierii dintre creștinii cu apartenență confesională diferită. În sensul acesta sublinia Eminența Sa, într-un studiu despre Fundația „Pro Oriente” (*Theologisch-praktische Quartalschrift*, 3/1998, p. 247-254), importanța hotărâtoare pe care o are rugăciunea pentru lucrarea de redescoperire a unității creștinilor. Convingerea dănsului este că rugăciunea unora pentru alții, dar și rugăciunea împreună a fraților creștini poate să contribuie la depășirea separărilor și a neînțelegerilor dintre ei.

Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” este deosebit de sensibilă față de lucrarea ecumenică a cardinalului Schönborn, al cărui prim angajament universitar a fost tocmai în cadrul Universității din Graz, în strânsă legătură cu Facultatea de Teologie Catolică de acolo, care este partener al Facultății noastre încă din anul 1997.

3. Toată activitatea pastoral-misionară și ecumenică amintită aici nu ar fi avut anvergura pe care o cunoaștem fără un extrem de solid temei teologic. Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” îl omagiază, în al treilea rând, pe **marele teolog, marele profesor de teologie** Christoph Schönborn, care și-a pus întreaga știință teologică în slujba Bisericii, a lumii contemporane. Spiritualitatea personală bazată pe slujire și rugăciune, reflexia profundă asupra dogmelor credinței creștine, deschiderea ecumenică reprezintă principalele coordonate ale operei teologice pe care a creat-o profesorul Christoph Schönborn, cărora episcopul și arhiepiscopul le-a adăugat bogata sa lucrare pastorală, preocuparea pentru misiunea Bisericii. Iată doar câteva titluri:

Sophrone de Jerusalem. Vie monastique et confession dogmatique, Paris 1972; *L'Icone du Christ. Fondaments theologiques*, Fribourg 1976, tradusă de Pr. Dr. V. Răducă și publ. la Ed. Anastasia 1996 în rom. și în germană la Viena 1998; *Maximus Confessor*, Fribourg 1982 (Maxim Mărturisitorul); *Das Geheimnis des Menschwerdung*, Mainz 1983 (Taina întrupării Fiului lui Dumnezeu). *Einheit im Glauben*, Einsiedeln 1984 (Unitatea în credință); *Existenz im Übergang*, Einsiedeln 1987 (Existența în trecere); *Weihnachten, Mythos wird Wirklichkeit*, Einsiedeln 1992 (Crăciun – mitul devine realitate). *Zur kirchlichen Erbsiindenlehre*, Einsiedeln 1994 (Învățătura bisericească despre păcatul strămoșesc); *Herzstücke unseres Glaubens*, Wien 1994 (Părți esențiale ale credinței noastre); *Quellen unseres Glaubens*, Wien 1996 (Izvoarele credinței noastre); *Leben für die Kirche. Die Fastenexerzitien des Papstes*, Fribourg 1997 (Viață pentru Biserică); *Wähle das Leben*, Wien 1998

Acordarea titlului de Doctor Honoris Causa Eminenței Sale Christoph Schönborn

(Alege viața); *Die Menschen, die Kirche, das Land*, Wien 1998 (Oamenii, Biserica, Țara, tradus și publicat și în românește, Ed. Anastasia 2000).

Această simplă înșiruire arată cu limpezime că actualul Arhiepiscop al Vienei este unul din teologii de marcă ai Bisericii Romano-Catolice, care a sintetizat în opera sa gândirea teologică a marilor Părinți ai Apusului și ai Răsăritului, urmând direcția deschisă de mentorii săi: francezul Yves Congar, elvețianul Hans Urs von Balthasar și de germanul Joseph Ratzinger, actualul papă Benedict al XVI-lea. Am amintit deja faptul că Eminența Sa, Cardinalul Christoph Schönborn a fost numit în multe comisii de specialitate ale Bisericii Catolice, ceea ce spune multe despre finețea și subtilitatea gândirii sale teologice, puternic ancorată în propria tradiție, dar deschisă pentru înțelegerea, receptarea și asimilarea teologiei ortodoxe.

În urmă cu doi ani Facultatea noastră a organizat Congresul Facultăților de Teologie Ortodoxă din România, la Mănăstirea Sâmbăta. Cu această ocazie a prezentat în referatul principal al Congresului punctul ei de vedere referitor la rolul facultății de teologie în viața Bisericii. Se sublinia acolo necesitatea de a realiza un act teologic ancorat în problemele vieții și răspunzând interogațiilor pe care ni le adresează epoca în care trăim. Suntem extrem de bucuroși să găsim o deplină concordanță a acestui punct de vedere cu activitatea teologică a Cardinalului Christoph Schönborn. În viziunea sa actul teologic adâncește învățătura de credință a Bisericii, dar nu doar ca temă de cercetare, ci mai cu seamă pentru a răspunde unor necesități pastorale, misionare și ecumenice ale timpului. Aceasta îl ferește de orice ariditate a teoreticului și îl plasează acolo de unde a izvorât întotdeauna teologia autentică: în mijlocul vieții. Teologia apare la Cardinalul Schönborn ca expresie nemijlocită a existenței creștine concrete. Elocvente sunt în această privință dezbaterile pe care le-a inițiat în problema evoluționismului, coloratura lor apologetică, menită să transmită adevăruri de credință esențiale într-un limbaj adecvat unor nivele de înțelegere extrem de diferite. Cunoscut inițial ca dogmatist și specialist în problemele Răsăritului Ortodox, Eminența Sa se dovedește un important apologet al creștinismului și transmitător al universului ideatic creștin unei lumi care pare să se fi îndepărtat de aceste temeuri esențiale ale vieții.

Pr. Prof. Univ. Dr. Dorin Zosim OANCEA

Hristos – cel mai frumos dintre oameni

Conferință cu prilejul decernării titlului Doctor honoris causa
de către Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu

Eminență, Excelențe, Domnule Rector, Domnilor Decani, dragi Profesori și Studenți, Frați și Surori în Iisus Hristos!

Ca să exprim mulțumirile mele pentru cinstea pe care mi-o acordă Universitatea d-voastră aş vrea să reiau o temă pe care o îndrăgim împreună: cea a Icoanei.

Încep această mică meditație cu o privire asupra sărbătorii Înălțării. „Bărbaților din Galileea” care nu își pot desprinde privirea de la norul care L-a luat pe Iisus, îngerii le spun: „Acest Iisus care S-a înălțat de la voi, Același va și veni , precum L-ați văzut mergând la cer” (Fapte 1, 11).

În urmă cu mai bine de 30 de ani – cât de repede trece timpul și cât de scurtă este viața! – notam în cartea mea „Icoana lui Hristos” privitor la acest cuvânt al îngerilor: „*Această promisiune a reînțoarcerii Aceluiași Iisus, în același mod, încredințează Bisericii grija de a păstra vie amintirea Sfintei Sale Fețe, a chipului Celui care, de atunci, mijlocește pentru noi la Tatăl Său și Tatăl nostru. Această promisiune o îndeamnă să-și mărturisească credința în venirea de pe urmă a Domnului. Or, icoana este această mărturisire. Ea este piesa de legătură între Întrupare și Eshatologie, deoarece mărturisește adevărul ambelor. Mărturisind în același timp identitatea lui Iisus din Nazaret, Cuvântul întrupat, și pe cea a Domnului său care va veni din nou să judece viii și morții, icoana are locul ei în inima mărturisirii de credință a Bisericii. Ea este un rezumat al mărturisirii creștine*” (Icoana lui Hristos, Editura Anastasia, București, 1996).

Icoana lui Hristos: pentru mulți creștini, tradiția răsăriteană a picturii și spiritualității icoanei a devenit un punct de întrunire, un punct de întâlnire pentru toți creștinii. Icoana este cvasi omniprezentă în Biserica Orientului și cea a Occidentului. Limbajul, simbolica și strălucirea ei par să sensibilizeze inimile multora dintre contemporanii noștri. Ne-am întrebat deseori de ce, în zilele noastre, arta icoanei a putut dobândi acest statut de exprimare privilegiată, cvasi universală, a credinței creștine.

E posibil să intervină aici un aspect de „modă” (pe care anumiți ortodocși îl reproșează creștinilor din Occident, având impresia că tradiția lor răsăriteană este „utilizată” în mod abuziv de către occidentali). Eu consider că avem de-a face cu ceva mult mai profund. *Sensus fidei* recunoaște în tradiția iconică a Orientului un fel de exprimare „canonică” a credinței noastre, o exprimare ce depășește modele și

* Cuvântare rostită în data de 29 oct. 2007 de Eminența Sa Cardinalul Dr. Christoph Schönborn, la ceremonialul de acordare a titlului de Doctor Honoris Causa, în aula „Ioan Mețianu” a Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu.

fluctuațiile limbajului artistic creștin. Icoana nu este a-temporală, ci cunoaște variații stilistice, școli, „colorații culturale”; ea nu este statică și imobilă, așa cum adesea i s-a reproșat. Care este așadar secretul atracției ei, cheia înțelegerii misterului ei și rațiunea mării ei stabilități de exprimare?

Cred că rațiunea ei ultimă este Taina lui Hristos Însuși, Cuvântul Întrupat, Dumnezeu înomenit, devenit „circumscribibil”, după cum le place s-o afirme sfinții apărători ai icoanelor, Sfântul Teodor Studitul și Sfântul Nichifor al Constantinopolului. Dincolo de toate influențele culturale, de legăturile cu tradițiile iconografice precreștine, dincolo de toate variațiile artistice există un fond comun, o sursă unică a artei icoanei: este taina Sfintei Fețe a lui Hristos Iisus.

Este acest chip unic, este *Acest Iisus* pe care Apostolii L-au cunoscut, cu care au mâncat și au băut, pe care L-au văzut transfigurat și batjocorit, strălucind de slava dumnezeiască a Taborului, biciuit și încununat cu spinii. Acest chip unic, al lui Iisus, fiul Mariei, Fiul lui Dumnezeu, s-a întipărit în memoria lui Petru. Este privirea Celui pe Care Petru tocmai Îl renegase și pe care nimic din lume nu a reușit s-o șteargă din mintea și inima lui.

Acest Iisus reprezintă fundamentul icoanei, al fidelității ei (pe care unii o acuză de imobilism), al atracției ei neschimbate. Tocmai pentru că este icoana *lui Hristos*, ea atrage. Tocmai pentru că vrem *să-L vedem* pe Hristos, icoana ne vorbește. Tocmai pentru că cei credincioși (și deseori chiar necredincioșii) pot spune privind o icoană a lui Hristos: „Este Iisus!”, icoana le cuvântă. În arta icoanei nu contează atât calitatea artistică, deși este importantă și demnă de luat în seamă din moment ce constituie o adevărată *meditație* pentru întâlnirea cu Hristos, nu contează deci înălțimea operei de artă, ci puterea prezenței lui Hristos Însuși.

Nu intru aici în dezbaterile asupra esteticii icoanelor, asupra aspectului pur artistic. Există în acest sens studii savante de calitate. Vă atrag însă atenția asupra unui fapt uimitor care m-a surprins în timp ce studiam literatura controverselor iconoclaste a secolelor VIII și IX, apriga luptă pentru sau împotriva sfintelor imagini în creștinism. În toată această literatură n-am găsit urmă de dezbateri estetice. Chestiunea frumuseții sfintelor imagini nu interesează practic. Eu cel puțin nu am găsit nimic în acest sens (cf. *Icoana lui Hristos. Fundamente teologice*, Paris, 2003, 235). Am oferit o primă explicație în *Icoana lui Hristos*: „Suntem de părere că această absență a considerațiilor estetice se explică prin faptul că, și de o parte și de cealaltă, nu s-a pus nici un moment la îndoială legitimitatea artei ca atare. Dezbaterea iconoclasmului se baza doar pe extinderea artei dincolo de domeniul profan, în domeniul sacru” (ibidem). Iconoclaștii admiteau arta, ca și Islamul, dar aceasta trebuia să se limiteze strict la domeniul profan. Iconoclasmul era, într-o oarecare măsură, o secularizare radicală a artei, o desacralizare a activității artistice, redusă la decorul pur, la ornamentul vieții profane. Dincolo de această respingere a oricărui caracter sacru al artei există însă mai mult decât o secularizare a activității artistice. Există o anumită concepție a ceea ce înseamnă „creștin” și, prin urmare, a ceea ce este Taina lui Hristos. Este semnificativ în această privință să constatăm că

ACTUALITATEA ECUMENICĂ

orice dezbateri pentru a justifica arta creștină, imaginile sacre ale lui Hristos și ale Sfinților, s-a învățat în jurul Tainei lui Hristos.

Am fost surprins, studiind controversa asupra icoanelor, de limpezimea cu care apărătorii acestora nu au văzut în această dezbateri o chestiune de estetică, ci înainte de toate *hristologică*. Părinții celui de-al II-lea Sinod de la Niceea (787) erau pe deplin conștienți de aceasta. Pentru ei, afirmarea legitimității icoanei lui Hristos era ca o pecete pusă pe mărturisirea dumnezeirii Sale (Niceea I) și a divino-umanității Sale (Calcedon). Biserica Ortodoxă sărbătorește biruința definitivă a apărătorilor icoanelor în 843 ca fiind „triumful Ortodoxiei”, celebrat liturgic în fiecare an în prima duminică din Postul Mare.

Icoana lui Hristos – rezumat al credinței creștine! Afirmatie ce poate părea exagerată. Privind însă mai de aproape nu este deloc așa. Permiteți-mi să vă spun pe scurt de ce, și aceasta în două etape.

1. O nouă privire

La finalul cercetării mele privind fundamentele teologice ale icoanei lui Hristos, am tras concluzia următoare: „Există o corelație între viziunea tainei divino-umane a lui Hristos și concepția artei. Într-adevăr, Întruparea nu a transformat numai cunoașterea lui Dumnezeu, ci a schimbat deopotrivă privirea omului asupra lumii, asupra lui însuși și asupra activităților lui în lume. De atunci, activitatea creatoare a artiștilor nu avea cum să nu fie impresionată, transformată de atracția tainei Întrupării. Dacă Hristos a venit pentru a reînnoi omul în întregime, pentru a-l recrea după acest chip al cărui model este El-însuși, nu se cădea oare ca privirea, sensibilitatea, creativitatea artiștilor să fie și ele recreate după chipul Celui „pentru care toate au fost create”? Văzut în această lumină, efortul pentru a cantona arta în profan apare drept o criză profundă a viziunii teocentrice a lumii și a omului” (op. cit., 236).

Există o posibilitate de verificare a acestei teze, care este de o actualitate crescândă: raportul Islamului cu arta sacră. Nu sunt nicidecum specialist în materie, dar am încredere în studii competente. Dacă Islamul respinge, în general, imaginea antropomorfică și nu lasă loc decât ornamentului și mai ales scrisului, acest lucru nu este înainte de toate rezultatul unei teorii artistice și estetice, ci consecința directă a viziunii sale despre Dumnezeu unic care nu are, în această lume, nici o asemănare, pe care nimic nu-L poate reprezenta, închipui, și chiar, într-un anumit mod, simboliza. Am fost uluit, în timpul călătoriei mele prin Iran (2001), cu câtă insistență mi s-a explicat că nu trebuie să vorbesc de om-chip al lui Dumnezeu. Ceea ce pentru credința iudeo-creștină constituie o evidență, confirmată cu putere de taina Întrupării, și anume că omul este cu adevărat *ad imaginem et similitudinem* Creatorului Său, Islamul neagă cu fermitate. Dumnezeu este unic și fără asemănare: La Sūrat al-Tawhīd (Cor. CXII) pronunțat zilnic de fiecare musulman, conține următoarea mărturisire: „El este Dumnezeu, Unul, El este Dumnezeu, Unicul, nu a născut, nu a fost născut. El nu are nici o asemănare” (mai exact „nici o adecvare”).

Prin urmare nu există nici o reprezentare a lui Dumnezeu în lume. *Aniconismul* Islamului nu este mai întâi o teorie estetică. Este o consecință a religiei islamice a unui Dumnezeu pe care nimic nu-L poate reprezenta. Doar lumina, în moschee, mihrāb-ul, ar fi, după cunosători, o evocare metaforică a divinului. Or lumina nu are nici formă nici chip (cf. Assadullah Souren Melikian-Chirvani, *L'Islam, le Verbe et l'image*, în F. Boespflug – N. Lossky ed. Nicée II 787-1987. Douze siècles d'images religieuses, Paris, 1987, 89-117).

Lucrurile stau altfel în credința creștină. Deoarece Creatorul vorbește prin făptura Sa, urmele divinului sunt realmente „lizibile”, deși nu fără dificultate. Îndeosebi omul, veritabil loco-tenent al lui Dumnezeu în creație, este după chipul lui Dumnezeu. Lucrarea Sa vorbește despre El și mai ales omul. Interdicția chipului în Vechiul Legământ are un sens mai mult pedagogic decât ontologic. Pentru că inima omului este o fabrică de idoli, trebuia extirpată orice tentație de idolatrie. În mod fundamental însă Dumnezeu Se face cunoscut prin lucrările Sale. Iată ușa de intrare a artei sacre.

Taina divino-umană a lui Hristos aprofundează această ordine a creației, conferindu-i statura definitivă. Există negreșit un chip omenesc care este „icoana lui Dumnezeu celui nevăzut” (Col. 1,15). Deoarece Cuvântul S-a făcut trup, deoarece Hristos, de condiție divină, a luat condiția robului a cărui umanitate concretă Și-a împrăștiat-o, realitățile umane, lucrurile acestei lumi au devenit locuri ale prezenței Sale, capabile de a fi expresia Sa, urma Sa, limbajul Său.

Pentru mine, tablourile lui Carravaggio sunt o manifestare excepțională a acestui fundament „divino-uman” al artei care s-a dezvoltat pe solul creștin. *La madonna dei pellegrini* a lui S. Agostino din Roma constituie pentru mine un exemplu impresionant. Pelerini îngenunchiați, cu picioarele goale (și pline de praf) în fața acestei matroane ce poartă un copil deja prea mare pentru a mai fi ținut în brațe: totul exprimă un realism „carnal” (ar spune Charles Péguy) ce ar putea șoca (și care a șocat) ca fiind lipsit de sens și de dimensiune sacră. Dar tocmai realismul Întrupării permite apropierea Sfântului, a lui Hristos și a Maicii Sale de această formă atât de apropiată de pământ.

Credința creștină în Întrupare stă la originea unei arte care se apleacă cu deosebită atenție asupra lucrurilor terestre. Îndrăznesc să cred că marea dezvoltare a artei, sacre și profane, pe meleagurile creștinătății se inspiră înainte de toate (fără a nega alte surse) din acest *Da* unic adresat pământului, adică din Întruparea Fiului lui Dumnezeu. Acest *Da* către concret, către materie, către lumea văzută se află la rădăcina acestei creativități explozive cunoscute de arta din Occident. Consimt bucurii la aprofundarea acestei teze, pentru că se merită.

2. Hristos este Frumusețea

Îndrăznesc să merg puțin mai departe. Cunoaștem învățătura clasică despre valorile „transcendentale”, adevărul, binele, frumosul. Toate aceste atribute nu sunt

exterioare lui Dumnezeu, ci sunt Dumnezeu Însuși. El este Adevărul și Binele, El este *Iubire*, El este Frumusețe. Adevăr și Bunătate, Iubire și Frumusețe sunt, cum spun scolastici, *convertibile* și coincid cu Ființa însăși a lui Dumnezeu.

Orice frumusețe creată este o participare la frumusețea infinită a ființei lui Dumnezeu. Dacă este adevărat, trebuie să facem un pas în plus și să spunem că, luând trup, Cuvântul a „îtrupat” bunătatea și iubirea, adevărul și frumusețea infinită a lui Dumnezeu. Hristos este „cel mai frumos dintre fiii oamenilor” nu din pricina calităților lui estetice particulare, ci pentru că este *frumusețea întrupată* a lui Dumnezeu. Întreaga Sa ființă este iubire și adevăr, bunătate și frumusețe.

Dacă este deci adevărat că Hristos poate spune despre Sine: „Eu sunt Calea, Adevărul și Viața”, pe bună dreptate poate spune și „Eu sunt Frumusețea”. Hristos poate spune despre El-însuși ceea ce singur Dumnezeu poate spune: „Eu sunt”. Ființa, Adevărul și Binele sunt, conform termenului scolastic, „convertibile”. Dacă Hristos este *Adevărul și Bunătatea*, El este totodată strălucirea lor: *Frumusețea: Splendor Veritatis, Splendor Boni!*

Pentru a rezuma cel de-al doilea pas al micii noastre reflecții voi spune, variind o afirmație a Sfântului Irineu: „Hristos, venind, a adus cu Sine toată noutatea”, că: „Hristos, prin Întruparea Sa, a adus cu Sine *toată Frumusețea*”. El este măsura frumuseții, El aduce, odată cu venirea Sa, o nouă privire asupra frumuseții. El este, așadar, „canonul frumuseții”. Nu a restabilit doar frumusețea originară a creației pierdute și profanate de păcat și de rău, ci a adus, în propria Sa persoană, *izvorul întregii frumuseți*. Din el se pogoară asupra lumii apele vii ale frumuseții. Și toate frumusețile lumii, fie ele frumuseți ale naturii, ale virtuții sau ale artei, sunt străluciri ale Frumuseții Sale.

„Ești cel mai frumos dintre oameni”, acest adevăr întâlnit în psalmul împărațesc și citit ca o prevestire a lui Hristos, nu vrea să spună că Iisus ar fi, în funcție de criterii prestabilite de către o estetică mondenă, cel mai desăvârșit model de frumusețe. „Tu ești izvorul întregii frumuseți omenești”. Întru Tine ni se revelează ce este frumusețea și de la Tine primim privirea pentru a o vedea, criteriile pentru a o discerne și forța pentru a o imita și a o răspândi.

3. Hristos ne atrage după Sine pe drumul Frumuseții Sale

Trebuie dar să-L privim și să-L contemplăm pe Hristos, izvorul Frumuseții dumnezeiești, la care accedem grație Întrupării Sale.

Îmi permit să vă propun o convingere care este o intuiție ce se verifică în mii de moduri: „*Acolo unde este Hristos, acolo este Frumusețea*”. Acolo unde inimile, mințile și viețile se deschid lui Hristos, acolo ecluzele frumuseții se deschid și se revarsă din abundență ca niște valuri însuflețitoare asupra unei lumi înjosite prin păcat, desfigurată de urâtenia răului.

De 2000 de ani se verifică faptul că semințele de frumusețe pe care le seamănă Hristos cresc și rodesc.

Mai întâi ne vom îndrepta atenția spre cel mai frumos fruct al Frumuseții lui Hristos: *Sfințenia*. Nu există o evidență a Adevărului și a Bunătății divino-umane a lui Hristos mai puternică decât această cale lactee, decât acest nor luminos al sfinților fără de număr pe care Hristos i-a purtat pe urmele Sale. Nu există nimic mai frumos pe lume decât Sfințenia. Despre sfinți se poate spune ceea ce Epistola către Evrei spune despre Hristos: ei sunt „strălucirea slavei Lui” (Evr. 1, 3). Cred că sunt suficiente aceste afirmații pentru a ceda în fața evidenței.

În mai multe rânduri Papa Benedict al XVI-lea, prieten și cunoscător al tradiției franciscane, a atras atenția asupra acestui fapt impresionant: Poverello din Assisi, căutând doar să-i urmeze lui Hristos cel sărac și umilit, a provocat nu numai o mare mișcare spirituală în Biserică. El a creat de asemenea o dâră luminoasă de *frumusețe artistică*. Giotto, Cimabue, de pildă, figurează ca o veritabilă explozie de creativitate artistică ce constituie, până în zilele noastre, una dintre cele mai însemnate comori artistice ale Europei și chiar ale lumii. Hristos, rodind prin Duhul Său atâta sfințenie, este totodată sursa vie a frumuseții artistice. Cum putem închide ochii în fața acestei evidențe? Iar dacă din lumea întreagă vin oameni pentru a admira frumusețile mănăstirilor ortodoxe din România, se impune din nou aceeași evidență.

În piesa sa „Fratello del Nostro Dio” despre Sfântul Frate Albert, Karol Wojtila, veneratul papă Jean-Paul II, vorbește despre „această altă frumusețe, cea a milostivirii”. Cum să nu vedem această evidență, și anume că Hristos a dăruit lumii „această altă frumusețe, cea a milostivirii”? Ce ar fi lumea noastră fără *realitatea* milostivirii? Pentru că toți trăim din ea, conștient sau inconștient, riscăm să nu mai vedem în ce măsură frumusețea milostivirii, ce emană din acest focar inepuizabil de iubire care este inima lui Iisus, luminează în lumea noastră dură și inumană.

Consider suficientă indicarea celor trei căi luminoase ale frumuseții lui Hristos: Sfințenia, arta care este inspirată de ea și milostivirea care strălucește din ea.

Pentru a încheia, vă propun mai întâi un text din Sfântul Augustin, comentând Psalmul 44 (45), versetul 3: „Ești frumos, ești cel mai frumos dintre fiii oamenilor”. Există și alte pasaje pe care le-am putea cita, îndeosebi acest text foarte penetrant din comentariul Sfântului Augustin la prima epistolă a Sfântului Ioan, vorbind despre două texte biblice aparent contradictorii, cel al Psalmului 44 (45), pe care tocmai l-am citat, și textul despre Robul care „nu avea frumusețe, nici strălucire ca să ne atragă privirile, și nici o înfățișare ca să ne fie drag; obiect de dispreț, părăsit de oameni, om al durerilor...” (Is. 53, 2-3). Ar mai fi multe alte texte ale Sfinților Părinți referitoare la contrastul dintre aceste două profeții, dar vom cita pe cel din *Enarrationes in Ps 44* al Sfântului Augustin (v. „Les plus belles homélies de S. Augustin sur les Psaumes”, Paris, 1942):

Este momentul să ne reamintim această proorocie: Iată Mirele însuși ni se înfățișează: să-L iubim, sau, mai degrabă, să nu-L iubim dacă aflăm întru El urătenie. Câtă urătenie a găsit însă în noi! Și totuși El ne-a iubit! Dacă Îl vom afla urât, să nu Îi acordăm iubirea noastră. Într-adevăr, chiar atunci când s-a îmbrăcat cu trupul nostru și se spunea despre El: „L-am văzut, și nu avea nici chip nici frumusețe” (Is. 53, 2), chiar atunci, dacă vrei să ții seama de milostivirea care L-a făcut să Se întrupeze, este frumos.

ACTUALITATEA ECUMENICĂ

Profetul însă vorbea în numele iudeilor, când spunea: „L-am văzut, și nu avea nici chip nici frumusețe”. De ce? Deoarece ei nu au înțeles nimic despre El. Dar cei care au înțeles sensul acestui cuvânt: „Și Cuvântul trup S-a făcut” (In. 1, 14) găsesc pretutindeni o mare frumusețe. „Iar mie, spune Sfântul Pavel, să nu-mi fie a mă lăuda decât numai în crucea Mântuitorului nostru Iisus Hristos”. Să nu roșești când e vorba de crucea Lui ar fi prea puțin, căci trebuie, mai mult, să te lauzi cu ea! De unde această constatare că nu avea nici chip nici frumusețe? „Pentru că fapta lui Dumnezeu socotită de către oameni nebunie este mai înțeleaptă decât înțelepciunea lor, iar ceea ce se pare slăbiciune a lui Dumnezeu este mai puternică decât tăria oamenilor!” (I Cor. 1, 23-25). Pentru noi cei care credem, totdeauna Mirele trebuie să ne apară frumos. Frumos în calitatea Lui de Dumnezeu, fiind „Cuvântul lui Dumnezeu”; frumos în sânul Fecioarei din care, fără să renunțe la dumnezeire, a luat firea umană; frumos ca și prunc, căci, atunci când suga la pieptul Maicii Sale, când era purtat în brațe, cerurile au grăit, îngerii au cântat imnuri de laudă, o stea i-a călăuzit magii, fiind slăvit în ieslea animalelor! Așadar, El este frumos și în cer și pe pământ; frumos în minunile Sale și frumos sub loviturile de bici; frumos când îi invita pe oameni la viață și frumos când era disprețuit prin moarte; frumos când își dădea duhul, frumos pe lemnul crucii, frumos în mormânt, frumos înviat și frumos în cer. Înțelegeți deci cântarea pe care o auziți, iar neputința trupului să nu vă întoarcă privirea de la strălucirea frumuseții lui Hristos. Suprema și adevărata frumusețe este dreptatea; nu poți vedea frumusețe unde este nedreptate. Ființa desăvârșit dreaptă este desăvârșit frumoasă. Să vină dar și să se facă văzută de ochii sufletului vostru!

Este frumos ceea ce este al lui Hristos: astfel putem rezuma acest text al Sfântului Augustin. *Este frumos pentru că este despre Hristos.* Pentru că totul în El răspândește dreptatea, milostivirea, iubirea.

Cum să evidențiem mai mult această afirmație? Oare Sfântul Padre Pio însemnat cu stigmatul lui Hristos († 1968) era frumos? Fără îndoială că nu, după criteriile lumii; neîndoielnic da din perspectiva frumuseții lui Hristos. Sorin Dumitrescu, un prieten drag, un artist distins (și un editor curajos), pictor de icoane contemporane, a publicat un calendar cu douăsprezece fotografii ale marilor duhovnici ortodocși români. Frumusețea acestor chipuri îmbătrânite, cu riduri profunde, este o dovadă manifestă a ceea ce este frumusețea lui Hristos.

Aș putea înmulți exemplele și dumneavoastră de asemenea.

Da, Hristos este prezent, întreaga Lui frumusețe este ascunsă sub vălul semnelor umile ale tainelor Sale; ascuns sub povara slăbiciunilor noastre păcătoase, dar realmente de față. De noi ține să purcedem în căutarea Lui, să săpăm pentru a afla izvorul viu în deșerturile vremurilor noastre. Permiteți-mi să parafralez un cuvânt al Domnului: Nu spuneți: este aici sau este acolo. *Frumusețea Mea este în mijlocul vostru!*

Traducere
Asist. univ. Drd. Maria-Otilia OPREA

Al III-lea Congres Interbalcanic 2-6 Decembrie 2007, Volos (Grecia)

Al III-lea Congres Interbalcanic cu tema: „Tinerii-Balcanii-Cultura”*

În perioada 2-6 decembrie 2007 s-a desfășurat la Volos (Grecia), cu binecuvântarea Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei, cel de Al III-lea Congres Interbalcanic, cu tema: „Tinerii-Balcanii-Cultura”. Evenimentul a fost organizat de către Mitropolia de Dimitriada și Almiros, în colaborare cu Secretariatul General de Stat Noua Generație – Institutul Tineretului și Institutul Internațional de Colaborare Interbalcanică „Riga Velestinlis”.

Chiar dacă evenimentul din acest an nu s-a bucurat de amploarea celui de anul trecut, a fost evidentă reprezentarea aproape a tuturor Bisericilor Ortodoxe din Balcani, prin preoți, profesori de teologie, studenți teologi și tineri implicați activ în viața pastoral-misionară a Bisericilor lor.

În avanpremiera deschiderii lucrărilor Congresului, pe data de 2 decembrie a avut loc inaugurarea expoziției de pictură religioasă interbalcanică în clădirea Giorgio de Chirico a municipalității din Volos.

În după-masa zilei de 3 decembrie a avut loc deschiderea propriu-zisă a Congresului, în cadrul Centrului de Conferințe Thessalia al Mitropoliei de Dimitriada și Almiros, odată cu oficierea slujbei de Te-Deum de către Înalt Prea Sfințitul Părinte Ignatie, mitropolitul locului. A urmat citirea mesajelor de către reprezentanții Patriarhiei Sârbe, Patriarhiei Române și a Mitropoliei Moldovei (a eparhiei conduse de către Înalt Prea Sfințitul Părinte Vladimir, aflată sub jurisdicția Patriarhiei Moscovei). Mesajul Prea Fericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, a fost citit de către pr. prof. dr. Ioan Chivu, mesaj în cadrul căruia mitropolia gazdă era felicitată pentru inițiativa ei deja consacrată în susținerea dialogului și a conlucrării dintre Bisericile Ortodoxe din Balcani, subliniindu-se totodată necesitatea unei cât mai sincere și intense conlucrări pe viitor a ierarhilor, profesorilor de teologie, studenților și tinerilor în întâmpinarea diverselor probleme cu care spațiul balcanic se confruntă.

A urmat mesajul d-lui Gheorghe Surlas, vicepreședintele Parlamentului elen și președintele Institutului Internațional de Colaborare Interbalcanică „Riga Velestinlis”, al d-lui Pandelis Sklias, secretarul general al Secretariatului General de

* Din delegația Arhiepiscopiei Sibiului la acest eveniment au participat Pr. Conf. Dr. Constantin Necula, Lect. Dr. Ciprian Streza, Pr. Drd. Cristian Almăjan, Pr. Petru Madina ca și un grup de patru studenți din cadrul Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu.

ACTUALITATEA ECUMENICĂ

Stat Noua Generație, al d-lui Apostolos Papatolias, prefectul Magnesiei (județul a cărui capitală este Volosul), al d-lui Alekos Vulgaris, primarul Volosului și în final, mesajul de deschidere al lucrărilor rostit de către Înalt Prea Sfințitul Părinte Ignatie, Mitropolit de Dimitriada și Almiros.

Dintre referatele susținute în zilele de 4 și 5 decembrie menționez pe cel al d-lui Gheorghe Surlas, cu titlul: „Cultură și politică în Balcani. Discursul lui Riga Fereu astăzi”; al d-lui dr. Gheorghe Bambiniotis, renumitul lingvist și profesor al Universității din Atena și președinte al Fundației Culturale Elene, care a prezentat multiplele activități pe care Fundația Culturală Elenă le susține astăzi în Balcani și nu numai; al d-lui Constantin Lulis, președintele Asociației „Societăților Lulis”, cu tema: „Fenomenul dezvoltării de afaceri în Balcani și respectul culturii locale”; al d-lui Dr. Ștefan Toma, cu tema: „Biserica – factor de formare a moștenirii culturale a statelor balcanice”, referat în cadrul căruia a fost prezentat și rolul Bisericii Ortodoxe Române ca promotoare a culturii bisericești în Balcani; al d-lui Dr. Michail Daradur, rectorul Universității de Stat din Komrat, centrul administrativ al regiunii autonome Găgăuzia, din cadrul Republicii Moldova și al d-lui Dimitri Dimcioglo, ziarist, corespondent al Trustului Rus de Știri R.I.A. Novosti, cu tema: „Religie și identitate etnică în republica Moldova. Situația regiunii autonome Găgăuzia”. Și nu în cele din urmă, menționăm referatul d-lui Dr. Constantin Zorbas, teolog și sociolog, directorul general al Departamentului pentru fenomene sociale al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei, cu tema: „Dimensiunea religioasă a dialogului intercultural în organismele instituționale europene” etc.

Cel de Al III-lea Congres Interbalcanic de la Volos s-a încheiat odată cu participarea celor prezenți la Vecernia Praznicului Sfântului Ierarh Nicolae, ocrotitorul Volosului, în catedrala mitropolitană din localitate, la Liturgia Praznicului, ca și la impunătorul pelerinaj ce s-a desfășurat pe străzile Volosului, până la țărnul Mării Egee, cu racla ce conține o parte din osemintele Sf. Ierarh Nicolae, ca și cu icoana făcătoare de minuni a Sf. Ierarh Nicolae, icoană adăpostită în catedrala mitropolitană.

Faptul inedit al acestui congres l-a constituit prezența unei delegații găgăuze, populație foarte puțin cunoscută în spațiul balcanic. Am avut astfel, cu toții, ocazia să aflăm mai multe despre găgăuzi, creștini ortodocși de limbă turcă, înzestrați cu o cultură balcanică. Prezenți în cronicile istorice de la începutul sec. XIX, când majoritatea dintre ei se deplasează din zona de răsărit a Balcanilor spre zone aflate astăzi în republica Moldova și în Ucraina, se crede că provin din populația greacă turcită în perioada „Turcocrăției”.

Dincolo de schimbul de idei care a avut loc cu membrii delegației găgăuze, dialogul care a existat între diferitele delegații prezente la acest congres a dus la evidențierea anumitor concluzii, dintre care menționăm: faptul că Ortodoxia constituie în Balcani atât factor de identitate spirituală, cât și culturală; diversitatea națională a popoarelor balcanice permite experiența unei unități în diversitate atât din punct de vedere spiritual, cât și cultural, pe fundamentul aceleiași moșteniri

bizantine; diversitățile de orice tip (etnice, spirituale, culturale) trebuie să constituie factor de echilibru, de conlucrare și îmbogățire reciprocă, și nu de conflict; recunoașterea faptului că în Balcani cultura s-a format în Biserică și a fost răspândită prin Biserică; necesitatea unei cât mai strânse colaborări între Bisericile Ortodoxe din Balcani în vederea unei mărturii ortodoxe dinamice în spațiul balcanic și european al zilelor noastre.

Alăturându-se celor prezenți la Congres în data de 5 decembrie, mitropolitul Pahomie de Vranje, unul dintre cei mai activi ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Sârbe, a accentuat necesitatea unei cât mai autentice trăiri a Ortodoxiei de către ortodocși și importanța pe care exemplul personal al trăirii liturgice a fiecăruia dintre noi o poate avea în societatea în care trăim, la locul de muncă, în familie, în dialogul cu ceilalți etc. Acest aspect a fost subliniat de altfel, și de către Î.P.S. Dr. Laurențiu Streza în mesajul trimis Congresului de la Volos, atunci când referindu-se la contextul unei pseudo-umanizări la care este supus spațiul balcanic, afirma: „Creștinismul ortodox din Balcani trebuie să ofere lumii moderne soluția întoarcerii la Hristos prin redescoperirea și repunerea în valoare a posibilității și necesității îndumnezeirii omului în și prin Biserică”.

În finalul acestei succinte prezentări se impune o constatare: recunoașterea Volosului drept unul dintre cele mai active centre ale dialogului intercultural și religios din Balcani, grație moștenirii lăsate aici de către arhiepiscopul Hristodulos, actualul Întâistătător al Bisericii Ortodoxe a Greciei, și a fructificării acestei moșteniri de către Înalt Prea Sfințitul Părinte Ignatie, succesorul Prea Fericirii Sale în slujirea de mitropolit de Dimitriada și Almiros.

Dr. Ștefan TOMA

Culturile naționale ale popoarelor din Balcani și deschiderea lor spre Hristos*

Înalt Prea Sfințite Părinte Mitropolit Ignatie, Înalt Prea Sfințiile și Prea Sfințiile Voastre, Prea Cucerniciile și Prea Cuvioșiile Voastre, Stimați invitați,

Prin intermediul acestui mesaj dorim să vă transmitem mulțumirea noastră pentru invitația pe care ne-ați adresat-o, de a participa la cel de Al III-lea Congres Interbalcanic, cu tema: „Tinerii, Cultura, Balcanii”, ce se desfășoară între 2-6 decembrie a. c. la Volos, o localitate ce-și conturează, tot mai deplin, de la an la an, marea sa însemnătate de centru balcanic activ al dialogului intercultural și religios. Prin rânduiala lui Dumnezeu,

* Mesajul Î.P.S. Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului, cu prilejul deschiderii celui de Al III-lea Congres Interbalcanic, cu tema: „Tinerii-Balcanii-Cultura”, 2-6 decembrie 2007, Volos (Grecia).

ACTUALITATEA ECUMENICĂ

anul acesta nu pot participa la lucrările acestei importante manifestări ortodoxe fiind invitat de către Sanctitatea Sa Bartolomeu I, Arhiepiscop al Constantinopolului și Patriarh Ecumenic, la Constantinopol, la sărbătoarea Sf. Apostol Andrei, ocrotitorul întregii Ortodoxii. Astfel, nu am posibilitatea de a fi de față, dar duhovnicește împărtășesc cu dumneavoastră bucuria acestei importante manifestări organizate sub înaltul patronaj al Mitropoliei de Dimitriada și Almiros din Volos.

Încă din dezbaterile noastre de anul trecut s-a reliefat fondul cultural comun care, asemeni unei pânze freatice, ne hrănește culturile naționale, conținutul mărturiei noastre vizând mereu vestirea Evangheliei poporului lui Dumnezeu, pe limba și în limitele culturii sale. Dimensiunea fundamentală a vieții în Hristos pe care o propune Ortodoxia culturii poate fi concentrată în cele *șase frumuseți ale Ortodoxiei*, așa cum le consemna, cu puțin în urmă, actualul Patriarh al României, Prea Fericitul Părinte Daniel: *frumusețea temeliiilor solide, frumusețea fidelității neîntrerupte, frumusețea iubirii față de Sfânta Treime, frumusețea iubirii față de smerenia divină, frumusețea celebrării prezenței lui Hristos în Liturghie, frumusețea pasiunii pentru sfințenie.*

Balcinii sunt priviți de către cancelariile europene ca o zonă a corupției și coruptibilității. Șocul intervine pentru Europa atunci când, propunându-și să ne crească europeni cu mentalități noi, remarcă rezistența mentală și religioasă la falsele modele de cultură. Și trebuie afirmat aici acest adevăr: sursa rezistenței la acest fals umanism este cultura Bisericii, izvorâtă din cultul liturgic care descoperă taina prezenței lui Dumnezeu în viața umană.

Cum poate și cum trebuie să reacționeze astăzi Biserica în acest context de pseudo-umanizare la care este supusă moștenirea balcanică? Răspunsul este simplu: creștinismul ortodox din Balcani trebuie să ofere lumii moderne soluția întoarcerii la Hristos prin redescoperirea și repunerea în valoare a posibilității și necesității îndumnezeirii omului în și prin Biserică.

Doar prin această deschidere spre Hristos, culturile naționale ale popoarelor din Balcani, au putut asuma trecutul grandios al culturii preclasice, elenice și traco-gete, bizantine și post-bizantine, paleoslave și slave într-o sinteză amplă, imposibil de identificat în oricare alta dintre sintezele culturale ale lumii moderne (fie *sud* sau *nord* americană, fie inter-religioasă). Și aceasta, deoarece, factorul decisiv al acestei sinteze n-a fost cultura propriu-zisă cât sintetizatorul, creuzetul în care a avut loc reacția constitutivă și care este Biserica Ortodoxă.

Temele de discuție sunt ample și ne bucurăm nespus de cadrul generos și ospitalier în care ele vor fi dezbătute. În acest sens, dorim să transmitem călduroasele noastre felicitări prietenului și apropiatului nostru colaborator, Înalt Prea Sfințitului Părinte Ignatie, mitropolitul Dimitriadiei, pentru inițiativele inspirate de Dumnezeu de a întări legăturile dintre creștinii din Balcani și urăm mult succes tuturor participanților la lucrările prezentului simpozion.

† Î.P.S. Dr. LAURENȚIU STREZA
Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului

Biserica - factor de formare a moștenirii culturale a statelor balcanice. Biserica Ortodoxă Română – promotoare a culturii bisericești în Balcani.*

Istoria primelor secole creștine ne arată că Biserica a folosit tot ceea ce a putut să-i fie util din cultura clasică romană și greacă. Mitologia acesteia s-a transformat, după cum observăm în arta catacombelor creștine, în sursă de simboluri cu conținut creștin. La fel putem spune și referitor la filosofie, care grație abilității Sfinților Părinți ai Bisericii a ajuns să slujească teologia.

Marile personalități ale Bisericii au fost oameni dotați cu cea mai înaltă cultură a vremii lor. Aflat în fața atenienilor, cărora le predica în Areopag despre faptul că cu toții îi aparținem lui Hristos, spunând „căci al Lui neam suntem” (*Fapte* 17, 28), Apostolul Pavel folosește o frază din poetul grec Aratos (305-245 î.Hr.). La fel, când îi mustră pe cretani (*Tit* 1, 12), o face cu cuvintele lui Epimenide (sec. VI î.Hr.), iar atunci când spune „tovărașiile rele strică obiceiurile bune” (*I Cor* 15, 33), el nu face altceva decât să-l citeze pe scriitorul Menandru (342-290 î.Hr.).

Atitudinea primelor veacuri creștine față de cultura profană a fost una selectivă, folosind din domeniul literaturii, filosofiei, artei etc., tot ceea ce i-a putut întări mesajul și contactul cu lumea primelor veacuri creștine, după cuvântul Sfântului Grigorie Teologul, care afirma că „din cultura profană, noi am păstrat ceea ce duce la căutarea și contemplarea adevărului”¹.

În Balcani, Biserica Ortodoxă constituie un element de identitate spirituală și conștiință culturală de sine odată cu biruința creștinismului². În același timp, însă, odată cu propagarea credinței ortodoxe, Bisericile din spațiul balcanic au primit și elemente culturale. Patriarhia Ecumenică, în contrast cu romano-catolicismul, a respectat specificul etnic și cultural ale popoarelor cu care a interacționat. Nu a introdus în mod forțat folosirea limbii grecești, în timp ce a contribuit la emanciparea și progresul lor. Slavii, care nu dispuneau de o limbă scrisă înainte de încreștinarea lor și în consecință de istorie scrisă, literatură și legi scrise, au reușit să învețe scrisul și cititul numai prin folosirea limbii bisericești slave, a slavei vechi, mama tuturor limbilor slave, pe care au pus-o în practică misionarii greci Chiril și Metodie³.

* Referat susținut în limba greacă cu binecuvântarea Î.P.S. Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului, în data de 4 decembrie 2007, în cadrul celui de Al III-lea Simpozion Inter-balcanic de la Voios (Grecia), cu tema: „Tinerii, cultura și Balcanii”, (2-6 decembrie 2007). Mulțumesc pr. prof. dr. Mircea Păcurariu pentru sugestiile acordate în redactarea prezentului referat.

¹ Λόγος ΜΓ' Εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον, ἐπίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, ἐπιτάφιος, P.G. 36, col. 502.

² Μιχαήλ Γ. Τρίτου, *Η Ορθόδοξη Εκκλησία στα Βαλκάνια σήμερα*, Εκδόσεις Τέρτιος, Κατερίνη, 2003, p. 9.

³ *Ibidem*, p. 11.

ACTUALITATEA ECUMENICĂ

Dacă „istoria poporului român nu cunoaște un specific etnic separat de Ortodoxie”⁴, la fel putem spune despre aproape toate popoarele balcanice. În acest sens, Ortodoxia în Balcani nu cunoaște o cultură fără identitate creștină, lipsită de valori spirituale și morale, fără rădăcini adânci în tezaurul liturgic al Bisericii. Din acest motiv, cultura popoarelor din spațiul balcanic este o cultură mărturisitoare.

Creștinii ortodocși din Balcani au știut întotdeauna că adevărata cultură este aceea care îl pune pe om în legătură cu Dumnezeu, care-i mijlocește legătura cu El. Cunoscutul teolog român, pr. prof. Dumitru Stăniloae leagă adevărata cultură de o anumită formă de responsabilitate, atunci când spune: „O cultură lipsită de responsabilitate nu este cultură, pentru că nu înalță spiritul unui popor, ci îl degradează, ba chiar îl nimicește. Și o responsabilitate nu se poate avea decât în fața (în relație cu) lui Dumnezeu, de care depinde existența eternă a oamenilor și a popoarelor”⁵.

Cultura popoarelor ortodoxe este astfel o cultură mărturisitoare, o cultură responsabilă, care-i mijlocește omului o relație de viață cu Dumnezeu cel viu. Ea mai este, după cum am arătat, o cultură pecetluită prin armonia specificităților naționale. Pr. John Meyendorff a observat că: „Neamurile tinere și cultura lor s-au identificat cu Biserica. Biserica a devenit „mama” lor, nu numai din punct de vedere spiritual, ci și cultural. Fără aceasta nu ar fi avut unitate culturală”⁶. Biserica Ortodoxă constituie așadar în Balcani un factor de unitate nu numai spirituală, ci și culturală.

Nichifor Crainic (1889-1973), marele gânditor creștin român, a afirmat că naționalitatea nu a absorbit Ortodoxia, ci Ortodoxia a spiritualizat și a desăvârșit naționalitatea. Același gânditor identifica, și nu greșea, „spiritul ecumenic” cu „spiritul bizantin” păstrat de Biserica Ortodoxă, o Biserică fidelă celor 7 Sinoade Ecumenice.⁷

Prea Fericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române de astăzi, afirma că teologia românească vede compatibilitate, nu adversitate între Ortodoxia universală și Ortodoxia națională, între apărarea identității Ortodoxiei și dialogul ei cu alte Biserici.⁸ Având în vedere această afirmație, putem spune și noi că între cultura ortodoxă universală și culturile ortodoxe naționale nu există adversitate, ci compatibilitate. Diversitatea etnică a dus, în spațiul balcanic, la o unitate în diversitate nu numai spirituală, ci și culturală.

⁴ Pr. Prof. Ion Bria, *Teologia ortodoxă în România contemporană. Evaluări și perspective*, Editura Trinitas, Iași, 2003, p. 26.

⁵ Părintele Dumitru Stăniloae, „Ultima convorbire a părintelui Ioanichie Bălan cu părintele Dumitru Stăniloae”, în vol. *Omagiu memoriei părintelui Dumitru Stăniloae*, Editor Arhimandrit Ioanichie Bălan, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1994, p. 24-25.

⁶ Pr. John Meyendorff, „Ορθοδοξία και εθνικές πολιτιστικές παραδόσεις: η πρόκληση της ιστορίας μας”, *Σύναξη*, nr. 40/1991, p. 12.

⁷ Nichifor Crainic, apud Pr. Prof. Ion Bria, *op. cit.*, p. 22-23.

⁸ † Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, „Cuvânt înainte” la Pr. Prof. Ion Bria, *op. cit.*, p. 6.

Națiunea are așadar în Ortodoxie o natură cultural-spirituală, moartea naționalității fiind, în cele din urmă, o moarte spirituală. De aceea, mărturia noastră comună în spațiul balcanic și european contemporan este de neimaginat fără păstrarea valorilor naționale. Din acest motiv, pentru un suport moral al națiunii avem nevoie de Biserici dinamice, de Biserici preocupate în mod real și nu doar teoretic de problemele oamenilor, de inter-relaționare și cooperare balcanică pe toate nivelurile.

Imperiul Bizantin, gândirea greacă și slavă, Ortodoxia răsăriteană a poporului român și fundamentul latin al culturii lui, au individualizat lumea balcanică, o lume ce rămâne distinctă până în zilele noastre. Spațiul balcanic a constituit de-a lungul secolelor un spațiu de coexistență al diferitelor civilizații, în virtutea mărturisirii unei spiritualități comune. Există așadar o unitate tipic balcanică, unitate la care au contribuit o serie de factori, dintre care vom aminti câțiva.

Marele istoric român Nicolae Iorga (1871-1940) afirma că populațiile din Balcani au în comun un anumit **substrat tracic**. „Avem o moștenire tracă, și tracii au lăsat ceva în sufletul nostru... Este de la ei o energie nestăvilită, o credință entuziastă în viața de dincolo, o sete de nemurire”.⁹

Civilizația greacă, în general, și-a lăsat amprenta asupra întregului spațiu balcanic. Bizanțul, prin toate realizările sale culturale, spirituale și administrative, în drept, în științe, în arta bisericească, în iconografie, prin întreaga teologie și spiritualitate bizantină, a dezvăluit lumii, așa cum spunea Paul Evdochimov, dimensiunea creștină a geniului grecesc¹⁰. Bizanțul a fost creator în multe domenii, arta, de exemplu, a pus-o în slujba lui Dumnezeu, a creat un anume tip de societate (gr. πολιτεία): o anumită artă a vieții sociale, presupunând totodată sensul statului, al ordinii sociale, desăvârșirea instituțiilor și știința administrației etc.¹¹ În acest spațiu balcanic, cultura antică a fost încreștinată, apărând astfel un umanism de tip creștin. Dincolo de toate însă, meritul Bisericii și al culturii bisericești este că a păstrat comuniunea vie cu Dumnezeu și a răspândit sfințenia în lume.

În cadrul **Imperiului Bizantin**, tendința de înglobare a populațiilor din Balcani între granițele sale teritoriale a făcut ca orice misiune creștină să fie și un mod de răspândire a culturii bizantine, orice misiune creștină devenind și o misiune culturală. Ulterior, și națiunile din Imperiul Bizantin au ajuns să-și dorească crearea unor mici state de factură bizantină, acel „Bizanț după Bizanț”, despre care Nicolae Iorga a scris o întreagă carte¹². Domnitorii din Balcani au ajuns să-i imite pe

⁹ Nicolae Iorga, *Concepția românească a Ortodoxiei*, Editura „România”, 1940, p.9.

¹⁰ Paul Evdochimov, *Ortodoxia*, Traducere din limba franceză de dr. Irineu Ioan Popa, arhiepiscop vicar, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, p.13.

¹¹ Paul Lemerle, „Bizanțul și originile civilizației noastre”, în vol. *Literatura Bizanțului. Studii*, București, 1971, Editura Univers, p. 56-57.

¹² Vezi Nicolae Iorga, *Bizanț după Bizanț*, Traducere după originalul în limba franceză intitulat „Byzance après Byzance” de Liliana Iorga-Pippidi, Editura 100+1 Gramar, București, 2002, 277p.

ACTUALITATEA ECUMENICĂ

împărații bizantini și au dezvoltat pe fundamentul culturii bizantine, cultura națiunilor lor, adăugând la ethosul bizantin diverse particularități locale.

După căderea Constantinopolului din 1453, Biserica Ortodoxă a devenit elementul esențial al unității spirituale și culturale în Balcani, iar autonomiile locale au devenit un mod al perpetuării unității de tip bizantin. Sfârșitul Imperiului Bizantin nu este sfârșitul Bizanțului. Bizanțul, ca dimensiune spirituală – moștenirea culturală bizantină există și o regăsim în tezaurul cultural al națiunilor ortodoxe din Balcani. Acest tezaur a fost păstrat, în ciuda opoziției regimurilor comuniste care au existat în unele state, cu excepția Albaniei, unde Biserica Ortodoxă a fost desființată, însă astăzi există și are o activitate înfloritoare sub îndrumarea Prea Fericitului Părinte Anastasie, Arhiepiscopul Tiranei și al întregii Albanii.

Avem așadar în Balcani mai multe curente culturale ale Ortodoxiei: greco-bizantin, slav, dar și o tradiție cultural-bisericească românească și răsăriteană, la un popor de limbă latină.

În privința felului cum cultura s-a format în Balcani, observăm că aceasta s-a format în mare parte prin Biserică și a fost difuzată ulterior tot prin Biserică, cu sprijinul împăraților sau al domnitorilor. În curtea bisericilor au apărut primele școli, oamenii învățau alfabetul în școlile Bisericii, care existau lângă parohii sau mănăstiri. Așa s-a întâmplat în Bizanț, și modelul s-a perpetuat la popoarele din Balcani. În aceste școli se predă, pe lângă religie, scris, citit, matematică, istorie, științele naturale, se copiau manuscrise etc. (o astfel de activitate au dezvoltat în jurul lor Sf. Nicodim de la Tismana, Sf. Paisie Velicickovski, Sf. Grigorie Sinaitul, Sf. Ioan de Rila, Sf. Cosma Etolianul etc). În astfel de școli au existat ateliere de iconografie, de sculptură, au apărut primele tipografii, și arhitectura bisericească cunoscând ulterior o dezvoltare deosebită. Este evident, așadar, că la popoarele din Balcani renașterea culturală a fost însoțită de o renaștere spirituală, iar renașterea spirituală, de o renaștere culturală.

În formarea și propagarea culturii în Balcani, un rol important a fost și acela al Sf. Munte Athos, care, pe lângă rolul său cultural, a contribuit și la menținerea popoarelor ortodoxe în unitatea lor de credință: „Traducerea aceluiași cârți duhovnicești făcută în Sf. Munte în diferite limbi naționale, se răspândeau în sânul tuturor popoarelor ortodoxe, menținând unitatea lor într-un mod nejuridic, neforțat, însă mai profund decât prin măsuri exterioare pormite de la un centru oarecare”.¹³ În Sf. Munte Athos, monahi din diferite țări ortodoxe trăiau unitatea Ortodoxiei în diversitatea tradițiilor ortodoxe și duceau cu ei în călătoriile lor în Balcani o cultură și o spiritualitate ortodoxă care unea universalul cu specificul fiecărei națiuni. De aici s-a răspândit în Balcani isihasmul și majoritatea cârților de seamă ale culturii eclesiale răsăritene. De aici, de exemplu, Sf. Paisie Velicickovski a adus Filocalia în

¹³ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, „Universalitatea și etnicitatea Bisericii în concepția ortodoxă”, *Ortodoxia*, nr. 2/1977, p. 145.

limba greacă în Moldova românească, unde a realizat prima traducere a acesteia în limba slavă, traducere ce a circulat ulterior în tot spațiul balcanic, până în Rusia.

Țările Române au preluat după căderea Imperiului Bizantin rolul de ocrotitoare a Ortodoxiei diferitelor popoare, inclusiv a Sf. Munte Athos, față de care, așa cum spunea episcopul rus Porfir Uspenski „nici un alt popor ortodox n-a făcut atâta bine cât au făcut românii”¹⁴. Acest lucru a fost posibil datorită faptului că teritoriul românesc, cu excepția Banatului, și pentru scurt timp, nu a fost ocupat propriu-zis de turci, bucurându-se prin înțelegere cu aceștia de o oarecare autonomie locală, care le permitea să-i susțină pe ceilalți ortodocși din Balcani.

Biserica Ortodoxă Română - promotoare a culturii bisericești în Balcani.

Ne vom referi foarte pe scurt la rolul pe care românii l-au avut în promovarea culturii bisericești în Balcani, fără a uita faptul că și cultura și arta bisericească a românilor au fost influențate de spiritualitatea bizantină și athonită¹⁵.

În anul 1463, domnitorul Ștefan cel Mare dăruia Mănăstirii Zografu un *Apostol* (azi în Biblioteca Muzeului de Istorie din Moscova), mai târziu un *Tetraevanghel* copiat de monahul Filip în 1502 (azi în Biblioteca Națională din Viena)¹⁶. La sfârșitul sec. XIV, după căderea Țaratelor bulgare de la Târnovo și Vidin sub turci, mulți preoți și călugări bulgari au trecut Dunărea în Țările Române, aducând cu ei multe manuscrise slavone, ca și lucrări ale marelui cărturar, Sfântul Eftimie, patriarhul Târnovei (1375-1393). Acestea au fost copiate și răspândite de aici cu sprijinul domnitorilor români în întreg spațiul balcanic. La Mănăstirea Hopovo din Serbia s-a găsit o *Pravilă* a lui Matei Vlastares copiată din porunca domnitorului Ștefan cel Mare la Iași, în 1495.

În primul deceniu al sec. XVI a venit din Serbia în Țara Românească ieromonahul Macarie, care a tipărit pe pământ românesc primele cărți slave: Liturghierul (1508), Octoiul (1510) și Tetraevanghelul (1512)¹⁷. Ca dovadă a răspândirii acestor cărți în spațiul balcanic, amintim că la Mănăstirea Rila, ca și în Bibliotecile Naționale din Sofia și Plovdiv se află câte un exemplar din

¹⁴ Porfir Uspenski, *Răsăritul creștin*, vol. III, Editura Afon, Moscova, 1880 (în limba rusă), p. 334, apud Preot. Dr. Teodor Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940, p. 353, lucrare unică, fundamentată aproape exclusiv pe arhivele mănăstirilor athonite și care oferă o înțelegere integrală a rolului pe care domnitorii români l-au avut în susținerea Sf. Munte Athos.

¹⁵ Legat de contribuția Sf. Munte Athos la viața Bisericii Ortodoxe Române, vezi Prof. Univ. Dr. Mihail Tristos, „Contribuția Muntelui Athos la viața Bisericii Ortodoxe Române”, în vol. *Slujitor al Bisericii și al neamului. Părintele Prof. Univ. Dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române, la împlinirea vârstei de 70 ani*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2002, p. 436-440.

¹⁶ Pentru legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu celelalte Biserici Ortodoxe în sec. XIV-XV, vezi Preot Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, ediția a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991, p. 429-438.

¹⁷ Pentru legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu celelalte Biserici Ortodoxe în sec. XVI, vezi *ibidem*, p. 626-640.

ACTUALITATEA ECUMENICĂ

Tetraevangelul tipărit în 1512 de ieromonahul Macarie. Tot în sec. XVI, domnitorul Alexandru Lăpușeanu trimitea țarului Rusiei Ivan IV cel Groaznic un exemplar din Nomocanonul sau Sintagma lui Matei Vlastares, tradus și tipărit în limba slavă de învățatul episcop Macarie al Romanului.

Cu sprijinul domnitorilor români Vasile Lupu, Matei Basarab, Șerban Cantacuzino și mai ales a lui Constantin Brâncoveanu, pe parcursul sec. XVII și începutul celui următor a avut loc pe pământ românesc o intensă activitate cultural-bisericească în scopul susținerii conștiinței ortodoxe din Balcani.¹⁸ În această perioadă au fost înființate tipărițele grecești de la Iași, București, Snagov, Râmnic, Târgoviște, ca și Academiiile grecești din Târgoviște și Iași, cea mai renumită fiind cea de la Mănăstirea Sfântul Sava de la București. Numeroase obiecte de artă, manuscrise și cărți provenite în această perioadă din Țările Române se păstrează până astăzi în muzeele și bibliotecile din Sf. Munte Athos. De exemplu, două *Evangeliiare* dăruite de Matei Basarab se află în muzeul Mănăstirii Marea Lavră. Pe una dintre ele sunt reprezentați domnitorul cu soția sa în genuncheați în fața Sf. Mihail al Sinadelor, datorită faptului că același domnitor era și ctitorul unei noi biserici din această mănăstire, biserică cu hramul Sf. Mihail al Sinadelor. De asemenea, în muzeul Mănăstirii Sf. Ioan Teologul din Patmos se păstrează o *Evangelie* dăruită acestei mănăstiri de Constantin Brâncoveanu. Tot în această perioadă, au existat doi renumiți ierarhi greci, caligrafi iscusiți, Luca din Cipru, ajuns mitropolit al Țării Românești, și Matei al Mirelor, egumen la Mănăstirea Dealu, care au copiat manuscrise și cărți în limba greacă, necesare susținerii grecilor ortodocși din Balcani.

Amintim faptul că la rugămintea patriarhului Dositei al Ierusalimului se înființase tipografia grecească de la Mănăstirea Cetățuia de lângă Iași, care era a doua tipografie de carte grecească din Răsărit, după cea înființată de Chiril Lukaris la Constantinopol. Dositei al Ierusalimului dorea tipărirea de cărți de slujbă pentru clericii greci, dar mai ales cărți teologice, de apărare a Ortodoxiei împotriva prozelitismului catolic și protestant. Dintre cele tipărite aici, menționez: *Dialogul împotriva ereziilor* al lui Simion al Tesalonicului și *Explicarea Sfintei Liturghii* a lui Marcu Eugenicul al Efesului (1683).

De un real sprijin s-au bucurat pe tot parcursul sec. XVII „Școala cea mare” a Patriarhiei din Constantinopol (sau „Academia din Fanar”), ca și Academia din Sf. Munte Athos, școlile din Serres, din Thesalia, Peloponez, Epir și din Albania¹⁹. Dintre cărturarii greci care și-au desfășurat în această perioadă activitatea în țările noastre, îl amintesc pe Nichifor Theotokis, fost profesor și director al Academiei domnești din Iași în două rânduri (1764-1765 și 1776-1777). Zeci de cărți în limba

¹⁸ Pentru legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu celelalte Biserici Ortodoxe în sec. XVII și începutul sec. XVIII, vezi *ibidem*, vol. II, p. 256-273.

¹⁹ Pentru legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu celelalte Biserici Ortodoxe în sec. XVIII, vezi *ibidem*, p. 662-639.

greacă au văzut lumina tiparului pe parcursul sec. XVIII și începutul sec. XIX, la care nu ne referim din cauza timpului limitat și a mulțimii lor. Amintim doar *Chiriadodromionul* lui Nichifor Theotokis (2 vol., 1816), tradus și tipărit în românește de mitropolitul Veniamin Costachi.

În sec. XVII notăm prezența în Banatul românesc a Sf. Iosif cel Nou de la Partoș, venit cu binecuvântarea patriarhului ecumenic Partenie I, pentru a le fi păstor ortodocșilor aflați sub dominație otomană. Distinsul ierarh venea după aproape 50 de ani de viață monahală în Sf. Munte Athos. Acolo a devenit iscusit caligraf, fiind chemat în mai multe mănăstiri să copieze manuscrise (Marea Lavră, Hilandar, Xiropotamu, Vatoped). Deși era înaintat în vârstă, în cei zece ani de păstorire în Banat (1643-1653) a continuat cu siguranță copierea de manuscrise, creând în jurul său o astfel de școală²⁰.

În anul 1755 mitropolitul sârb de Carloviț Pavel Nenadovici tipărea la Râmnic o *Gramatică slavonă*. Datorită asprimii jugului turcesc, episcopul bulgar Sofronie de Vrața, considerat „apostolul” renașterii culturale a bulgarilor, se retrage în 1803 la București. În 1806 tipărea la Râmnic prima carte în limba bulgară, o colecție de predici traduse din grecește și slavonește de el însuși. Legăturile româno-ruse s-au întărit în această perioadă prin Sf. Paisie de la Neamț (Velickovski) și prin monahii ruși care au viețuit împreună cu el în mănăstirile românești, ca și prin regulile vieții sale monahale ajunse în Rusia.

În timp ce Transilvania se afla sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, nu putem uita colaborarea deosebită ce a existat între grecii și românii din Sibiu și Brașov (unde existau două Companii comerciale grecești) pe tot parcursul sec. XVIII și începutul celui următor, în privința efortului comun de păstrare a tradițiilor ortodoxe și promovare a culturii²¹. Școala și biblioteca greacă ce au existat pe lângă biserică erau printre cele mai renumite în Imperiul habsburgic. Pe cheltuiala Companiilor grecești se tipăreau cărți nu numai în limba greacă, ci și în limba română, și amintim lucrarea *Adunare de psalmi* a lui Neofit Kavsohalivitul apărută la Sf. Munte Athos în 1759, tradusă și publicată la Sibiu în 1796. Tot la Sibiu a fost tipărit un *Catavasier greco-român* în 1803, 1812 și 1817. Aflat la Sibiu între 1822-1827, iluministul grec

²⁰ Referitor la viața Sf. Iosif cel Nou de la Partoș, vezi: Ιερομόναχου Μακαρίου Σιμωνοπεριττου, *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, Διασκευή εκ του γαλλικού, Τόμος Πρώτος, Σεπτέμβριος, Εκδόσεις Ορμυλία, 2001, p.166-167; „Ο Άγιος Ιωσήφ ο Νέος, μια σημαντική αθωνική παρουσία στην περιοχή της Τιμιοσάρας”, *Ο Όσιος Φιλόθεος της Πάρου*, Τεύχος 6, Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 2002, p. 85-101; Drd. Ștefan Toma, „Date noi referitoare la viața și cultul Sfântului Iosif cel Nou de la Partoș”, în vol. *Slujitor al Bisericii și al neamului, Pr. Prof. Mircea Păcurariu la 70 de ani*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2002, p. 430-435; Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, „Sfântul Iosif cel Nou, mitropolitul Timișoarei”, în vol. *Sfinți daco-romani și români*, Ediția a III-a, Editura Trinitas, 2007, p.141-145.

²¹ Referitor la multipla activitate desfășurată de cele două Companii vezi Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Ο Ελληνισμός της Τρανσυλβανίας. Η πνευματική, εθνική και εκκλησιαστική ζωή των δυο ελληνικών εμπορικών κομπανιών του Σιμπίου και του Μπρασόβου, 18^{ος} - 19^{ος} αι*, ILP productions, Θεσσαλονίκη, 2003, p.271, ca și Drd. Ștefan Toma, „Aspecte inedite referitoare la viața vechii comunități grecești din Sibiu”, *Telegraful Român*, nr. 17-20/2006, p. 3, 7.

Atanasie Hristodoulos traduce aici, din greaca veche în greaca nouă *Iliada* lui Homer, compunând și o colecție de poezii.

Legat de perioada sec. XIX și începutul sec. XX²², îl amintim pe călugărul Neofit de la Rila, care după ce a studiat la București, a deschis prima școală elementară din Bulgaria, la Gabrovo, în 1835 și a condus primul gimnaziu bulgăresc în același oraș. Primul abecedar bulgar, alcătuit de Petăr Beron, a fost editat la Brașov pe cheltuiala negustorilor bulgari de aici. Apoi, în 1828 a văzut lumina tiparului *Tetraevanghelul* în limba bulgară, tradus din grecește de preotul bulgar Serafim din Stara Zagora și Petăr Sapunov din Treavna, revizuit de preoții bulgari din Târnovo. Lucrarea s-a tradus și tipărit cu îndemnul și sprijinul material al mitropolitului român Grigorie Dascălul, care a avut un schimb de scrisori cu Patriarhul Ecumenic Agatanghel, căruia îi ceruse binecuvântarea, fiind vorba de prima ediție a Noului Testament în limba bulgară.

Mai amintim de asemenea faptul că prima școală albaneză a luat ființă la București, în 1840, cu sprijinul românilor. În 1884, albanezii din București au înființat o societate culturală *Drita* (Lumina), iar peste trei ani societatea *Dituria* (Știința). Ambele societăți au înființat ziare și au publicat manuale în limba albaneză, cu caractere latine, pentru școlile din Albania. Tot la București, în 1892 s-a înființat „Institutul cultural albano-român”.

După cum am putut observa, manuscrisele sau cărțile tipărite în Țările Române, care circulau în tot spațiul balcanic, au contribuit la menținerea conștiinței popoarelor ortodoxe, valorificând și ducând mai departe moștenirea culturii și spiritualității bizantine. Domnitorii români au fost sprijinitori statornici a instituțiilor cultural-bisericești ale grecilor în perioada „turcocrăției”, dar și a popoarelor slave din Balcani. Cultura greacă a găsit largi posibilități de afirmare în țările noastre, prin școlile și tipografiile înființate aici, ca și prin sprijinul ierarhilor și cărturarilor greci care au poposit pentru o vreme între români (Sf. Nifon, patriarhul Constantinopolului, Dositei și Hrisant Notaras, patriarhii Ierusalimului, Neofit Kavsohalivitul, Nichifor Theotokis etc.)

Relațiile culturale și bisericești între România și Grecia la finele sec. XIX și pe parcursul sec. XX au continuat cu succes. Între cele mai de seamă personalități grecești care au trăit la noi în această perioadă menționăm pe preotul și profesorul Gheorghe Zottu. Născut în Epir, cu studii la Atena, Berlin, Erlangen, Leipzig și Tübingen, licențiat în teologie și doctor în filosofie la Paris, a fost unul dintre principalii colaboratori ai lui Constantin Contogonis, primul decan al Facultății de Teologie din Atena. La București a fost profesor de Limbă greacă, Drept bisericesc și Omiletică la Seminarul „Nifon” și profesor de Noul Testament la Facultatea de Teologie. A trecut la Domnul la București în anul 1885, după o foarte rodnică activitate culturală și bisericească.

²² Pentru legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu celelalte Biserici Ortodoxe în sec. XIX și începutul sec. XX, vezi Pr. Prof. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, vol. III, p. 388-403.

La începutul sec. XX, mulți studenți greci, bulgari și sârbi au studiat la renumita Facultate de Teologie ortodoxă română de la Cernăuți, pe atunci în Austria, apoi în România, astăzi în Ucraina. Printre ei și primul patriarh al Bulgariei, Chiril Marcov. De asemenea, mulți români erau trimiși în Grecia pentru studii de limbă greacă, pentru a absolvi Facultatea de Teologie, sau pentru studii de doctorat. Între cei mai de seamă, îi amintesc pe Dumitru Stăniloae, Nicolae Popovici, mai târziu episcop, Iustin Moisescu, viitorul patriarh, Spiridon Căndea, Nicolae Neaga, Dumitru Fecioru, Olimp Căciulă etc. Majoritatea dintre aceștia au lăsat posterității opere teologice originale, traduceri patristice de excepție, contribuind în vremea noastră la cunoașterea și răspândirea culturii răsăritene și spiritualității bizantine. Îi amintim de asemenea, și pe Apostolos Dimelis, ulterior mitropolit de Rhodos, care a urmat cursuri de doctorat cu pr. Dumitru Stăniloae la Institutul Teologic din București (1956-1959), ca și pe pr. Constantin Karaisaridis, profesor de Liturgică la Facultatea de Teologie din Tesalonic, care a urmat cursuri de doctorat la București cu renumitul liturgist român Ene Braniște. De asemenea, râvna profesorilor Athanasios Karathanasis și Mihail Tristos, tot de la Tesalonic față de istoria și cultura bisericească din Balcani, în mod deosebit față de Biserica Ortodoxă Română,²³ sau pe prof. Dimitrios Tselenghidis cu al său interes față de opera și gândirea teologică a pr. Dumitru Stăniloae. Sub îndrumarea acestui profesor de la Tesalonic au fost elaborate două teze de doctorat despre gândirea teologică a pr. Dumitru Stăniloae,²⁴ unul dintre cei mai mari teologi ortodocși ai sec. XX.

Referitor la faptul dacă Biserica a putut forma o cultură creștină în Balcani, dincolo de cultura bisericească, da, acest lucru a fost posibil, în ciuda vremurilor grele. În țările balcanice, ca și în România, au existat filozofi, gânditori, poeți creștini, cum ar fi: Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Constantin Noica, Petre Țuțea, Vasile Voiculescu sau Ion Alexandru. Îl menționăm și pe sculptorul creștin Constantin Brâncuși, care deși a trăit o perioadă la Paris, unde a și trecut la cele veșnice, a creat multe opere de artă și în România, influențând în mod semnificativ sculptura și arta universală²⁵.

²³ Vezi de exemplu Μιχαήλ Γ. Τρίτου, *Οι Πατριάρχες της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ρουμανίας. Η θρησκευτική, εθνική και κοινωνική τους προσφορά*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη, 2004, 254p.

²⁴ Gheorghe G. Holbea, *Η θεολογία του π. Δημητρίου Σταυριλάου και η σχέση της με τη σύγχρονη ανατολική και δυτική θεολογία*, Διδακτορική Διατριβή που υποβλήθηκε στο Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1999, 340p.; Ștefan Lucian Toma, *Η προσέλαση της θεολογικής σκέψης του π. Δημητρίου Σταυριλάου στον σύγχρονο θεολογικό κόσμο*, Διδακτορική Διατριβή που υποβλήθηκε στο Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2006, 199p., lucrare publicată sub titlul: *Η Πατερική Παράδοση εις το έργο του π. Δημητρίου Σταυριλάου και ο σύγχρονος κόσμος*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 2007, 350p.

²⁵ Vezi Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Brâncuși. Sculptor creștin ortodox*, Editura Trinitas, Iași, 2007, 87p.

ACTUALITATEA ECUMENICĂ

În ciuda faptului că atitudinea regimului comunist din România era foarte clară: Biserica trebuia să dispară din viața poporului român²⁶, iar comuniștii îi catehizau pe oamenii simpli în filozofia marxist materialistă²⁷, totuși bisericile nu erau goale²⁸. Marxismul privea Biserica, ca și cultura bisericească, ca pe un vestigiu al trecutului, care îndepărta lumea de modernitate și de un standard de viață mai ridicat²⁹, cu alte cuvinte pentru conducătorii unui regim totalitar religia nu avea viitor, însăși persistența ei constituind o dilemă.

În România, Ortodoxia a jucat un rol determinant în acțiunea de rezistență față de materialismul ateist³⁰. Rezistența anticomunistă a Bisericii Ortodoxe Române a fost susținută de foarte mulți monahi, preoți și profesori de teologie; o rezistență prin predică, ca discurs anticomunist, de cele mai multe ori îmbrăcată în limbajul și înțelepciunea creștină³¹.

Deși întreaga activitate a Bisericii românești a fost supravegheată de poliția secretă,³² și a fost nevoită să parcurgă o perioadă a martiriului, Biserica Ortodoxă Română reprezintă astăzi a treia tradiție în interiorul Ortodoxiei, fiind de asemenea a doua Biserică Ortodoxă ca mărime în lume. E de asemenea unică, ca și singura Biserică Ortodoxă care există în contextul unei culturi latine³³. Cu toate că împărtășește moștenirea bizantină cu celelalte Biserici Ortodoxe, interacțiunea de secole cu cultura română a dat naștere unei perspective ortodoxe recunoscute³⁴.

Am pornit în prezentarea noastră de la definirea poziției Bisericii primelor veacuri față de cultură în general, arătând mai apoi că Ortodoxia constituie în Balcani factor de identitate atât culturală cât și spirituală. Diversitatea națională permite, pe fundamentul aceleiași moșteniri culturale bizantine, experiența unei unități în diversitate din punct de vedere spiritual și cultural.

Am subliniat că zona balcanică în marea ei majoritate nu cunoaște o cultură lipsită de identitate creștină, ci o cultură mărturisitoare. Ne-am referit la o serie de elemente care individualizează universul culturii balcanice: gândirea greacă, gândirea slavă și

²⁶ Archimandrite Roman Braga, *On the Way of Faith. Faith, Freedom and Love*, HDM Press Inc., USA, 1997, p.171.

²⁷ Idem, *Exploring the Inner Universe. Joy-The Mystery of Life*, HDM Press Inc., USA, 2001, p.61.

²⁸ *Ibidem*, p. 65.

²⁹ Vezi Carnegie Samuel Calian, „Nationalism, Modernization and Orthodoxy in the Balkans”, în vol. *Theology Without Boundaries. Encounters of Eastern Orthodoxy and Western Tradition*, Westminster/John Knox Press, Louisville, Kentucky, USA, 1992.

³⁰ George Enache, „O pagină din vremea represiunii religioase în România comunistă. Rugul Aprins”, *Dosarele Istoriei*, Nr. 11(75)/2002, p. 49.

³¹ Adrian Nicolae Petcu, „Biserica Ortodoxă Română în timpul Patriarhului Justinian”, *Dosarele Istoriei*, Nr. 11 (75) / 2002, p. 41.

³² Timothy Ware (Bishop Kallistos of Diokleia), *The Orthodox Church*, Penguin Books, 1997, p.168.

³³ Ronald G. Roberson, *Contemporary Romanian Orthodox Ecclesiology. The Contribution of Dumitru Stăniloae and Younger Colleagues*, Excerpta ex dissertatione ad Doctoratum, Pontificium Institutum Orientale, Romae, 1998, p. 2.

³⁴ *Ibidem*, p. 1.

Ortodoxia răsăriteană a poporului român, al cărei fundament este bizantin. Atunci când am amintit de unitatea tipic balcanică, am arătat elementele acesteia: substratul tragic, civilizația greacă și Imperiul Bizantin. Căderea Constantinopolului nu a reprezentat căderea Imperiului Bizantin, deoarece Bizanțul, ca dimensiune spirituală, moștenirea culturală bizantină o întâlnim în tezaurul cultural al națiunilor ortodoxe din Balcani.

Am arătat că în Balcani cultura s-a format prin Biserică și a fost răspândită cu sprijinul împăraților și domnitorilor creștini. Astfel au apărut primele manuscrise, cărți, școli etc. Ne-am referit la Sf. Munte Athos ca centru de păstrare și dezvoltare a culturii bizantine și la Țările Române, care au protejat și susținut moștenirea culturală bizantină a popoarelor ortodoxe din Balcani. Am vorbit despre efortul comun al grecilor și al românilor din Sibiu pentru păstrarea tradiției ortodoxe și promovarea culturii într-o vreme în care Transilvania se afla între granițele Imperiului habsburgic, neuitând să amintim anumiți profesori de teologie români care au studiat în Grecia, sau greci care au studiat și au activat în România.

E firesc să ne întrebăm în final, cum putem noi astăzi conlucra mai bine pentru o mărturisire ortodoxă comună susținută în Balcani, într-o vreme dominată din ce în ce mai mult de secularizare și indiferență. Cu siguranță nu trăind în izolare și în suficiență de sine, ci găsind mijloace de mărturisire comună a valorilor noastre spirituale și culturale în spațiul Uniunii Europene de astăzi. Referitor la conlucrarea Bisericilor Ortodoxe din Balcani, Prea Fericitul Părinte Hristodoulos, Arhiepiscopul Atenei și al întregii Grecii, spunea că acestea trebuie să înfrunte astăzi împreună ateismul, mondializarea, egalizarea valorilor și a culturilor, distrugerea limbilor și a identităților naționale. Și aceasta deoarece doar printr-o strânsă conlucrare vom putea avea o voce puternică și luată în considerare astăzi³⁵.

Unitatea lumii ortodoxe de astăzi depășește granițele Uniunii Europene și de aceea nu trebuie să-i uităm pe cei ce ortodocși fiind nu fac parte din acest for european, sau să facem excepție de minoritățile catolice (din Croația, spre exemplu, singura țară balcanică majoritar catolică), sau de minoritățile musulmane din Kosovo și Albania. Poate că ar fi folositoare crearea unui organism inter-balcanic ortodox de consultare care să înglobeze popoarele ortodoxe din Balcani, în vederea unei cât mai bune colaborări a ortodocșilor între ei pe diferite teme actuale, un organism din care să facă parte deopotrivă ierarhi, teologi și credincioși activi din fiecare Biserică Ortodoxă, ca și stimularea pe mai departe a schimburilor de studenți, de burse, în vederea unei cunoașteri reciproce cât mai bune și a îmbogățirii spirituale și culturale a unuia prin celălalt.

Dr. Ștefan TOMA

³⁵ Drd. Ștefan Toma, „Interviu cu Prea Fericitul Hristodoulos, Arhiepiscopul Atenei și al întregii Grecii”, *Învierea*, Nr. 17 (299) / 2002, p.2.

O vizită a mitropolitului *Ioan Mețianu* la Capela românească din Budapesta

P.S. VISARION Rășinăreanu
Episcop-vicar Sibiu

Unul dintre marii mecenai sau binefăcători ai Mitropoliei Ardealului a fost *Emanoil Gojdu*, cel care prin Testamentul său publicat în 1899 în Sibiu de către asesorul Matei Voileanu își lăsa întreaga sa avere – impresionantă pentru acea vreme – Consistoriului mitropolitan din Sibiu.

Vitregiile vremii au făcut ca această dorință testamentară a lui Emanoil Gojdu să nu poată fi îndeplinită în totalitate.

Zeci de generații de tineri români merituoiși și-au continuat studiile universitare peste hotare prin stipendiile așezământului Gojdu, mulți dintre ei devenind personalități de primă mărime a vieții bisericești, culturale și politice a românilor.

În Testamentul său, Emanoil Gojdu prevedea ca o parte din averea sa să fie administrată de către cea de a doua soție a sa, Melania Gojdu.

Aceasta mână de dragostea față de soțul său ca și de buna podoabă a Casei Domnului a donat în anul 1902 niște ornate (veșminte) preoțești Capelei românești din Budapesta, Capelă ce ființează de atunci până astăzi.

Cu acest fericit prilej, mitropolitul de pioasă amintire Ioan Mețianu al Ardealului face o vizită la Capela sus-amintită și după oficierea Sf. Liturghii arhierești, în prezența distinsei donatoare – face sfințirea acestor ornate bisericești, rostind și o emoționantă cuvântare, ce s-a păstrat doar fragmentar în Arhiva Mitropoliei.

În cuvântul său, ierarhul sibian arată importanța dragostei creștine și a spiritului de jertfelnicie pentru viața credincioșilor.

El arată că numai din dragoste Dumnezeu l-a creat pe om punându-l stăpân peste toată făptura văzută, iar după căderea sa în păcat, i-a purtat mereu de grijă trimițând la „plinirea vremii” în lume pe Mântuitorul Iisus Hristos, Cel care i-a învățat pe oameni dragostea, jertfelnicia și recunoștința.

La fel au făcut și urmașii Domnului – Sf. Apostoli – care au insuflat creștinilor spiritul dragostei manifestat prin faptele cele bune.

El laudă gestul văduvei marelui mecenat, arătând că a făcut lucrul acesta din dragoste față de Dumnezeu și din recunoștință față de ilustrul ei soț.

Exprimă mulțumiri în numele său și al parohiei, subliniind faptul că toate ale lumii trec, dar ceea ce rămâne în urma noastră sunt faptele cele bune puse în slujba comunității, comunitate ce are datoria de a-și exprima în chip văzut recunoștința și mulțumirea față de binefăcător.

Mitropolitul Ioan Meșianu dă exemplu numeroasele monumente ale Budapestei care, deși mute, vorbesc elocvent despre faptele de glorie ale înaintașilor, evidențiind faptul că, din păcate, noi românii suntem codași la a ne exprima astfel de sentimente de recunoștință și mulțumire față de binefăcătorii neamului. El pune aceste îndemnuri și la inima tinerilor aflați la studii în capitala imperiului de atunci, îndemnându-i ca atunci când se vor întoarce acasă, la rosturile rânduite de pregătirea lor, să pună în practică faptele cele bune ca și recunoștința față de înaintași.

Din păcate nu avem păstrată întreaga cuvântare a mitropolitului, dar din cea expusă ne dăm seama de prețuirea pe care ierarhul o arată față de marele mecenat Emanoil Gojdu ca și față de alți făcători de bine ai neamului românesc care prin tot ceea ce au înfăptuit au lăsat o dăruire de lumină în istoria și cultura noastră milenară.

Răzbate din ea dragostea mitropolitului Ioan Meșianu față de păstoriții săi pe care mereu îi îndrumă la spirit de sacrificiu, la cultură și la recunoștință sinceră față de marile personalități ale neamului.

Astăzi se face atâta tapetaj pe seama Testamentului și a moștenirii Gojdu și este de datoria noastră ca să întreprindem tot ceea ce este posibil ca cele stipulate în Testament să fie pe deplin îndeplinite de către cei în drept.

Să nu uităm cuvintele cu care se încheie lăsamântul marelui mecenat Emanoil Gojdu, ele să ne fie mereu ca un memento al vieții noastre: „*pentru ca dispozițiunile acestea testamentare sub decursul timpului să nu se dea uitării, dispun ca testamentul acesta să se citească în toți anii, în toate bisericile parohiale române răsăritene, la 9 Februarie, calendarul vechi ca în ziua nașterii mele...*”

Dumnezeu cu voi, iubită patrie și națiune, iubită soție și neamuri. Dumnezeu cu voi iubii amici”.

Fie ca acest gând al lui să se împlinească cât mai degrabă, spre bucuria marelui mecenat Emanoil Gojdu ca și a mitropolitului Ioan Meșianu, uniți acum amândoi în ceruri în rugă pentru Biserica și neamul românesc.

Dr. VISARION RĂȘINĂREANU
Episcop Vicar, Sibiu

**Cuvântare ținută la 3/16 martie 1902 în Capela din Budapesta
din incidentul sfințirii unor ornate bisericești,
dăruite de d-na văduvă Melania Gojdu**

Iubiților noștri fii sufletești

Dintre toate darurile și simțurile cu cari înțelepciunea divină a binecuvântat pe om, la crearea lui, nici unul nu este atât de mareț, de frumos și de sublim ca și simțul carității creștine sau al dragostei evanghelice.

Acest simț este carele produce tot ceea ce este mai frumos și sublim în lume, începând de la biserici, mănăstiri, spitale și de la feluritele institute de cultură, până la feluritele azile și alte asemenea institute filantropice.

Pentru a înțelege și mai bine sublimitatea aceluia simț va fi bine să ne reamintim că însuși prea bunul Dumnezeu numai din dragoste a creat lumea aceasta cu toată frumusețea și bucuriile ei, și pre om ca să o stăpânească zicând precum se spune în S. Scriptură în cartea Facerii: „creșteți și vă înmulțiți, stăpâniți pământul”, căci El n-a avut nici o lipsă nici de lume, nici de oameni, deoarece tot atât de sfânt, tot atât de puternic și de mărit era și dacă nu crea lumea aceasta.

Încă și mai mult vom înțelege sublimitatea aceluia simț dacă ne vom reaminti că după căderea și înstrăinarea oamenilor de la Dumnezeu și prin aceasta după depărtarea lor de la bine și fericire, scopul pentru care i-a făcut Dumnezeu, prea bunul Dumnezeu tot numai din dragoste a trimis pe Domnul nostru Iisus Hristos să întoarcă pe oameni de la rătăcire iarăși la calea cea bună și să le dea de îndreptariu, în cărările vieții sfânta sa religiune: cum, și că și însuși Domnul nostru Iisus Hristos tot numai din dragoste a suferit patimi înfricoșate și moarte pe cruce căci El n-a avut nici cel mai mic interes al său.

De aceea și Sfânta sa religiune a întemeiat-o tot numai pe fundamentul cel etern al dragostei evanghelice arătând că în iubirea de Dumnezeu și de aproapele se cuprinde toată legea și profeții.

Tot numai dragostea a îndemnat și pe Sf. apostoli să lase case, părinți, frați și surori și să sufere de frig, foame, rele prigoniri de tot felul, ba unii și moarte pentru binele omenirii ca și numeroși martiri.

Din acestea vedeți iubiților că dragostea evanghelică a produs tot ce este mareț, frumos și sublim pe lume. Dragostea cea adevărată este nu aceea care se manifestă numai prin graiu ci cea care se manifestă și prin faptele creștinești, căci dragostea fără fapte este ca și un pom neroditoriu.

Și astăzi ne aflăm în fața unui asemenea product frumos al dragostei evanghelice.

Ornatele bisericești ce le-am sfințit acum sunt productul dragostei evanghelice. Ele sunt procurate, înfrumusețate și dăruite acestei biserici de ilustra doamnă Melania Gojdu, mai înainte fosta soție a marelui nostru binefăcător Emanoil Gojdu.

Deși ilustra donatoare a făcut aceasta din dragoste către casa lui Dumnezeu și către religiunea ortodoxă ca să-și satisfacă o fierbinte dorință a sufletului, totuși

fiindcă acelea sunt în folosul acestei sfinte biserici şi parohii aşa biserica şi parohia are îndatorinţa de a-şi arăta mulţămita şi recunoştinţa.

De aceea eu şi în numele parohiei exprim în numele ilustrei doamne adâncă mulţămită rugând ceriul să-i răsplătească binefacerea cu darurile sale cele bogate iar voi iubiţilor să învăţaţi din acestea nu numai a cultiva simţul dragostei evanghelice din tot sufletul dar şi a-l manifesta prin faptele bune, plăcute lui Dumnezeu şi oamenilor . Căci ştiut este faptul că toate ale lumii trec, trec tinereţele, trece bărbăţia, trec şi bătrâneţile şi numai una este ce nu trece ci rămâne şi după moarte, adică fapta cea bună care ţine pre cel ce o face în plăcută amintire la posteritate până în cele mai depărtate timpuri.

Iar câţi, unii ori alţii n-ar putea face fapte bune aceia pot miza pe cei ce le pot face, prin manifestarea recunoştinţei pentru binefăcători, mai ales că faptele bune nicidecum nu sunt în folosul celor ce le săvârşesc, ci în folosul celor pentru care le săvârşesc.

Astfeliu de ornate mai înainte sfinţite nu sunt pentru Doamna care le-a donat ci pentru parohia căreia le-a donat. De unde urmează, cum că cu cât un individ, o familie, o naţiune va fi mai recunoscătoare cu atât va avea mai mulţi binefăcători şi din contră. Cât de elocvent ne spun aceasta chiar şi numeroasele monumente din acest oraş deşi mute, dar de le vom privi şi întreba în gândul nostru, ele ne vor spune că acei bărbaţi pre care îi reprezintă ele au făcut fapte frumoase, măreţe şi nobile, iar aceia pentru care s-au făcut acele fapte au ridicat acele monumente în semn de eternă recunoştinţă.

Ferice de omul ca şi de poporul recunoscătoriu căci numai aşa se vor înmulţi binefăcătorii şi amar de individul şi poporul nerecunoscătoriu căci binefăcătorii aceia nu vor spori. Şi fiindcă, durere, printre aceştia din urmă ne aflăm şi noi românii între care sunt mulţi, care nu numai nu manifestă recunoştinţă ci din contră ură şi desconsiderare către binefăcătorii noştri ceea ce ne împiedică foarte în mersul nostru, spre scopul ce urmărim; nu aflu cuvinte prin care să vă recomand tuturor cultivarea simţului recunoştinţii în măsură tot mai mare şi mai ales vouă iubiţilor tineri veniţi aici să vă completaţi studiile, vă recomand cu toată căldura cultivarea dragostei şi a recunoştinţei ca întorcându-vă la locurile în care vă veţi stabili să răspândiţi şi pre acolo şi să cultivaţi din tot sufletul vostru acele simţuri nobile, frumoase şi folositoare în folosul nostru al tuturor...

VI. RECENZII

PS Irineu Duvlea, Episcop-Vicar al Episcopiei Ortodoxe Române din America, Cuvânt de suflet, Vatra Românească, Grass Lake, Michigan, 2007, 208p.

Semnalăm apariția sub egida Editurii de la Vatra Românească (Grass Lake, Michigan, S.U.A., 2007, 208 p.), a cărții *Cuvânt de suflet* a Prea Sfințitului Părinte Irineu Duvlea, episcop de Dearborn Heights și vicar al Episcopiei Ortodoxe Române din America.

Cartea se bucură de o prefață semnată de către Pr. prof. dr. Cezar Vasiliu și de un cuvânt înainte al autorului însuși.

Fost stareț al Mănăstirii „Brâncoveanu” de la Sâmbăta de Sus, Prea Sfinția Sa a ajuns în Statele Unite ale Americii pe data de 23 februarie 2001, fiind primul stareț al nou înființatei mănăstiri „Înălțarea Domnului” din Detroit. Prin purtarea de grijă a lui Dumnezeu, a fost ales ca episcop-vicar de către Congresul Episcopiei Ortodoxe Române din America la data de 28 iunie 2002, fiind hirotonit la 2 noiembrie 2002 în catedrala „Sfântul Gheorghe” din Detroit, eveniment care a constituit totodată o sărbătoare a spiritualității și identității românești în Lumea Nouă.

Imediat după asumarea slujirii sale ca episcop-vicar al Episcopiei de la Vatra Românească, Prea Sfinția Sa a înțeles necesitatea de a se afla într-un dialog viu și dinamic cu credincioșii, motiv pentru care în fiecare număr al revistei „Solia” a început să scrie câte un „Cuvânt de suflet”. Prezentă carte constituie așadar colecția unei părți dintre articolele Prea Sfinției Sale apărute în revista la care ne-am referit.

Precum remarcă Pr. prof. dr. Cezar Vasiliu, cartea constituie „un îndrumător practic pentru creșterea spirituală și progresul spiritual al vieții preoților și credincioșilor”, a celor din America și nu numai, am spune noi.

Cartea este dedicată de către autor „mamei Aurelia și bunicii Amalia”, mutate la Domnul pe 25 noiembrie 2004, două ființe dragi care și-au pus cu siguranță amprenta asupra sufletului și personalității celui care, într-o lume ca cea în care trăim noi astăzi, predică, „cu timp și fără timp”, idealul nevoinței creștine și firescul raportării la Hristos...

Pentru a împărtăși celor care vor citi aceste rânduri câte ceva din conținutul cărții pe care o prezentăm, vom reproduce anumite fragmente care ni se par semnificative. Prea Sfințitul Părinte Irineu mărturisește faptul că viața de zi cu zi a românilor pe continentul american a fost întotdeauna însoțită de legătura cu Biserica: „...ne bucurăm să vedem că oriunde dăinuie suflet românesc în lume, dăinuie și Biserica strămoșească. Începutul prezenței românilor în America coincide și cu începutul prezenței Ortodoxiei românești în Lumea Nouă și ceea ce putem înțelege de aici este că pentru românii

ortodocși americani, întâlnirea cu Hristos era și este atât de vitală, încât nu au putut și nu pot trăi fără Biserică. Astfel că, oriunde se stabilesc români, se pun și pietre de temelie la noi biserici, fapt ce demonstrează că întâlnirea cu Hristos și dragostea de cele sfinte ne caracterizează ca neam și ar trebui să ne unească" (p. 89). „Să nu ne fie rușine niciodată că suntem creștini ortodocși și români. Nu vom putea să ne aducem aportul nostru ca neam la simfonia de culturi a lumii, altcumva decât prin menținerea a ceea ce suntem. Creștini ortodocși și români" (p. 105).

Evlavia Prea Sfințitului Părinte Irineu pentru Maica Domnului, o evlavie sinceră, curată, neteatră, o evlavie deprinsă în anii de nevoință monahală, mă determină să reproduc și următorul fragment: „Aparținem, prin pronia lui Dumnezeu, unui neam care a știut în întreaga sa istorie să o cinstească în chip deosebit pe Maica Domnului și știm cu toții că de Sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului, curțile bisericilor de mir și ale mănăstirilor devin neîncăpătoare în a cuprinde mulțimile credincioșilor. Mă gândesc de asemenea la faptul că în satele noastre nu există răscruce de drum la care să nu fie o troiță, unde creștinul să nu-și ridice pălăria sau să se închine. Mântuitorul e reprezentat împreună cu Maica Domnului și niciodată despărțiți. Această imagine a troițelor din satele transilvane trebuie să o fi avut în minte și pr. Dumitru Stăniloae atunci când a dezvoltat învățătura despre Maica Domnului ca un capitol al hristologiei, al învățăturii despre Mântuitorul Hristos.

Ne leagă cultul Maicii Domnului de anii copilăriei, de peregrinările pe la mănăstiri, de atâtea și atâtea rugăciuni ce ne-au fost ascultate și la care am primit răspuns. Nu trebuie să existe pentru noi bucurie mai mare ca aceea de a ne ști la umbra acoperământului Maicii Domnului, vegheați în permanență de trezvia pururea lucrătoare a celei ce ne este mamă pe drumul către veșnicie" (p. 108-109).

Printre temele abordate de către autor în *Cuvintele* sale de suflet se numără și regândirea dimensiunii martirice a vieții în Hristos: „Vremurile pe care le trăim, din păcate, caracterizate de prea mult indiferentism religios și relax moral, ne determină să regândim dimensiunea martirică a slujirii lui Hristos, pentru vremea noastră. Creștinul este în esență un martir, pentru că tot ceea ce el face în cursul unei zile, face pornind de la rugăciune, ori rugăciunea este jertfa noastră zilnică. Frapați de dominația tehnologiei și a utilităților moderne, să nu uităm că lupta martirilor din arene este, pentru noi astăzi, lupta din sufletul fiecăruia de a-L face biruitor pe Hristos în gândurile noastre, în modul nostru de a ne comporta în societate. Biserica nu se mai poate mulțumi cu citirea proloagelor și cam atât! Astăzi, mai mult ca niciodată, ea are nevoie de mărturisitori vii, nu de teoreticieni ai cuvântului..." (p. 116).

Parafrazându-l pe Alexandru Paleologu, care spunea că: „Bătrânețea și moartea nu sunt același lucru. Chiar cred că cea mai mare distanță de moarte o ai la bătrânețe", Prea Sfințitul Părinte Irineu exclamă: „Extraordinar! Prin harul Învierii Domnului, oricât de înaintat în vârstă ar fi cineva, rămâne tânăr sufletește, cu alte cuvinte, nu înaintarea în vârstă trebuie să ne neliniștească, ci pericolul unei involuții spirituale, pericolul regresului spiritual și închiderea noastră în dimensiunea unei lumi finite, lipsite de perspectiva Învierii" (p. 139-140).

RECENZII

Truditor întru cele ale nevoinței duhovnicești, firesc și totodată deschis întru ajutorarea semenilor, Prea Sfințitul Părinte Irineu Duvlea este, pentru românii ortodocși din America, un apostol al credinței și al păstrării identității românești în condiții nu tocmai prielnice. Mereu în călătorie, de dragul slujirii lui Dumnezeu și a românilor însetați de spiritualitatea „de acasă”, Prea Sfinția Sa este un părinte adevărat pentru mulți dintre credincioșii români din Lumea Nouă a căror conștiință încă nu a adormit... Dinamic și înfruntând de multe ori vitregiile vieții, Prea Sfinția Sa oferă în această carte polenul cuvintelor sale duhovnicești tuturor celor însetați de credință ortodoxă și identitate românească.

Întru Mulți Ani și la multe apariții editoriale!

Dr. Ștefan TOMA

Mărturii peste veac. Doina Veturia Papp, Iași, Editura Art XXI, 2007, 148 p.

Este un album de artă care cuprinde o parte din opera artistică a Doinei Veturia Papp (1907-1991), o pictoriță sibiană prea puțin cunoscută. Era descendentă pe linie maternă din George Barițiu și fiica lui Ioan Papp, fost prim președinte al Curții de Apel din Cluj, autorul unei lucrări excepționale despre *Procesul memorandiștilor* (2 vol., Cluj, 1933-1934), și fost membru de onoare al Academiei Române. Cartea apare prin grija fiicei artistei, Dr. Doina Zapolski-Bușilă, stabilită în Piatra Neamț, fiind editată în cele mai bune condiții grafice de criticul de artă Valentin Ciucă din Iași care semnează și un temeinic studiu introductiv (p. 7-34), în care pune în lumină personalitatea artistei.

Prima parte a albumului cuprinde reproduceri după 35 de tablouri (peisaje, flori, portrete). Partea a doua cuprinde reproduceri după tablourile mitropoliților Nicolae Colan și Nicolae Mladin, precum și 57 de tablouri ale foștilor profesori ai școlii teologice din Sibiu (Institutul teologic-pedagogic, Academia teologică „Andreiană”, Institutul teologic de grad universitar, iar azi Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna”), la care se adaugă tabloul acad. Andrei Oțetea și două tablouri ale ctitorilor bisericii „din groapă” din Sibiu, restaurate în bune condiții tot de Doina Papp. Toate denotă un real talent artistic, mai ales remarcabile aptitudini pentru realizarea unor portrete.

Am scris aceste rânduri ca un omagiu adus celei care a realizat impresionanta „galerie” de portrete ale foștilor profesori ai Facultății de Teologie „Andrei Șaguna”, admirată mereu de toți cei care intră în aula ei. Foștii studenți ai Facultății noastre care doresc să aibă în biblioteca lor acest album cu portretele foștilor lor dascăli, îl pot comanda direct de la Editura „Art XXI” din Iași.

Pr. Prof. Univ. Dr. Mircea PĂCURARIU

Bruno Dumezil, *Les racines chretiennes de l'Europe. Conversion et liberte dans les royaumes barbares Ve-VIIIe siecle*, Editura Fayard, 2005, 804 p.

Într-o vreme ca aceasta, în care Europa își caută legitimarea tuturor posibilelor conexiuni instituționale cu fundamente genetice cât mai adânc marcate în istoria popoarelor care o alcătuiesc, lucrările privind aceste fundamentări au apărut din abundență. Caricaturizând sau limitând impregnarea cu creștinism a țesăturii fizice și spirituale a europenismului, multe din lucrări au exaltat polemici de diferite nuanțe, mergând până la a nu mai fi nimic altceva decât simplă memorie prăfuită prin vreun colț de bibliotecă nereprezentativă. Și la noi valul a fost mare, cuprinzând în unda sa de șoc mai toate științele, teologia nefăcând excepție. Cu totul altfel stau lucrurile cu această lucrare a lui B. Dumezil.

Născut în 1976, Bruno Dumezil este actualmente conferențiar de istorie medievală la Universitatea Paris V. Cultura acumulată ca fost elev al Școlii Normale Superioare din Paris, specializat în istorie, l-a impus ca unul dintre cei mai de seamă specialiști în fenomenologie religioasă din Europa, articolele și studiile sale bucurându-se de un real interes nu doar din partea specialiștilor.

Lucrarea aceasta, care de altfel l-a impus definitiv ca unul dintre cei mai mari medieviști ai Europei, este rodul unui efort susținut pe o bibliografie remarcabilă, pe o serie de cercetări personale dar și pe un mare atașament la cultura creștină a Europei, față de care autorul dovedește o cunoaștere implicită, bazată pe textele mari ale Evului Mediu, asupra cărora vom reveni.

Prima parte a volumului se deschide printr-un amplu *Prolog* (pp. 9-31) în care, pornind de la descrierea pe care Beda Venerabilul o face „momentului York” de la 627, atunci când Paulinus consfințește convertirea regelui Edwin cu întregul său popor la Hristos, gestul ruperii de istoria păgână a neamului său fiind dărâmarea sanctuarului numit și *Godmundingaham*, istoricul modern caută să lămurească, fie și schițat, o serie de termeni și conținuturi despre convertire, în multe sale aspecte, inclusiv aceea *forțată*. După ce caută să lămurească principiile cercetării sale, determină cadrul geografic, istoric și temporal al studiului său, marcând inclusiv sursele cercetării, parte documente primare ale perioadei, parte cercetări istorice mai vechi sau mai noi, subsumate unei constatări care remarcă o disimetrie a spațiilor documentare, fie că ele privesc aspectul cantitativ (efemerul imperiu *burguond* de Lyon în cincizeci de ani a produs de mii de ori mai multe documente decât cel suev al Galiției, care a supraviețuit un secol), fie al calității izvoarelor (identificându-se două direcții: fie mărturia unor cronicari de talent, fie aceea a unor cronici exterioare, nu de mare valoare). Una dintre dilemele metodologice, pe care Dumezil o epuizează pozitiv, este modul în care arheologia poate fi una dintre sursele de cercetare ale istoriei convertirii, ambiguă dar relevante atunci când demersul documentar este corect făcut.

Conținutul de fapt al acestei *prime părți* este marcat de titlul său generic „Păstori și turme – *Christiana tempora* după Imperiu”, altfel spus, după vocabularul

ambrozian și augustinian, perioada care a urmat în istoria europeană după convertirea lui Constantin (pp. 36-170).

Capitolul I, denumit „*Moștenirile: Dreptul roman și reflecțiile patristice ale acestuia*” (pp. 37-74), cuprinde pagini despre principiile dreptului roman și expresiile sale practice: religio și superstitio ca expresie a principiului legalității, religia de stat și convertirile, Biserica de Stat, principiul discreției, logica succesiunilor, Biserica dinaintea coerciziunilor imperiale (originea problematicei, persecuțiile înainte de turnura constantiniană, atitudinea lui Augustin față de modelul theodosian al coerciziunii imperiale, cu celebrul caz al donatiștilor etc.), *auctoritas*, *potestas* și brațul secular sunt câteva dintre direcțiile unei analize de mentalitate și antropologie cultural-teologică bazate pe texte și contexte majore ale epocii. Autoritatea conciliară fragmentată, care a dus la independența fiecărui episcop în parte, dar și la izolarea sa de întregul corpului instituțional-ecclesial, ruperea de către atacul vizigot (470-475) a celebrului *foedus* specific imperial și transformarea sa în *princeps* cu toate prerogativele adiacente sunt numai două dintre concluziile analizei, care influențează major convertirea ca fenomen uman, personal și de grup. Comunitatea europeană actuală, căutătoare de origini, trăiește din aceste destructurări socio-culturale istoric determinate.

Capitolul II, intitulat *Episcopul și convertirea* (pp. 75-98), pornește de la realitatea culturală conform căreia în noile regate barbare, episcopii, moștenitori ai legilor celor vechi, erau și principalii actori ai evanghelizării: așa-i reține istoria europeană, toate canoanele privind trecerea de la păgânism la creștinism au fost emise și comentate de către episcopi. În acest sens se desfășoară comentariul autorului privind natura și limitele puterii episcopale, episcopul conducător al cetății și identificarea registrului analitic legat de *populus christianus* (fapt religios și realitate socială), identificarea parametrilor de analiză legați de *paideia*, ca model de nouă educație, și polarizarea socială a coerciziunii. Importantă ne apare și cercetarea a două dintre *topos*-urile spirituale ale vremurilor de-atunci, *harismaticul* și *miraculosul*. Un aspect larg cercetat (pp. 86-98) este legat de ceea ce autorul numește dificultatea elaborării unei deontologii episcopale pornind de la trei exemple de combinare a puterii ecclesiastice: botezul mușilor (can. Din Conciliul de la Orange, 441), crizele milenariste și convertirile forțate (Severus, 418 sau criza moaștelor Sf. Ștefan, numită și a bisericii din Braga sau Magona, 416) care au readus în discuție nevoia unui *defensor*, care în timp avea să devină brațul secular al statului în biserica lui Hristos (amintindu-se aici disputa dintre Grigorie cel Mare și Brunehaut, 597 sau textele majore din Codicele Theodosian, Breviarul lui Allaric, Legea numită Gombette-texte care echilibră noțiuni ca *potestas* sau *auctoritas* dragi vremii, uitate în jurisprudența de astăzi când ele se amestecă într-un mod mediocru în hotărâri ale instituțiilor UE).

Capitolul III analizează, mai ales după surse *ne-canonic*e, mai pe placul istoricului modern, *convertirea Romanilor* (pp. 99-141). Pornind de la textele existente în *Tractus adversus haereses*, care au circulat multă vreme în Occident sub numele lui

Augustin astăzi autorul fiind socotit Quodvultdeus de Cartagina (mort la 453), autorul nostru comentează asupra fenomenelor socio-culturale care au făcut pe păgân să penduleze între religiozitate și superstiții sau să ducă la rapida dispariție a păgânismului senatorial. Excelentă apare însă problematica tratată în contextul fenomenologiei culturale legate de permanentizarea păgânismului popular – la nivelul reprezentării populare acceptarea creștinismului de către elitele conducătoare ducând la identificarea sa cu o formă mediocră de manierism religios –paradoxul remarcat de autor fiind acela că la limita actului de credință popular apropierea lui de păgânism revela o credință adâncă, o încredere sporită în Hristos.

Un aspect comentat cu o analiză atentă este cel legat de convertirea evreilor, mai ales în texte celebre ca acelea aparținând lui Augustin (*Contra Faustum*) sau Prosper de Aquitania, Sidonius Appolinarie (deloc teolog), Nunechius de Nantes, Cesar de Arles, Grigorie de Tours ori Venantius Fortunatus și Grigorie cel Mare. Și fie că e vorba de Gozalas-iudeu umil, fie de Narbonnais Felix sau ceilalți iudei din înalta societate, a căror convertire excesiv aplicată de Sisebut este combătută de Isidor de Sevilia (în celebrul tratat *De Fide catholica contra Judaeos*) și remarcabil amendată de canonul 57 de la Sinodul IV Toledo care ducea mai departe interdicția pe care episcopul Avit de Clermont o dădea împotriva lapidării evreilor ce nu se lăsau de mozaism, autorul subliniind prin acesta caracterul deschis al perioadei asupra convertirii, dar nu cu orice mijloace, a evreilor. Importantă ne apare transferarea prerogativelor convertirii în planul puterii episcopale, Grigorie de Tours chiar denumind-o *sarcina episcopalis*. Analiza continuă în contextul Breviarului lui Allarie, în care evreii erau recunoscuți ca fiind cetățeni romani, regim acceptat de Grigorie cel Mare, care și acordă drepturi sporite de protecție aceloră dintre evrei care ajungeau în instanțe creștine. Apar chiar rugăciuni pentru *infelices Iudeai* și convertirea lor. Este momentul în care se descriu primele dimensiuni ale unui plan de misiune europeană, identificate în viața Sfântului Ilarie de Poitiers sau a Sfântului Gall de Clermont (mort la 554), precum și în epistolele Sf. Grigorie cel Mare către *defensorul* Fantinus sau Petru, *rectorul* patrimoniului pontifical în Sicilia.

Din același registru fac parte analizele prezentate sub titlul *Prozelitismul iudeu-amenințarea unei convertiri concurente* (pp. 120-130), textele prezentând totodată întreaga mitologie anti-iudee care încerca să combată avântul din unele regiuni europene pe care-l luase prozelitismul iudeu în contra-pondere la cel creștin. Nu este vorba de texte anti-evreiești cât texte de întărire a principiilor creștine, a moralei și învățaturii de credință, plecând de la profețiile lui Isidor de Sevilla sau textele juridice din colecția *Statuta ecclesiae antiqua* până la *procesele verbale* legate de conflicte mai mult economice decât xenofobe, cum au fost cele consemnate și analizate de istorici cunoscuți ca Hans Lagenfeld sau Giovanni de Bonfils, sau canoniști cunoscuți, specialiști în dreptul canonic al epocii merovingiene ca Paul Mikat, Friedrich Lotter sau Christof Geisel. Statutul final de *convivium* este analizat în contextul Sinodului de la Arles, 506, sau al textelor lui Maxim de Turin.

Ultima parte a acestui capitol este dedicată de către autor *reglementărilor canonice și de lege care priveau noile erezii*, care apăruseră fie drept continuare a celor pre-convertire fie ca o nouă interpretare dată învățăturilor de credință. Panopia de erezii abordată are o largă consonanță în multe din interpretările actuale date creștinismului, mai ales de către reprezentanții filosofiei liberale. Erezii socotite drept crime contra societății Europei primare sunt astăzi exonerate filosofic și moral construindu-se din ele sisteme etico-sociale îndoielnice.

Capitolul IV, *Convertind Barbarii* (pp. 143-164), pornește în analiză de la realitatea exprimată în acea vreme de preotul Salvian din Marsilia (mijl. sec V) în cuvintele „în ansamblul popoarelor barbare avem de-a face cu două feluri de populație: eretici și păgâni”, consemnând modalitățile de convertire și legiferările aferente convertirii barbarilor, accent punând pe păgânismul și arianismul germanicilor precum și pe strategia, care abia mijea, de convertire a conducătorilor în vederea convertirii popoarelor la creștinism (cazul Clovis și considerațiile ecclesiologice care decurg din el, temeiurile misionare identificate de Grigorie cel Mare, deschiderea misiunii pentru convertirea marilor doamne de la curțile princiare).

Concluzia acestei prime părți a cărții (pp. 165-166) ar merita să fie consemnată în întregime, evidențiind deja realitatea de care se va ocupa în cea de-a doua parte, *Întoarcerea Regelui – convertirea suveranului germanic și a poporului său* (pp. 167-353).

Pornind de la realitatea că odată cu convertirea marilor conducători politici metodele de convertire ale populației au început să fie marcate de diferențe, modul de a gândi misiunea a noilor convertiți fiind diferit de modul episcopilor de a construi convertirea, autorul caută să răspundă acestei bivalențe metodologice prin cercetarea amănunțită a acestui fenomen cultural și istoric: convertirea regatelor europene structurate și urmarea acestora asupra mentalității și comportamentului creștin al epocii. Astfel Capitolul V, *Funcția regală și convertirea națională* (pp. 171-197), ca și Capitolul VI, *Burgunzii – o convertire după prototip* (pp. 199-216), identifică modele dinamice ale acestui soi de convertire de stat, anevoioasă și pe alocuri politizată, datorită intereselor de alianță politică și militară a vremii, dar nu lipsită de spectacularitate. De cealaltă parte, a eșicherului analitic modelul Francilor, *modelul neterminat* (cap.VII; pp. 217-243) și *Regatele arienilor din Aquitania și Spania*, 418-586 (cap.VIII; pp. 245-274) a căror desfășurare istorică și evoluție mental-culturală este comentată cu foarte multe amănunte și cu o atentă corelare evenimențială.

Un capitol aparte îl propune istoricul francez atunci când analizează primul regat catolic propriu-zis, Regatul vizigot catolic/ 586-711 (pp. 275-302) în a cărui istorie pornește dinspre decăderile religioase ale epocii comentate, socotind anul 586 ca fiind unul extrem de important în evoluția mai departe a contextului. Este vorba de o mare adunare consultativă realizată în regatul lui Reccared, care conform unor cercetări recente pare că este deja botezat, în secret, la momentul adunării, dar prin aceasta nu se reduce din impactul socio-cultural pe care l-a reprezentat

convertirea *per ansamblu* în contextul evoluției creștinismului european. Tot la acest capitol marcăm *derapajul religios* al unor lideri ai zonei, Sisebut, cel căruia autorul îi publică într-o anexă întreaga legislație, care au transformat persecuțiile religioase în teribile *pungi de recuperare* orientate înspre interese pur personale. Alături de Sisebut sunt remarcați Chintilia, care tratează iudaismul drept *infidelitas*, Recceswith – care vede iudaismul ca ultimă mare erezie, Erwig, care socotește iudaismul ca ultima *superstitio*, Egicas, care socotește iudeii drept inamici ai Spaniei, toate exprimând convulsiile sociale ale interpretării Evangheliei din punct de vedere legic-juridic.

Capitolul X, *Anglo-Saxonii din Britania*, discută asupra modelului *unificare prin concertare* (pp. 303-322), în timp ce al XI-lea capitol descrie același proces convertitor la nivelul *Italiei și al mecanismului său întârziat* (pp. 323-349) dar mult mai rezistent în perspectiva istoriei culturii și dreptului european creștin. Concluziile acestei a doua părți (pp. 351-353), schematizate fidel (p. 352), oferă imaginea unei Europe pe cale de încheiere creștină, fie prin convertiri masive, populare și nu rareori populiste, fie prin acțiuni misionare concertate, plănuite în cancelariile episcopale ale vremii, nu de puține ori în opoziție culturală cu cele princiare, tensiunile născute fiind ușor gestionabile prin procesele de *convertire la vârf* a multora dintre nobilii principatelor analizate.

De departe însă cea mai importantă parte, pentru cititorul modern este ce-a de-a treia, *Societatea creștină – mecanismele de definire ale unui creștinătăți occidentale* (pp. 357-466). Pornind de la realitatea că deși botezurile legate de numele unor regi sau personalități ale vremii au marcat diferitele etape de încreștinare ale Europei – în toate structurile care o defineau-fenomenul general, reținut ca punct de naștere al Evului Mediu este instalarea unei societăți creștine fără a cuprinde pe de-a-ntregul conținutul acestei expresii.

Parcursul lui Dumezil nu este lipsit de recurențe la aceasta, dar converge în câteva unități de cercetare demne de reținut. Astfel capitolul XII trasează geo-cultural și politic *Frontierele societății creștine* (pp. 359-380), identificând în cap. XIII modelul monahal ca fiind oglindit în bivalența actului credinței. Astfel, capitolul intitulat *Monahii și convertirea, între violență fizică și forță spirituală* (pp. 381-404) oferă o primă remodelare a conceptului creștin european, pentru ca următorul capitol, al XIV-lea, *Elitele laice și convertirea* (pp. 405-427) să identifice ceea ce, nu doar în viziunea autorului ci și a multor recenzenți, ar trebui să fie a doua axă a *restaurării dinamicii creștine a atriției misionare europene*. Un ultim dar foarte valoros model este acela diagramat în ultimul capitol al acestei grandioase opere de cercetare istorică și cultural-teologică. Astfel capitolul XV, *Noile practici misionare – cucerire și evanghelizare* (pp. 430-458) dezvoltă începuturile celebrului *bellum justum* în numele căruia și astăzi, din păcate, se nasc *invazii de democratizare* (a se vedea cazul Afghanistan sau Kosovo) dar care astăzi, spre deosebire de vremurile de început ale coagulării europene, nu duc la convertirea creștină a spațiului și populației, ci la o

RECENZII

teribil de năucitoare coroziune post-modernă a principiilor fondatoare ale creștinismului și Europei istorice, deci creștine.

Remarcabil și echilibrat ne apare *Epilogul* lucrării (pp. 459-466), prefațat de Scrisoarea lui Bartolomeu de Las Casas către Pius al V-lea (la 1566), fundamentul modern al acceptării pluralismului confesional și cultural creștin european, bazat pe canoane, lege de stat și lege naturală.

Dimensiunea științifică a cărții este dată de cele 230 de pagini de note, ele însele mici tratate de istoriografie și cultură teologică europeană, precum și de o colecție de texte, cuprinse la *Anexe* (pp. 639-689), traduceri ale unor texte de lege și a unor acte de reală valoare pentru aprofundarea cercetării, pe care autorul, *Bruno Dumézil*, o declară abia deschisă prin încheierea acestei cărți. Este clar că procesul cultural al acestei cărți nu se poate fundamenta doar din lectura ei. Editarea ei a durat un an, deși pe coperta 2 ne apare ca an de editare 2005 tipărirea acestei cărți eveniment s-a încheiat abia în iunie 2006 (cf. datei din nota privind tipărirea). Spunem aceasta pentru a sublinia că simpla ei trecere pe hârtie presupune un efort imens, efort la care ar trebui să fim părtași prin traducerea și editarea ei, fie și parțială, în limba română. Credem că subiecte privind falsul antisemitism european timpuriu ca și proiectarea misionară a discursului politico-social al bisericii creștine din frontierele geo-politice ale actualei Europe, pot fi un bun prilej de formare și informare a preoșimii și laicatatului nostru. Implicarea în analize coerente pe seama UE sau a diverselor clauze de integrare credem că pot să-și afle începutul în această teribil de frustă diagramă istorică.

Pr. Conf. Univ. Dr. Constantin NECULA

Jaclyn L. Maxwell, *Christianization and Communication in Late Antiquity. John Chrysostom and his Congregation in Antioch*, Cambridge University Press, 2006, 198 p.

Jaclyn L. Maxwell, profesor asociat la Departamentul de istorie și religii mondiale și clasice al Universității Ohio este autoarea uneia dintre cele mai noi lucrări despre Sfântul Ioan Gură de Aur, al cărei subiect este modul comunicării dintre Sfântul Ioan și credincioșii săi. Lucrarea se încadrează într-o nouă tendință istorico-teologică de studiere atentă a relației dintre autoritățile bisericești și laici, studii axate în special pe anumite epoci (Antichitate, Ev Mediu) sau personalități.

Așa cum arată în introducerea, autoarea se oprește mai ales asupra omiliilor rostite de Sfântul Ioan la Antiohia, deoarece ele sunt mai interesante, acest „oraș cu adevărat elenistic, oferă cazuri de studiu mult mai apropiate decât Constantinopolul, capitala creștină nou construită, dominată de curtea imperială” (p. 3). Pe baza acestor omilii vor fi analizate – ne anunță autoarea – „aspecte ale schimbării culturale și comunicării sociale aduse de dezvoltarea creștinismului” (p. 8).

Lucrarea este structurată pe șase capitole (în afara introducerii). Primele două capitole au caracter introductiv, rolul lor fiind de a demonstra că locuitorii *polis*-ului grecesc erau obișnuiți cu figura vorbitorului în public, mai ales datorită filosofilor ce aparțineau celei de-a doua sofistici. Primul capitol, *Predica filosofică în lumea romană* (p. 11-41), se concentrează mai întâi asupra unor figuri păgâne și a relației lor cu societatea marginală, dezbaterile lor despre rolul filosofului în societate, discuțiile lor despre limba și stilul potrivite vorbirii publice, precum și exemple de intelectuali păgâni care au apelat la audiența populară. Partea a doua a acestui prim capitol se ocupă de modul în care au perceput liderii creștini relația lor cu filosofii tradiționali și cum au abordat problema predicării discursului filosofic maselor.

De exemplu, Maximilian de Tyr, încercând să atragă noi adepți, scria că deși imaginea filosofului este aceea a unei persoane retrase, și greu de înțeles, această imagine este greșită. Ca și cetățeni, filosofii sunt integrați în viața cetății, „precum un membru în corp”. În secolul IV, Themistius era apreciat de Iulian Apostatul pentru implicarea lui socială și era flatat de împărat care i-a spus că are putere mai mare decât un rege, căci poate educa noi filosofi care să contribuie apoi la dezvoltarea societății.

Cei care aparțineau celei de-a doua sofistici se adresau poporului pe străzi sau în teatre. Dio Chrysostom este un exemplu de filosof popular. Pentru a putea face accesibil maselor mesajul filosofic, reprezentanții celei de-a doua sofistici au făcut apel la oratorie.

Predicatorii creștini aveau multe în comun cu contemporanii lor păgâni care erau oratori. Marii oratori creștini s-au format la școlile retorice păgâne. Cincii dădeau uneori drept exemplu pe creștini și invers, însă ambele părți nu pierdeau nicio dată ocazia de a-și dovedi superioritatea. Creștinii atacau pe filosofii păgâni pentru elitismul lor. Un exemplu aparte al modului „cum un episcop creștin a păstrat atribuțiile unui sofist tradițional” (p. 36) este Anfilohiu de Iconiu, văr al Sfântului Grigorie de Nazianz. „El a studiat cu Libanius în jurul anului 350, apoi a fost activ la Constantinopol ca și retor și avocat. Retras din Constantinopol datorită unor probleme financiare, el a intenționat să se stabilească în orașul natal, să ducă o viață ascetică și să aibă grijă de tatăl său, un retor vestit în regiunea lui natală. Însă prietenul lui, Sfântul Vasile cel Mare l-a hirotonit episcop. La auzul acestei vești, Libanius, care în general era critic cu creștinii, a fost entuziasmat la auzirea veștii și l-a felicitat pentru alegere, deoarece îi oferea posibilitatea de a-și expune talentul său de vorbitor în public. Pe baza acestui exemplu, dar și a corespondenței dintre Libanius și Sfântul Vasile cel Mare, Anfilohiu de Iconiu etc., deci dintre oratori păgâni și creștini, autoarea concluzionează că se poate vorbi de o continuitate între oratorii păgâni și predica creștină. „Deși originile predicilor ca și parte a Liturghiei precum și axarea lor pe exegeză se datorează mai mult tradiției iudaice decât genului retoricii clasice, învățătura păgână a influențat modurile în care predicatorii educați au vorbit despre Scripturi” – este concluzia acestui al doilea capitol (p. 40).

Capitolul II, *Retorică și societate: contexte ale vorbirii publice în Antiohia antichității târzii* (p. 42-64) analizează diferitele tipuri de vorbire publică care aveau loc la Antiohia și care s-au constituit ca și genuri pregătitoare pentru predica creștină. Marile orașe aveau parte de discursuri rostite la diferite ocazii: inaugurări de clădiri, diferite sărbători etc. Celebra cuvântare a lui Libanius despre Antiohia a fost rostită cu ocazia jocurilor olimpice din anul 356. Lucrarea *Misopogon* a lui Iulian oferă diferite detalii despre cuvântările rostite la Antiohia: satira era un gen gustat de antiohieni, retorica de la curte era mereu prezentă, teatrul oferea discursuri ale actorilor în cadrul unor piese, studenții rosteau declamații imaginând diferite situații dramatice. Dintre studenții retorului păgân Libanius, care a activat în ultima parte a vieții la Antiohia, mulți erau creștini. Astfel, din 89 de studenți, 75 erau păgâni și 12 creștini, iar unul iudeu. A purtat corespondență cu 76 de creștini și 102 păgâni. Edictul lui Iulian care interzicea creștinilor să învețe retorica a înfuriat pe creștini și a fost condamnat de Ammianus Marcellinus (22. 10. 7) păgân, admirator al lui Iulian. În concluzie, cultura vorbirii în public, dar și a ascultării cuvântului era omniprezentă în Antiohia sfârșitului de secol IV. Atât creștinii cât și păgânii aveau o educație în acest sens.

Capitolul III, *Comunitatea Sfântului Ioan Hrisostom de la Antiohia* (p. 65-87), descrie diferitele categorii sociale care apar în omiliile sale. Mai întâi însă autoarea intră în dialog cu teologii care s-au ocupat înainte de această chestiune. Potrivit lui Ramsey MacMullen, comunitatea Sfântului Ioan ar fi fost formată din elite, cei de rând fiind prezenți doar la sărbătorile mari, iar femeile nu erau prezente sau pur și simplu predicile nu le erau adresate. Wendy Mayer și Philip Rousseau au dovedit că cercul auditoriului Sfântului Ioan era mult mai larg. Pe această linie, autoarea arată interesul clasei de mijloc pentru Biserică, după care analizează pe scurt modul în care diferitele categorii sociale sunt prezente în omiliile hrisostomiene: *săracii* – sunt invitați să ia parte la funeralii și la pomene spre a li se putea face milșotenie, aceasta însă neînsemnând că ei lipseau de la alte servicii religioase; *muncitorii și meșteșugarii* – li se atrage atenția că fiecărei meserii îi este specific un anumit păcat; *sclavii* – statutul lor de sclavi nu-i făcea creștini de mâna a doua, ci aveau aceleași îndatoriri ca și creștinii liberi. De soarta lor era responsabil stăpânul de sclavi, care era responsabil de conduita lor morală așa cum era responsabil de cea a soției și a copiilor săi; *țărani* – nu au făcut parte din auditoriul regulat al Sfântului Ioan, de aceea când ei au fost prezenți, Sfântul Ioan a subliniat în mod special acest lucru; *femeile* – sunt tratate ca egale ale bărbaților în ceea ce privește sarcinile morale. Deși se pare că Sfântul Ioan se adresează în general unui public masculin, are uneori speciale referiri la femei, mai ales la păcatele lor, precum dorința de a poseda podoabe, frecventarea teatrelor etc. La Sfântul Ioan nu întâlnim blamarea femeii sau ceea ce s-ar putea numi în limbajul actual, atitudini misogine. *Evreii* sunt în schimb aspru criticați. Între auditorii Sfântului Ioan se mai numără *copiii*, *catehumenii*, *călugării posedați de diavol și ereticii*.

Capitolul IV, *A învăța spre a fi convertit – pedagogia Sfântului Ioan Gură de Aur* (p. 88-117), cuprinde o analiză a modului în care Sfântul Ioan se raportează față de educația păstoriților săi prin predicile sale. Pentru el Biserica este o „școală spirituală”. El era convins că fiecare persoană are aptitudini pentru educație, virtute și studiu. Predica era pentru el accesul celor cu mai puțină educație la cunoașterea propriei lor credințe, deși nu cunoștințele, ci trăirea era cea mai importantă. În schimb, Sfântul Ioan era convins că propria lui mântuire depindea de determinarea și modul în care el predica. Biserica era în Antiohia sfârșitului de secol IV o instituție a educației, cu auditoriu de diferite nivele educative. Unii dintre ascultătorii Sfântului Ioan nu erau de acord cu interpretarea dată de el anumitor texte biblice.

Ultimele două capitole încearcă să găsească ce anume pot să ne spună predicile Sfântului Ioan despre practicile religioase și credința laicilor din Antiohia. Capitolul V, *Cunoștințe practice și viața religioasă* (p. 118-143), relevă faptul că cei mai mulți creștini erau serioși în căutarea lor religioasă. Diferența dintre ei consta mai mult în modul diferit de interpretare al pietății decât în ignoranță sau indiferență. Așa se explică faptul că uneori predicatorul și auditoriul său aveau păreri deferite cu privire la efectul malefic al vreunui păcat sau cu privire la importanța unei anumite virtuți.

Capitolul VI, *Obiceiurile și creștinarea vieții de zi cu zi* (p. 144-168), urmărește poziția Sfântului Ioan, dar și a auditoriului său față de modul și măsura în care preceptele religioase trebuie să fie extinse în viața de zi cu zi. Sfântul Ioan a observat că la piață sau la teatru, creștinii nu puteau fi deosebiți de necreștini. Dorința lui ca și predicator era să creeze o societate creștină. În opinia autoarei, măsura în care creștinii Antiohiei respingeau sau aprobau afirmațiile predicatorului determina modul în care ei doreau să trăiască cum predicatorul ar fi putut să progreseze cu predicarea sa.

Concluziile relevă încă o dată dificultatea demersului științific al acestui studiu, anume de a combina istoria socială cu cea intelectuală. Acest lucru este cu atât mai greu când obiectul de studiu este Antiohia secolului IV. Din păcate, nu deținem, așa cum ne-am dori, un jurnal al vreunui ascultător al Sfântului Ioan care să fi notat cu grijă propriile impresii precum și reacțiile celor apropiați la predicile hrisostomiene. Inițiatorul cercetării reacțiilor auditoriului la predicile Sfântului Ioan este nevoit să recurgă la chiar aceste predici ca principală sursă de cunoaștere, desigur indirectă, a reacțiilor auditoriului.

Principalele concluzii ale autoarei sunt: 1) popularitatea predicatorului îi dădea o anumită influență însă nu și controlul asupra laicilor în ceea ce privește credința și obligațiile religioase; 2) creștinarea și „ortodoxizarea” au fost două procese lente și inegale în istoria creștinismului; 3) predicile hrisostomiene relevă mai degrabă idealul său și nu o stare de fapt existentă, de aceea uneori ies la lumină și frustrările lui legate de discrepanța dintre ideal și realitate.

Avem de-a face cu o carte a cărei metodă științifică este aproape neabordată la noi, fapt pentru care merită tot interesul din partea celor interesați de studierea Antichității creștine.

Lect. Univ. Dr. Daniel BUDA

Adolf Martin Ritter, *Alte Kirche*, 9. überarbeitete und ergänzte Auflage, *Kirchen – und Theologieggeschichte in Quellen*, Neukirchener Verlag, 2007, 277 p.

A apărut, în limba germană, cea de-a noua ediție a primului volum cu titlul: *Biserica veche* din seria de șase volume a colecției *Istoria Bisericii și a teologiei în izvoare*. Alegerea textelor, traducerea și comentariul acestui volum aparține lui Adolf Martin Ritter, unul dintre inițiatorii și editorii colecției. Așa cum arătau editorii în *Cuvântul înainte* la primul volum apărut în 1976 și redat în această nouă ediție, colecția *Istoria Bisericii și a teologiei în izvoare* dorea să ofere „fragmente de izvoare” din „istorici bisericești, și profani, din lucrările Părinților bisericești cât și ale filosofilor, acte sinodale, legi statale, cu privire la religie, (fragmente) din lucrările bisericești de drept canonic, din polemici universitare și mărturisiri de credință etc.” cu scopul de a oferi celor ce o vor folosi „contact cât mai nemijlocit” cu perioada istorică din care provin fragmentele. Această serie a colecțiilor de izvoare comentate a avut un succes deosebit în mediul teologic german. Mai ales primul volum al seriei a fost în repetate rânduri epuizat, fapt pentru care autorul a fost nevoit să-l republice în mai multe ediții. Ele cuprind fragmente din cele mai importante izvoare ale unei epoci, precedate de o introducere sau un comentariu și încheiate de o bibliografie.

Așa cum Domnul Ritter ne asigură în prefața la ediția a noua, textul pus acum la dispoziția cititorilor a suferit o serie de îmbunătățiri, anume bibliografia a fost actualizată, traducerile au fost revizuite, iar comentariile reverificate. Unele fragmente de izvoare au fost schimbate sau modificate. Structura volumului a rămas aceeași ca și a edițiilor precedente, anume mai întâi este redat cuprinsul izvoarelor traduse și comentate (p. I-XI), după care urmează textele propriu-zise însoțite de introducere și bibliografia actualizată (p. 1-264), iar la finalul volumului, patru registre ajută la ușoara folosire a volumului în scopuri științifice: 1. registrul în ordine alfabetică al textelor traduse (p. 265-269), 2. registrul de locuri biblice (270-272), 3. registrul autorilor și persoanelor antice (p. 273-275) și un registru tematic (p. 276-277).

Deși în prefața acestei ediții autorul afirmă că lucrarea va fi folosită mai ales de către studenții evanghelici și catolici, sperând ca acesta să-i ajute să nu uite moștenirea creștină antică comună, această serie, și în special acest volum este destul de bine cunoscut mediului teologic ortodox român, el fiind folosit mai ales de către cadrele universitare – din fericire destul de numeroase – care au studiat în Germania. Îmi îngădui să anunț aici inițierea unui proiect care vizează traducerea în limba română a acestui volum, spre a fi accesibil unui număr cât mai larg de persoane interesate de istoria și teologia Bisericii vechi. Proiectul urmează a fi coordonat de subsemnatul, împreună cu Dr. Jürgen Henkel, Directorul Academiei Evanghelice Transilvania, care, împreună cu o echipă de teologi și istorici bisericești români, buni cunoscători ai limbii germane, dar și ai limbilor clasice, vor duce la îndeplinire acest proiect. Fiind vorba de o colecție de izvoare, multe dintre ele deja traduse în limba română, munca de editare a acestui volum nu ar trebui să dureze prea mult. Sunt sigur că

astfel s-ar aduce o contribuție importantă nu numai la mai buna cunoaștere a istoriei Bisericii Vechi la noi, ci mai ales la familiarizarea studenților, masteranzilor și doctoranzilor cu munca pe izvoare. Sperăm ca volumul să se bucure în România de același succes pe care l-a avut în Germania și în Coreea de Sud (unde a apărut o ediție tradusă în coreană).

Lect. Univ. Dr. Daniel BUDA

Christoph Marksches, *Origenes und sein Erbe. Gesammelte Studien, Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* (TU) Band 160, Walter de Gruyter, Berlin. New York, 2007, 283 p.

Așa cum arată în *Cuvântul înainte* (p. VII), Christoph Marksches s-a hotărât să își publice în volum studiile sale despre Origen, la rugămintea a numeroase persoane. Fiind publicat în anul în care Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” i-a decernat primul titlu de *doctor honoris causa* din viața lui (cu siguranță nu și ultimul), volumul este dedicat de către autor acestei Facultăți, fapt care, îmi permit să afirm, ne onorează în chip deosebit!

Lucrarea cuprinde treisprezece studii publicate în diferite reviste, volume colective sau omagiale. Dacă primul studiu din volum *Origen. Viața – opera – teologia – influența* (p. 1-13) publicat inițial într-un volum cu titlul *Clasici ai teologiei* are în mod firesc forma și conținutul unui articol de dicționar, cel de-al doilea, *Castrarea sau probleme de stomac? Câteva noi reflecții aspra vieții ascetice a lui Origen* (p. 15-34), se ocupă de autenticitatea informației potrivit căreia Origen s-ar fi castrat. Mai întâi sunt prezentate pe scurt argumentele și contra-argumentele din operele celor mai importanți istorici și patrologi moderni, după care este realizată o scurtă introspecție, medicală, juridică și filosofică în poziția față de castrare în vremea lui Origen. Castrarea nu era o rutină (cum scrie P. Brown), ci în cel mai bun caz, pentru medicii vremii, un mod de tratare a unor boli. În rest, imaginea castraților era una negativă. Medicina antică era conștientă de pericolul pe care-l reprezenta operația în sine pentru corp, iar medicii descriau efectele post-operatorii asupra corpului celui castrat ca fiind asemănătoare feminizării. O lege din vremea lui Hadrian pedepsea cu moartea pe medicii care efectuau castrări, sau persoanele care se auto-castrau, însă în vremea lui Origen legea nu-și mai avea aceeași strictă aplicabilitate. Prezentarea mentalității antice față de castrare ar fi un argument împotriva autenticității informației despre castrarea lui Origen, care a fost un bun cunoscător al științelor antice. Demnă de luat în seamă este pentru autor încercarea lui E. R. Redepenning, la mijlocul sec. XIX de a demonstra că boala de stomac a lui Origen descrisă de Eusebiu, ar fi fost o urmare a castrării, căci este cunoscut faptul că cei castrați suferă de astfel de boli. Acest lucru este consemnat de un studiu realizat de medicul german W. Koch asupra sectei scopiților din România în

RECENZII

timpul ocupației germane din vremea primului război mondial. Descrierea scopiților arată însă și faptul că practicarea unei astfel de operații este posibilă doar în mediile bigote, cărora Origen nu le-a aparținut în nici un caz. Pe de altă parte, trebuie să ne întrebăm de ce ar fi prezentat Eusebiu, mare admirator al lui Origen, această informație, deloc pozitivă, despre Origen dacă ea nu ar fi fost adevărată? Ch. Marksches nu prezintă o concluzie clară căci „istoricul trebuie să tacă dacă izvoarele sale nu reușesc să transmită declină claritate” (p. 34) însă după mine lasă de înțeles că există mai multe argumente împotriva autenticității decât pentru autenticitatea informației legată de castrarea (sau autocastrarea) lui Origen.

Titlul celui de-al treilea studiu „... în general nepotrivite pentru comunitate ...” (35-62) este un citat din Heinrich Bassermann (specialist în teologia practică, sec. XIX) care caracteriza cu aceste cuvinte predicile lui Origen. Marksches răspunde la această provocare, formulând câteva „considerații cu privire la scopul și urmarea predicilor lui Origen” (cum este formulat subtitlul studiului). Origen a predicat extrem de mult, până astăzi păstrându-se un număr impresionant de predici. El a predicat nu numai la Alexandria, ci și în Cezarea Capadociei sau Asia Mică; episcopul Firmilian al Cezareei Capadociei l-a vizitat la Cezarea Palestinei cu scopul de a-și aprofunda cunoștințele omiletice. Autorul identifică șase aspecte legate de scopul și forma predicii la Origen: (1) a citi și explica Sfintele Scripturi poporului” (Contra Celsus III, 50); (2) asimilarea principiilor predicii de către comunitate; (3) păstrarea unei structuri dialogice de bază; (4) predicatorul să se străduiască să explice ascultătorilor cât mai concret textul biblic; (5) detaliile neimportante vor fi trecute cu vederea, pentru a nu pierde interesul auditoriului; (6) prin predică, auditoriul să fie mișcat spre schimbare. Cea de-a șaptea intenție a predicilor origeniene, anume aceea de a educa comunitatea în evlavia creștină, le rezumă pe celelalte șase. Autorul încearcă și câteva aprecieri cu privire la modul în care au fost primite predicile lui Origen de către auditoriul său. În lipsa unor mărturii externe pe care să se poată baza, el apelează în special la diferite reacții ale lui Origen însuși cauzate de poziționarea auditoriului său. Astfel aflăm că avea ascultători mulțumiți sau mai puțin mulțumiți (Luc. Omil. XXV, 6), exegeza sa alegorică nu a fost, se pare, întotdeauna bine primită (Gen. Omil. XIII, 3); Origen se plânge de un anumit absenteism de la biserică a credincioșilor lui (Gen. Hom. X, 1). În rândul mărturiilor externe despre predica origeniană poate fi enumerată doar cuvântarea sa de despărțire a lui Grigorie Taumaturgul. Lipsesc în general luări de poziție față de efectul predicilor autorilor creștini antici. O excepție fericită o constituie doar aprecierile Fericitului Augustin față de predicile Sfântului Ambrozie.

„Origen și comentarea epistolei pauline către Romani. Câteva comentarii cu privire la receptarea tehnicii comentariului antic în creștinismul secolului al treilea, și preistoria ei” (p. 63-89) este cel de-al patrulea studiu al volumului. Debutează cu câteva observații cu privire la exegeza biblică creștină până la Origen, după care continuă cu câteva observații generale cu privire la exegeza biblică origeniană, apoi concentrează asupra comentariului marelui teolog alexandrin la prologul epistolei către Romani și la epistola propriu-zisă. Concluzia autorului este că toate comenta-

riile biblice ale lui Origen au fost scrise cu un scop pedagogico – soteriologic, fapt pentru care nu a receptat întru totul instrumentarul filologic de interpretare. La Origen se poate observa o combinare a tradițiilor interpretative: iudeo-creștine, științifico-populare și științifice de specialitate.

„Dumnezeu și om la Origen. Câteva puține observații la o temă vastă” (p.91-105) este primul studiu cu tentă dogmatică al volumului. Studiul își propune să vorbească despre „legătura transcendentă a omului” în contextul folosirii în context antropologic de către teologia catolică modernă a noțiunilor de „deschidere față de lume” sau „ființă a transcendentului” (articolul a fost scris pentru un volum omagial în cinstea Cardinalului Karl Lehmann). Autorul consideră ca indispensabilă atingerii scopului său, o prezentare a noțiunii și imaginii de Dumnezeu la Origen. Noțiunea de bază ce caracterizează persoana divină la Origen este „absoluta transcendență,” ceea ce însă nu exclude posibilitatea relației cu creaturile raționale. Dacă ar fi să caracterizăm antropologia lui Origen, atunci am putea s-o facem în fraza: sufletele umane au căzut și „s-au răcit” însă și-au păstrat capacitatea de a progresa spre starea inițială, deci de a comunica cu divinitatea. Această posibilitate de a comunica este argumentată de către Origen atât cu elemente biblice cât și platonice. În concluzie, „poziția antropologică a lui Origen poate fi ... fără nici o îndoială redată prin noțiunea modernă de «legătură transcendentă»”.

Al doilea studiu dogmatic al volumului – *Sfântul Duh în Comentariul la Ioan al lui Origen* (p. 107-126) – realizează o schiță a pnevmatologiei lui Origen mai ales pe baza Comentariului la Ioan și în opoziție cu două volume pe marginea pnevmatologiei lui Origen redactate de teologul german Wolf-Dieter Hausschild. În opoziție cu acesta, Marksches ajunge la următoarele concluzii: Origen a fost primul autor creștin care s-a străduit să alcătuiască o pnevmatologie coerentă. El respinge ideea formulată în istoria dogmelor, care își are originea la Harnack, potrivit căreia Origen ar fi gândit „binitarist” (adică a vorbit doar în general doar despre Tatăl și Fiul, în vreme ce referirile la Duhul Sfânt ar fi prea rare și prea superficiale pentru a-l putea considera un al treilea principiu triadologic). În cel mai rău caz el a fost „binitarist fără voie.” A doua mare obiecție legată de pnevmatologia sa este aceea că Origen nu ar fi considerat necesar „un al treilea principiu” divin în Treime. Autorul demonstrează că în Comentariul la Ioan, Origen consideră pe Duhul Sfânt ca „ipostază divină clar profilată”.

Următoarele două articole ale volumului sunt dedicate relației lui Origen cu filosofia greacă, respectiv cu epicureismul, precum și cu erezia, respectiv cu gnoza valentiniană. În *Epicureismul la Origen și în tradiția origenistă* (p. 127-154) este primul studiu din această categorie. Pentru a trata acest subiect prea puțin abordat în literatura teologică modernă, Marksches realizează mai întâi o scurtă referire la poziția lui Clement Alexandrinul față de Epicur. În lucrarea *Stromates*, Clement îl numește pe Epicur „inițiatorul ateismului”, care s-a aflat în contradicție cu celelalte curente filosofice. Clement l-a citat textual pe Epicur și a oferit unele informații biografice despre el. La Origen lucrurile stau altfel. El pomenește de peste șaiszeci de

ori numele lui Epicur, de cele mai multe ori în lucrarea împotriva filosofului Celsus. El i-a inclus de asemenea pe epicureici în rândul „ateștilor.” În lucrarea împotriva lui Celsus, Origen l-a identificat pe acesta ca fiind epicureu. Știm astăzi cu siguranță că Celsus, care a trăit la Alexandria în a doua jumătate a secolului II, a fost medio-platonic. Peste aproximativ 60 de ani Origen îl identifică surprinzător, ca fiind epicureu, deși în opera sa Origen face clară diferență între epicurei și platonici. Se pare că Origen a luat informații despre Celsus dintr-un lexicon de filosofi din vremea sa. Așa a ajuns să identifice pe adversarul său Celsus, cu filosoful epicureu cu același nume care a trăit în vremea împăratului Hadrian. Deși în cursul analizei sale asupra ideilor lui Celsus descoperă că acesta nu gândea asemeni epicureicilor, Origen nu se abate de la ideea că Celsus a aparținut acestui curent filosofic. Origen a cunoscut puține lucruri despre epicureici. Probabil s-a informat cu ajutorul unor lexicoane scrise de stoici și platonici, deci de adversarii epicureicilor.

Partea a doua a articolului se ocupă de poziția față de epicureism a unor urmași ai lui Origen. Dionisie al Alexandriei a scris o lucrare împotriva epicureicilor, păstrată astăzi doar fragmentar. Și Dionisie a cunoscut prea puțin pe Epicur, căci în fragmentele păstrate nu există nici un citat din opera acestuia. Sursa lui de informație despre epicureism a fost probabil același gen de lexicoane folosite și de mentorul lui, Origen. Sfântul Vasile cel Mare, care a avut cu siguranță ocazia să cunoască mai multe despre Epicur în timpul cursurilor sale la Constantinopol și Atena, se ocupă extrem de puțin de Epicur. Aceasta probabil și datorită faptului că tradiția impusă de Origen nu permitea acest lucru. Numele lui Epicur este pomenit numai o singură dată în marea operă vasiliană, anume într-o scrisoare ce face o referire la activitatea epistolară a lui Epicur. Sfântul Grigorie de Nazianz face o referire surprinzător de pozitivă la adresa lui Epicur, într-una din poeziile sale. De asemenea el include pe Epicur în rândul filosofilor, pomenindu-l într-un întreg șir de filosofi, alături de Platon și Aristotel. Din opera sa nu lipsesc nici referiri negative la filosofia epicureică, avem însă în mod clar de-a face cu o schimbare de atitudine datorată, probabil studiilor sale la Cezareea, Alexandria și Atena. În concluzie, atitudinea scriitorilor creștini față de Epicur a fost influențată de cea a filosofilor păgâni anti-epicureici, însă ea cunoaște diferite accente care ar merita să fie studiate mai cu atenție.

Al doilea articol pe care l-am categorisit ca făcând parte din grupul de două articole care prezintă poziția lui Origen față de mediul de gândire extra-eclesial se intitulează *Gnoza valentiniană în Alexandria și Egipt* (p. 155-171). Articolul care abordează o temă vastă își propune să prezinte informațiile prosopografice și doxografice despre gnoza valentiniană din Egipt, pe care apoi să le completeze cu informații pe care le avem de la Origen și Clement Alexandrinul. Marksches este unul din cei mai mari specialiști în viața și teologia lui Valentin. În teza sa de doctorat intitulată *Valentinus Gnosticus?* el a emis teoria, contestată la acea vreme dar însușită în anii ce au urmat de tot mai mulți specialiști în gnosticism, că Valentin nu a fost un gnostic în sensul propriu al cuvântului. În studiul de față el demonstrează mai întâi că perioada alexandrină a biografiei lui Valentin despre care ne informează

Epifaniu de Salamina nu ne este cunoscută. Mai există o categorie numită a „valentinienilor” care poate fi împărțită în două grupe: învățători: Teodot, Heracleon și Marcus, însă despre nici unul dintre aceștia nu putem spune cu siguranță că au trăit în Egipt. Origen are unele referiri la Heracleon, însă distanța cu care acestea sunt făcute demonstrează, în opinia autorului, că nu avem de-a face cu o persoană care ar fi trăit multă vreme sau ar fi jucat un rol important la Alexandria. Latinismele din scrierile lui Heracleon par a indica mai degrabă o activitate de mai lungă durată în Italia. Marcus pare a fi mai degrabă originar din Asia Mică sau Italia decât din Egipt. Faptul că Ieronim îl numește „*Marcum Aegyptium*” pare a fi mai degrabă o referire la activitatea sa ca mag decât o trimitere la originea lui. Ambrozius (sponsorul lui Origen, care i-a pus la dispoziție stenografi) și Candidus fac parte din a doua categorie, a „valentinienilor.” Despre Ambrozie, aflăm de la Eusebiu de Cezareea (HE VI, 18, 1) că a fost pentru o vreme adept al ereziei lui Valentin, dar datorită lui Origen, a revenit la adevărata credință creștină. Scopul întregului efort al acestui studiu mi se pare a fi acela de a aduce – cu ajutorul informațiilor care le avem despre adepții de diferite categorii ai lui Valentin, inclusiv cu ajutorul celor oferite de către Origen și Clement – noi dovezi în sprijinul ipotezei formulate de Marksches în *Valentinus Gnosticus*? anume că Valentin a fost un exeget biblic activ la Roma și nu un eretic gnostic.

Două studii au menirea de a-l compara pe Origen cu Sfântul Ambrozie al Milanului, primul pe tărâm dogmatic, iar cel de-al doilea pe tărâm exegetic. Primul studiu din această categorie (al nouălea studiu în volum) se intitulează *Ce înseamnă οὐσία? Două răspunsuri, la Origen și Ambrozie; importanța acestora pentru exegeza și teologia lor* (p. 173-193). Așa cum anunță la începutul studiului, autorul nu s-a oprit asupra tuturor locurilor unde Origen folosește οὐσία (în jur de 250) sau Ambrozie οὐσία/sustanția (de 9/213 ori), ci doar asupra acelor care ne permit să ne facem o imagine clară asupra problematicei la Origen și să identificăm preluările realizate de Ambrozie, precum și modificările operate. În cercetarea sensului οὐσία la Origen, autorul pornește de la încercarea de explicare oferită de Origen în lucrarea *De oratione* cuvântului din Tatăl nostru ἐπιούσιος. Pentru Origen „pâinea cea de toate zilele” sau „cea spre ființă” – ἐπιούσιος ar însemna „pâinea care se unește cu οὐσία noastră.” În referirile sale la οὐσία. Origen ar fi folosit (potrivit lui René Cadiou) un fel de dicționar „Despre folosirea stoică a cuvintelor” de a cărui existență știm numai de la Origen. Dicționarul oferea nu mai puțin de opt înțelesuri ale cuvântului οὐσία. Origen ar fi operat cu aceste sensuri, iar pe lângă aceste opt sensuri stoice, el a mai operat și cu sensuri platonice ale cuvântului οὐσία. Origen ar fi putut găsi o a treia cale de interpretare a sensului οὐσία însă nu a făcut-o, așa că la Origen nu putem vorbi de un sens clar al noțiunii de οὐσία. Acest pas ar fi fost realizat de Ambrozie. Pornind de la unele elemente biblice – ἐπιούσιος și λαός περιούσιος el a încercat să demonstreze împăratului Grațian, în lucrarea intitulată *Scriere despre credință*, că termenul οὐοὐσιος este de origine biblică, nu cum contradictoriu pre-

RECENZII

tindeau arienii. El operează etimologic, ceea ce nu găsim nicăieri la Origen, demonstrând că $\theta\upsilon\sigma\iota\alpha$ provine din $\alpha\epsilon\iota$ $\theta\upsilon\sigma\alpha$. Acest $\alpha\epsilon\iota$ $\theta\upsilon\sigma\alpha$ se referă numai la Dumezeu, deci $\theta\upsilon\sigma\iota\alpha$ se referă numai la Dumnezeu. Această identificare este, desigur, problematică și a fost făcută de Ambrozie într-o lucrare ce are mai degrabă aspectul unui „curs rapid, de natură omiletică.” De aceea în alte lucrări, el a făcut diferențierea dintre *intelligibilis substantis* și *uisibilis uel sensibilis substantia*.

Al doilea studiu care are ca și obiect pe Origen și Ambrozie al Milanului se intitulează *Ambrozie și Origen. Observații cu privire la hermeneutica exegetică a acestor doi părinți ai Bisericii*” (p. 195-222). Analizând hermeneutica exegetică a celor doi, Marksches ajunge la concluzia că există anumite diferențe în ceea ce privește fundamentarea filosofică, datorate diferitelor genuri literare și destinatarilor desigur diferiți însă în multe privințe hermeneutica lor este foarte înrudită: Ambrozie, ca și Origen, face diferența între sensul literal, moral și mistic al Scripturii, punând de asemenea mai mult accent pe ultimul dintre ele. Ambrozie a preluat multe din interpretările lui Origen, însă în mod creativ. Diferența dintre cei doi nu constă în metoda hermeneutică, ci în modul folosirii ei practice. Origen își expune erudiția, în vreme ce Ambrozie este interesat mai mult de efectul pastoral – spre a oferi numai un exemplu de utilizare diferită a hermeneuticii.

Antepenultimul studiu – *Eusebiu ca scriitor. Observații cu privire la cartea a șasea din Istoria bisericească* (p. 223-238) – se ocupă de calitatea literară a *Istoriei bisericești* a lui Eusebiu de Cezarea, contestată de autorii moderni. Mulți îl consideră un simplu colector de izvoare, fără ca lucrarea în sine să aibă vreo valoare literară. Marksches încearcă să dovedească contrariul, prezentând mai întâi cele spuse de Eusebiu însuși despre activitatea sa literară, iar apoi concentrându-se asupra activității literare din cartea a șasea a *Istoriei bisericești*.

Ultimele două studii sunt dedicate prezentării preocupărilor berlineze legate de Origen. Primul studiu din această categorie, cu titlul *Origen în Berlin. Destinul unei inițiative editoriale* (p. 239-249) cuprinde o descriere a începuturilor celebrei colecții Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderten – GCS cu accent pe volumele care au publicat opere ale lui Origen. Cel de-al doilea studiu – *Edițiile – Origen ale Academiei berlineze. Istorie și prezent* (p. 250-263) se înțelege ca o completare a celui deja amintit și se concentrează asupra proiectelor colecției GCS din sec XX legate de Origen.

Appendixul volumului cuprinde o listă a operelor lui Origen publicate în GCS și coordonată la ora actuală de Christoph Marksches (p. 265-266), precum și un registru al citărilor biblice, iudaice și patristice (p. 267-283).

Observăm că de-a lungul vremii Ch. Marksches a redactat studii origeniene variate ca și conținut: de informație generală (primul studiu), cercetări aspra unor detalii biografice (studiul doi și unsprezece), considerații privind activitatea omiletică (al treilea studiu), exegetică (studiile patru și zece), dogmatice (studiile cinci, șase și nouă), studii ale relației lui Origen cu filosofia greacă (studiul șapte) și școala valentiniană (studiul opt); prezentări ale origenologiei moderne (studiile doisprezece

și treisprezece). Articolele despre Origen adunate într-un singur volum trădează câte ceva din modul în care un cercetător autentic își dezvoltă opera. Observăm cum Markschies realizează conexiuni între diferitele sale domenii de interes: Valentin (subiect al tezei lui de doctorat) și Origen; Sfântul Ambrozio (subiect al lucrării de habilitare) și Origen; colecția GCS (unde este coordonator) și Origen.

Sper ca prin această recenzie să trezesc curiozitatea cercetătorilor români care se ocupă de Origen față de studiile lui Markschies în acest domeniu.

Lect. Univ. Dr. Daniel BUDA

Sfântul închisorilor – Mărturii despre Valeriu Gafencu, adunate și adnotate de monahul Moise, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2007, 336 p.

Cartea aceasta ne oferă nouă, celor obișnuiți cu o viață comodă, prilejul de a medita la jertfă, la suferință și la cruce. Și asta pentru că nimic nu se poate realiza fără efort, fără jertfă. Tendința, tentația și ispita omului contemporan, spune Sfântul Paisie Aghioritul, este de a dobândi totul fără jertfă, așa încât și noi creștinii, am dori să ne mântuim fără să ne nevoim, ceea ce este, de fapt, imposibil. Așa stând lucrurile, cartea de față este un memento, o aducere aminte a vremurilor extraordinare și teribile în care cei ce au vrut să se mântuie au avut foarte mult de suferit, adică atunci când statul român, comunist și ateu, folosindu-se de instituții diabolice și draconice precum securitatea și închisoarea, i-a chinuit pe cei mai buni creștini, aflați atunci printre noi; căci „comunismul a umplut cerul de Sfinți – zice Părintele Arsenie Papacioc. De aceea, dacă ar fi să cunoască cineva pe toți din neamul nostru care au trecut pragul sfințeniei în prigoana comunistă, ar veni la cuvintele rostite în veacul al XVII – lea de sfântul Mitropolit Dosoftei al Moldovei: „dară și dintre ru-mâni mulți sunt sfinți, dar nu s-au căutat!”...

Lucrarea aceasta, cu adevărat mărturisitoare și folositoare, apărută cu binecuvântarea părintească, duhovnicească și responsabilă a *Înalt Prea Sfințitului Andrei, Arhiepiscopul Alba Iuliei* – care are „Aiudul aproape, cu teribila-i închisoare și cu monumentul dedicat celor ce au pățit”, a fost îngrijită și redactată de către *Părintele Moise Morgovan de la Mănăstirea Oașa – Alba*, care are o mare evlavie față de cei ce au suferit în temnițele comuniste, mărturisindu-l pe Hristos. Potrivit Cuvântului Înainte, intitulat: „*Ne lăudăm și în suferințe*” – semnat de către același distins ierarh și slujitor al Bisericii, „Această evlavie, secondată de râvna cercetării, l-a determinat să bată țara în lung și în lat pentru a strânge documente și mărturii de la oamenii care au trecut prin iadul încarcerării și încă mai trăiesc, alcătuind lucrarea de față și alta care va urma, oferindu-ne nouă posibilitatea de a afla lucruri cutremurătoare dintr-o perioadă tristă prin care a trecut România”.

Unul dintre cei care au suferit, mărturisindu-l pe Hristos a fost **Valeriu Gafencu**, pentru care era foarte clar și limpede cuvântul Mântuitorului: „Oricine va

mărturisi pentru Mine înaintea oamenilor, mărturi-voi și Eu pentru El înaintea Tatălui Meu, Care este în ceruri” (Mt 10, 32). De remarcat este că Părintele Moise a reușit să scoată în evidență faptul că într-adevăr, Valeriu Gafencu a reușit să se delimiteze de orice ideologie și atitudine partizană, acționând pur și simplu ca un sincer ucenic al lui Hristos. Chiar dacă la început a fost membru al „Frățiilor de cruce” – și atunci doar din elanul său pentru o viață spirituală curată, fără compromisuri și politicianisme – a ajuns să se detașeze atât de mult de toate, încât și unii dintre cei de dreapta îl socoteau un exagerat și un mistic. Așa se face că Părintele Nicolae Steinhardt – evreu de origine – îl supranumește „*Sfântul închisorilor*”. Așadar, Valeriu Gafencu a fost una din cele mai impresionante figuri care s-a înălțat la o admirabilă trăire duhovnicească în condițiile vieții de temniță. Prin dragostea sa jertfelnică izvorâtă dintr-o desăvârșită închinare a vieții lui Hristos, a rămas zugrăvit în cele mai luminoase culori în inimile celor ce l-au cunoscut. Astfel, Părintele Gheorghe Calciu spunea că „nu are nici o îndoială că este sfânt; a trăit cuvântul lui Dumnezeu la o înălțime de neînțeles pentru noi”. De aceea Părintele Constantin Voicescu era încredințat că „mai devreme sau mai târziu Biserica Ortodoxă Română îl va canoniza”. Părintele Moise mărturisește cu toată sinceritatea și responsabilitatea că deși „Valeriu Gafencu este adesea amintit în mărturiile publicate de cei trecuți prin închisori, cu toate că despre el au apărut articole în presă, și s-a făcut chiar un documentar de televiziune, fiind – ca să folosim un termen la modă – cel mai „meditativ” dintre trăitorii temnițelor comuniste, totuși viața lui este mult prea puțin cunoscută în rândul credincioșilor. Prin urmare, folosind tot ceea ce s-a publicat, alăturând unele mărturii inedite, în cele ce urmează (adică în această carte) vom pune în fața cititorului crâmpiele adunate despre viața, trăirea și gândirea acestui sfânt al veacului XX.

Memoriile foarte mișcătoare cuprinse în acest volum, sunt împărțite în următoarele tiluri foarte sugestive, cum ar fi: „*Dară și dintre rumâni mulți sunt sfinți*”, „*Înainte de închisoare*”, „*Valeriu și educația legionară*”, „*Nevoitorii de la Aiud*”, „*Ei au găsit această cale cu un ceas mai devreme*”, „*Calea fericirii*”, „*Viața în «Iavra» Aiudului*”, „*Colonia de muncă de la Galda de Jos*”, „*Din mărturia lui Marcin Naidim*”, „*Valeriu Gafencu: o lumină!*”, „*Închisoarea Pitești și reeducarea*”, „*Valeriu la Pitești*”, „*Mi-e așa de dor de Târgu Ocna!*”, „*Un om fericit*”, „*Mărturisitorul lui Hristos*”, „*Lui i-au dat fiere și tu îmi dai miere?!*”, „*Am văzut-o pe Maica Domnului*”, „*Mărturia Părintelui Mihai Lungeanu*”, „*Va veni o zi când inima ta va cânta rugăciunea*”, „*Pastorul Richard Wurbrand*”, „*Crăciun la Târgu Ocna*”, „*Trecerea la cele veșnice*”, „*Ucenicii lui Valeriu*”, „*Lotul mistico-legionar Târgu Ocna*”, „*Dialoguri cu Valeriu*”, „*Gânduri pentru o împreună lucrare spirituală*”, „*Două mărturii*”, „*Adenda: Valeriu Gafencu – scrisori și poezii; Îndreptar de spovedanie alcătuit de Valeriu Gafencu*”, toate acestea fiind scrise (parțial), de cel care mucenicit în pușcăriile comuniste ale gulagului românesc timp îndelungat (sau de alții în cinstea lui), alături de Ioan Ianolide, Părinții Gheorghe Calciu, Marcu Dumitru, Gherasim Iscu, Constantin Voicescu, Dumitru Stăniloae, Constantin

Galeriu, Daniil Sandu Tudor ori Mircea Vulcănescu, Marcel Petrișor, Radu Gyr, Constantin Opreșan, Nichifor Crainic și Gheorghe Jimboiu împreună cu mulți alții. Această scriere constituie o adevărată odisee a spiritului, o introspecție abisală făcută cu multă umilință și finețe, pe care numai un om trecut prin chinurile iadului și ieșit curat pe malul înalt al sfințirii le-a putut primi de la îngerul care l-a vegheat pe toată calea încercărilor”, căci acești martiri contemporani au supraviețuit în arena „leilor comuniști” datorită credinței lor nestrămutate în Dumnezeu – Cel Care „toate le poate celui ce crede”, dându-le celor smeriți Harul ce sfințește, stăpânește și ocârmuiește toată făptura!...

Din toate relatările despre închisori, din toată investigația psihologică a atâtor autori, toți înzestrați cu duhul mărturisitor, cartea aceasta (alături de cea a lui Ioan Ianolide) este una dintre cele mai duhovnicești, una dintre cele mai pătrunzătoare, „cea mai în măsură să înțeleagă împreună cu toți sfinții ce este lățimea și lungimea, adâncimea și înălțimea, să cunoască iubirea lui Hristos cea mai presus de cunoștere și să se umple de toată plinătatea lui Dumnezeu (cf. 3, 18-19)”. Afirmările Părintelui Calciu făcute în „Cuvântul său introductiv” din cartea „Întoarcerea la Hristos” al lui Ioan Ianolide, se potrivește foarte bine și aici căci, „dacă ai îndoieli asupra mântuirii, asupra jertfei sau asupra biruirii vrășmașului văzut și nevăzut prin puterea credinței și a rugăciunii, dacă te îndoiești de iubirea lui Hristos și de eficiența pocăinței, această carte, acest document duhovnicesc, te va convinge” și are multă dreptate căci eroii lucrării acesteia și a închisorilor comuniste și politice în general, au căutat în primul rând să-și pună în ordine propriile vieți, să înțeleagă și să trăiască experiența comunitară din Biserica primară, să-și șlefuiască încet dar sigur, caracterul pentru iubire, jertfă, bunătate și trăirea dragostei comunitare” și asta pentru că toți acești mucenici contemporani ai veacului al XX-lea „locuind în aceeași celulă, au încercat să facă din spațiul ei o biserică a lui Hristos, dincolo de toate ispitele, piedicile și poticnelile inerente conviețuirii multora la un loc, într-un spațiu impropriu, mizer și insalubru!... Și până la urmă, lucrarea cu pricina dezvăluie cititorilor „treptele descoperite de Duhul lui Dumnezeu acestor tineri neștiutori (la început), dar dorind arzător după Dumnezeu: mai întâi, ei constată că omul este mereu atacat de duhurile rele, dar că omul are puterea să le primească ori să le respingă dintru început sau mai târziu, fiindcă aceste duhuri rele îl războiesc pe om, dar cineva care are trezvie poate cunoaște stadiile atacurilor și poate lupta împotriva lor, chiar dacă lupta este complexă și de durată, însă nu imposibilă. Dacă cineva nu este determinat să oprească gândul rău de la început, acesta pătrunde în mintea lui și-i argumentează că nu este chiar atât de rău. Dacă omul acceptă și acest stadiu, gândul devine poftă și-i hrănește mintea, imaginația și simțurile. Până aici fiind războiul nevăzut” – iată școala Filocaliei și a Spiritualității Răsăritene autentice, pe care acești cultivatori ai Duhului și stăruitori într-ale Rugăciunii și Ascezei au învățat-o acolo unde te așteptai probabil cel mai puțin, adică în temnițele „cruciadei roșii”!... Cu alte cuvinte, deprinderea persoanei în lupta duhovnicească, parcurgând toate treptele ascezei creștine, în cadrul războiului nevăzut și văzut în care au fost angrenați acești slujitori ai lui Hristos și

RECENZII

iubitori ai aproapelui, duce la o asemenea analiză ce „nu putea fi făcută de către acești tineri decât numai prin prezența Duhului Sfânt, Care i-a asistat pe toată durata vieții lor în închisoare”.

Drept pentru care „cititorul care se va apleca asupra acestei cărți nu o va sfârși fără a fi măcar cutremurat, dacă nu întors spre credință, căci viața lui Valeriu Gafencu și a celorlalți ca el este un model moral și o scară de suire spre cele înalte, o chemare stăruitoare de a ieși măcar pentru o vreme din mlaștina acestei vieți și de a urca spre Soarele Dreptății, spre Răsăritul cel de Sus, Care este Hristos. Oare nu este cutremurător ceea ce spune un tânăr neteolog care și-a asumat suferința și moartea ca pe o curățire și o înviere (căci finalitatea vieții umane nu este moartea, ci învierea)? Și nu vreau ca cititorul de bună credință să treacă fără atenție peste unele cuvinte rămase de la Gafencu, ce se arată a fi adevărate file de Filocalie, și asta pentru că atunci când Valeriu Gafencu se simțea bine, vorbea frumos și cu însufleșire, oprindu-se cu precădere la tema lui preferată, curățirea lăuntrică” – pe care și-a asumat-o în viața sa duhovnicească la modul plenar, din convingere și din purtarea de grijă a lui Dumnezeu, în pofida tuturor vicisitudinilor pe care le-a traversat din cauza sistemului și a regimului ticăloșit, antihristic!...

Lucrarea în sine este un complex, un tot grăitor, alcătuită dintr-un șir întreg de evenimente, fapte, momente cruciale, de-a dreptul existențiale și determinante pentru eroul cărții, care, deși s-a urmărit acest lucru, nu a fost niciodată victimă, ci întotdeauna va fi consemnat (alături de ceilalți), de către posteritatea ce trebuie să fie cât mai obiectivă, drept eroul credinței, purtătorul Duhului Celui Dumnezeiesc în iadul lumii acesteia pământești, din a doua jumătate a secolului al XX – lea!...

Eu cred că trebuie reținut și subliniat faptul că interesul cărții nu stă atât în faptele relatate, cât în deschiderea duhovnicească (de care am pomenit și mai sus): anecdotică se completează, se întregeste și se transcende prin adevărate pagini de Filocalie contemporană, relevând cu prisosință că în temnițele comuniste, în jurul lui Valeriu Gafencu, s-a constituit, *mutatis mutandis*, o mișcare spirituală corespunzătoare celei promovate, dincoace de grădii, de gruparea „Rugului Aprins” de la Antim (cumplit lovită la rândul ei de teroarea ateismului oficial al epocii staliniste)”.

În încheiere, vreau să subliniez că lucrarea de față reprezintă meritul de necontestat al ierarhului locului, al editorilor de la Alba Iulia, al Părintelui Moise Morgovan de la Mănăstirea Oașa – un om tânăr, care n-a trăit în acele timpuri, dar care toți au demonstrat importanța, rolul, locul și valoarea „Pro Memoriei” istoriei recente, a experienței ascetice și mistice, petrecută în locurile cele mai insuportabile și mai inumane, pentru cunoașterea Ortodoxiei, deci a Bisericii. Volumul de față, cu caracterul său pedagogic și chiar apologetic – misionar, ne reamintește și ne reliefează convingerea că fără comuniune, participare și jertfă, creștinismul este o simplă ideologie, lipsită de „Duh și de adevăr”. Așadar, Biserica – care este o Instituție divino-umană vie și dinamică, nu reprezintă un muzeu de antichități, de piese istorice și artistice de valoare, ci constituie Muntele Schimbării noastre la față și al nașterii atâtor generații de oameni „din apă, Duh Sfânt și foc”, mulți din-

tre ei iată, fiind chemați la a îmbrățișa „cununa muceniciei și deci, a sfințeniei”. Așa încât, „un om, ca și un popor, atâta prețuiește, cât a înțeles din Evanghelie și cât poate să urmeze învățăturii lui Iisus” – după cum spunea Simion Mehedinți. Adoptând-o ca o concluzie, Părintele Moise recunoaște și mărturisește că „Oamenii prin care Duhul Sfânt lucra cu putere, precum *Valeriu Gafencu* și alți mărturisitori ai temnițelor, vrednici de toată prețuirea, își așteaptă locul în calendar, fiind cele mai sigure modele pentru noi în vremurile acestea dominate de confuzii. Viața lor merită cunoscută, nu pentru slava lor pământească, ci ca oamenii din zilele noastre înnegurate de atâtea rătăcirii, urmări ale îndepărtării de Dumnezeu, să știe că au existat în veacul al XX-lea asemenea aleși care s-au ridicat la puterea de credință și de jertfă a primilor martiri creștini”.

Așadar, cei alungați din turnurile babilonice pot bate la porțile cetății noului Ierusalim – cel bisericesc și ceresc ce „nu are trebuință de soare, nici de lună, ca să o lumineze, căci slava lui Dumnezeu a luminat-o, făclia ei fiind Mielul” (*Apoc* 21, 23). Lucrarea aceasta, cu alte cuvinte, este una de referință în domeniul istoriei și a spiritualității autentice, care ar trebui să se afle la îndemâna tuturor celor ce cred că „Biserica este cetatea pe care nici porțile iadului nu o vor birui!”...

Drd. Stelian GOMBOȘ

Paul Brusanowski, *Pagini din istoria bisericească a Sibiului medieval*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, 257p.

Menționez, în numărul trecut al *Revistei Teologice* (2007), nr. 3, că la Editura Presa Universitară Clujeană am fost obișnuiți cu apariții editoriale de excepție, dedicate, în mare măsură, vieții bisericești de pe teritoriul țării noastre, o mare pondere având-o cea privind trecutul transilvănean. Nu știam atunci de inițiativa tânărului istoric, lector universitar doctor Paul Brusanowschi, de a tipări nu una, ci două lucrări de referință în acest sens, menite astfel să ducă mai departe tradiția catedrei de istorie de la Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu.

Prezenta lucrare, *Pagini din istoria bisericească a Sibiului medieval*, structurată, după cum indica autorul în introducere, în patru părți, reprezintă un rod bogat al cercetărilor întreprinse în mai mulți ani (p. 9), urmărind, în afara aspectelor de istorie bisericească, și probleme de natură constituțională, socială. Scopul cărții este de a face cunoscută publicului românesc istoria aproape deloc știută a vechilor locuitori sași din Sibiu, precum și influențele pe care acestea le-au avut asupra populației românești din jur (p. 10).

Prima parte, „Sașii și Sibiul înainte de Reforma protestantă”, prezintă formarea comunităților de coloniști sași, începând din secolul al XII-lea. Încă de la început se insistă pe originea românească a viitorului oraș Sibiu (p. 13), în jurul anului 1150 stabilindu-se aici primii coloniști sași; apoi pe întemeierea primelor așezări de către

coloniști (p. 15), dar și pe acordarea de privilegii pe seama noilor veniți, mai ales prin așa-numita diplomă Andreanum, emisă în anul 1224 (p. 16).

O altă perspectivă a fost aceea a organizării politice a provinciei Sibiului până la sfârșitul secolului al XV-lea (p. 19), cu formarea scaunelor conduse de juzi (p. 29), precum și structuri organizatorice la nivel local. Acest lucru se poate observa însă diferențiat, în cele patru teritorii săsești din Transilvania, deoarece se poate constata o evoluție constituțională diferită, dreptul sibian devenind țelul spre care s-au orientat toți ceilalți coloniști germani din Ardeal. Pasul următor a fost formarea Universității Națiunii Săsești (termenul apare prima dată într-o scrisoare din 27 iunie 1484), oficializată însă abia la 29 martie 1542.

Organizarea bisericească a sașilor din Transilvania a avut un parcurs aparte. Astfel, timp de aproape patru secole după așezarea lor în Transilvania, sașii ardeleni au făcut parte din Biserica Catolică (p. 33), bucurându-se, până la Reformă, de dreptul de Biserică privată. Acest ultim drept a fost un rezultat direct al relației coloniștilor cu regalitatea, fapt care oferea posibilitatea sașilor catolici de a transforma biserica într-una a comunității, adică o Biserică populară sau corporatistă.

Prin instituirea prepoziturii libere regești a Sfântului Ladislau de la Sibiu, atestată documentar la 20 decembrie 1191 (p. 35) se realiza o unitate bisericească pe seama noilor colonii germane din Ardeal, distinctă de cea deja existentă, anume episcopia de la Alba Iulia. Prin această prepozitură creștea și importanța localității, organismul bisericesc fiind rezultatul dezvoltării parohiei originare (p. 39).

Clerul săsesc s-a organizat în capitlul rural (p. 36), având ca și corespondent actual protopopiatul, iar decanul capitlului ajungând să dețină drepturi cvasiepiscopale. De asemenea, ne sunt consemnate și primele biserici [catedrala gotică din Piața Huet (p. 58), alături de alte patru capele din aceeași piață (p. 59), precum și alte mici capele: casa Lutsch (p. 60), vechea primărie, casa Hecht], cimitire și mănăstiri sibiene (p. 41) aparținând comunităților săsești. Interesant este faptul prezenței în Sibiu a celor mai importante ordine monahale apusene, la care se pot adăuga și unele fraternități religioase laice (p. 67).

În anul 1366, apare pentru prima dată menționată documentar denumirea de Hermannstadt, fiind consemnată pentru prima dată și funcția de primar orășenesc. Starea de prosperitate a orașului a crescut, nu doar prin dezvoltarea meșteșugurilor, a breslelor, ci și prin apariția unei noi păтури sociale, patriciatul. Anul 1495 aduce înființarea Centumviratului (p. 64), un organism format din 100 sau mai mulți membri, reprezentând interesele cetățenilor din clasa de mijloc.

Partea a doua a lucrării, „Sibiul în epoca Reformei (1543-1690)”, a fost dedicată aspectelor privind introducerea Reformei evanghelice, mai întâi la Brașov și Sibiu, apoi pe întreg pământul crăiesc. Nu au fost însă uitate nici aspectele privind confederația celor trei națiuni politice (p. 71), care au devenit practic „state în stat” (p. 72). Actul de unire al celor trei națiuni a fost reînnoit de mai multe ori, fiind chiar inclus în jurămintele de instalare a principilor.

În privința organelor de conducere ale sașilor, acestea au cunoscut o autonomie locală deosebit de dezvoltată (p. 77), pământul crăiesc fiind organizat în nouă scaune și două districte, fapt care a atras după sine și o diferențiere în privința organelor administrative.

O perspectivă aparte o constituie subcapitolul despre reformarea vieții religioase din Sibiu cu privire la răspândirea primelor idei ale Reformei, după emiterea tezelor de la Wittenberg. În 1519, un grup de negustori au adus la Sibiu mai multe foi volante cu scrierile lui Martin Luther, ideile religioase fiind receptate cu interes de cercurile patriciatului orășenesc (p. 99). Reforma a fost sprijinită de: dezvoltarea breslelor, de sosirea la Sibiu a doi predicatori luterani din Silezia, de acceptul comitetului națiunii săsești (p. 100) etc, fapt ce a făcut imposibilă eradicarea „ciumei luterane”, după cum doreau preoții catolici din capitulul Sibiu (p. 101). Cu toate acestea, un rol aparte l-a avut Jonannes Honterus, care, la cumpăna anilor 1541/1542, se hotărâște să adopte fățiș o poziție pro-reformatoare. Datorită lui ideile Reformei și-au găsit concretizarea oficială în orașele transilvănene: Brașov (1542), Sibiu (1543).

Un alt sprijin pentru reforma luterană a fost dat de Universitatea Națiunii Săsești (p. 112), care în 1547 a realizat, iar în 1550 a oficializat „Regulamentul bisericesc al tuturor germanilor din Transilvania”. Aceeași Universitate a supravegheat întreaga viață religioasă a sașilor ardeleni (p. 115), sprijină alegerea unui superintendent al Bisericii, pentru ca în cele din urmă acest tip de alegere să fie recunoscut de întreaga Biserică și de regina Izabela (p. 116).

Însă, alături de ideile luterane (preponderente pentru sași), s-au răspândit și ideile zwingliene și calvine printre maghiarii din Transilvania propriu-zisă și Partium (p. 123), fapt care a dus la unele dispute teologice (mai ales privitor la Euharistie) între reprezentanții celor trei confesiuni protestante. Ulterior, după ce dietele au determinat formarea Bisericilor protestante, Principatul transilvan a devenit un spațiu de răspândire al credințelor specifice Reformei, astfel încât separarea politică dintre națiuni a fost urmată în mod firesc de o diviziune confesională (p. 127).

Autorul insistă și asupra unei prezentări privind organizarea Bisericii Evanghelice săsești din perioada Reformei. Structura ei era următoarea: la bază parohia (cu drepturi în alegerea preotului, a învățătorului etc.), urma capitulul (s-au păstrat vechile capitluri catolice, dar au avut loc și unele schimbări), pentru ca instituția care a asigurat unitatea Bisericii să fie cea sinodală.

După adoptarea Reformei se constată o schimbare în Biserica și societatea sibiiană. De pildă, o caracteristică aparte a fost reorganizarea Bisericii după Reformă, coroborată însă și cu tendința de reformare a vieții credincioșilor. De aceea, poate, conducerea politică s-a îngrijit ca Biserica și școala să devină principalele instituții care să realizeze educarea și civilizarea poporului. Astfel, după adoptarea Reformei, participarea la slujbele bisericești a devenit o îndatorire cetățenească și a rămas așa în toate localitățile săsești, până în secolul al XIX-lea. Însă, această îndatorire nu se compara cu duritatea altor măsuri ce urmăreau îmbisericierea populației Sibiului: stălpul infamiei, cușca nebunilor, înjugarea în așa numitul Fidel etc (p. 150).

Un fapt mai puțin cunoscut în Sibiul medieval a fost cel al proceselor vrăjitoarelor, soldate cu condamnări la moarte de Magistratul orașului și arse pe rug. Cel dintâi proces de acest gen din Transilvania a fost în anul 1606 (p. 155), pentru ca ultima ardere pe rug, consemnată la Sibiu să aparțină anului 1702.

În partea a treia, intitulată „Sibiul sub presiunea Contrareformei (secolul XVIII)”, se urmărește evoluția vieții bisericești în secolul menționat, mai ales că în această perioadă Sibiu a fost și capitala Principatului transilvan.

Cu siguranță că pentru această perioadă atenția ne este îndreptată spre acele măsuri de îndreptare a situației în care se afla catolicismul ardelean. Prin Diploma leopoldină, din 4 decembrie 1691, se vizau o serie de drepturi pentru confesiunea catolică (p. 164), pentru ca, mai târziu, la 22 aprilie 1692 să fie semnat un protocol, între reprezentanții celor patru confesiuni recepte. Mai târziu catolicismul ardelean va obține (după 1711) un statut de întâietate, pe fondul extinderii puterii centrale absolutiste. Ca urmare a Dietelor din 1744 și 1751, catolicismul latin a devenit la mijlocul secolului al XVIII-lea confesiunea dominantă în Transilvania, mai ales că în 1755 s-a constituit un organism distinct, Comisia Catholica (p. 177).

În ceea ce privește Contrareforma în Sibiul medieval sunt reiterate temerile stărilor protestante ardeleni privitoare la includerea țării în Imperiul habsburgic, pe încercările catolicilor de a primi un lăcaș de cult în cetate, de cererea de revendicare a bisericii mănăstirii clariselor (p. 185), de obținerea pentru ordinul ursulinilor a fostei mănăstiri a dominicanilor (fapt concretizat în 1782) sau de punerea pietrei de temelie a noii biserici catolice din Piața Mare. Cu toate acestea enclava germană din Ardeal se încăpățâna să rămână protestantă.

Presiunea Contrareforme a cunoscut o modificare abia în timpul domniei împăratului Iosif II, care a inaugurat o politică de reformă religioasă, fiind emis în acest sens un edict de toleranță religioasă și pentru marele principat al Transilvaniei, la 8 noiembrie 1781 (p. 179).

Ultima parte a lucrării, „Sibiul și Români”, prezintă soarta populației românești din Sibiu. Pentru început se insistă pe faptul că până la decretul de concivilitate, emis de împăratul Iosif II, românii, la fel ca și maghiarii au fost opriți de a se stabili definitiv între zidurile cetății, fapt pentru care au locuit în cartiere mărginașe. Organele administrative săsești au restrâns dreptul de proprietate în orașele de pe pământul crăiesc doar la persoanele de etnie germană. Acest fapt a determinat ca Sibiu să constituie pentru întreg Evul Mediu un oraș închis și tradiționalist, un centru al germanismului și protestantismului din sud-estul Europei (p. 203).

Cu toate acestea existența elementului românesc este indiscutabil, la fel ca și legăturile cu cei de peste munți mai ales în secolele de după colonizare (p. 209). Regăsim pe românii ortodocși, arendași ai sașilor, sub denumirea de maieri, obligați să plătească o serie de dări (p. 214). Apoi, se face trecerea la viața bisericească a românilor din Maierii Sibiului până la jumătatea secolului al XVIII-lea (de pildă,

până în vremea episcopului unit Inochentie Micu au existat una sau mai multe mici capele, unele amenajate probabil în căsuțele românilor din Maieri).

Revenind la viața religioasă a românilor ortodocși nu au fost uitate nici alte aspecte, extrem de interesante pentru istoria bisericească a Transilvaniei: conflictul religios dintre ortodocși și uniți, care a culminat cu acțiunea generalului Buccow; activitatea celor doi administratori episcopali ortodocși sârbi de la Sibiu (Dionisie Novacovici și Sofronie Chirilovici); emiterea patentei împărătesei Maria Tereza din 6 noiembrie 1762; premisele pentru ridicarea bisericii ortodoxe a măierenilor, precum și construirea bisericii greco-catolice „dintre brazi” și activitatea episcopului unit Grigorie Maior (p. 231). De asemenea, sunt urmărite și alte teme, precum: numirea episcopului Ghedeon Nichitici și subordonarea episcopiei ardelene Mitropoliei din Carloviț; înființarea la Sibiu, în 1786, a primei școli românești ortodoxe finanțată de stat; încercarea lui Iosif II de a atenua contradicțiile confesionale și politice din cadrul monarhiei; activitatea lui Ghedeon Nichitici; dar și situația Bisericii Ortodoxe din Transilvania în timpul sedisvacanței episcopale, până la alegerea în 1810 a episcopului Vasile Moga.

Prin toate aceste aspecte, aferente celor patru părți ale lucrării, cititorul interesat de istorie sau cercetătorul axat pe un anumit domeniu, are șansa de a descoperi, uneori, aspecte inedite din viața bisericească, constituțională și socială a Sibiului. Iar prin lectura cărții fiecare va avea numai de câștigat.

Dr. Sebastian Dumitru CÂRSTEA

Paul Brusanowski, *Reforma constituțională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850-1925*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, 294p.

Aminteam în recenzia celeilalte lucrări, *Pagini din istoria bisericească a Sibiului medieval*, aparținând aceluiași istoric bisericesc, Paul Brusanowski, de predilecția Editurii Presa Universitară Clujeană, de a oferi cititorilor lucrări consacrate trecutului nostru bisericesc. Și de această dată, se urmărește, după cum consemna însuși autorul, organizarea constituțională a Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și Ungaria, din timpul mitropolitului Andrei baron de Șaguna și a urmașilor săi (p. 9), mai ales că la baza vieții constituționale s-a aflat Statutul Organic.

Prima parte a lucrării, „Reînnoirea constituțională șaguniană: aprecieri istoriografice, sursele și etapele ei” (p. 13-135), debutează tocmai cu republicarea Statutului Organic (p. 15-35). Realizarea acestuia a însemnat un moment aparte din viața Bisericii Ortodoxe ardelene, protocolul Congresului Național Bisericesc (CNB), menționând faptul că mitropolitul Andrei Șaguna a prezentat un proiect de statut bisericesc, rugând pe membrii Congresului „să facă studii serioase asupra aceluia” (p. 14). Proiectul final a fost rezultatul unei comisii formate din 27 de deputați, câte

RECENZII

9 din fiecare eparhie, finalizându-se cu „Statutul Organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria Și Transilvania”(p. 15).

Importanța Statutului Organic și mai ales utilitatea lui practică a determinat o serie de critici și aprecieri la adresa acestuia, fapt pentru care autorul insistă printr-o sinteză pertinentă și asupra acestui aspect. Astfel, printre criticiștii amintitului Statut a fost consemnat Miron Romanul (p. 35), dar și Partenie Cosma, Ioan Lupaș, Ioan Mateiu, Ștefan Meteș și Miron Cristea. Ulterior, Mateiu și Lupaș și-au reconsiderat poziția devenind unii dintre cei mai mari apărători ai Statutului Organic (p. 36). Au fost însă și alți teologi care au adus critici Statutului Organic: Melchisedec Ștefănescu (care considera că „Andrei Șaguna a ieșit din cadrele strictei canonicității” (p. 38), dar și Eugeniu Hacman și Valerian Șesan (p. 40); la care s-au adăugat și catolicul Friedrich Heinrich Vering (p. 41) și unitul Alexandru Grama. Autorul ne oferă și un medalion al aprecierilor pozitive la adresa Statutului Organic (p. 43-46), expuse de Nicolae Popea, Spiru Haret, mitropolitul Pimen Georgescu etc.

De asemenea, au fost sintetizate și datele privitoare la sursele externe ale Statutului Organic, mai ales că și în acest context, în istoriografia bisericească au fost emise mai multe ipoteze. Astfel, nu trebuie uitat că în mediul protestant existau trei tipuri de constituții bisericești: consistorial, presbiterial-sinodal și mixt (p. 46), în fiecare dintre ele regăsindu-se, printre altele, stipulate drepturile și îndatoririle membrilor Bisericilor protestante (surprinde faptul că aproape în toate Sinoadele a funcționat o paritate între laici și credincioși). Un alt tip de Constituție prezentată a fost cea a Bisericii Evanghelice săsești, mai ales că ne sunt arătate diferențele acesteia față de Statutul Organic (p. 55). Acest fapt demonstrează că deși au fost redactate în același deceniu între cele două acte normative au stat la bază principii constituționale diferite. Iar această diferență este evidentă, în spațiul ortodox, și în ceea ce privește raportarea Statutului Organic la Constituția consistorială în Mitropolia ortodoxă de la Carloviț. Aceasta din urmă a avut o evoluție destul de sinuoasă, începând de la așa-numitele „privilegii ilirice” (p. 56) și până la ultima perioadă (1861-1876) când CNB s-a transformat într-o instituție de tip parlamentar.

Și în Biserica Catolică a fost cunoscut, mai ales în epoca lui Iosif al II-lea, un sistem al „drepturilor statului în probleme religioase” (p. 62), mai ales prin principiile: *ius reformandi*, *ius advocatiae*, *ius cavendi*. Însă, în 1848, statul a recunoscut Bisericii libertatea și autodeterminarea. Un model interesant, din cadrul acestei Biserici, a fost cel formulat de Johann Baptist Hirscher, care susținea introducerea sinoadelor diecezane mixte (p. 67). Fără să cunoască în mod direct acest model, Andrei Șaguna a aplicat în eparhia sa, iar mai apoi, prin Statutul Organic, în întreaga Mitropolie, exact ideile lui Hirscher.

Prin subcapitolul, „Etapile reformei constituționale a mitropolitului Șaguna. Calea spre Statutul Organic”, suntem introduși treptat pe drumul de la gând la concept, de la idee la realizare. La început, autorul insistă pe statutul eparhiei ortodoxe a Ardealului în timpul administratorilor episcopoești, lipsită de sprijin pentru această perioadă. De aceea, reforma constituțională a lui Șaguna nu a fost un moft, al unui

ierarh cu vederi reformiste, ci o necesitate stringentă (p. 79). Pe fondul unei evoluții instituționale și constituționale, Șaguna a urmărit cu consecvență un plan de revigorare a Ortodoxiei ardelenene. Iar acest lucru nu l-a reușit numai prin organizarea celor trei sinoade mixte (1850, 1860 și 1864) ci și prin apelul la remarcabilele sale calități politice și diplomatice.

Autorul se oprește și asupra principalelor etape ale reformei constituționale șaguniene: adunarea de la Pesta, din 21 mai 1848 (unde s-a redactat „Petiția neamului românesc din Ungaria și Banat”); sinodul de la Chișineu Criș (aici s-a adoptat „Regulamentul asupra Sinodului și Consistoriului eparhial”); acordarea autonomiei confesionale Bisericii Ortodoxe prin Legea Naționalităților din 1849; sinodul de la Arad din iulie-august 1850 (când a fost întocmită și „Petiția către împărat”); apoi Sinodul de la Sibiu, din 12/24 martie 1850, când s-a înființat prima episcopie eparhială permanentă, formată din cler și laici. Cu siguranță, o importanță aparte a avut-o și sinodul din 1860, mai ales pe fondul disputei cu episcopul Hacman (vedea, printre altele, ingerința laicilor în problemele bisericești contravenind canoanelor (p. 102)), privind constituția consistorială și drepturile laicilor (p. 96-97). Pasul următor l-a constituit Statutul provizoriu prezentat de Șaguna și votat de Sinodul din 1860, care a menționat și categoriile de membri ce urmau să formeze următorul sinod eparhial (p. 101). Sinodul din 1864, crucial pentru destinele eparhiei și soarta Statutului Organic, a fost potențat de două conferințe de la Timișoara (din 21 ianuarie și 10 februarie 1862), când s-a și hotărât trimiterea unei noi petiții către împăratul.

Sinodul din 1864 a însemnat momentul în care Șaguna a prezentat un „Proiect de un Regulament pentru organizarea treburilor bisericești, școlare și fundamentale române de religie greco-orientală în Statele austriece” (p. 109). Proiectul său de statut, după ce a fost discutat de o comisie, a cunoscut modificări esențiale mai ales în ceea ce privește: organele de conducere parohiale, protopopești, eparhiale, precum și modul de alegere al episcopului. Astfel, se poate spune că proiectul șagunian din 1864 a fost unul nedefinitiv, Șaguna renunțând la principiul reprezentării paritare a laicilor și a clericilor, făcând în același timp distincție între chestiunile pur bisericești, canonice și spirituale, pe de o parte, și cele episcopice culturale, pe de altă parte (p. 117).

Statutul Organic a putut fi votat în forma finală, după instaurarea regimului dualist, în cadrul Congresului Național Bisericesc din 1868 (p. 125). Comisia celor 27 de deputați, care au lucrat la forma finală a Statutului și-au expus opiniile în cadrul a cinci ședințe, când au fost atinse unele probleme controversate precum: constituirea scaunului protopresbiterial, alegerea protopopului, alegerea episcopilor sufragani, a mitropolitului, a consistoriului. Mai târziu, la 29 mai 1868, noua constituție a Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania a fost sancționată de suveran, intrând în vigoare.

În schimb, partea a doua a lucrării, „Modul de aplicare a Statutului Organic în Biserica Ortodoxă Română din Ungaria și Transilvania între 1870-1925” (p. 137-284),

insistă pe modul de aplicare al constituționalismului bisericesc după 1870, mai precis după întrunirea primelor sinoade diecezane și congrese în regim constituțional.

Cu siguranță, un principiu de mare importanță pentru viața Bisericii, consemnat încă de la început în Statutul Organic a fost cel al autonomiei față de statul maghiar (p. 132). De aceea, autorul insistă pe politica bisericească a guvernelor maghiare între 1871-1918, mai ales că unele măsuri veneau în contradicție directă cu dispozițiile Statutului Organic. De pildă, dintre legile politico-bisericești, au fost consemnate: legea din 22 noiembrie 1895, intitulată „Despre libera exercitare a religiei” (p. 141); apoi legea salarizării învățătorilor confesionali și a clericilor din 1893, respectiv 1898 (p. 143); dar și proiectul de lege școlară a ministrului Berzeviczy Albert, din 1904 (p. 145); la care se mai adaugă și așa numitele Legi Appony și intenția de înființare, în august 1913, a „Zonei culturale” – toate atentând, într-un anumit grad autonomiei Bisericii Ortodoxe și Statutului Organic al acesteia.

În subcapitolul „Gradul diferit de autonomie al Bisericilor din Ungaria”, autorul consemnează faptul că Biserica Ortodoxă Română din Ungaria a deținut, în comparație cu celelalte confesiuni autonome, cea mai favorabilă situație juridică, autonomia fiindu-i mărginită mai ales în privința școlilor confesionale. Cu toată această stare juridică favorabilă autoritățile guvernamentale au amânat, în mai multe rânduri, organizarea Congresului Național Bisericesc, invocând diferite motive.

Printr-un alt subcapitol al acestei părți, „Principiul subsidiarității în relația Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria și Transilvania cu autoritățile guvernamentale maghiare”, suntem introduși în probleme de ordin financiar privind: dotația anuală primită de Arhidieceza ardeleană de la Bugetul de stat (p. 161); retrocedarea fondurilor mogaice; modul de utilizare al Bugetului și direcțiile lui; sursele bugetare pentru salarii mitropolitului; măsurile financiare din timpul mitropolitului Ioan Mețianu etc.

Autonomia și subsidiaritatea în viața Bisericii Ortodoxe ardelene este urmărită în segmentul intitulat: „Autonomie și subsidiaritate în viața internă a Bisericii Ortodoxe din Transilvania și Ungaria”. Un prim aspect urmărit l-a constituit autonomia diecezelor în probleme legislative și administrative, mai ales că diecezele au avut dreptul de a emite acte legislative. Sunt descrise și alte aspecte, precum organizarea parohială, în conformitate cu Statutul Organic (p. 196), fapt pentru care a și fost votat un Regulament pentru funcționarea parohiilor, în cadrul CNB din 1878 (p. 199). Mai târziu, în 1880, Sinodul arhidiecezan a votat Regulamentul pentru administrarea și controlarea averilor bisericești din Arhidieceza greco-ortodoxă română a Transilvaniei (p. 201).

O realizare aparte a Statutului Organic a fost și separarea puterilor, adică o împărțire a acesteia între organele puterii legislative, a celei executive și a celei judecătorești. Sunt amintite, de către autorul lucrării, și așa-numitele „elemente personale” din Statut, prin care se viza principiul ierarhic față de separația puterilor. În acest sens mitropolitul Andrei Șaguna a făcut diferență între „elementele sociale” și „elementele personale” din Biserică.

Ultimele subcapitole ale părții a doua a lucrării privesc dreptul electoral în Mitropolia Ortodoxă Română din Transilvania și Ungaria (p. 251-268), pe de o parte, respectiv, exercitarea controlului și înlăturarea abuzurilor în viața Bisericii ardelenne (p. 268-284). Interesantă este menționarea privind faptul că dintre toate Bisericile tradiționale, Mitropolia Ortodoxă Română din Ardeal a avut cea mai democratică organizare, nu doar datorită prezenței laicilor în organele de conducere, ci și a modului de alegere. Astfel, acest drept electoral se regăsea în alegerea membrilor organelor legislative, în alegerea membrilor organelor executive, precum și în alegerea preoților parohi, a protopopilor, a episcopilor sufragani și a mitropolitului de Sibiu (alegerea lui Andrei Șaguna și a urmașilor săi, până la Nicolae Bălan, fiind ilustrative în acest sens).

În privința controlului și a înlăturării abuzului din viața bisericească ardeleană sunt vizate unele probleme grave, ca și: nepotismul (cu unele situații concrete); stabilirea incompatibilității de funcții; interzicerea traficului de influențe etc., dar și insuficientul control al Legislativului asupra Executivului. Desigur că unele dintre problemele vizate sunt de actualitate și astăzi, de unde și necesitatea unei valorificări a trecutului, mai ales că Statutul Organic a reprezentat, în perioada aplicării lui, un „mod de organizare al unei Biserici vii” (p. 12).

Epilogul lucrării și mai ales bibliografia aferentă nu fac decât să ateste importanța lucrării, nu doar din perspectivă istorică, ci și din cea a unei reforme constituționale pe care Ortodoxia ardeleană a știut să o experimenteze în perioada 1850-1921. Tocmai de aceea modelul, filtrat prin prisma situației actuale, poate reprezenta un bun al Bisericii strămoșești.

Dr. Sebastian Dumitru CÂRSTEA

Elisaveta Roșu, *Roman Ciorogariu (1852-1936). Repere istorice*, Editura Arca, Oradea, 2007, 366 p.

Prin apariția unei ample monografii dedicate episcopului Roman Ciorogariu (membru de onoare, din 1921, al Academiei Române) putem spune că literatura bisericească, de sorginte istorică, s-a îmbogățit cu încă o lucrare valoroasă. Aceasta nu doar pentru faptul că ea încununează munca de cercetare a autoarei menționate, ci și prin vastitatea și complexitatea materialului bine structurat, oferit spre lectură sau cercetare cititorului interesat atât de viața religioasă, cât și de cea politică, națională, socială sau școlară.

În *predoslovie* semnată de actualul episcop al Oradiei, Bihorului și Sălajului se face o scurtă reiterare istorică a profilului celui care a fost Roman Ciorogariu, consemnându-se, desigur succint, tot ceea ce a însemnat pentru istoria din această parte a țării, primul ierarh al Episcopiei de Oradea.

RECENZII

„Introducerea” lucrării amintește de o posibilă dublă abordare a temei, anume cea laică, respectiv confesională, pentru ca, în final, să se realizeze o osmoză din acest punct de vedere. Acest lucru nu trebuie să surprindă, mai ales prin prisma faptului că spiritualul și naționalul au fost una în viziunea lui Roman Ciorogariu.

După cum suntem obișnuiți în lucrările de acest gen, primul capitol a fost dedicat „Istoriografiei problemei”, fiind consemnate numele și lucrările celor interesați, direct sau indirect, de această temă. Astfel, dacă Aurel Tripon a înregistrat doar momentele esențiale din activitatea lui Roman Ciorogariu (p. 8), completând prin aceeași informațiile lui Teodor Neș, o primă lucrare cu un vădit caracter monografic a purtat semnătura lui Virgil Mazilescu. Ceva mai târziu, în 1981, un grup de cercetători au editat lucrarea „Roman Ciorogariu, 1852-1936. Studii și documente”, structurată pe două secțiuni: un studiu dedicat activității culturale, sociale și bisericești, urmat de un compendiu de 276 documente, ce ilustrează o valoroasă sursă de informație și cercetare.

Cu toate acestea, autoarea monografiei și-a propus nu doar să reconstituie viața lui Roman Ciorogariu pe fondul unor puncte de vedere deja formulate, ci și să interpreteze acțiuni ale acestuia, adăugând elemente noi referitoare la implicarea sa în vasta problematică a perioadei interbelice (p. 17).

Capitolul următor, intitulat sugestiv „Familia și școala”, urmărește formarea școlară, spirituală și culturală a viitorului ierarh, determinată în mare măsură de realitatea socială și politică a epocii în care a trăit (p. 18). Prin orientarea spre studiul teologiei și intrarea în monahism, coroborate cu atenția arătată tuturor evenimentelor timpului, portretul socio-profesional al viitorului episcop era deja conturat.

„Roman Ciorogariu – teoretician și organizator al școlii naționale”, reprezintă în structura lucrării punctul de plecare al preocupărilor manifestate de episcopul orădean față de acest sector al vieții cultural-naționale. A fost mereu consecvent crezului său potrivit căruia „biserica și școala sunt cei doi luminători mari, stăpânitori ai sufletului omenesc” (p. 236). De fapt școala era, în concepția lui Roman Ciorogariu, cea mai puternică și activă instituție (p. 23), fapt pentru care a și analizat cu minuțiozitate situația școlilor din dieceză, remarcând mai ales piedicile care blocau progresul învățământului românesc. A căutat salvarea școlilor confesionale, chiar dacă prin atitudinea manifestată a atras atenția autorităților (p. 31), a insistat pentru organizarea conferințelor învățătoresci și mai ales pentru o bună pregătire a învățătorilor.

Strâns legată de lupta împotriva statizării școlilor românești a fost „Implicarea în mișcarea politică națională”, a lui Roman Ciorogariu. Ne sunt prezentate nu doar premisele care au făcut firească prezența lui în viața politică națională (deschiderea spirituală oferită de studiile în străinătate, contactul cu ideile moderne despre națiune și drepturile naturale ale omului, emulația culturală întâlnită în Aradul sfârșitului de secol XIX), ci mai ales prezența și implicarea sa în mișcarea națională din jurul Partidului Național Român, începând cu 1881, până la realizarea Marii Uniri, în 1918.

Îl regăsim însă apropiat de unii dintre artizanii Memorandumului, Eugen Brote și Septimiu Albini (p. 43); prezența în mod constant, ca și apropiat al lui Vasile Mangra, cu factorii politici din București și cei din Arad; colaborator frecvent, încă de la primele numere, al ziarului „Tribuna poporului” (p. 51); intenția sa, ca împreună cu clerul unit, să salveze școlile românești; după acceptarea activismului politic (p. 57) îl regăsim printre cei 44 de membri din Adunarea comitatului, pentru alegerile din Parlament și Adunarea Congregației. A fost, în mai multe rânduri, în opoziție atât față de guvern, dar și față de cei care situau interesele personale mai presus de interesul național (p. 62).

După izbucnirea Primului Război Mondial a fost tot mai mult conștient de necesitatea unirii tuturor românilor, fapt pentru care, mai mult ca niciodată, acțiunile sale au vizat menținerea autonomiei Bisericii Ortodoxe, precum și apărarea și păstrarea școlii. De aceea, după intrarea efectivă a României în războiul mondial a intervenit, chiar dacă fără succes, pentru cei întemnițați în lagărele de la Șoproș și Széged (p. 86).

„Roman Ciorogariu în lupta sa pentru Unire”, constituie capitolul următor al monografiei (p. 91-122). Aici, îl regăsim pe Roman Ciorogariu ca membru al Consiliului Național Român Central – CNRC (p. 96); participant al evenimentelor de la Alba Iulia (p. 103), unde a participat, alături de alți reprezentanți, la ședința largită a CNRC, care a decis unirea necondiționată a României cu Transilvania; militant pentru revenirea Bihorului la patria-mamă (p. 120), dar și plin de demnitate în momentul de retragere, din proprie inițiativă, la 25 aprilie 1919 din viața politică militantă, pentru a se dedica „clădirii casei mari”, a României.

Un capitol de istorie bisericească exclusivă îl constituie cu siguranță cel intitulat sugestiv „Reorganizarea Episcopiei Ortodoxe de Oradea”, fapt concretizat atât prin densitatea informației, dar și prin reiterarea trecutului. Astfel, ne sunt prezentate primele mărturii de viață creștină, organizarea bisericească înainte de imixtiunea catolică, prozelitismul catolic, marginalizarea de către autorități a ortodoxiei din această parte a țării, uniția și repercusiunile ei, vicariatul ortodox etc. Prin numirea, la 3 octombrie 1917, a vicarului Roman Ciorogariu, se mai aștepta ultimul pas, anume reactivarea episcopiei (p. 133). În acest sens, un întreg subcapitol privește reorganizarea episcopiei orădene prin contribuția vicarului Roman Ciorogariu, convocarea sinodului eparhial extraordinar (la 1/14 octombrie 1914) consfințind întreaga sa activitate în această calitate. Demersurile sale au continuat și după sfîrșirea sa ca episcop, la 13/26 martie (p. 153), și mai ales după instalarea sa, în toamna aceluiași an, când s-a și mutat în noua reședință.

Ultimul capitol, cel mai vast, „Implicarea lui Roman Ciorogariu în consolidarea României reîntregite”, a fost dedicat nu doar ierarhului Roman Ciorogariu, ci și omului politic, atent mereu la acțiunile timpului și preocupat de soarta națională, socială și culturală a neamului său.

A reproșat conducătorilor politici lipsa „unui program de stat” care să stea la baza României Mari (p. 166), dar a știut să mențină relații bune cu majoritatea oa-

RECENZII

menilor politici ai timpului, păstrându-și însă convingerile sale, încercând uneori să-i convingă și pe aceștia de justetea convingerilor sale.

În același timp, s-a arătat consecvent tendinței sale de reorganizare administrativă a eparhiei (p. 169-180), prin: arondarea teritorială a protopopiatelor, delimitarea zonei de competență în teritoriu, asigurarea funcționării instituțiilor bisericești existente, criza de preoți din parohii, îmbunătățirea stării materiale a celor deja existenți, ridicarea de noi lăcașuri de cult, precum și repararea și întreținerea celor existente. Însă, a atras atenția asupra pericolului unei eventuale concentrări a preocupărilor pe probleme de natură administrativă în detrimentul celor spirituale (p. 180).

În dorința unei armonizări a vieții bisericești de pe întreg cuprinsul țării a urmărit și s-a implicat în acțiunile de unificare a Bisericii Ortodoxe Române. A îndeplinit funcția de deputat al diocezei Aradului în Congresul Național Bisericesc de la Sibiu, din februarie 1920, care a proclamat unirea Bisericii Ortodoxe, insistând și pentru o unificare administrativă, pe fondul celei spirituale existente.

În schimb, a criticat Concordatul încheiat de statul român cu papalitatea, fiind, în același timp, un fin observator al modului în care a fost formulată și promulgată Legea Cultelor din 1928 (considera, pe bună dreptate, că această lege pune în inferioritate Biserica Ortodoxă (p. 209) „lăsând-o neprotejată în fața prozelitismului sectelor”). Ambele acte normative au fost interpretate din perspectiva calității sale de om al Bisericii, cât și din cea a modului responsabil în care s-a implicat în efortul de consolidare a statului român (p. 201).

Tot în acest capitol au fost consemnați, într-o mică biografie, medalioanele colaboratorilor săi, care au fost modelați de personalitatea episcopului Roman Ciorogariu. Printre aceștia s-au numărat: Aurel Lazăr, Andrei (Aurelian) Magier, Gheorghe Ciuhandu, Lazăr Iacob, Vasile Lăzărescu, Ștefan Lupșa, Zaharia Moga, Ștefan Munteanu, Petru E. Papp, Andrei Horvat, Vasile Popovici, Nicolae Firu etc. Aceștia nu au făcut altceva decât să ducă mai departe, fiecare în domeniul său de activitate, măcar în parte ideile și perspectivele aceluia care a contribuit la propria lor formare profesională și spirituală.

Interesante sunt, în afara „Concluziilor” (concise și bine structurate), cele 18 *Anexe* document (p. 298-346) care întregesc lucrarea, precum și bogata sursă bibliografică, structurată, la rândul ei, pe cinci compartimente, la care se adaugă deja consacratul „Indice de nume și localități”.

Prin apariția acestei monografii, istoria bisericească se îmbogățește cu încă o lucrare valoroasă, iar medalioanele altor personalități din trecutul zbuciumat al acestui neam își așteaptă în smerenie revalorificarea pe linia unui destin național împlinit.

Dr. Sebastian Dumitru CÂRSTEA

NORME DE TEHNOREDACTARE

Aceste pagini prezintă norme și instrucțiuni de care trebuie să Țineți cont pe parcursul pregătirii manuscrisului dumneavoastră. Scopul nostru este acela de a vă pune la dispoziție informațiile necesare pentru ca manuscrisul pe care îl veți preda editurii să poată parcurge cu succes diversele faze de pregătire editorială. Majoritatea problemelor apar din cauza culegerii deficitare, greșelilor de copiere a fișierelor pe dischetă sau CD, lipsurilor (note, trimiteri bibliografice, referințe, anexe, ilustrații, tabele etc. incomplete), încălcării legii dreptului de autor. **Ne rezervăm dreptul de a nu publica materialele care nu corespund normelor noastre.**

Responsabilitatea față de opiniile lansate, corectitudinea din punct de vedere a învățării ortodoxe de credință, precum și unele atitudini critice revin în totalitate autorului. Ele nu reprezintă în nici un fel poziția Redacției sau a Mitropoliei Ardealului. De asemenea, lucrările doctoranzilor trebuie în mod obligatoriu să fie însoțite de recomandarea profesorului îndrumător.

NORME DE REDACTARE:

Fiecare manuscris trebuie să cuprindă numele și prenumele dumneavoastră, precum și afilierea la unitatea de învățământ de care aparțineți. Este indicat să fie menționată și adresa dumneavoastră (în special cea de e-mail) în vederea realizării unei comunicări mai ușoare.

Fiecare studiu sau articol trebuie să fie însoțit de un scurt rezumat (aproximativ 15 rânduri) în română și engleză și care să evidențieze principalele idei pe care le-ați dezvoltat pe parcursul articolului. De asemenea titlul studiului va fi tradus și el.

Materialele vor fi redactate în *Times New Roman*, caracter de 12, cu diacritice, iar notele bibliografice cu caracter de 10, același font (o versiune gratuită poate fi găsită la www.Tavultesoft.Keyman). Ele vor fi trimise în format digital (pe CD sau pe adresa de e-mail a redacției revista_teologica@yahoo.com).

Textele în limbile greacă sau ebraică vor conține toate semnele grafice necesare (accente, spirite etc.). Autorii nu vor prelua în nici un caz caracterele respective de la „Insert/Symbol”. De asemenea trebuie puse la îndemâna redacției fonturile utilizate.

CUM SE FAC CITĂRILE?

Se recomandă ca fragmentele preluate de la alți autori (citatele) să fie evidențiate prin ghilimele, să fie exacte, nemijlocite și conforme scopului argumentării. Se recomandă traducerea citatelor din alte limbi. Se vor folosi ghilimelele: „...”. În cazul citatelor din cadrul altor citate se vor utiliza ghilimelele unghiulare: «...».

NORME DE TEHNOREDACTARE

Trimiterile din text se vor face prin note de subsol, unde se vor indica datele la care se face trimiterea. Referințele se vor face astfel:

Titlurile de cărți și volume colective se vor scrie cu italice (*cursive*). Ele vor fi absolut necesar însoțite de numele traducătorului (acolo unde este cazul), numele editurii, anul de apariție și numărul paginii/paginilor de la care se face citarea.

Ex. Pr. Dumitru Stăniloae, *Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt*, ediția a II-a, Deisis, Sibiu, 2003.

Titlurile articolelor se vor pune în ghilimele („”). Ele vor fi urmate de indicarea numelui revistei sau a volumului colectiv din care fac parte, anul de apariție, precum și a paginilor corespunzătoare citării.

Ex. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, „Noțiunea dogmei” *Studii Teologice* XVI (1964), nr. 9-10, p. 533.

Diac. Ioan I. Ică jr., „Iconologia bizantină între politică imperială și sfințenie monahală”, în Sfântul Teodor Studitul, *Iisus Hristos prototip al icoanei Sale – tratatele contra iconomahilor*, Editura Deisis, Alba Iulia, 1994, p. 7.

În cadrul aceleiași trimiteri bibliografice se vor folosi virgule, nu puncte. Cele mai frecvente prescurtări în cadrul notelor sunt: Idem, *Ibidem*, cf., v., p., pp., *op. cit.*, *art. cit.*, ș.a., *et al.*

Punctuația în raport cu indicii și notele se face de regulă astfel: indicele se plasează la umărul cuvântului, înaintea semnului de punctuație; exemple schematice:

Text¹.

Text „citat”¹.

Text: „citat [!] / [?] / [...]”¹

Excepții fac citatele de sine stătătoare:

„citat.....[.] / [!] / [?] / [...]”¹

În ceea ce privește prescurtările revistelor și colecțiilor de specialitate în limbi străine se va face apel la cele din *IATG2 (Internationales Abkürzungsverzeichnis für Theologie und Grenzgebiete)*, Walther de Gruyter, Berlin, New York, 1992), cu indicarea acestora la sfârșitul articolului. Pentru bibliografia românească se va utiliza prescurtările clasice (*O* = *Ortodoxia*; *ST* = *Studii Teologice*; *MA* = *Mitropolia Ardealului*; *RT* = *Revista Teologică* etc.). Se cere și o uniformizare de citare în cadrul pasajelor biblice ce însoțesc citatele.

Pentru o utilizare corespunzătoare a semnelor de punctuație pot fi consultate următoarele lucrări: *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a V-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001, p. 49-91; Septimiu Chelcea, *Cum să redactăm o lucrare de licență, o teză de doctorat, un articol științific în domeniul științelor socioumane*, ediția a III-a revăzută, Editura Comunicare.ro, 2005, p. 135-152 etc.

REDACTIA

AUTORI

- † PF DR. DANIEL CIOBOTEA, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Str. Aleea Patriarhiei, nr. 2, sector IV, București
- † ÎPS DR. LAURENȚIU STREZA, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului, profesor la disciplina Teologie Liturgică, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna”, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu (ipslaurentiu@yahoo.com)
- † PS IOAN, Episcop al Covasnei și Harghitei, Str. Patriarhul Miron Cristea, nr. 5, Miercurea Ciuc
- † PS DR. VISARION RĂȘINĂREANU, episcop-vicar Sibiu (str. Mitropoliei, nr. 35, 550179, Sibiu)
- ABRUDAN, PR. PROF. DR. DUMITRU, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna”, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu (dumitru.abrudan@mitropolia-ardealului.ro)
- ACATRINEI, NICOLETA, Institutul Federal Elvețian de Politehnică, Sonnegtrasse 33 Sol G2 8092, Zürich (nacatrinei@ethz.ch)
- ARABATZIS, CONF. UNIV. DR. HRISTOS, Facultatea de Teologie a Universității Aristotel din Tesalonic (Grecia)
- BĂJĂU, PR. CONF. UNIV. DR. CONSTANTIN, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Craiova
- BOSINIS, DR. CONSTANTIN, Academia Teologică, Atena, Str. Themistocleous, nr. 49, 106 63 – Atena (Grecia)
- BUDA, LECT. DR. DANIEL, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna”, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu (daniel77bde@yahoo.de)
- CARAZA, DIAC. PROF. DR. IOAN, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”, Universitatea din București (ioan.caraza@gmail.com)
- CÂRSTEA, DR. SEBASTIAN DUMITRU, profesor de religie, Sibiu (sebastiancarstea@hotmail.com)
- CHIFĂR, PR. PROF. DR. NICOLAE, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna”, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu (chifar_n2002@yahoo.com)
- GEORGE, MARTIN, Facultatea de Teologie din Berna (Elveția)
- GOMBOȘ, DRD. STELIAN, Facultatea de Teologie a Universității Aristotel din Tesalonic (Grecia) (steliangombos@hotmail.com)
- HEISER, ASIST. DRD. ANDREAS, Universitatea Humboldt, Berlin (Germania)

AUTORI

NECULA, PR. CONF. DR. CONSTANTIN, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna”, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu (parintele_necula@yahoo.com)

OANCEA, PR. LECT. DR. CONSTANTIN, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna”, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu (oancea@gmx.de)

OANCEA, PR. PROF. DR. DORIN, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna”, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu

OPREA, ASIST. DRD. MARIA-OTILIA, Catedra de Studii Franceză și Francofonie, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu (oti_maria_oprea@yahoo.com)

PĂCURARIU, PR. PROF. ACAD. DR. MIRCEA, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna”, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu

RITTER, PROF. DR. ADOLF MARTIN, Facultatea de Teologie Evanghelică din Heidelberg (Germania)

STREZA, LECT. DR. CIPRIAN-IOAN, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna”, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu (ciprian_streza@yahoo.com)

TOLLEFSEN, TORSTEIN THEODOR, Universitatea din Oslo, Styrivegen, 70, 2080, Eidsvoll

TOMA, DR. ȘTEFAN, consilier-secretar Editura „Andreiana”, Arhiepiscopia Ortodoxă Română Sibiu (tstefan_lucian@yahoo.com)

VAIDA, ASIST. DRD. EMILIA, Catedra de Studii Franceză și Francofonie, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu (emiliavaida@yahoo.com)

VOICU, ARHID. PROF. DR. CONSTANTIN, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna”, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu (str. Tribunei, nr. 24, Sibiu)

YFANTIS, LECT. UNIV. DR. PANAGIOTIS AR. Facultatea de Teologie a Universității Aristotel din Tesalonic (Grecia)

Tiparul executat la Tipografia Șaguniana a Arhiepiscopiei Sibiu

www.revistateologica.ro